BIBLIOTECA UNIVERSITARIA ALESSANDRINA ROMA
K
b
68
K.b.68

Digitized by Google

AA
2 · 56

n: 46

BIBLIOTECA UNIVERSITARIA ALESSANDRINA ROMA
AA. a 56
K. b. 68

AA-2-36

D N.

ANDREAE ALCIATI IVRECONSVLTI CLARISSIMI

DE VERBORVM SIGNIFICATIONE, LIBRI QVATVOR.

Eiuſdem in tractatum eius argumenti ueterum Iureconſultorum, Commentaria.

EX VLTIMA AVTORIS RECOGNITIONE.

IN·DOMINO CONFIDO.
IACOBVS · GIVNTA·

Excudebatur Lugduni. 1540.

AMPLISSI. VIRO FRANCISCO A TVRNONE ARCHIEPISCOPO BITVRIG.

ANDREAS ALCIATVS IVRECONS. S. D. P.

EA ILLVSTRIS eſt nominis tui
ubiq; gentiū fama ampliſs. pater,
is per uniuerſam Galliā de te cir-
cunfertur rumor, ut præſtātia mo
rū, eximioq́; doctrinæ cultu præ-
cellere te omnes prædicent: rariſ
ſimumq́; tempeſtatis noſtræ exem
plum eſſe, quod diuina quadā prouidētia ortū hiſce tem-
poribus uideri poſsit, quibus tot calamitatibus in dies
Chriſtianā Rempub. affligi, & tot undiq; noxarū uelut
examinibus opprimi cernimus. Sicut enim quoties huma-
nis corporibus maxima morborū uitia inualeſcūt, tū ſum
morū medicorū nobis manus neceſſaria eſt: ſic in tāta prin
cipū diſcordia, tantis bellorū tumultibus, Reipublicæ in-
terfuit, maximos etiam, & ut Poëtarum princeps ait, pie
tate meritisq; graues uiros naſci, qui pòſt quàm deorū ira
pauliſper cōquieuerit, tot urgentibus malis occurrāt, tem
peſtatumq; huiuſmodi omnium nubila diſcutiant, è qui-
bus præcipuum te futurum ſperant, augurantur q; uniuer
ſi. Nec id abſq; ratione, qui eas omnes artes in te præluce
re uideant, quæ ad hanc rem perficiendā ſunt neceſſariæ

humanitatem ſingularem, morum integritatem eximiam, doctrinam præcellentem, ſiue Latinè, ſiue Græcè diſſerendum ſit, facundiam inæſtimabilem. Ad hæc cuius rei felicibus Regi ipſi auſpicijs factum à te tyrocinium nuper conſpexerunt, cum in Hiſpania pro uniuerſæ Galliæ commodo ea cum Cæſare ipſo pertractaſti, quæ impetrari efficiq́; poſſe nemo exiſtimabat. Quapropter Chriſtianiſsimo Regi, incomparabilis'que uirtutis Heroinæ illuſtriſs. regiæ ſorori tã gratus es, ut nihil præclarũ, nihil ſeriũ, nihil qđ ad rerũ ſummã ꝑtineat, abſq; cõſilio tuo tractãdum cenſeãt. Quibus animi tui, fortunæq; dotibus, & ipſe allectus, cum literis meis ſalutem tibi dicere decreuiſſem, non cenſui id abſq; munuſculo aliquo faciendum. Extabãt inter legales noſtras exercitationes commentarij octauo ab hinc anno, me dictãte, ab auditoribus meis excepti: qui ſiue quòd ab autore ipſo ſupremã adhuc manũ nõ accepiſſent, ſiue qđ per librorum traduces uitiarẽtur, nõ poterãt diutius abſq; nominis mei nota imẽdati agẽre. Eos (quòd & interpellãtiũ me ſcholaſticorũ uoces ãplius ferre nõ poſſem) ut publicũ acciperẽt, editurus, in manus rurſus aſſũpſi, correctioresq́; factos nõ mediocri auctario locupletaui. Proximis enim Vulcanalibus quo tp̃e publicis à lectionibus ꝓpter uindemias feriamur, quatuor illis libros adieci. Hos oẽs nomini tuo dicare, his te patronũ nominare cõſtitui. Cũ enim utriuſq; iuris ſis peritiſsimus, nemo eſt ꝙ facilius id patrocinium ſuſcipere, ſuſceptoq́; rectius ꝑfungi poſsit. Quod eo audẽtius à me factũ eſt, quoniã nullo hãc rẽ labori tibi futurã ſũ arbitratus: alioquin non tam audax eſſem, ut arduis occupationibus tuis, no-

 ſtros

res locum ſuum tenere potuiſſent, quos tamen conſtat, ne ſummis quidem labijs alias artes attigiſſe. Quo fit ut eorum ineptam cenſuram non poßim non admirari, qui grauißimo ſupercilio, & fluentiſona, ut Lucretius ait, ſcaturigine, hoc ſolum nomine in eos inuehuntur, quòd bonarum literarum fuerint rudes: quaſi quiſquam ſanus ideo minoris excellentem Aſtrologum faciat, quod muſicam ignoret: Galenum præſtantißimum medicum damnet, quòd Geometræ Euclidis circinum nunquàm in manus ſumpſerit. Vix alium in uniuerſa legum ſylua tractatum offendes, cui explicādo adeò ſint humanitatis ſtudia neceſſaria: hic (fateor) abſq; eorum notione intelligi perfectè nequit. Quapropter ſuarum uirium conſcius Bartolus, quíque poſt eum per manus hanc noſtram doctrinam tradiderunt, quod ad hæc reſponſa attinet nihil ferè ſcriptum poſteris reliquere. Hunc ego aggreſſus, cum pro uiribus meis aliquandiu elaboraſſem, ad umbilicum'que perueniſſem, cognoui pro rei magnitudine adhuc non ſatis à me factum eſſe: nec enim ſola Iureconſultorum, quæ hanc ſub rubricam congeruntur, reſponſa, omnem rem declarant. Neceſſario itaque manum rurſus tabulæ admoui, & quatuor hoſce libros ſumma celeritate, & memet in horas præueniens (quod facere conſueuerunt, quum paululum tantummodo deeſſe conficiendo negocio induſtrij artifices exiſtimant) compoſui. Qui qualeſcunque ſint ingens afferunt uniuerſo Quiritium iuri lumen, ut non dubitem, etiam ſi quicquam à me, id'que humanitus erroris in eis commiſſum ſit, à facili, iuſto'que lectore, ueniam promeriturum:

quam & impetratu digniorem id facere debet, quòd bibliotheca mea ob bellicas calamitates Mediolani derelicta, cum huc conceßiſſem, commodatitijs libris, hisq; paucis, tantum mihi negotium aggrediẽdũ fuit. Erunt fortè, qui maiorem elegantiam requirent, & ob Latinæ maieſtatis condignam à me rationem non habitã diem mihi dicẽt: quòd nimis plana humilisq; noſtra oratio, nõ ſchematis ornetur, nõ dictionibus ex antiquitate repetitis abundet, non Ciceronianorum uerborũ maieſtate refulgeat. Sed hi uelim ſciant, hæc ab eo minime expetenda eſſe, qui manibus quotidie Bartolos, Baldos, Alexandros, huiusq; farinæ autores uerſet, quiq; humanitatis ſtudia non ex profeſſo, ſed obiter quãdoque, & aliud agens, interuiſat. Ad hæc me ſcenæ ſeruire neceſſarium fuit: quotus enim quiſque ex legalibus myſtis noſtra legeret, ſi præter anxiam legum ſcrutationem, cornu quoque copiæ in manibus habendum illi eſſet, unde & antiqua uocabula addiſcere, & figuratos loquendi modos percipere neceſſe haberet? Vix eorum conuitia ferre poſſum, quotidieq́ue cum eis mihi iurgandum eſt, qui qualemcunque hanc meam dictionem tanquam obſcuram calumniantur, illudq́ue à uulgo exclamãt, indoctius loquare, ſed apertius. Quid hi quæſo facerent, ſi paulò elegantiore ſtylo noſtratia hæc conſtarent? abijcerent manibus tanquam ænigmata, & inter Heraclyti, & Lycophronis tenebras connumerarent. Nec immerito quidem id mihi accideret, qui cum Vlpiani, aut Pauli planißimos & absque ſermonis ſcrupulo compoſitos commentarios declaraturum me profiterer, obſcuriora ipſis au-

toribus

toribus tradidiſſem, interpreteq; ipſe, uel potius natatore aliquo Delio indigerem. Satis igitur nobis fuit Latine utcunque ſcripſiſſe: elegantiam ſermonis oratoribus permittimus, quanquàm & ipſorum non modica laus ſit perſpicuitas. Sed cum quælibet ars ſua habeat uocabula, nobis neceſſario noſtris utendum: quæ tametſi aliquibus Barbara, & incondita uideantur, non idcirco tamē noua effingi oportuit, quæ nemo intelligeret. Verum quid ego diutius pro me uèrba faciam, qui huiuſmodi accuſatoribus non magis ſcribo, quàm Perſio & Scipioni Lucillius? cuius exemplum imitatus, ueteranorum'que iudicium reformidans, ſolos Tyrones ad diſciplinam uoco, quibus hæc in præſentia non aliam præſertim ob cauſam exhibenda duxi, quàm ut fidem meam aliqua ex parte liberarem. Pollicitus quandoque fueram, reſectis tot interpretum ſuperfluis opinionibus, iuris ciuilis prudentiam per quadringenta, & eò amplius, maxima uolumina diſperſam, in unum corpus colligere, & contextui ueterum legum annexis gloſſematis illuſtrare. Ad quod opus componendum me uelis, remis'que (quod dicitur) properantem, neceßitas ipſa, cui ne dij quidem, ut ille ait, reſiſtunt, retinuit: properantique iniecit manum. Bellica enim clade cenſu afflicto, ſubire aduocationes, reſponſáque conſulētibus dare coactus, cum alioquin ope mea cenſeri non poſſem, ad alias curas animum traduxi. Verum ne omnino conturbaſſe promißionis meæ rationes uiderer, id contracti alieni æris in præſentia parte aliqua

diſſoluere conſtitui. Solent autem duri exactores, æquo animo id omne ab his qui foro ceſſerint, tamteſi modicum accipere, & quicquid datur in lucro reputare. Interim igitur Auguſtiſsime præſul, has lucubrationes tanquam eius operis ſpecimẽ quoddam accipies, quas ſi probaueris, alicundéque mihi proueniat commoditas, alacriorem ad cætera proſequenda animum feceris.

Vale. Biturgibus. Calend. Maij.
M. D. XXIX.

ANDREAE ALCIATI IVRISCON.

De Verborum ſignificatione Liber primus.

CVM inuenta ſint uerba, ut dicentis ſententiam exprimant, merito eius uolūtas in primis ſpectāda[a]: cognoſcitur autē ex eo quod uerba ipſa indicāt. Hæc quatuor modis accipiūtur, ex proprietate, ex improprio, ex uſu, & per interpretationē. Sigillatim igitur de omnibus uidendū, & tripliciter proprietatē uerborū aſſumi Fab. Quint. li. VIII. oſtēdit. Primus eius intellectus eſt ſua uniuſcuiuſq; rei appellatio. Nō tñ inquit Fabius, quicquid nō erit propriū, protinus improprij uitio laborabit: cū multa ſint et Græcè, & Latinè non denominata, quæ per translationē, uel κατάχρησιν neceſſario dicimus: ut iaculatus eſt ſudem, uel pilam. Vnde quæ ſuo loco, & bene translata ſunt, propria dici poſſunt. Proprietas igitur non ad nomen, ſed ad uim ſignificandi referenda, nec auditu, ſed intellectu perpendenda eſt. Secundo modo dicitur proprium inter plura quæ ſunt eiuſdē nominis, & unde cætera deducta ſunt: ut uortex, cōtorta in ſe aqua, uel quicquid aliud ſimiliter uertitur: inde propter flexū capillorū pars ſumma capitis, itemq; ſummi montes, proprie tamē ad aquā refertur.

a l. labeo. de ſupel. leg.

Sed iſte caſus mihi ſub priore comprehendi uidetur, & ad metaphoram ferè pertinere. Tertius, cum res communis pluribus in uno aliquo habet nomen eximium: ut cum tabernaculum ducis Auguſtale appellamus, & tabernacula principum militiæ lex Principia appellat [b], & uenales, & nouitios pro ſeruis [c]. Hinc proprium etiam illud dictum arbitramur, quo nil inueniri poßit ſignificantius, ut cum Celſus inumbratam quietem furioſi dixit [d], quin conſpectu ſanæ mentis uidebatur. Ad hanc ſpeciem pertinet, cum aliqua res ſpeciali ſibi nomine, & communi cum alijs appellari poteſt: nam quod peculiarius ſibi eſt, id eius eſt proprium: ut cum adulterium in lege Iulia cum uxore aliena dicimus, proprie dicimus: cum ſtuprum, quia etiam cum uirgine, uidua, puero, meretrice cõmittitur, καταχρηστικῶς loquimur [e]. Præter Fabij declarationem quartus quoque caſus adduci poteſt, cum res generali aliquo nomine appellatur: nec enim dubitandum eſt, quin ſpecies generi ſuo propriè ineſſe cenſeatur [f]. Eôdem pertinet, cum uoce utimur quæ lata ſignificatione multa continet, nam omnia comprehendi arbitrabimur: ut cum lex inteſtabilem aliquem eſſe iubet [g], intelligetur ut non ſolum eius teſtimonium non recipiatur, ſed nec ipſi quidem teſtimonium dici poßit. Sic cum lex municipalis petitionem concederet, etiam repetitionem concedi reſponſum eſt [h]: quia petere generaliter dicimus, ſicut & dare quod reddimus: Eadem ratione appellatione Diœceſis, ciuitatis quoque ipſius nedũ agri procurationẽ in legibus contineri [i]. creditur. Sed & ſi quod uerbum ſit, cuius ſpecialis, itemq; generalis

b l. officiũ. de re. mil.

c l. fi. de ædil. edict.

d l. quod de tteo. §. j. de acqui. poſ.

e l. inter. §. j. de adult.

f Bald. l. ij. C. de iur. aur.

g l. cum lege. de teſta.

h Bart. rubri. ſol. matr.

i c. ſ. de offic. ord.

neralis poßit eſſe ſignificatio, utroq; modo accipietur, nec altera cenſebitur impropria: ut cum lex iuriſdictionem alicui concedit, non de ſpeciali tantum cenſebitur actum, ſed de mero quoq; & mixto imperio [k]: quod & de adoptionis nomine dicendum, quod generali annotatione etiam arrogationem continet. Idem quoq; dicendũ de his nominibus, quæ uariam ſignificationem alicuius ſpeciei habẽt, & nõ magis propriè uno quàm alio modo accipiuntur, ut Soror: ſignificat enim utrinq; coniunctam, ſignificat conſanguineam tantum, itemq́; uterinam tantum. Cum igitur ſororis mentio fiet, quæ quoquo modo ex ſu praſcriptis caſibus cõiuncta ſit cõtinebitur, idq́; propriè. Aliud eſt cum in altera ſpecie improprietas eſt, ueluti cum dicimus Dominium, proprie de directo acciptur [l]: nã qui utiliter dominus eſt, abuſiuè uidetur dominus: merito igitur ex ui uerbi hoc caſu potentior ſignificatio accipietur, quæ ex proprietate deſcẽdit, Sed quomodo propriã ſignificationẽ dignoſcemus? Et crebriore ſentẽtia proditũ eſt, tribus modis fieri [m], ab autoritate, à definitiõe, ab etymologia. Nõ enim dubiũ eſt id prudentiũ autoritati tributũ, ut quo dicẽdi modo uſi ſunt, & nos uti poßimus, ꝓpriéq; dicere uideamur. A' qua ſentẽtia nec ego diſcedo, tametſi obſeruauerim qñq; M. Tulliũ nõ ita arbitratũ uideri, q facere cõtumeliã Philippica III. improprie dici cẽſuit, hocq́; nomine M. Ant. dãnat: cũ tñ et Plau. in Aſi. et M. Ca. hoc dicẽdi modo uſi ſunt. Idẽ epiſt. lib. VII. Fabiũ Gallũ reprehẽdit, qui duo nos ſcripſerat, qđ tñ exẽplo Græci ſermonis defẽdi potuit, à quo nec Ver. abſtinuit, Si duo præterea tales Idæa tuliſſet Terra uiros. Sic A. Gell. ſupeſſe uerbũ Latinum

k Alex. i. rub. de iuriſ. om. iud.

l Socy. conſ. VII. volu. iii.

m Bart. l. oẽs pop. de iuſt. & iur.

Latinum non eſſe pro defendere arbitratur, cum tamen hoc ſignificatu apud Traquillum in Auguſto reperiatur. Fuere & qui poßibile uocem probam nõ arbitrarentur, & Græca mallent uti: ut Cicero Epiſt.fam. lib. IX. Me περὶ δυνατῶν ſcito ſecundũ Diodorum iudicare. Et Iulianus [n]*: Quia conditio ἀδύνατη id eſt impoßibilis, pro non ſcripta habetur. Sed tamen aliorum Iuriſconſultorum autoritas obtinuit, ut Latinè ciuitati reddita hæc dictio cenſeatur. De etymologia uero & alluſione ita demum proprietatem uocabulorum cognoſci proditum eſt, ſi definitioni non aduerſarentur, qua de re inferius loco ſuo à nobis tractatum eſt* [o]*. Definitio autem in iure omnis periculoſa eſt: rarum eſt enim ut non ſubuerti poßit. Quapropter cum definitio ſit proprie & breuiter comprehenſa rerum ſubſtantiæ enarratio, quæ genere, ſpecie, proprijs, & differentibus (ut inquit Quintil.) conſtat, non ferme multas huiuſmodi in iure reperies. Sed haſce ſubtilitates Iureconſulti Dialecticis reliquerunt, ipſiq; ſatis habuerunt, ſi ſubſtantiã rei ex cõmuni regula deſcriberent, ut in dote & iudicio fecerunt, quod à nobis Paradoxorum VI. lib. tractatum eſt. Quandoq; ſatis duxerũt, ſi genus & differentias ſolũ apponerent, quod in doli mali definitione cernere eſt* [p]*. Quandoq; ex modo per quẽ res introducta eſt eam deſcripſerunt, ut in ſeruitute, & in ſtipulatione apparet. Quandoq; ab ipſo effectu, ut cũ appellationem definierunt eſſe primæ ſententiæ quæ in pẽdẽti ſit reſcißionẽ. Quandoq; & tales definitiones retulerũt quæ non niſi improprie acceptis uerbis defendi poßint. Quod Decius annotauit,* [q] *& ipſe in recẽtiorũ definititionibus ue-*

n l. an.oĩbus. de leg. j.

o l. tabernæ. infra eod.

p l. j. de dolo.

q Dec. in rub. extra de probа.

nibus uerum eſſe fateor, non in his quas ueteres tradide-runt. EXPLICITO *articulo quæ uerborum ſit proprietas, & quomodo cognoſcatur, uidendū eſt, quēadmodum ea ſignificatio accipienda ſit. Et ab omnibus traditū eſt in quacunq; materia, etiā ſi pœnā irroget, eatenus uerba generaliter capi, quatenus ſermonis proprietas ferre poteſt*[r]*, niſi aliā loquētis mentē conijciamus: ea mens in diſpoſitione legis facilius dignoſcitur, quàm in hominū uerbis. Cuius rei illa eſt cauſa, quòd lex ſemper de ratione legis certa eſt, facileq; quænā illa ſit aſſequitur: at hominū incertos animi motus diſcernere nemo poßit: unde & plerunq; uidemus uerba legum uberiorem interpretationem aſſumere, quàm in cōtractibus uel teſtamētis fieri ſoleat: quod infrà lib. I I I. diſſeremus. Oritur tamen plerūq; ambiguitas, cum de ratione legis non conſtat, in qua re illud ſciendum eſt. Si ratio in lege expreſſa ſit, ex ea & augeri & minui deciſionē: quoniā leges nō tā in uerborum forma quàm in ratione cōſiſtunt*[f]*. Si uero nō ſit expreſſa, ſed unica tantum reddi probabiliter poßit*[t]*, idem cenſendum. Quapropter ſi in municipio lege ſucceßionis exiſtentibus maſculis fœminæ excludantur, quoniam ex illa una ratione, id eſt ſolo agnatorum fauore, id introductū eſſe etiā aduerſus Bart, ſentētiam receptius eſt*[u]*, ab huiuſmodi ratione & lex reſtringetur, & extendetur. Quod ſi duabus rationibus quid conſtitutum appareat, ſolet dici, altera ſublata, ſuſtineri nihilo minus generalitatem legis*[x]*: quod utiq; et nobis uidetur, dum ſingulæ rationes efficaces ſint, & ſufficiant, alioquin quod ex duabus cauſis introductum eſt, altera ceſſante extinguitur, cum duo uincu*

la arctius

r d.l. cum lege

f l. ſcire. de ll.

t gl. l. quāuis. C. de fideic.

u in. l. j. C. de adult.

x §. affinitatis. Inſtit. de nupt.

la arctius ligent. Ecce familia iniuriam prætori fecit, damnum dedit, album corrupit, is ius uindictæ publicæ proſequitur, dominus'ne pro omnibus tenebitur? Et lex teneri ait [y] *: Duplex enim hic eſt ratio, nempe quia plura hæc cenſentur facta, item quia de publica uindicta agitur. Pone alteram ceſſare, ut quià unicum eſt factum, putà furtum, homicidium, uel de priuata uindicta ſolum agatur, certe his caſibus dominus pro uno ſolidum ſoluens, cæteros liberat* [z]. *Neceſſario igitur ut legis diſpoſitio ſuſtineatur, oportet adhuc eam rationem uigere, quæ tali deciſioni ſufficiat: quo fit ut licet quandoque non tanta ratio ſupereſſe uideatur, ſuſtineatur tamen deciſio* [a]. *Cuius rei exemplum illud adducitur: Si quis hominem promiſit, partem ſoluendo non liberatur. Finge is promiſſor deceſſit duobus hæredibus relictis, num alter dimidium hominem præſtando liberabitur? Et uideretur liberari, non enim ultra dimidium debet, quoniam lex* x i i.*tab. obligationem diuiſit: non igitur tanta eſt ratio in hærede ſicut in principali, & tamen proditum eſt nec hæredem liberari, ne in diuerſo homine contingat ſolutionem fieri. Quid ſi de ratione legis dubitetur, quia unicam tantum afferri poſſe aliquis affirmet, alius uarijs rationibus motum legislatorem contendat? Sali. pluribus rationibus motum magis præſumit* [b]. *Ego id plurimum in arbitrio iudicis conſiſtere arbitror: nam ſi una tantum probabilis ſit, potius credendum eſt illi adhæſiſſe legislatorem. Quapropter in ſtatutis filiam dotatam excludẽtibus etiã de ea actũ intelligetur, cui in teſtamento patris dos aſſignata ſit* [c], *excluderurq́; fauore agnatio*

y l. ſi famil. de iur. om. iud.

z l. illud. ad. l. Aquil.

a Socy. l. ſi §. ex his. de verb. obl.

b Saly. l. ſi ſerui. C. de no. xal.

c Bar. §. titio genero. de cond. & de.

agnationis, quæ ſola probabilis eſt huius ſtatuti ratio, & quã uidemus etiã Iurecõſultis ipſis quandoq; præ oculis fuiſſe[d]. Sed quid ſi ratio legũ correcta ſit, an legẽ quoq; correctã dicemus? et Accurſius corrigi exiſtimauit[e]: quapropter cũ hodie lex noua etiã cognatos in ſucceßione cũ agnatis admittat, intelligetur, & onus tutelæ deferre, eaſq; cõſtitutiones corrigere, quibus agnatis ſolis tutela defertur: quod accipiendũ cũ ratio legis huiuſmodi eſt, ut deciſioni ſit cõiuncta[f], ita ut altera ab altera proxime depẽdeat, alioquin ratione remota, ut ita dixerim, uel impulſiua correcta, adhuc lex uiget[g]. Idem dicendũ cum legis ratio generaliter nõ corrigitur, ſed aliquo caſu tantum[h]: nã & in illo quoq; ſeruãda eſt lex, donec cõtraria cõſtitutione abrogetur[i]. Et hæc quidẽ de ratione legis dicta ſufficiãt, ex quibus ea poteſt colligi cõcluſio. Quãuis lex generaliter loquatur, reſtringendũ tamẽ, ut ceſſante ratione & ipſa ceſſet[k]. Cũ enim ratio ſit anima, uigorq; ipſius legis, non uidetur legislator id ſenſiſſe quod ratione careat, etiã ſi uerborum generalitas prima facie aliter ſuadeat. Nõ procedit tamẽ id pronunciatũ quibuſdã caſibus. Primus, cũ id agitur ne quis lucro priuetur, nã quia facilius lex permittit ne quis lucretur, quàm ut damnũ faciat, potius ab huiuſmodi lucro arceri aliquẽ patiemur, quàm generalia legis uerba arctabimus: idq; Bar. ſenſit[l]. Exempli cauſa: Mulier cum qua ob adulterium maritus diuortiũ fecit, lege Iul. prohibetur ſeruos intra L x. diem manumittere, ne quæſtioni ſubducantur: quid ergo ſi ſeruus extra miniſterium mulieris fuerit, uel in prouincia, nunquid manumitti poterit? Et uidebatur poſ-

ſe, quòd

d § cæterũ, inſtitu. de leg. agn. ſuc.

e glo. l. j. de legit. tut.

f c. miramur, de ſer. ord.

g l. j. in princ. de cad. tol.

h Aret. l. ij. de vulg.

i c. a multis, de ætate & qual.

k l. adigere. §. quamuis, de iur. pat.

l d. l. omnes, pop.

ſe quòd hic ratio legis ceſſet, cum nihil de adulterio ipſe
m l. proſpexit qui & a quibus ma. ſciat, qui abſens fuit. Vlpia. tamē negat [m], quãuis enim id
perquam durū ſit, tamē lex ita ſcripta eſt. Interpretãtur
igitur doctores hoc ita eſſe, quia ſeruus de lucro captãdo
agit, nēpe libertate acquirēda. Vnde cõſequēter propoſi
tam ſpeciē ſic finiūt, Lex eſt in municipio, quicũq; in pa-
latio ſanguinē fecerit tali lucro priuetur. Chirurgus cu-
curbitula, uel ſecta uena ægrū in palatio adiuuit, in pœ
nam legis incidere exiſtimant, cū de lucri priuatione tra-
ctetur, quod ſecus eſſet, ſi de damno uitãdo ageretur. Sed
hoc ego plane ridiculū arbitror. Quis enim exiſtimet uo
luiſſe legulatorē medicã manū, quæ præmio potius inui-
tanda erat, ulla penitus pœna afficere? & eã legem nõ co
arctet ex ſubiecta materia, ut de ea ſanguinis fuſione in-
telligatur, quæ in ſpeciem uel leuis delicti cadat? meritò
n Saly. Alex. Felyn. itaq; fuerūt ex recentioribus qui hanc deciſionē reproba
rent [n]. Nec me illud exemplū legis Iuliæ mouet, quoniam
in eo ſeruo nõ omnino ceſſat ratio legis, cum, tametſi ab-
ſens, potuerit aliquid ex cõſeruis intelligere, uel de priore
dominæ uita atteſtari. deq; eius moribus, & priſtina in-
ſtitutione: quæ argumenta, quãuis paulo remotius à cer-
tæ rei cognitione abſint, in hocq; legis durities uerſetur,
tamen omnino aliena dici non poſſunt, & maxime in ſer
uis, quorū ingenia maiores noſtri ſuſpecta habuerūt, præ
ſertim cum nec damnum libertatis eis inferatur, ſed diſ-
feratur potius, cum poſt ſexageſimum diem nulla ſit
prohibitio. Extat C. Caßij Iureconſulti apud Cornelium
Tacitum libro decimoquarto oratio, qua ille S. conſul-
tum Syllanianum defendit, ſuadetq; ſeruos cæſo domino
ulti

ultimo ſupplicio afficiendos, etiã ſi dura ea lex uideatur. Libet, inquit, argumẽta conquirere in eo quod à ſapientioribus deliberatum eſt. Sed & ſi nunc primũ ſtatuendum haberemus, creditis'ne ſeruum interficiendi domini animum inſumpſiſſe, ut non uox minax excideret? nihil per temeritatem proloqueretur? ſanè conſiliũ occuluit, telum inter ignaros parauit, num excubias tranſiret? cubiculi fores recluderet? lumen inferret, cædem patraret omnibus neſcijs? multa ſceleris indicia præueniunt, ſerui ſi prodent, poßumus ſinguli inter plures, tuti inter anxios, poſtremo ſi pereundum ſit non inulti inter nocentes agere, & quæ ſequuntur. Hoc igitur & in propoſito quoq; legis Iuliæ exempló dicendum eſt. Secundus caſus eſt: Cum lex uerbis geminatis præter uniuerſalem dictionem utitur, nam tunc de his qui idonei non ſunt, & conſequenter in quibus ratio legis aliquo modo ceßat, lex adhuc obſeruatur. Quapropter ſi ſtatutum ſit ut quicunq; quoquo modo aliquem occiderit, occidatur: non diſtinguemus dolo an culpa necauerit, in ſui tutelam uel ne, & ita Saly. ſenſit[o]*. Idem quando ſola dictio uniuerſalis adeſt, & ſuper actu iam cõceßo diſponitur: tunc enim non reſtringimus ad idoneos, ne aliâs diſpoſitio eſſet ſuperflua: ut cum Iureconſultus dixit, nunciationem omnibus diebus fieri poßc*[p]*, intelligitur etiam feriatis, cum iam ex prætoris edicto nunciatio permitteretur. Idem etiam ſi de nouo actu agatur, dum tamen de re ad exemplum fauore publico pertinente, tractetur. Quapropter ſi ſeruus necem domini ultus fuerit, ex Senatuſconſulto libertatem acquirit, tametſi aliâs ad libertatẽ peruenire*

o Saly.l. ij.C. de noxa.

p l.j.§.nunciatio.de ope.no.nuncia.

q l.iſſ. §. utrũ. ad Syll.

prohibeatur[q]. *Atq; hæc communiter recepta ſunt, & in his ſibi locum uendicant, quæ iure ciuili non ſatis admitterentur. Quod ſi impedimentum iure naturali uel gentiũ ſit, tunc ſemper lex quibuſcunq; uerbis concepta ſit reſtringitur, & de eo iure idoneis intelligitur. Promittẽdo dotem (inquit lex*[r]*) omnes cuiuſcunq; ſexus conditioniſq; ſint obligantur: reſtringitur dummodo ætate ſint idonei, quia aliàs naturale impedimentum obſtaret. Quapropter ſupraſcripta lege homicidam puniente, putauerim in eũ non adnimaduerti, qui in ſui tutelam occiderit, quoniam id iure naturali permiſſum eſt, nec in hoc Salyceti ſententiam ſequor. Tertius caſus eſt, quoties lex aliquid pro forma obſeruari conſtituit certa ex ratione, nam ea ceſſante adhuc obſeruanda eſt forma, aliàs perperam agitur. Quapropter ſi minor fundũ ſterilem abſq; prætoris autoritate uendat, uenditio eſt nulla*[s]. *Sic eccleſia etiam ſi utiliter & ex re ſua diſtrahat, tamen contractus eſt nullus, niſi forma à lege in huiuſmodi alienationibus requiſita ſeruetur*[t]. *Cuius rei hæc eſt ratio, quòd ea quæ ad rigorem iuris cõſeruandum conſtituta ſunt, ad unguem obſeruari debent, nec aduerſus eorum omiſſionem cuiquam ſuccurritur*[u]. *Habet aliquid ex iniquo (inquit C. Caſſius apud Tacitum) omne magnum exemplũ, quod contra ſingulos utilitate publica rependitur: nam & fuſo exercitu, cũ decimus quiſq; fuſte feritur, etiam ſtrenui ſortiuntur. Putauerim tamen ſi ea forma non publico, ſed priuato tantũ fauore introducta ſit, aliud dicendum. Quapropter licet de alimentis futuris ſine decreto tranſigi non poſſit, ſi tamen tranſactum fuerit, utiliterq; creditor egerit, ratam*

r l. promitten/do. de iure dotium.

s l. ſi fundus. de reb. eo.

t cap. j. de reb. eccle. in. 6.

u Bal. l. iuris. C. q admit.

eam

eam tranſactionem prætor habet[x]*.* Idem credendum cum *ratio formæ correcta eſt, quocirca quãuis nepotẽ ex filio emancipato pater in teſtamento inſtituere uel exhæredẽ facere cogeretur*[y]*, idq́; pro forma traditum eſſet, tamen hodie impune præteribit*[z]*, cum ratio legis ſit correcta, quoniam emancipationis patriæq́; poteſtatis differentia nouiſſime ſublata eſt.* Exceptis igitur iſtis caſibus adhærendum erit regulæ, ut lex generalis ceſſante ratione reſtringatur, cuius aliquot exempla proponemus. Lex mandat fratres filiosq́; eorum, qui principem occiderint ad ſupplicium duci, non continebitur is frater qui cum homicida capitales inimicitias exercebat, idq́; Decius reſpondit[a]: *hæc enim lex etiam proximos gladio inſequitur, ut hoc terrore dum ſuorum ſaluti proſpiciunt, Tyrannicidæ abſterreantur, ueriſimile autem non eſt quenq̃ eius ſaluti uoluiſſe conſultum, cui inimicitias denunciauerit.* Lex iubet, qui ſanguinem in palatio fecerit centum ſolidis multari, non continebitur chirurgus ut dixit, neq; tonſor, qui nouacula ſumma cutem inciderit. Lex conſtituit quencunq;, cuiſuis conditionis teſtari poſſe[b], intelligitur de eo qui naturæ uitio non impeditur, meritò nec furioſus nec pupillus poterunt teſtari. Lex ait, contra inſtrumentum uel ſententiam nulla exceptio admittatur, non cenſetur reieciſſe niſi friuolas exceptiones[c], ne aliàs graue damnum alicui inferatur, & contra ius naturale creditori bis idem ſoluatur. Accedit etiam quod in mandato uidemus, quamuis enim generalibus uerbis conceptum proponatur, ad ea tamen non extenditur, quæ non niſi ſpeciali iuſſione demandari ſolent.[d]

x l.cum hi.§. eã. de trãſa.

y l.inter cæte ra.de liber. & poſthu.

z Barto.§. & quid ſi tantum.

a Conſil. 60.

b l.ſ.C.de ſacroſ.eccle.

c l.ea nobis. C.de adul.

d c.qui ad agen.de procur.in.6.

Lex in ſucceſſione agnatos cognatis præfert, intelligetur de agnatis maſculis, cũ appareat ita fauore agnationis cõſtitutum, quæ licet in fœminis ſit, tamẽ cũ eis extinguitur Lex ſtantibus maſculis fœminas excludit, intelligitur ſi maſculi uelint uel poſſint ſuccedere, alioqui non obſtabunt fœminis. Dat præmium exulem capiẽti, intelligitur & eum magiſtratibus exhibenti, alioqui fruſtra diceretur captus: & hæc quidem exempla ſufficiãt. Reſtringitur autem diſpoſitio legis plerunq;, nõ quòd eius ratio penitus ceſſet, ſed quòd alia contraria ratio id ſuadeat, quæ efficacior ſit. cuius rei perfectam doctrinam qui tradere uellet, eum oporteret quoruncunq; caſuum rationes omnes perſpicere, & eis ceu in trutina poſitis perſcrutari quæ præualeant, quod ego ſupra humanas uires eſſe arbitror. Meritò igitur inſigniores tantummodo frequentioresq́; aliquos modos referemus, unde ad alios, ſi qui occurrent, diſcernendos uia ſtudioſis patere poſſit. Et in primis frequẽs is eſt modus cũ interpretatione diſpoſitio reſtringitur, ea ratione quòd uerba debeant ciuiliter, & ſecũdum ius interpretari. In qua re duplex eſt tractatus, alter quid in hominum, alter quid in legũ diſpoſitionibus. Primo ergo de hominum actione uideamus, & in hoc generaliter à maioribus tradita regula eſt: Vniuſcuiuſq; uerba ſiue in contractibus, ſiue in teſtamẽtis, ad diſpoſitionem iuris referri debere: quoniam quilibet ſecũdum leges ſiue Quiritium, ſiue municipales agere uoluiſſe præſumitur [c]. *Id pronunciatum quatuor ſectiones recipit. Prima eſt, cum diſpoſitioni legis uerba ex proprietate conueniunt, licet mens alia præſumatur, tũc*

c l. quidã. de verb. obli.

ſtamus

ſtamus uerbis: quoniam coniectura mentis uerborū proprietati ſuccumbit. Et ideo fideicommiſſo, ſi uterq; hæredum ſine liberis deceſſerit, fœminæ relicto, priore cum maſculis mortuo, licet in alterius ultimo loco decedentis partem ea admittatur, tamen ſi ex lege municipali exiſtētibus maſculis fœminæ excluderentur, fidei commiſſo locus non eſſet [f]*: quoniam fœmina hic ex præſumpta mēte aduerſus uim uerborū admittitur. quæ præſumptio propter legem ceſſat, uidetur enim ex legis ſuæ ſententia teſtator noluiße fœminas ſtantibus maſculis admitti: atq; ita communiter traditū eſt. Eadem ratione propter eandem municipij legē receptum eſt, ſi pater filios ſuos inſtituat, de maſculis tantum intelligi* [g]*: quamuis enim appellatione filiorum etiam fœminæ contineantur, id nō ex ſermonis proprietate, ſed per interpretationem ex præſumpta mente introductum eſt, quæ præſumptio per cōiecturam ſtatuti tollitur, & à proprietate uerborum nō recedimus. Et ideo quidam duobus filijs inſtitutis, cum fideicommiſiſſet uter eorum ſine filijs decederet, ut ſuperſtiti reſtitueret: eū qui relicta filia deceſſerat, reſpondit Dynus ad reſtitutionem teneri* [h]*: quoniam apellatione filij hoc caſu propter legem municipij non comprenderetur fœmina. Quæ ſententia nobis quoq; placet, maxime ſi appareret teſtatorem etiam propriam filiam excluſiſſe, ut maſculos tantum inſtitueret* [i]*. Secunda ſectio eſt: Quoties ſermonis proprietas repugnat, ad eam potius attendimus, quàm ut imitatione legis quicquam factum arbitremur: quapropter qui fratrem & eius filios hæredes inſtituit, ſimul eos propter coniunctæ naturam uo-*

f Barto. l. hæredes. §. cū ita. ad Tre.

g Bal. Anch. l. tres fratres. de pact.

h Feli. c. ius generale. j. di.

i Paul. conſi. 410 caſus iſte frequen.

k c. raynutius de teſta.

caſſe creditur [k], *quamuis ex diſpoſitione legis in ſucceſſione prius pater quàm filij admittantur. Qua ratione eadem municipio cum lex adſit, ſi pater filios & filias inſtituerit, receptius eſt ſimul mares & fœminas admitti:* quod Paul. Caſtrēſis, & Socy. probat [l]. *Tametſi* Anchaɑranus [m] *prius maſculos, deinde eis nō exiſtentibus, fœminas iuxta legis ſeriem uocari crediderit. Si tamen ultra legem municipalem aliæ coniecturæ adducantur, tunc aliter ſtatuēdum eſſet. Veluti cum præter legis aut naturæ ordinem, etiam inſtitutionis neceßitas hoc ſuaderet, ut in patre filium & nepotes ex eo inſtituente* [n]. *Idem dicendum quoties interpretatio fieret circa uerba ei non præiudicantia cū quo contrahitur, & quæ ſui natura ad terminos iuris referuntur: ueluti cū quis fundum emphyteoticum ſibi & filijs ſtipulatur, nam exiſtente huiuſmodi lege, quæ mares in ſucceßione fœminis præferat, etiam, ſi pater ſibi & filijs maſculis & fœminis ſtipulatus ſit, admittentur tamen prius maſculi* [o], *quoniam pater filijs ſtipulando cenſetur uti hæredibus ſtipulatus: at ex lege hæredes ſoli ſunt maſculi.* Tertia *diſtinctionis ſpecies eſt, cū uerba generaliter concepta ſunt, num fiat reſtrictio, & intentio à lege reguletur? Qui caſus maxime ad rem præſentem pertinet, & hic non modica eſt dubietas: uiderentur enim reſtringēda, idq́;* Antonius Butrius *ſenſit* [p], *dū uocatis à teſtatore per fideicōmiſſum proximioribus deſcendentibus, quæ uerba etiam propriè fœminas cōtinēt, ipſe reſpondit, ſolos mares admitti, propter ſupraſcriptā municipum legem: nam & ſi lex ſcripta ſit, uxore ſine liberis decedēte maritus dimidiam dotis partem lucretur,*

l l. in his. de cōdi. & de, monſtra.

m Ancha. di. l. ſtes fratres.

n l. gallus. de lib. & poſt.

o Bar. l. ut iuris. §. ut libe ri. de ope. li.

p But. cōſi. ij. de conſtit.

pater

pater qui à marito ſimpliciter ſtipulatus ſit dotem reddi, de dimidia ſolũ intelligetur egiſſe : idq́; Rayn. probauit [q] *& pleriquæ alij. Eòdem confert quod conſtitutũ eſt hæredẽ qui legata ſoluere generaliter promiſit, cauitq́;, intelligi deducta Falcidiæ legis parte promiſiſſe, non integra* [r] *: uiden' igitur propter diſpoſitionem legis, generalem promiſſionem arctari? Sed tamen non arbitror à uerborum proprietate regulariter hoc caſu recedendum : quod enim de toto dictum eſt, non poteſt ad partem reſtringi, citra manifeſtam ſtipulatoris iniuriam, niſi quando uerba ad ius expreſſè relata fuiſſent, ut quia eam dotis reſtitutionem tibi facere promiſiſſem, quæ iure facienda eſſet* [s]*, idem quando uerba eiuſmodi ſunt, ut ad ius referantur, qualia ſunt in eo quod Antonius Butrius dixit, cum quis proximiores deſcendentes uocat, intelligitur enim collectiua illa uox, ut eo ordine ſuccedant, quo ex lege admittuntur. In promiſſione uero legatorum ideo ſubauditur ſalua Falcidiæ portione, quia cum eiuſmodi ſponſio iuſſu legis fiat, non eſt uerſimile neceſſariò promittentem uelle ius ſuum donare : ſi tamen ex natura contractus quicquam actum creditur, non eſt dubium ex ea fieri reſtrictionem. Vnde ſi locator conductorem intra quinquennium non eijcere promiſit, intelligetur conductore penſionem ſoluente* [t] *: natura enim contractus etiam proprietati uerborum præpollet* [u]*. Quarta ſpecies eſt, cum nec uerba nec mens quicquam repugnant, ſed caſus eſt omiſſus, & tunc non eſt dubium ad diſpoſitionem legis referri. Vnde qui promittit*

q l. poſt dotẽ. in. 4. lectu, ſol. mat.

r l. fi. C. ad l. Falc.

s gl. l. ſi prior. ſol. mat.

t l. quero. ff. loca.

u l. inſulam. de præſ. verb.

ſoluere centum, intelligitur de moneta à lege permiſſa: qui domum conducit, intelligitur ſecundũ morem patriæ cõduxiſſe: qui, quod uocant, feudum acquirit, in ea omnia ſe obligaſſe iudicabitur, quæ ex eius cõtractus lege domino ab huiuſmodi clientibus debentur. Et generaliter *uerũ eſt quod* Baldus *ſcripſit*[x], *qui aliquam actionẽ orditur, is legi de ea uerba facienti ſe adſtrinxiſse uideri debet.*

x Bal. l. ſi duo. de acq. hær.

SEQVENS *tractatus de plebiſcito municipali, quando iuxta antiquiores leges reſtringi debeat, & regula eſt, debere, quoniam ſtatuta ſecundũ ius cõmune interpretationem accipiunt*[y]. Et *quoties ſtatutum de aliqua re, pſona, loco, uerba facit, de idoneo & habili ex iuris cõmunis diſpoſitione intelligitur*[z]. *Qua ratione ſi lex uel ſtatutũ de aliqua re argumentetur, & decidat, reſpectu cuiuſcunq; alterius impedimenti aptitudinẽ præſumemus*[a]. *Ex hac regula quamplurimæ quæſtiones finiri poſſunt.* Lex ait: *Inſtrumenta niſi intra menſem apud Cẽſorẽ inſinuentur, fide careant, nõ nocebit alienigenis ignorãtibus, cũ is terminus nõ niſi à die ſciẽtiæ iure cõmuni labatur*[b]. *Rurſus lex.* Exules, *& quicunq; ſolũ uerterunt impune reuertantur, qui ob falſi crimẽ exulat reuerti nequibit, quoniã iure cõmuni generali abolitione de his actum non uidetur*[c]. *Itẽ lex: Qui cuiuſq; poſſeſſionẽ intrare uel apprehẽdere auſus fuerit ſoluat pœnã, non uidebũtur in eã uindemiatores, fœniſecæ, meſſores, huiuſmodiq; artifices commiſiſſe*[d], *qui alieno iuſſu ingreſſi ſunt, ſed autor ſolus plectetur.* Item lex: *Qui ſibi debitum æs decennio nõ exegerit, tempore excluſus eſto: qui agere, ſuumq; ius petere non potuit, legis præſcriptione non ſubmouebitur.*[e]

y l. ij. C. de noxa.
z l. vt gradatim. §. j. de mun.
a l. qui teſtamẽto, de teſta.
b l. genero. de his qui not.
c l. Lucius. ad S. C. Turp.
d glo. l. in rem. §. tignũ. de rei uend.
e l. ſi in fin. C. de ann. exc.

Item

Item lex: Hæres hæreditarijs creditoribus ſolidum ſoluat: intelligetur niſi inuentarium confecerit[f]*. Rurſus lex: Inſtrumenta publica etiam miſſo in neruũ carcereq́; debitore executionẽ habeãt : nõ cẽſebitur prouidiſſe quo minus cedere bonis addictus poſſit*[g]*. Item lex: Victus uictori cẽſeatur in expenſis condẽnatus, intelligit Ful.*[h] *niſi iuſtam cauſam litigãdi habuerit. Lex ait: Vxore præmortua maritus lucretur dotẽ, intelligitur ſaluo iure liberorũ prioris matrimonij, nõ enim per hanc tam generalem uerborũ formulam cẽſeri debet illis quicquã dãni illatũ*[i]*. Sed quid ſi lucro ex ea lege facto maritus ad ſecũdas nuptias tranſierit, an huiuſmodi lucrũ filijs quos ex priore uxore ſuſtulit reſeruare tenebitur? et licet generalitas legis aliud ſuadeat, tamen receptius eſt reſeruari debere*[k]*: niſi cõſtet non contẽplatione matrimonij aut filiorũ ita à lege conſtitutum*[l]*, ſed potius ut ſpe lucri ad uxores ducendas uiri allicerentur: quæ coniectura ex alijs quoq; ſtatutis deprehendi poteſt. Lex ait: Omnia inſtrumẽta inſinuẽtur, ſi id factum nõ fuerit nullius ſint momẽti: nõ comprehendet inſtrumẽta dotiũ, cum ſpeciali dotis fauore iure ueteri inſinuatio in his ſublata ſit*[m]*. Lex mandat ſtari iuramento eius qui damnũ paſſus ſit: poterit nihilominus iudex taxare ad quam uſq; ſummã iurari debeat*[n]*. Lex inquit: Homicida quod fecit expectet, & qui occidit occidatur: reſtringitur ſi dolo tamen occiderit. Lex enim Cornelia, quæ in ſicarios eſt lata, non niſi in eum qui dolo malo cædem patrauerit locũ habet*[o]*. Lex ait: Suſpectus perpetrati facinoris in ius ueniat, alioquin exulet: ueniat intelligitur & perſiſtat, quia lex antiqua non ueniſſe eum interpretatur,*

f l.ſi.C.de iu. delib.

g Bal.l.j.C.q bo ced.

h Fulg.cõſ.5.

i Barto.l.hac edi.C.de ſe nup.

k l. fœminæ. C.eo.tit.

l Dec.auth.ẽ.ſi qua.eod.tit.

m l.ſi.C.de iu re dot.

n Ang.l.uideamus §. deferre. de in lit.iur.

o Iaſ.l.in actionibus. de in lit.iur.

p c. j. de iud. *terpretatur, qui nõ præſti:it*[p]. *Lex inquit: Prætor cõtro uerſias arbitratu Iureconſulti communi partium cõſenſu electi definiat: intelligetur de cõtrouerſijs, in quibus pro babilis ſit ambiguitas, claras enim ipſe nemine conſulto decidet*[q]. *Lex, Prætor agnatos ad compromiſſum cogat, intelligitur ſi aliqui litigatorũ petierint: nec enim non petenti ſe prætor exhibet*[r], *quod & in ea lege pluries re ſponſum eſt, quæ alienigenam ſatiſdare iubet, intelligitur enim ſi cautio petita fuerit*[ſ]. *Lex: Terraconenſis rex im= mobila aliqua ne alienato, poterit nihilominus pro dote ab uxore accepta immobilia alienare, cũ de hoc caſu lex communis actũ non fuiſſe exiſtimet*[t]. *Lex: Debitor ſolue re nõ teneatur niſi reſtituta ſibi ſyngrapha non compre= hendetur qui ſyngrapham amiſiſſe iurauerit, dum acce= ptilatione uel antapocha liberare debitorẽ ſit paratus.*[u] *Lex: Quiſquis triticũ uel uinum extra territorium ad= uexerit plectatur: qui nõ in territorio ſed aliunde acce= ptum aduehat nõ punietur*[x]: *qui item uinum guſtus cau= ſa abſportauerit impune fecerit*[y], *quod & in eo qui uſus ſui cauſa abſportet reſponſum eſt. Lex: Negociatorũ co= dicibus integra præſtetur fides: intelligitur in his quæ ad negotiationem pertinent. Lex: Filij mercatorũ ab his quibus pater debet, conueniri poſſint: intelligitur ſi pa= tris hæredes eſſe uoluerint, idq; Bal. probat*[z]. *Lex: Mu= lier abſq; cõſenſu agnati cõtrahere uel donare nequeat. poterit ecleſiæ donare, & alio modo in piam cauſam transferre*[a]. *Lex: In grauibus delictis triumuiri capita les liberè inquirant: nõ poterunt tamen niſi præcedente fama, uel legitimis indicijs*[b]. *Lex: Ob contumaciam exul*

q l. ille. §. j. de leg. iij.

r l. j. §. fin. de iur. delib.

ſ l. peto. §. fin. de leg. ij.

t Authent. res quæ. C. cõ. de leg.

u l. fi. C. de fi. inſtru.

x l. cætera. §. ſed ſi quis. de leg. j.

y l. j. C. quæ res exp.

z Bal. l. de qui bus. de ll.

a Bal. l. genera li. C. de ſa croſan. eccl.

b c. j. de offic ord.

poſſit

poßit impune occidi [c]*, aliquis cum armis occidit, quæ licitè ferri non poterant, reſponſum eſt legem prohibentem arma deferre, ſibi locum non uendicare, cũ quis fert ut talem occidat* [d]*, quod utiq; faterer, ſi exulem lex ceu hoſtem publicũ iuberet occidi: ſed aliud eſt iubere fieri, aliud pœna facientem liberare.* Lex: *Mortuo ſuccedant proximi conſanguinei paterni, deceßit aliquis relicto cõſanguineo utrinq; coniuncto, itemq; altero ex patre tantum, Ancharanus utrinq; coniunctum admitti ſolum cenſuit, exemplo Iuſtinianæ conſtitutionis* [e]*: Mihi uidetur umculum paternum in ſtatuentium conſideratione ſolum fuiſſe, quapropter non temere à uerbis legis recederem.* Lex: *Mulier dotata non ſuccedat, intelligetur ipſi, qui dotem dedit, idq; de ſuo* [f]*. Quid ſi negat nubere, & mauult caſta uiuere? Reſpondeo, non ideo magis ſuccedet* [g]*, cum per eam ſtet quo minus dotata dicatur* [h]*. Quid ſi qui dotem dedit ſtipulatus fuerat eam ſibi reddi? & cum appareat propter dotem eam excludi, ſuccedet, niſi hæredes mulieri ipſi ſtipulationem remittant* [i]*. Quid ſi minimam dotem conſequuta ſit? reſpondeo nihil refert, cum agere poßit ut congrua aßignetur* [k]*.* Lex: *Nepos auo materno quantum ſit reſpectu legitimæ ſuccedat, niſi quando eius hæreditati renunciatum ſit: reſpondi ſecundum ius commune intelligi* [l]*, & ideo ſi uiuo patre mater deceſſerit, eius renunciatio filijs non oberit.* Lex: *Publico documento debitor, ſoluat nulla exceptione obſtante: poterit nihilominus obijci illud non eſſe publicum inſtrumentum* [m]*, actorem pugnantia inuicem dicere,*

c l. ſi cui, de ſeruit.

d Nel. in tra. in. 3. tempo.

e Auth. itaq; C. cõmu. de ſuc.

f Ba. l. j. C. de leg hær.

g Bald. l. mater. C. de iure dot.

h Bal. l. pactũ. C. de col.

i Bald. l. ſi. C. de dot. pro.

k Dec. authẽ. præterea. col. lõ. ij. C. un. de ui. & ux.

l Alexan. d. l. pactum.

m l. non putauit § non quæuis, de con. tab.

cere,uel legitimam perſonam ſtandi in iudicio non habe-re,quia pupillus,aut ſacer,abhominatusq́;, eundem dolo malo petere,inſtrumentũ falſum eſſe,uel ſe non legitime citatum,uel ui aut metu contraxiſſe,uel ſimulatum,fœnebrem'ue contractum,uel iudicem incompetentem, uel ſe ſoluiſſe,idq́; manifeſtum eſſe,uel incontinẽti probaturũ. Admittetur & exceptio ex cõtractu ueniens, ut ſi uenditor pretium petat,ego rem mihi traditam negem: itemq́; quælibet alia exceptio ex alio ipſius legis.capite deſcendens [n]*,ſed hæc ſatis & ſuper.* Quod *diximus ſtatuta ſecũdum leges declarari,reſtringiq́; quibuſdam caſibus,nõ procedit,ueluti cum uerba legis municipalis tam ampla ſunt,ut commodè & citra manifeſtam cauillationem reſtringi non poſſint:ut cum lex dicit, maritus decedente uxore omni caſu lucretur dotẽ ſibi datam:durum eſſet reſtringere,ut ſaluũ ius filiorũ prioris matrimonij cenſeretur* [o]*.Idem ſi diceret,maritus decedẽte uxore ſine liberis communibus lucretur dotem:quorſum enim hîc mentio liberorum communium,niſi ut qui cõmunes nõ ſunt reijciãtur?*Nam *& receptiſsimum eſt, ſi ſtatutum aliter nihil operaretur, ſecundum leges non reſtringi.* Quo *fit, ut ſi conſtitutum ſit,poſſe reum perſonaliter,uel ad domum citari,arbitrio actoris permiſſum,utrũ malit intelligamus,nec diſtinguatur perſona reperiri poßit,uel ne, cum hac diſtinctione admiſſa,nihil iuri communi adderetur,ſed ſuperfluum eſſet* [p]*.*Nam *& ſi uictum uictori in expenſis condemnari iubeat, intelligemus etiam ſi iuſtam cauſam litigandi uictus habuerit, ne aliâs fruſtra ita conſtitutum ſit* [q] *. nec ulla iniqutas ſubeſt,* [r]

cum uictor

n Mod.ca.ex parte.ij.de offic.dele.

o Roman.& Dec.d.autẽ. ti.præterea.

p Bart.l.iij.§.ij de dã.iſe.

q l.ſiquando. de leg.j.

r Iaſ.l.properandum.

cum uictor de damno uitãdo & ipſe agat, cui æquius eſt ſuccurri [s]. *Eôdem pertinet quod Bar. cenſuit, ſtatutum quo diſponitur ex præſcriptione dominiũ acquiri, de directo dominio imtelligendum, ut aliquid iuri cõmuni addere uideatur* [t]. *Quo argumento, cum latis tribus ſententijs conformibus ſtatutũ non pateretur eas tanquam nullas improbari, reſpondit Andr. Sicul.* [u] *hoc intelligẽdum etiam ſi euidenter id conſtare diceretur, cum etiam iure communi exceptio huiuſmodi ſublata ſit. Aret. quoq;* [x] *cum in ſtatuto diceretur à nulla mera interloquutoria appellari poſſe, etiam de eis intelligendum cenſuit, quæ aliàs iure ciuili per appellationem retractari potuiſſent. Generaliter quoq; proditum eſt, quoties in ſtatuto rei iure communi iam conceſſæ extenſio ponitur, nullam fieri reſtrictionem* [y], *quoniam hoc caſu proditum ſit, generalia uerba ad aptitudinem non coarctari: quapropter ſi ſtatutum dicat, aduerſus ſentẽtiam nulla exceptio opponi poſſit, præter talẽ & talem, à uerbis recedendum non erit, quæ clara ſunt, & ex quibus apertè oſtenditur noluiſſe legislatorem ius commune ſequi, quod à Baldo traditum* [z] *frequentius receptum eſt: ſeruanda enim lex eſt, tametſi dura, & quicquid lex communis dicat, à municipali non recedendum eſt. Eandem ſententiã alia quoq; ratione idem Bald. in hac ſpecie ſequitur: Ex lege municipali inducuntur certæ feriæ, num in caſibus quibus feriæ iuris communis non ſeruantur, hæ quoq; ſeruari non debeant? & refert, inquit ille* [a], *an lex ſimpliciter indicat ferias, & intelligetur ſecundum ius commune, an uero procedat ulterius, quaſdamq; exceptiões inducat, & nõ*

reſpiciemus

s l. ſi ſeruũ §. ſequitur. de verb. ob.

t Bar. l iij. de uſucap.

u Barb. conſi. 18. in fi j. H.

x Aret. conſi. 105.

y Bar. d. l. §. nũciatio. de oper. no.

z l. ita nobis. C. de adult.

a in. l. j. §. ſi. de fer.

reſpiciemus ius commune cum in caſibus non exceptis ſtandum ſit ſtatuto: quoniam regulam confirmat exceptio. [b] Hanc ſententiam & ipſe ſequor, dum tamen ſciamus hoc caſu regulam ipſam latiorem ſignificationem ex iure communi mutuari, ut in hac quæſtione. Lex Sacerdotij: Abſentes nec reſidentes fructus non percipiant, præter infirmos & pontifici Romano deſeruientes: quid de eo qui proprio Epiſcopo obſequatur? & is fructus percipiet, quoniam iure communi abſens non uidetur [c], & ideo in regula ſtatuti non cenſetur comprehenſus. Iaſon tamen in his alia ratione utitur: nam, inquit ipſe, cum regula ſtatuti generaliter intellecta multum operetur, debet exceptio reſtringi: quandoquidem parum refert, ſi quæ incidenter dicūtur ſuperfluant, dum principale ocioſum non ſit [d]. His amplius annotandum, ſtatutorum generalia uerba ſecundum legem non reſtringi, cum ea iuris communis diſpoſitio, non tam effectum reſpicit, quàm formulam uerbalem, ut cum ſtatutum auget filiorum legitimam, quam iuberet relinqui filio, exiſtimabitur ſufficere quoquo titulo relinquatur, etiam ſi non inſtitutionis iure pater reliquerit [e], idq; uerum arbitror: quoniam nō tanti eſt ratio quæ Iuſtiniannum mouit (nempe quod titulus inſtitutionis ſit honorabilior) ut tam modica cauſa generalitas ſtatuti reſtringi mereatur. Nam etiam illud in confeſſo eſt, ex iuris communis extraordinarijs diſpoſitionibus ſtatuta non reſtringi, exempli cauſa: Lex iubet matrē ab agnatis excludi, nunquid à ſororis filio excludetur, qui iure quodam commentitio agnatus eſt [f]? & traditum eſt nō excludi, nec de eo uerba ſtatuti accipiēda. [g]

b l. tribunus. §. fi. de teſta. milit.

c c. ad audientiam. de cle. non reſi.

d Iaſ. l. j. colū. 16. de offici. eius.

e Bal. l. maximum. C. de lib. præt.

f l. meminimus. C. de leg. hær.

g Iaſ. l. omnes pop. in fi.

Qua ratione nec ab eo quidem iure reſtrictio ſumetur, quod maxime controuerſum ſit. Quapropter cum lex maritum unà cum filijs prioris matrimonij generaliter in maternæ dotis ipſius partem ſolum admitteret, reſpondi non eſſe prius deducendam à filijs ipſis legitimam, quàm id maxime controuerſi propter doctorum uarias opiniones iuris eſſet[h], cuius non eſt ueriſimile rationem h Dec.conſil. 246. *ullam habuiſſe decuriones. Baldus tamen alia ratione prædicto in ſtatuto legitimam quoquo titulo relinqui poſſe cenſuit, quód uidelicet ſtatutum iuris correctorium ab eo interprtationem accipere non debeat. Quam rationem crebriore calculo reprobari conſtat, cum ſemper ius commune obſeruemus, præterquã in eo quod expreſsè conſtat correctum. ex ſupra dictis igitur Baldi ratio diſtinguenda fuit. Generaliter tamen omnis huius materiæ cardo in eo uerſatur, ut legis municipalis rationem ſpectemus, & ex ueriſimiliter conſtituamus, ex iure communi reſtringenda ſit, an id minus, & ideo in pleriſq; locis ubi ſimpliciter conſtitutum eſt maritum uxore mortua lucrari dotem, excluduntur filij prioris matrimonij, nec fit ulla reſtrictio, eo colore quod ratio ſtatuti fuerit,* i Cur.cõſ.78 *ut promptius mulieres nuberent[i], cum alioquin uiduæ* k d.l.hac edic. *propter legale[k] onus dotis inhærens uiros æquales facile non reperirent. Et ex his ſatis dilucidè explicauimus quibus caſibus ſtatuta à iure communi reſtringi non debeant. Hoc tamen non omittendum, ubicunq; aliquis ex generalitate ſtatuti damnum indebitè pateretur, ſemper reſtrictionẽ ad ius commune faciendã. Ecce: lex ſcripta eſt, inſtrumento à ſe facto nullus aduorſum eat, nec hæres*

quidem:

quidem: non cenſebitur prohibitus hæres aduorſum ire qui inuentarium fecerit: quoniam iniquum eſſet de ſuo eum teneri, indebiteq; id damni ſubire, quamobrem fit hæc interpretatio, ut lex huiuſmodi potius ſit eluſoria, quàm ut iniquitas ulla tolleretur[l]. Nam generaliter fatendum eſt quamlibet diſpoſitionem in legibus, reſcriptis, teſtamentis, contractibus, coarctari, ne iniquitas aliqua introducatur: nec ex hoc ſolum, ſed alijs & ferè infinitis cauſis fiunt huiuſmodi reſtrictiones, quarum alia certa regula adſcribi non poteſt, niſi ut iudex ſemper rationem legis præ oculis habeat, & ex ea uel decretum moderetur, uel generaliter obſeruari iubeat. Duximus autem ex innumeris aliquas cauſas deſcribi operæpretium fore, ut hac quoq; in re ſtudioſorum laboribus conſuleremus. Hæ ut plurimum ex huiuſmodi prædicamentis conſiſtunt, perſona, re, qualitate, quantitate, loco, tempore, bono, malóue, iuſta excuſatione, de ſingulis igitur uidendum. Et in primis ex perſona propter excellentiam à regula generali recedi quandoq; uidemus: quapropter lex[m] iudicibus mandans, ut ipſi ſententiam ſuam ex ſcripto pronuncient[n], in his ſibi locum non uendicat, qui excellenti dignitate præpolleant, ut præfectus prætorio, uel epiſcopus. Nam & conſtitutum eſt in generali excommunicationis ſuſpenſionisúe ſententia, qui pontificiæ ſunt dignitatis non comprehendi: plurima enim illuſtribus dignioribusq; huiuſmodi conceſſa ſunt, quæ inferioris gradus uiris non permittuntur. Qui dignitate illuſtri pollet, non niſi ex ſcripto in ius uocari poteſt[o], per procuratorem etiam in cauſa

l l. ſi. §. in cõputatiõe. C de iur. deli.

m l. ij. C. de ſenten. ex peri.

n c. vbi. de ſentẽ. exc. l. 6.

o l. quoties. C. de dig.

cauſſa criminali litigat [p]. *Qui cingulo militari decoratur ex delicto ſuſpendi nequit, cum huiuſmodi pœna ſoli plebeij afficiantur* [q] *: is etiam ſi aduerſus eum aliquid indicij emerſerit, quæſtioni ſubijci non debet* [r]. *Sic doctor uel medicus ob æs alienũ, uel munus aliquod in carcerem detrudi non poteſt* [s]. *Sic lex mulierem compromitti prohibens, eam nõ comprehendet, quæ excellenti dignitate ſplendeat* [t]. *Hinc fit ut in generali uicarij mandato ea poteſtas cõceſſa nõ uideatur, qua illuſtrẽ perſonam ſubmouere poßit* [u]. *Vnde nec archiepiſcopi uicarius epiſcopũ iudicabit, nec municipij poteſtas ius in ſenatorem dicet: quod ſi quis ius in illum decernendi habeat, mitigare tamen pœnam tenebitur, eiusq; honori quantum in ſe erit deferre* [x]. *Quod tamen in pœna corporali intelligitur, nam in pecuniaria nobiliores grauius plebeiis multantur* [y]. *Cæterũ & ad hæc pertinere uidentur quæ propter concedentis amplam dignitatem indulta in iure reperiuntur. Ecce, in albo potiores partes habent, qui & tempore priores fuerunt: niſi tamen maioris dignitatis excellentia præpolleat, qui poſteriorẽ elegerit* [z]*: nã & in ſacerdotijs in ambiguo prior præſumitur, isq; cæteris præfertur, quem Romanus pontifex deſignarit* [a]. *Quod etiam aduerſus iam receptum in Canonicorum ordinẽ extenditur: is enim nihilominus propter pontificis autoritatẽ illi cedet* [b]. *Propter excellentem quoq; ſcientiã à cõmunibus iuris regulis recedimus: unde quãuis doctor extra patriam ſuã profitẽs ab onere tutelæ in patria nõ ſit immunis, ſi tñ ualde in diſciplina emineat, ex reſcripto diui Pij excuſabitur* [c]. *Sic ex delicto ad beſtias*

p l. fina. C. de iniur.

q l. deſertorẽ. §. pœna. de re mil.

r l milites. C. de quæſt.

s l. ne quis. C. de aduo. di. iudic.

t c. dilecti. de arbi.

u c. j. in fi. de offic. ord. in ſexto.

x c. ij. de offi. delegati, in ſexto.

y l. properandum §. ſin autẽ uterq;. C. de iud.

z l. ij. de albo ſcri.

a c. ſi a ſede. de preben. in ſexto.

b c. hi q aut. eo. tit.

c l. ſed reprobari §. amplius. de excuſ. tut.

damnatus propter ſingularem artificij ſcientiã ad preces populi ex indulgentia principis poterit ueniam conſequi [d]*. Sic edictum prætoris minori XXV. annis reſtitutionẽ in integrum concedẽs, in minore ſummæ peritiæ, & perquã induſtrio non obſeruabitur* [e]*. Sed an ipſo iure excellens ſcientia proſit, an uerò ſolum iuſtam principalis indulgentiæ cauſam præſtat? & puto principem adeundum, ſicut uidemus illegitimum abſq; Pontificis Romani diſpenſiatone in epiſcopum eligi non poſſe, tametſi tali excellentia polleat* [f]*: quod & in eo conſtitutum eſt, qui duplex ſacerdotium propter doctrinæ ſummam peritiam poſtulat* [g]*: Standum enim in hoc quoq; regulæ eſt, niſi ſummus Pontifex eum exemerit: quãtum tamen ſit reſpectu excuſationis à tutela aliud obſeruabitur, quoniam diui Pij reſcriptum in corpore iuris cõprehenſum eſt. Propter indolem quoq; & ſpem futuram huius doctrinæ multa contra regulas recepta ſunt: quapropter traditum eſt eos, qui optimi ſint ingenij poſſe ad doctoratus, ut uocant, apicem promoueri* [h]*, tametſi adhuc non multum profecerint, ſi ſpes futuræ diligentiæ ſubſit. Cui non abſimile, legum cãdidatum ſtudioſum & bonæ ſpei imperito doctori præferendum eſſe* [i]*: in quo tamen poteſt diſtingui, ut priuilegia doctoribus cõceſſa eorum perſonam reſpicientia indoctis non competãt: quapropter ſibi obſtrepentem uicinum fabrum domo non eijciet* [k]*, ab oneribus immunis non erit* [l]*, quod ſi ad ordinem ipſum pertineat, ſec⁹ eſt. Nõ ſubijcietur ergo doctor quæſtioni quoniã inde nota et dedecus in eius dignitatis cæteros uiros ſuboriretur.* [m]*. Eadem ratiõe putauerim in ſupraſcripta quæſtione debere ſcholaſticum ei de uia decedere* [n]*.*

d l. ad beſtias. de pœnis.
e l. j. C. qui & aduer. quos.
f c. innotuit. de elect.
g c. de multa. ĩ fin. de præb.
h Inno. c. cum in cũctis. de elec.
i glo. l. j. C. de ann. ciuil.
k Iaſ. l. j. in fi. ſol mat.
l l. j. C. de col. leg.
m l. j. C. de tyro.
n Feli. c. cleri/ci. de iudi.

cum cæterorum id propter popelli opinionem interſit. Propter uitæ integritatem, & ſanctimoniam, autoritatemq; hominis à regulis cõmunibus quãdoq; recedimus[o] *: quales ſunt, poſt publicata teſtimonia neminem ulterius rogandum, cõſanguinei teſtimonium ſuſpectum eſſe, ſicut & iudicium: nam propter notam uiri probitatem (quãquã hæc rara auis) aliter quandoq; iudicabimus*[p]. *Sic iudicem abſoluit reſponſo ſuo Angelus, qui cauſæ capitalis accuſatum magnæ exiſtimationis uirum, nõ in compedibus ius dicere iuſſerat*[u], *ſed urbem pro carcere, etiã abſq; uadibus, aßignauerat, cum is uiolato iureiurando ſolum uertiſſet: nam & tutor legitimus ſatiſdare debet, ſi tamen honeſtate probitateq; præcellat, hoc ab huiuſmodi uiro non expectabitur*[r]. *Quapropter quãuis quiſquis immobilia non poßidet iudicio ſiſti ſatiſdare teneatur, ſi quis tamen alioquin ſit promißi tenax, & à mendacio abhorrens propè eſt ut eius ſponſioni ſtetur*[ſ]. *Qua ratione cum ſtatutum eſſet ut quilibet iuxta qualitatẽ perſonæ ſatiſdaret, reſpondit* Baldus, *eũ qui probis ſit moribus & ſpectatæ fidei liberari*[t], *ſi iuramento cauerit: tametſi ſatiſdare ſolum is dicatur, qui fideiußoribus creditori conſulit. Sed & illud conſtat, quãuis arbiter extra locum compromißi ſententiam dicere non poßit, proter tamen hominis autoritatem indulgendum, ut etiam in ſeceßibus rem finire poßit*[u]. *Ex hiſtoria quoq; proditum eſt*, Ambroſium, Nicolaum, Seuerum, *cum prius ſacris initiati non eßent, in epiſcopos tamen electos fuiſſe*[x] *: quod propter ſingularem uitæ integritatẽ toleratum fuit, cũ alioquin antiſtes eſſe nequeat, niſi*

o l.1. iubemus. C. de iudic.

p l.ij. in prin. de teſtib.

q l.ſi à bonæ. de rei vend.

r l.legitimos. ff. de leg. tut.

ſ pau. l. ſi quis ſtipu. ſit ſtichum. §. fin. de verb.

t l. abſtinẽdũ. C. quorum appel.

u l. ſi cũ dies. §. ſi arbiter. de arb.

x §. his omnibus. lxj. d. ſ.

niſi qui antea iam diu ſacra tractauerit. Propter homi-*nis quoq; deſidiam ſocordiãq; multa contra regulas cõſti tuta ſunt: quamobrem quãuis procurator poſt litem con-teſtatam ſubmoueri non poſſit, ſi tamen iners & contu-max appareat, iuſtè reuocabitur*[y]. *Sic & tutor eadem nota iniuſtus, & ſuſpectus, poterit etiam officio iudicis amoueri*[z]. *Sic quamuis ex regula nemo iuri ſuo renũciare cogi poſſit, ſi tamen aliquis epiſcopus ita oſcitabundus, & curarum negligens ſit, ut aliquid inde periculi diui-nis domibus immineat, poterit in hoc adigi, ut ſacerdo-tio illi cedat*[a]. *Quo exemplo etiam uidemus conductorẽ ab ædibus*[b], *emphyteotam à fundo*[c] *deturbari, ſi in re male uerſetur: quod & in cliente, quem uaſalum uocãt receptum eſt*[d]. *Et quæ de tali deſidia traduntur, in ni-mia quoq; ſeueritate locum habent: cum ut* Neruæ Impe-*ratori dictum fuit, æquè malus is princeps ſit ſub quo om nia licent, atque is ſub quo nihil licet*. Hinc *uidemus inui tum dominum ut ſeruũ diſtrahat cogi, quem ninmia ſæui-tia durius quàm æquũ fuit afficiebat*[e]. *Sic & paterfami-liâs quamuis emãcipare filium non ſit cogendus, ſi tamen ultra quã paternæ pietatis officium ſuadeat male eũ ha-buerit, iudicis autoritate cogetur*[f]. *Vnde etiã uir ab uxo-re ſeparatur, qui nimium moroſus, ſæuuſq; ſit*[g]. *Sed & ex hac cauſa ſocietatem dirimere permiſsum eſt: durum eſt enim cum rixoſo homine diutius conuerſari*[h]. Præcepto-*ris quoq; nimia ſæuitia, ut lex ait, culpæ adſcribitur*. Cæ-*terum inimicitia quoq; & hoſtilitas plurima innouari iubent: quocirca in grauiſsimis delictis qualia ſunt im-pietatis in* Deum, *læſæ maieſtatis in principem, ſacerdo-*

t ij per

y l. cũ qui res. C. de proc.
z l. hæc enim §. fin. be ſu ſpe. tut.
a cap. niſi. de renun.
b l. ædĩ. C. lo.
c auth. qui rẽ. C. de ſacro ſan. eccl.
d c. j §. qcũq. de pa. ten.
e l. ij. §. j. de his qui ſunt ſui.
f l. ſi. ſi quis a par.
g c. literas. de reſti. ſpol.
h l. ſi conuene rit. pro ſoc.

tij per ſordes ambitum (ſimoniam uocant) acquiſitio, etiam ſi legitimæ probationes admittantur, inimici tamē teſtimonium recipiendum non eſt[i]*. Sic & lex aduerſus fœneratores lata, non intelligitur eum comprehendere, qui iuſto hoſti fœneratitiā pecuniā dederit*[k]*: nam & lex Pompeia parricidam culeo inſuens, de eo non intelligitur qui parentes patriæ publicos hoſtes obtruncarit*[l]*. Quod ut uerū ſit, non tamen laudandus eſt, qui iura naturalia ſic contempſit*[m]*. Eadem ratione traditum eſt hoſti impune uiolandam fidem*[n]*, præterquam cū ei aliquid ſpecialiter promiſſum eſt*[o]*. Sed ambas haſce quæſtiones ex Philoſophorum ſententia M. Cicero lib. de officijs tertio elegantiſſime explicat, is igitur adeūdus. Propter perſonarum affinitatem legis generalis plerunq; fit derogatio, ut in hiſce ſpeciebus: lex eſt, cum eo cui ſacris interdictum ſit, nemo quicquam commune habeat, ad ſe uenientē auerſetur, colloquio non dignetur: non intelligentur prohibiti conſanguinei*[p]*. Quo ſenſu & lex in receptatores ſcripta*[q]*, & edictum prætoris de ſeruo corrupto, ad proximos non trahentur. Sed nec lex quidem prohibens aduocato aduerſus Rempublicam patrocinari, uetabit quominus me meoſq; tuear*[r]*. Sic & S. C. Syllanianum, quo hæres ſcriptus non prius hæreditatem adire poteſt, quàm defuncti teſtatoris necem ultus fuerit, non cenſebitur patri neceſſitatem imponere ut filium accuſet*[s]*, nec uice uerſa filio ut patrem deferat: nam nec tutor pro pupillo ſubire iudicium tenebitur aduerſus proprios coniunctos*[t]*, quod & ad aduocatum producendum eſt, utuſq; ad quartum gradum aduerſus conſanguineos cauſam*

i c. per tuas. de ſym.
k xiiij. q. iiij. ab illo.
l l. minime. de relig.
m l. ſi adulterīū §. liberto. de adult.
n 22. q. ij dñs.
o l. j. §. nō fuit. de dolo.
p ca. inter. de ſent. exc.
q l. ij. de rece.
r l. penul. de poſt.
s d §. liberto laſ. l. j. C. de his quib. ut indig.
t l. humanitatis. C. de excuſ. tut.

dicere cogi non debeat [u], cum lege Iulia Papia iudiciorum publicorum, nec teſti quidem denuntiari poßit ut teſtimonium uel aduerſus ſobrinis genitos dicat [x], & militi emanſori detur uenia, qui affectioni parentũ & affinium hoc dedit, ut aliquandiu à ſignis abeſſet [y], & quicunq; coniunctos in iudicium uocarit, quorum in edicto præter mentionem fecit, qualemcunq; fideiuſſorem iudicio ſiſtendi cauſa accipere teneatur [z], cum alioquin non niſi idoneum accipere cogeretur. Huiuſmodi enim affectioni non parum à legibus tributum apparet, cum potißima ex ea in dubijs rebus coniectura aßumatur.

Quapropter etiam quando appellatione filiorum nepotes non continentur, tamen de eis actum cenſebitur, quos auus loco filiorum habere tractaréque ſolitus eſt [a]. Sic in legato facto Sempronio, ne cum plures Sempronij ſint, ex incertitudine uitietur, de eo intelligemus, cui maxime teſtator afficiebatur [b]: nam & legatum ſacerdoti quàmuis eccleſiæ factũ cenſeatur, ſi tamen is ſacerdos affinitate uel alia affectione teſtatori iunctus probaretur, promptius eſt ad eum quàm ad eccleſiam pertinere [c]. Et quæ de conſanguinitate dicta ſunt, in magna quoq; amicitia locum habent: quapropter ex teſtamento imperfecto fideicommiſſaria libertas alumnæ ob magnam teſtatoris dilectionem debetur [d]. Iudex ob amicitiæ licitum ardorem amici nocentis pœnam mitigare poterit, nec idcirco ſordium aut gratiæ reus fiet [e]. Et in legatis licet propter ambiguitatem minor ſumma debeatur, tamen propter magnam amicitiam quandoq; interpretabimur maximam deberi [f]: quod & in ſtipulatione receptum eſt.

u l. petitionẽ. C. de aduo. diu. iud.
x l. lege Iulia. de teſtib.
y l. q cũ vno. in fin. de re milit.
z l. ij. §. ij. qui ſatiſd. cog.
a l. alimẽta §. j. de ali. leg.
b l. ſi quis ſeruũ §. ſi ita. de leg. ij.
c c. requiſiſti de teſta.
d l. in teſtamẽto. de fi. lib.
e gl. c. niſi. de offi. de leg.
f l. ſi ſeruus pl. § fina. de leg. j.

eſt [g]*. Eadem ratione etiam defenſionis cauſa poterit amicus in iudicio ſtare, cum alioquin abſq; mandato alius pro alio non audiatur: quod intelligendum in eo, qui arctiſſima familiaritate iungatur, & cuius geſta ſoleat abſens rata habere* [h]. *Quod ſi quicquam ex amicitia uel affinitate in aliquibus perſonis introductum eſt, id maxime inter patrem & filium obſeruabitur, cum nulla poſſit eſſe arctior coniunctio. Hinc fit, ut quamuis lex quemlibet adminiſtratorem rationes reddere uelit, patrem tamen eximat* [i]*, qui quantum ad filium attinet, aneclogiſtes eſt, & pares cum eo ſemper rationes habet: quapropter ſi filio reſtituere hæreditatem grauatus ſit, interim nullam cautionem præſtabit* [k]. *Sic magiſtratus, aut miles, licet in prouincia emere prohibeatur, paterna tamen bona, quæ à fiſco diſtrahuntur, ſibi addici iure procurabit* [l]*, nec legis laqueis tenebitur. Sic doctoris filius in patris demortui locum excluſis cæteris ſuccedet* [m]. *Poſſent ad hanc rem & alia pleraq; facientia adduci, quæ ſciens prætereo. Propter perſonæ quoq; paupertatem à generali lege quandoq; recedimus, quapropter in multitudine cauſarum, ante cæteras, pauperum controuerſias iudex definiet* [n]*, eorum alimoniæ ſi in carcere detineatur prouidebit* [o]*, tabellionē ut documēta illis etiā gratuito edat, ex officio coget* [p]*. Si quis ob inopiam nō appellauerit, uel poſt prouocationē fatalia labi permiſerit, eum reſtituet* [q] *multam etiā, ſi eius portio collitigatori debeatur, abolebit.* [r] *Illud enim conſtat, paupertati à legibus multa indulgeri, quæ omnia recenſere præſentis ocij non eſt. Nam & non ſolum ex paupertate, ſed etiam pro-*

g l. capiēda. in ſi. de reg. iu.

h Bar. l. nō ſo lū ⁋ q alieno. de pcur.

i l. fin ⁋ illo procul. C. de bo. quæ lib.

k l. imperatore ad Treb.

l l. qui officij. de contrahē. emp.

m l. iij. C. de ad uo. di. iudicum.

n j. q. j. c. in pri mis.

o l. iudices. C. de epi. aud.

p l tā demētis. C de epi. au

q ⁋ alijs. ī aut. de his q ing.

r l. illicitas. ⁋ ſi. de offi. præſ.

pter perſonæ ignobilitatem pleraq; aduerſus iuris cõmu nis regulas introducta reperire eſt. Pater etiam inuito filio illi factam iniuriam remittere poteſt, ſi tamen uilis abiectaq́; perſona ſit, remiſſio filijs qui honeſtam perſonam ſuſtineant non nocebit [s]. *Sic quamuis filia de dote, niſi ex conſenſu patris agat, non tamen de eo intelligimus, qui uilis, fœdioreq́; uita ſit* [t]: *nam & ex contrario, lex liberis aliquod beneficium propter patris honorem indulgens, ad eum filium non porrigitur, qui turpẽ uitã maculoſamq́; agat* [u], *de huiuſmodi quoq; intellexiſſe non uidebitur, cum infamiæ notam inurit* [x], *his enim infamia pœnæ loco non eſſet, quare ſeuerius uindicãdum. Quapropter merito Baldus cum lex generaliter mulierẽ in carcerẽ duci uetaret, de ea non agi reſpondit, quæ meretrix, libidinibusq́; infamis, & extra legis Iuliæ pœnas ob uilitatẽ ſit* [y], *& hæc quidẽ quod ad perſonas attinet ſufficiant. Ex re fit quãdoq; legis generalis reſtrictio, idq́; uarijs ex cauſis, ueluti propter rei tenuitatem, ſterilitatem, meliorationem, & ſi qua huiuſmodi, quorũ exẽpla plurima in iure habemus. Decuriones propter ſenectutem in curiam uenire non coguntur, & tamen ſi leue ſit munus, & quod cito explicari ſoleat, immunes non erunt* [z]. *Mater filijs tutores petere debet, ſi tamen tenuiſſimæ ſint pupilli facultates excuſabitur* [a]. *Sic et Senatuſconſultũ quo legari domibus affixa prohibẽtur, de modici pretij rebus, iteq́; gurguſtijs nõ intelligitur.* [b] *Et edictum prætoris de morbo uerba faciens, ad febriculam leuem* [c], *Senatuſconſultũ Syllan. de uulnere ad uulnuſculum non producetur* [d]. *Sic tutor qui pupillo modicam quanti-*

s l. ſed & ſi §. filios. de i iu.
t l. ſi cũ dotẽ. §. eo aũt. ſo. ma.
u l. ſenatoris. ff de ri. nup.
x l. ij. C. ut int. cer. tem.
y Bal. l. conſentaneũ. C. quõ & qñ iu.
z l. decurio fortunã. C. de decur.
a l. ij. C. ad tertul.
b l. ſenatus. §. marcellus. de leg. j.
c l. quæſitũ. de re iud.
d l. j. §. pen. ad Syll.

quantitatem crediderit, à tutela tanquam creditor nõ excuſabitur[c]. *Iudex qui munera accipere prohibetur, xeniola tamẽ nõ improbè accipiet*[f]. *Quod & in ſacerdotiũ aliquod conferente receptum eſt, non enim Symonicæ, ut uocant, labis reus erit*[g]. *Sic à tutela quarta, cuius occupationibus quis facile defungi poßit, non excuſantur qui ternas ſubierint*[h]. *Legimusq; etiam in iudiciarijs actionibus dilationes amputari, ſummarieq; & magis de plano procedi, uel cũ de rebus leuibus*[i] *ciuiliter agitur, uel cum de modicis criminibus accuſatio inſtruitur*[k]: *nam & ea quæ leuis ſolennitatis ſunt, ſi omittantur, actum nõ uitiant*[l]. *In legis perito quoq; proditum eſt, non iure eũ quicquam honorarij accipere, cum citra laborem & librorum reuolutionem clienti conſilio ſuo cauit*[m]: *quod tamen ego non ſatis probo, nec receptum uidetur*[n], *cum iam exantlati labores & ærumnæ, quibus ars iſta adiſcitur, præmio carere non debeant. His accedit quod uulgo dici ſolet, de rebus minimis nullã eſſe prætoris curã*[o]: *quod ita accipitur, ut ex re minima aduerſus ius cõmune nihil inducendum ſit: nec reſtitutio in integrum concedenda: cum uero ſecundũ ius cõmune agimus, tunc etiam minimæ rei rationẽ habendam*[p]: *unde qui uel oboli reliquator eſt, actione ex empto rem nõ conſequitur, aduerſus deiectũ petitorio iudicio non experietur*[q]. *Sed an emphyteoticum fundum tanquam integrũ canonẽ nõ ſoluerit amittet? & cum hãc legem partes contractui dixerint, propius eſt ut amittat: quod crediderim uerũ, cũ inde argui cõtemptus aliquis poteſt, alioquin humanius eſt, per imprudẽtiam factũ arbitrari*[r]. *Quapropter nec*

c gl. auth. minoris. C. qui da. tu.
f l. ſolẽt. de offic. proc.
g c. ſi quæſtiones. de ſym.
h l. ſi is q tres. ĩ fi. de exc. tut.
i auth. niſi. C. de ſen. experic.
k l. leuia. de accuſa.
l l. j. §. fi. de uẽ inſpi.
m gl. xi. q. iiij. non licet.
n Specu.
o l. ſcio. de in integ. reſti.
p l. ſi proprietarius. de dã no infe.
q Iaſ. auth. qui rẽ. C. de ſa. ſan. eccle.
r quãuis. de cõ di. & de.

inquilinus qui exempto nummo pẽſionẽ ſoluit ſubmouebitur, in quam ſententiam Bal. & Paulus Caſtrenſis trãſiere. Propter ſterilitatẽ à regula generali uarijs quoq; ſpeciebus recedimus: quapropter colonus qui agri culturam non deſerere promiſit, ſalua fide recedere poteſt, ſi ſterilis fundus effectus fuerit [s]*. Et conſtitutio, quæ rerum eccleſiæ alienationem fieri poſſe generaliter negat, non tamen de ſterilibus prædijs, tenuibusq; agrorum plagis intelligitur, poterunt enim abſq; alia ſolennitate alienari* [t]*. Quod & in conſuetudine receptum eſt, quæ ſi huiuſmodi alienationes infirmet, de modici reditus poſſeſsionibus non intelligetur, nam & lex quæ clientem in uerba domini iureiurando adigi* [u]*, hoc eſt, præſtare occaſione feudi (ut uocant) iuramentum fidelitatis iubet, in eo non obſeruabitur, qui modicam tenuemq; rem eo titulo acceperit* [x]*. Sic propter anni ſterilitatem fit colono remiſsio mercedis. Cenſetur autem is fundus ſterilis, cuius culturæ tantum impenditur, ut eo deducto nihil colono ſuperſit* [y]*. Bartolus etiam remiſsionem faciendam cenſet, cum in dimidia iuſti pretij deductis operis & impẽdijs colonus læderetur: quæ ſententia crebriore calculo approbata eſt* [z]*. Propter rerum meliorationem fit & quandoq; legum reſtrictio, ut cum lex locatorem dãnat, ne quid ultra penſionem conuentam petere poſsit, tenebitur nihilominus colonus augere mercedem, ſi præter ſpem magna fertilitas anni ſuperuenerit* [a]*. Sicut enim ex ſterilitate remitti ſibi colonarium iure poſtulat, ita ex inopinato prouentu augere domino debet. Eadem ratione lex amoto à ſacerdotio nihil conferri iubens, in eo non*

s glo. l. ij. C. de agri. lib. xj.

t 12. q. 2. terrulas.

u c. cæterum. de don.

x c. de fidelitate. de capit. conr.

y l. mediterraneæ. C. de anno. lib. x.

z l. licet. C. lo

a gl. l. ſi merces. §. uis maior. loc.

non obſeruabitur, qui propria induſtria diuinæ domus fundos ex incultis & teſquis fertiles reddidit[a], fruetur enim parta ſuo labore fœcunditate donec uixerit, quod & Inocent. probat: quod eius legis exemplo conſtitutum opinor, quæ fundi deſerti ad Cæſaris patrimonium pertinentis cultorem (ſaluo iure canonis) inquietari non ſinit[c]. Propter rei euidentiſſimam perſpicuitatem aliqua quoq; ſpecialiter indulta ſunt, quò fit ut quamuis priuſquam aliquis ad profitendi munus doctor poſſit promoueri præceſſiſſe oporteat[d], diligentem morum doctrinæq; inueſtigationem, ſi tamen fama is ſit nouiſſima idoneus, aliud examen non eſt neceſſarium[e], cum populi teſtimonium pro examine ſufficiat[f]. Nam & licet in maioribus & in minoribus cauſis conceſſa ſit appellatio, ubi tamen euidentiſſime de delicto conſtat, non eſt ulterius quicquam quod rei pœnam differat concedendum[g]. Sic & quoties cauſa appellationis manifeſta eſt, alia probatione non opus eſt[h]. Et qui ad locum citatus eſt ſibi intutum, ſi id apertiſſime conſtet, nec excuſationē quidem mittere tenetur, tantum abeſt ut ipſe coràm uenire debeat[i]. Soletq; uulgò dici in notorijs ordinem iudiciarium minime obſeruandum[k]: uocant autem noſtrates doctores notorium, uoce minime proba, id quod palàm conſtat: cum ueteres notorium pro denuntiatione facinoris acciperent[l], cum in id publice conſtituti Emiſſarij & curioſi indicium perpetrati facinoris per elogium præſidi faciebant, quod munus in Pagorum Syndicos ut plurimum hodie tranſlatum eſt: nec eo

caſu

b c. ſi. de pecul c.

c l. quicūq. C de oī ag. deſ

d l. magiſtros C. de prof

e Io. And. c. cōſtitutus. ij. de app.

f c. nullus. 24. diſt.

g c. cōſuluit. de app.

h l. ciues. C. de app.

i Cle. paſtoralis. de re iud.

k c. ad noſtrā de iureiur.

l l. ab accuſat. ad Turpil.

caſu ſolennia accuſationum perpenduntur, ſed ſolum (ut Gordianus Imp. conſtituit [m]) falſis nec ne quis ſit notorijs inſimulatus. Propter ea quæ de nouo emergunt fit & quandoq; huiuſmodi interpretatio: ecce tibi poſtquã in cauſa concluſum eſt, licet alia inſtrumenta proferri nequeant, ſi tamẽ quicquam nuper ad litigatorũ aures peruenerit indulgendum eſt [n], nam & poſt litis conteſtationem, quod ueteres iudicium acceptum dicebant, licet exceptiones dilatoriæ amplius opponi nequeant, nec ulli recuſationi ſit locus, ſi tamen eiuſmodi ſit præſcriptio, quæ in notitiam nuper delata fuerit, adhuc qualisqualis ſit admittetur [o]. Sic & reſtitutionis in integrũ poſtulatio quãuis iterari non poßit, ex noua tamen cauſa permittetur [p]. Sic & in iudicio rei uendicationis abſolutus quia non poßidebat, poterit poſt rem iudicatam iterum cõueniri [q], ſi ad eũ perueniße denuo poßeßio aſſeratur: quod etiam in alijs iudicijs dicendum eſt. Vnde qui ſoluto matrimonio per diuortium dotẽ repetit, ſi lite pendente iterum matrimonium inſtauretur exceptione ſubmouendus eſt [r]: quinimo etiam qui actione caret, litem inſtituere põt ſi accepto iudicio certũ ſit ei actionẽ tũc cõpetituram [s]: quod ex eo exẽplo cõſtat, cũ Titius & Meuius ſeparatim ſi alteri fundus datus non eſſet ſibi ſtipulati ſunt, adiuuãturq; hæc omnia regula generali, quæ interim accidunt nouo auxilio indigere [t], & qui nouam rem deſiderat, nouum ei conſiliũ atq; remediũ ſuggerendũ [u]. Ex qualitate quoq; fit plerunq; legis reſtrictio, unde regulariter proditum eſt, ſecundum perſonæ qualitatem uerba accipi debere, & ideo qui aurigæ ſeu agitatori alicuius factionis equitij

m l. ea quidem. C. de acuſ.

n Bar. l. admonendi.

o l. e legãter. §. ſi qs poſt. de condi. inde.

p l. j. C. ſi ſæp. in integ.

q l. ſi a te. de excep. rei iudi.

r l. ſi ſeruus. de condi fur.

s l. ſi titius. de uerb.

t l. de ætate. §. ex cauſa. de inter. acti.

u l. j. de uẽt. in ſpic.

quitij uſum legat, uidetur conceßiſſe ut his quoq; in Circenſibus uti poßit [x]*. & ſi eſt principis edicto quilibet miles armatus in campum Martium deſcendere iußus ſit, intelligitur ut quiſquis iuxta condtionem ſuam armatus ſit* [y]*, eques equeſtri, pedes peditum more. Si præſuli à Pōtifice Roma. indultū ſit ut etiam interdictionis tēpore ſacra celebrare, & mißæ operari queat, ſolenniter, & cū honoris ſui inſignibus operabitur* [a]*. Sic ſeruus ſibi poßidere licere ſtipulans, de ſola detentione ſtipulatus creditur* [b]*. Teſtator uxori ſtragula, & ueſtem legans, non de Sericeis ſtragulis intelligetur, quoniam ea uiduis non conueniunt, & ueſtis atra debebitur, qui color uiduas ſolus decet* [c]*. Lex quoq; municipalis filiam dote contentam eſſe iubens falcidiæ uice, ex qualitate perſonæ de legitima iure naturæ debita declarabitur* [d]*. Rex Anglorū aliquid ſecūdum ius fieri mandans, intellexiße de iure ſuo Anglico cenſebitur. Mulier feudum ut uocant, ſibi & filijs ſtipulata, filiabus quoq; cautum uoluiſſe exiſtimabitur* [e]*, & ſi qua ſimilia. His conſequens eſt, ut ſi quicquā cum aliqua qualitate conſtitutū ſit, & ea non adſit, diſpoſitio quoq; locum ſibi non uendicet. Vnde edictū prætoris, quo eius bona poßideri iubet qui fraudationis cauſa latitat, in eū non obſeruabitur, à quo fraus abſit* [f]*. Et lex in eum lata qui uulnus cum ſanguinis effuſione fecerit, non habebit locum niſi & ipſa effuſio probetur* [g]*. Sicut nec Pontificis conſtitutio aduerſus ſubornatum Chriſtiani hominis percuſſorem cuſtodienda erit, niſi id ipſum probetur, mandatum de Chriſtiano homine percutiendo factum* [h]*. Et qui aſſerit conſpiratione aduerſa-*

x l. plenū. §. equitij. de uſu.
y Bar. l. ſi non fortē. § libertus. de con. ind.
a l. ex militari. de teſta. mil.
b l. ſtip. iſta habere. § hī q. de uer.
c Iaſ. ibi.
d Bar. l. j. ad. l. falci.
e c. j. de benef. fœm.
f l. fulcinius §. j. ex qb. cau. in poſ.
g c. licet. de p/ba.
h c. j. de homi ci. in 6.

uerſariorum teſtibus corruptis religionem iudicantis circumuentam, qualitatem illam corruptionis probare
i l. diuus. de re iud. *debet*[i], *cum aliàs diui Hadriani reſcriptum, quo in integrum reſtitutio conceditur, locum non haberet.* Eôdem pertinet, *quod uulgo traditum eſt, quoties lex cum*
k l. mancipia. C. de ſer. fugit. *aliqua qualitate loquitur, ubi ea non conueniat, nec legem quidem conuenire*[k]*: ut cum in ea dicitur, qui damnum dederit: uel poßidentem turbauerit, centum ſoluat & ablata reſtituat: non cenſebitur eum punire qui inquietauerit, & nihil abſtulerit, cũ uerbum reſtitutionis huic caſui non quadret. Sic* Pontificis *conſtitutio*[l],
l c. quãquam, de vſur. in 6. *uſurarij manifeſti teſtamentum irritum eſſe iubens, eiq́; mortuo ſacram ſedem uetans, in Iudæo nullas uires habe*
m Aret. conſi. 154. *re exiſtimatur*[m]*: quid enim ad illum pœna ſepulchri faceret, qui omnino communem canibus tumulum habiturus eſt? Sed hæc tamen omnia intelligenda ſunt, cum*
n Bart. l. titia. ſol. mat. *illa qualitas uериſimiliter ſubſtantiam rei reſpicit*[n], *alioquin ſi extrinſecus addita proponatur, etiam abſq; ea actus ualebit, quapropter ſi loco exempli appoſita ſit, non arctabit regulam*[o]. *Idem ſi primo regula in lege*
o l. j. §. qđ vulgo. quod vi aut clam. *generaliter poſita ſit, non reſtringetur ex qualitate, quæ in fine legis addita reperiatur*[p]. *nam & ſi conditio in le-*
p l. regula. § licet. de iur. igno. *ge aliqua reperiatur non leuis momenti eſſe ſolet, & tamen quandoq; ex legislatoris mẽte nullius efficaciæ eſt*[q],
q l. à diuo §. in venditione. de re iu. *idq́; &* Iaſon *annotauit. Cæterum illud non diffitendum eſt, cum lex propter aliquam qualitatem quæ adſit quicquam indulget, ea deinde ceſſante, diſpoſitioni quoq; legis locum non eſſe.* Finge *curatorem prodigio uel furioſo datum eſſe, eosq́; ad ſanos mores reuertiſſe, non'ne curator*

rator munere ſuo defungetur r *? Legibus multa aduerſus impudicas mulieres conſtituta ſunt, finge eam, quæ male libidinis cauſa audiebat, mutaſſe uiuendi inſtitutum, & probi exempli factam, nonne pœnis legum eximetur* ſ *? Multa tempore belli etiam iniqua conſtituuntur, ſolent enim præfecti militares, non tam ius & æquum in cognitionibus, quàm magnitudinem pecuniarum ſpectare, quod hi bellorum, ut Mutianus aiebat nerui ſint, nonne facta pace, quod belli calamitate introductum eſſet, pacis temporibus abolebitur* t *? Qua ratione & legem Oppiam, cuius ſuaſor M. Cato erat, abrogatam T. Liuius eſt autor. Sic & iudices quorum officia perpetua ſint, ex defectu qualitatis expungentur, ut quia negligentes in iure reddendo dicantur* u *. Sic decuriones deficientibus facultatibus albo eximentur* x *. Sic ad monachos ſcribens Alexan III. Pont. Max. nunc (inquit) ita poſſeßionibus ditati eſtis, ut multi probæ opinionis uiri de uobis querelam apud nos ſæpe proponant* y*. Nam & procurator quamuis re nõ integra reuocari nequeat, ſi tamen mores mutauerit, & improbus, luſor, helluo factus ſit, ſubmouebitur* z *. Sicut uice uerſa tabellio, ſi ſacerdotio, decurionatu, militia inſignitus fuerit, ſubire priſtinum munus non cogetur* a *: ſuperueniens enim dignitas eum liberat. Verum non promiſcuè & indiſtinctè hæc procedunt, in animaduerſione enim huiuſmodi qualitas eſſe debet, ut ſi cauſæ quæ finalis uulgò dicitur coniuncta ſit, & effectus nondum perfectus, prædicta obſeruentur* b*, alioquin quod ex cauſa impulſiua conſtitutum eſt, ea deficiente nihilominus durat* c *. Idem ſi finalis cau*

ſæ effectus

r l. j. uerſi. tan diu. de cura. fur.
ſ l imperialis C. de nup.
t l. j. in pri. C. de cad. toll.
u l. ſi quos. C. de offi. præf. præ.
x l. cura § de ficientium. de mu.
y c. ſuggeſtũ. de deci.
z l. cũ quis. de ſolut.
a l. uniuerſos. C. de decur.
b Com. d. l. j.
c l j § ſexum de poſtul.

ſæ effectus ſit conſummatus [d]. *Hinc eſt quod ſi uxor in bonis mariti propter paupertatẽ, quartam lege debitam conſecuta ſit* [e], *tametſi locuples deinde alienarũ hæreditatum acceſſione facta, nõ tamẽ accepta hæredibus mariti reſtituet, cũ ut id lucrum faciat, ſatis ſit ſi tẽpore quo illud lex defert paupertatis qualitas adſit* [f], *nec quicquã refert id tunc conſecuta ab hærede fuerit, an minus, cum ſufficiat lucrum à lege delatum, quo caſu ipſo iure acquiritur, & ita pleriſq; uiſum eſt.* [g] *Propter aduerſam qualitatem ex aſpectu ſtatim deprehenſam recedimus plerunq; à regula iuris: ut cum lex tres ſentẽtias tametſi allegentur nullæ, iubet abſq; mora executionis effectũ accipere,* [h] *non continebuntur, quæ ex actorum inſpectione euidenter nullæ apparent:* [i] *niſi & id dubium probabili exceptione refricari poſſit:* [k] *Si uero aliunde nullæ appareant, quamuis incontinenti probaturum ſe reus offerat, non tamen differendam executionem uerius eſt, ne aliàs lex illa nullius ſit effectus. Sic agenti interdicto de tabulis exhibẽdis, licet præſcribi nequeat tabulas nullas eſſe, tamen ſi id uitium ex earum inſpectione pateat, admittetur exceptio.* [l] *Quod & in noui operis nunciatione traditum frequentius eſt, cum uſufructuarius nouum opus domino nũciat, nõ ſuperſedebit dominus, quum ex ipſius actus inſpectione apparet nunciationem irritam:* [m] *nam & libellus quo actor in iudicio quicquam intentat, ſi ex ſui lectura ineptus ſit, poterit non expectata rei recuſatione à iudice reijci.* [n] *. Quinimo receptum eſt quoties iudici conſtat de iuſta rei exceptione, etiam ſi deducta in iudicium non ſit, tamen actorem reijciendum* [o], *ſi cum aliena*

d l. fi. vnde lib.
e auth. præterea. C. vnde ui.
f l. quæcunq. §. fi. de pub.
g Dec. cõſ. 24
h Cl. j. de re iudic.
i Mod. l. iiij. §. cõdemnatũ. de re. iu.
k Peru. c. dilecto. q. 52. in fi.
l gl. l. j. de tab. exhib.
m Barto. l. j. in princip. de ope. no.
n l. fi. in fi. C. ut nemo pri.
o Bartol. l. ſi vnus §. pactus. de pac.

aliena iactura locupletaretur. Illud quoq; indubitati iuris eſt, probationibus per legem ſummotis, nunquam de ea actum uideri, quæ ex inſpectione fieri proponatur. Finge probatum eſſe me uulnus Titio intuliſſe in caput, patefactaq; teſtimonia, potero nihilominus à iudice petere ut inſpiciat, deprehenſurum nullam Titio in capite cicatricem eſſe[p]. Sicut & uiceuerſa: Si quiſquã ex aſpectu minor pronunciatus ſit, eis non nocebit[q], qui alijs argumentis ueritatẽ ſe demonſtraturos aſſerent. Quapropter & Baldus[r], ſententiam de ætate ex aſpectu latam, nunquam in rem iudicatam tranſire credidit, quominus ſemper retractari certioribus probationibus queat. In ſerijs quoq;, quim ius dicatur exceptionem nõ obeſſe certũ eſt, cũ illata eſt tã atrox iniuria, ut ex aſpectu æſtimari poſſit[s]. Propter ſubrogationis qualitatem fit etiã quãdoq; ſtrictior interpretatio. Cum igitur lex ceu ſacrilegum damnat, qui dignitate ſua maiorẽ gradũ aſcendere, & illuſtrioribus ſe præponere audet[t], eum diſtringere non cenſebitur, qui eius cuius perſonam gerit, ſedẽ tueatur[u]: nam & qui propter aliquorum negligentiam in eorum ius à lege ſubſtituitur, non arbitratu ſuo ſe geret, ſed id potiſſimum emendare debet, quod ex negligentia illi peccarunt[x]. Accedit regula generalis: Id quod ſubrogatum eſt, eius naturam imitari, cui ſubſtituitur[y]. Videmus quoque propter ſubſtituentis ipſius qualitatem aliter atq; aliter in iure decerni. Regula eſt. Etiam infamem procurationis munus aſſumere non uetari, & tamen epiſcopis permiſſum non eſt, huius notæ hominibus defenſionem ſuam credere[z]. Et quod de procu-

p Bal. l. ſi quis teſtibus. C. de teſti.
q l. minor ex aſpectu, de min.
r Bald. l. ſi minor. C. de in integ. reſti.
s l. eadẽ. de fer.
t l. j. C. ut dig. ord. ſer. li. 12.
u l. cõperimus C. de proxi. ſac. ſer.
x Cle quia. de ſup. neg. præ
y l. ſi. cũ. §. qui iniuriarũ. ſi quis cau.
z c. q̃a epiſcopus. v. q. iij

ratore diximus, in tutore quoq; producendum eſt, ut is ſi propudioſus ſit, nequeat eius pupilli tutor eſſe, qui dignitatis gradu aliquo illuſtretur[a]. Plurima enim inferioribus licent, quæ altioris gradus hominibus non conueniunt. Omne animi uitium (inquit ille) tantò conſpectius in ſe Crimen habet, quantò maior qui peccat habetur. Hinc eſt ut quorum induſtria electa eſt, alium ſubſtituere non poſſint[b], & quibus ſubſtituere permiſſum eſt, non quemuis, ſed æquè idoneum ſubſtituere debeant. Sic Canonicus non niſi ex ordine aſſumet quem ſui loco conſtituat[c]. Cuius rei argumento, & doctor cui per ſubſtitutum legere conceſſum ſit, non niſi doctorem ſubſtituet. Ius autem ſubſtituendi regulariter nemini competit, niſi ex cauſa: ut ſi quis iuſtè abſens[d], uel ad maioris dignitatis adminiſtrationem codicillis principis allectus, uel temporariam ægritudinem patiatur[e]. Filium quoq; à patre ſubſtitui lex quandoque ſuadente æquitate præter iuris ciuilis regulas concedit[f]. Priuilegia quoq; ipſa propter aliquas qualitates firmiora exiſtimātur, ut quia in corpore iuris repoſita ſint, huiuſmodi enim etiam generali omnium priuilegiorū derogatione quicquā detrahi credendum non eſt[g]. Idem cum ei perſonæ quicquam indulgetur, quæ iam à lege multis beneficijs affecta ſit, non enim hac generali derogatione quicquam ei præiudicij fiet: ut cum uiduis & religioſis fœminis princeps conceſſit, ne extraordinaria aliqua indictione atterantur[h]. Idem cum priuilegium concedentis iuramento confirmatum eſt: nam & ſi particularis canonicorum conſtitutio tali religione munita ſit, ei derogatum

a Ba. l. caſſius de ſen.

b l. inter. de. bſol.

c c. ſi qs iuſto. in ti. de elec

d l. ſuggerente. C. de off. eius.

e Bal. l. fin. de exc. tut.

f l. ſciendum. §. legati. de leg.

g gl. l. ij §. legati. de iud.

h Cy. l. j. C. qñ impe. it. pu.

rogatum per generalem maximi pontificis legem nõ cenſebitur[i]. *Conſtitutioni quoq; per ſacroſanctam ſynodum editæ generalia Roma. Pontificis diplomata nihil obſunt*[k]*: ſicut nec alijs priuilegijs quæ probabilibus adminiculis adiuuantur*[l]. *Et ſacerdotij à ſede apoſtolica, non obſtante quocunq; alterius priuilegio, facta collatio, nihil ſecularibus, ut uocãt patronis damni inferet*[m]. *Cæterum & ea firmiſſima ſunt priuilegia, quæ remunerationis cauſa indulta reperiũtur, ut ſi princeps ciues de ſe bene meritos aliqua immunitate donat, non cẽſebitur de hoc actum generali reuocatione*[n]*: quod maxime procedit cũ non ſubdito, uel in piã cauſam quicquã collatum eſt, nec enim ea reuocari facile poſſunt. Sed & propter obligationem, quæ ob antidora dicitur, plurima conſtituta eſſe conſtat, quæ ab his collecta cernere eſt, quos ea cura tetigit*[o], *nos breuitate contenti ad alia feſtinamus. Propter paritatem quoq; qualitatis nonnihil lex concedit, ut ſi promiſerim tibi Titium fideiuſſorem dare, liberabor, dum æquè idoneum aliquem præſtem*[p]*: ſi domo tibi locata uti frui non liceat, excuſabitur locator, qui æquè commodam aliam præſtare paratus ſit*[q]*: ſic is cuius electa eſt induſtria neminem ſubſtituere quamuis queat, æquè tamen idoneum ex cauſa ſui loco quandoque deſignabit*[r]. *Ex quantitate quoque non rarò fit generalis legis reſtrictio, ad quam ea exempla hoc in tractatu pertinere arbitror, quæ ad geminationem actuum, ad perſonarum ſeu rerum numerum, ad magnam contumaciam, ad criminis immanitatem attinent, de quibus pauca ſubijciẽda duxi. Et in primis id ſciendũ,*

i c. cũ nõ liceat. in fi. de ele. in 6.
k c. nõnulli. de reſcrip.
l gl cle. dudũ. § nos etenĩ. de ſep.
m Rota deci. ij. in nouis.
n l. ſi pater § fi. de dona.
o Iaſ. l. ex hoc iure.
p l. qui aũt § ſed ſi qs. de conſt. pec.
q l. ſi quis domum. loc.
r glo. fin. l. j. C. de man. & col. lib. xj.

iterationem quacunq; in re plurimum pollere, cum maiorem animi, ſiue in bonum, ſiue in malum, deliberationem oſtẽdat. Hinc eſt quòd confeßionẽ iteratam prætextu erroris aiunt reuocari non poſſe[s], *quod accipiendum, niſi erroris cauſa probabilis afferatur. Hinc ex nudo pacto*[t] *quod iteratum fuerit, receptum eſt actionem naſci, quod & in qualibet obligatione naturali, quæ geminata ſit, ferè dicendum eſt*[u]: *Hinc iterata confeßio extra iudicium, iudicialis confeßionis uim habet*[x]: *ſicut geminata principis indulgentia, ea uidetur excludere, quæ non niſi ex certa ſcientia, uel motu proprio abolentur*[z]: *cuius exemplum in uacantium bonorum conceßione eſt*[a]. *Sed & qui ex cuſtodia ſemel euaſit fideiuſſoribus amplius non credetur*[b], *ſed in uinculis ius dicet. Qui iterum deliquit, & quod dicitur, ad nauſeam rediit, generali principis abolitionẽ non fruetur*[c]. *Mulier quæ obligationem iterauit, S. C. Velleiano non erit tuta*[d]. *Quæ recepto conſenſu fundum doti addictum uendente marito diſſoluit, lege Iulia non iuuabitur*[e]. *Sic leuia delicta propter uſum & conſuetudinem grauioribus annumerentur*[f]. *Sed de geminationis huius effectu plura diſſerere ſuperuacuum eſt, cum non pauci recentiorum huius argumenti etiam integros libros ediderint. Ex perſonarũ ſeu actuũ multitudine fit arctior interpretatio, cum lex hoſpiti iubet ut uiatores ſuſcipiat, non eum coget qui nimio aliorum numero occupetur*[g]. *Cum iudici prohibet ne cauſas pedaneis demãdet*[h], *aut ne noctu pronunticet, nõ procedet quoties multitudine litium Præſes prægrauetur*[i]. *Sed & publico iudicio damnati, bona quæ aliàs fiſcus annotaret,*

s Iaſ. l. error. C. de iu. ign.
t l. j. de cõſtit. pecu.
u l. ſi. C. ad leg. falci.
x l. cũ ſcimus. de agri. lib. xi.
z §. & hoc. in aut. ut nulli liu.
a l. j. C. de pet. bo. lib. x.
b l. lege corn. ad Syll.
c l. iij. C. de epi. aud.
d l. ſi mulier ulti. C. ad Vell.
e Authẽ. ſiue a me. C. eo. tit.
f §. criminis. 25. diſt.
g l. j. furt. ad na.
h l. placet. C. de pœna iud.
i Bal. §. itaq;. in procœ. ff.

ret, filijs plerunq; relinquuntur[k]. ſi eorum magnus ſit numerus. Propter multitudinẽ quoq; delinquẽtium, quò magis refrenentur, licitum proconſuli eſt leges tranſgredi[l], & pœnas augere: quod intelligitur, quando propter exemplum pœnæ ſiſti malum poteſt[m], alioquin ſi de plurimorum periculis agitur, & crimen leue eſt, facilius uenia indulgetur, & conniuẽtibus oculis inultum iudex delictum ſinit[n]. propter nimiam contumaciam plerunq; ſtricti iuris ratio intenditur, quapropter quamuis æquum non ſit, ex contumacia quenquã totius cauſæ damno multari[o], uel pluribus contumacem pœnis affici[p], nihilominus ex nimia peruicacia aliter quandoq; ſtatuitur. Sic & miſſus in poſſeßionem rei ſeruandæ cauſa, in nimiæ obſtinationis pœnam antiquũ poſſeſſorẽ deijcit[q], & extra ædes deturbat, rurſusq; ſolet dici, qui ex primo decreto in poſſeßione ſit, ex nimia rei cõtumacia fructus acquirere[r]. Propter delicti atrocitatem regulariter quoq; proditum eſt, ei licere qui pro tribunali ſedet pœnas augere, quapropter tali caſu etiam in defunctũ ſæuiet[ſ]: quod in famoſis latronibus aliorum terrendorum cauſa fieri ſolet: diebus feriatis ius dicet[t]: mulieris uel aliàs impuri hominis teſtimoniũ non auerſabitur[u], cum & L. Catilinæ coniurationem Fuluia mulier detexerit[x]: pro huiuſmodi quoq; manifeſtè ſontibus, & nouißima meritis, patronus non audiet[a]. Sunt autem grauißima facinora, quibus maieſtas offenditur, impietas item in DEVM. & Simonia, uiarumq; inſeßio occidendi hominis cauſa à latrone facta. Ex loco quàmplurima quoq; conſtituta ſunt, quibus à generalitate legis receditur,

k l. ſi. de bo. dam.
l auth. facta. in ſi. de pœn.
m c. latoris. de cleri. excom.
n c. ut cõſtitueretur. 90. diſ.
o c. quoniam freq. §. ſi na u tem. ut lite non conteſt.
p gl. l. ſed ſi. §. ſed ſi. ex qb. cau. ma.
q l. iiij. §. duas. de dam. infe.
r l. fulcinius. § ſi. ex qui. cau. in poſ.
ſ glo. l. ij. arb fur. cæſ:
t l. omnes. C. de fer.
u c. in fidei. de hæret.
x l. in quæſtionib. ad. l. iul. maie.
a Bal. l. per omnes. de deſ. ciuit.

Iulius Cæſar, qui ignobili alpium uico iter faciẽs, ibi mal leſe primum eſſe dicebat, quàm ſecundum Romæ. Ex his *probabilis eorum exiſtimatio uidetur, qui cum ciuitatis, in qua ſtudium uigebat originarij ſint, ut Bononienſes, Peruſini, Ticinẽſes, præferendos ſe accerſitis in ſuagym naſia doctoribus arbitrantur. Quod & Ludouicus Pontanus ſenſit*[l]. *Sed ego accepi hac in re minimum patriæ adſcribi, doctrinæ uerò facundiæq́; plurimũ, nec dubium eſt quin alienigenæ ſemper præcelluerint. Sic Bartolus Picens, Peruſij: Accurſius Florẽtinus, Alexanderq́; Foro cornelienſis Bononiæ: Iaſon, Deciuſq́; Mediolanenſes, Ticini: quo loco & Bald⁹ Peruſio patria derelicta, maluit conſeneſcere: apud exteros enim ſola uirtus in pretio eſt, in patria uerò plerũq́; alia ſpectantur. Loci quoq́; uicinitas non rarò in cauſa eſt, ut ex ea legem reſtringamus: quapropter mortuo prouinciæ quæſtore, ſolennes largitiones proximæ prouinciæ quæſtori à ciuibus præſtabuntur*[m], *non enim eas interim retineri fas eſt.* Et *ſiquid aliud à iudice etiã iuſtè petit, ſi impetrare nequeat, & in uicino loco alius ſit, eum adire debet, quod ſi id minus faciat, ſibi imputet, non poterit id quod ſua intereſt, ab eo qui concedere neglexit, conſequi*[n]. *Sed & ſi in territorio pupilli nullus iudex ſit, qui ius dandi tutoris habeat, qui in proximo eſt proconſul adiri ipſe debet*[o]. *Leges quoque generaliter erogationem alicuius donati ui egenis fieri præcipientes, ita interpretabuntur, ut proximis*[p], *& uicinis prius detur*[q]. *Quod ſi certi loci incolis aliquid faciundum mandetur, ſi in eo idoneus nemo reperiatur, ex proximis pagis accerſiri debebit.*

l §. de ultro. xiiij. reg.

m l.j.C.de cõ. larg tit.

n l iiij §.ſi tã. de dam.

o l. diuus. de tut. & cur. dat.

p l.ij.C.de an. ciuil.

q l.ſi qs declinandũ.C.de epiſ. & cler.

bebit[r] *Sed & ſi in uicinia quiſquam facinoroſus habitet ueriſimile eſt id ab eo factum eſſe damnum, de quo uicinus cõqueritur*[s]*: uetus enim prouerbiũ eſt,* Aliquid mali propter uicinum malũ. *Quapropter qui uenditor fundi confinem uicinum celauerit, quem ſi emptor ſciuiſſet non eſſet empturus, in id quod intereſt condemnabitur*[t]*: nam & ex proximitate tẽporis, ſcripturæ, rei, pleraq; introducta ſunt, quæ ab alijs coacta ſciens ego prætereo. His accedit & uulgaris regula,* Ex uicinitate præſumi ſcientiam. *Ad hæc etiam pertinet, quòd ab ipſo loco abſentia iuſtam plerunq; præſtat excuſationẽ: quo fit ut abſente patre, filiusfami. in iudicio eſſe poßit*[u]*, idẽ non expectato eius cõſenſu legitimã uxorẽ ducet*[x]*. Filiãfa. iudex ex patris abſentis bonis dotẽ accipere iubebit*[y]*, de dote eo caſu abſq; eius conſenſu filiam agentem audiet*[z]*. Sed & ſi conſuetudine inductũ ſit ſacerdotiũ ſine alterius conſilio conferri non poſſe, intelligetur dum ille ſit præſens, aloquin eo abſente, libera erit collatio*[a]*. Qua ratione, & ſi mulier abſq; cõſanguinei cõſenſu lege municipij obligari nequeat, isq; abſit, poterit iudex decreto ſuo contractum firmare*[b]*. Sic enim et pupillus abſente tutore hæreditatem adit: Et abbas deficientibus monachis de immobilibus monaſterij bonis diſponet, ſufficietq; eius, qui ſuperior illi gradu ſit, aſſenſus*[d]*: quod et in alio rectore receptum eſt*[e]*. Ex ipſo tempore multa quoque aliter atque aliter interpretamur, & quandoq; à generalibus iuris regulis recedimus, idq; uarijs in ſpeciebus contingit. Ecce lex generaliter quenquam cogi inuitum non debere iubet, ut rem ſuam uendat, & tamen*

r l. cũ nauclerũ C. de nauic.
s l. dñs horr. locati
t l. quod ſepe. in ſi. de cõtr. emp.
u l. ſi longius. § ſi filius. de iud.
x l. ſi nepos. in ſi. de ri. nup.
y l. profectitia. de iur. dot.
z l. ij. § uolũtate. ſol. mat.
a c. j. ne ſede uacan. in. 6.
b Bal. l. turpia. § j. de leg. i.
c l. bonorũ. C. qui adm.
d c. l. j. de reb. ec.
e glo. c. potuit. de loc.

men caritatis & penuriæ tempore ad ædiles ſpectat ut annonam urbi ſufficiant[f]*: poſſeſſoresq́; cæteris æquo pretio copiam eius facere iubeant: multa etiã belli, pacis, peſtilitatis tempore inducta ſunt, quæ hîc recenſere longũ eſſet. Ex diuturnitate quoq; temporis, omnis uſucapionũ atq; præſcriptionum materia uires trahit, latius digeſta quàm ut hîc referri debeat. Is quoq; qui patrato facinore toleratus, diuq́; impune egit, ſi ad pœnã trahatur mitius plectetur, aliquatenusq́; ſubleuabitur, quod eius legis argumento admiſſum eſt, quæ pœnam eius temperari mandat qui diutino tempore in reatu fuit*[g]*. Eſt autem reatus, habitus ipſe reorũ, cũ ſqualidi, promiſſa barba, de ſalute litigant, & rerum ſuarũ anxij ſatagunt. Sed & decretum actui neceſſarium ex diuturnitate temporis interueniſſe præſumitur*[h]*, & iuſſu patris filiũfam. hæreditatem adiiſſe eadem cauſa creditur*[i]*: Sed & ſi longo tẽpore fratres ſeparatim hæreditatem paternam poſſederint, uerſimile fit familiæ inter eos diuiſionẽ factã*[k]*. Vice uerſa, propter nimiam temporis celeritatẽ oritur mala præſumptio: quapropter lex priuilegia doctoribus cõcedens de his non intelligetur, qui nec debito tempore ſtudijs operam dederint nec ſeruato ordine, ſed per ſaltũ promoti fuerint*[l]*. Brutedium nigrũ (inquit Cornelius Tacitus) artibus honeſtis copioſum, & ſi rectũ iter perageret, ad clariſſima quæq; iturũ feſtinatio ſtimulabat, dũ æquales, dein ſuperiores, poſtremò ſuaſmet ipſe ſpes anteceperat: quod multos etiam bonos peſſundedit, qui ſpretis quæ tarda cũ ſecuritate, ad præmatura uel cum exitio properant. His igitur iure illud carmẽ obijci poterit: Tu nimum propera-*

f l. annona. de extraor. cri.

g l. ſi diutino. de pœn.

h l. qui in aliena. de acqui. hær.

i l. ſi filius. C. de pet. hær.

k glo. l. pene. com. diuid.

l pen. de aduoca. di. iud.

ras, & adhuc tua meſsis in herba eſt. Ad ſupradicta & illud pertinet, quod qui diutius perſiſtere noluerit, & à munere ſibi conceſſo deſciuerit, priuilegio legis indignus plerunq; exiſtimatur[m]: quapropter qui aduocati, uel protectores, uel id genus palatini quìquẽnio deſtiterint, ab albo abraduntur, munereq; priuantur[n]. Nam & in dulgentia principis in milites hi non fruuntur, qui militiam non continuant[o]: quod & de immunitate artifici bus conceſſa traditum eſt, ea enim indigni cenſentur, qui huiuſmodi artem amplius non exercent[p]. Quo exemplo & in ſcholaſtico receptum eſt, ſi uagus, & deſes relictis ſtudijs uitam degat, ceu exautoratum cæterorum priuilegijs uti non poſſe. Nam & collegij immunitatibus is non utetur, qui quamuis in collegium receptus ſit, artem tamen non exercet[q], etiam ſi loco ſui alium ſubſtituit, non enim ideo meliorem ſuam conditionem efficit. Pluri ma quoque, aduerſus eos qui deſtiterunt innouata ſunt, quoniam lex perſeuerantes adiuuat, ſopitos uerò, & deſides negligit. Sic filius inofficioſi teſtamenti accuſationem inſtitutam ad hæredẽ tranſmittit, dum tamen ante obitum omnino non deſtiterit[r]. Sic quamuis per litis conteſtationem actio perpetua fiat, ſi tamen iudicio accepto quis citra iuſtam cauſam ſuperſedeat, tanquam deſti terit[ſ], fruſtra rem in controuerſiam deduxiſſe exiſtimabitur. Nã & è contrario, lex generaliter pœnam impo nens, in eo qui non perſeuerauerit plerunque limitabitur. Ecce, qui accuſat teſtamentum ceu falſum, uel in officioſum, eius omni commodo priuatur, niſi incepta lite deſtiterit[t]. Patronus qui libertum capitalis facinoris reum

m l.iij.C.de do me.& pro.
n l.fi.C.de ad. di.iud.
o l.ne quidem C.de teſt.mi
p l.ſemper. de iure immun.
q l.qui in col legio.de exc.tut.
r l.nã & ſi.§. hæredi.de in off.teſt.
ſ gl.c.placuit. ij.§.poteſt. 16.q.j.
t l.alia.C.de his quib.ut ind.

ris rerum detulerit, iure patronatus multatur, ſi non litem deſeruerit [u]. Filius, uel libertus, qui ſine uenia patrem uel patronum in iudicium traxerint, ex edictò multam pendere iuſſi ſunt, niſi tamen amiſſa lite malint maiorum ſuorum humanitatem experiri [x]. Qui ſe liti obtulit cum non poſſideret, perinde condemnatur atq; ſi poſſideret: quod ſi ante iudicium acceptum pœniteat, & ſe poſſeſſorem neget, contrà eſt [y]. Quiſquis reum ad uetitum examen traxerit, & alieno foro litigare coëgerit, ab actione cadit: niſi tamen & ipſe celeri pœnitentia, nimirũ ante iudicium acceptum, ſibi conſuluerit [z]: nam & generaliter, quoties quis ob mendacium multatur, ſi re integra pœniteat uanitatis, abſolutionem conſequitur [a]. Propter periculum quoq; quod etiam in modici temporis mora uerſatur, legis generalitati ſæpiſſime derogatur: quapropter etiam ſi conſtitutum ſit nuntiationem noui operis, ſiue iuſtam ſiue iniuſtam, contemni non debere, cum tamen periculum in mora eſt, rectè negligetur [b]: præpoſterè enim hac ex cauſa nobis agere permittitur, quod in ea ſpecie apparet, cum teſtamenti ſubſcriptores abſunt, poterunt tabulæ (ſi mora periculum allatura ſit) aperiri, & deinde ſigilla recognoſci [c]. Sic quoties mora damnum inferret, non obſtante appellatione, fit executio [d]. In meßium, uidemiarumq; ferijs ius dicitur [e]. Is quoque qui aliàs rem alienare prohibetur, ex hac cauſa tutò alienabit: ut in hærede qui adhuc hæreditatem adire nondum decreuit [f], uel qui iam adijt, ſed fideicommiſſo reſtituere iuſſus eſt [g]. Sic qui in poſſeßionẽ ex primo decreto miſſus eſt, uel qui tanquam ſequeſter

u l. in ſeruitut'is §. periiſſe de bo. lib.

x l. quãuis. de in ius uoc.

y l. is qui ſe. de rei uendi.

z l. in criminali. C. de iur. om. iudi.

a c. j. §. porro. quę fuer. prima cã ſeu.

b l. de pup. §. ſi qs riuos. de ope. no. nun.

c l. ſi quis ex ſig. uerſi. & ſi. ff. quẽad. teſ. ap.

d l. fi. d'ap. rec.

e l. eadẽ. de fer.

f l. ariſto. de iure delib.

g l. mulier. §. ſi hæres. ad tre

queſter depoſitũ fidei ſuæ accepit, fructus diſtrahet tem=pore perituros [h] *. Sic propria autoritate ei qui cum pe=cunia mea fugiet manum inijciam* [i] *, quemlibetq; fugiti=uum, etiam non citatum, in neruum traham . Sic iudex fa=moſum latronem neci dedet, quamuis ad iuriſdictionem ſuam nõ pertineat* [k] *, ſi interim dum præſidem moratur, periculum ſit ne euadat . Corn. quoq; Tac. Seditionem, in=quit, cœptantes præſenti duorum militum ſupplicio re=preßi ſunt : Iuſſerat id Memmius caſtrorum præfectus, bono magis exemplo, quàm conceſſo iure. Et ex eo quoq; reſtringitur legis regula, quòd in tempore res geſta non ſit, ſoletq; dici, Serò ſapiunt Phryges : nam & deiectus poſſeßione cum petitorio iudicio expertus fuerit, ſi poſt altercationes probationesq́; concluſum in cauſa ſit interdicto, amplius non erit audiendus* [l] *, quamuis aliàs ſpoliato ſoleat concedi, ut ſuſpenſo petitorio momenti cauſam proſequatur, hoc enim caſu ſerò ſapiens factus eſt. Sic & licet receptus inter reos interim alium accu=ſare poßit, non tamẽ poſtquã in cauſa ſua concluſum ſit hoc iure utetur* [m] *. Sic & ſententia aduerſus procurato=rẽ mutatũ lata, efficax erit, ſi mutationis nõ, niſi poſtquã in cauſa concluſum fuit, certior ſit factus* [n] *. Quo exem=plo & illud in confeſſo eſt, quolibet tempore uenditori denuntiari poſſe ut liti adſit, ne res euincatur, dum tamẽ prope ipſam condemnationem id non fiat* [o] *. Sic & acto=ri ius ſuperueniens ſolet pendente lite opitulari, dum ta=men poſtquam in cauſa concluſum ſit adeptum non pro=ponatur* [p] *. Cæterum ad hæc quoq; pertinent quæ pro=pter ſenium uel uetuſtatem inducta aduerſus commu=nes regulas*

h l. ſi magiſtratus, de priuil. credi.

i l. ait. §. ſi debitorẽ. de his quę in frau. cred.

k Iaſ. l. j. col. antepe. de officio. eius.

l c. paſtoralis de cau. poſſ.

m Bart. l. is qui reus. ad ſi. de pub. iud.

n c. auditis. de procur.

o l. ſi rem §. ſi. de euic.

p Bar. l. ſi mater § eadem. de execu. rei iud.

nes regulas in iure noſtro frequenter leguntur: qualia ſunt, in re dubia, confuſiſq; teſtimonijs antiquioribus potius credendum eſſe: è cōtrario patrato facinore cum quæſtione exquirendum eſt, à iunioribus incipi debere[q]. Cum inter plures hæredes dubitatur, penes quos tabulæ teſtamenti deponendæ ſint, uerius eſſe ut antiquiorem præferamus[r]. Sic inter agentes in rebus, Gradu, inquit lex, cæteros antecedat, quem meliora ſtipendia, uel labor prolixior fecerit anteire[s]. Sic præfecto collegij abſente, eius uicem qui in ordine uetuſtior eſt ſupplebit[t]. Solet enim antiquioribus pluribus ex cauſis deferri: nam & plurimum illi mente ualent, licet iuniores ocyus adiſcant, quod in problematis ſectione. xxx. Ariſtoteles atteſtatur. Propter rerum quoq; uſum callidiores habentur, unde maior in eis eſt prudentia, non ita rerum affectibus mouentur, & ideo certiore ſunt iudicio. Ad hæc, & erga deorum cultum ſunt reuerentiores, tanquā ad eos quamprimum tranſituri: Vnde & Græcum carmen etiam adagio celebre, ἔργα νέων, βουλαὶ δὲ μέσων, εὐχαὶ δὲ γερόντων. Vota ſenum, iuuenum facta, & conſulta uirorum. His igitur pleraq; meritò indulta ſunt, quibus generalitate legum eximūtur. Præſtat enim pleriſq; in rebus ſenectus maiorem autoritatē, præſtat excuſationem, præſtat maiorē obſeruantiam, quæ omnia ſigillatim referre præſentis nō eſt inſtituti. Ex bono quoq; fit generalis reſtrictio uarijs ex cauſis, quarū potiſſima quæ ad Reipub. utilitatē pertinet. Lex enim quantumuis amplis uerbis concepta, interpretatione reſtringitur, ne publicæ utilitati obſit: & ideo tali caſu nullum crimen incurrit, qui

q l. j. §. ſ. de quæſt.

r l. ſi. de fi. inſt.

s l. ij. C. de off. mag. of

t l. ij. C. de pre ſe. præ li. 12

rit, qui reſcripto principis non obſequitur [u], licet alias pro ſacrilego eſſet. Sic & iuniores impune ſenectutē non uenerabūtur, cum ex hoc publica utilitas læderetur [x]: quod ex oratione Scipionis apparet aduerſus Q. Fabium, libro Titi Liuij XXXVIII. Sic priuilegia immunitatis ampliſsimis uerbis concepta ad tempus belli nō protrahentur, cum ex hoc publica læderetur utilitas [y]. Sic propter generales priuilegiorū derogationes, ea ſublata nō intelliguntur, quæ pro publica utilitate uigilantibus cōceſſa ſunt [z]. Sic quāuis ſolus princeps exuli ueniam reuertendi indulgeat, ex cauſa tamen publicæ utilitatis etiam legatus Cæſaris id iuris præſumet, ut cū ueniam ſe exuli daturū edicit, qui alium exulē occiderit, uel tradiderit, quod non niſi magna ex cauſa faciendum eſt [a]. Sic lex generaliter ſeruū manumitti prohibens, de eo non intelligetur, cui ex cauſa publicæ utilitatis id præmium conſtitutū eſt [b]. Sic aduerſus legis rationemq; naturalem receptū fuit, ut filius tametſi nō hæres, pro Primipili debito teneatur, uxorq; in pignore poſteriorē cauſam habere cenſeatur [c]: cum enim annona militaris apud Primipilū reſideat, puplicè interfuit nullam eius ad diem dimenſioni moram fieri, & qualemcunq; pro neceſsitate tam euidenti cogi. Sunt & id genus alia pleraq;, quæ quòd nominatim Baldus [d] commemorat, à nobis recenſeri operæpretium non eſt. Ex hoc conſequens eſt, ut etiā propter pacem multa ſpecialiter permiſſa oſtendamus, quibus generalibus legibus derogatū eſt: & ideo poteſt Res publica ciuis ſui bona alienare, ut pacē cū hoſte redimat, reſponſumq; eſt, ualere fœdus, quo hinc & inde direpta

u l. nec dāno, ſa. C. de prec. impe. off.

x l. potioris. C. de off. rec.

y l. iubemus. C. de ſac. ſā. eccle.

z l. decurio. C de ſilē. li. xij

a l. non oēs. in ſi. de re. mil.

b l. v. & hi qui. ad Syll.

c l. iij. C. pe primip.

d Bal. l. j. C. de hære. uel act. uend.

repta inter hoſtes remittuntur, in eorum damnum, quibus ablata ſunt, ſi aliter pax fieri nõ potuit[e]. *Sic & impuberes matrimonio coniungi prohibentur, niſi ſuadente pacis utilitate hoc fiat.* Hinc etiam traditũ eſt, *filium qui patri exuli alimenta præſtare cogi poteſt, ſi qui ob uiolatum pacis fœdus pœnas pater luit, hac obligatione non teneri*[f]. *Et quæ de pace probantur, etiam tunc locum habent, cũ de euitando periculo, ſeu offenſione (ſcãdalum* Græci *dicunt) agitur: quo caſu præſes nec appellationem recipiet, nec nocentis pœnam remorabitur: ut quia latronem manifeſtum, uel ſeditioſum, & factione cruenta famoſum militem deprehenderit*[g]*: nam & iuſſionibus principum impune non parebitur, cum inde publica quædam infamia, ſcandalumq; exurgeret*[h]*: cum generaliter receptum ſit diſpenſationem principis nullam eſſe, cum ſine manifeſto ſcandalo, adminiſtrationiſq; decoloratione, admitti non poteſt*[i]. Quinimo ipſe Romanus *Pontifex, quẽ aliàs uiuentiũ nemo iudicat, ſi manifeſtè tanti ſceleris reus ſit, ut apud eccleſiam male audiat, ſcandalũq; inde oriatur, poterit apud uniuerſale conciliũ accuſari*[k]*, itemq; gradu deijci, quod & frequẽtius receptum eſt*[l]. Nec *his diuerſum eſt, quod propter futuri mali periculum, pleraq; è ſummo iure remitti conſtat: unde nepti nubenti ſolus aui conſenſus ſufficit, nec pater expectandus eſt*[m]*, ne interim dilatis nuptijs dedecus aliquod muliebri facilitate ſubeatur. Qua ratione & qui in prouincia officium adminiſtrat, in ea filias ſuas matrimonio collocare poteſt*[n]*, licet in filio non idem reſponſum ſit: propter honeſtatem enim cõſeruandam*

e Bald. Ang. l. bene azeno. C. de quad. præ.

f ca. j. § ſi quis hominẽ. de pace tenen. in feu.

g l. ſi quis f. § quid tamen. de iniu. ru.

h c. ſi quando. de reſcri.

i j. d. 7. de illa.

k gl. c. ſi papa xl. diſt.

l Dec. cõſ. 151.

m l. oratiõe § fi. de ri. nup.

n l. ſi quis offi ciũ. in fi. de ri. nupt.

dam anguſtior aliquando fit interpretatio[o]. nam & alicui honori deſignatus, ante confirmationem adminiſtrare non debet, niſi is ad quem ius confirmandi pertinet, tam longè abſit, ut interim periculũ ſit, ne ad honorem faciẽtia iura diſsipentur & pereãt[p]. Propter actus infirmitatem iniquitatemq́; legis generalitas etiam quandoq; minuitur: quapropter confirmatio generalis ſtatutorũ ad iniuſta nõ producitur. Idem de iuſsione, qua quis pro eorum obſeruatione iureiurando in uerba Reipublicæ adigitur[q]. Et conſtitutio pro contractibus ſolui centeſimam iubens, ad illicitos contractus non trahetur[r]: & qui lege municipij prohibentur decurionibus aliquas actiones cedere, non tenebuntur lege, ſi actu nullo uel irrito ceſſerint[s]. Ad hæc generalis eſt regula, quoties lex de ſententia, teſtamento, contractu, inſtrumẽto uerba facit, de ualidis utique ſemper intelligi[t]. Sic quod dicitur, ultimis pactionibus priores extingui, intelligitur ſi iure ualeãt[u]. Sic prioris gratiæ mentione non facta, ſequens ſurreptitia cenſetur, niſi tamen prior inualida fuerit[x]. Sic familiæ erciſcundæ iudicio, omnium rerum inter hæredes cõmunium diuiſio fit, ſi qua tamen illicitè in his reperiantur, ut mala medicamenta, in ea actione non diuidentur[y], nam & de re illicita ſocietas contrahi non poteſt. Mandatum quoq; ſemper reſtringitur, ne quid aduerſus leges cõmiſsum exiſtimetur[z]. Vnde & filius qui peculio accepto iuſſu patris negotietur, fœnore uel male artibus quæſita non præſtabit, non enim id factũ patris uolũtate credibile eſt[a]. Cæterum & leges quæ generaliter aliquibus dignitates uel officia conferunt, propter delictum uel ali

o l. ij. §. j. ubi Ias. de in ius uoc.
p c. nihil. de ele.
q c. j. de iure iu. in 6.
r l. j. C. de eunuch.
s Bar. l. filiũ §. ſi quis. de leg. præſt.
t l. iiij §. condemnatum. de re iu.
u l. ſi qs ãn. de acqui. poſ.
x gl. c. ex tenore. de reſcr.
y l. cætera §. mala. fa. er.
z l. ſi procu. de cond. inde.
a Bart. l. cũ oportet. C. de bo. quę lib.

mali futuri quandam præſumptionem reſtringuntur. Quo fit ut qui ſemel ab officio deiectus eſt, iterum recipi non debeat [b]. *Quapropter quæſtor propter ſordes à munere excluſus, niſi ex certa principis ſcientia amplius non audietur*[c]: *quod & in tabellione, itemq́; tutore reſponſum eſt. Vnde & comes palatinus, cui ex ſacro reſcripto tabelliones creandi ius ſit, ex crimine ſummotum non reſtituet* [e]. *Propter affectationem quoq; fit huiuſmodi reſtrictio, qd' in eo exemplo apparet, quo proditum eſt, priuilegia alicui propter officium indulta, ei non competere, qui ſumma affectatione per precum importunitatem obtinuerit* [f]: *odio enim lex ambitioſos heſce inſectatur, auxietudinemq́; omnem damnat. Vnde tametſi error iuſtam excuſationem præſtet, ſi tamen ſit affectatus, non præſtabit* [g]: *quòd & ignorantia admiſſum eſt* [h]. *Idemq́; in eo qui ultro abſens fuit, ut excuſari poſſet reſponſum eſt* [i]. *Sic & tutor, qui tres tutelas affectauit, ut ab alia excuſaretur, audiendus non eſt* [k]: *quod & generaliter ſtatutum eſt in quibuſcunq; cauſis, quibus tutores excuſari ſolent, ut affectatæ nõ poßint* [l]. *Sic Bartolus cum propter pacem generalis abolitio conceſſa eſſet, ea uti non poße reſpõdit, qui hoc futurum præuidentes confidentius deliquerint* [m]. *Huc etiam afferenda ſunt, quæ propter probabilem metus uel uiolentiæ ſuſpitionem, ex regulis iuris detorquẽtur: ut cum formam quæ in* Romani Pontificis *comitijs conſtituta eſt, non ſeruari poſſe aiunt, cum probabilis metus* Cardinalibus *perſuaſerit, ut aliò eãt quàm quo loco* Pontifex *fato functus ſit* [n]. *Sic prætor in proximo*

b l nul℞. C. de pala. ſacra.

c l. ſi quis. C. de cohar.

d l. ſi cui. § ij ſ. dẽ. de accuſ.

e l. ij. C. de ind. lib.

f l. uniuerſi. C. de lega. li. x.

g l. q cõtra. C. de ince. nup.

h l. ſi ſeruus plu. § ſi qs. de leg. j.

i l & qui data. ex quib. cau. ma.

k l. ſpadonẽ. § ſi. de exc. tu.

l l. uxori. § j. de fal.

m Barto. l. j. § hæc autẽ. ſi quis teſt.

n c ubi. § porro. de electi. in ſexto.

oppido ius dicit, cum pro tribunali tutus in ſua urbe eſſe non poteſt [o] *:nam & propter iuſtum timorem omiſſa appellatio non nocet, eiusq; denũtiatio, etiam ſi legitimè facta non ſit, damno nõ eſt* [p]. *Generaliterq́; lex ait, in omnibus cauſis pro facto accipitur id, in quo quis alium per horreſcit quo minus fiat* [q]. *Ex iuſta quoque excuſatione legum iuſſa plerunq; temperantur, qui tractatus latiſſimus eſt, ſed nos paucis exemplis contenti, cætera diffuſius pertractanda ocioſioribus relinquemus. Et in primis iuſtus error, uel ignorantia meretur ut ei ſuccurri debeat, ſi tamen probabilis ſit, idq́; in delictis, in contractibus, in ultimis uoluntatibus receptum eſt. Quapropter ſacris ei non interdicetur, qui imprudens initiatum per cuſſit* [r] *: lege Cornelia iniuriarum non tenebitur, qui matronam ſuſpicatus ex habitu meretricem eſſe, compellauerit* [s] *:non cenſebitur receptator, qui ignorabat patratam cædem* [t]*: non erit inceſti reus, qui ſibi cum ſtuprata intercedere neceſſitudinem neſciebat* [u] *: qua ratione & tyroni delinquenti propter præſumptam militaris diſciplinæ ignorantiam facilius indulgetur* [x] *: ei quoque qui exulem occiderit, ignarus reſtitutum eſſe, cauſa cognita, noxæ non erit* [y] *: ſicut nec ei qui abominato, interdictoq́; opem feret, dum eiuſmodi hominem illum ignoret* [z]*: uice uerſa qui exulem neſciens occiderit, præmium non conſequitur à lege municipali his promiſſum, qui hoc hominum genus de medio ſuſtulerint* [a]. *Et generaliter faтendum, ignorantiam facti probabilem excuſare, quo minus pœnæ ſit locus* [b]. *In contractibus quoque idem dicendum eſt, quapropter qui canonem ſtata die non ſoluit,*

o Cle.j.de fo. compet.
p c.ſi.de app.
q l.i omnibus. infra tit.j.
r c. ſi uero aliquis.de ſen. excom.
s l. itẽ.§.ſi qs uirg. de ĩiu.
t l.j. de recep.
u d.l.qui contra.
x l qui cõmeatus.de re mi.
y quæſt. Bar.
z ca. inter. de ſent. exc.
a Bart l. 5 §. utrũ.ad Syl.
b l. ſemper.§. hoc interdictum. quod ui.aut clam.

ſoluit ignorans rem emphyteoticam eſſe à iure ſuo, effectu non cadet[c]*. Sed & cliens, aut emphyteota qui dominum non agnouit, & clientem ſe uel emphyteotam negat, eadem ratione excuſari poteſt*[d]*, dum probabilis ſit is error. Hæres quoque cum uериſimiliter quid teſtator fecerit ignoret: à pœna quam ille promiſerit reſtitutione in integrum liberabitur*[e]*. Senatuſconſulto quoq; Macedoniano non excludetur, qui filiofamilâs mutuam pecuniam dedit, cum ſe ſui iuris eſſe ille aſſereret*[f]*, & ita ſe publicè gereret. Creditoribus quoque emphyteotæ ſuccurretur aduerſus dominum, qui fundo emphyteotico manum iniecit, quoniam canon ſibi non ſolueretur*[g]*: nam quamuis reſoluto iure emphyteotæ propter legem contractus creditores excludantur, æquitas tamen ſuadet, ut recepto ab his canone, eos dominus in emphyteotæ locum reponat, cum uериſimiliter ipſi ſi negligentiæ debitoris admoniti fuiſſent, ut pignoris ius conſeruarent, de ſuo ſatisfeciſſent: quod ex facto Alexander reſpondit*[h]*, et iniquum nobis uiſum non eſt. Sed & eadem ratione aduerſus præſcriptionem domino ſuccuretur cum iuſtè ignorauit rei ſe præſcriptæ dominũ eſſe: quod etiam in XL. annorum præſcriptione receptius eſt*[i]*. Filius quoq; quem ignoranter habere ſe neſciens teſtator præterierit, nec legata quidẽ ſoluet*[k]*: hæreditatis quoque tranſmiſſio ab eo qui probabiliter ſibi delatam ignorauit, in hæredem fiet, decretoq; prætoris illi prouidebitur*[l]*. Sed & miles qui neſcius filiũ præterijt, nequaquã exhæredaſſe eum cenſebitur*[m]*. Lex quoque alienationem rerũ quæ fideicõmiſſo ſubijciuntur prohibẽs, nõ ob*

c glo. l. ij. C. de iur. emph.

d ca. ſi uaſſallus. ſi defcu. fuc. cõtr.

e l. cum filius. § in hac. de uerb.

f l. ij. C. ad maced.

g l. lex uectigal. de pig.

h Alex. conſil. 45. in. 5.

i Bart. l. j. § ſi quis aũt. de iti. act. priu.

k Bart. l. filio præterito. de iniu. rup.

l l. pantonius. de acq. hær.

m l. militis co. § miles de teſta. mil.

ſeruabitur cum hæres iuſta ignorantia fidei nihil com-
n l. fin. §. fi. de leg. ij. miſſum fuiſſe credidit[n]. Defectus quoq; iudicis iuſtã præ-
ſtat à lege generali recedendi occaſionem: quapropter po
o l. generali. C. de cur terunt decuriones propria autoritate manus ei inijcere,
quẽ curiali fortunæ adſtrictum contendant[o], ſi præſidis
adeundi facultas non adſit: nam quamuis lex generaliter
cõſtituat ſibi ipſi ius dicere poſſe neminem, ſi tamen iudi
cis copia deſit, ꝓpria autoritate illatã iniuriã ulciſci fas
p l. nullius. C. de iudi. eſt[p]. Vnde qui de poſſeßione deiectus eſt, etiam poſt ali-
q l. ſi alius §. belliſſ. quod ui. quod tempus propria autoritate prædonem deturbabit,
ſi præſes abſens proponatur[q]. Sic uacante Roma. Impe-
r c. licet. de fo. comp. ratoris ſolio, pontificis ipſius autoritas exquirenda eſt[r].
Sic magiſtratibus municipalibus copiam ſui non facienti
s l. ubi. de cur. dat. ab his. bus, alij iudices tutorem dare poſſunt[ſ], & ſi qua ſimilia.
Cæterum & iuſta ille excuſatione utitur, qui ſuam utili-
tatem alienæ præfert: Alpibus enim (ut inquit Accur-
ſius) ille perit qui ſe plus diligit ullũ. Μισῶ (ait Euripi
des) σοφιστὴν ὅστις οὐκ αὑτῷ σοφός id eſt. Odi ſapientem
qui ſibi nihil ſapit. Quamuis igitur adusq; certum tem-
pus domum tibi locauerim, ſi interim in uſum meũ ea mi-
hi ſit opus, potero te eijcere[t]. Quamuis procurationem
t l. æde. C. loc. rerum tuarum ad aliquod tempus ſuſceperim, ſi proprijs
negotijs occuper, iure rerum tuarũ curam deprecabor[u].
u l. filius §. fa. §. fi. de procur. Quamuis ex lege lapides, uel materiam, quæ in agro meo
x l. uẽditor §. fi. cõ. præd. ſit uẽdere cogar: ſi tamẽ ea mihi uſus ſit, nulla me ratio[x]
coget, ut alienum commodum proprio præponam. Sic
& cum ex flumine publico ius aquæ ducendæ princeps
y l. ſi qs. ij C. de aquædu. concedit, intelligitur eatenus conceßiſſe, quatenus in pu
blicum uſum neceſſaria non ſit[y]: non enim thermis: non
nymphæis

nymphæis, aut balneis ex diplomate illatum damnum
exiſtimari debet. Sic & cõſuetudo, qua quis in nemore
alieno ius arborem cædẽdi, uel pecora paſcendi habet re
ſtringitur, quatenus in uſum ſuũ dominus nõ indigeat[z]. z Io. And.c.di lecti. de arb.
Sic & arbiter negotiorum ſuorum mole oppreſſus aliena
tutò omittet[a]*, nã & qui non niſi quatenus facere poteſt* a l.licet.de arbitr.
cõuenitur eo priuilegio non utitur, cum actor pari cala=
mitate affectus eſt[b]*: & qui aduerſus quemcunq; hominẽ* b Rom.l.mari tũ ſol. matr.
patrocinari promittit, ut aduerſus ſeipſum dicat cogi
non poterit[c]*. Excuſandus & ille eſt, qui officij ſui neceſ=* c c. petitio.de iureiur.
ſitate adactus aliquid facit: ut cum filius uel libertus tu=
torio uel procuratorio nomine patrẽfam. in ius uocant[d]*,* d l.quæſitũ.de in ius uoc.
nec enim tum ueniam eos impetrare oportet, quod & in
eiſdem perſonis receptum eſt, cũ procurationis uel tute=
læ muneri deſeruientes inofficioſum teſtamentũ dixerũt,
tametſi nõ obtineant', legato eis in tabulis ſibi relicto nõ
priuabuntur[e]*: unde & ſi in accuſatione huiuſmodi ex cã* e l.aduerſus.§. j.de inoff.
inſtituta ſuccũbant, non tamẽ calũniæ notã ſubibunt[f]*:* f l. mater.C. de calum.
nam & qui iuſſu teſtatoris aliquem manumittit[g]*, qui le=* g l. proxime. de ritu nup.
gis imperio obſequens facinoroſum cepit, præmio nullo
dignus eſt[h]*, cũ muneri impoſito uterq; potius rectè de=* h d.l.5.§.utrũ ad Syl.
functus dicatur, quàm ſponte adactum rẽ præmio dignè
uoluiſſe exequi. Sic & iudex qui ex officij neceßitate in=
ter partes de fundo ius dixit, non poterit propriæ ſenten
tiæ exceptione reijci, ſi alio iudicio fundum ad ſe pertine
re intendat[i]*, ſi uero alij iuriſdictionem mandare potuit* i c.inter dilec. de fi.inſtr.
ſibi imputet. Nam & generaliter propter neceßitatem à
iure communi diſcedimus, cum enim humanis in actioni=
bus plurimũ conſenſui tribuatur, qui ex neceßitate agit,

 non

ANDREAE ALCIATI IVRISC. de Verborum Significatione.

LIBER II.

SVPERIORE LIBRO, QVO à nobis de eo intellectu tractatũ fuit, qui ex proprietate ſermonis aſſumitur, potuit & quidnam improprium ſit, quod Græci ἄκυρον dicunt, cognoſci: nimirũ ut impropriũ dicatur, cũ quãque rẽ nõ ſuo nomine appellamus: quo uitio Tyronẽ ſuũ M. Cicero epiſtolarũ lib. XVI. arguit, qui ualetudini fideliter inſeruiẽdo ſcripſerat, quod aduerbiũ alieno loco poſitũ, ut impropriè dictũ ipſe nõ probat. Illud etiam impropriũ cęſeri uulgò traditur, quod cũ aliqua adiectione, nõ autẽ ſimpliciter profertur[a], ut cũ fratrẽ patruelẽ dicimus, cum patruũ magnũ: quapropter in lege municipali quæ fratrem, uel patruum matri præferat, huiuſmodi uocati non intelligẽtur[b]. Sed quid in ſorore, quam uterinã appellant? & propriè ſororem eſſe, cum in ſecundo gradu ſit, receptius eſt, quæ uterina non propter improprietatem, ſed ratione differentiæ dicitur[c]. Sicut & pro=

a Bar. §. quæ ſitũ. l. luci⁹. de leg. iij.

b Doct. l. ſ. C. de ſuc. ed.

c Socy. conſil. 25. in iij.

nepos & proauus propriè nepos atque auus eſt, quoniã præpoſitio illa ordinem, non abuſionem oſtendit. Ad im*proprietatem quoque dictiones illæ trahuntur, quæ ex larga quadam ſignificatione quippiam denotant: cum enim propriũ ſit quod uni ſoli conuenit, non caret abuſu q latiore uerbo id deſignat, quod peculiari uoce dicendũ erat: ut cum lex Iulia quod adulterium eſt, ſtuprum di= cit* [d]*, uei cum lex, manumittuntur, inquit, apud proconſu lem tam liberi quàm ſerui: quod enim ad liberos attinet manumiſſio impropriè dicitur* [e]*. Sed & cum emphyteo ta, uel qui uectigalem fundum à municipibus habet, ſe dominum appellat, impropriè loquitur, quoniam uerè dominium eſt, quod directum uocamus* [f]*. Illud tamen du bium non eſt, ſub genere ſuo quamlibet ſpeciem propriè comprendi, quod à nobis alibi diffuſius explicatum eſt. Igitur in hac ſpecie illud proditum pro regula eſt, uer= ba ſecundum proprietatem intelligenda non eſſe* [g]*: quod tamen perpetuum non eſt, ſed pluribus caſibus coarctan dum. Quorum ille ampliſſimus, quando ſubiecta mate= ria aliud ſuaderet, ut cum dominus remiſſionem colono ob ſterilitatẽ dãs, uerbo donationis utitur* [h]*, intelligetur enim potius tranſactum, & ideo ſubſequuta ubertate re petetur. Sic emptor fundum dari à uenditore ſtipula= tus, ſecundum contractus naturam intelligetur, ut ſi uen ditor dominus non ſit, ſufficiat tranſlata uſucapionis fa= cultas.* [i] *Nam & qui uendere ſe tibi inſulam aſſeruit ut aliam reficias, non ideo uendidiſſe cenſebitur, & idcirco præſcriptis uerbis agendum erit* [k]*, ſemper enim ſubie= ctæ materiæ ratio quid ferat perſpiciendum eſt.* Conſti= *tuo*

d l. inter libe= ras. de adul.
e l. ij. de offic. procur.
f l. j. ſi ag. ue= ctig.
g l. non aliter. de leg. iij.
h l. ſi vno. loc.
i l. ſi ſtipu. de uſur.
k l. inſulã. de præſcr. uer.

tuo Titium ſyndicum meum, cum procuratorem debuiſſem dicere, nihilominus erit procurator: Idem ſi ſubſtituo dixiſſem[l]. *Sic monachus cum in profeſſione ſibi reſeruari proprietatem fundi dixiſſet, reſponſum eſt de uſu accipiendum. Sic ſi iuſto pretio fundum in emphyteoſim me tradere dicam, non emphyteoſis quæ modico precio conceditur, ſed locatio erit.* Eodem modo *cum princeps accepta pecunia feudum ſe mihi donare dixiſſet, placuit uenditionem eſſe. Sic cum fœnerator oblatas uſuras donare ſe debitori dixiſſet, reſpondit* Baldus *non donationem, ſed reſtitutionem cenſeri*[m]. *Alius eſt caſus quo uerba impropriè accipiuntur, quoties mens contrahentium, uel teſtatoris hoc ſuadet, non enim ſemper proprijs uocabulis uti poſſumus*[n], *& intentioni uerba ſubſeruire dēbent.* Et *ideo ex contrahentium mēte uendidit, interpretabimur id eſſe quod permutauit: & locationem pro conductione, & emit reditus annuos, pro eo quod eſt conduxit. Sic & in teſtamento, cū dominus ſeruo ſuo legaſſet aureos quinque, quos in tabulis rationum ei debebat, ſufficiet quod naturaliter tantum debebatur*[o]: *nam nec teſtatores omnes ſciunt iura, & ideo non refert filio dicant ſe relinquere iure inſtitutionis, an ſolùm dicant, ſe aßignare.* Et *qui filio dixit ſe* Titium *tutorem dare uſque ad* XXV. *annum, poſt annos pupillares non tutorem ſed curatorem conſtituiſſe uidebitur*[p]. *Alius eſt, cum ex proprietate intellecta uerba contractum redderent nullum, ut enim actus ſuſtineatur, accipietur etiam impropria interpretatio: quapropter filius familiâs defun=*

c 5 cto

l Feli.c.in tantū.de ſym.

m Bal.l.fin.C. de uſur.

n l. ſi tibi. ſi cer.pet.

o l.qbus.§.dominus.de cō di.& dem.

p Ang.l.ij.C. de cōfir.tu.

cto patre qui hæreditatem ſibi delatam adire ſe dixerit, immiſcuiſſe ei ſe cenſebitur [q], *quoniam ut actus ualeat fiet impropria interpretatio, nec ex illis uerbis ſumetur coniectura neſciuiſſe eum an neceſſarius eſſet. Sic & cum aliquis* Titiam *& ſuos inſtituiſſet, de filijs intellexiſſe reſponſum eſt, tametſi extra poteſtatem ſuam eſſent: licet enim filij, ſui hæredes propriè ſint, qui in patris manu ex lege* XII. *tabul. erant, tamen ne ſubſtitutio corruat, etiã ſuos hæredes in fœmina intelligimus, quos ipſa in poteſtate non habet, nec habere poteſt* [r]. *Sic pater filium & nepotes inſtituens ordine ſucceßiuo contra naturam coniũctæ inſtituiſſe uidebitur, tanquam id fecerit ne ſe uiuente mortuo filio præteritione teſtamentũ rumperetur* [s]. *In ſententijs quoq; iudicũ fit eadem interpretatio: unde ſi alij fundus, alij uſus fructus adiudicatus ſit, non erit uſus fructus communicandus, ne uideatur id iudicatum quod in iudicis mandato non continetur* [t]: *qui enim familiæ erciſcundæ diſceptator aſſumitur, non communicare, ſed diuidere debet. Sic cum proximum agnatum iudex tutorem ſe dediſſe in decreto aſſeruißet, reſpondit* Bartolus, *dediſſe, id eſt, datum confirmaſſe intelligendum* [u], *in libellis uerò iudiciarijs huiuſmodi expoſitio facilius admittitur, cum ex partium intentione ſoleant declarari* [x], *quod & in teſtimonijs receptum eſt* [y]. *Fit enim ſemper interpretatio, ne diſcordes & periuri teſtes ſint, idem ne pugnantia inuicẽ dicta uideantur: ſemper enim etiã in quacunq; materia repugnantia huiuſmodi excludẽda ſunt, & ſcripturæ ſcripturis cõcordãdæ, & ſi qua diuerſa, uel diſcrepantia uidentur*

q l. is qui putat. de acquiren. hær.

r Guid. Pap. dec. 348.

s l. gallus §. j.

t gl. l. et puto. in princ. fa. erciſcũ.

u Barto. l. j. C. de neg. geſt.

x l. ſi quis intentione. de iud.

y c. cum tu. de teſtib.

dentur, conciliari inuicem debent[z]*. Sed & ne eluſoria diſpoſitio reddatur, uerba impropriè accipientur, quod ea ſpecie conſtitutum eſt, cum* Rom. *Pontifex alicui ciuitati ſacris interdixit, licet enim ciuitas propriè ſolum intelligitur quatenus mœnia ambiunt, tamen hoc caſu etiam de ſuburbijs actum credetur*[a]*, alioquin nullius effectus huiuſmodi eſſet abominatio: nam & eadem ratione uſu ſyluæ legato,* Hadrianus *conſtituit uſumfructum deberi*[b]*: quia niſi liceret legatario cædere ſyluã, nihil ex huiuſmodi legato cõſequeretur.* Idem *cũ qualitas perſonæ à proprietate uerborum nos recedere ſuadet, ut cũ pater filio pro falcidia ſua legat, intelligetur enim de triente iure naturæ debito*[c]*: nam & ſi uir imperitus quicquã dixerit, nõ propriè, ſed craſſa* Minerua*, accipiendum erit, quod maxime in his obſeruandũ, qui uulgari, & ſimplici modo quicquid in buccam uenit effutiunt*[d]. *Sic ſeruus qui ſibi licere poßidere ſtipulatus eſt, de ſimplici detentatione, nõ autẽ ciuili poſſeßione intelligetur*[e]*, quod etiã ad teſtes productum eſt, qui de his teſtimonium perhibẽt quæ uiderunt: nec poßeßionem quatenus iuris eſt definire ſciunt.* Ex *abſurdo quoque ut euitetur impropria ſignificatio accipi poterit, quoniam regulariter traditur ſemper ita legem interpretandam, ut abſurda non tolerentur*[f]. Q*uapropter lex eum qui furti pactus ſit ne damnaretur, infamia notans, de pacto gratuito non intelligetur*[g]*, id quippe inhumanum eſſet. Sic ubicunq; uerba legis ad abſurdum trahi poſſunt, partes iudicis erunt decreto rem temperare, quoniã tali caſu non uidetur hæc fuiſſe legis mens*[h]*. Sed & in edicto prætoris* quo

z l. fina. C. de eden.

a c. ſi ciuitas. de ſen. exc

b l. diuus. de uſu.

c Barto. l. j. ad leg. Falc.

d glo. l. quoties. fa. erc.

e l. ſtip. iſta. §. hi qui. de uerb. obl.

f l. nam abſurdũ. de bon. lib.

g l. furti. §. pactus. de infa.

h l. ſcire. §. aliud. de exc. tut.

quo parentes ſine uenia in ius uocari nequeunt, parētes non propriè tantum uſq; ad tritauum, ſed omnes in infinitũ accipiemus[i], quoniam hoc honeſtius eſſe lex ait, & ex his ſequitur, cum lex dicit in ambigua uoce legis, eam potius accipiendam ſignificationem quæ uitio caret[k], cenſeri ambiguam uocem quæ propriè unum, impropriè aliud ſignificat: propter uitium enim ad proprietatem illam non attendemus, cum & generaliter receptum ſit, nunquã legem ita interpretãdam, ut iniuſtum aliquid aut rationi contrarium inducat[l]. Sæpe, ait Iulianus, *animaduerti hãc partẽ edicti habere nõnullas reprehẽſiones[m], decreto itaq; iſta temperari debebunt, & quæ ſequuntur. Cæterum illud generaliter fatendum eſt, ſemper fieri interpretationẽ uerbis impropriè acceptis, quoties de mẽte ueriſimili cõſtat, quæ ex cõſuetudine patrisfam. uel loci in quo uerſatur, poteſt deprendi, itẽq; dignitate, charitate, neceßitudine, ex his quæ præcedunt, uel deinde ſubſequuntur[n]: idemq; quoties aliqua ratio hoc ſuadeat: nã ſicut uerba generlia ex quãplurimis à me ſuperiori libro expoſitis cauſis reſtringuntur (quod citra abuſiuum intellectum fieri non poteſt) ita etiam impropriè accipiuntur. Sed nunquid ut ueriſimili menti obſequamur, poterunt uerba non ſolùm impropriè, ſed impropriíßime quoq; accipi? Et* Aret.[o] Iaſonq;[p] *negant, maximè improprietatis rationem ullam eſſe,: quapropter ſi teſtator dixerit ſe filijs pupillis ſuis talem curatorem dare, non exiſtimabitur datus tutor[q]: nam & ſi quis fundũ leget, cuius ſolus uſusfructus ad ſe pertinebat, eo mortuo nihil debebitur[r]. Sed tamen in contrariam ſententiam frequentius*

i l. iiij §. j. de in ius uoc.

k l. in ambigua, de ll.

l l. ſi § in comput. de iure delib.

m l. Saluius. de leg. præſt.

n l. ſi ſer. plu. §. fin. de legat. j.

o Aret. l. a Titio. de uerb.

p Iaſ. l. quoties. cod. tit.

q l. tutores §. j. de admin. tut.

r l quod in rerum §. j. de leg j.

tius itum eſt, ea in ſpecie quādo pater filiæ relinquit pro ſua falcidia, improprijſſime enim de legitima iure naturæ debita intelligitur[f]. Idem cū quis dicit ſe legare monumētum intelligitur *ius mortuum in illud inferendi*[t]. Cum pater ſe filiæ relinquere iure reſtitutionis dixit, de inſtitutione intelligitur[u], nam non omnes ſciunt uerbo inſtituendi uti, unde ſatis eſt, ſi id quoquo modo enuntient, quod æquè polleat. In inſtrumento mandati dictum erat, dominum cōſtituere Titium aſinū ad defendendū cauſam, reſpondit Hoſtien. procuratorem rectè conſtitutum uideri. Quo argumēto cū executor in teſtamēto adiectus eſſet his uerbis, Titium dilapidatorem bonorum meorū eſſe iubeo[x], reſpondit Baldus ſufficere, nam & teſtator qui legatū reliquerat donec filius in tutelam ſuam perueniſſet, non de XIIII. āno, ſed quinto & uigeſimo etiā per ſummam improprietatem intellexiſſe creditur[z]. Accedit his quòd etia nutu legata, uel fideicōmiſſa relinqui poſſunt[a], quantò magis quomodocūq; conceptis uerbis poterunt? Quo fit ut qui ſibi ipſi legare ſe clientulū dicat, abſoluiſſe à clientelæ iure (uaſſalitium uocant) hominē cenſeatur[b]: & qui filium ſuum uiuum, & mortuum Sempronio legare ſe dicit, in uita tutorē Semproniū facere, poſt mortem illi ſubſtituere credatur[c]. Vir locuples qui paupertatem ſuā Titio relinquere profeſſus ſit, de uniuerſis facultatibus intelligatur[d]. Nec me mouent quæ in aduerſam partem adducuntur, quoniam in eis coniectura uoluntatis non ſuberat, uel error proferentis in aperto erat[e], ut meritò aliud conſtituendum neceſſario fuerit Nam & ſi uerbis utamur, quæ ſalua ratione Latini ſermonis

f d.l.ſ. ad leg. Falc.

t l. monumēta C. de leg.

u Bald. l. ſi cū āte. C. de donatio. ante nupt.

x Iaſ. d. l. inſulam. de præſcri. uerb.

z l. cū filio. de leg. iij.

a l. nutu. de leg. iij.

b l. cætera §. qui ab hoſti. de leg. j.

c Socyn. l. qui duos. de reb. pub.

d l. Lucius. §. hæredū. ad Treb.

e l. iiij. de l. j.

monis alium caſum non comprehendunt, non eſt dubium
f l. Plautius. de auro & arg. *eis ſtandum eſſe*[f]*: nec enim aliter quàm congruo ſermone*
uoluiſſe quẽquam loqui creditur[g]*: ſi tamen alia mens ap*
g l. ſi. ad treb. *pareat ea præualere debet, præſertim cum de ruſtici ho=*
minis, & bonarum artium imperiti, interpretanda uo
luntate agitur. Nam & *ſacerdos qui in ſacri lauacri my*
h c. retulerũt. de conſecr. diſt. 4. *ſterio baptizo te, dixerat, in nomine patria filia ſpirita=*
ſancta, Chriſtianum rectè baptizaſſe æſtimatus eſt[h].
Quid ſi ſermone aliquo uſus quis proponatur, qui ex ob
ſoleta tantum antiquorũ obſeruatione ſuſtineri pro ido=
i d. l. plautius. *neo poſſit? Et eius rationem non haberi duobus exem=*
plis patet. Alterum cum eſt, Iabolenus[i] *ueſte, mundo, or*
namentiſq; mulicbribus legatis, omnem ueſtem, & mun
dum deberi reſpondit: quia illa demonſtratio, muliebria,
neq; ueſti, neq; mundo, applicari ſalua ratione recti ſer
monis poteſt, & tamen ex Non. Marc. conſtat ueteres
mundum etiam uentro genere dixiſſe. Lucilius: Legauit
k l. ſi quis ita. de teſt. tut. *quidam uxori mundum omne. Alterum eſt, cum filijs cẽ=*
tum teſtator reliquiſſet, etiã de filiabus actum Vlp. ſcri=
pſit[k]*: quia filiorum appellatione, etiam fœminæ conti=*
nentur, & tamen ueteres datiuum caſum non filiabus,
ſed filijs dixerunt, quod exemplo Næuij, & Plauti Pri
ſcianus oſtendit: ut appareat non ex eo quod maſculi=
num concipiat fœmininum, ſed ex proprietate ſermonis
ſententiam Vlpiani potuiſſe defendi, niſi ille obſoletam
ueterum declinationem neglexiſſet: affectatus enim hic
l l. ij. §. poſt. hos quoq;. de orig. iur. *loquendi modus Iureconſultis noſtris*[l]*, ſicut & cæteris*
prudentioribus, ſemper moleſtus fuit. Memoria teneo
magni quendam nominis Grammaticum, cuius etiam com
mentarij

mentarij plerių; extant, his uerborum fœtoribus penitus immerſum, cum Mediolano Bononiam eſſet iturus, equum à Veterinario certa in dies mercede conduxiſſe, deinde remiſſo equo, per literas Veterinarium certiorem feciſſe, ut in tale diuerſorium iret, equū ſuū accepturus: Veterinarius non iuerat, quod chirographum non intellexiſſe aſſereret: integramų; lapſi temporis mercedem petebat, eius epiſtolæ uerba hæc erāt: Pegaſus *qui me tol lutim ſuccußit, apud campanæ peluis copam erit, inde petito, phoretrumų; ex eo tempore præcidito.* Quæſitum *eſt, uter æquiorem cauſam haberet, & eorum conſenſu qui de re pecuaria ius dicebant, placuit literatorem cōdemnari, qui ignobili huiuſmodi ſermone uti non debuit: cum traditum ſit, qui ad aliquem ſcribit, tali idiomate uti eum oportere, quod intelligi ab eo ad quem literæ dantur poßit* [m]*, alioquin huiuſmodi teſtationes damnum ei nullum inferre.* Quapropter *Romanus homo qui ad Græcum ſcribat, non Latinè, ſed Græcè conceptis uerbis uti debet* [n]*. Sed an quod de improprio ſermone diximus, etiam in ficto obſeruandum erit? & ſi fictus caſus non ſolùm ratione effectus, ſed etiam nominis æquiparatus eſt, ſatis putauerim quod de uero conſtitutum eſt, etiam in ficto obſeruandum. Vnde lex quæ ingenuo priuilegium aliquod concedit, etiam in liberto obſeruabitur, cuius ingenuitatis per natalium reſtitutionem, ſeu anuli aurei, indultum à principe ſit* [o]. *Et relictum* Titio *ſi legitimos filios ex ſe reliquerit, ei præſtabitur, qui naturalē reliquerit, beneficio principis natalibus reſtitutū* [p]. *Sed & ciuibus à* Republica *cōceſſum,*

m § alienationis. in auth. de non alie.

n l. j. de excu. tut.

o l. cū ex oratione. de excuſ. tut.

p Bar. l. ſi is q. pro empt.

à principe indulgetur. Potes(dicebat Phauorinus ni fal-
lor Imperatori) hominibus Barbaris ciuitatem Romanã
dare, uocabulis, nominibus ue barbaris nõ potes, quòd ea
à naturali ciuium uſu uim, atq; proprietatem accipiant.
Quid rurſus ſi nõ ratione nominis, ſed ſolũ effectu æqua
tio fiat? Et hic tractatus ad interpretationem pertinet,
& regula eſt: Quæ de caſu uero diſpoſita ſunt, ad fictum
quoq; extendi [a]*: quoniam fictio ueritatem imitatur, &* — a l. ſi. de mag. con.
æque ac ipſa ueritas pollet. Hinc eſt, quòd lex Aquilia
quæ datum hero, id eſt domino, damnum reſarciri iubet,
etiam quod hæreditati iacenti illatum eſt ulciſcitur. [b] — b l. liber. §. ſi ſeruus. ad. l. Aquil.
Hinc edictum prætoris condemnatos iudicio publico no-
tans, in eis quoq; qui fictè cõdemnati ſunt locum habet, [c] — c Bart. l. ictus. de infa.
ut quia quis ſit confeſſus, quem lex pro condemnato ha-
bet. S.C. Macedonianum in Republica quoq; obſeruabi-
tur, quæ filiofami. mutuam pecuniam dederit [d]*, & tamẽ* — d l. nihil. ad ma.
Reſpublica fictam perſonam ſuſtinet [e]*. Sic leges pleræq;* — e l. mortuo. de fid.
pœnales, quæ facientem gladio inſequuntur, etiam de eo
intelliguntur, qui per alium facit [f]*. Qui pecuniam à reo* — f l. diuus. de fal.
petere arbitri ſententia ſub pœna uetitus eſt, nec à fide-
iuſſore quidem eius petet [g]*. Non tamen regula huiuſmo-*
di perpetua eſt, ſed pleraſq; habet exceptiones, ut cũ di- — g l. aduerſus. de arb.
uerſa ratio aliud in caſu uero, aliud in ficto ſuadet: [h] — h l. illud. de pe tit. hæred.
quapropter procurator ad exigendum accepto ferre nõ
poterit, tametſi acceptilatio ficta ſit ſolutio [i]*, id enim do-* — i l. non abſtu lit. C. de no.
nationem contineret, de qua huiuſmodi mandato nõ cen-
ſetur actum. Sic S.C. Trebel. de hærede uerba faciens, in
fideicommiſſario locum non habet [k]*: nec enim per fi-* — k l. §. deniq. ad Treb.
deicommiſſarium tabulæ teſtamenti, ſicut per aditionem

hæredis ſuſtinentur: nec tamen negari poteſt, quin fidei-
commiſſarius effectu cenſeatur hæres [l]. Eadem ratione
edictum prætoris, ei qui negotia alterius geſſerit actio-
nem eo nomine promittens, locum nõ habuiſſet in eo qui
hæreditaria negocia geßiſſet, niſi & id prætor expreßim
cauißet [m]: qui enim uiuentis negotium curat, affectione
quadam motus uidetur, quæ ei obeſſe non debet. At qui
hæreditatem uacantem extricare nititur, nõ uidetur tam
ex obſequio laude dignus, quàm ex curioſitate quadã ni-
mia reprendens [n]. Non procedit prædicta regula etiã,
quando ueriſimile eſt id actum, ut in caſu uero tantum
diſpoſitio perficeretur: Veluti cum quis iurat ſe ſolutu-
rum, non poterit id compenſare quod eo tempore ſibi
debebatur [o]: quod ſi ex noua cauſa incipiat deberi, aliud
fortè eſſet, quod Bartol. ſenſit [p]. Sic cum uerba perſonæ
inhærentem qualitatem reſpiciunt, apparet id actum, ne
per alium fiat [q]: unde & initiatus qui publicè macellum
uel tabernam exercere prohibetur, pœnis legis non coër-
cebitur, ſi per alium exerceat [r]. Sic & lex collegij eum
qui exercuerit artem uilem ab honore excludens, non in
telligetur illi notam inferre, qui ipſe mercimonijs nõ præ
fuit [ſ], quamuis ſeruorum inſtitorumq; opera ea in re
uſus proponatur: nam & M. Craſſus, haud dubiè Roma
norum nobilißimus, huiuſmodi artificum ſeruorum
opera diues factus eſt, ut Plutarchus tradit. Cenſetur
autem perſonæ qualitatem reſpexiſſe, cum natura rei
hoc ſuadet [t], uel cum uerba hoc exprimunt, ut ſi dica-
tur: Perſonaliter, per ſe proprijs manibus, ipſemet, & ſi
qua ſimilia [u], quamuis huiuſmodi uerba non adeò effi-
cacia

l l. poſtulãte. ad Treb.
m l. iij §. hæc verba. de nego. geſt.
n gloſ. l. culpa. infra tit. j.
o c. ad noſtrã. infra de iure iur.
p Barto. l. amplius. rẽ ra. ha.
q l. iij §. ſi pc. quod quiſq; iur.
r Cle. j. de uita & hon. cler.
ſ l. humilẽ. C. de inc. nup.
t d. l. iij.
u l. iubemus. C. de erog. mil. an.

cacia ſint, ut tamen rei natura, ratioq́; legis non præualeat[x]. *Sic & teſtator appoſita conditione, ſi hæres ſine filijs legitimis, & ex legitimo matrimonio conceptis deceſſerit, non intelligetur de his ſenſiſſe, qui per ſubſequens matrimonium, uel per reſcriptum principis, iuſti filij effecti ſunt, quia illa uerba naturam reſpiciunt, non legis fictionem*[y]. *In materia quoque ſtricta, & quæ ad literam debeat intelligi, non fiet huiuſmodi interpretatio: quapropter* Rom. Pont. *ſi beneficium quod morte uacauerit conferri tibi mandauit, isq́; ſacerdos non mortuus ſit, ſed aliàs priuatus, exautoratus'ue, mandatum extinguitur, in quo de morte naturali actum, non de ciuili præſumitur*[z]: *huiuſmodi enim gratiæ ad beneficia anguſtè accipiuntur, nec in eis licita eſt extenſio. Sic Iuſtiniani conſtitutionem*[a], *aduerſus eos latam, qui rei alienæ uacuam poſſeßionem occupent, receptius eſt in eo non obſeruari, qui rem hæreditariam occupauerit: hæreditas enim impropriè uice perſonæ fungitur. Quapropter cum lex municipalis rem uenditam iuberet publico præconio, proſcriptioneq́; certis locis diuulgari, & niſi intra ſex menſes contradictum fuiſſet, quamlibet perſonam, etiam ſi uniuerſitas eſſet, excludi. Reſpondit* Raph. & *Iaſ.*[b] *hæreditatis iacentis illabefacta eſſe iura: quod & mihi placet, tum propter decreti duriciem, quo ſex menſium præſcriptio aduerſus iuris cõmunis regulas inducitur, tum quòd hæreditati ipſi negligentiam imputare nõ poſſumus: quòd ſi eo caſu lex iuberet, ut quicunq́; in re, uel ad rem ius haberet, illud oſtẽderet, putarẽ excludi hæredem, is enim ius ad rem habeat, nempe ius*

x l. diuus. de fal.

y Alexã. conſil. 7. in 7. c. innotuit. de elect.

z c. ſuſceptũ. de reſc. l. 6.

a l. ſi. C. Vnde vi.

b Iaſ. l. ſi is q. pro emp. 7. not.

adeundi, quo rem conſequi potuiſſet [c]. *Et ex his conſequens eſt, ut leges municipales, ſi correctoriæ ſint, uel limitatoriæ, ad caſum fictum non trahantur, idq́; uulgò receptum eſt: cũ enim hæc interpretatio ex extenſione fiat, in his nullum eſſe extenſioni locum conſtat* [d], *niſi in caſibus quos infrà loco ſuo attingemus. Qua ratione nec in pœnalibus, odioſis'ue caſus fictus comprehendetur:* [e] *idem ſi diſpoſitio taxatiuè concepta proponatur, ut cum quis ſe pro facto ſuo tantum obligauit* [f]. *Idem in diſpoſitione hominis dicendum, cum caſus fictus ſub uerbis comprendi nõ poteſt* [g]: *qua de re diffuſius ſequẽti libro tractabitur. Et ex his quoq; ardua illa quæſtio finiri poteſt, an appellatione mor'is, de morte quoq; ciuili accipiamus, in quo regula eſt, nõ accipi* [h], *quia uis uerborum talem ſenſum non patitur. Si tamen mors ciuilis omnino eiuſdem effectus, quo ad id de quo agitur, ſit, tũc ex interpretatione de ea quoq; actum cenſebitur. Vnde ſi ſit dictum, ſocietatẽ morte finiri, etiã publicatione finietur,* [i] *& ſicut mortuus nõ impedit, quo minus ſequens agnatus proximus ſit, ita & deportatus* [k]. *Et pactum de dote in caſum uxoriæ mortis lucrifacienda, etiam in eum caſum intelligetur, cum in religioſum monaſterium ſeceſſit,* [l] *nec enim ueriſimile eſt uoluiſſe maritum hoc caſu expectare, exigendæq; dotis moram pati, donec naturaliter uxor fato fungeretur, quæ indiuiduã uitæ conſuetudinẽ contempſit: ſicut nec tunc dilationis ratio habetur, cum quis in eorum religioſorum albo ſe profeſſus eſt, qui omnino ex inſtituto ſuo ſint incapaces* [m]. *Idem in his qui in metallaum damnati ſunt, & ſerui pœnæ fiunt:* [n] *nec*

c l. inde. §. idẽ iuſ. ad leg. Aquil.

d Imol. §. & quid ſi tantum.

e Roma. cõſil. 436.

f Bar. l. ſi ſic. de verb

g l. ſi cũ dotẽ. ſol. matr.

h l. ex ea §. inſulã. de ver.

i l. actione §. pub. pro ſo.

k l. j in fin. de contra tabu.

l l. deo nobis C. de epiſ. & cler.

m Bar. l. cũ pater §. hære dit. de leg. ij.

n l. intercidit. in ff. de condi. & demõ.

nec enim ſperatur fore, ut hi unquam liberentur, ut meritò eorum interſit mortem expectare, unde ſeruitutem illam morti comparamus[o]*: & ſi fortè accidat ut indulgentia principis reſtituantur, iam non illi, ſed alij, nouiq́; homines exiſtimantur.*[p] *In deportatis uerò ſpes hæc reſtitutionis non omnino extinguitur, eorumq́; intereſſe exiſtimatur, ut mors uera expectetur, quod in eo reſpõſum eſt, qui poſt mortem grauatus erat fideicommiſſum reſtituere*[q]*: poßidebit enim poſt publicationem fiſcus, donec morte extincto reo, dies fideicommißi uenerit. Cæterum in caſibus quoq; quibus permiſſa non eſt extenſio, ſed uerbis ſtatur, nunquã appellatione mortis de ciuili intelligimus, ut in* Pontificis Romani *gratia, qua in caſum mortis mãdatur alicui prouideri, ſacerdotiumq́; conferri*[r]*, in his enim præterquã ſi motu proprio indultæ ſint*[s]*, fit ſtricta interpretatio.* Et *hæc quod ad improprietatem, fictionéq́; pertinet, hactenus.* Ex *uſu accipiuntur uerba generaliter in quacunq; materia, etiam pœnali: quoniam is cõmunis loquendi uſus proprietati quoq; uerborum præualet, dũ tamen ex autoritate prudentium originem traxerit: nec enim dubium eſt, ex autoritate doctorum, propriã quoq; ſignificationem duci*[t]*, quantaq́; eius uis ſit, oſtendit* Cicero*, qui quandoq; uſum optimum magiſtrum appellat, quandoq́; omnium magiſtrorum præcepta ſuperare aſſerit.* Horatius *quoq;:* Multa *renaſcẽtur quæ iam cecidere, cadentq́; Quæ nũc ſunt in honore uocabula, ſi uolet uſus, Quem penes arbitrium eſt, & ius, & norma loquendi.* Quintilianus *lib. 1. cap. 5.* Autoritatem, *inquit, ſermonis conſuetudo ſuperat.* Et *inferius: Cõſuetudinem*

o l. ex facto. §. ſi quis rog. ij. ad Treb.

p l. j. §. filius, ad Tertul.

q l. ſtatius. §. fi. de iur. fiſc.

r d. c. ſuſceptũ. de reſcrip.

s Cle. ne roma ni. §. ſane. verſi morite, de elect.

t Bar. d. l. oẽs: pop. iij. q.

 ſermonis,

ſermonis, uocabo conſenſum eruditorum. Sulpitius Apollinaris apud Aulum Gellium, non ſolum uerborum communium ueræ & propriæ ſignificationes uſu mutantur, ſed legum quoq; ipſarum iuſſa tacito conſenſu obliterantur. Bartolus[u]*, tamen, quod ex communi uſu dicitur non eſſe ex propria ſignificatione aſſerit, ſed potius* ἐσχηματισμένον *ſeu ex figurato ſermone dici: quoniam naturalis rei ſignificatio, autoritate populi immutari nequit*[x]*. Et ideo exiſtimauit Saly. cum lege municipali caueretur, uerba ex propria ſignificatione accipi debere, in ea inteſtatum non cenſeri pupillum, qui etiã ſi uoluiſſet teſtamentum facere iure prohibetur, quoniam id ex communi loquendi uſu, non ex propria ſignificatione eſt*[y]*. Addunt alij, idem eſſe ſi lex mandet uerba nullo extrinſecus addito intelligi*[z]*. Sed in hãc ego ſententiam minime iuerim, qui ſupra ex opinatiſſimis ſcriptoribus oſtenderim proprietatis uerborum uim, & ius penes uſum eſſe: unde enim uocabula inuenta niſi ex hominum uſu? Si quidem uetuſtiſſimam linguam Chaldæorum ſeu Hebræorum fuiſſe conſtat, quod & ueteres ſenſiſſe ueriſimile eſt, cum apud Aſſyrios inuentas litteras, & in Aegyptum per Mercurium, in Graeciam per Cadmum Phœnicem, in Italiam per Pelaſgos allatas, autorum conſenſu traditum ſit. Id & eo argumento Euſebius Cæſarienſis confirmat, quod literarum nomina apud Hebræos, ſuam ſignificationem habeant, ut Aleph doctrina, Beth domus, Ghimel plenitudo, Daleth tabularum, & c. cum apud alias gentes nihil ſignificent, ſolumq; quædam in his peregrinæ linguæ imitatio appareat,*

u in l. labeo de ſub. leg.

x l. ij. de vſufr. ea. re.

y l. j. de ſuis & leg.

z Feli. in proe. decr.

reat, ab eo ſermone alij orti, ex uſu & conſuetudine, uim, augmentum, naturam ſuam receperunt. Quapropter nequaquam credendum eſt, naturalem rei ſignificationem non poſſe populi autoritate imminui. Nec uerum eſt figuratum huiuſmodi ſermonem dici, cum contra potius is figuratus ſit, qui præter uſum accipitur, unde ἡ κατάχρησις figura, quam abuſum Latine dicimus. Arbitror igitur etiam in ſtatutis municipalibus, & quacunq; alia materia communem hunc uſum obſeruari debere, ex quo conſequens eſt, ut licet appellatione beſtiarum ſolummodo feræ contineantur [a], ut leones, urſi, pantheræ, tamen propter communem uſum omnia etiam domeſtica comprehenduntur [b]. Sic in teſtimonio quod quis poſſederit, intelligitur, id eſt detinuerit. Sic in ſtatuto Titiũ & omnes de eius domo eijciente, etiã naturales filij eijciẽtur. Sic arma ex cõmuni uſu hodie dicimus, etiã Iurecõſulti definitione exploſa [c]. Sic teſtator uxorẽ ſuã uſufructuariã, dominã moderatricẽ relinquẽs, de ſolis alimentis, & ſolita prærogatiua intellexiſſe cenſebitur. Sic licet maledicere & blaſphemare idem ſignificent, tamen ex uſu alia fit interpretatio. Sic conductor pactus ne ad penſionem, niſi quatenus gaudere potuerit, teneatur, ablatis præter eius aliquam culpam ab exercitu fructibus, nõ tenebitur: quia uulgò nõ dicimur gauiſi, niſi ea re quæ in noſtram utilitatem peruenerit. Sic lex pœnam conſtituens ei qui rem alterius acceperit, non ſolum de re aliena iure dominij, ſed etiã propter ſimplicem poßeßionẽ intelligetur [d]: idq; propter communẽ uſum. Declarãda tamẽ hæc eſt concluſio quibuſdã modis:

a l.j.§.beſtias. de poſtu.

b Felyn.in. de proe.

c l. armorum, infra eo.

d Bart.in rub. de ope.no.

Et in primis uiderentur ſupradicta in communi uſu pro cedere, quem periti introduxiſſent, idq́; Fabij Quintiliani ſententia aliqui affirmant, alioquin imperitæ multitudinis uſus nequaquã in animaduerſione eſſe deberet: nam & uulgi opinionem iureconſultus reprobat, cum qui promittere obligatus ſit, ſatiſdare debere exiſtimantis,[e] & Baldus plerunq; ſcripſit, idiotarum uſum pro abuſu eſſe. Felynus nec excellentiſſimos, nec item imperitiſſimos obſeruari iubet, ſed mediocres, & ex eorum ſentẽtia uſum communem conſtituendum. Sed cum ex mente proferentis uerba accipienda ſint, ego aliter finiendum cenſeo, ut ſicut in teſtamentis patriſfamiliâs conſuetudo ſpectatur in contractibus ipſorum cõtrahentium, ita & in ſtatutis eam ſententiam ſequamur, de qua uериſimile eſt ipſos legumlatores intellexiſſe. Si igitur ab excellentiſſimis facta ſint, eo modo loquutos illos uериſimile credemus, quo peritiſſimi ſolent: Si ab imperitis, craſſa Minerua uerba accipientur: nam & Celſus peculium pro repoſititia pecunia interpretatur, ex ruſticorum ſenum autoritate, qui pecuniam ſine peculio fragilem eſſe ſolent dicere[f]. Sed & quoties aliqua dictio ex communi uſu latius accipitur, quàm ex proprietate ſoleret, in dubio ex proprietate accipienda eſt, ſi ratio legis non æquè ex communi uſu militet: exẽpli cauſa, Nepotes auo propriè dicuntur, qui eo uiuente concepti ſunt, ex uſu tamen etiã qui poſt eius mortem concepti ſunt, eo nomine dici poſſunt: nũquid igitur edictum prætoris nepotibus bonorũ poſſeſſionẽ aui decernẽs, etiã in his ſibi locũ uẽdicabit, q̃ cõcepti nõ fuerãt? & cũ q̃ cõceptus nõ eſt, nõ poſſit fingi natus,

e l. ſi dictum. de euic.

f l. ſi chorus. de leg. iij.

natus, ſequitur inter eos nullā fuiſſe proximitatē, et ideo huiuſmodi nepos reijcietur [g]*. Quapropter in prædicta municipali lege, qui rem alterius acceperit puniente, ſi apparet legem in fauorem eius latam, qui rei dominium haberet, nō comprehenderetur poſſeſſor, tametſi probaretur ex communi uſu rem alterius dici, etiam cuius ſola poſſeßio ad alium pertineret, tum enim uerbi proprietas potius quàm uſus communis ſpectaretur. Si uerò parratio ſecundum utranq; ſignificationem ſit, tunc etiam communis uſus attenditur. Vnde lex Iulia de adulteris, non ſolum in iuſta uxore, & quæ in manum uiri conuenerit, locum habet: ſed etiam in iniuſta* [h]*, idem, cum qua matrimonium eſt, licet non ſolenniter celebratum, idq́; propter communem uſum ex Homeri carmine, οὐ μοῦνοι φιλέουσ' ἀλόχους μερόπων ἀνθρώπων, quod alibi expoſuimus. Cæterum & illud ſciendum, ex communi peritorum in Latino ſermone uſu, nihil ad uernaculum idioma inferri: quapropter ſi Latinè teſtator liberis ſuis tutores dederit, etiam nepotibus dediſſe intelligetur, ſi uerò filijs dixerit, aliud eſt* [i]*: licet hæc differentia in uulgari ſermone conſtitui nequeat. Quapropter cum ex cōmuni conſuetudine in lingua uulgari probatum eſſet, aliter filios legitimos, aliter legitimatos appellari, reſpondit Alexander* [k]*, non idcirco ad ſermonem Latinum quicquam inferri, cum Latinè etiam legitimus propriè dicatur, quem princeps natalibus reſtituit: quod frequenter in facto diſputatum uidi, in his quæ pro teſtimonio uulgari lingua dicta erant, ut à communi Latinè loquentium uſu interpretationem non acciperent. Qua tamen in re ego*

g l.itē. de ſuis & leg.

h l. ſi uxor. de adult.

i l. quod ſi ne po. de teſta. tut.

k Alex. conſ. ij. col. 6.

f 5 ſubſiſto

ſubſiſto, cum uideam & in hoc tractatu, & alijs in locis à Græcæ linguæ ſignificatione ad Latinam argumentari Iurecorſultum, ut in glande & ueneno, & longe maior ſit uulgaris noſtræ locutionis cum Latina, quàm illi cum Græco ſermone affinitas. Nec illud omittendum, communem loquendi uſum attendi, qui eo tempore fuerit, quo lex ipſa municipalis lata eſt, non qui poſtea inoluerit [l], ſicut & in teſtamentis, cum de interpretanda defuncti uoluntate agitur, is uſus probandus eſt, qui tũ erat, cum ille teſtaretur, non qui deinde admitti cœpit, quem fortè teſtator ignorauit: tametſi enim lex ſemper loqui fingatur, id utiq; uerum eſt, ut id tamen loqui exiſtimetur, quod à principio legumlatores ipſi cenſuerunt. Quapropter qui hodie eſt communis uſus, olim fuiſſe non præſumitur [m], niſi adeò antiquitus receptus probaretur, aut ante hominum memoriam inoleuiſſet. Damnat Tranquillus Claudium Imperatorem, qui filios libertorum in Senatũ allegerat, idq; exẽplo Appij Claudij facere dixerat, qui & ipſe cenſor libertinorum filios curia non ſummouerat: ignarus, ut ille inquit, temporibus Appij, & deinceps aliquandiu, libertinos dictos, non ipſos qui manumitterentur, ſed ingenuos ex his procreatos. Putauerim tamen, ſi qua lex ex eo ſenſu, quem à principio habuerit, iniqua eſſet, poſſe ex præſenti uſu declarari, ut iniquitas illa emendetur: cuius rei exemplum in Valentis Imperatoris conſtitutione habemus, [n] qui monachos omnes ab eremis extrahi, & ad ciuitatum munera ſubeunda compelli iuſsit, quod edictum adeò execrabile, & ab omnibus autoribus damnatum, in corpore tamen

l Socy. l. gallus. §. ſi eius. in ff.

m Bart. d. l. labeo.

n l. quidã. C. de decur.

tamen iuris adhuc legitur, quoniam alio ſenſu accipi poteſt, nimirum ut hi ſoli plectantur, qui monazonio non ob CHRISTI *cultum, ſed ad euitanda munera congregati proponuntur, atque hoc modo interpretatione prudentium legiſlatoris impietas confringitur.* Efficax *autem communis hic erit uſus, ſi per longum tempus eualuerit, puta decennio, nec enim uериſimile eſt, poſſe citius ciuitatem in alicuius uerbi nouanda conſuetudine conſentire.* Probandum *igitur erit quod ad huiuſmodi tēpus attinet, itemq; quod ad perſonas, quæ res ab arbitrio iudicis plurimam uim trahit, ut ſi de eo agatur quod uериſimiliter ſæpiſſime, & à quàmplurimis fieri, uel dici ſoleat, idipſum neceſſario probandum ſit: ſi uero de eo agatur, quod rarius contingere ſolet, ſufficiet ſi non à plurimis, ſed ab his dictum conſtet, qui de ea re uerba fecerunt, quamuis pauci fuiſſe proponantur: atque ita* Bartolus *ſentit*[o]. Nobis *& illud placet, ſi ex* Iureconſultorum *libris de eiuſmodi uſu appareat, aliam probationem non requiri, ut in dictione inteſtatus, quæ non niſi ex communi uſu pupillos & impuberes continet*[p]*: cum enim tales quoq; pro inteſtatis lex accipiat, etiam citra aliam probationem in quacunque lege munucipali de his actum arbitrabimur, quod in his dictionibus quoq; producendum eſt, quæ ex uſu contrariam antiquæ ſignificationem acceperunt, ut tyrannus: olim enim boni principes ſic noïabantur, quo ſenſu &* Home. *&* Verg. *uſi ſunt: ut religioſus & deuot⁹, q̃ olim in malã partẽ, hodie in bonam ex uſu accipiũtur.* Ex *interpretatione ſenſus legis accipitur, cũ uis uerborũ id nõ ſignificat,*

o d. l. labeo.

p d. l. j. de ſuis

ſed

ſed extenſio inducit, de ſimilibus enim ad ſimilia, ei qui iuriſdictioni præeſt, procedere fas eſt[q], *atq; ita ius dicere: ſimilis autem ille caſus exiſtimatur*[r], *qui eadem, uel maiore ratione nititur, quiq; eiuſdem effectus eſt, tametſi uerbis ſit diſsimilis, ſatisq; eſt ſi ſimilitudo ſit eius reſpectu de quo agitur, licet in cæteris differant*[ſ]. *In fauorabilibus quoq; pro ſimili habetur, etiam quod non æquè tanta ratione fulcitur*[t]. *Igitur de ſimilibus ad ſimilia regulariter in lege ſit extenſio (nam quod ad diſpoſitiones hominum attinet, in ſequentem librum reſeruaui) præterquã tribus caſibus. Primus, cũ legis correctio ĩduceretur, quapropter ſolet dici, in correctorijs non permitti extẽſionẽ. Secundus caſus, cum lex pœnalis eſt. Tertius, cũ lex limitatoria, ſeu ut noſtrates doctores dicunt, exorbitans eſt, utraq; uoce non ſatis proba, niſi quòd à ueterũ ſermone limitatoriũ minus degenerat: eſt enim limitare, intra limites ſuos reſtringere, unde limitati agri, Plinio libro* XVII. *Frontino, Agennio, Boëthio, & iureconſultis. Nam & Cicero ad Appium Pulchrum, De tua prolixa (inquit) beneficaq; natura limitabit aliquid poſterior annus. meritò & nos limitantia appellabimus ea, quæ à regulis iuris communibus recedunt, generalitatiq; legis derogant. De ſingulis igitur quibuſq; uidendum. In primo caſu communiter ea ſententia approbatur, ut in correctorijs licita non ſit extenſio, quod enim mutatũ non reperitur, cur iterim firmum eſſe non debet*[u] *? In uniuerſum enim ſolet dici, legum correctionem ſemper euitandam*[x]*: quòd leges inuicem repugnare uidentur, debent diſtinctionum fœdere conciliari, nec cenſebitur abſurda*

q l. nõ poſſunt. de. ll.
r l. nõ ſolũ. §. qui primipilum. de exc. tut.
ſ c. nõ põt. in ſi. de præb. in. 6.
t c. ſi. de ſimo.
u l. præcipimus. i ſi. C. de ap.
x § ſi. In auth. de admi.

abſurda ſubauditio, ut huiuſmodi diſsidijs obuiam eatur, nam abſque tali interpretatione ne myſtica quidem Euangelica *conſiſterent, nec quiſquam tam cautè, uel promiſcuo, domeſticoq; ſermone uti poſſet, qui non alicuius repugnantiæ notam incideret: non enim protinus uociferandum, ſi quicquam contrarium uideatur, cum iudicij examine adhibito facile ſit ambigua diſſolui, aduerſa ſeparari, uaria diſcerni, obſcura dilucidari.* [y] *Hinc eſt, quòd ne legum correctio inducatur, argumentum à contrario ſenſu, tanquam ex ſubaudito intellectu non accipitur, & clauſula generalis tunc ad omnia præcedentia aduerſus naturam ſuam nõ refertur* [z]. *Hinc eſt, quòd in correctorijs, ſi adſit eadem ratio, non tamen eadem inducitur iuris diſpoſitio, quod & in diſpoſitionibus quoq; procedit: non enim aliud eſt diſpoſitio, quàm iuris communis quædam in fauorem pariticularem relaxatio, ſeu correctio, quæ & priuilegium dici poteſt: in his igitur extenſio, etiam ſi eadem, uel maior ratio adſit, locum non habet* [a]. *Sunt enim diſpenſationes odioſæ, & annexam mandati* Pontificij *formam habent* [b], *à qua recedi non poteſt, meritò præfractè nimis, & ad literam tantum accipiuntur.* R*eſtringitur prædicta regula, quando ratio in lege expreſſa eſt, tunc enim ex ea fit extenſio* [c]: *quoniam omnis caſus in ea comprehenſus cenſetur, cum ratio legis ſit lex generaliter quicquid ſub ea continetur decidens: & ita aliquibus uidetur, quædam in ſui ſententiam adducentibus, quæ non in correctorijs ſed in limitatoris locum habent.* M*ihi haud ſanè uerisimilis, nec ex ueterum mente*[d] *uidetur hæc ſententia:*

y l.apud. C. de fur.

z gl. c. cũ ſingula. verb. prioratibus. de præb. l. 6.

a c. ſi. de poſt. præla.

b c. cui de nõ. de præb. l. 6.

c Iaſ. authent. quas act.

d Imo. ſ. de viro. Gemi. c. j. de tẽp. ord in. 6.

tia: cum enim in lege idem ſit, ſiue ratio exprimatur, ſiue unica tantum adduci queat[c]*, conſequens eſſet ut regula nunquam procederet, niſi ubi lex ex plurimis rationibus ſancita eſſet: qui caſus rariſſimus eſt, imò exceptio inepta etiam eſſet, cum tunc non quia tractaretur de correctione præciſa eſſet extenſio, ſed quia aliqua ex illis rationibus ceſſaret. Nam & ex eo confutatur hæc opinio, quod receptiſſimi iuris eſt, quoties eadem ratio id ſuadeat, in correctorijs fieri extenſionem, de ſtricta uocabuli ſignificatione ad latam*[f]*: quam ſignificationem quid opus eſſet reſpici, ſi etiam citra uocis generalitatem fieret extẽſio? cum unica in ratione frequentiſſimum ſit omnẽ legis cardinem uerſari. Senſere hoc iuris Pontificij interpretes, dum conſtitutionem eam, quæ quemcunq; religioſum in præſulem alterius religionis eligi prohibet, quoniam correctoria erat, non extẽndi tradiderunt, quo minus in collegam eligi poſſit*[g]*: tametſi eadem eſſet ratio, nempe ne diſparis conditionis homines ſocientur. Senſit & Bartolus dum legem municipalem, qua ſtantibus filijs maſculis fœminæ excluduntur, non extendi ex ratione agnationis conſeruandæ tradidit*[h]*, quæ ſola probabiliter adduci poterat. Illud non diffiteor ſi ex rationis in lege noua expreſſione appareret contrariam legis ueteris rationem generaliter correctam*[i]*, tunc extenſionem permitti debere. Quapropter cum ex lectione ſtatutorũ conſtaret, maſculos fœminis ubique præferri, & ſic iuris communis rationem neglectam, reſpondi prædictam Bartoli ſententiam non procedere, & ideo ſi lex noua fœminis patruum præfert, etiam patrui filios eſſe præferendos.*[k]

Nam

e gl.l.quãuis. C.de fideic.

f gl.i authẽ.vt hi q ob.ver. ad curatione.

g cle.j.de elec. ver.prælatũ

h Bar.l.liberorũ.infra eo.

i l.maximũ.C. de lib.præt.

k Soci. conſi. 30.in.j.

Nam & iuſtiniani lex[l] uxori inopi in bonis mariti quartam deferens, ſi tres ſint filij uel pauciores, extenditur etiam ſi nemo filiorum adſit, tametſi plures extent aſcendentes. apparet enim propter uxoris inopiam generaliter legis ueteris rationem corrigi, liberos uel aſcendentes præferentis: imò tali caſu, cum ratio legis ueteris per nouam corrigitur, etiam pleriſq; reclamantibus[m], putauerim non ſolum in correctorijs, ſed etiam pœnalibus ſimul extenſionem permittendam[n]. Reſtringitur rurſus prædicta regula, in his quæ relatione quadam cõiunguntur: nam altero correcto, alterum quoq; corrigi cenſendum erit[o]: quapropter lex noua legem iuliam Viſcelliam de uxoxe loquentem corrigens, etiam in marito correxiſſe exiſtimabitur: qua ratione & lex in actore corrigens, de reo quoq; egiſſe creditur[p]; ſic pœna impoſita uendẽti, intelligetur & emptorem diſtringere[q]. Quod tamen declarandum eſt, ſi eadem ratio ſubſit, alioquin aliud obſeruabitur[r]. Ecce, lex prohibet marito, ne uxori ultra quartam bonorum legare poßit, non cenſebitur uice uerſa prohibuiſſe, quin quantuncunq; uelit marito uxor relinquat: uidetur enim uirorum meliorem conditionem ſolum feciſſe, & id cauiſſe, ne muliebribus blandicijs ſeducti, male hæredibus ſuis conſuluerent: quod Socinus rectè reſpondit[s]. Eadem ratioene crebrius traditum eſt, ſi lex ſororem à fratribus hæreditate excludat, non cenſeri ex aduerſo fratrem prohibitum quo minus ipſe ſororis hæreditatem adipiſcatur: quamuis enim ius ſuccedendi reciprocum eſſe debeat, tamen uериſimilius eſt uoluiſſe legis latorẽ maſculis tantum

consule

l auth. præterea. C. unde.

m glo. cle. ij. de ætat.

n Abb. c. fi. de reſcrip.

o l. fi. de ind. uidui tol.

p gl. l. p interuallũ. de iud.

q l. fi. de accep.

r c. fi. de verb. ſignifi.

s cõſi. 75. in. 3

conſulere [t] *.Sic & cum lex iuberet, quæcunq; per fratres cohabitantes acquirerentur, eſſe communia, reſponſum eſt, æs alienum per alterum conflatum, alteri damno non fore, ne in poteſtate fratris ſit alium ad inopiam redigere: uidemus enim plerunque permitti, ut per alium melior conditio noſtra effici poßit, deterior non poßit.* [u] *Quod in correlatiuis, ut uocant, dictum eſt, in his quoq; procedit, quæ ex lege ueteri regulariter inuicem æquiparantur* [x] *. Quapropter lex noua inducens, ut quarta quæ ex lege falcidia detrahitur, quo minus detrahatur prohiberi per teſtatorem poſſit, in ea quoq; extẽdetur, quam ex Senatuſconſulto* Trebelliano *hæredes retinere poſſunt* [y], *quod tamen intelligendum, cum eadem in æquiparatis ſubeſt ratio, alioquin ex nuda principis uoluntate abſq; alia ratione quicquam indulgentis contra regulas iuris conceſſa, nec ad æquiparata quidem protrahentur: quod ea in conſtitutione apparet, quæ correcta antiquiore lege, centum annorum præſcriptionem ad quadraginta redigit, cum in eccleſia loquatur, ad* Rempublicam *nõ producitur* [z]. *Rurſus hoc intelligendum, ut fiat extenſio quatenus correctum fuerit, in eo in quo æquiparatio eſt facta tantum. Vnde quamuis rei uendicatio, & actio publiciana iiſdem paßibus ambulent, lex tamen noua in rei uendicatione bonam fidem autoris requirens, alioquin uſucapionem non admittens, ad publiciana experientem non protrahetur, non enim quo ad hoc æquiparantur.* [a] *Huius autem extentionis, quæ in æquiparatis fit, ratio ea eſt, quòd propter paritatem caſibus illis à lege attributam, non nos eam correctionem, ſed lex ipſa uidetur augere*

t Doct.l. lege xij. C. de legit. hære.

u l.3. C. de pac.

x gl.l. ſi qs ſeruo. C. de fur.

y Bar.l. marcellus. ad treb.

z authen. quas actio.

a Bar.l. cũ qui. § prætor. de publi.

gere, ſicut in extenſione, quam uulgo paßiuam uocant, traditum quoq; eſt. Cuius rei exemplum, cum lex minorem uigintiquinq; annis teſtari prohibet, nō poterit nec codicillos quidem facere: quoniam generaliter lege antiqua traditū eſt, qui teſtari nequeat, nec codicillis quicquam relinquere[b]. *Ad hæc pertinent etiam quæ de acceſſorijs dicuntur. ferè enim receptum eſt, legem correctoriam ad acceſſoria quoq; trahi, idq́; diſpenſationis exemplo: quo traditur eum qui iure diſpenſationis ſacerdotia duo obtinet, utroq; in loco, cum per collegas quicquam tractatur, aduocandum*[c]: *id enim conſequens eſt conceßi ſacerdotij, quod pluribus alijs ſpeciebus declarari poſſet*[d]. *Idem in his dicendum, quæ ſequioris cuiuſdā naturæ ſunt, & alterius inſtar reguntur*[e], *ut in legitima quæ ex inteſtatorum ſucceßione formam accipit, nam ea ſucceßione commutata, & ipſam quoq; commutari dicimus*[f]. *Sic lege Iulia Papia correcta, quæ matrimonium Senatoris cum liberta prohibebat, illud quoq; correctum cenſetur, quod ad hoc exemplum traditū erat nec ſenatoris filiā liberto nubere poſſe: cū enim ex una radice uitium naſcatur, conſequēs eſt, ut una lege tolli ſufficiat*[g]. *Idem cum extenſio ex ui eius regulæ fit, cui licet plus, & id quod minus eſt: hoc enim argumenti genus etiam in lege correctoria non reijcitur*[h]. *Et ideo ſi ex ſtatuto exules et ꝑfugi poßint impune occidi, utiq; et uulnerari poterūt: cū filius qui patriā prodidit, occidi, ceu hoſtis publicus poßit, uidetur & exhæredari*[i]. *Aduertendum enim eſt, quoniam ſi argumentum inducitur in eadem ſpecie, cum minus in maiori contineatur, non*

b Bart. l. ij. de lega. j.

c gl. c. q̄a in tā iū. de præb.

d Iaſ. l. fi. col. 6. de cōſtit.

e gl. c. non debet. de conſang.

f auth. præterea. C. vnde uir.

g l. fin. C. de nup.

h l. in ea. uerſi. nec occidere de adul.

i l. in ſuis. de libe. & poſth.

uidetur id tam per extenſionem fieri, quàm ex ui uerborum deſcendere. Si uero in diuerſa ſpecie inducatur, non uidetur in correctorijs id permittendū: quapropter qui occidere poteſt, ſtuprare non poterit, neq; exulis uxorem alio dedecore afficere: quod utiq; crebriore calculo approbatum eſt[k]*. Sane in correctorijs quoque fit extenſio, cum ad antiquum ius redigimur*[l]*. Sed dubitatur, de quo iure antiquo intelligendum ſit. Ecce, lex municipalis agnatos præfert his qui è latere materno coniuncti proponuntur. Filius ſororis gradu proximus hæreditatem petebat, quoniam ex lege Iuſtiniani*[m] *agnationis iura ei tributa ſunt, hancq; interpretationem ut ipſe comprændere tur ſumendam aſſerebat, quia hoc modo ad ius antiquū, nimirum* XII. *tabul. reducebamur: nam & uidemus in legitimationibus fieri extenſionem*[n]*, quia tametſi diſpenſationes ſint, tamen primæuum naturæ ius reſpiciunt: diuerſum uidebatur, ſtatutum enim illud ideo reſtringitur, quia iuris communis contrarium eſt. Si ergo ad ius commune reducamur, ceſſabit reſtrictio, non ſi ad legem* XII. *tabul. quæ iam diu ante ſublata erat*[o]*. Iure autem communi filius ſororis agnatus non eſt, in quam partem & ipſe ex coniectura mentis legislatoris, alijsq; rationibus tranſij. Igitur ius antiquum hic accipiemus, quod ante legem correctoriam ex communibus iuris regulis uigebat*[p]*. Nec legitimationem uerum eſt eſſe fauorabilem, quia iuri naturæ conformis ſit, ſed quia beneficium eſt principis, in quo ſit lata ſignificatio*[q]*. Ex mente quoque correctoriæ legis fit extenſio, cum aliàs eiuſoria eſſet, uel abſurdum aliquid induceret. Quapropter*

Pontificis

k Car. cle. ne romani. 4. opp. de elec.

l c. olim tibi. de uerb. ſig.

m l. lege. C. de legi. hære.

n C. per uenerabilem. qui fi. ſint leg.

o §. Cæterū. de leg. agn. ſuc.

p gl. c. ſtatutū. de præb. l. 6. Fely. c. cū acceſſiſſent. de conſt.

q Barto. l. ij. de uerb. obli.

Pontificis conſtitutio, qua gratiam uacaturi beneficij, ad ea quæ poſt indulgentiam eriguntur trahi prohibet, in conceßione quoque à ſedis apoſtolicæ legato indulta ſeruabitur[r]: abſurdum enim eſſet, plus autoritatis legato quàm Pontifici attributum: regulá que generali traditum eſt, leges, contractus, ſententias, teſtamenta, ſemper eam interpretationem accipere, ne quicquam abſurdi inducere cenſeantur[s]. Nam & lex ſuperflua eſſe non debet, nec facile eludenda. Quapropter lex quæ fœneratores in ſacris cœmiterijs ſepeliri prohibet, & ſepultores abominatur, etiam ad eos producitur, qui funebri pompæ & feralibus interſunt, & honoris cauſa funus proſequuntur[t]: cum alioquin non difficulter ueſpillo aliquis humani diuiniq; iuris contemptor reperiretur, qui corpus tumulo conderet, eluſoriaq; hoc pacto pœna legis redderetur: ſemper enim ita interpretamur, ne eluſoria ſit lex. Vnde ut id euitetur, argumentum à contrario ſenſu etiam in lege correctoria aſſumimus[u] Addunt aliqui hoc caſu per exceptionem in lege poſitam contra naturam ſuam regulam extendi, etiam ſi iuris correctio inducatur[x]: quod tamen mihi ſanè quàm dubium uidetur, cum ſatis ſit principalem legis diſpoſitionem utilem eſſe, parumq; referat ſi ex abundanti in exceptionibus aliqua dicantur[y]. Cæterum & ob ſalutem animæ fieri hanc extenſionem receptum eſt: ſemper enim & ea quoque interpretatio aſſumenda eſt, quæ uel pro religione facit, uel nos à peccato liberat. Quapropter lex Fœderici, puberum ſacramenta in contractibus obſeruari iubens, etiam ad diſtractus extendetur[z].

r cle.fi.de reſc.

s Curt.cōſ.45. col.ij.

t gl.in cle.j.de ſepul.in uer. ſepelire.

u auth.ex teſtamento. C.de coll.

x Dec.c.cū dilecta.col.iij. de cōfir.util.

y Alex.l.fi.q& quiſq; iur.

z Bar.auth.ſacramēta.C.ſi aduer. uend.

Sic & lex pontificum,ſub pœna clãdeſtinas nuptias prohibens,tanquam fauorabilis ob æternam ſalutem lata,interpretatione declarabitur[a]. *Sunt & pleraque ſimilia, quæ ab alijs tradita*[b]: *recenſere hoc opuſculo operæpretium non eſt*, N V N C *ad materiam pœnalem tranſeundum, in qua regula generalis eſt*[c]:*Pœnas interpretatione non adiuuandas,ſed reſtringendas eſſe, ſempérque in mitiorem partem deflectendum: ſolétque uulgò dici, pœnæ nunquam locum eſſe, niſi ea expreßim à lege conſtituta ſit*[d]. *Quapropter quibus caſibus conſtitutio pœnalis extenditur, nunquam tamen reſpectu pœnæ locum habet*[e]. *Sicut & Pontificis decretum,quo etiam ignorãtes male afficiuntur, quantum ad pœnam pertinet, eos non alligat*[f]. *Et conſtitutio declaratoria, licet etiam ad præterita trahatur, reſpectu tamen pœnæ in ea expreſſæ,non trahitur*[g]. *Et prohibitio matrimonij ſub pœna infamiæ,licet ſponſalia quoque celebrari uetare credatur, non tamen pœnam infligit*[h]. *Qua ratione & in contractibus, ſi pœna ex parte alterius adiecta proponatur,alterum tamen non coercebit*[i]. *Et ſubſtitutio quæ de uno caſu ad alium extenditur, non habet locum,ſi pœna apponatur*[k]. *Et pœna in capitulo aliquo contractus adiecta,alia in parte repetita non cenſetur*[l]. *Et quod de pœna dicitur, de priuatione quoque alicuius iuris intelligitur:nam & ea, quoties ex delicto uero uel præſumpto irrogatur, poteſt pœna appellari*[m]:*unde nec huiuſmodi priuationi locus erit, niſi quoties expreßim hoc in lege cautum reperiatur*[n]. *Quapropter cliens qui in uerba domini iurauit, & tamen aliquid*

a c.ex tenore. q fi. ſint leg.
b Fely.c. tranſlato.de cõſti.
c c. in pœnis. de reg.iur.
d l.& ſi qs.§. diuus.de rel.
e Io. an. c.diſpendia. de reſcrip.in.6.
f ca. tibi q. de reſc.eo.lib.
g gl.c.l.j.&uſu. uerbo decætero.
h l.ſolet.&' ifa.
i Bal.c.j.qual. dom.feud.
k l.pater ſeuerinã.de cõd.
l l.in teſtamento.co.tit.
m l.fi C.de bo. liber.
n §. cũ igitur. in authen.de non ali.

aliquid minus obſeruauit, non ideo Feudo, quod uocant, multabitur[o]*, niſi expreßim lege feudorum is caſus comprænſus ſit.* Quod *& ad ius patronatus ſacerdotiorum productum eſt*[p]*, uidi'que quandoque ex facto dubitari: Titius fundum uendiderat, moxq́; à uenditore eum in emphyteoſim acceperat, adiecta lege, ut quandocunque intra quinquennium pretium emptori redderet, fundus ſibi reſtitueretur: is Titius canonem non ſoluit, & dominus fundo manum iniecit: quærebatur, an ſicut à contractu emphyteotico, ita etiam à pacto redimendi cecidiſſet? Et quibuſdam uidebatur, ab utroq; cecidiſſe*[q]*, cum & ea pactio pars contractus eſſet. Sed hæc ſententia inhumana uiſa eſt, ne pœna principalis contractus, etiam ſeparatam redimendi pactionem afficeret, quæ quamuis contractui ineſſet, uere tamen ſeparatam cauſam habebat*[r]*. Cum igitur adeò odioſæ pœnæ exiſtimentur, conſequens eſt, ueram eſſe regulam, in pœnalibus extenſionem non fieri*[s]*. In his tamen caſibus, quibus legem correctoriam extendi à me ſuprà ſcriptum eſt, pœnalis quoq; interpretatione adiuuabitur. Quapropter & in pœnalibus, ſi ratio in lege ſcripta ſit, fiet ex ea extenſio. Et in æquiparatis, pœna alterum afficiens, alterum quoq; diſtringet: idemq; in correlatiuis, in acceſſorijs, in conſequentibus, ſi aliàs quid abſurdum conſequeretur, uel lex eſſet eluſoria, uel de animæ fauore tractetur, quæ omnia ſimili caſu à nobis ſuprà tradita, nouis exemplis rurſus hic oſtendere, operæ pretium non duxi: cum & apud alios hæc tractata, & nuſq̃ non repetita, facillimũ ſit reperire*[t]*. Præter igitur eos caſus, alij quoq;*

o c.j.§.illud. quæ fu.pr. cau.

p glo. c. fi. de iure pat.

q Cep. de ſimul.cõtract. in.ij. præſu.

r Barb.conſil. 51.in.j.

s l.cũ quidã.de lib.& poſth. laſ.

t Gem. c.j.de tempo.ord. in.6.

annotari poſſunt, quibus lex pœnalis producitur. Primus, cum maior ratio eſt in caſu omiſſo, fiet enim huiuſmodi extenſio: unde ex lege Iulia de adulterijs, cum mœchum depræhenſum liceat interficere, multo magis iure poterit cõtumelia affici[u], *quod Attici* ῥαφανίζειν *uocabãt. Sic & reſcriptum diuorum fratrũ, quo Præſidi prouinciæ, unde quis incola eſt, permittitur ea prouincia reum interdicere unde oriundus eſt, ad eum quoq; caſum trahitur, quo ei interdicitur, qui cũ incola eſſet, nõ in ea prouincia quid admiſit*[x]*: cum maior ratio uigeat, propter fugam, à loco in quo deliquit, atq; ita pleriſq; uiſum eſt*[y]*. Hinc etiam communi ſententia receptũ eſt, ſi ex lege municipij profugus poßit impune offendi, poſſe etiam occidi. Hinc qui in aliquem cauſa capitali ius dicere poteſt, eundẽ quoque ciuili iudicio condemnare poterit*[z] *: quod tamen in latrunculatore non procedit, cuius iurisdictio ex mandati principalis forma certos fines habet*[a]*. Videtur tamen, & fortè receptius eſt, etiam ſi maior ratio nõ ſubſit, ſed ſimilis ſeu æqualis, extenſioni quoq; locum eſſe: quod eo exemplo probatur, quo communiter traditum eſt, filium à patre, non ſolum ex illis quatuordecim in Iuſtiniani cõſtitutione relatis cauſis, exhæredari poſſe, ſed etiam ex alijs æque grauibus*[b]*. Nam & iura clientelarum, non ſolum adimi expreßis ex cauſis cõſtat, ſed etiam ſi qua ſimilis, ſeu maior proponatur*[c]*. Sed tamen aduerti æquum eſt, rationem horum exemplorum eſſe, ne filij uel cliẽtis ingratitudo diutius impunita permaneat, quia ſicut ex meritis huiuſmodi illis beneficia conferũtur, ita iuſtum fuit ex culpa auferri: quæ ratio generaliter*

u l. nec in ea. de adult.

x l. relegatorũ §. iterdicere. de inter. & rel.

y Matheſil. in tract. extenſ.

z l. ex eo. C. de ag. in reb.

a l. ſolemus. in fi. de iud.

b Doct. auſ. nõ licet. C. de li be. præte.

c c. j. §. pe. quæ fu. pri. cau.

taliter locum ſibi uendicat,cauſaq́; illæ exempla legis ip ſius ſunt, quibus exemplis ratio reſtringenda non fuit[d] maxime cum ea ratio lege ſcripta proponatur. Melius itaq; hæc ſententia alijs exemplis probatur, & in primis: Delata ex ſenatuſconſulto Tertulliano ſucceßione mater priuatur,niſi tutores filio petierit. Quid ſi curatores? Verba reſcripti inquit Vlpianus,deficiũt[e]. Quid ſi cum prægnãs eſſet, bonis curatorẽ dari non petijt? Et his caſibus in ſententiã legis incidit.Sed & conſtitutio qua indignũ ultro eligentes,ipſo iure in temeritatis pœnam,priuantur:etiã ad eos,qui à Romano Pontifice ſciẽter indignũ poſtulãt, producitur[f]: quoniam eadẽ utroq; caſu ratio eſt.Sic & lex,ad Barbaricũ,uini,olei,& liquaminis translationem prohibens,ad arida quoque protrahitur[g]. Sic mulier cui dotẽ repetenti, exceptio adulterij fruſtra à marito lenocinij reo opponitur, nec quidem ex ſẽtẽtia legis accuſari poterit[h], quod argumento eſt, in pœnalibus pro ipſa pœna euitanda fieri extenſionem. Secundus caſus eſt,cum de criminis uindicta agitur,cum enim publice interſit maleficia impunita non eſſe[i] (quia ut eſt in Publij Mimi uerſiculo:Bonis nocet, quicunque parcit improbis)meritò ad caſus ſimiles ex huiuſmodi legibus procedemus[k], quod tamen intelligendum, ut non idcirco augeatur pœnarum acerbitas[l]. Hinc eſt, quod lex quæ ab exercitu miſſum infamia notat, eum quoque attingere creditur, qui ab aliquo numero militari miſſus eſt[m]. Hinc & Modeſtinus:Lubricum:inquit,linguæ ad pœnam facile trahendum non eſt, ſi non tale ſit delictum,quod uel ex ſcriptura legis deſcenderit, uel ad

d c. ſi papa. de priuil.in 6.

e l.ij.§.quid ſi curatores.ad Tertull.

f c.j.de poſtul. præl.i gl.fi.

g l.j.C. quæ res exp.

h l.cũ mulier. ſol.mat.

i l.ita uulnera tus.ad l. agl.

k Bar.l. quẽad modũ.C.de agr.& cen.

l gl.c.ſicut. de homi.

m l.ij.§ exercitũ.de infam.

n l.famoſi. in ſi.ad leg.iul. ma.

exemplum legis uindicādum ſit[n] *.Cornelius Tacitus libro primo:Auguſtus,inquit,cognitionē de famoſis libellis ſpecie legis maieſtatis tractauit,cōmotus Caßij Seueri libidine, qua uiros, fœminaſq; illuſtres procacibus ſcriptis diffamauerat:mox Tyberius conſultante Pompeio Macro prætore,an iudicia maieſtatis redderentur, exercendas leges eſſe reſpondit:hunc quoq; aſperauerāt carmina in ſæuitiam ſuperbiamq; eius,& diſcordem cū matre animum. Quibus uerbis apparet Modeſtinum de æquiparatis loqui,in quibus dubiū non eſt fieri extenſionem*[o]*. Ad hanc ſpeciem propius accedit,quod ſæpius lectum eſt,in pœnis maleficiorum,de ſimilibus ad ſimilia procedendum eſſe*[p]*:cum enim facinus patratum impune eſſe non debeat,ex ſimilitudine aliarum pœnarum conſtituetur,quemadmodum & in hūc ſit animaduertendum. Quapropter cum in lege municipali crimen præuaricationis arbitrio Præſidis uindicandum permitteretur,dixi inſtar pœnæ in S. C. Turpiliano cōprænſæ,uel ſi qua huic ſimilis, condemnationem redigendam,& ideo plus minus ex cauſa arbitratu Præſidis diſcernendum. Tertius caſus eſt eadem ratio ſubeſt,& idem rei nomen hoc ſuadet,fiet enim extenſio à nomine uero ad nomen improprium, & quod tantummodo de facto dicitur:ut in lege Iulia de adulterijs, quæ de uxore uerba faciens,etiam in ea intelligitur, quæ de facto uxor ſit*[q] *, uideturq; id ex ea extenſione induci, quæ de propria ſignificatione uocabuli,ad latā in quacunque materia fit. Illud tamen mirum, legem quæ nuptias inter pupillam & tutoris filium prohibebat,*

o Bart.l.quod uero.de ll.

p Bal.l.ſi quis id. de iuriſ. om.iud.

q l.ſi vxor. §. j.de adult.

ad eum non trahi, qui protutoris ſit filius, ſiue eius, qui hoc nomine uſurpato rem adminiſtrat[r], *quod ſpecialiter indultum uidetur prolis fauore, ne illegitima cenſeatur, itemq́; dotis, cuius alioquin conſtitutio nulla eſſet. Adde quod non omnino eadem eſt ratio, cum tutor efficacius pleniusq́; adminiſtrandi ius habeat, protutori rerum alienandarum poteſtas nulla ſit*[s], *ut in ea nihil uereamur ne in ſumma dotis modum excedat. Quartus caſus eſt, cum propter aliquem fauorem, pœnalis diſpoſitionis odium temperatur, ut quia tractetur de fauore animæ, quod & in correctorijs ſuprà à nobis probatum eſt.* Idem *ſi de diuinis ædibus, aut eccleſiæ utilitate agatur*[t]. Idem *ſi cultui Chriſtiano, fideiq́; zelo expediat productionem fieri, quod & in quibuſcunq; ſimilibus locum habet*[u]. *Vltimus caſus eſt in ſubrogatis, uel aliqua ratione connexis: unde diſpoſitio de uicario epiſcopi loquẽs, etiam in uicario collegij locum habet: quando ſede uacante ob interregnum ius ſodalitio deuolutum eſt*[x]. *Idem quando id ad quod fit extenſio non eſſet penitus ſeparatum, unde decretum ordinis ſacerdotalis, de clericis eligentibus loquẽs, etiam de ijſdem præſentãtibus intelligetur, de ſecularibus nõ intelligetur*[y]. *Idem quando connectuntur quadam conſequentia, nam tunc altero mutato, & alterũ interpollatur. Exemplum in reſcripto* Traiani, *quod* Plinius Cæcilius *epiſtolarũ lib. x. refert: Lege Pompeia cauebatur, ne quis capiat magiſtratum, neu ſit in magiſtratu minor triginta annis: item quicunq; magiſtratum cœperit, ſit in Senatu, ſubſequutũ eſt edictũ Auguſti, quo permiſit maiores* XXII.

r l. fi. C. de int. mat.

s l. ij. de eo qui pro tut.

t glo. c. ſciant. de elec. in 6.

u c. ij. de diuor.

x gl. cle. etſi. de reſcrip. uer. epiſcopi.

y d. c. ſciant.

 annis

annis magiſtratum capere, an ijdem & in ſenatũ deligi poterunt? Et reſponſum eſt, ſi iam magiſtratus cœpe-rant, poſſe, & hactenus nouatam legem Pompeiam: alioquin qui adhuc magiſtratũ non cœperit, tametſi XXII. *annis maior ſit, non poſſe in ſenatum eligi. Quod ſi uiceuerſa edicto illo in ſenatũ cooptari maiores* XXII. *annis poſſe ſtatutũ eſſet, utiq; & in magiſtratũ potuiſſent eligi: nam & illud receptũ eſt, cum certa ætas dignitatibus ordinem annexũ habẽtibus cõſtituta eſt, & certa ordini, ſi reſtringatur in dignitate ætas, reſpectu quoq; ordinis mutatam exiſtimari*[a]. *Eodem modo ſi ætas certa in preſbytero neceſſaria ſit, alia in diacono, alia in ſubdiacono: facta in uno mutatione, cum gradatim hæc munera conferantur, cenſebitur in alijs quoq; mutatum*[b]. *Idem cum lex noua ueterem interpretatur, licet interpretans uno in caſu ſimpliciter loquatur, tamen de cæteris quoq; egiſſe intelligitur, qui in lege antiqua cõpræn-ſi proponuntur*[c]. *Illud non omittendum, quamuis plurimis caſibus in pœnis extenſionem fieri ſupra docuerimus, id intelligendum, cum huiuſmodi pœnæ ex iuſta & probabili cauſa inductæ ſunt: quod ſi pœna ſupra delictum eſſet, & per terrorem concuſſionemq; potius quàm ex ratione indicta, tunc uerba nullo modo interpretatione adiuuanda ſunt, ſed potius reſtringenda. Quapropter lex Iulia, quæ patri ius occidendi mœchum depræhenſum concedit, in auo, & proauo, cæteriſq; maioribus locum nõ tenet*[d]*: Occidere enim aliquẽ propria autoritate perquam crudele eſt. Sic & conſtitutio pro crimine paterno etiam filios pœna afficiens, ad*

a c. cũ i cũctis. de elect.

b gl. cle. generalem. de ætate.

c gl. c. diſpẽdia de reſcr. i 6. uerb. quæſtiones.

d l. patri. de adulte.

filias

ſilias nõ extẽditur[e]*:quamuis enim & in odioſis maſcu* e l. quiſqs. C. ad.l.Iul.ma.
linum ad fœminas protrahatur[f]*, in pœna tamen tam ir-* f l.ſi qs id. de iur.om.iud.
rationabili non fiet huiuſmodi expoſitio. De *limitato-*
ria diſpoſitione nunc uidendum,& noſtrates interpre-
tes materiam hanc exorbitantem appellant: cum enim
ex huiuſmodi extenſione derogationes legibus augean-
tur meritò ab orbita,id eſt communi & lata uia diuerte
re dicuntur:unde & Auguſtinus *de* Ciuitate Dei *lib.*
IX.N*ihil approbãtes,inquit,quod exorbitet ab itinere*
*ſapiẽtiæ.*Q*uicquid igitur præter communes regulas in*
ductum eſt,id exorbitare dicitur:nos etiã limitatorium
ea ratione dicimus,quod intra certos limites communẽ
regulam coerceat, quo fit ut Iaſonis *ſententiam mini-*
me ſequẽdam arbitrer,inter has uoces differentiam con
ſtituentis[g]. I*gitur in hac materia cõmuniter receptum* g Iaſ.l.ſi cõſtã te.ſol.mat.
eſt,ſi ſubſit eadem ratio extenſionẽ fieri debere: quapro
pter Conſtantinus Imperator *cum ius donationis ex in-*
gratitudinis cauſa reuocandæ mulieri quæ ſecundo nu-
pſiſſet,aduerſus cõmunes regulas abſtuliſſet:De his, in-
quit,quæ portentoſæ uilitatis,abiectæq; pudiciciæ ſunt,
ſatis etiam tacite cautũ putamus[h]. *Sic &* Rom. Ponti- h l.his ſolis.C. de reuoc.do.
fex,cum quandoq; propter malam teſtiũ ualetudinem,
eos ante litem conteſtatã aduerſus cõmunes regulas reci
pi aſſeruiſſet,eiuſdem æquitatis ſimilitudine,etiam anti
qua inſtrumenta renouari iuſſit[i].Q*uo fit,ut eius exem-* i c. cũ dilecta. de cõfir.uti.
plo nos quoq; huiuſmodi limitatas diſpoſitiões interpre
tatione poſſimus extendere,quod & ratio ſuadet,corre-
ctoria enim ſtrictius accipiuntur,quoniã legi abrogãt,
& totam extinguũt: at hæc derogãt tantũmodo,& ali-

quan-

quantulum ſuadente æquitate reſtringunt, quod nullam nouitatem, nullum odium continet, meritò in his dilatatio prohibenda non eſt[k]. *Hinc eſt quod in caſibus ſpecialibus de armato milite ad ſacris initiatum aduocatumq́; argumentamur*[l]: *tametſi alius militiæ profeſſores cenſeantur, & de libertate ad piam cauſam, de alimentis ad dotem*[m]. *Sic ſuccurrendum ruſtico propter imperitiam, uel mulieri propter ſimplicitatẽ dicimus*[n], *ſicut & militi. Sic de minoribus quæ conſtituta ſunt, ad furioſos plerunque producimus*[o]: *& quæ de furioſis aut mente captis, ad abſentes*[p], *& illi enim legis intellectu abeſſe exiſtimantur. Sic quæ fauore minorum indulta fuerunt, eccleſijs quoq; nõ denegari arbitramur*[q]. *Sic quod in lege falcidia conſtitutũ eſt, ad eam quoq; portionẽ extẽdimus quæ ex* S.C. *Trebelliano deducitur*[r]. *Sic lex quæ de poſſeßione limitando loquitur, etiam ad iura protrahetur, quæ tamen conſtat improprie poßideri*[s]. *Hinc Conſtantini ſanctio, natis poſt donationẽ filijs, ius reuocandi donatori concedens, ad omnem caſum extenditur, quo eadem ſubſit ratio*[t]. *Hinc Iuſtiniani ſanctio, qua ex cauſa dotis alienatio rei, non obſtante prohibitione paterna, permittitur: etiã tunc obſeruabitur, cum prohibitio in matris uel fratris teſtamento facta eſt*[u], *his ſcilicet caſibus, quibus mater filiæ, frater ſorori dotem dare cogeretur. Hinc etiam eſt, quod licet ſoleat dici, ab exceptione regulam confirmari, tamẽ intelligendũ ſit, non ſolum hoc in caſibus exceptis non procedere, ſed nec his qui pari ratione cum exceptis innituntur*[x]. *Fit autẽ huiuſmodi extenſio, etiam ſi non omnino tanta ratio, quanta in caſu expreſſo*

k Imol. d ʃ. de uiro.
l l. miles. de re iudi.
m l. ſi vnus. ubi Iaſ. C. de teſt.
n l. j. C. de iu. ig.
o l. ij. C. de cur. fur.
p l. ij. ʃ. fi. ſolu. matr.
q l. iij. quando ex fac. tut.
r Bar. l. marcellus ad Tre.
s l. regulariter. de petit. hær.
t l. ſi unquã. C. de reuo. don.
u aut. res quæ. C. cõ. de leg.
x Abb. d. c. cũ dilecta.

preſſo ſit:quod hoc exemplo inducitur,Theodoſij conſti tutione aduerſus cõmunem regulam, hæreditas aſcenden tis ex teſtamento deſcèdentum delata, tametſi non adita, trãſmittitur:quid ſi inteſtato deferatur? & idem reſponſum eſt,licet non æque tanta ratio id ſuadeat, expreſſa enim uoluntas teſtatoris id magis perſuadere potuit, q̃ tacita,quæ nullo facto teſtamento, ſolum præſumitur[y]. (y l.j. C. de his qui ante a. per. tab.) *Non procedit hæc principalis enunciatio quatuor caſibus.Primus,cum lex dictione taxatiua utitur, tunc enim fieri non debere extenſionem,receptum eſt: quoniam ad uerſus legem fieret*[a]. (a l.ij.C.de pat. qui fil.) *Quapropter & ſi lege municipali caueretur,ut eius uerba ad literam, uel abſq; alia interpretatione intelligerentur,huiuſmodi extenſio uetita cẽſeretur.Sed tamen & hoc iudicij acumine diſcernendũ, ut deprændamus quam ob cauſam taxatiua dictio adiecta ſit:quid enim ſi lex ipſa ſit,quæ huiuſmodi prorogationem inducat*[b]*? nec enim ex taxatiua uериſimile eſt legis diſpoſitionem emendari*[c]*,ſicut nec ea quæ conſuetudine inducta ſunt:quod in hac ſpecie Pontanum obtinuiſſe dicitur*[d]. (b l.ob æs.C.de præd.mi.) (c Alex. l.j.C. de boñ.poſ. ſec.ta.) (d l.iij.§.iurari de iure iur.) *Mandauerat quis procuratori,ut centũ aureos tantum mutuo acciperet, is ſub uſuris acceperat, quod aliter non ſolerent pecuniæ id genus hominibus mutuæ dari:reſponſum eſt,dominum in fœnus quoq; propter cõſuetudinẽ,obligatũ uideri. Quid item ſi materia pia fauorabiliſq; ſit,nonne piæ cauſæ fauor dictionis illius limitationi præualebit*[e]*?nam & priuilegia ſuapte natura ſtricte accipiuntur, & tamen in eis ex huiuſmodi fauore de perſona ad perſonam permittitur extenſio*[f]*:nam& cum ſtatutum eſſet, ne à ſententia diffinitiua tantum* (e l.illud. in fi. C.de ſa. ſan. ecc.) (f Alex.l.miles de re iudi.)

appellari

g Pau.de caſt. conſi. appellari ad Metropolis Senatũ poſſet:reſponſum eſt[g]: nec ab interlocutoria quidem poſſe,propter fauorẽ publicũ,ne quis extra patriã litium tricis implicetur: & diffinitiuæ mentio cenſetur in lege facta,quod in ea probabilior erat dubitatio. Quid rurſus,ſi adeò iuſtũ & ultione dignũ ſit delinquentis odium,ut aduerſus taxationis uim operepretiũ ſit pœnam extẽdere? quod in ea ſpecie traditũ eſt,qua Iuſtinianus[h] certis tantũ ex cauſis donationes factas reuocari poſſe conceßit:frequẽtius enim creditur ex alijs quoq; ſimilibus eadẽ æquitate reuocationi locum eſſe. Quod & in his cauſis receptũ eſt, quibus patri permiſſum eſt,filium exhæredare:cuius ſententiæ ille eſt cardo,quod cum ratio in legibus generaliter ſcripta ſit,cauſæ illæ tanquam exempla regulam arctare nõ debent,quod & ſupra à nobis tractatũ eſt[i]. Sequens caſus eſt in his que ius perſonale inducũt,uel fauore certarum perſonarũ conſtituũtur[k],nõ enim ad conſequentias trahenda ſunt,quòd huiuſmodi cum iuris ſpecialis ſint, à cõmuni proprie exorbitant[l],meritoq; priuilegia dicũtur,quaſi de priuis,id eſt ſingulis lata:ad quam ſpeciem pertinent etiam,quæ certo generi perſonarũ indulgentur:unde priuilegium militũ,ut poſt ſententiam adhuc exceptione peremptoria tueri ſe poßint,ad cæleſtis militiæ pugilem non producetur[m]. Tertius eſt,cum aliquid ualde odioſum uel irrationabile inducitur,ut cũ lex patri filios filias'ue ſanguinolentos uictus cauſa uendere conceßit,non enim alia ex cauſa id fieri poterit[n]: opinor & ſi ſanguinolenti,id eſt infantes,& iam iam nati,non ſint,uenditionẽ irritam futuram. Accurſius quid ſanguino=

h l.fi.C. de reuo.don.

i d.c. ſi papa. de priuil. in ſexto.

k l.j.de cõſtit. prin.

l c.quæ a iure. de regu.iur. in ſexto.

m Bar.d.l.j.C. de iur.ig.

n glo.l.ij.C.de pat.qui fil.

ſanguinolentus in ea lege ſignificaret ignorauit, nos ex codicis Theodoſiani interprete, in eius uocis notitiam peruenimus: hocq́; argumentato arbitramur de iure non licere patri, tametſi principi, filium ſuum inuitum obſi dem hoſti, etiam ut ſe redimat, dare. Quartus caſus eſt in ſtatutis ſeu legibus municipalibus in quibus non uide tur licita extenſio, unde & lex Iulia *de maritandis ordi nibus, quæ uirum iubet, quicquid ad ſe peruenerit à ſer= uo dotali, quem uolente uxore manumiſit, reſtituere: in ſo cero non procedit.* De *uiro inquit* Vlpianus *lex loqui= tur*[o]*, de ſocero nihil in lege ſcriptum, & hoc* Labeo *quaſi omiſſum annotat. In quibus igitur caſibus lex defi cit, nec utilis quidem actio dabitur. Sed hoc ego reſpon= ſo non moueor, cum non ſit in uiro ſoceroq́; æqualis ra= tio: ſi quidem mulier marito manumiſſori conſentiens, cum ob magnam coniunctionē poßit alia præſumptio accipi, non facile creditur uoluiſſe donare, quod in ſoce= ro eſt cōtra: ſicut uidemus & in extraneis, quibus ſi per= mittamus rem noſtrā poßidere, in poſſeſſorio nobis præ= iudicamus, quod non ita eſt in uiro & uxore*[p]*: præſumi= tur enim alter ab altero iure quodam familiaritatis ha= bere, nec ideo deteriorem in aliquo ſuam cauſam facere, quod maxime in caſu prædicto dicendū fuit, cū donatio uiro facta ab uxore regulariter prohibeatur, ſocero à nuru non prohibeatur*[q]*. Verius eſt igitur in lege quoq́; municipali, iuxta ſupradictas diſtinctiones extenſionem permittendā, ut ſi lex ſit iuri cōmuni ſimilis, uel etiā limi tatoria, interpretatione producatur: ſi correctoria uel pœnalis, non temere extendatur.* Vnde *& aliquæ quæ= ſtiones*

o d.l. ſi vero. ſ. de viro. ſol. matri.

p l. qui iure. de acqui. poſſ.

q l. iij. ſ. ſocrui. de don. in uir.

ſtiones finiri poßunt:Lex ait,Si quis triticū extra terri
torium ſuper equo,aſino,uel curru portauerit,depræn=
r l. ſi ſerui.C. de nox.
ſus ſoluat centum.Salyc.[r] exiſtimat qui ſuper humeris
geſtat,uel mulū agit,pœna quoq; afficiēdū: ꝑpius enim
eſt ut effectus ipſe exportationis conſideratus ſit,nō au
ferendi modus.Cui & ego aſſentior, præterquam in eo
qui humeris geſtat,cū enim eo modo longe minus expor
tari q̃ iumētis poßit,nō eſt ueriſimile uoluiſſe legislato
rem talē afficere,Lex ait,Triticum extra territoriū ne=
mo deferat,nunquid farina poterit?Et receptius nō poſ=
ſe,extenſionemq; fieri,aliàs quippe prohibitio eludere=
s Bar.l.quæſitum.§.illud. de leg.iij.
tur[s].Sed an uinū,oleū,liquamina?Et nō cenſebuntur ue
tita,nō enim tanta eſt ratio[t].Quid uiceuerſa ſi uinum,
t Bald. in.d.l. omnes pop.
oleū,liquamina deferri non ſinantur,an triticū?Et uer=
ba legis deficiunt,opinor & mens,niſi cū lex,ad Barba
ricū trāsferri uetat.Eius enim ratio eſt,ne ſuauitate fru
u l.j. C. quæ res expor.
gū illecti Barbari,impetū in nos faciāt[u],quæ prima fuit
Gallorū in Italiam aduentus cauſa.ut T.Liuius atteſta=
tur.Lex ait.Si quis deceſſerit inteſtatus,ei exiſtentibus
maſculis,fœminæ nō ſuccedāt,mortua eſt mulier. Salyc.
negat ſtatuto locū eſſe.Si quis,inquit,ergo ſi quæ deceſ=
ſerit,ceſſant uerba.Ego diſſentio,cum abſurdū non ſit,
uoluiſſe legislatorē etiam in fœminarum ſucceßionibus
maſculorum utilitati proſpicere:& dictio,ſi quis, non
omnino ex extenſione,ſed ex ui quoq; aliqua uerborū fœ
x l.j.infra eo.
minas complectitur[x].Lex ait,Patruis in ſucceßiōe præ
ferantur conſanguinei,nunquid & in tutela?Et cū hæc
æquiparata ſint,& quò tutela redit, hæreditas perti=
neat,Salyce.putat etiam in tutela conſanguineos præ=
ferri:

ſerri: quapropter & ſi lex agnatos cognatis in ſucceßio
ne anteponat, in tutela quoq; extendetur, præterquàm
matris reſpectu, cui tutela defertur, non propter ſucceſ=
ſionem, ſed propter præſumptum prolis ſuæ amorem:
unde tametſi ab hæreditate excludatur, tutelam geret[y]. y Dec.cõſi.16.
Lex, Stantibus maſculis, inteſtato patri fœminæ non ſuc
cedant: quid ſi teſtatus ſit, & eas præterierit? & cum re
gula ſit iuris antiqui, Quæ abinteſtato excluditur, ius
dicendi nullum, uel bon. poſſeßio. cont. tabul. petendi nõ
habere, ſequitur ex teſtamento quoq; excluſas[z]. *Quid ſi* z Bar.l.gallus .§.& quid ſi tantum.
teſtator exhæredatis maſculis, ſolos extraneos inſtituit?
Et putarem non eſſe locum legi, & fœminis bon. poſſeß.
con.tab. concedendam, huiuſmodi enim lex correctoria
eſt[a], *& ideo ſtrictam ſolum interpretationem recipit:* a l. maximũ. C.de li.prę.
unde cum fauore maſculorum, abinteſtato fœminas ex=
cludat, non debet extendi condito teſtamento, quãdo ma=
ſculorum fauor non ſubeſt: & cum huiuſmodi lex dupli
ci cardine inſiſtat, altero quo fœminæ excluduntur, alte=
ro quo mares uocantur: Si incluſiuum caput ceſſat, igi=
tur & excluſiuum[b]*: maxime cum in hiſce tricis perple*
xis'ue, humanius ſit pro his pronuntiare, qui iure com= b l. alteri. de adimen. leg.
muni, & naturali ratione potiores ſunt[c]*: & ita ſentio,* c l. æquiſ. ad Tertul.
licet alij contrà. Lex ait, Exiſtẽtibus maſculis, mater ex=
cludatur: quid ſi ſoror etiam adſit? Et uidebatur lex pro
ducenda, ut excluſa matre, quæ prior in gradu eſt, ſoror
quoq; reijciatur: Sed contrà reſponſum eſt[d]*, cum diuer* d Alex.l. illã. C.de coll.
ſo iure ſoror ſuccedat, meritò agnatum remotiorem ex=
cludet, & beneficio ſororis mater quoq; fructur. Qua
ratione & lex amitam excludens, ad materteram nõ por

rigetur, & ſi à patruelibus mater excludatur, non ideo
e Dec.cõſi.71. *amita erit excluſa, diuerſo enim iure ſuccedunt*[e]. Lex
ait, Iudici ſalarium non debeatur, niſi poſt ſententiam, quid ſi per iudicem non ſtat quominus definiat? Et re-
f Rom.cõſ.85 *ſponſum eſt ſalarium deberi*[f]. Lex ait, Rem uenditam a-
gnatus intra annũ ius redimẽdi habeat: quid ſi in ſolutũ data ſit? Pleriq; *deficere uerba legis dixerunt, relatumq́;*
g Specu.tit.de emptione.§. nũc uidẽdũ. *extat pronuntiatum ſic fuiſſe*[g]. Mihi *durum hoc uidetur, propter rationẽ legis, & quia uerba omnino non deficiunt: nam uenditionis appellatio, ad omnem alienatio-*
h l. ſtatuliberi a cæteris. in ſi. de ſtatul. *nem ex lege* XII. *tabularum pertinet*[h]. *Lex ait, Mari-*
tus uxori in ultima uoluntate ultra quartam bonorum partem relinquere non poſſit, teſtator eam hæredem inſtituit, cum clauſula, ſi teſtamentum nõ ualeret, ut donatione mortis cauſa deberetur, atq; ita ſtipulatus uxoris
i Dec.cõſ.196 *nomine erat notarius, cum teſtamentum irritum fuiſſet,* Reſpondit Decius *ualere donationem*[i], *quoniam donatio cauſa mortis propriè ultima uoluntas non eſſet. Contrariũ obtentũ fuit, propter rationẽ legis, ne facile ægrotantes mariti (quo potiſſimũ tempore teſtari ſolent) blanditijs muliebribus ſeducantur, & lata ſignificatio uocis non repugnabat, alioquin paratiſſima eſſet fraus legi.*
Lex ait, Mandatũ teſtibus probari nõ poſſit, ſed ſolis pu-
k Bal.l.obſeruare.§. ſi.q. ſi. d'off.pro. *blicis documentis: an ratificatio probabitur?* Et Bald.
poſſe credidit[k], *quoniã lex illa correctoria & dura, ad hunc caſum trahi nõ debet.* Quod *& mihi uidetur, nam quamuis quo ad effectum ratificatio mandato æquiparetur, non tamen quo ad probationis modum.* Lex *ait,* Qui *aliquẽ fuſcina ferrea percuſſerit, duplici pœna afficiatur,*

tur, percuſſit quis tridēte, uel capite ſecuris, quid ſtatuē dum? Et Bald.[l] *ſi iudici ſederit inſtrumentum æquè grauem plagam infligere, ſimileq́;, fuſcinæ eſſe, duplo puniendū rectè reſpondit. Lex ait, Adulter ducētis aureis puniatur, an trahatur ad ſtupratorē? Et Salycetus ait non trahi, quare cum grauiore iuris communis pœna pleċtendum, tametſi aliás grauius ſtupro adulterium caſtigaretur*[m]*. Ego ſubſiſto, quoniam ſupra uidimus, in pœnarum ſimilitudine fieri extenſionem, & craſſa Minerua adulterium & ſtuprum promiſcuè accipiuntur*[n]*. Lex ait, De omnibus delictis pax fieri poſſit, excepto adulterio, homicidio, furto: quid in raptore? Et receptius eſt poſſe fieri, nam alia in raptore, alia in fure conſtituta uidemus*[o]*. Lex ait, Quoties litis æſtimatio uiginti librarum maior eſt, probationes per teſtes non admittantur: quid ſi partim ex teſtibus, partim ex inſtrumētis quis probare uelit? Et receptū eſt hoc permittendū eſſe, ceſſat enim ſubornationis metus*[p]*. Lex ait, Mulier abſque duorum agnatorum autoritate ne contrahito: procurator mulieris contraxit, an quod ex ſe prohibita eſt, per alium poterit? Et reſpōſum eſt poſſe, dum autoritas conſtitutioni mandati ſaltem generaliter affuerit*[q]*. Lex ait, Qui in eccleſia aliquē percuſſerit, grauiſſime plectatur, percuſſit aliquis in cœmiterio, reſpōſum uel legi locū eſſe, quoniā æquiparata hæc ſunt iure ueteri*[r]*. Lex, Vicinus ædificāti prætorium uendere teneatur, cum in fauorem ædificantis facta ſit, non imponet aliquam neceſſitatem emptori*[ſ]*: tametſi aliàs emptor & uenditor correlatiua, ut uocant, ſint. Lex, Mulier ſine liberis decedens teneatur triētē hæ-*

l Bald. d. l. omnes pop.

m §. item lex Iul. Inſtit. de pub. iud.

n d. l. inter cæteras.

o Inſti. ui bo. ra. uerſ. ridiculum.

p Bart. l. certi cōdi § quoniam. ſi cer. pet.

q l. apud § ſi. ex qui. cau. i poſ Alex. cōſil. 189. in 7.

r Arch. 12. q. j. nulla.

s Bal. l. j. C. de com. ſer.

reditatis fratri relinquere: num & filio fratris? Et ſi ſolus extet, non puto, ſi adſit patruus, cum eo admittetur: Licet Alexāder etiam ſi ſolus ſit, putet legi locum eſſe[t]. Lex, Agnati quocunq; gradu cognatis præferātur: extat conſanguineus, itemq; frater uterinus: Reſponſum eſt uterinum non ſuccedere[u], qui propriè agnatus non eſt, licet iura agnationis ex lege Iuſtiniani conſecutus ſit: ceſſat enim in eo agnationis conſeruandæ ratio, quæ ſola legis latorem mouit. Lex, Frater in patris ſucceſsione ſororem excludat: auus deceſsit ſolis nepte nepoteq; relictis, quos ex duobus filijs ſuſtulerat: Reſponſum eſt, nepotem potiorem eſſe[x], tum ex ratione legis, tū quòd appellatiōe patris auus: appellatione fratris, etiam patruelis continetur: idq; lata ſignificatione acceptis uerbis. Lex, Frater defuncti excludat matrē, de fratre patruele non intelligegetur, quia in eo non æquè tanta eſt ratio, ſicut in germano[y]. Lex, Syngraphæ manu debitoris ſcriptæ, plena fides adhibeatur: quid ſi aliena manu ſcripta, ſed à debitore ſubſcripta ſit? Reſponſum eſt, idem eſſe[z], quoniam paria hæc eſſe lex exiſtimat. Lex, Quiſquis contractum aliquē inuierit: quid ſi diſtractū? Et receptum, idem eſſe[a], ſi eadem ratio ſit utroque in caſu. Lex præmiū accuſatori decernit: quid in denuntiatore? & idem quoq; debebitur, ſit enim extenſio fauore publicæ utilitatis, ne crimen impune ſit[b]. Lex, Frater non poſsit propter æs ſibi debītum fratrē in carcerem trahere: quid ſi nomen alteri ceſſerit? Et uerius eſt nec ceſsionarium quidem poſſe[c], qui creditoris loco ſubſtitutus eſt, alioquin fraus legi paratiſsima eſſet. Lex, Maritus dotis ſibi datæ tertiam partem

lucretur

t Alexā cōſ. 36. in. 6.

u Bal. l. lege. C. de leg. hę.

x Bal. l. ſcim⁹ 7. q. C. de inoffi.

y Alex. cōſil. 89. in. 6.

z l. ſi ita ſtip. §. chriſogonus.

a l. aſ. l. ſi unus. §. pactus ne. ff. de pac.

b l. 5. §. hi quoque. ad Syll.

c l. ſi poſt diuortiū. ſol. mat.

lucretur: quid ſi ſolum promiſſa ſit? Non extendetur[d]*, ni ſi generalitas rubricæ ipſius legis aliud ſuadeat, & ita* n Iaſ. l. j. col. ij. ſi cer. pet.
Baldo uidetur[e]*. Lex exiſtentibus fratribus defuncti, mater excludatur: quid ſi extent ſorores ex latere patris tantum?* e Bal. ibi.
Et à matre eas excludi uerius[f]*, nec ius commune* f Alex. cõſi. 45. in. 7.
hoc caſu correctum cenſebitur, cum nec fratris appellatione ui uerbi contineatur ſoror, ſed per extentionem tantum, quæ in correctorijs locum non habet, præſertim cũ non æqualis ratio ſubſit. Et hæc quidem exempla ſufficiãt, cum alioquin quàmplurima alia potuiſſent adduci, ſed id mihi laborioſum magis, quàm utile lectori fuiſſet. Sed quid ſi alia lege caueatur, ne ſtatuta aliquã inter pretationem gloſam'ue accipiant? Et Bartolus[g] *credi-* g Bar. d. l. omnes. pop.
dit ſolum friuolam interpretationem reiectam cenſeri, cum uera interpretatio, quæ ex ratione legis deſcendit, naturaliter ſit neceſſaria[h]*. autoritateq́; ipſorum legiſla-* h l. j. §. his legib⁹. ď ori. iu.
torum fiat, cui non eſt ueriſimile uerbis illis derogari, alioquin abſurda, inepta, iniquaq́; quàm plurima adoleſcerent[i]*: nam & uidemus demandata iudici cauſa ut eam ap* i l. ſed & ſi. §. quæſitum. de leg. iij.
pellatione remota cognoſcat, ſolum friuolas, calumnioſasq́; appellationes ſubmoueri[k]*. Quæ uerba Bartol. ut* k l. j §. fi. a qui. app.
in ſe uerba ſunt, crebrioreq́; calculo approbata, indigent tamen clariore expoſitione. Et in primis cum à uerbis legis recedendum non ſit, ſi lex tollat interpretationem, de extenſiua intelligetur, quatenus ui uerborum cõprehendi non poſſit. Vnde quod à contrario ſenſu deducitur excluſum uidebitur, quod Baldus ſenſit[l]*: qua ratione etiã* l Bal. d. l. ij.
in ſubſtitutione expreſſa uulgari non continebitur pupillaris, ex legis enim interpretatione, non ex uerborum

m Bal. l. pre, C. de ĩpub. *figura ineſt*[m]. *Cum uero gloſſas fieri prohibet, reſtrictio*
nes uel augmentationem prohibere intelligitur, non au
tem eã expoſitionem qua uerbum aliquod obſcurum
Grammatico more intelligibilius declaramus. Quinti
lianus tamen lib. primo interpretationem linguæ ſecre
tioris γλώσσας *dici à Græcis autor eſt. Dionyſius gloſ*
ſematicam dictionẽ eſſe ait, priſcam, obſcuriorem, circũ
loquutionibus conſtantem. Diomedes *quoque genera lo*
quutionum quinque facit, rationale, artificiale, hiſtori
cum, gloßematicum, commune. Quid ſi dicatur ad li
teram uerba intelligi debere? Et eodem modo *fiet inter*
pretatio, ne abſurdum, ineptumq́; aliquid conſequatur,
ne'ue extenſione ultra uerborum uim utamur: qua pro
pter & tunc diſpoſitio in caſu ſimplici loquens, ad mix
n Ang. l. ſi ita. de li. et poſt. *tum non protrahetur*[n]*: quod accipiendum, cum mixtũ ex*
ui ſermonis nõ prouenit, quod ſuo loco explicabitur. Sed
an tunc maſculinum concipiet fœmininum? Et Franc.
Curt. *reſpondit, tunc quoque concipere, indeq́; exiſtimat*
ſi lege municipali in hæreditate fraterna agnati fœminis
præponãtur, etiam in ſororis ſucceßione potiores fore
tametſi uerba ad literã intelligi debeant: cuius ſententiã
ego tum probarem, cum ratio fauoris agnatorum in lege
o Pet. Cy. l. iura nõ in ſing. ſupra de ll. *expreſſa eſt: tunc enim & iſte caſus ſub ratione, eiusq́;*
uerbis comprẽdi dicitur, ſicut ſpecies ſub genere[o]*, nec*
ui extenſionis producitur: quòd ſi ratio expreſſa non ſit,
p Bald. cõſi. 460. in. 5. *exiſtente ſupraſcripta lege aliud cenſerem: & ita* Bal.[p]
q Corn. 14. in. ij. *Corneusq́;*[q] *reſponderunt, & frequentiore ſentẽtia rece*
r Alexan. 14. in. 7. *ptum eſt*[r]. *Quid ſi lex dicat* ſtatutum præciſè *intelli*
gendum, obſeruandumq́;? Et præciſè hîc *ſignificat ſine*
tectorio

tectorio aliquo, & ſermonis inuolucro. Cicero ad Atticum lib. VIII. Nemini cuius cauſam non reciperem tã humili, tam ſordido, tã præciſè negaui, quã hic mihi planè ſine ulla exceptione præcidit. Videtur metaphora ab his ducta, quibus imperatur ut longis uerborum ambagibus finem imponant, ſuperfluaq; amputent, & quod uulgò dicitur, ad punctum ueniant: unde & præciſè quandoque dicitur, quod propter breuitatem obſcurum eſt. Cicero de nat. Deorum lib. II. Id, inquit, præciſè dicitur, ut ſi quis Athenienſium Rempub. dicat conſilio regi, deſit illud, Areopagi. Ad Herennium quoque lib. IIII. Præciſio eſt, cum dictis quibusdam, reliquum quod cœptum eſt dici, relinquitur in audientium iudicium. Sed in caſu noſtro, ut dixi, aliter intelligitur, doctoresq; noſtri ita accipiunt, ut uelit lex præcidi, quæcunque alia quæ illi diſpoſitioni officiant, ambiguamq; reddant[s]. aitq; Bald. huiuſmodi uerbis quæcunque gloſſemata reijci, niſi quæ ex alijs legibus aſſumuntur. Legem tamen correctoriam, quæ extantibus filijs fœminam excludat, tum ad nepotem non produci, quia nec præciſus hic intellectus[t], nec ex litera, ſed ἐν πλάτει eſt. Sed nunquid in ſtatutis argumento à contrario ſenſu locus erit? Et quia hic tractatus & ipſe ad extenſionem pertinet, non in his tantum, ſed generaliter attingendus eſt. Videntur autem hoc nomine quatuor argumentorum genera contineri. Primum eſt, quod argumentum à ſpeciali dicimus, nam ſi lex aliquid ſpecialiter induci dicat, conſequẽs eſt ut ius commune in contrarium ſit, & hoc caſu tale argumentum dicitur, non ex mentis coniectura, ſed

s Iaſ. d. l. oẽs pop. col. pe.

t Bal. d. l. maximum.

*ex ipſo contextu ſumi: unde ex lege Iulia[u], quæ damnatam adulterij dicere teſtimonium uetat, probatur regulariter mulieris teſtimonium recipi, tali igitur caſu putauerim etiam in correctorijs huic argumẽto locum eſſe, quia propriè ab extenſione non prouenit, cum lex, quæ ſpeciale eſſe dicat, ex ui illius uerbi negare in alijs cenſeatur: hacq; in ſpecie eorum ſentẽtiam probo, qui illud quod per huiuſmodi argumentum inducitur uerbis legis expreſſè comprendi exiſtimauerunt[x]. Alterũ genus eſt quod ab incluſiõe unius dicitur: Lex enim unum includens, aliud à contrario ſenſu excludere uidetur[y], & uniuerſa[z]: hocq; caſu tacitè & per coniecturam uerius eſt ſenſum talem accipi[a], & ideo hac ſpecie non uteremur ad iuris antiqui correctionẽ, niſi cum aliàs lex ipſa municipalis cluſoria redderetur[b]. Aliud genus loci eſt, qui ab exceptione dicitur, uulgò enim aiũt exceptione regulã cõfirmari[c], nã quod in exceptione cõprenſum non eſt, ſequitur ſub ipſa regula contineri[d], & hoc caſu argumẽtum ex proprietate ſermonis deſcendit, & ui uerbi: unde uidetur quacunq; in materia, etiamſi correctoria ſit, aſſumendum[e]: idq; aliqui probant. Sed ex aduerſo obſtat, quòd ſi lex ſacri ſodalitij eos fructibus ſacerdotiorum priuet, qui nõ reſidẽt, præterquã ſi infirmi, uel in Pontif. Romani obſequio ſint, tamen nõ intelligetur eos priuaſſe, qui in Epiſcopi ſui obſequio ſint, cum nec hi iure cõmuni priuẽtur[f]. Verum reſpondendum eſt, exceptionem hoc caſu regulam non cõfirmare, tum quia regula à iure cõmuni interpretationẽ recipit, tum quia exceptio de Rom. Pontifici obſequentibus, ſatis oſten-
dit*

u l. qui teſta/mẽto.§.mu/lier.de teſta.
x Domin.c.j. prima diſt.
y l. maritus. C.d proc.
z l. cũ pretor. de iudi.
a l. apud ãtiq. C.de fur.
b glo.l. nulla. auth.diaco/niſſam.C.de epi.&cler.
c l.nam quod .§.fi.de penu leg.
d c.cũ dilecta. de cõf.uti.
e Alexã.auth. ex teſtamen to,C.de col.
f c.ad audien. tiam.de cle. non reſ.

dit idem iuris obſeruandum in his, qui ſuo antiſtiti ſubſeruiunt, non enim minor eſt eccleſiæ utilitas. Poſtremus *locus qui* ἐμφατικωτέρως *à contrario ſenſu dicitur, ſoletq; ex diſpoſitione generali accipi, quæ certa ratione aliquid inducit, ut ea deficiente, mens quoq; legis deficiat, & tale argumentum à coniectura uires ſumit*[g] *.nõ autem directò ex ui uerborum accipitur.* Fortißimum *autem ſemper eſt, quod ſic deducitur enthymema, dum tamen non ſimpliciter à contrario ſenſu literæ ſit, ſed etiam rationis, ſeu mentis ipſius legis.* Quapropter *cũ lex dicit, caſſa ſint omnia per* Italiam *aduerſus libertatẽ ſacerdotũ conſtituta, non ſequitur, ergo extra* Italiã *obtineat*[h]*: cũ* Italiæ *mẽtio nõ ideo ſit facta, ut puinciæ excludãtur, ſed quia frequẽtius id mali in* Italia *contingebat, in qua pleræq; reſpublicæ nullis ſubiectæ principibus ſæpißimæ huiuſmodi* Plebiſcita *ſanciebant.* Quod dicitur *(inqt* Hieronymus*)*[i] *antequàm cõuenirẽt, non ſequitur ut poſtea cõuenerint, ſed ſcriptura quod factũ nõ ſit oſtendit. Sic in* Euãgelio Matthæi: Et nõ cognouit eã, donec *peperiſſet: nõ ſequit, poſtquã peperiſſet, cognouiſſe: ſed quidam eſt loquendi modus, qui ab affectione dicitur, credebant enim fore ut conuenirent, & ut eam cognoſceret.* Galli, *inquit* Vergilius, *per dumos aderãt arcemq; tenebant, id eſt credebant fore ut iam tam tenerent.* Pleraq; *ſunt huius rei in myſticis libris exempla, quæ libro aduerſus* Heluidium ἀντιμαρίτα *colligit* Hieronymus. *Sic & nos plerunq; loquimur, cum dicimus,* Iudices *priuſquam de cauſa cognoſcerent, reum condemnarunt, nõ ſequitur, ergo deinde cognouerunt: ſed ſumitur hic modus*

g c. cũ apoſtolica. de his quæ fi.

h authẽ. caſſe C. de ſacroſan. eccl.

i c. qđ dicitur. extra eo.

dus ex eo quod fieri debuit. Si conuenerit, inquit Africanus [k], *ut alius prætor, quàm cuius iuriſdictio eſſet, ius diceret, & priuſquàm adiretur mutata uoluntas fuerit, nemo compellitur conuentioni ſtare: non enim ſequitur poſtquàm aditus ſit non licere utriq; parti ab eius iudicio recedere. Sic cum teſtator iuſsiſſet fideicommiſſario caueri ſi filia non diuorteret, reſcripſerunt Seuerus & Antonius* [l], *non uideri remiſſa in cautionem in caſu diuortij, quia non eſt ueriſimile teſtatorem ad turpem hunc caſum attendiſſe, imò potius credendum eſt, illa ab eo adiecta uerba, quòd crederet filiam aliquo modo non diuerſuram, ut conditio uim cauſæ impulſiuæ reſpiciat.* Ex *qua ratione deducitur, huiuſmodi argumenta legitime non ſumi à contrario cauſæ impulſiuæ ſenſu, ſicut nec uerborum, quæ narratiua uocãt, uel quæ modum, non autem conditionem inducũt* [m]. *Itemq; quoties pluribus rationibus, quas finales uocant, aliquid inductum ſit* [n]*: aliqua enim deficiente, non tamen diſpoſitio, mẽsq; proferẽtis ceſſat* [o]. *Finge igitur, lex iubet quòd minor* XVIII. *annis non poſsit abſq; certa ſolennitate obligari, non cenſebitur ut poſt illud tempus uelit eum legitime obligari* [q], *ſed tantummodo prohibitio illius legis deficiet, & caſus ceu omiſſus ex diſpoſitione iuris communis limitabitur: talem enim eſſe mentem legislatoris credendum eſt, ne inducta ad prohibendum permittere uideantur* [q]. *Eodem modo finge, lex ait, nemo ex mutuo ultra quincuncem accipiat, non ſequitur permiſſas eſſe quincũces uſuras, quas conſtat lege Pontificum prohiberi, ſed ſimpliciter apparet, intra quincuucem nihil*

à lege

k l. ſi conuenerit. de iuriſ. om. iud.

l l. ij. C. de cõdict. incert. ubi Cy.

m l. titio cẽtũ. in princi. ff. de condi. & demonſt.

n § affinitatis. inſt. de nup.

o l. j. § ſexum. de poſtul.

p Bal. l. j. C. de inut. ſtip.

q l. legata inutiliter. de lega. j.

à lege municipij diſpoſitum. Ex his *quoq; conſequens eſt, qui unum dicit, licet à contrario ſenſu uideatur aliud excludere, ut propter mentem præſumptam non cenſeatur ea excludere, quæ ei quod dictum eſt connexa, acceſſoria, ſimilia ſunt*[r] : *cum ut argumentum ualeat non ſolum à contrario uerborum ſenſu, ſed & mentis accipi debeat.* Concludendum *igitur, cum hic locus non ex uerbis, ſed ex cõiectura oriatur, regulariter in ſtatutis correctorijs non aſſumi, niſi his in caſibus, quibus ſupra in eis extẽſioni locum eſſe docuimus: ut cum aliàs diſpoſitio ſuperflua redderetur, uel eluſoria.* Vnde *cum lex municipalis ſic ſcripta eſt, non exiſtentibus maſculis, fœminæ ſuccedant, receptũ eſt eis exiſtentibus fœminas excludi*[s]. *Sic & lex, quòd mulier filios non habens, poßit de dote teſtari, à contrario ſenſu intelligitur, ut ſi habeat non poßit, ne alioqui ſuperflua eſſet*[t]. *Aſſumetur tamen quãdo nõ per extenſionẽ, ſed ex uerbis quoq; aliquo modo cõprenditur, ut in eo caſu dictũ, qui à ſpeciali dicitur*[u]. *Itemq; in eo quo ab exceptione regulam firmari docuimus*[x]. *Sed & quoties correctio legis nulla inducere tur, non eſt dubiũ tali argumento locũ eſſe*[y], *nã tũc regulariter ſupra oſtendimus permitti extenſionem, niſi eſſet expreſſim prohibita, ut quia cautum uerba ad literam intelligi debere*[z] : *itemq; niſi in pœnam legislator incideret, uel aliquid huiuſmodi odioſum, abſurdum, ineptum conſequeretur: quæ omnia ſuperius declarata ſunt.* Suprascriptæ *quæſtioni cohæret alia quoque regula, qua uulgò dicimus, contrariorum eandem eſſe diſciplinam*[a]. Videndum *igitur, quomodo intelli*

r Feli.c.nõne. de præſum.

s Alexã.l.j.de off.eius.

t Anch.conſi. 213.pro iſto prin.

u Bal.l.obſeruare.§ proficiſci.i. iij. quæſt.

x Bald. conſi. 173.in princ. in.iij.q.

y Feli. d. c.ſignificaſti.de fo.comp.

z glo cle.i.de uſur.

a gl.rub.ff.de acqui.poſſ.

intelligenda ſit, & an in legibus municipalibus locum ſibi uendicet. In qua re breuiter dicendum eſt, ubi eadē eſt ratio, ibi eādem eſſe contrariorum diſpoſitionem[b]*: ubi diuerſa ſit ratio, diuerſam*[c]*: ubi cōtraria, cōtrariā*[d]*: tuncq́; eſſe regulæ locum, quæ in topicis traditur: id propoſitum in propoſito operari, quod in oppoſito oppoſitum*[e]*. Quapropter apparet hæc non ex ui uerborum, ſed ex ratione ipſa procedere: & ideo in caſibus quibus ſupra oſtenſum eſt à uerbis non recedi, & extenſioni locum nō eſſe, huic quoque regulæ nihil tribueretur. Hincq́; eſt quòd ſi lex municipij ſororem excludit ab hæreditate fratris, non uidetur uice uerſa fratrem ſororis hæreditate priuaſſe*[f]*: ſicut uidemus, quòd media iuris prudentia maſculos uolebat fœminis ſuccedere, & non ex aduerſo fœminas maribus: quoniam commodius uiſum erat, ſic iura coſtituere, ut plerunq; hæreditates ad maſculos confluerent, obtinuitq́; diu hæc ſententia, donec per Iuſtinianum abrogata eſt. Sic Senatuſcōſulto Tertulliano mater filio ſuccedebat, & non filij matri, donec deinde ex Orficiano ei quoque prouiſum eſt. Vnde apparet quamuis æquum ſit ſucceſſiones eſſe reciprocas*[g]*, non tamen hoc ſufficere ut extenſio fiat, niſi quatenus noua lege caueatur: nec enim id per regulam ueterem generaliter ſtatutum eſt, ut ſicut ego tibi, ita & tu mihi ſuccedas: ſed certis tantum caſibus*[h]*. Vnde extenſioni, quam paſſiuam uocant, locus non eſt. Quapropter ex facto pronuntiatum ſcio, cum lex legitimatos prohiberet legitimis ſuccedere, non cenſeri uice uerſa uetitum filio legitimo, quominus ipſe ei qui natalibus reſtitutus eſſet, ſuccederet. Cæterum*

b l. ab emptione. de pact.
c l. inter ſtipu. §. ſacram. de uerb.
d l. et ſi cōtra. de uulg.
e l. ſi §. fin. de leg. iij.
f Bald. l. lege xii. C. de legi. hær.
g §. filium. in authē. quib. mo. nat. eff. ſuj.
h l. ſi ab eō. C. de leg. hæ. l. cōmuniū. C. de na. lib

terum & è conuerſo, ſi lex fratrem ab hæreditate ſororis alienum eſſe uelit, non prohibetur ſoror fratris hæreditatem adire[i] *: uerba enim legis obſeruanda ſunt: & qui eis non excluditur, iure communi potior erit: cum ſi quicquam indecens conſtitutum ſit, non ideo ad conſequētia ſit trahendum, ut aliud quoque inducatur. Sic &* Paul. *Caſtrenſis*[k] *legem qua ſoror ab hæreditate fratris reijcitur, reſpondit ea interpretatione non accipiendam, ut etiā ab hæreditate ſororis excludatur : quæ ſententia eſt uera, niſi in lege ratio cōſeruandæ agnationis expreſſa ſit, quo caſu ſupra aduerſam huic Curtij*[l] *ſententiam probaui.* Non tamen perpetuum *eſt in lege municipali huic argumento ſedem non eſſe.* Atqui *in caſibus quibus extenſio fit, fortiſſimus hinc accipietur locus, quo fit ut in correlatiuis æquiparatisq́; , etiam ſi de pœna agatur, non tamen tali cardine innixa ratio explodatur*[m]. *Cuius rei exempla quàm plurima* Iaſon *refert. Hinc eſt, quòd ſi lege cautum ſit, ne teſtibus exceptio probari poſſit, nec actio quidem poterit*[u] *: cui enim damus actionem, multo magis exceptionem: & regula iuris antiqui eſt, in probationibus non plus actori fauendum, quàm reo. Hinc prohibitus à lege correctoria aliquem condemnare, cenſebitur ꝓhibitus & abſoluere*[o], *niſi legis ratio ſit, quia ſuſpectam habeat iudicis ſæuitiam.* Quapropter *hæreticæ impietatis quæſitor, delatum ad ſe reum abſoluere poterit, condemnare ſolus non poterit*[p]. *Hinc ſi lex legatum probari per duos teſtes poſſe conſtituat, etiam ademptio legati hoc numero probabitur*[q] *: paribus enim paſſibus in iure ambulant datio & ademptio.*[r] Et *hæc quidem*

i Bal. l. teſtamentum nō ideo. C. de teſtam.

k Paul. cōſi. 540. hæredi tas prædiū. Dec. cō. 71. in fi.

l Curt. cōſ. 9.

m Iaſ. l. fi. C. de indi. uid. tol.

u Bald. c. j. de mut. petit.

o l. nemo qui. de reg. iur.

p gl. cle. j. de hæreti. uer. eos.

q Bald. l. fi. C. de fideicō.

r gl. l. cū proponebatur. de leg. ij.

quidem ſufficiãt. Cæterum cum extenſio etiam ex uarijs argumentorum generibus in iure noſtro fiat, erunt fortè qui hanc quoq; partem à nobis attingi deſiderabunt. Sed hi uelim ſciant, à pleriſq; tam ueteribus quàm recentioribus, adeò diligenter, etiam integris uoluminibus materiam hãc explicatam, ut minime noſtra opera quiſquã indigere poßit: adde quòd omnino hæc argumentandi ratio ad Iureconſultos non pertinet. Optimus erat legum interpres Trebatius, etiam priusquàm M. Tullius Topica eius nomini dicaret, qui enim iudicio naturali lepram à lepra (ut uulgò dicitur) diſcernere nequit, is legibus noſtris addictus, olei & ſomni iacturam facit. Spectant huiuſmodi ad dialecticos, quorum ars in cõtentione uerborum conſiſtit: Iureconſultum uero id ſolum decet, ut rationes legis conſideret, ubi ratio dißimilis eſt, ibi argumentum eſſe inefficax ſciat: at ubi ſimilitudo rationis adeſt, etiam ſi alioquin res diuerſißimæ ſint, tamẽ ab una ad aliam procedemus. Quid magis inuicem pugnat quàm teſtatum eſſe, & inteſtatum? & tamen de uno caſu ad alium argumentamur[s]. Quid amplius dißidet, quàm ſacerdos & aſinus? & tamen de uno ad alium Alexander Põtifex, ceu de ſimilibus argumẽtando, proceßit. Quod Antonius Butr. annotauit[t]. Quid rurſus tam male cohæret quàm perplexitas, & uerendorum nerui, & tamen Gregorius ſimilia hæc exiſtimauit[u]. Ex ſimilitudine igitur rationis legum ſcientia porrò extendenda eſt locorum argumentorum'ue ſedibus: hiſce, qui ſe Logicos dicunt, derelictis.

s l. cauſa, de uulg.

t c. ſi. de treu.

u c. nerui teſt. xiij. diſt.

ANDREAE ALCIATI IVRISCON. De Verborum ſignifica-tione Liber III.

SVPEREST NVNC VT AD *actiones hominũ deueniamus, & ſicut à nobis, quemadmodum legibus extenſio fieri poßit, ſupra expoſitum eſt, ita in præſentia declaremus, quemadmodũ contractus, & ultimæ morientium teſtationes ad caſum omißum per interpretationem produci poßint. Nec abſq; cõſilio nobis uiſum eſt materiã hanc ſeparatim tradere, nõ quòd inter cõtractus quoq; & ultimas uolũtates aliquæ nõ ſint differentiæ*[a]*. ſed qđ multò maiores ſimul hæc habeãt cũ legũ interpretatione diſcordias. Quarũ eſt cauſa quòd legis diſpoſitio ex ſola mente unũquęq; obliget: neq; enim legis mẽs aut ratio ideo minus pollet, quòd uerbis non ſit expreſſa, cum nõ minus committat in legem, eiq; fraudem faciat, qui uerbis obtemperans rationem negligit*[b]*, quàm qui utrunq; negligit: at in humanis actionibus ſola mens nihil proficit, niſi aliquo modo expreſſa proponatur*[c]. Ad *hæc rationem legis perſcrutari*

a Iaſ.l. quę de leg ff. de legat. j.

b c.fin.de reg. iur.in. 6.

c l. quidã cũ filium.de hęred.inſti.

tari plerunq; facile eſt, ex eaq; argumentari conceſſum eſt: cum generaliter proditum ſit, id pro ſtatuto habendum, quod legiſlatores, ſi de eo caſu interrogati fuiſſent, ueriſimiliter cõſtituiſſent[d]: quē ſenſum, ἐκ τῆς ἐπιεικείας, id eſt, ex bono & æquo accipi, Ariſtoteles Moraliũ V. autor eſt. At rationes hominum in ultimis uoluntatibus diſcernere difficile eſt, in contractibus longè difficilius, cũ ſemper debēdi reus negaturus ſit ne productio fiat[e], creditor propter utilitatem ſit affirmaturus: meritò igitur fatendum eſt interpretationes huiuſmodi facilius in uerbis legum fieri. Quod non paucis quoq; in ſpeciebus exempli cauſa demonſtrabo. In edicto prætoris[f], cum de actione fiunt uerba, & de pœnali, & de qualibet alia intelligitur: at cum quis in iudicijs actionem intendit, de ſpeciali tantum accipitur[g]. In lege cum diœceſis fit mētio, & de ciuitatis, & de agri adminiſtratione intelligitur[h]: at in hominis diſpoſitione, extra ciuitatem tantum diœceſis eſt[i]. In lege ſingularis, quam ἀοριστικὴν, id eſt, indefinitam uocant, ſemper uniuerſali æquipollet[k]: in diſpoſitione hominum non item. Lex de curatore loquens, etiam in tutore locum ſibi uendicat[l]: at ſi teſtator curatorem dare ſe impuberi dixerit, nihil agit, nec tutor datus intelligitur[m]. Sic quoties lex filij mentionem facit, non eſt dubium & nepotem contineri, cum teſtator filijs tutores dat, nepotibus conſuluiſſe nõ uidetur[n]. Si lex uniuerſali termino etiam geminato utatur, ut quicunq;, quiſquis, ad idoneos regulariter reſtringitur: at in contractibus aliud eſt[o]. Vnde qui ſibi & quibuſcunq; hæredibus feudum, quod uocant, ſtipulatur,

d l.tale.§.fi.de pact. in glo.

e l.an inutilis. de acceptil.

f l.j.§.quod aũt. de alea.

g Bar.l.hoc legatum.de lega.iij.

h l.j.C.de pri.car.

i ca.rodulfus.de reſcrip.

k Bar.l.ſi pluribus.de legat.ij.

l gl.auth.minoris.C.qui da.tut.

m l.tutores.§.j.d' adm.tu.

n l.qđ ſi nep.de teſt.tut.

o Bald.l.j.C.fin.cen.Iaſ.l.j.§.nunciatio.uerſ.iij.de op.no.

tur, etiam de extraneis, & aliàs incapacibus egiſſe præſu
mitur, idq; receptius eſt. Quoties tamen uoluntas in ob-
ſcuro non eſt, nulla conſtitui differentia debet, quin ſi-
cut uerba legum generaliter quatenus ratio ſuadet, intel
liguntur: ita & hominum diſpoſitiones, regulasq; illas
obſeruemus, quibus traditum eſt, de placitis hominum,
ad legum ſcita argumentum ualere [p], *ſicut de contracti-* p l.nõ ĩpoſſi
bus ad ultimas uoluntates, & uice mutua de hiſce uolun- bile.de pac.
tatibus ad contractus [q]*: cumq; inter hos aliqua differen-*
tia ſit, leges municipales ultimis uoluntatibus potius q d.l.quæ de legato.
quàm contractibus accedere [r]. I G I T V R *ut ad rem de-* r gl.l.j.C.de his quib. vt indig.
ueniamus, puto quinque axiomatis, ſeu concluſionibus
materiam hanc omnem extricari poſſe. Primà eſt, Proui
ſio, qua quid purè diſpoſitum eſt, in uno caſu facta, ad
alium non producitur. Quapropter ſi alij fundum, alij
uſumfructum eiuſdem fundi teſtator legauerit, uſuſfru
ctus communicabitur: quia fundi appellatione etiam uſuſ
fructus continetur [f]*, nec error teſtatoris faciet, ut alij ſo* f l. ſi alij. de vſufr.leg.
lus uſuſfructus detur, niſi aliter uerba conceperit. Sic &
teſtator qui tutores filijs dedit, de eo non intellexiſſe cen
ſebitur, quem habere ſe ignorabat, tametſi ueriſimile ſit
ei quoque ſi ſciuiſſet daturum [t]*. Sic cum dotem pater da* t l.ſi qs ita.§. ſi quis cum. de teſta.tut.
ret, ſi in alterum caſum, uel diuortij, uel mortis ſtipulatus
ſit, in alterum in quem non pepigit, mulieris actionem
eſſe reſponſum eſt [u]. *Et concluſionis ratio illa eſt, quòd* u l.ſi cũ do- tẽ.ſol. mat.
in dubio ſtandum eſt uerbis, nec uidetur quis aliud ſen-
ſiſſe, quàm quod uerbis expreßit. Non obſeruatur prædi
ctum axioma quatuor caſibus. Primus eſt cum id quod
omiſſum eſt uirtute expreßi intelligi poteſt, uel ex natu-

ra actus [x], uel ex antecedente, conſequentéue [y] neceſſario, uel propter connexitatem [z], uel quia inuicem ſe reſpiciant [a], uel quia per argumentum à contrario ſenſu id ſuadeatur [b], uel quia prouiſum in ſimplicibus eſſet, et de caſu mixto agatur [c], uel quia teſtator plus expreſſerit, nã & de eo quod eſt minus utiq; uerìſimile eſt prouiſum. [d] Quod & quandoq; uice uerſa accipitur, & ex minori per conjecturam ad id quod maius eſt perducimur. Sanè & quædam propter fauorem ultimarum uoluntatum pro conſequentibus ſeu connexis habentur, quæ in contractibus ſeparata cenſentur. Ecce, qui uendit fundum, iter ſeu uiam ad eum præſtare non tenetur, niſi expreſsim ita conuentum ſit [e], & tamen hæres fundum à teſtatore dare iuſſus, uiam quoque ad eum præſtabit [f]. Qui mandat numerum Canonicorum coërceri, quia reditus diminuti proponantur, non cenſetur id mandaſſe, ut auctis facultatibus augeantur [g], quod tamen in ultimis uoluntatibus cõtra eſt [h]. His non abſimile quod in diſpoſitione legis Bar. ſcripſit, in cauſa læſe maieſtatis, famoſi, itemq; alij teſtes reprobi admittuntur. Qui igitur eo crimine legatum accuſat, quia ſucceſſorem non admiſerit, hoc ipſum hiſce teſtibus probare poterit. Quod ſi negetur eum legitimũ ſucceſſorem eſſe, non poterit, nec huiuſmodi conſequentia adminicula eadẽ priuilegia habebunt [i]. Secundus caſus eſt, quando uerìſimilis mens teſtatoris eſt, ut idem ſit in caſu omiſſo. Quod in eo reſponſum eſt, qui uterum filiæ prægnantis inſtituit, cum ſe inſcio ruri albeſcente cælo iam enixa eſſet, erit enim infans ex eo teſtamento hæres [k]. Sic & qui poſthumum inſtituit, quem credebat in

x l. ſi non fuerit. pro ſoc.
y l. illud. de acquir. hær.
z l. lucius §. paulus. de ad mini. tut.
a l. alteri. de adim. leg.
b l. aliquando. de cõdi. & demon.
c l. ſi ita. de li. & poſth.
d l. q quartũ. de leg. j.
e l. i vẽdendo. de con trah. empt.
f l. binas. de ſeru. vrban. præd.
g c. ſi. de verb. ſigni.
h l. fin. §. ſi. de leg. iij.
i Bar. l. in quæſtionibus. ad le. Iul. maie.
k l. titius §. ſi. de liberis & poſth.

bat in lucem ſe mortuo uenturum, eo quoq; caſu inſtituiſſe cenſebitur, quo ſe uiuo naſcatur [l]. *Sed tamen hoc ita intelligendum, ut procedat, cum de eadem perſona agitur, idem enim ille nepos eſt, ſiue iam natus, ſiue poſt naſcetur, ſiue uiuo, ſiue mortuo teſtatore. At ſi alia perſona ſit, caſus pro omiſſo habebitur, cum enim teſtator de ea non cogitauerit nec diſpoſuerit, ſaluis regulis iuris non poſſumus aliter conſtituere* [m], *cum præſumpta teſtatoris mens, niſi in aliquam diſpoſitionem tranſierit, non obſeruetur* [n], *nam actus hominum ultra eorum præſentem cogitationem non operantur* [o]: *& receptum eſt, teſtantium uoluntatem ex eo interpretationem accipere, quod ipſi opinabantur, non ex eo quod ex ſe uerum ſit,* [p] *maxime cum regulariter ulla perſona extrinſecus aſſumi non ſoleat* [q]: *nam etiam in ſubſtitutione uulgari nunquam uidemus omiſſum uerbis caſum ex mente comprehendi, cum ſubſtituti perſona uariatur* [r]: *mandatum quoque ad aliam perſonam non producitur, tametſi idem effectus conſequi inde poſſit* [s]. *Nec me quicquam mouet quod à Seuero Imp. conſtitutum eſt, poſthumum teſtamento matris præteritum, quæ in puerperio repentina morte deceſſit coniectura mentis maternæ cum fratribus cenſeri inſtitutum, nec eo caſu teſtamentum ceu inofficioſum expugnari poſſe* [t]: *Quia arbitror propter iuſtam impedimenti cauſam, & quia nullum filijs damnum inde oritur, atq; etiam odio querelæ ita conſtitutum. Minus quoque moueor Papiniani reſponſo* [u], *quo pactionem dotis mihi uel fratri hæredi meo reſtituendæ, non prodeſſe fratri reſpondit. ſi hæres non ſit, ſed filijs potius*

l l. fina. C. de poſt. hær.

m d. l. ſi quis ita. §. ſi quis cum.

n d. l. quidem cum f.

o nõ omnis. ff cer. pet.

p l. quo loco. §. j. de hære. inſti.

q l. ſi ita ſtip. §. chryſogo. de uerb.

r l. ſi paterfa. impube. vbi Imo. de vul.

s l. mandaſti. de neg. geſt.

t l. iij. C. de inoffi. teſt.

u d. l. tale. §. ſi.

meis, quos poſtea ſuſceperam, hæredesq́; ſcripſeram: nam ibi mentio fratris demonſtratiue addita erat, cum crederet ſtipulator fore, ut is eſſet hæres, unde ſuſceptis poſtea filiis ipſi agunt: quia pacti uerbis non excluduntur, cum hæredes ſint. Non ergo is caſus poteſt omnino omiſſus dici: & licet Accurſius ex eo reſponſo generaliter cenſeat, id pro ſtatuto habendum, quod ueriſimiliter conſtitutum fuiſſet, ſi de eo quæſitum foret, ut demus uerum eſſe in legibus quarum mens ſola obligat [x], in actionibus certè hominum aliud eſt, & ex hic tractatis diſtinguendum. Quo fit, ut etiam recentiorum quorundam ſententiam probare non poſſim, mentem teſtatoris obſeruari arbitrantium, etiam ſi aduerſus uerba faciundum ſit [y]. Si enim id ſequeremur, ſola mens abſque ullis uerborum adminiculis ſufficeret, quod ſupra falſum eſſe oſtendi. Ad mentem igitur attendimus, non quando aduerſatur uerbis, ſed quando præter uerba eſt, cum ſcilicet caſus omiſſus eſt, non quando aduerſus. Quod & ex ea communiter recepta ſententia deprehendi poteſt, qua traditur in ea conditione, ſi Titius deceſſerit ſine filiis, non cenſeri filios aliquo modo ex teſtamento uocatos, [z] cum quæ in cōditione ſunt, ad diſpoſitionem non referantur: nam etiam ſi aliqua coniectura adſit, ut quia huiuſmodi filii grauati à teſtatore fuerint, uel interdicta illis alienatio, non tamen à uerbis recedimus, & ſolum in cōditione poſitos arbitramur: huiuſmodiq́; quamplurimas coniecturas in Socyni reſponſis confutatas cernere eſt, quæ in præſentia referre operæpretium non eſt. Poſſet tamen tam euidens coniectura mentis allegari, ut ad caſum

x l. nominis. §. j. infra eo.

y l. hæredes. §. cum ita. ad trebel. l. publius. §. fin. de condi. & demon.

z Glo. in. l. lucius. de hær. inſtit.

Cur. cōſ. 45

Corn. conſil. 218. ij.

Socy. cōſi. 126. iij.

ſum quoq; omiſſum diſpoſitio teſtatoris meritò producẽda uideretur. Quo argumento in ſubſtitutione uniuerſali, caſu quo nullus filiorum teſtatoris ſit ſuperſtes, reſpondit Alex. ſubſtitutum etiam à fœminis legatarijs excludi propter quaſdam coniecturas. Tertius eſt quando caſus non omnino omiſſus eſt, tunc enim ex mente fiet extenſio. Cuius rei exemplum eſt, quando teſtator in ſimplicibus diſpoſuit, non enim mixtum caſum omnino omiſiſſe creditur, qua de re infra quinto axiomate diffuſius agetur. Sed & ſi ſub uerbis aliquo modo cõtineri poteſt, pro omiſſo non erit, qđ in ea ſpecie à Decio *rñſum eſt, cũ teſtator* Titio *ſubſtituiſſet, & ei⁹ filijs deficiẽtib⁹, ſeu decedẽtib⁹: licet enim non dicatur decedere q non nat⁹ eſt, dicitur tñ* ἐν πλάτι *& craſſa* Minerua, *deficere. Sed hoc uix mihi perſuaderi poteſt, ut deficere dicatur, quod nunquã inceperit*[a]*. Et ideo uerius arbitror, nullo modo ex uerbis, ſed ex coniectura mentis ſolum intelligi. Cæterum & caſus ille omiſſus non cenſebitur, qui ex uerbis ſaltem impropriè acceptis comprehendi poteſt*[b]*. Idem quoties teſtator unicum caſum expreßiſſet, ueriſimiliter credens alium non euenturum, alioquin illum etiam expreſſurus, is pro omiſſo non habebitur*[c]*. Quod & in conditionibus procedit, quamuis ſpecialiter & ad unguẽ obſeruari debeãt. Idem opinarer quoties id eſſet expreſſum quod frequentius ſolet euenire, ut non cenſeatur rarius contingentem caſum excluſiſſe, in quo eadem etiam idemq; effectus ſit.*[d] *Idem quando id expreßiſſet, cui aliquid ex conſuetudine ſoleat accedere, nam de eo quod ex ſequela eſt, actum quoq; interpretabimur*[e]*. Quapropter cum negociator*

Alex. cõſil. 17. vij.

Dec. conſil. 227.

a l. titio vſuf. fruc. de cõd. & demon.

b l. ditius. de vſu & habi.

c l. mulier. in prin. ad treb

d gloſ. authen. caſſa. C. de ſacroſãc. eccl.

e l. cuicõq; §. pen. de inſt.

Titio mandaſſet ut mutuo centum ſola. acciperet, reſponſum eſt ſub uſuris accipi poſſe, quod non ſoleant negociatores inuenire qui alia conditione mutuare pecuniam uelint [f]*. Quartus eſt cum caſus omiſſus eſt ſimilis expreſſo, & eundem effectum habet, fit enim ad eum extenſio. Quapropter ſi mandauero ut pro Titio fideiubeas, & tu non fideiuſſeris, ſed creditori mandaueris, uel aliter egeris quàm quod mandatum ſit, nihilominus tenebor.* [g] *Vnde & Iaſon cum diligenter ſeruandos mandati fines docuiſſet, ab eiuſq; forma non recedendũ, ſubdidit tamen poſſe plenius uberiuſq; adimpleri: poſſe formæ ſuperficiem negligi, dum effectus ſeruetur: poſſe quod mandatũ non eſt, ſed mandato uicinum, expediri* [h]*. Itemq; quod cõnexum, quod antecedens, quod conſequens, quod acceſſorium, ſiue de iure, ſiue de conſuetudine, quæ latius apud eum legenda relinquimus. Hinc prohibita à teſtatore alienatione, omnis modus uetitus cenſetur, unde aliquo caſu dominium transferri poſſit* [i]*: cõceſſaq; exequutori facultate uendendi ut creditoribus ſatisfiat: poterit & in ſolutum dari, & pignori opponi, cæteraq; fieri, unde huiuſmodi cauſa ſatisfactionis obſeruetur* [k]*. Qua ratione in quæſtione facti obtentum uidi. Rom. Pontifex prępoſito cuidam conceſſerat, ut ex eccleſiæ immobilibus bonis uſq; ad quingentos aureos alienaret: is cẽſus quoſdam uendiderat: reſponſum fuit, quamuis huiuſmodi iura appellatione bonorum immobilium ſtricto ſermone, non contineantur* [l]*, tamen propter effectus ſimilitudinem non eſſe dubitãdum, quin alienatio fieri potuerit. Quandoq; tamen etiam ſi idem effectus ſuadeat, non fit huiuſ*

modi

f Rom. l. iij §. iurari. de iureiur.

g l. fina. §. fina. mand. Iaſ. l. ſi procuratorc. de procur.

h l. iam tamẽ. §. penul. iud ſol.

i Bartol. l. in quorum. de pig.

k Bart. l. alio. colum. iij. de ali. leg.

l l. ad ino. § in uenditione. de re iud.

modi extenſio: ut cum Prætor tutoribus permittit uendere, ſi illi obligent, nihil agunt [m]*: ſi enim uoluiſſet Prætor ut eis obligare liceret, non rectè partibus ſuis functus diceretur qui uenditionem conceßiſſet, meritò decreti forma ſeruanda fuit. In materia quoq; ſtricta in qua à uerbis non recedimus, quales ſunt gratiæ ad beneficia, quæ propter ambitionem ſacerdotum reſtringuntur, non accipietur huiuſmodi interpretatio* [n]*. Sed & extenſio non fiet ad caſum principis diſpenſatione indultũ, tum quia de tali teſtatorem cogitaſſe non eſt uerìſimile* [o]*, tum quia idem omnino effectus inde non prouenit* [p]*. Qui enim aliquid filio prohibet antequã legitimam ætatem habuerit, de eo qui ueniam ætatis impetrarit non intelligitur, non enim princeps reſcripto ſuo maturitatem conſilij illi dare poteſt* [q]*. Hinc quoq; illud inductum quidam arbitrantur, ut ſi pro tutore fideiußero, isq; non adminiſtrauerit, tametſi adhuc iſte cõueniri poßit, ego tamen non poßim, ipſe enim conuenietur, tanquã ſocij qui adminiſtrauit fideiuſſor* [r]*, at ego pro eo ſolũ promiſiſſe cẽſeor, quod propria obligatione, non quod aliena debeat: cum ergo idem effectus non ſit, ad hunc caſum fideiußio mea non protrahetur* [ſ]*. Quo exemplo cum miles in procinctu ſocietatem prædæ de hoſtibus faciendæ cum Titio contraxiſſet, dixi, in hanc cauſam id non protrahendum, quod is ab alio ſocio conſequuturus erat, ſed id ſolum, quod ipſe manu, uirtute bellica cœpiſſet: nam & ſolet dici* [t]*, Socius ſocij mei, mihi ſocius non eſt.* SECVNDVM *axioma in hoc tractatu eſt, prouiſio conditionalis in unum caſum, non trahitur ad omiſſum, qui expreſſo dißimilis ſit* [u]*. Qua-*

m l. ſi pupillorũ. §. ſi prætor. de reb. eo.

n c. ſuſceptũ. de reſ. in. 6.

o l. apud iul. §. ſi. de le. j.

p l. ſi. C. de his qui ve æta.

q l. j. de mino.

r l. ſi. C. ſi tu. non geſſ.

ſ l. iij. §. illud. rem pup. ſal.

t l. nam &. ff. pro ſoc.

v l. ſi cũ dotẽ. ſol. mat.

propter pater dotem ſibi reddi in caſum mortis filiæ ſtipulatus, in caſum diuortij integram filiæ actionem reliquiſſe cenſebitur: & uice uerſa, ſi in caſum diuortij ſibi ſtipulatus ſit, filiæ hæredes in caſum mortis dotem repetent: caſus enim hi diſsimiles ſunt, cum qui ſibi diuortio ſequuto paſcitur, mulierem retrahat, ne facile aut ipſa diuortat, aut marito diuortendi cauſam præſtet. Qui uerò in caſum mortis ſtipulatur, mulieri facultatem relinquit, ut eadem dote, poſsit iterum nubere. Nec obſtat quod extraneus dotem ſibi reddi in caſu facti matrimonij, & quoquo modo ſoluti, ſtipulatus, in eum quoq; caſum aget, quo matrimonium à principio non ualuerit,[x] & ſic factum non ſit, nam hoc ex mente inductum eſt, conſtabat enim de errore extranei matrimonium ualere exiſtimantis, unde datum ob cauſam, ea non ſequuta, condici debuit. Confirmatur axioma illud eo quoq; reſponſo[x], quo traditum eſt, poſthumum ſuum hæredem commodiſsime inſtitui, ſiue uiuo me ſiue mortuo natus ſit: quia ſi alteruter caſus omiſſus fuerit, eo quia omiſsus ſit, natus rumpet teſtamentum: ex mente enim teſtatoris apparet, hoſce caſus eum pro diuerſis habuiſſe, ut qui fortè cuperet, uel uidere ſibi hæredẽ, uel ſuppoſitium partum poſt mortem uereretur, uel alia ſimili cauſa. Quod ſi appareret conditionem ſe mortuo appoſitam, quia exiſtimaret ſe tunc moriturum, cum præter ſpem ſuperuixerit, aliud ex Iuſtiniani ſanctione eſſet[y]. Ego tamen Iuſtiniani deciſionem proprietate uerbi defendi arbitor, quia dictio intra decem menſes, ſignificat, uſq; ad decem menſes, quòd infra declaraui[z]. Pro eadem ſententia etiam illud

x l. ſi extraneus. de condi. ob cau.

x l. cō modiſ.

y l. fin. C. de poſthu. hær.

z l. ſi qs ſic. infra eod.

illud inducitur, quòd fideicommiſſum alicui relictum, ſi hæres ſine liberis deceſſerit, adoptionis commento non extinguitur[z], *non enim naturalis, & adoptitius hoc caſu uidētur ſimiles, quia cum conditio à teſtatore appoſita ex incerto euentu pendeat, nō debet in poteſtate hæredis eſſe, adoptando ſibi filios fideicommiſſarium eludere.*[a] *Quapropter exiſtimauerunt quidam, ſi filij antè iam adoptati fuiſſent, tunc conditionem pro defecta haberi*[b]*: deficit enim hoc caſu ratio, ſolentq́; in iure adoptiui pari in cauſa cum iuſtis filijs eſſe*[c]*: & id non nominis ſolum reſpectu*[d] *(nam & ipſi filij ſunt) ſed etiam effectus.*[e] *Quam ſententiam defendi poſſe opinor cum teſtator huius rei conſcius erat, ſcilicet hæredi filios adoptiuos eſſe. Idemq́; certius affirmandum, cum uerba conditionis de filijs legitimis tantum concepta ſunt: qua tamen in re aliter* Decio[f] *uiſum eſt. Sanè operæpretium eſt* S.*cōſultum referre, ad has adoptiones pertinens,* P.Mario, L.Aſinio COSS. *tempore* Neronis *factum, quod hiſce uerbis* Corn.Tacitus *lib.*xv.*refert:* Percrebruerat *ea tempeſtate prauiſſimus mos, cum propinquis comitijs aut ſorte prouinciarum pleriq; orbi fictis adoptionibus adſciſcerent filios, præturasq́; aut prouincias inter patres ſortiti, ſtatim emitterent manu quos adoptauerant. Qui magna cum inuidia Senatum adeunt, ibi naturæ munus labores educandi aduerſus fraudem, & artes, & breuitatem adoptionis enumerant: ſatis pretij eſſe orbis, quod multa ſecuritate nullis oneribus, gratiam, honores, cuncta prompta, & obuia haberent: ſibi promiſſa legum diu expectata in ludibrium uerti: Quando quis ſine ſolicitu-*

z l.fideicōmiſſum. de cōd.
a l.nec ei.§.ſ. de adop.
b Rayn. d. §. qd ſi tantū.
c l.nec in ea. de adul.
d l.fin.de bodam.
e l.ſi te parēs. C.de ſuis et leg.
f Dec.398.

dine parens, ſine luctu orbus, longa patrum uota repentè adæquaret. Factum ex eo. S. Conſultum: ne ſimulata adoptio in ulla parte muneris publici iuuaret, ac ne uſurpandis quidem hæreditatibus prodeſſet. Quibus uerbis ſatis oſtenditur, quantam differentiam antiqui inter iuſtos filios, & adoptiuos conſtituerint. Hincq; conſequenter deducitur, an grauatus ſi ſine filijs deceſſerit, ſi filios legitimatos, hoc eſt natalibus beneficio principis reſtitutos, relinquat, reſtituere teneatur? Et crebrior ſententia eſt conditionem defeciſſe, ſiue per ſubſequēs matrimonium, ſiue per reſcriptum legitimati fuerint. Quod etiam in ea ſpecie receptum eſt, cum conditionis uerba ſunt, ſi ſine filijs legitimis, & naturalibus deceſſerint. Lex enim hoſce iuſtis filijs æquiparat, nihilq; legitimos à legitimatis differre iubet, nec hi inuicem diſſimiles à legitimis, & naturalibus cenſentur [g]: cum nō ex ſola legis imagine, ſed etiā ex origine naturæ filij ſint [h]. Sed quid ſi uerba conditionis concepta ſint, ſi deceſſerit ſine filijs ex ſe legitime natis? uel ex legitimo matrimonio procreatis? Tunc enim nō eſt dubium per reſcriptum legitimatos excludi. Quid ſi per ſubſequens matrimonium? & iſte uidetur caſus diſsimilis, cum teſtator tempore originis uoluerit legitimos naſci, qualitas enim adiecta uerbo, ſecundum uerbi tempus regitur [i]. & hac ratione ita Ant. But. decidit, & reſpondit in quæſtione facti Bald. Alexanderq; [k], nam & idem (inquit ille) in feudo traditum eſt, quod aliquis ſibi & filijs legitime deſcendentibus ſtipulatus eſſet, nam legitimati per ſubſequens matrimonium, legitime deſcendere non dicuntur: idq; Baldus [l] probauit. Accidit quòd & ex

g l. illud. §. reliqui. quib' mo. nat. effi. ſui.

h Alex. ij. l. j.

i l. in delictis. §. ſi extrane'. de nox.

k Bal. 367. in 5. Alc. cōſi. 5. in. 7.

Bal. c. naturales. ſi de feud. fuc.

& ex conſuetudine, quæ hæreditatē primogenito deſert, non admittetur naturalis maior natu, in iuſti filij poſtea nati damnum, quamuis deinde per ſubſequentes nuptias legitima iura cōſequutus proponatur [m]*. Sunt tamen qui in contrariam ſententiā tranſierint* [n]*: quia hi qui ſequutis nuptijs legitimi fiunt, inſtar iuſtorum filiorum haben tur, lexq́; huiuſmodi pro omnino ſimilibus habet* [n]*, nec crebriore calculo recepta uidetur ea ſententia* [o]*, ut accepto feudo pro ſe & ligitime deſcendentibus tales reijcian tur, imò pleriq́; omnes admitti cenſuerunt.* Ego hac in re *ſic arbitror diſtinguendum: Aut enim loquimur in naturali, qui per matrimonium ſubſequens legitimatus ſit, & uerius eſt non deficere conditionem: quia lex præſumit legitime natum, ex actu enim ſubſequuto præſumit uſque à principio affectu maritali concubinā cognitam,* [p] *quæ præſumptio ueritati innititur* [q]*, & in hoc à fictione diſtat, quod ea aduerſus ueritatem eſt* [r]*: meritò igitur ex illis uerbis non exiſtimabitur tanquam illegitime natus ſummoueri. Aut loquimur in ſpurio, & ſi fideicommiſſum ab aſcendente factum ſit, idem iuris putarem, idq́; paternæ pietatis coniectura* [ſ]*. Nec me mouet quod legitime natus non dicatur, qualitasq́; uerbi repugnet: quia reſpondeo ſatis eſſe, ſi ex interpretatione legis ſuſtineatur, lex enim pro legitime nato habet, interpretatioq́; huiuſmodi fauore filiorum capienda eſt* [t]*. Sicut etiam uidemus eorum fauore diſiunctam pro coniuncta, & uice uerſa cōiunctam pro ſeparata aduerſus propriam ſermonis uim accipi* [u]*: nam et licet qualitas adiuncta uerbo ad uerbi tēpus referatur, fauore tamen deſcendētium aliud quandoque*

m Ioan. Andr. reg. ſine culpa.

n Imo c. innotuit. Dec. 155.

n l. j. in fi. iuncta. l. ſi. §. ex bonis. ff. de bo. dam.

o c. tanta. qui fil. ſint leg.

p l. cumqs. uer. nec enim. C. de nat. lib.

q l. ſi. de prob.

r l. filio quem. de liber. & poſthu.

ſ l. generaliter. §. cum autē. C. de inſtit. & ſubſt.

t §. ſed hoc præſenti. in autē: de ſan. epiſ.

u Arg. d. l. generaliter. in prin.

doque obſeruari ſcimus [x]. *Nam & reſcriptum* Rom. *pontificis cum impuberi inquit ſuccederent, ſi abſq; liberis moreretur* [y], *eam interpretationem non habet, ut uerbum ſuccederent, ſecundum dictionem impuberi reſtringatur* [z]. *Aut loquimur in fideicommiſſo quod ab extraneo relictum eſt, & tunc probabilior eſt* Alexandri *ſententia: hic enim ex fictione legis ſolum legitime natus dicitur* [a], *unde ad hunc caſum diſpoſitio teſtatoris produci non debet* [b], *cum proprietas uerborum repugnet, à qua ut recedamus non eſt ulla cauſa.* Aliud tamen *eſſet in feudo: propter fauorabilem enim principalis beneficij naturam promptius eſt ut etiam huiuſmodi admittantur* [c], *præſertim cum in re dubia non erret qui ad uerſus fiſcum iudicat.* In *diſpoſitione quoq; legis, quæ legitime natos ſolum ad dignitatem admittit, idem reſpondendum eſt, ut hi admittantur, quos lex pro legitime natis habet* [d]: *fit enim latior interpretatio, ut ſupra diximus.* Et *ideo cum ex lege ordinis non niſi legitimo matrimonio nati in collegium* admitterentur *reſponſum eſt, hos quoq; ſubſequutis nuptijs legitimorum iuri reſtitutos recipiendos eſſe, debet enim ea in lege benignior fieri interpretatio* [e], *niſi cum ſtatuto cautum eſſet, ut uerba ad literam intelligerentur, id enim non ex litera, ſed ex fictione legis eſt. Aduerſus ſecundum hoc principale axi oma quatuor exempla plurimum urgēt: uidetur enim cōditionem in uno caſu, ad diſſimilem quoq; produci debere: nam pupillaris expreſſa ſubſtitutio ad uulgarem tacitam trahitur, & è contrario, uulgaris expreſſa ad tacitam pupillarem* [f], *& tamen hi caſus omnino diſſimiles ſunt,*

x c. fina. xx. q. ij. §. itē opp.
y cap. Raynutius. de teſta.
z Bar. l. centurio. ij. q. iij. mēbri. prin.
a d. c. tanta.
b d. l. fina. c. de his qui ueni.
c c. j. §. penult. quibus mo. feu. amit.
d c. innotuit. de elect.
e Bal. l. conſil. 183. ij.
f l iam hoc iure. de uulga.

ſunt, cum tempore, tum modo, tum etiam effectu[f]. *Sed communiter in hoc deuentum eſt, cum dicamus haſce ſub-ſtitutiones, natura ſui conditionẽ habere: non enim aliud eſt ſubſtitutio, quàm conditionalis inſtitutio. Expreßio igitur unius conditionis aliam non excludit, quoniam lex præſumit ſi de alia cogitatum fuiſſet, eam quoq; teſtatorem æquè expreſſurum fuiſſe. Quòd enim pupillaris contineat uulgarem, eſt ipſius teſtatoris fauor: quòd uulgaris pupillarem, pupilli utilitatem reſpicit. Meritò igitur utriuſq; fauore, & propter paterni pupillarisq; teſtamenti coniunctionem, hæc interpretatio admiſſa eſt. Nam & ſi uoluit teſtator tam ſuam, quàm impuberis hæreditatem eo decedente ad ſubſtitutum pertinere, multo magis ſuã uoluiſſe illi deferre credendum eſt, caſu quo filius repudiaret. Adde etiam quòd ut uulgaris pupillarem contineat, aliquo modo ui uerborum inducitur: conditio enim illa, ſi filius hæres non erit, poteſt intelligi immutabiliter*[g], *& ideo adita hæreditate à pupillo non prorſus extinguitur ſpes ſubſtituti, quia quamuis hæres ſit, poteſt nuda uoluntate uſque ad pubertatem abſtinere, ſententiamq; mutare, quòd rectè Pyleus & ueteres cẽſuerunt,*[g] *licet Accurſius & poſt eum alij manifeſto cauillo diſſenſerint. quorum rationibus haudquaquam difficile eſt reſpondere, cum maiore facilitate ſe paternæ hæreditati quàm extraneorum impuberes immiſceant, quod & alibi attigimus*[h]. *Rurſus obſtat conditio ſi intra decem menſes proximos mortis meæ naſcetur, illi eſt dißimilis, ſi me uiuo naſcetur, & tamen ad hanc producitur*[h]. *Sed ex his quæ ſupra retuli, ſatis conſtat fieri hanc extenſionem, quia*

f l. ſed ſi plures. §. ad ſubſtitutos.

g l. ei qui. de cond. inſt.

g l. impuberibus. l. neceſſarijs. de acquir. hæred l. pen. de auto. tut.

h l. ex contractu. de re iudi. l. ſi filius qui patri. de vulg.

h l. fina. C. de poſth. hære.

quia teſtator ſe tũc moriturum credebat : unde ſi præter ſpem ſuperuixit, non ideo rumpitur teſtamentum [i]. *Rurſus inſtari poteſt: conditio ſi nubere noluerit, ab ea pluri mum differt, ſi nubere non potuerit: nolle enim & non poſſe, perquàm diſsimilia ſunt* [k]: *& tamen in ſubſtitutionibus, conditio, ſi hæres eſſe noluerit, intelligitur, uel nõ potuerit: & uice uerſa* [l]. *Sed reſpondendum eſt, hos caſus ex præſumpta teſtatoris uoluntate abſimiles non eſſe. Cum enim de ſubſtitutione uulgari agatur, per quam ipſi teſtatori ſucceditur, & ſic de eius fauore tractetur, uerisimile eſt, quod de altero expreſsit, alterum quoq;, cum eadem ſubſit ratio, trahi uoluiſſe. Quapropter ſi appareat teſtatorem non ad teſtamenti ſui fauorem attendiſſe, ſed ad hæredis pœnam, aliud dicendum eſſet: ut in hac ſpecie,* Titium *inſtituit, & ſi* Titius *eiusq; filij nolent nomen & gentilia teſtatoris inſignia deferre, ſubſtituit* Caium: *is* Titius *liberos nullos ſuſcepit, unde non potuerunt nomen & inſignia deferri, nũquid ſubſtitutus admittatur?* Et Socynus [m] *reſpondit, ſubſtitutioni locum non eſſe, quoniam is caſus diſsimilis ſit, & de pœna agatur.* Quæ *tamen deciſio penes me dubia eſt, cum ex natura conditionis appareat, fauorem ſuum, ſiue ſuæ familiæ in animaduerſione teſtatoris fuiſſe, & ideo nomen & ſtemmata geri uoluerit: quòd ſi in hoc* Titium *cum liberis decedentem grauauit, quantomagis caſu quo ſine liberis decederet?* Et *ex his in alia quoq; quæſtione quid ſentiendum ſit diſcerni poteſt: Teſtator inſtituit uentrem uxoris, & ſi maſculus naſcatur, & in pupillari ætate decederet,*

i Barto. l. gallus. in prin.

k d. l. pater ſeuerinam. de cond.

l d. §. & quid ſi tantũ. l. ſi C. de inſtit. & ſubſtit.

m Socy. conſi. 258

decederet, ſubſtituit Sempronium, ſi naſcantur fœminæ, inſtituit eas in CCCC. *aureis, uenter nihil peperit, nunquid ſubſtitutus admittetur?* Ex *facto conſultus* Alexã.[n] *reſpondit ſubſtitutum non admitti, & hunc caſum omiſſum cenſeri, cũ altero caſu naſcentium fœminarum Sempronio nihi reliquerit*[o]. Ego *hac in re uereor ne ſententia eius uera non ſit: pupillaris enim illa ſubſtitutio uulgarẽ continet*[p], *unde non nato maſculo, potuit teſtamentum à ſecundo gradu, id eſt, à ſubſtitutione uires aſſumere*[q]. Et *ideo hic caſus nõ uidetur omiſſus eſſe: accedit defuncti mens qui fœminis ſolum* CCCC. *reliquit, quoniã reliquum hæreditatis ad ſubſtitutum pertinere uoluit, & licet particularis inſtitutio, ſi alius hæres nõ ſit ſcriptus, legis diſpoſitione ad ius uniuerſale trahatur, cum tamen uniuerſalis ſubſtitutus hic adeſſet, ipſe admitti debuit, & fœminis præferri*[r]: *receptumq́; Baldi autoritate eſt, etiam qui ex tacita uulgari ſubſtitutione uocatus eſt, in re certa inſtituto præferendum*[ſ]. *Sed iterum tandem obijcitur:* Communiter *recepta eſt ſententia, ſi quis filio impubere hærede ſcripto pupillariter* Titium *ſubſtituit, & ſi* Titius *quandocunq; ſine liberis decedat,* Titio *ipſi* Sempronium, *mortuo* Titio *uiuente pupillo,* Sempronium *pupillo hæredem fore*[t]: *ex qua apparet,* Sempronij *ſubſtitutionem factam* Titio, *& ſub conditione deficientium liberorum, ad caſum penitus diſsimilem trahi, tum reſpectu perſonæ, quia pupillo ipſi ſucceditur, tum reſpectu conditionum, quia etiam ſi* Titius *cum liberis deceſſerit nihilominus erit ſubſtitutioni locus*[u]. *Sed reſpondendum eſt, hunc caſum omnino eſſe expreſſo diſsimilẽ: hæc enim*

uerba

n conſi. 188. ij.

o l. ſi ita ſcripti. de li. & poſth.

p l. pe. de uen. inſpi.

q l. iij. §. fi. de lib. et poſth.

r l. filius a patre. co. tit.

ſ Bal. l. fin. q. 33. C. de hære. inſti.

t Bar. l. quandiu. ij. de acquir. hære.

u Pau. de Caſ. conſili. 152. præſens dubit. uidetur formari. in j. in nouiſſ.

uerba, quandocunque deceſſerit ſine liberis, uerborum compendio uulgarem quoq; ſubſtitutionem continent: undeTitio prædecedente, caput illud, ſi hæres nõ erit, dicitur eueniſſe, meritò ſubſtitutus, ceu hoc caſu uocatus admittitur. Verum igitur non eſt, ex perſona dißimilitudinem ullam eſſe. Ex conditione quoq; dißimilitudo nõ eſt: quia cum ſecundus gradus morte Titij peremptus ſit, & conditiones in illo adiectæ perierunt, perindeq; eſt, ac ſi Sempronium ſolum pupillo teſtator ſubſtituiſſet [x]*, nec ulla conditionis illius ratio habetur. Quod & hac ratione confirmari poteſt, appoſuit enim teſtator illam conditionem in Titij fauorem* [y]*, ut ab inteſtato ſe derelictam hæreditatem accipere filij poſſent: unde ſi hæres non ſit, quia ante pupillum moriatur, deficit ratio fauoris, nec hoc prodeſſe hæredi legitimo debet, cui manifeſta teſtatoris uoluntas ſubſtitutum prætulit* [z]*. Et licet regula ſit, Conditione defecta, ſubſtitutum excludi* [a]*, tamen non procedit, quando aliâs teſtator etiam fuiſſet relicturus* [b] *: at in propoſita ſpecie, conditio illa ſolius Titij fauorem reſpiciebat, de quo amplius non quæritur, cum ſatis ſit hæreditatem cum inſtituti cui ſucceditur oneribus ad Sempronium peruenire, non autem cum Titij oneribus, qui de medio ſublatus eſt. Et ideo in quæſtione facti cum quis hæredi quãdocunque ſine filijs fato fungeretur Titium ſubſtituiſſet, isq; hæres uiuo teſtatore liberis ſuperſtitibus deceßiſſet, dixi ſubſtitutum admittendum, nec legitimo prodeſſe conditionis in caduco gradu defectum, tametſi hac in re poſt Oldradum* [c] *aliter Socynus reſponderit* [d]. TERTIVM *huius tractatus axioma eſt:*

x l. cohæredi. in princi. de vulg.
y Bar. l. illis libertis. de condi.
z l. publi. §. fi. eod. tit.
a l. i. teſtamẽto. eod. tit.
b gl. l. j. C. de inſtit.
c Oldr. cõſi. 141.
d Socy. 76. in fi. iij.

eſt. Cõditio neceſſaria, ſiue actũ ipſum, ſiue effectũ reſpiciat, ad caſum ſimilẽ porrigitur: tũcq; nõ refert, quid ex æquipollentibus fiat. Quapropter cum mater filijs ſuis legaſſet, ſi morte patris iuris ſui effecti fuiſſent, diuus Marcus cum emancipati eſſent legatum deberi iudicauit [c], ea enim conditio effectui actus neceſſaria erat, nẽpe ut illis legatum acquireretur, nihilq; ad patrem pertineret [f]. Quod & uice uerſa in ea ſpecie reſponſum eſt, cũ mater ſub conditione emancipationis reliquiſſet, uel etiam donaſſet, nam & filijs morte patris ſui iuris effectis debebitur [g], effectum enim ſolum mater reſpexiſſe creditur. Unde etiam ſolet dici, nõ de itinere, ſed de meta curãdum [h]. Sed tamen hiſce aduerſatur Vlp. reſponſum, ſi cui ita relictum ſit, ſi morte patris ſui iuris effectus fuerit, & emancipatione ſui iuris effectus fuerit, non uideri defeciſſe conditionem [i], ſed & cum mors patri contingat, quaſi extante conditione, ad fideicõmiſſum admittitur. Quibus uerbis apparet: non ſolũ emancipato deberi fideicõmiſſum, ſed mortem patris nihilominus expectandam, uideturq; hæc fortiſſima eſſe ἀντινομία, ut Accur. Bartoluſq; non citra cauillum diſſoluere eam potuerint. Mihi ea ſententia placet, in quam iuiſſe multos uideo, ut Vlpiani reſponſum intelligatur, cum ab extraneo ſub ea conditione relictum eſt, is enim uidetur odio patris hanc adieciſſe conditionem, ne quicquam omnino in eum peruenire poſſit: unde expectanda erit mors, nec à uerbis recedendum. In matre uerò alia interpretatio aſſumitur, quæ ſub tali conditione legaſſe magis creditur, ut liberis ſuis conſuleret, quàm quòd patrẽ odio haberet. Aduerſatur rur-

c l.mulier. ad trebel.

f l.ſi mar. C. de inſtit.

g l.ſi.C.de donat.quę ſub.

h Bart.l.cum ſeruus. de verb.

i l. fideic. § ſi cui ita. de lega.iij.

ſus reſponſo ſuo Pomponius[k]*, mihi ſæpe (ut ille inquit)*
k d.l. commo diff. *uocandus ad partes, pater enim ne præteritione teſtamē-*
tum rumpatur, neceſſario poſthumum inſtituere debet:
ea inſtitutio duplicem conditionem continet, ſi ſe uiuo,
uel ſe mortuo naſcatur: & tamen alterius horum caſuū
expreſſio ad alterum non trahitur, nec cum Bart. ſentiē-
dum eſt, talē conditionem uoluntariam appellante, quia
ſimpliciter potuit inſtitui: nam & in ſententia diui Mar
l d.l. mulier. *ci*[l]*, potuit mater ſimpliciter filijs legare, & in conſilio*
Galli Aquilij, potuit teſtator ſimpliciter inſtituere, &
tamen caſus mortis ad deportationem emācipationemq́;
producitur. Igitur ut pugnantia ſubmoueamus, ſciendum
eſt, omnem hanc materiam à coniectura mentis teſtatoris
m l. in conditionibus. de cond. & demonſt. *uim, & robur accipere*[m]*. Et ideo ubi probabilis huiuſ-*
modi coniectura eſt, ad caſum omiſſum fit extenſio, ſiue
uoluntaria, ſiue neceſſaria ſit conditio: promptius tamen
in neceſſaria ſumitur hæc præſumptio, quòd in ea ſolum
effectum reſpiciamus. Vnde in hoc Pomponij reſponſo,
cum non ſatis conſtat, quæ mens patriſfam. eſſet, à uerbis
nō debuit recedi, qui fortè alterum caſum expreſſit, quia
magis hoc animo ſuo ſedebat, ut ſuperius oſtendi: nam ſi
propter neceſſitatē inſtitutionis motus fuiſſet, quid opor
tuit alterū caſum omittere? & dum anxie moroſus eſt, al
terū exprimere? cum ſatis illi fuiſſet, ſi ſimpliciter eū qui
naſcetur inſtituiſſet. Iure igitur qui alterum dixit, de al-
n l. maritus. de procur. *tero potius negaſſe cenſebitur*[n]*. Quod & in ea ſpecie cē*
ſendum, cum teſtator ſic uerba concepit: Si quis filius mi
o l. ſi pater filiū. de vulg. *hi poſt mortem filij mei impuberis naſcetur*[o]*: indicatur*
enim mens patris nolentis hunc cum filio iam nato ſi-

mul

mul admitti, unde conditio ad eum caſum non produci-tur, ſed potius tabulæ teſtamenti præteritione rumpũtur. Cuius rei aliqua quoque exẽpla afferri poſſent[p], niſi præ-dicta ſat, ſuperq; eſſe arbitrarer. Sed quid ſi limitatiua, ut ita dicam, dictione uſus ſit teſtator? exempli cauſa: Si filij mihi naſcentur, hæredes ſunto, & ſi ſine liberis de-ceſſerint, tunc Sempronius hæres eſto: nemine nato, re-ſponſum eſt, ſubſtitutum non admitti, propter dictionem tunc, quæ ita reſtringit, ut ad caſum omiſſum productio fieri nequeat, & ita hanc uocem pleriq; reſponſis ſuis de-clararunt, Anch. Socynus, Decius[q], & ſi qui alij. Nam & uulgaris ſubſtitutio, cui taxatiua dictio adiecta pro-ponatur, pupillarem in ſe nullam habet, ut ferè receptius eſt[r]. Sed nobis dubia uidetur horum ſententia, cum Gal-li Aquilij uerba ſic concepta ſint: Qui nepos me mortuo intra X. menſes naſcetur, tunc & c. tamẽ in eis ſit exten-ſio, & ad caſus omiſſos & ad tempora. Item uulgaris ſubſtitutio hac formula concipitur: Si Titius hæres non erit, tunc Seius eſto[ſ]: & tamen pupillarem in ſe habet. Alij[t] non hanc uim illi dictioni attribuunt, ſed gemina-tioni, ut cum dictum eſt, & tunc & eo caſu. Sed & hæc o-pinio ueriſimilis non eſt: Quis enim credat dictis iuribus locum non futurum, ſi præter aduerbium illud temporis, adiectum quoq; fuiſſet eo caſu? Mihi certe non fit ueriſi-mile: cum enim teſtator eo caſu dicit, per argumentũ à cõ-trario ſenſu uidetur cæteros caſus excludere: quod argu-mentum ex coniectura ſumitur, & ideo in primis conie-ctura ſpectanda eſt, quia una præſumptio aliam tollit[u]. Et ex his illa decidi cõtrouerſia poteſt: Teſtator uentrem

p l. ſi ita quis. de uulg.

q Deci. 332. Soci. 258.

r Alex. l. quã-uis. C. de im pub.

ſ l. j. de uulg.

t Dec. conſil. 315.

u l. diuus. de in inte. reſt.

uxoris inſtituit, ſi maſculum pareret, eiq; Seium ſubſtituit, & ſi fœminam uel neminem, Ptochotrophium: uxor in puerperio cæſo uentre, extractoq; fœtu maſculo deceßit, qui etiam aliquantulum ſuperuixit. Quæritur: an Seius admitti poßit? Et uidebatur pleriſque excludēdus, non enim maſculum peperit, cui cæſo uentre infans extractus eſt [x]. *Sed tamen cum hæc conditio, ſi maſculū peperit, neceſſaria ſit, propius eſt effectum conſiderari, & ſubſtitutioni locum eſſe: idq; crebriore calculo approbatum eſt* [y]. *Rurſus & illa uetus quæſtio definiri poteſt: Teſtator uxori uſumfructum reliquit, ſi uidua permanſerit, & poſt eius mortem Titio: uxor ſecundò nupſit, diſceptatur inter Titium & hæredem, utrius, donec uxor morietur, uſusfructus eſſe debeat: & frequentior ea uidetur ſententia* [z], *ut ſtatim Titius uſumfructum habeat, ut conditio mortis etiam ad ſecundas nuptias porrigatur, cum huiuſmodi dilatio in fauorem uxoris adiecta, hæredi prodeſſe non debeat* [a]: *unde ſi ad ſecūdas nuptias properauerit, legatario locum faciet. Sed hæc me deciſio dubium ancipitemq; reddit: cum enim teſtator in conditione poſuerit, ſi uidua permaneret, ſatis id cogitaſſe uidetur, potuiſſe eam ſecundò nubere: unde cum Titium nō niſi poſt eius mortem uocauerit, manifeſte apparet, in caſum nuptiarum uoluiſſe interim excludi: ſicut aliàs quoque traditum eſt, cum teſtator in conditione filios maſculos ſcripſiſſet, ſi deinde in alia ſubſtitutione filiorum ſimplicem mentionem faciat, non cenſeri de maſculis tantum egiſſe* [b] *: cum enim eorum rationem ſemel dixerit, ſi de maſculis quoque alio in loco ſenſiſſet, utiq; & tunc expreßiſſet.*

x Lanniculus, §. ſi. ifra eo.

y Alexand. l. quod dicitur. de libe. & poſthu.

z d. l. mulier.

a l. a filia & alumno, ad Treb.

b Iaſ. l. qui filiabus. de lega. j.

preßiſſet[c]. Nam & diui Marci ſententia nõ tam communem ſententiam adiuuat, ꝙ proſternit expugnatq́;. In ea enim mater mortis caſum expreſſerat, quia non crediderat fore ut pater eos emãciparet[d]: ſi igitur credidiſſet id futurum, caſus pro omiſſo haberetur. At in hac quæſtione, cogitauit teſtator eam ſecundò, nupturam, igitur omiſſus eſt caſus: hincq́; apparet, non ſolius uxoris cauſa dilationem adiectam, ſed hæredis quoque, cuius utilitati in caſu omiſſo proſpexit[e]. Quapropter non temere arbitror hoc caſu à uerbis recedendum, adhærendumq́; regulæ, qua proditum eſt, pœnam priuationis à teſtatore iuſſam, ad hæredem potiusquã ad eũ cuius fauore indicitur pertinere[f]. Communem igitur in hac quæſtione ſententiam minime ſequendam cenſerem cum uxor ipſa iuuenis eſſet, & quam ueriſimiliter potuit teſtator credere alium torum appetituram. Sed & ſi in legato diceretur, poſt mortem uxoris, tũc & eo caſu Titio uſumfructũ, clarius eſſet, propter uim geminationis, interim illi non deberi[g]: Quod & ferè receptius eſt. Sed quid è conuerſo ſtatuendum? Reliquit uxori uſumfructum, ſi uidua permaneret, & ſi alias nuptias celebraret, Titio: non celebrauit, ſed perijt, Titiuſ'ne admittetur? Et admitti futilibus quibuſdam rationibus Socynus reſpondit[h], ſed idem alibi alia ſentit: puto enim uerius eſſe, cũ non admitti: cum non euenerit conditio, unde meritò hæredi remanebit, diſsimilis enim eſt nuptiarũ mortiſq́; caſus. QVARTA principalis regula eſt: Conditionem ſpontaneam præciſe & ad unguem ſeruari, nec ad ſimiles caſus extendi debere. Vnde conditio, ſi ſeruo dederit[i], ad dominũ non prorogabitur: & cõ-

c l. ſ. §. ſi nan tẽ ad def. C de cad. tol.
d d. l. mulier uerſic. quæ quia.
e l. uxori uſumfructum uillæ. de uſu fruc. leg.
f l. vxorem §. hære, de lega. iij.
g d. l. vxoris
h Soci. conſil. 10. in. 3. conſil. 5. eo. lib.
i l. qui hære. di. & §. j. de condi.

ditio, ut hæredi detur, non eam interpretatione accipiet, ut fideicommiſſarijs dari poßit: debet enim factū ipſum ob ſeruari, ut ſi quis incapaci dare iußus ſit, det, licet num-
k l. Mæuius. eo. tit. *mos accipiētis non faciat* [k]. *Et conditio ſi deceſſerit ſine liberis, non deficit, ſi liberos ſuperſtites relinquat, licet*
l l. filiusfa §. cum quis. de leg. j. *mox decedant, uel ſuccedere nolint, aut non poßint* [l]: *ſer uatur enim conditio uti ad literā ſcripta eſt, nec fit exten ſio. Cui etiam rei illud accedit, quod ex ea actus indiui-*
m l. cui fun dus. de cōd. *duus redditur* [m], *alioqui non diceretur in ſpecie obſerua ta. Non procedit axioma hoc, quando actus per omnia ex diſpoſitione legis exæquatur, ſubrogaturq; illi quē teſta tor expreßit. Quapropter cōditio de hærede, in bonorum*
n l. in conditionibus §. patronus. eo tit. *poſſeſſore locum tenet* [n], *quoniam is & nomine & effe ctu hæres exiſtimatur. Eadem etiā in eo, cui Prætor con-*
o l. is qui §. fin. de leg. præſt. *tra tabulas bonorum poſſeßionem dedit, obſeruabitur* [o]. *Item in hærede quoque hæredis, nā & is hæres cenſetur* [p].
p l. paterfa. de vulga. *Sed & in eo cui libertatis cauſa bona ex diui Marci con ſtitutione addicuntur, idē reſponſum eſt* [q]. *Sic conditioni*
q l. iij. §. ſub cō di. & ſid. lib. *ut pupillo detur ſatisfaciet, qui tutori dederit, quoniā is*
r l. ſi fundus. de condi. *pro pupillo accipit* [r], *imò cautius ei ſoluitur. Sic illa uer*
s l. ſi peculiū. §. j. i. ſtatuli beri. §. j. de ſtatulib. *ba, ſi centum ſoluerit, accipiuntur uel compēſauerit. Qui enim compēnſat, ſoluit, id eſt liberat* [ſ]. *Adde quòd cui cō- penſatur iuſte contradicere non poſſet, cum per eum ſtet quominus ſoluatur: dicet enim debitor, ſi mihi ſoluiſſes,*
t l. iij. uerſi. um de. de ſtat. *& ego tibi conditionē adimpleßem* [t]. *Sic & eadem condi*
u l. iulianus ait. de cōdi. & demon. *tio per acceptilationem obſeruatur, quoniam acceptila tio diſpoſitione legis ſolutio eſt* [u]. *Quæ tamen omnia intel ligenda ſunt, niſi alia mens ſit teſtatoris, ut quia inter ca- ſum expreßum, & eum qui à lege ſubrogatur aliqua ſit*

differentia

differentia, quæ ueriſimiliter teſtatorem retrahat, ut ea in quæſtione ſuprà à nobis dictũ eſt, cũ Titio relinquitur ſi hæres ſine filijs legitime natis deceſſerit, nam legitimatus per ſequens matrimonũ defectum cõditionis nõ inducet. Quod & in ea conditione conſtitutum eſt, ſi legitimæ ætatis erit, ut qui ueniam ætatis impetrauerit nihilominus excludatur [x]. *Rurſus non procedit regula, quãdo conditio iure adimpleri non poteſt, idq́; teſtatorem non præteribat, ſufficiet enim ſi de facto ſeruetur* [y]. *Quapropter qui filiæ furioſæ fideicommiſit, ſi ſine liberis decederet, de filijs etiam naturalibus intellexiſſe creditur: cũ furioſa mulier matrimonium contrahere nequeat, nec filios legitimos habere* [z]. *Sic qui hæreditarium ſeruum iuſſus eſt manumittere, & deinde hæres eſſe, ſatis eſt ſi de facto manumittat* [a]: *de iure enim quomodo poteſt, cum adhuc hæres non ſit? Sic ſi pater ſacerdotis fideicommittat, ſi deceſſerit abſque filijs, de naturalibus, & legitimis intelligi non poterit, cum uxores ducere lege Pontificia ſacerdotes prohibeantur: & ideo de adoptiuis intelligetur* [b], *uel ſi monachus ſit, de ipſa eccleſia* [c]. *Nam & illud receptũ eſt: ſi pro ſacris celebrandis centum teſtator myſtis reliquerit, nec propter diras, abominationesq́; Pontificis celebrare illi poſſint, in aliud honeſtæ deprecationis genus erogationem conuertendam* [d]. *Non procedit tandem regula, cum ex coniectura aliqua deprendi poteſt, non modum, ſed finem ipſum in teſtatoris animaduerſione fuiſſe: tunc enim ſpontalis conditio à neceſſaria non differret. Vnde conditio, ſi tutela per pubertatem, ſeu per XIIII. annos finiatur, etiam eueniſſe cenſebitur,*

x l.ſi. C. de his qui ven.

y l. ex facto. §. ſi quis rog. ij. ad Treb.

z l. heredib⁹. §. ſi. ad tre.

a l. mulier §. j. de condi. inſt.

b l. ſi qs poſthu. de lib. & poſthu.

c §. ſed hoc præſenti. de ſanct. epiſ. Capr. conſi. 20.

d l. legatũ. de vſufr. leg.

e l. liberto. §. ſi.de an.leg. ſi morte tutoris finita fuerit[e]: idq; ex coniectura mentis

f l. arethuſ. de ſtat. ho. teſtatoris. Sic & conditio, ſi centum Arethuſæ dederis, per alium adimpleri poteſt[f], ſicut & faciendi conditio, niſi cum perſonæ electa ſit induſtria. Eodem pertinet & illa conditio, ſi me mortuo poſthumus naſcatur, nam ſi teſtator eam adiecit, quòd crederet ſe illa ægritudine mo

g d.l.ſi. C. de poſt.hęr. riturum, nihil oberit, quo minus & qui ſe uiuo naſcetur hæres ſit[g]. Cui non abſimile, in conditione, ſi quis prior

h l. hęredes §. cum ita. ad treb. diem ſuum ſine filijs obierit, quam receptum eſt, etiam extendi, cum poſterior abſq; prole decedat[h]. Quarum definitionum illa eſt ratio, quod in conditionibus potiſſimum defunctorum mens ſpectanda ſit. Igitur cum caſus ueniet, diligenter animaduertendum eſt, quæ fuerit teſtatoris ſententia, ut ex ea ad caſum omiſſum, uel progrediamur, uel intra cancellos uerborum conſiſtamus. De

i Bal. l. preci b⁹. C. de im pub. cipimur tamen plerunq;, ut Baldus inquit[i], dum ſcrupuloſe nimis, & anxie coniecturis ceu exploratis rebus utimur. Quod ut manifeſtius fiat, aliquibus etiam quæſtionibus oſtenſuri ſumus. In primis igitur dubitari conſueuit, an æque in directis ſubſtitutionibus atq; in fideicommiſſis ad caſum omiſſum fiat extenſio. Et Pontanus[k]

k Rom. d. l. ſi cum dotem. in fideicommiſſis quidem fieri cenſuit, quod in eis ſola teſtatoris mens obſeruetur, in ſubſtitutionibus uero non

l l. iubemus. C. de teſt. idem eſſe, quòd hæ expreſſis uerbis concipi debeant[l]. Quapropter (inquit) uidemus ſi pluribus hæredibus

m l. vel ſingulis. de vulg. ſcriptis aliquis poſt mortem omnium directò ſubſtitutus ſit, non uidetur inuicem hæredes ſubſtituti[m], & ta-

n l. titia. §. ſeia libertis. de leg ij. men in fideicommiſſo poſt mortem omnium relicto aliud eſt[n]. In quam ſententiã Dy. Paulusq; Caſtr. cõceſſit. Idem & Socy.

& Socy. quodam reſponſo [o] cenſuit, hoc potiſſimum argumento uſus, quòd hæredi, cuius nomen inconſulto delectum eſt, Prætor bonorum poſſeſſionem non decernit, quia ex coniectura tantum conſtat eum hæredem [p]. In aduerſam penitus ſententiam alij iuere [q], potiusq; adiuuandam extenſione directam ſubſtitutionem, quam obliquam cenſuerunt: fauorabilior enim directa eſt [r], meritò benignius accipi debet. Nam & Bartolus facilius extendi ad caſum omiſſum conditionem in perſona instituti credidit, quam in ſubſtitutionibus extendatur [ſ]. Sed has ego opiniones à ueritate longe lateq; abeſſe arbitror: cũ enim omnis ultima uoluntas à mente teſtatoris pendeat, non uidetur inter hos caſus probabilis eſſe differentia, ſolumq; id erit obſeruandum, an mens illa aliquo modo ex uerbis accipi poſſit [t], confutāturq; maximè ex prædictis axiomatis, quibus apparet non recipi communiter huiuſmodi diſtinctionem. Quinetiam ueterum probatiſſimi nominatim eam repudiauerunt, ut Bal. Alex. Aret. Iaſ. [u] Nec uerum eſt, in fideicommiſſo poſt mortem relicto cenſeri hæredes inuicem ſubſtitutos, niſi non ſolum poſt omnium mortem, ſed etiam in tota hæreditate ſubſtitutum ſit: non enim poſſet tota hæreditas per eum qui ultimus moriatur reſtitui, niſi ad eum peruenerit: perueniſſe autem non potuit, niſi inuicem factam ſubſtitutionem proponamus. Nulla igitur inter ſubſtitutionẽ fideicõmiſſumq; hoc caſu eſt differẽtia. Nec me mouet, quod ex coniectura Prætor bonorum poſſeſſionem hæredi ſcripto, cuius nomen inconſulto deletum eſt, non decernit: quia ſatis eſt ei iure ciuili prouiſum eſſe [x]: cõiecturāq; in hoc

o Socy. cõſ. 140. in. j.
p l. j. ſi tab. teſta. ext.
q Corn. cõſ. 320. in. 4.
r c. ſi pater, de teſta.
ſ Bar. l. galſ. in prin.
t l. j. § ſinautem, de hær. inſt.
v d. l. vel ſingulis.
x l. j. § ſed ſi legi, de his quę in teſt.

ſufficere, prætorij enim edicti uerba huic nõ cõueniebant, quibus ei qui ſcriptus eſt, bonorũ poſſeßio datur: at hic ſcriptus nõ dicitur, cũ nomẽ eius deletũ ſit. Secundo quæritur: an ſubſtitutus poſthumo, caſu quo ille moriatur, cẽſeatur etiã ſubſtitutus, ſi nõ naſcatur? Et in uulgari ſubſtitutione crebrior eſt ſentẽtia, huiuſmodi quoq; caſu uocatũ cẽſeri[y]. *Si igitur teſtator filiũ, qui ſibi naſcetur hæredẽ inſtituit, et ſi hæres erit, & impubes deceſſerit, Caiũ ſubſtituit, nõ nato filio* Caius *admittetur*[z], *idq; ex uteriſimilimente inductũ eſt In ſubſtitutione uero fideicommiſſaria idẽ quoq;* Socynus *reſpõdit, cũ nulla ratio differentiæ afferri poßit*[a]. *Quód enim teſtatorem mouit, ut caſu quo adita hæreditate filius decederet ſubſtitutum cæteris præferret, idẽ & mouere ueriſimiliter debuit, ſi filius nõ naſceretur: nã, ut inquit* Decius[b], *quod poſteà re cœpta permittitur, à principio quoq; permittendũ eſt. In quam ſententiã, & nos quoq; tranſeundũ putamus. Imò etiã ſi filius naſcatur, & hæres eſſe nolit, adhuc ſubſtitutioni locũ eſſe arbitramur, eadẽ enim ſemper ratio mẽtis ſubeſt.* Audẽtius *reſpondit* Pontanus, *ſubſtitutionẽ ſi filius in rerũ natura nõ eſſet, ad caſum quoq; producendam quo uiueret, & impubes decederet*[c]. *Tertio dubitatur. Teſtator inſtituit uario modo poſthumos tã maſculos quàm fœminas, deinde poſthumis, ſi omnes in pupillari ætate morerentur, amitam ſubſtituit, unus tantũ poſthumus natus & impubes mortuus eſt, an ad amitam pertinebit hæreditas, an ad matrẽ quæ filio inteſtato legitima eſt hæres? Et* Old. *reſpondit*[d], *amitam excludi, cum in caſum plurium naſcentium ſubſtituta ſit: unde uno tantum in lu-*

cem

y Ray. in tra. ſta. ſubſti.
z l. ſi. C. de in ſti. Cur. cõſ. 55.
a Soci. conſil. 52.
b Dec. 227.
c Rom. conſi. 6. Mod. d. l. j. de vulg.
d Old. conſil. 142.

*cem edito, caſus pro omiſſo eſt: quod maxime fauore ma-
tris ſtatuendum eſt, ne à luctuoſa filij hæreditate reijcia
tur, cum æquum non ſit tacita coniectura eam priuari,
& in hanc ſententiam plerisq; tranſiuere. Sed uerior eſt
aduerſantium opinio*[c], *ex Pauli reſponſo, qui his uerbis,* c Aret. l. placet. de lib. & poſth. Ray. d. §. & quid ſi tantum.
*cæteri oēs filij filiæq; meæ exhæredes ſunto, recte unicum
filiū exhæredatū ſcribit.*[f]. *Nā etſi nullus natus eſſet, præ
dicto caſu receptius eſt*[g] *ſubſtitutæ amitæ locū futurum,* f l. titius. in prin. de lib. & poſthu.
*idq; etiam in matris dānū, dū oīno tacita non eſſet uulga-
ris ſubſtitutio, quanto magis unico nato, & ante puber* d Barto. d. l. j. col. antepe. uerſi. 5.
*tatem mortuo, excludi non debet? ex mente enim teſtato
ris apparet, matri ipſi prædilectam fuiſſe amitā*[h]. *Quod* h Bart. d. §. cū ita. in fi.
*& in ea ſpecie à me reſponſum eſt, cum in inſtitutione
teſtator ſe unum uel plures qui naſcentur inſtituere di-
xiſſet: quamuis enim in ſubſtitutione ſubijciatur, & ca-
ſu quo omnes moriantur, intelligetur tamen unus uel plu
res ſecundum inſtitutionis formam, à qua declaratio-* i l. j. C. de impub.
nem ſubſtitutio accipit[i]. *Quarto hæſitatum eſt, cum
teſtator iuſſiſſet, ſi filij abſq; maſculis morerentur, reli-
ctis fœminis, hæreditatem ſuam in partes tres diuidi, ex
quibus una fœminis daretur, duæ Titio & Sempronio,
& contigiſſet ut hi filij abſque maſculis fœminisq; dece-* k Dec. conſi. 89.
*derent, num ſubſtitutioni locus eſſet? Et Decius reſpon
dit*[k] *non eſſe, quia deficit conditio, cum nec fœminas qui
dem ſuperſtites filij reliquerint. At alij aliter credide-* l Rayn. & Lāce. d. §. & qd ſi.
runt[l], *propter mentem teſtatoris: in quam ſententiam et
ego pedibus eo. Si enim uoluit teſtator Titium Sempro-
niumq;, etiam in neptium ſuarum damnum admitti, quan
to magis eis nō natis & omni hoc damno ceſſante? Nam*

m Ang. conſ. 93. in fi. & Angelus [m] non diſsimili quæſtione cum omiſſum eſſe hunc caſum ui uerborum præfatus eſſet, non tamen ſe audere aduerſus ſubſtitutos iudicium ferre dixit. Quoniam recti conſcientia abſterreretur, ne contra uoluntatē defuncti reſpondeat, quæ in conditionibus primas partes ſuſtinet. Quinto in hac quoque ſpecie non parum altercatum fuit, Teſtator maſculos qui ſibi naſcerentur inſtituit, & ſi ſine filijs decederent, uxorem uulgariter, pupillariter, per fideicommiſſum ſubſtituit: Si uerò non naſcerentur maſculi, ſed fœminæ, inſtituit uxorem, fœminis dotem conſtituit. Cum nec mares nec fœminæ nati eſſent, reſpondit Ancharanus, ſubſtitutioni locum nō eſſe, uxorēq; n Anch. conſ. 356 excludi [n], quoniam hic caſus omiſſus eſſet. Et quia teſtator caſu naſcentium filiorum noluit à luctuoſa eorum hæreditate matrem excludi, quę ratio eis non natis, deficit: in quam ſententiam & Fulg. tranſijt [o], quia cum inſtitueret paterfamilias uxorem, dotemq; fœminis relinqueret, ueriſimiliter credidit fore, ut ex perſona matris ſua quoque hæreditas tandem ad ipſas deuolueretur. Quid ſi teſtator uxorem excitare uoluit ad ſobolis procreationem? nam & conſtat eas ex fœcunditate magis amari, atque ita recentioribus pleriſque placuit: mihi hæc ſententia omnino menti teſtatoris aduerſari uiſa eſt, & non parum uerbis. Qui cum uulgariter uxorem ſubſtituerit ſatis eam uidetur potiorem feciſſe, etiam memine nato: & cum eam uocauerit, etiam excluſis filiabus, quanto magis hoc caſu uocaſſe cenſendus eſt? & quæ ſupra pro Ancharani ſententia inducuntur adeò leuia ſunt, ut ex ſe ipſis ceu folia farſari, quod Plautus inquit, difflari poſsint.

o Fulg. conſ. 47.

Sexto

Sexto dubitatum fuit, Pater filium iuſsit ſi ſine liberis & inteſtatus decederet fundum Sempronianum Titio dare: hunc fundum uxori legauerat, filio ſub certa conditione reſtituendum, interim mortuus eſt ſine liberis filius condito teſtamento, num legatum Titio debeatur? Et Socynus deberi reſpondit [p]*: Quoniam eam conditionem pater appoſuit: quòd uolebat ut filius de eo prædio poſſet diſponere, quod ubi non faceret, quia nollet aut nõ poſſet, conditio debuit poſſe per æquipollens adimpleri. hoc autem caſu non poterat de eo prædio diſponere, quia adhuc ad matrem pertinebat, diciturq́; is inteſtatus, qui quo ad rem de qua agitur teſtatus non eſt* [q]*. Sed hæc ſententia ſanequàm futilis mihi uidetur, cum coniunctim ſub geminis conditionibus fundus ſit legatus, & altera (nempe quod inteſtatus non deceſsit) defecerit, clarum eſt legatum non deberi* [r]*. Nec quicquam facit quod de illo fundo teſtari non potuit, quia debuit intelligi fuiſſe legatum caſu quo ad eum perueniſſet, id eſt conditio qua ſibi à iure reſtituendus erat iam eueniſſet, unde cum ante eius euentum deceſſerit, euaneſcit legatum, id'que alij recte probant* [f]*. Septimo quæritur, Pater filium inſtituit, & ſi is ſacerdos efficeretur, iuſsit nt poſt mortem Seio hæreditatem reſtitueret, non eſt initiatus, ſed ſine liberis deceſsit, an locus erit fidicommiſſo? Alexander reſpondit* [t]*, hæreditatem Seio reſtituendam, quoniam uidetur teſtator ſacerdotij conditionem appoſuiſſe, propter filiorum defectum, unde ſatis eſt ex æquipollenti adimpletam. Iaſon contra, cum hæc conditio ſpontanea ſit ergo præciſe obſeruanda, aliàs defeciſſe uidetur.*

p Socy. conſi. 92. in iij.

q §. quod autem. de legi. ag. tut

r l. ſi hæredi. pl. de condi. inſt.

f Rayn. d §. & quid ſi tantum.

t Alex. conſil. 100. in. 4.

Quid

Quid enim ſi liberis ſuperſtitibus ante ſacerdotium ſuſceptis deceſsiſſet, nónne uerba expreſſe Seiũ admittunt? Mihi hæc Iaſonis ſententia uero propior uidetur, ne facile, cum ratio in obſcuro ſit, à uerbis recedamus. Poſſent tamen tot coniecturæ mentis adferri, ut Alexandri opinio præualeret, nec refert conditionem eſſe uoluntariam, quia tum quoq; ex coniectura ad caſum omiſſum protenditur, ut ſupra docui. Octauo quæſtionis fuit: Teſtator fratrem hæredem inſtituit: & ſi ſe uiuo moreretur, uulgariter & per fideicommiſſum præfectos ptochotrophij ſubſtituit, deinde mortuus eſt uiuo quidem fratre, ſed abſente, qui huius rei inſcius relictis liberis & ipſe deceſsit, petebant à filio hæreditatem qui ptochotrophium curabant. Et Fulg. pro eis reſpondit, quoniam illa conditio, ſi ſe uiuo moreretur, extendi ad eum quoq; caſum debuit, quo ſe mortuo ante aditam hæreditatem decederet: Quod & Iaſon probauit[u]. Sed hæc opinio ſanequàm ridicula eſt, uulgaris enim illa ſubſtitutio, ſi hæres non erit, intelligitur, uel aliũ hæredẽ non fecerit: unde cum in filium frater iſte ius adeundi tranſmiſerit[x], non uideo cur præfecti excludendi non ſint, manifeſta enim eſt differentia, ſi uiuo teſtatore decedit, nihil habet quod tranſmittat, meritò præfecti erunt potiores, ſi mortuo teſtatore tranſmittet[y]. Quid ergo illi aduerſus uerba mentemq; defuncti ſatagunt? Senſere communiter id doctores[z], dum prædicto caſu admitti ſubſtitutum tradiderunt, quando frater hæreditatem repudiaſſet: tunc enim caſus non omnino diſsimiles ſunt, nimirum innuentes, ſi repudiatum non ſit, aliud iuris eſſe.

u l. cũ propoſnas. C. de hę red. inſt.

x l. Pantonius. de acq. hęr.

y l. j. §. cum autem. de caduc. toll.

z Alex. l. j. in 4. col. uerſi. ſecundo modo. de uulg. & iij. q. ō. j. effectus.

QVIN-

QVINTVM *principale axioma eſt, Diſpoſitum in caſibus ſimplcibus, ad mixtum quoq; porrigitur. In qua re ſciendum eſt, tripliciter mixtum id ſolere diſtingui: aut enim in caſu ſimplici diſpoſitum eſt, cui alia qualitas annexa proponitur: aut in caſu mixto, ſed ſeparabili, aut in mixto inſeparabili. de omnibus igitur uidendum.* Et *primo caſu uera eſt regula, diſpoſitum in caſu ſimplici, in eo quoq; locum habere, cui qualitas addita eſt. Vnde quod de ſenatore ſtatuitur, in eo quoq; ſenatore intelligitur, qui ſe plebeio in adoptionem dedit*[y], *non enim ideo deſijt ſenator eſſe. Et ſeruis lecticarijs legatis, is qui & lecticarius, & coquus eſt debetur*[z]: *& ſi lege municipali cautum ſit, ut macellarij ſint immunes, is quoq; qui & macellarius, & piſcator ſit immunis habebitur*[a], *& ſi qua ſimilia.* Non *procedit tamen hæc concluſio, quoties qualitas illa ſimplici diſpoſitioni repugnat*[b]. Q*uapropter his quæ uxoris cauſa parata ſunt legatis, ea non continebuntur, quæ patrisfamiliæ promiſcuo quoque uſu erant*[c]. *Cum enim maritus principaliter ſit, uidetur potius pro uſu ſuo paraſſe, uxoremq; in ſequelam admiſiſſe, nec ſecerni poteſt quid principaliter uxori in eis parauerit, merito qualitas hæc naturam ſimplicis lagati immutat. Sic & conſtitutio* Rom. Pon*tificis, quæ iubet parochiarum rectores intra annum ſacerdotij gradu inſigniri, alioquin ipſo iure ipſos priuat*[d], *in rectore cui dignitas adſit, ut quia collegiatæ, ut uocãt, eccleſiæ ſit æditui, locum nõ habet: tum quia non ita facile dignitate quiſquam priuandus ſit, tum quia qualitas addita eſt dignior: unde uix eſt, ut iuxta alterius*

ſimpli

y l. per adoptionem. de adop.

z l. ſeruis vrba. §. penul. de leg. iij.

a Bald. l. omniũ. inſti. de act.

b l. cũ ex oratione. §. fin. de ex ec. tut.

c l. hoc legatũ. de leg. iij.

d c. ſtatutũ. de elect. in. 6.

ſimplicis naturā regatur, idq́; præſertim cū de pœna agitur. Sic lex Iulia quæ adulterij crimen quinquennij præſcriptione ſubmoueri ſinit [e]*, ad adulterium, cui inceſtus iungatur, non protrahi, qualitas enim illa aggrauat.* Hincq́; decidi aliquæ quæſtiões poſſunt. Lege municipij *mulier abſq; agnati cōſenſu cōtrahere prohibetur, nū et donare cauſa mortis? Et prohiberi quibuſdā uiſum eſt* [f]*, quia huiuſmodi actus dum fit, formam cōtractus habet, licet poſtquā inductus eſt, ultimas poti⁹ uolūtates imitetur* [g]*. Ipſe in cōtrariā eo partē, et Rom. Socynū, Iaſonemq́; ſequor: hæc enim qualitas, cauſa mortis, rationē cōtractus immutat: lex enim agnati conſenſum reqſiuit, ne fragilitate ſexus dolis obnoxia eſſet mulier: quæ ratio in hoc cōtractu deficit, qui ex ſimplici uolūtate reuocatur, & ambulatorius eſt* [h]*. Quod & in adulto uidemus, cui curator datus ſit, is enim ſine curatore non contrahet, & tamen nō minus cauſa mortis donare prohibetur, quàm teſtari, uel codicillos facere* [i]*. Poſſet ergo prior ſentētia ſuſtineri, quando mulier ex lege nō ſolum contrahere prohibetur, ſed etiā teſtamentum facere, quo caſu pleriq; loquuntur.* LEX *prohibet fundos aliquo contractu extraneis alienari, hæres iuſſu teſtatoris extraneo uendidit, an in legem commiſit? Et cum iſte propter iuſſum teſtatoris alienet, propius eſt ut lex de ſimplici loquens, ad hūc caſum non trahatur: hæc enim qualitas, nempe iuſſus teſtatoris, repugnat* [k]*.* LEX *concedit priuilegia ſcholaribus, quid in ſcholaſticis ciuibus? Et non uidetur, quia hi amore ſcientiæ non fiunt exules, quæ conſtitutionis Federici ratio eſt* [l]*. Sed tamen in alijs legibus municipalibus, uel*

aliquorum

e l. vim paſſam. §. præſcripta. de adult.

f Ancha. cōſi. 384.

g gl. l. j. de dote prælег.

h l. ſed interim. § j. de donatio. inter vi.

i Bal. l. j. de tut. & cur.

k Alex. l. ſi di gnum. ad le. fal.

l Aut. habita. C. ne fil. pro pat. Bal. Sa li. ibi.

aliquorum ordinum humanius eſt arbitrari, priuilegia huiuſmodi fauore ſtudiorum indulgeri, & ideo ciuibus quoq; non deneganda. Rurſus quæritur, Comes Palatinus cui illegitimos natalibus reſtituere ius[m], *quendam pleniſsime reſtituit, ab alio citra ſpem ſucceſsionis legitimatum, num id potuerit? Socynus negat*[n], *quoniam illegitimos reſtituere poterat, is illegitimus ſimpliciter non erat, licet quantum ad hæreditatem patris capeſſendam attineret, pro illegitimo eſſet. Ipſe contraria ſentio, cum hæc qualitas diſpoſitionem ſimplicem non mutet, ſed adiuuet potius. Qui enim legitimum quo ad perſonam, & quo ad ſucceſsionem facere poteſt, etiam illum quantum ad bona reſtituere poterit, qui iam quantum ad perſonam attinet reſtitutus eſt. In ſecundo caſu cum mixta ſunt ſeparabilia, unumquodq; ſua natura, ſuoq; iure regitur*[o]. *Quapropter ſi in contractu innominato adſit donatio, quatenus donatum erit, non reuocabitur, quod ſupra eſt, poterit ex pœnitentia ſecundum contractus innominati naturam aboleri*[p]. *Et ſi ita facta ſit exhæreditatio, ſi filius natus natáue erit, exhæres eſto, utriſque natis non rumpitur teſtamentum, quia uterque ſeparatim exhæredatum ſe reperit*[q]. *Quo fit ut appareat hæc etiam in ſtricta atq; odioſa materia obſeruari*[r], *proprie enim hoc caſu ſub ſimplicibus mixtus continetur*[ſ]. *Et ex his conſequens eſt, quòd ſi domum quis uendiderit modico pretio, ut quod dimidiam iuſtæ æſtimationis non attingeret, quatenus pretium conuentum eſt, cenſeatur uenditio, quatenus ſupra pretium ualet, ſit donatio*[t], *ſi tamen actum hoc ſit, & ita frequentius receptum eſt:*

m l. j. C. de aſſeſ.

n Inter conſilia. Cur. 18.

o l. ſi uiua. in fi. C. de bo. mat.

p l. ariſto. de donat.

q l. ſi ita. de in iuſto. rup.

r Corn. cōſ. 66. in. j.

ſ l. ſi ſtatu li. §. ſi. de ſtat.

t l. ſi ſpōſus. §. circa. de donat. inter vir.

cum enim ſeparationem hæc materia recipiat, utrunque
u Andr. Sic .l. deſe cenſendum eſt, tametſi alij contra [u]. Sic ſi quis plu-
ij. de verbo. rium artium magiſter ſit ſub eius artis iudice conuenie
oblig. tur, ob quam in ius uocatur, ad cauſamq́; actionis attēde
x l. j. §. fina. de mus [x]. Sic & in hac quæſtione diſcernendum eſt, uendo
tribu. tibi domum acceptis centum aureis, & etiam uinea, quæ
y Bal. in ph. alijs centum aureis æſtimatur, quem contractum hunc ar
feudo. colū. bitrabimur? Baldus omnino eſſe uenditionem [y], Roma-
iiij.
z Roma. d. l. nus omnino eſſe innominatum contractum cenſuerunt [z].
ariſto. Ego duos eſſe contractus magis arbitror, & domum par
tim uenditam, partim permutatam eſſe: quod ſi diſparis
ſit ualoris res & pretiū, quod maius erit obſeruabimus [a].
a Bart. d. l. ari Quapropter cum ex cōſuetudine dominis directis in per
ſto. mutationibus laudationis pretium non ſoluatur, in uendi
tionibus ſoluatur, in prædicto caſu non niſi dimidium lau
datiui pendetur, quod ſi pars permutata maior ſit, nihil
b Guid. pap. præſtabitur [b], quod & in iure prælationis recipiendum
q. 92. in fin. uidetur, cum & partem tantum potuiſſet incola uende-
re, nec ideo dominus in toto iuſte petijſſet ſe præferri. In
tertio caſu cum mixtum ſeparari non poteſt. Primo ui
c l. quid ergo. dendum eſt, an proprie ſub ſimplicibus contineatur? Et
§. ait. de in- receptum eſt non contineri [c], ſed ex ſententia legis tantū
fam. ineſſe: non tamen expreſſis ſimplicibus penitus omiſſum
hunc caſum Bartolus cenſet: indeq́; eſt, quod in fauora
bilibus procedet axioma, ut ſub ſimplicibus de mixto
d l. ſi ita ſcri- quoque actum humanitate ſuggerente exiſtimemus [d].
ptū. de libe. Quapropter cum pater libros legales filio, ſi doctor iu-
& poſt. ris ciuilis fieret, legauiſſet, & Philoſophicos ſi in Philo-
ſophia, & utrunque gradum filius aſſumpſiſſet, utrun-
que

que legatum conſequi debere Baldus reſpondit [e] *. Sic & Alex. cũ lege municipali iurisdictio in actionibus in perſonam uni iudici tribueretur, in actionibus in rem alteri, utrunque de mixtis poſſe cognoſcere reſpondit* [f] *, quoniam hic de fauore ordinariæ iurisdictiõis agitur. Quod tamen intellige, niſi huiuſmodi actio in altero præualeat* [g] *. Si tñ appareret non niſi in caſibus ſimplicibus uoluiſſe teſtatorem prouidere, mixtumq; pro omiſſo haberi, tunc aliud obſeruandum eſſet, cuius rei exemplum apud Bartolum eſt* [h]*. In odioſis uero crebrius receptum eſt, ſub ſimplicibus mixtum nõ contineri, quæ tamen ſententia perquàm dubia eſt, cum in exhæredatione contineri ſuprà docuerimus* [i] *. Nam & legata ſtricte accipiuntur & tamen in eis regula procedit* [k] *. Sic & priuilegia, quãuis à iure cõmuni deflectant, tamenq́ in eis quoque regula obſeruabitur* [l] *. Sic & edictum prætoris infamia notãs qui binas nuptias uel bina ſponſalia contraxerit, quamuis pœnale, tamen ad caſum mixtum porrigitur* [m] *. Sic in contractibus, ſi uaccam prægnantem tibi uendam, pacto ſi uitulum pariat, ſit meus, ſi uitulam, fœtus ſit tuus, utroque nato ſuum quilibet habebit* [n] *. Quid cenſendum? & cum mixtum ſeparationem recipit, uel ſimplici annexa eſt qualitas non repugnans, quia tunc proprie ſub ſimplicibus cõtinetur, non dubitauerim in odioſis quoq; regulam procedere. Quapropter & in prædictæ exhæredationis exemplo, & in uaccæ uenditione non puto dubitandum, ex ui uerborum caſum mixtum aliquo modo contineri. Sed cum mixtum inſeparabile eſt, quia ex ſententia legis ſolũ ſub ſimplicibus cõtinetur, putarẽ uerius eſſe*

e Bald. l. fi. C. com. de leg.

f Alex. l. gallus. §. ille caſus.

g Segn. conſ. 48.

h Bart. in. l. cũ auus. de condi. & demõ.

i d. l. ſi ita facta.

k l. titiæ textores. de lega. j.

l l. ij. §. amplius. de excuſ. tut.

m d. l. quid ergo.

n Bart. l. ſi extraneus. de cõd. ob cau.

in odioſis non contineri, & crebriorem ſententiam ſequerer. Ita tamen ut quibus in caſibus ſupra docui in pœnalibus fieri extenſionem, in his quoque caſibus ſimplices ad mixtũ trahantur, & ex his complures quæſtiones finiri poſſunt. Et in primis illa, qua dubitari conſueuit, an in contractu, quem feudi uulgò appellamus, caſus mixtus ſub ſimplicibus comprendatur? & Pont. non comprendi credidit, cum in contractibus, eius quod omiſſum eſt nulla ratio habeatur [o]. *Sed in hoc ego diſſentio, feuda enim beneficia ſunt, unde latam fauorabilemq́; interpretationem accipere debent, quapropter in eis appellatione filiorum etiam nepotes continentur* [p]. *Vnde & traditum eſt, naturam bonæ fidei hunc contractum ſeruare* [q]. *Quod maxime admittendum, ſi cum principe initus ſit, omnes enim eius contractus propter perſonæ qualitatẽ, in qua bonam fidem exuberare oportet, bonæ fidei exiſtimantur* [r]. *Secundo dubitatur, an in compromiſſo, cui adiecta ſit pœna, diſpoſitum in ſimplicibus, ad mixtum caſum producatur? & Corneus* [ſ] *reſpondit, non produci: quod tum uerum arbitror, cum ueriſimile non eſt de caſu mixto à partibus cogitatum. Tertio, an ſi iudex terminum cõceſſerit cauſa omnium exceptionum dilatoriarũ, hæ quoque comprendantur, quæ licet negotium perimant, tamen interim pro dilatorijs opponuntur* [t]? *Et aliqui non comprendi dixerunt, quoniam exceptiones hæ mixtam naturam habẽt: ideoq́; in materia iudiciorum, quæ ſtricte accipitur, ſub ſimplicibus contineri non debent, qua tamen in re amplius ipſe quærendum reor. Quarto, an conſuetudo feudalis, qua maſculi in beneficiarijs illis poſſeßionibus*

o l. quicquid. de uerb. obl.
p cap. j. §. & ſi cliẽtulus. de ali. feu.
q c. j. de benef. fra.
r Bal. de pace conſt. uerſi. ſi qua uero.
ſ Corn. cõſil. 63. in 2.
t c. paſtoralis. de excep.

nibus fœminis præferuntur, in hermaphrodito locum habeat? Et ſi maſculino ſexu magis incaleſcat, certum eſt conſuetudini locum eſſe [u], *at cum planè dubium eſt, utro ſexu ſit potior, reſpondit* Bal. *beneficio excludi* [x], *quod huiuſmodi cõſuetudo ſtricte accipi debeat. Nec eſt ueriſimile id actum, ut huiuſmodi naturæ ludibria ad ea beneficia admittantur, quæ non niſi nobilibus & ſtrenuis uiris ſolebant indulgeri. Quinto, lex erat, in cauſis motis uel mouendis ſportulæ prius deponantur, quid in cauſa appellationis, quæ mixtam quodammodo naturam habet? non enim cum principali eadem eſt, nec tamen penitus diuerſa.* [y] *Et Alexander ex facto interrogatus, locum non eſſe legi reſpondit* [z], *quoniam plebiſcitum id à iuris communis orbita recedit, & ſtricte acipi debet, meritò caſus mixtus non continebitur. Sed ego in primis ad rationem legis attendendum opinor, quæ ſi utroque caſu eadem ſubſit, fiet extenſio, quòd ſupra à nobis traditum eſt. Sexto, lex municipij in cauſis ciuilibus actionem trium menſium ſpatio eximi iubet, in criminalibus duorum termino concludit, quid in actione mixta, quæ ciuilem ſimul, capitalemq́; controuerſiam contineat? Et Angelus non comprendi ea lege reſpondit* [a], *& ideo non niſi ultra triennij metas ſecundum ueterem iuris ſanctionem perimi* [b]. *Septimo, lex de iudicio ciuili & criminali uerba facit; num in eo iudicio obſeruabitur, quo pœna partim fiſco, partim actori exolui debet? Et cum tale iudicium ſit mixtum, non comprendi hunc caſum Alexander ſcripſit* [c], *ſi tamen maior ea ſit pœna quæ fiſco debetur, magis eſt ut criminale potius exiſtimem, ſicut quæ priuato,*

u l. quæritur. de ſtat. ho.
x Bald. conſ. 237. in. 3.
y Cy. l. inuitus. q. xj. C. de proc.
z Alex. conſ. 96. in. 2.
a Ang. conſil. 257.
b l. properandum. C. de iudi.
c Alex. in rubri. C. de iu.

ciuili erit[d]. Octauo, Comes Palatinus eos qui ex adulterio nati ſunt natalibus reſtituere poteſt, itemq́; eos qui ex inceſtu ſunt geniti: quid de eo qui utroque uitio laborat? Et cum hic de principis beneficio tractetur, materiaq́; ſit fauore digna, cenſuerũt plerique eum qui adulterio inceſtoq́; partu natus ſit, nihilominus legitimum fieri poſſe, at alij contra[e]. Qui enim utroq; næuo maculoſus ſit, odioſior cenſeri debet. Cui ergo quod minus eſt conceditur, id conceſſum non intelligetur quod plus eſt[f]. Sed ego primã ſententiam, quæ receptior eſt, ſequor. Si enim quis plures filios, quorum aliqui ex adulterio, aliqui ex inceſtu procreati eſſent, ſuſtuliſſet, utique omnes hac Comitis indulgentia natalibus reſtitui curare poſſet[g]: & tamen dubiũ non eſt, magis deliquiſſe ob delicti iterationem in his omnibus patrem, quàm qui in uno tantum peccauerit. Quapropter ſi delictum parẽtum reſpiciamus, caſus mixtus minor eſt expreſſis, ſi ad filios ipſos attendamus, cum eorũ reſpectu conceſſio ſit fauorabilis (miſericordia enim digni ſunt, qui alieno laborant uitio[h]) dicendum eſt ad hunc quoque conceſſionem extendendam, quia in fauorabilibus fit extenſio etiam ſi æque tãta ratio non ſubſit[i]. Nono dubitatur, quoties in aliquo actu duæ qualitates inuicem contrariæ concurrunt, conſtat potentiorem attendi[k], quænam igitur qualitas ualidior exiſtimabitur? Et in primis quæ dignior erit. Vnde ſi in eadem cauſa ſacerdos ſecularisq́; litigent, beneficio initiati etiã profanus fruetur[l]. Sic ſi maior. xxv. annis communem cum minore cauſam habeat, & ipſe minoris priuilegio utetur[m]. Sic cum Romanus Pontifex extraordinarium

d c. tuæ. de procur.
e Bart. d. l. ij de uerb.
f l. cui pacto de ſer. excep.
g l. iij. C. de epi. aud.
h l. lege. C. de nat. lib.
i c. fi. de Sym.
k c. per hoc. de hæret. li. 6. d. l. quæritur.
l l. præcipimus. §. hoc eodem. C. de app.
m l. ſi communẽ. ff. quem. ſer. a.

æruſ

eruſcationis munus quibuſcunque adminiſtratoribus in dixiſſet, non cõprẽdi: Cardinales eius purpuratos reſponſum eſt [n]*: talis enim qualitas, tãquam dignior, cæterorum adminiſtratorũ nomenclatione eos eximit: qua de re poſſent quàmplurima exempla adduci, quæ paßim apud recentiores collecta reperiuntur* [o]*. Potentior quoq; ea cauſa exiſtimanda eſt, quæ benignior ſit: quamobrẽ ſi pupillo legatum ſit ea conditione, ut decem quæ hæredi naturaliter debebat ſolueret, eamq; pecuniã hæres acceperit, potius iure obligationis datã, quã cõditionis adimplendæ cauſa creditur, quia id benignius eſt* [p]*, tum ut legatarij integra legata ex uoluntate defuncti conſequantur, tum ut uideatur pupillus bona fide omne quod debebat reſtituiſſe. Nec me mouet quòd in lege Aquilia, ſi Elephantes uel Cameli occiſi fuerint, ſit condemnatio tanquam iumẽtis occiſis, cum tamen mixtum ſit genus, natura enim eorum fera eſt. Quæ feritas ſi reſpiceretur, legis Aquiliæ locus non erat* [q]*: nam id inductum credibile eſt, ut domino Elephantis uel Cameli damnum reſarciatur, quod certe benignius eſt, ne impune in re aliena damnum detur. Rurſus potentior ea eſt cauſa, quæ iure communi iuuatur, quam quæ iure ſpeciali, uel cõmentitio ſuſtinetur. Quapropter miles in dubio uoluiſſe ſecundum ius commune teſtari magis creditur, quàm militari priuilegio uti* [r]*. Hinc eſt, quòd ſi lex municipij non permittit aduerſus doctorem inquiri, aduerſus uero militem concedit: ſi quis idem, & doctor, & miles ſit, qui crimine promiſcuo deliquerit, ea reſpicietur qualitas quæ iuri cõmuni magis accedet* [ſ]*. Cauſa quoq; naturalis fortuitæ, &*

n Rom. conſi. 498.

o Feli. c. ſecundo. de iudæ.

p l. ſi pupillus. ad le. fal.

q l. ij. in fin. ad le. aquil.

r l. nam ſi. de iniuſt. rup.

ſ Bal. l. ſi quis dec. C. de fal.

extrinſecus accidenti quoties contrarij inuicem effectus erunt præualebit[t], niſi tamen aliud ex ſubiecto argumento appareat, ut cum frater miles aliũ fratrẽ militem hæredem inſtituit, ex cauſa militiæ, & ob contubernium amore reliquiſſe potius creditur, quàm iure ſamginis, caſtrenſeq; id peculium exiſtimabitur[u]; quod arbitror fauore militiæ conſtitutũ. Specialis quoq; cauſa potentior generali exiſtimanda eſt[x], ſicut & cauſa prohibitiua permiſſiuã ſuperat[y], & qualitas quæ nocet magis in animaduerſione eſt, quàm quæ proſit[z]. Vnde ſi ordinis lege cautum ſit, ut nullus doctor poſſit ſcholaſticorum rector eſſe, qui Philoſophiæ doctor ſit, medicinæ uerò auditor, legis prohibitionẽ ex Baldi[a] reſpõſo continebitur. Sed & hæ et huiuſmodi ab alijs diffuſius tradita in præſentia non ulterius pertractanda duxi. Et hæc quidem quod ad extenſionem attinet ſatis ſunt. Supereſt ut pauca illi affinia attingamus. Et regula eſt generalis, quod ut agimus nõ ualet, ſaltẽ eo modo ualere quo facere poſſumus; ea ſub ſe quaſdam ſpecies continet, qualis illa. Si diſpoſitioni impoſſibile aliquid per conditionem addatur, omnia uitiantur[b], ſi per modum, modus reijcitur, diſpoſitio ſuſtinetur. Rurſus alia; qui actus proprie intellectis uerbis non ualet, ex improprietate ſuſtinebitur. Item alia, in ambiguis ea ſemper fit interpretatio, ut actus ualeat potius quàm pereat. Rurſus quarta, Actus nullus, nullius effectus eſt, niſi quod ex eo quoq; mens teſtatoris declaratur[c], ex qua quandoq; eandẽ uim habet atque ſi ualidus eſſet, ut quando conditionem de facto impleri ſufficit[d], quod ſupra attigimus. Idem in pœnis

quando

t Bar. l. q̃ habet. de tut.

v l. cũ allegas. C. de caſtr. pe.

x l. ſeruis vrba. § fin. de leg. iij.

y l. ſabinus. ff. com. diui.

z l. ſi quis in gratiam. § fin. ad ſyll.

a Bal. i proh. decr. ij. col.

b l. impoſsibilis. de verb.

c l. ſi. de reb. c.

d l. mulier § j. de condi. inſt.

quando quis ita ex actu nullo inquietatur, ac ſi ualidus eſſet[e]*. Quod & in criminibus quoque receptum eſt, cum enim iure fieri nequeat, ſequitur ut ſi quis de facto committat, legitimis pœnis ſubijcitur*[f]*. Sed an actus nullus nomen ſaltem ſeruet? Et nõ uidetur. Quapropter ſtipulatio nulla, proprie ſtipulatio non eſt*[g]*: teſtamentum nullum, non eſt teſtamentum: ſententia nulla, non eſt ſententia. Sic in citatione, in inſtrumento, in ceſsione. Quod procedere Baldus cenſuit in actibus iuris*[h]*, aliâs actus facti etiam proprie nomen ſeruant, tametſi perperam fiant*[i]*. Sed quid in contractibus iuriſgentium? hi enim facti ſunt. Et uidetur uenditionem nullam, poſſe uenditionem appellari*[k]*; ſicut & matrimoniũ nullum, matrimonium dicitur*[l]*; quod & in diuortio receptum eſt. Sed cum à iure ciuili fomentũ recipiant, uerius reor, non niſi impropric, & demonſtrationis cuiuſdam cauſa ſic appellari. His accedit, quòd paria exiſtimãtur, non habere, & inutilem habere*[m]*. Quapropter idem eſſe Accurſius ſcripſit, ſiue mulier maritum non habeat, ſiue habeat quidem, uerum inutilem*[n]*: ſed hoc ex effectu accipitur, quãtum enim ad uerba attinet, certum eſt maritum habere. Sed de his ſpeciebus ſatis eſt. Nunc iſtam principalem declaremus, in qua à Bart. eiuſq; in hoc crebriore calculo recepta ſententia neceſſario recedendum mihi uideo, quod omnes caſus non comprenderit, & etiam non omnino uera ratione innitatur. Igitur ſciendum, non generaliter hic nos quærere, utrum actus nullus aliquem effectum pariat, quod ſupra declarauimus, nec dequocũq; effectu nos loqui, ſed de eo tãtũ, qui*

e l. ubi. C. de tranſ.
f l. nemo martyres. C. de ſa. ſan. eccl.
g l. j. §. ſed ſi mihi. de verbo.
h Bal. l. iij. de teſt. tut.
i d l. mulier.
k l. labeo. in verb. emerit. infra eo.
l l. quod ſeruius. de cõ. ob cau.
m c. j. de præſcrip.
n gl. l. ſi. C. de plag.

actui attentato cōfinis eſt, qualis eſt pactio ſtipulationi, codicilli teſtamento, fideicommiſſum ſubſtitutioni, actus uiæ, & ſi qua huiuſmodi affinitate quadā iungūtur. In his ergo affirmandū, actum qui ea forma, & modo quo agitur non ualet, in eum qui poßibilis ſit modum ſuſtineri, ſi modo teſtatoris uel cōtrahentiū uoluntas eiuſmodi præſumatur: nā & hoc credere humanius eſt, & ex eo ſuadetur, quòd ſemper id in interpretatiōe agendū, ne irriti omnino & eluſorij ſint cōtractus. Quod maxime abſq; dubio procedit, cum expreſſum eſt per partes, mentis ipſorum eſſe, ut omni meliori modo quo poſſunt actus ualeat [o]. Quæ clauſula ſi in tabulis addita ſit teſtamentum præteritione filij nullū, ſaltem iure codicillorū ſuſtinebitur, & ſi pater filio certā rem reliquerit, propter hanc clauſulam iure inſtitutionis reliquiſſe cenſebitur [p]. Non tamen tanti effectus eſt, ut actū ſuſtineat in caſum à partibus nō cogitatum, ut quia deinde inſperatò euenit [q], uel perquàm raro accidere ſoleret, nec ſola generalitas uerborū ſufficeret, ſi mens ueriſimiliter ab eo caſu abfuit [r]. Quod in ea ſpecie receptū eſt, cū teſtator ſi non ualebit teſtamentū iußit iure codicillorum obſeruari, præterito enim poſthumo rumpetur, nec in uim quidē fideicommißi poterit ſuſtineri, nō enim ueriſimiliter id uoluit teſtator [ſ]: poſſunt tamē id agere partes, ut etiā in caſum non prouiſum ualeat, ut cū aliquis ex cauſa quacunq; etiam incognita liberatur [t]: quod tamen adhuc temperatur, ne dolū remiſſum facile credamus [u], & hæc quidem cum mens partium clara eſt. Cæterum etiā in dubijs, ut prædixi, potius credendum eſt uoluiſſe partes actum non omnino inutilem

o l.j. de iure codicil.

p Alex. conſi. 112. in. 3.

q Rom. conſi. 294. Feli. c. cū ſuper, de offi. deleg.

r l. fiſtulas §. frumenta. de cōtrah. ēpti.

ſ Soci. conſil. 93. in. 4.

t Alex. conſi. 11. in. ij. col. pen.

v l. tres fratres. de pact.

tilem facere, & ideo pro regula affirmandum eſt, huiuſmodi quod geritur prout fieri poteſt ſuſtineri. Quæ regula tunc non procedit, cum alicuius diſponentium mens aduerſatur: ueluti cum apparet quem uoluiſſe teſtamentum facere, nõ enim ſi irritum ſit interpretabimur ſaltem iure codicillorum defendi[x]*. Id ea ratione nititur, quòd nõ uidetur teſtator, qui de toto uoluit diſponere, id egiſſe, ut diuiſa in partes re aliter atq; aliter cenſeatur, qui hæres ex teſtamento eſt ſolidum conſequitur, qui ex codicilis, partem iure fideicommiſſi, cum aliam partem legitimus hæres directe ex S. C. Trebelliano retineat: quæ diuiſio cum diuerſa ſit ab eo quod teſtator egerat, non arbitrabimur id ſenſiſſe, ut actus in hunc modum ſuſtineatur. Qua ratione & libertas directa ſeruo alieno in teſtamento data in uim fideicommiſſi non firmabitur*[y]*: trãſiret enim in penitus diuerſam ſpeciem, cum per directam ſoli ſeruo prouideatur, per fideicommiſſariam etiam hæredi propter ius patronatus, quod quidem in bonis teſtatoris nec uere eſt, nec produci quidem poteſt,*[z] *unde & ad extraneos hæredes non tranſit, quòd ſi in bonis teſtatoris eſſet, non ita diuerſa ſpecies exiſtimaretur. Qua ratione ſubſtitutio directa, in fideicõmiſſariam quãdoq; flectitur: nempe quoties à principio ceu directa ualere non potuit*[a]*: ſi enim potuiſſet, quia actus non dicitur irritus q ualere potuit: nõ fiet hæc interpretatio*[b]*. In cõtractibus quoq; quũ aliquem nobis obligamus, regula nõ procedet: cum enim non niſi ex utriuſq; partis conſenſu contractus uim accipiant, non eſt uerisimile eum qui obligatur, in alia ſpecie conſenſurum*[c]*; quinimo credendũ eſt,*

qui

x l. nõ codicillum. C. de teſta.

y l. ſi ſeruus. §. ſi ſeruus alienus. de leg. i.

z Bar. l. i. col. iii. de leg. i.

a l. ſcæuola. ad treb.

b l. uerbis. de uulg.

c l. i. §. ſi quis ita. de uerb. oblig.

qui inutiliter ſe obligat, delectari actum inutilem ſe facere, nec creditorem admoniturum[d]. Quapropter *dominus pro ſeruo inutiliter fideiubens, quaſi iuſſerit non obligatur*[e]*: ſic fideiuſſor eo tempore datus, quo in peculio nihil eſt, niſi ſic acceptus ſit, ut in futurum tempus, quo in peculio aliquid erit, obligaretur, fruſtra acceptus cenſebitur*[f]. *Sic inutiliter tranſigens, non uidetur uoluiſſe ex pacto obligari, quis enim credat aduerſario, qui cum litigatum eſt, uoluiſſe quenquam donare*[g]*? Cæterum & ubi lex pro forma aliquid requirit, ea non ſeruata, omnino actus perimitur. Vnde ſtipulatio cuius forma ſeruata non ſit, nec in uim pacti quidem ualebit*[h]*: fauore tamen liberationis receptum eſt, ut ſi acceptilatio inutilis fuit, tacita pactione id actum uideatur, ne petatur,* quod Pau*lus ſcripſit*: Non quòd ea *tacitum pactum in ſe habeat (cum enim acceptilatio cauſa liberationis fiat, uinculum obligationis nullum debet inducere) ſed ex quadam æquitate naturali, qua quis obligatur non petere*[k]*: & ita ego ſentio, licet alij aliter*. Et *hæc omnia quidem ex coniectura mētis inducūtur, quæ tempore initi actus fuiſſe præſumitur. Sed quid ſi caſus aliquis deinde ſuperueniat, quē ſi partes euenturum credidiſſent, aliud conſtituiſſent?* Et *in hoc breuiter diſtinguendum eſt, cum quæritur, an uoluntas intelligatur rebus ſic ſtantibus:* Aut *in his loquimur quæ ex unius arbitrio pendent, & tunc ſi res incidat in eum caſum in quem uериſimile ſit eum aliter diſpoſiturum, mutata uoluntas intelligitur*[l]. Qua *ratione ſi pater filio tutorem dederit, isq; improbus factus fuerit, non ſequetur magiſtratus iudicium teſtatoris*[m], *quē* ueri-

d l. an inutilis. de accep.

e l. j. §. deinde. quod iuſſu.

f l. eo tempore. uerſ. ſed fideiuſſ. de pecul.

g l. ſuus. C. de repu. hære.

h l. i. §. eum q. de cōſt. pec.

i l. ſi unus §. ſi acceptilatio. de pact.

k Bar. l. ubi. C. de tranſ

l l. paulo. §. ſ. de leg. iii.

m l. mæuia §. ſi. de an. leg.

uériſimile eſt ſi hoc præuidiſſet[n]*, tutorem non fuiſſe huiuſmodi filio daturum. Quo exemplo & procurator conſtitutus, ſi prodigus, negligens, ſtupidus fiat, reuocatus cẽſebitur*[o]*. Sic legatum ex inimicitia deinde contracta, uel per alienationẽ reuocatur*[p]*. Sic teſtamentum natiuitate liberorum*[q]*. Sic cum teſtator alienationem fauore pupilli prohibuiſſet, deindeq; conſtitiſſet pupillo eam expedire, reſpondit Aret. iudicis autoritate uenditionem concedendam*[r]*. Sic cum teſtator iuſsiſſet, ne in fundo inſtitutus eo amplius quicquàm peteret, cenſuit* Bart. *ius accreſcendi ſublatum non uideri*[r]*. Sic priuilegia monachis conceſſa, propter exuberantem eorum numerum reuocantur*[ſ]*. Hinc ex facto cum quidam unicum filium hæredem ſcripſiſſet, & conſanguineæ puellæ pro dote centum legaſſet, quæ ſumma tempore teſtamenti propter amplas eius facultates minima uideri poterat, deinde ad paupertatem redactus, eodem teſtamento deceßiſſet, legatum arbitrio iudicis moderandum pleriſque uiſum eſt, ne plus filio extranea puella conſequatur. Aut in cõtractibus loquimur, qui ex duorum uoluntate interpretationem recipiunt, & tunc non intelligetur rebus ſic ſtantibus tantum facta promißio, nec alterius uoluntas mutata quicquam innouabit*[u]*. Quod tamen perpetuum non eſt. Quid enim ſi prior contractus ex errore proceßiſſet*[x]*? quid ſi ex fiducia*[y]*? quid ſi aliqua cauſa hoc ſuaderet, de qua à partibus nihil cogitatum fuiſſet? ut ſi promiſerim tibi gladium reſtituere, deinde furens petas*[z]*. Quapropter & in ſcholaſtico reſponſum eſt, quamuis in aliqua Academia lauream doctoratus, ut uocant, accipere etiam ſub iuriſiurandi*

n l. in confirmando. de conf. tut.

o l. cum quis. de ſol.

p l. rẽ, legatam.

q auten. ex cauſa.

r Are. cõſ. 22.

ſ Bart. l. quoties. §. ſi duo in fi. de hære inſtit.

t c. ſuggeſtum de dec.

u l. ſicut. C. de act.

l. lucius. de euic.

x Bar. l. fin §. idem quæſiuit. d' condi. ind.

y l. fi. C. de nõ num. pec.

z 22. q. 2. ne quis.

religione

religione promiſerit, nihilominus ſi in aliud Gymnaſium tranſeat, & ibi examine facto approbetur, non cenſeri periurum [a]. Sed & conditiones quæ tacite ex natura contractus inſunt, ſemper intelliguntur. Si igitur tibi domũ locauero, & habere licere promiſero, intelligetur rebus ſic ſe habentibus, & penſione interim recepta [b]. Sed & cum lex ex noua cauſa reſciſsionem contractus inducit, uel reuocatoriam actionem cõcedit, apparet rebus ſic ſe habentibus promiſſum tantummodo fuiſſe, ut cum quis donat, deinde liberos ſuſcipit, reſcinditur ex Conſtantini reſcripto contractus [c]. Ceterum & quando tacitum pro expreſſo habendum ſit, eodem ferè modo diſtinguitur: in his enim quæ unius ex ſententia conficiũtur, non eſt dubium haberi, [d] in contractibus uero non haberi, ſi ab altero tantum id actum ſit [e], ſi ab utroque, ſecus eſt: tunc enim idem eſt quod in ultimis uoluntatibus diximus, niſi actus in forma peccauerit [f]: cum enim forma ex neceßitate legis requiratur, uoluntas partium in nulla animaduerſione eſt: idem cum hæc uoluntas probari nõ poteſt. Sumitur autem probatio ex natura rei: ut quia quod omiſſum eſt ex natura rei, in eum contractum accederet [h]: ſumitur & ex conſuetudine, quæ in actionibus humanis potißimam uim habet [i]: ſumitur & ex præſationibus, huiuſmodiq; alijs coniecturis legitimis, quas omnes referre præſentis inſtituti non eſt [k]. Sed nũquid tacita hæc diſpoſitio ex lege inducta, an potius ab homine cenſebitur? Et diſcernendos tres caſus arbitror: Primum, quoties lex aliquid à partibus actum præſumit, nec huic partes ipſe renunciare poſſunt [m], tunc huiuſmodi legis

diſpoſitio

a l.mo.c.inter. p.de renũ.

b l.quæro.loc

c l.ſi unquàm. C.de reuoc. do.

d l.interueſtẽ. de auro & arg.

e l. ſi repeten/di.C.de condi. ob cau.

f l.j.de uerb. obl.

g l. iubemus. C.de teſta.

h d.l.quæro.

i l.quod ſi nolit.§.qa aſſidua.de ædil. edi.

k d.l.ſi ſeruus pluriũ.§. fi.

m l.ſi paterfa. in princi.de adop.

diſpoſitio,non autem hominis cenſebitur. Quapropter ius accreſcendi tametſi ex tacita quoq; teſtatoris mente proueniat, tamen ex legis diſpoſitione magis procedere existimatur [n]*:non enim poteſt quis partim teſtatus,partim inteſtatus mori.* Sic Barto.*in actione tutelæ,diem ex diſpoſitione legis ineſſe, non autem ex hominis credidit*[o]*:Quoniam ſi partes agerent ut ante diem ea actio oriretur,utiq; fruſtra agerent*[p]. *Sic idem tradidit, procuratorem ad agendum legali diſpoſitione, ad defendendum quoq; conſtitutum cenſeri: ut enim id faciat, à lege ipſa etiam præter domini uoluntatem adigitur* [q].*Sic receptum eſt, tempus quod à lege iudicatis confeſſis ue indulgetur tametſi in ſententia iudicis ſit expreſſum* [r], *pro legali tamen dilatione accipi, cum in arbitrio iudicis non ſit, qualem terminum conſtituat* [ſ].*Nam & generaliter idem* Barto. *definiuit, illam obligationem à lege deſcendere,cum præter ueriſimilem contrahentium uoluntatem inducitur. Quæ enim ex præſumpta uoluntate oritur,hominis obligatio,non legis eſt* [t]. *Nec obeſt ſi quis dixerit,nónne legibus uoluntatē ſuam regere quilibet creditur* [u]*?Reſpondeo,uerum id eſſe,in his quæ libero partiū arbitrio relicta ſunt,alioquin nō ſpōte facere, ſed legis iuſſu partes credūtur*[x]. *Quapropter legi* Falcidiæ *aduerſus uolūtatē teſtatoris locū eſſe ſcriptum eſt*[y]*: nec enim facere potuit teſtator,quo minus ea lex locum in teſtamento ſuo haberet.Secūdus caſus eſt,cum lex aliquid præſumit cui partes renūciare poſſunt, & tunc huiuſmodi diſpoſitio hominis non legis dicitur: ut quod in mutuo æque bonū reddatur:in promiſſione dandi Cartagini*

n l. ſi in teſtā. in fi.de vul.

o Barto. l. ita ſtipula.j.q.

p l.cerdonem. de oper. lib.

q Bar.l.nō ſolū.de proc.

r l.iij.§ condēnatus. de re iud.

ſ l.ij. eo.tit.

t Barto.l.ſtip. non diuid. q.vi.j.

v l.quidam cū f.de verb.

x l.iiij .de re/gu.iur.

y l. titia. ad leg.fal.

tagini, tempus quo illuc iri cõmode poßit, & ſi qua ſimilia. Senſit hoc & Bartolus [z]*, dum alias eſſe conditiones tacitas ſcripſit, quæ ex lege deſcendunt, alias quæ ex natura rei, alias quæ ex præſumpta uoluntate. Quapropter cũ lex Municipalis cõſanguineos de controuerſijs compromittere iuberet, ſi cõpromiſſum fuerit, neceſſario id dicetur factum, nõ ſpõte, cum huic legi per alterũ renũciari nequeat: licet Salycetus, & Alexander hac in re aliter ſenſerint* [a]*. Ex hoc quoq; conſequens eſt, ut contractui depoſiti clauſula, dolum malũ abeſſe, legis diſpoſitione ineſſe credatur, non ſponte contrahentis* [b]*: non enim illi renunciari poteſt, cum dolus malus in futurum remitti nequeat* [c]*. Tertius caſus eſt, quoties lex abſq; partium reſpectu aliquid inducit, & tunc quoq; diſpoſitio cenſebitur legalis* [d]*. Qua ratione id quod intereſt, recte pœnam legalẽ appellauerimus* [e]*, inducitur enim in obligationibus faciendi, ut quanti ea res eſt ſoluendo, debitor liberetur, tametſi de hoc nihil actum ſit. Et hæc ſcitu utilia ſunt, tum quòd mitius cum lege agitur quàm cum homine, tum etiam quòd diſpoſitioni legis contra faciens inſolidum condemnatur, diſpoſitioni uero hominis, pro hæreditarijs portionibus tantum* [f]*. Poſſent & aliæ differentiæ referri, quas in præſentia recenſere nihil attinet. Poſtremo uidendum eſt, quoniam ſuperius dictum à nobis fuit, non ſolum diſpoſitiones hominum à legalibus differre, ſed inter ipſas quoq; humanas actiones plerunq; non parum intereſſe, cur aliud conſtitutum in ultimis uoluntatibus, aliud in contractibus non rarò reperiamus. Exponendum itaq;, quomodo certius hæc* quoq;

z Bart. l. quæ extrinſec. de condi. & demonſt.

a In. l. ſi quis maior. C. de tranſ.

b Paul. Aret. §. Cato. 5. oppo.

c l. iuriſgen. §. pen. de pac.

d Bart. d. l. ſtipulationes. q. viij.

e l. cum ſtipſim a procu lo. eo. tit.

f l. in depoſi ti. ff. depo.

quoq; diſcerni queant. Et regulariter ſolet affirmari eodem iure ultima morientium mandata, uiuentiumq́; contractus accipienda eſſe, deq; altero ad alterum, ceu ad ſimilem rem, interpretatione procedendum [g]*, niſi tamen diuerſa in his ratio afferatur: ea diuerſitas quinq;, ut plurimum, cauſis ſolet oriri. Prima, quòd in teſtamentis fauorabilior interpretatio, quàm in contractibus fiat* [h]*: hinc eſt quòd inſtitutis teſtamento filijs, etiam fœminas admitti indubitati iuris eſt: cum tamen, ſi quis pro ſe, & filijs emphyteoſim recipiat, maſculos tantum admitti ferè receptius ſit. Eodem modo, inſtitutis filijs, dubium non eſt, nepotes quoq; contineri, cum in contractibus contrà reſponſum ſit* [k]*. Sic à legato quod filijs relictum ſit, monachi non excludentur, in quorum album nomina filij dederint* [l]*: cum in contractibus huiuſmodi interpretatio minime accipienda uideatur* [m]*. Sic ſi fidei filij commiſſum ſit, coniectura paternæ pietatis plus dictum, minus ſcriptum creditur, conditioq; ſi ſine filijs deceſſerit, extrinſecus ſumitur* [n]*: quod in contractu locum ſibi non uendicat. Sic legata domo, aditum quoq; deberi reſpõſum eſt:* [o] *at uendita, uel familiæ erciſcundæ iudicio diuiſa, non deberi* [p]*. Sic conditio impoßibilis ultimas uoluntates non uitiat, ſed ipſa reijcitur* [q]*, cum tamen contractus ratos eſſe non ſinat* [r]*. Secunda cauſa eſt, quia ultimæ uoluntates promptius executioni mittũtur, pluribus enim actionibus in his ſuccurritur, nunc rei uendicatione, nunc pigneratitia ob hypothecam* [ſ]*, quandoque & officio iudicis, quod perſecutionem uocant. Sed & interdicto plerunq; ſuccurritur poßeßionis adipiſcendæ cauſa* [t]*: quam*

g l. ita ſtipul. de verb. obl.
h l. in teſt. de reg. iur.
i l. j. infra eo.
k Bart. infra l. liberorũ. Saly. l. ij. C. de iure emphy.
l autẽ. niſi. C. ad Treb.
m Spec. tit. de loc. verſicu. 120.
n l. cũ acutiſſi. C. de fid. ubi Bal. in fin.
o l. teſtatrix. ſi ſer. vend.
p l. in venden. do. de cõtrahen. empt.
q l. j. de condi. inſtit.
r l. impoſſibilis. de verbo.
ſ l. fin. C. comi. de. leg.
t l. fi. C. de ed. diui. adria.

ob cauſam, & edictum diui Hadriani olim in uſu erat: [u] *quæ omnia in contractibus aliter ſe habent, ex his enim ordinaria actione experiendum eſt, nullaq́; executio præſtatur* [x]*. Eadem ratione & illud dicimus, ultimas uoluntates poſt quàm dies ceſſerit in pẽdenti eſſe non poſſe, cũ in contractibus aliud ſit iuris* [y]*: unde & illud receptius eſt, legatarium, qui partem ab altero hærede petierit, nõ cenſeri ius crediti diuiſiſſe* [z]*, cum in contractibus conſtet diuiſionem fieri* [a]*, facilius enim hoc modo teſtatoris uoluntas exitum habebit* [b]*, nec ſuſpendetur quatenus alius cohæres non ſoluat. Sic & ſi tibi ſeruum arbitratu Seij legauero, eo intra annum non eligente, nihilominus legatum debebitur, nec ulterius erit expectandum* [c]*, cum in contractibus à perſona non recedatur, longiorq́; præſtetur dilatio* [d]*: cui rei conſequens eſt, quod cautioni Mutianæ in contractibus locum non eſſe uulgo traditum eſt,* [e] *cum & debitor in diem ex cauſa legati cauere debeat cum dies uenerit ſe ſoluturum* [f]*, quod in contractibus admiſſum non eſt, niſi magna ex cauſa* [g]*. Tertia cauſa, quod ultimæ uoluntates ab unius tantum, nempe teſtatoris, iudicio pendent, contractus non niſi omnium contrahentium conſenſu perficiuntur, in illis igitur ſola defuncti mens in animaduerſione eſt: quapropter ſi bona ſua alienari prohibuerit, ex cauſa tamen dotis diſtrahi poterunt* [h]*: quoniam ueriſimile non eſt, uoluiſſe eum à ſe deſcendentes fœminas indotatas agere, quod in prohibitione, quæ in contractu addita ſit, non procedit* [i]*. Eadem ratione ultima uoluntas poſterior, tametſi non omnino perfecta, priorem extinguit* [k]*, cum aliud ſit in contractibus*

u l. fin. C. quo. bo.
x l. minor' cui fid. de min.
y l. receptum. com. præd.
z l. ſi ex toto. §. j. de lega. j.
a l. ſi credito. res. C. de pa.
b l. vel negare. ff. quem. teſt. aper.
c l. ſi. §. ſed & ſi quis. C. cõ mu. de leg.
d l. ſi arbitra tu. de verbo. obl.
e l. mutianæ. de cõd. & dem.
f l. inter. &. l. ſeq. qui ſatiſ. cog.
g l. in omnibus. de iudi.
h auth. res q. C. ad. l. falc.
i l. nulla. C. de iur. dot.
k l. legatũ ſub cond. §. fina. de adi. leg.

bus [l], *ex actu enim inutili uoluntas tamen proſpici poteſt, quod in legatis ſolum ſufficit* [m]. *item annuum legatum iuris interpretatione plura legata, plures obligationes continet: at ſi annuum quid dari nobis ſtipulemur, una erit obligatio* [n]. *Cuius rei ea uidetur ratio, quòd in legatis uoluntatem ſpectamus, quæ præſtationem pluries fieri decreuit, meritò plura ſunt legata: in ſtipulationibus ad formam uerborum attendimus, quæ unica eſt. Quarta cauſa originem à præcedenti ducit, ea eſt, quod in ultimis uoluntatibus pœnitentiæ, reuocationiq; locus eſt. cum in contractibus quod factum eſt, infectum: quod ratum irritum, altero diſſentiente, fieri non poſſit.* [o] *Hinc ſi libertus de ſe benemerentem amicum donatione aliqua remunerauerit, non fiet cauſa patrono, ut in ſui fraudem id factum conqueratur* [p], *cum ſi cauſa mortis dederit, ſecus ſit* [q]: *quod enim huiuſmodi alienatio ex nutu eius reuocari poſſit facillime fraudis coniecturam tunc accipimus. Sic adoleſcens cui curator datus ſit abſque eius autoritate contrahere non poteſt,* [r] *cum tamen teſtari, legare, cauſa mortis donare poſſit:* [s] *nec enim hic ullum ſubeſt periculum ne damnoſe agat, cum arbitratu ſuo omnia reuocandi ius illi ſit.* [t] *Quapropter ſi municipali plebiſcito cautum ſit, ne abſque agnati conſenſu mulier contrahat, id tamen ualebit, quod donatione cauſa mortis tradiderit, non enim legis ratio, ne mulier decipiatur, locum hoc caſu ſibi uendicat, cum pœnitere poſſit* [u]: *quo exemplo & illud quoq; reſponſum fuit, cum conſuetudine quadam peregrinorum facultates quacunq; eorum ultima uoluntate*

m 2 reiecta,

l l.i. de noua.
m l. ſi. de reb. cred.
n l. ſi ſtichũ. §. i. de verb. obl.
o l. ſicut. C. de actio.
p l. viuus. ſſ. q̃d in frau. patr.
q l. j. §. j. eo tit.
r l. ſi curatorẽ. C. de in integ. reſt.
ſ l. aurelio. §. caius. de lib. leg.
t l. ſed interim. §. j. de don. inter vir.
u Iaſ. l. ij. de lega. j.

reiecta, ad principem pertinerent, ſi donationis nomine
x d.l.diuus. *quicquam ab eis alienatum eſſet, non uideri fraudem*
fiſco factam[x]*: quod eo magis recipiendum eſt, quoniam*
illud in confeſſo ſit, diſpoſitionem ſtricti iuris in ultima
uoluntate inductam, ad contractus minime producendam
y l.non dubiũ. C. de teſta. *eſſe*[y]*, nec econuerſo. Quinta cauſa eſt, quia contractus*
etiam ex ſummi iuris rigore effectum habent, quòd de re
ſua quemlibet diſponere poſſe iuſtum eſt, at ultimæ uo-
luntates indulgentia ſolum quadam, diſpenſationeq́; legis
z l.j. C. de ſac. ſan. eccle. *ſuſtinẽtur*[z]*, cum in id tempus earum effectus conſera-*
tur, quo quis mortuus eſt, nec res amplius ſua eſt: quo fit
ut ſuprema hæc iudicia ceu ſpecialius quoddam auxi-
lium à legibus conſecuta, legum ipſarum naturam magis,
a §. diſponat. in autent. de nupt *quàm contractuũ imitantur*[a]*: quapropter & in legatis,*
& in legum iuſſionibus, ſi quicquam factum non ſit addi-
b glo. l.j. C. de his quibus vt indig. *ta pœna, ſtatim fieri debet, ne in pœnam incidamus:*[b]
cum in contractibus non prius pœnæ locus ſit, quàm de-
c d.l. ita ſtipu. *claratum fuerit amplius fieri non poſſe*[c]*. Inde quoq; eſt,*
quòd prohibita à teſtatore alienatione, non magis domi
nium transferri non poteſt: quàm ſi lex expreſſum ueta-
ret[d]*, cum tamen in contractu prohibitio eam transla-*
d l. marcellus. §. res quæ. ad Treb. *tionem non impediat, ſed in id quod intereſt agendum*
ſit[e]*. Cæterum & contraria ratione inſtitutum eſt, ut*
e l. ea lege. de cõd. ob cau. *antè quàm ultimæ uoluntates legis fomento conualuerint,*
f l.j. §. ſi nautem ſub. C. de cad. tol. *contractibus ipſis imbecilliores cenſeantur: quapropter*
ante conditionis euentum, in eis tranſmiſſioni locus non
g §. ex conditionali. inſt. de verb. obl. *eſt*[f]*, cum ſtipulatio conditionalis nihilominus ad hære*
des tranſeat[g]*: firmius enim unicuiq; acquiſitum id cen-*
ſetur, quod propria ope conſecutus eſt, quàm quod alieno
beneficio

beneficio adipiſcitur[h]*: unde alimentis mihi ex contractu debitis, poſſum ex ſententia mea tranſigere: cum ſi poſtremo alicuius elogio debeantur, abſque prætoris decreto non poßim*[i]*: qua ratione ſunt qui putent, in ambiguo diſiunctiuæ obligationis caſu ad legatarium electionem ſpectare*[k]*, cum in contractibus ad debitorem ipſum pertineant*[l]*: differentiæq; rationem eſſe, quòd hæredis hac in re damnum in animaduerſione non eſt, qui & de lucro agit, & alieno facto fortunatus eſt, ut cui contigerit (quod Poëta ille ait) Res non parta labore, ſed relicta. cui tamen rationi illud obeſſe uidetur, quod traditum eſt, ſi manumiſſus à domino ſuperſtite ſeruus fuerit, peculium illi conceſſum cenſeri: ſed ſi teſtamento ab hærede libertas ei legata ſit, non cenſeri: quod argumentum tripliciter bene ſanè diſſoluit Accurſius*[m]*. Ego etiam illud dici poſſe arbitror, ideo ita conſtitutum, ne dominus quicquam illi ulterius impendendi cauſam haberet, ſed peculium illi pro alimentis ſufficeret. Siquidem & apud Plautum Epidicus ait: Nouo liberto opus eſt quod pappet. Cui reſpondet ſenex: Soccos, tunicam, pallium tibi dabo, præbebo cibum. Sed an potius id inductum credamus? quoniam qui hæredi ſeruum relinquit neceſſario relinquit, at in neceßitatibus non ita fit liberalitatis, & munificentiæ larga interpretatio*[n]*, nam & traditum eſt alienationes, quæ teſtamentis fiunt, non ita facile in fraudem cuiuſquam factas uideri, quoniam neceſſario fiant;*[o] *uulgò enim dicitur, ſuperſtitis eſt mancipium, & morientium ſedes uiui occupant, nec niſi nudos orcus recipit.*

h Gloſ. l. j. C. ſi aduer. vend.

i l. cum hi. §. plane. de tranſ.

k l. lucio. de lega. ij.

l l. plerũq. in fi. de iur. do.

m l. j. C. de peceius qui lib.

n l. rẽ legatam. de adi. leg.

o l. ex hoc edcto. de alie. iud. mutan. l. reos. de ſolu.

m 3 Andreæ

ANDREAE ALCIATI IVRISCONS. De Verborum ſignificatione LIBER IIII.

CVM SVPERIORIBVS LIbris à nobis de quadruplici uerborũ ſignificatione nõ indiligẽter ſit ſcriptũ, ſupereſt ut de figuris & tropis aliq́ ſubijcimus: quæcũ mixtæ cuiuſdã ſint naturæ opere pretiũ uiſum fuit in hũc locũ eas reſeruare, quòd ſat cõmode nõ uidebantur poſſe ſupradictæ diſtinctioni coniungi: nam figurarum quædam ſolum ornatum reſpiciunt, & hæ ad proprietatem ipſam pertinent, imò elegantiorem, & magis perſpicuam orationem, quam ex ipſa proprietate deprompta uerba, faciunt: ut merito Fab. Quintil. ſcripſerit: Quæ bene translata ſint, etiam propria dici ſolere. Quædam ad improprietatem penitus pertinent, & in uitium orationis inclinant, qualis eſt earum maxima pars, aliæ ab uſu prudentium autoritatem ſumunt, nonnullæ ferè nihil à uerbis mutuantur ſed ex interpretatione uim omnem accipiunt, ueluti ut plurimũ ſunt Parœmiæ. Meritò igitur in ultimum librum recipiendum hunc tractatum cenſui, præſertim cum ſic quoque gratiorem me rem facturum hiſce opinarer, qui iuris

iuris ſcrupuloſitatibus offenſi, in amœniora ſtudia diuertere deſiderant: his enim hic libellus magis arridebit, qui non pauca ex humanioribus ſtudijs contineat, quantaq́; ueterum Iureconſultorum in eis diligentia fuerit, declarat. Velim tamen hi ſciant, me non omnino ex Grammaticorum*, aut* Rhetorum *declarationibus, ſed craßiore* Minerua*, quod noſtratibus doctoribus magis placere deprehendi, huiuſmodi ſchemata, & tropos interpretari: & ſicut apud* Ennium Neoptolemus Philoſophari *ſibi ait neceſſe eſſe ſed paucis, nam omnino haud placere: ſic & ipſi mihi uideo cum* Rhetoribus *aliquantiſper conuerſandum eſſe, omnino haud placet: quòd ſi ipſi in hoc argumento à Grammaticorum traditionibus receſſerunt, æquo animo ferre debent ſi Iureconſultus eos, & ipſe non omnino ſequar, ſed aliqua conſultò innouanda duxerim, quæ huic noſtræ profeßioni magis conducere exiſtimaui.* Ex *his igitur longè frequentißima eſt quam* μεταφορὰν *id eſt* Translationem *uocant, ſine qua nec quotidianus quidem ſermo conſiſteret: cum propter uocabulorum anguſtiam ſimilibus plerunq; uti cogamur, uel quia proprium deficiat, uel quia translatum proprio elegantius ſit: ut cum* Iureconſulti *adulterinam monetam, adulterinam ſcientiam uocant, & adulterari rationes dicunt, id eſt, conturbari, uel falsò deſcribi*[a]*. Sic ambulatoriam uoluntatem actionem legis poteſtatem, ſtipulationem dicimus: ſic uiam aperire, ſic calcem pro fine, cunabula pro initijs plerunq; reperire eſt: hinc anfractus litium antiquare, id eſt, extinguere: hinc defloratæ ſpecies, enucleatum ius,*

[a] l.j.in fine.de fer.corr.

fræni temperies, nuda cõuentio; ſic in promptu dicimus, ad manum, in pendenti, prima facie, laquei legum; ſic inhiare commodis, quod à lupis translatum eſt; Sic Rẽpu. florere, dotem & donationem propter nuptias, æquis paßibus ambulare [b], *tempora largiri cauſam capitalem, quæ ad ſtatum pertinet dicimus, & ſi qua ſimilia, quæ nuſquam in quocunq; autorum genere non occurrunt. Ab hac non multum diſtat quæ* κατάχρησις, *id eſt abuſio dicitur, cũ omiſſo proprio, & peculiari nomine, aliud apponimus, ut cum lex Iulia adulterium ſtuprum appellauit, generalißimo nomine uſa, cum ſpeciale crimen inſequeretur, meritò Paulus lex inquit Iulia ſtuprum, & adulterium non promiſcue (ut habent uulgati codices) ſed* καταχρηστικωτέρως *appellat* φθορὰν. *qua figura etiam parricidam dicimus, qui matrem interfecit. Sic & Caius inter geſtum & factum, inquit,* καταχρηστικῶς *nihil intereſt. Sunt qui generaliter catachreſin definiant, quæ nomen ſuum proximo accõmodet. Metaphoræ quoque affines ſunt parœmiæ, de quibus* ERASMVS ROTERODAMVS *locupletißimum, & immortalitate dignum opus iam diu edidit, in quo ſolus uidetur mihi ueteres omnes ſuperaſſe: is eam ſic definiuit. Parœmia eſt celebre dictum, ſcita quapiam nouitate inſigne. Sunt autem in iure id genus quàmplurima adagia, quorum inſigniora uir ille diligentißimus perquàm eleganter explicauit: qualia ſunt, Glauci, & Diomedis permutatio. Nec omnia, nec paßim, nec ab omnibus. Non ſoli Atridæ uxores amãt. Pecunia abſque peculio fragilis. Officere luminibus, Cum ſacco adire: Manu longa, manu breui*

b l. fi. C. de donat. an. nupt.

breui: Actum ne agas: Leonina ſocietas: Illotis manibus: Longe lateq́;, Sarcta tecta: Rata Caſa. Cæterum quædam & nos ab eo, fortè conſultò, prætermiſſa annotauimus: quæ quamuis non ita forſan elegantia ſint, non tamē eiuſmodi uiſa fuerunt, ut ſilentio omittenda duceremus. Ea ſunt: HERCVLIS CLYPEVS: *in hexaſticho, quod Iuſtinianus ipſis Digeſtis præpoſuit, Οἷα τις ἠραχλῆι παναίολον ἀσπίδα τεύξας, dicitur autē dere pulcherrima, & uarijs ornamētis inſigni: ab Heſiodo ſumptū, in opere cuius titulus ἀσπίς.* DVPONDII IVVENES: *ſtudijs tantum initiati, in proœmio, à dupondio nummo, quaſi duobus aßibus æſtimarentur, ſeu à pondere dupondio, quod et ſtater dicitur, et τετραδράχμον, ſunt enim adhuc modici ualoris, nos pupillos uulgò dicimus. Eódem pertinent,* LYTAE ET PROLYTAE: *quo nomine uocantur pòſt quàm perfecti, abſolutiq́; in ea diſciplina fuerint. Sic eodem loco edictum perpetuum, ſparſim, & quaſi* PER SATYRAM *collectum dicitur, prouerbiali ſchemate, à Satyra lance ex uarijs ferculis nullo ordine collatis compoſita. Vnde & Salluſtius in Iugurthino, Quaſi per Satyram ſententijs exquiſitis in deditionem accipitur: id eſt non ſeruato ordine, ut ſeniores prius ſententiam rogarentur, ſed uti ipſi Imperatori libuiſſet. Eódem pertinet quod Sabinus à Pomponio* [c] *Cato ſui temporis dictus eſt. Sic* SATVRNINVM *recentiores quidam uice uerſa uulgò dicunt, qui phantaſticas, abſurdaśue opiniones in iure ciuili ſectatur* [d]*: ab huius nominis Saturnino, quem Vlpianus notat. πρὸς ἔτος, id eſt ad uerbum, prouerbialiter Vlpianus*

[c] l. ij. de orig. iur.

[d] l j. de ſenat. Bal. l j. C. de ſac. ſan. eccl.

nus [c] dixit, de his, qui congruenter interrogationi ſibi factæ reſpondent, quod à nobis in diſpunctionibus diffuſius explicatum eſt. Id Cicero RESPONDERE AD ROGATVM dixit in oratione pro L. Flacco:. Nunquam nobis ad rogatum reſpondent, ſemper accuſatori pluſquam ad rogatum. EREMODICIVM Iuriſconſulti appellant, quoties in iudicijs abſente altera parte ius dicitur. Vnde qui facile, & citra contradicentem uictoria potiuntur, eremodicio potiores dici poſſunt. Lucianus etiam ad calumniatores tranſtulit. Demoſthenes ſeparatim ἐρήμην δίκην appellat. In periuros quoque prouerbiale eſt dictum, Vlpiano autore, προπετῶς μὴ ὄμνυε, temerè ne iura [f]: quod illis ſuperindici ſolebat, cum fuſtium uel flagellorum ictibus ſubijcerentur. DVBIVS EVENTVS LITIS Ex Scæuola [g] dici ſolet, apudq; nos ferè prouerbij loco uſurpatur, apertiſſimamq; habet ſignificationem. PROBATIONES DE DOMO [h] uocantur non tam ſuſpectæ, quòd domeſtici teſtes non recipiantur, quàm confeſſiones, & ipſius accuſati rationes, cum quis proprio ore conuincitur: & ſuo, quod dicitur, gladio iugulatur: quo ſenſu, & Græcum adagium accipi poteſt οἴκοθεν ὁ μάρτυς. VESPERTILIONEM appellari in iure [i], apparet eum, qui ne creditoribus ſatisfaciat latitet, & ueſpere tantum exeat, uel rationes conturbauerit: opinor ex Aeſopi fabula, qua inter cætera proditur ueſpertilionem cum mergo ſocietatem nauticam contraxiſſe, & ſummerſa naui, cum uterq; decoxiſſet, ueſpertilionem nõ niſi noctu, metu creditorum uagari, mergum frequenter in undas

c l. de ætate. §. quod autẽ. de inter.

f l. ſi diuo. in fi. de iureiur.

g l. quod debetur. de pec.

h l. pen. de teſti.

i l. ſi ita quis. de euict.

in undas ſe demittere, mercimonia amiſſa perquirentem: ut proculdubio male ſentiant qui ueſpillonem, uel uerſipellem pro ueſpertilione legunt. Traditur *&* quandoq; IACTVS RETIS[k] *pro re dubia, & mera ſpe, qua plerunq; homines decipiuntur.* À MANV *quoq; uariæ parœmiæ deduci uidētur, ut cum dicimus, de manu in manum, & per manus tradi, & ad manum non habere, & extra manum dimiſiſſe, & manus iniectionem retinuiſſe.* Emiſſam *quoque manum* Modeſtinus *dixit*[l], *pro cautione manu facta.* Dicitur *&* manus *pro arte, unde & manus pretium* Caio[m]. DOMVM *quoq; ſuam unicuiq; tutiſſimum refugium* Caius[n] *ſcripſit, ex notiſſima teſtudinis opinor fabula,* οἶκος φίλος οἶκος ἄριστος OMNEM *fortunam in ſinu meo habui*[o], *prouerbialiter etiã dixiſſe uidetur* Scæuola, *nõ ſolũ eo ſenſu quo in manu, id eſt poteſtate habere dicimus, ſed etiã ut occultam, et ſibi ſoli creditã rẽ oſtenderet: unde & in ſinu gaudere* Ciceroni III. *Tuſculanarum: quamuis et alio ſenſu alibi accipiatur.* ERRONEM *quoq;, frequenter uagantem, & rebus nugatorijs tẽpora cõſumẽtem ex* Vlpiano[p] *dicere poſſumus, metaphora ab erronibus ſeruis ducta.* Ouid. in Epiſt. Sapphus, *Nec uos erronẽ tellure admittite noſtrũ. Cui nõ multũ abſimilis ẽ, & miles q* EMANSOR *dicitur, hoc eſt, ut* Modeſtinus *interpretatur, q diu uagatus, ad caſtra reuertitur.* FELICI DIPLOMATE *uti dicũtur*[q], *qui omnia præpropere agunt: ab his ducto ꝓuerbio, q curſu publico ꝑ diſpoſitos equos omni tẽpeſtate contempta, nocte dieq; iter agũt: quod abſq; principis diplomate (tractatoriam recentiores Cæſares*[r] *apellant)*

facere

k l. ſi iactum, de act. emp.

l l. quidam, de prob.

m l. mulieris, infra eod.

n l. pleriq. de in ius voc.

o l. qui teſtamentum, de prob.

p l. quis ſit, & erronem, de ædi. ædic.

q l. continuus & de verb. obl.

r C. de cur. publi. lib. xij.

*facere minime conceſſum erat, cuius rei præter Iurecon-
ſultos Plinius quoq; ad Traianum, & Cornelius Tac. me-*
s l. in ſumma. §. item lab. de aqua plu *minerunt.* Ἐν πλάτει *quoq; frequenter Iureconſulti*[s] *di-
cũt, eo ſenſu quo nos, largo modo, ſolemus dicere, ueteres
non ad liquidum appellabant. id latius à nobis* Diſpun-
t l. quã tuberonis. de pecul. *ctionum libro* II. *tractatum eſt.* Cui *ſignificatione non
abſimile eſt, quod* Vlpianus[t] παχυμερέστερον *dixit, id eſt
craßius, & pingui* Minerua: *quo ſenſu &* Aulus Gel. *lib.*
XIIII. *cap.* I. *utitur.* PEDEM IN FOVEA HA-
u l. apud. de fid. lib. BERE, *id eſt in periculo mortis eſſe.* Pomponius[u] *dixit
his uerbis:* Ego *diſcendi cupiditate, quam ſolam uiuendi
rationem optimam in octauum & ſeptuageſimum an-
num ætatis duxi, memor ſum eius ſententiæ, quam dixiſſe
fertur* Iulianus, Et *ſi alterum pedem in ſepulchro habe-
rem, adhuc addiſcere quædam uellem.* COLOR QVAE-
x l. ſed Iul. ff. ad Mac. SITVS *dicitur*[x], *cum id quod uerè agimus, ſimula-
tione aliqua obtegimus, ſiue fraudandæ legis gratia, ſiue
alia ex cauſa id fiat. ſolentq; hoc loquendi modo* Iurecon-
ſulti plerunq; uti: metaphora, ut opinor, à Rhetoribus
y l. tranſacta. infra eod. *accepta, qui uerborum coloribus ueritatem plerunq; of-
fuſcant.* PACTVM TRANSACTVM EST[y],
*de re finita, & quæ amplius in dubitationem deduci non
poßit.* Cicer. *in* Catil. *lib.* III. *atq; illud quod faciendum
primum fuit, factũm atq; tranſactum eſt: translatione ab
eo ducta, quòd finis litibus per transſactiones imponatur.*
z l. iiii. ſ. de manumiſſ. CONNIVENTIBVS OCVLIS Vlpianus *ſcri-
pſit*[z], *id eſt per dißimulationem, cum is qui uidet, ocu-
los interdum claudit, dum perſpicere non curat.* Accur-
*ſius ſtricta iuris ciuilis ratione non inſpecta interpreta-
tus eſt.*

tus eſt DE PLANO [a] *apud eoſdem fieri dicitur, quod facile, & abſque cauſæ cognitione conceditur: origine prouerbij à iudicibus ducta, qui grauiores, & arduas cauſas pro tribunali ſedentes cognoſcunt: ubi uerò deſcenderint, in plano conſtituti, leuiora negotia decidunt.* Honorius Imperator LEVATO VELO [b] *id fieri dixiſſe uidetur: Cum cauſæ, inquit, huiuſmodi leuato uelo cognoſcantur. Quod & ipſum prouerbiali figura non caret.* IN FOLLE OFFERRE *Caliſtratus*[c] *intellexiſſe uidetur eum, qui ad liquidum rationes non reddit: metaphora ab his ducta, qui pecuniam intra marſupium oſtentant, ita tamen, ut nec qualis, quanta'ue ſit agnoſcatur: unde uulgari ſermone circunfertur, in folle merces non emendas. Illa quoque à prouerbij uſu diſsidere non uidentur, cum* OMNI EXCEPTIONE MAIOREM *dicimus integerrimæ fidei hominem.* ISAVRICVM, *pro atroci latrone, à uitio gentis.* VSVRAS NAVTICAS, *pro centeſimis, & magnis.* SPARGERE AQVAM, *pro demulcere, & blandiri: metaphora ab equis ducta.* HVMANITVS CONTINGERE, *id eſt mori. Sed & eòdẽ pertinet, quod alibi dicitur,* SITIENTIBVS *agris tuis alienos irrigas* [d]. AEQVA *quoque* LANCE *dicimus, &* PASSIBVS AEQVIS, *de his quæ ſimilia ſunt. unde & lance una trutinare apud eoſdem reperitur. Iuſtinianus etiam* κατὰ πόδα *fieri dixit, quod alienis ueſtigijs inſiſtere ueteres dicere conſueuerunt, cum quis de ſuo nihil addit, ſed aliena ſolum recitat: unde &* VESTIGIIS INHAERERE *dictum eſt.*

a l. nequicquã. §. de plano. de offi. proc.

b l. penul. C. de naufr. li. xj.

c l. cũ ſeruus. de cond. & demonſt.

d l. præſes. C. de ſer.

Vſurpatur

Vſurpatur eiuſdem Imperatoris exemplo,[e] de re quæ amplius in uſu non ſit, ut ABAVLA RECESSISSE dicamus, translatione ab emeritis Palatinis iudicibus accepta. Idem quoque prouerbialiter locutus uidetur, cum ſub finem Inſtitutionum, Sufficiat, inquit, hæc ſummo digito, & quaſi per indicem tetigiſſe: ubi Accurſius indicem digitum intelligit: ego poſſe etiam de tabula, ſeu ut Græci dicunt, elencho accipi arbitror. Sed & Gratianus[f] EMENDICATA SVFFRAGIA appellauit, quæ leuiter cauſam adiuuant, ut potentium commendationes, & Ciuitatum in alicuius honorem decreta. Prouerbialiter quoque Gordianus dixit,[g] NOXA CAPVT SEQVITVR: Quoniam ut Marcus Cato ait, nequiter factum ſemper durat, & reum comitatur. Sic & Ouidius: Pœna poteſt demi, culpa perennis erit. Sed & Cōſtantius imperator.[g]. SVO MARTE, inquit cauſæ diſcurrant: id eſt, ſuis uiribus, non autem aliunde accerſitis adminiculis. In iurę quoq; pontificio eiuſdem monetæ pleraq; leguntur, quorum aliqua referre non omnino extra rem erit, qualia ſunt: COLLYRIO uno omnibus morbis mederi[h]. PACIBVS ſolem adiuuare[i]: quod de ſuperuacuis, & abſurdis dici conſueuit. PALCEM in alienam meſſem mittere[k]: de cognitionem, quæ ad alios pertinet, ſibi arrogantibus. PARIES DEALBATVS, ex Actis Apoſtol. pro diſſimulatore, & fœdo homine[l]. LABYRINTHVS, de re confuſa, & inexplicabili, unde Labyrintus erroris[m]. MARGARITAE ante porcos, ALTARE ſpoliat, ut aliud operiat.

e l. nec in arb. C. de arb.

f l. ſinguli. C. de accuſ.

g l. licet. C. an ſer. ex del.

g l. j. C. ne lic. por.

h 29. diſt. neceſſe.

i 6. q. j. ſi oīa.

k Cle. venerabili. de elect.

l 23. q. j. paratus

m 29. diſt. § j.

MINGERE *ad parietem. Mus in pera. Serpens in ſinu*[m]. *Fruſtatim lupus comedit agnum*[n]*. Malus choraules bonus ſymphoniacus*[o]*. & ſi qua ſimilia. Cæterum & uulgò ex Accurſio recentioribusq́; interpretibus quædam nobis in uſu ſunt, non omnino indecora, ut quibus ſola uetuſtatis opinio deſit, cætera quæ prouerbio neceſſaria ſunt, abunde ſuperſint: ut cum de re difficili,* AFRICANI LEGEM *dicimus*[n]*, quòd huius Iureconſulti reſponſa, quæ paßim in corpore leguntur obſcura ſint, & interpretatione indigeant.* QVID AD RHOMBVM[o]? *de his quæ ad collationem admitti non debent, uel nihil ad rem propoſitam faciunt: uidetur à piſce rhombo optimi ſaporis deductum, cuius cognitio nem ex Iuuenalis carmine habuit Accurſius.* REM *non nouam aggredi*[p]*, De his, qui uxores uetulas accipiunt, obiectum riſus cauſa ab auditoribus Bulgaro, cum huiuſmodi uxorem duxiſſet, & mane conſtitutionem, cuius initium illis uerbis conceptum erat, auſpicaretur.* OB *ſolum punctum caruit Robertus Aſello*[q]*: Ortum ex hiſtoria, quam Alber. Roſ. recenſet. Robertus opulenti ſacerdotij, cui aſinus nomen, ut uocant, Abbas erat: cæterū auarus, & inhoſpitalis: quapropter carmen, quod pro foribus monaſterij proſcriptum erat, commutato puncto inuenerit, Porta patens eſto nulli: claudaris honeſto. Id cum Pontifex Romanus reſciuiſſet, ſacerdotio hominem priuauit: unde in fabulam uulgi tranſijt, prouerbialeq́; carmen ortum, de modico momento, rem magnam amittentibus.* OVA *hodie præſtant, quos lux det creſtina pullis*[r]*: Vulgare carmen repræſentationis*

m c. etſi. de iudæis.
n §. quia ergo. 13. q. 1.
o 16. q. 1. legi.
n Iaſ. l. quę dotis. ſol. matr.
o gl. autent. licet. C. de nat. lib.
p gl. l. rem non nouā. C. de iud.
q Alb. in dict. punctus.
r l. cum hi. de tranſact.

tationis utilitatem aduerſus procraſtinatores oſtendens, quale eſt apud Plautum [e] *Nihili coactio, in Aulularia. Sunt coactores qui in iure Collectarij dicuntur* [f], *hi in auctionibus reliqua publicanorum ſolent emere, quæ illi uel ob grauiores curas, uel ob debitorum procraſtinationem nequiuerunt exigere: uendunt autem huiuſmodi nomina, cum mala ſint, modico pretio, quod uſu etiamnum uidemus. Horat. Si præco paruas, aut ut fuit ipſe coactor Mercedes ſequerer. Meminit & Suet. in Veſp. itemq; Seneca.* CVI *aduenit unum, non aduenit ſolum* [t], *prouerbialiter dixit Accurſius, quòd uno ex malo plura conſequantur, unde & Poëtis* CATENATI *labores dicti.* DOMINVS *cum rogat præcipit* [u], *& id habet apertam ſignificationem.* QVALIS *ueruex, talis offa:* [x] *uidetur non abſimilis ſignificationis eſſe illi. Similes habent labra lactucas: cum par pari refertur.* ASINVS ASINVM NON PRENDIT [y], *de æmulatione, quæ inter æquales eſt, cum alteri quis cedere negat, quia paris fuerit cum eo conditionis.* HEBRAEVS NIHIL HEBRAEO, CATILINA CETHEGO [z]: *cum idcirco alteri quis obijcere aliquid criminis nequit, quòd & ipſe eodem laboret morbo: non abſimile illud Iuuenalis carmen, Clodius accuſet mœchos, Catilina Cethegum. Tempore quiſq; duos lepores ſectatur eodẽ,* [a] *Aut neutrum, aut certè non capit ille duos. Vulgatum carmen, illi Iuuenalis non diſſidens, Pectora noſtra duas nõ admittẽtia curas. Nec itẽ illi Palladæ in Epigr.* Γευόμενος πάντων οὐδ᾽ ἓν ἔχεις ἴδιον. *Omnia q̃ guſtas nil proprij ſed habes.* TANTI *offa, quãti panis intinctus,* [b] *de his*

[f] l. quiſquis C. ſi. cer. pe

[t] gl. in auten vt iudi. ſine quo. verb. il licito.

[u] glo. l. j. quod iuſſu.

[x] gl. l. quod in hæredem §. eligere. de tribut.

[y] gl. l. j. §. vete res. de acqu. poſſ.

[z] gl. l. quoniã. C. de iudæ.

[a] glo. l. nemo. C. de aſſeſſ.

[b] Iaſ. l. quę ex triuſecus. de verb. obl.

de his quæ diuerſa exiſtimantur cum eadē effectu ſint. Citantur & prouerbij nomine ab Accurſio Ouid. illi uerſus. Fertilior ſeges eſt alienis ſemper in agris, Vicinumq́; pecus grandius uber habet. Sicut & ab Iaſone[c] *illud Vergilianum, Apparent rari nantes in gurgite uaſto. in materia difficili & latiſſima, ad quā tamen extricandam pauci interpretes acceſſerint. Sed & Picus quoties Bartolum aut alium magni nominis doctorē inceſſeret, ſolebat hoc Ouid. afferre, A cane non magno ſæpe tenetur aper.* REVOLVTO MANTELLO, *ex uulgari ſermone dixit Accurſius*[d], *cum contrarijs exceptionibus quis aduerſus diuerſos utitur, ab his ducta metaphora, qui ut ſcenæ ſeruiant, mutāt pallium. Et hæc quidem quod ad parœmiam attinet ſatis & ſuper, ne de fece (quod ille inquit) haurire uidear. Ad reliquas igitur figuras tranſeundū.* APOSIOPESIS, *id eſt reticentia, apud nos eſt, cum tacemus, quod dicendum erat, ſed ita tamen, ut ſubintelligi poſſit. Hæc apud oratores habet affectum uel iræ, uel ſolicitudinis, uel id genus ſimilem, apud nos nō item: quare quoties Iureconſultus quæſtionem refert, nec expreſſe decidit, ſi affirmatiue thema proponit, cenſetur etiam affirmatiue decidere, ſi negatiue, cenſetur & negatiue reſpondiſſe*[e]. *Ἐνδιαδύω, quoties ex duobus unum dicitur, ut Pateris libabat & auro, id eſt pateris aureis. Sic Scæuola*[f] *Semiſſem patrimonij & portionis reſtituant, id eſt patrimonij in portiones diuiſi. Sic Iuſtinianus, Exigat quod legitime, uel quod pacto debetur, id eſt legitimo pacto. Cui nō abſimile, cum lex, Arguamus, inquit, id eſt arguēdo conuincamus.*[g] PROLEPSIS, *quædam anticipatio, quæ*

c Iaſ. l. re coniuncti. de leg. ij.

d glo. l. pap. § ſed nec imp. ff. de inoffic. teſta.

e l. cū fundus § ſeruum. ſi cer. pet.

f l. lucius § Caio. ad S. C. treb.

g l. iij. § poſſumus, naut. caup.

ſit ex mente defuncti, credentis id aliquo tempore futurum, quod prius acciderat: unde dicitur poſthumus, etiã qui uiuo teſtatore poſt teſtamentum natus eſt[h]*. Cui non abſimile, cum inſulam appellamus, quæ amplius non eſt, ſed fuit. Sed & ex deſtinatione animi nomen attribuitur, cum dos dicitur, quæ uerè dos non fuit*[i]*, ſed deſtinatione tantum: & cum uenderes, interpretamur, id eſt uendere uelles*[k]*. Cæterum & quandoque diuerſas res, præcedentes neutro adiectiuo omnes terminamus, quod Zeugmatis genus eſt, ut cum dicimus, uxori ueſtem, ornamenta, mundum, aurum, argentum, quod eius cauſa paratum eſſet, omne lego*[l]*: intelligitur legata etiam ueſtis eius cauſa non parata.* ANTONOMASIA *eſt, cum ius ciuile Romanorum appellamus, per excellentiam*[m] κατ' ἐξοχὴν. *Sic Vrbs abſolute pro Roma: quæ & quandoq; urbs æterna dicitur*[n]*. Anſonius: Vrbis ab æternæ deductam rege Quirino: ut errent qui ibi Hectoreæ legunt.* SYNECDOCHE, *cum pars pro toto: lego portionem domus in qua conſueuimus morari*[o]*, intelligitur etiã de tota, nam & plerunque de parte ad totum in iure ratiocinamur. Huc pertinet etiam, cum totum pro ſingulis ſui partibus ponimus*[p]*, ut quo anno, pro qua anni portione, pro tempore, id eſt pro quacunque temporis parte: ſic & eodem die dicimus, pro eius diei quacunque parte.* PROTHESIS, *ut cum dicimus de dote prælegata: præ abundat*[q]*.* HISTEROLOGIA, *conuerſus ordo, ut cum Iureconſultus prius determinat ſecundam quæſtionem quàm primam*[r]*: dicitur etiam hiſteron proteron.* SYNCOPA, *cum de medio tollitur, ut hæres meus dare damnas*

h l. iij ⸹ j. de iniuſt. rup.
i l. ſi ſeruo. ff. de iur. dot.
k l. ſi rem ⸹ ſi cum mihi. de preſc. verb.
l l. hæres ⸹ vxori. de lega. iij.
m ⸹ ſed ius. inſti. d' iur. na.
n l. j. C. de ſuar. lib. xj.
o l. vxori. in prin. de leg. iij.
p l. quæ de tota, de rei ven.
q gl. in rubri. de dot. præl.
r l. iij ⸹ labeo. de incend.

re damnas eſto, ideſt damnatus, alij tamen damnes legunt, ea ratione qua & copes dicitur copioſus. Sed ego ueterem lectionem magis probo. L Y P T O T E, *id eſt defectiua, cum minus dicimus plus intelligimus, ut cum Scæuola in terrogatus* [f], *de eo quem mater in actis profeſſa erat ex* [f] l. ſi., de prob. *alio quàm ex marito ſibi natum, reſpondit ueritati locum ſuperfore, intellexit enim non ſtari dicto matris, & præſumi filium mariti, ſi in domo uicinis ſcientibus natus ſit: idem eſt cum non ademit legatum dicimus* [t], *id eſt de* [t] l. legata, de adi. leg. *dit. Eius contraria,* A V X E S I S, *id eſt augmentatiua, ut cum Papin.* [u] *Huius, inquit, rei fortiſſimum argumen* [u] l. j. de offic. eius. *tum eſt, cum loqueretur de argumento à contrario ſenſu, quod tamen plerunque ſubuertitur: ſic & quandoque euidentiſſimum dicitur, quod ſolis coniecturis con-* [x] l. ſi conſtante. ſol. ma. *ſtat* [x]. P L E O N A S M O S, *cum dictio abundat, ut cum quis dicit, ſe oculo uidiſſe monachum* [y], *cui non* [y] 20. q. iij pręſens. *multum apud Grammaticos diſſidet.* P A R E L C O N, *quæ eſt ſuperflua uocis additio: ſed apud nos frequentior eſt, quæ Græcè* παρεργεῖα *dici poteſt, id eſt, ut ita dicam, ocioſitas: cum aliqua dictio uel etiam clauſula ad ditur, quæ minime ad rem de qua agitur, neceſſaria ſit, ita ut etiam ſi ea deſit, nihilominus idem iuris fuerit conſtituendum* [z]: *& propterea uulgò ſolet dici, ex uerbis fa-* [z] l. q Roma. §. callimachus. *cti narratiuis enuntiatiuisúe non ſumi argumentum* [a], *niſi in eis ſpecialiter lex deciſionem ſuam conſtituat.* [a] gl. in. l. j. C. quando non pet. *Huc pertinent Vlpiani uerba* [b], *quod ait lex, cum filia adulterum deprehenderit, ocioſum non eſt, uoluit enim in* [b] l. quod ait lex, de adul. *ipſa turpitudine deprehendi: quod Solon & Draco dicunt* ἄρθρα ἐν ἄρθροις ἔχοντα, *id eſt, obſcœna in ob-*

 ſcœnis

ſcœnis habentem: ueteres tamen codices ἐν ἔργῳ caſtiga
tius habent. Intelligit Vlpianus ocioſum, id eſt (ut nos
non ſatis eleganter ſolemus dicere) non ſine myſterio:
quo ſenſu & Fab. Quintil. frequenter utitur. Plinius ad
c l. qui ſemiſ. ſes. de uſur. Traianum, Itemq́; Scæuola[c] ocioſam pecuniam dixit repo
ſitam, ex qua quis lucrum non faceret. aliquando etiam
d l. quintus. depo. uacua dicitur[d]. EPANODOSIS eſt quædam correctio,
e l. ſtichus. de man. teſt. ut cum dicimus[e], Stichus imò Pamphilus liber eſto. CA
VILLATIO, cum quis ſcienter falſo argumento uti
g l. j. de regu. cat. tur[g], aut uerba captat: nã, ut inquit Cicero oratione pro
Au. Cecinna: Sermo hercle familiaris, & quotidianus, nõ
cohærebit, ſi uerba inter nos aucupabimur: denique im
perium domeſticum nullum erit, ſi ſeruulis hoc noſtris
conceſſerimus, ut ad uerba nobis obediant, nõ ad id, quod
ex uerbis intelligi poſſit, obtemperent. Extat & facetus
Aeſopi mythologi iocus, qui ſimulans domini iuſſis pare
re, unicam lentem emit, cum ille indefinite lentem emi mã
daſſet. Quintilianus metaphoræ ſpeciem eſſe arbitratur,
cum indefinita pro uniuerſali, ſingulare pro plurali poni
tur. HYPERBOLE, exceſſus, ut cum lex probatio
h l. fin. C. de prob. nes luce clariores requirit[h], uel momẽto fieri iubet, quod
i d. l. conti nuus. ſatis eſt ſi nullo extraneo actu interueniente fiat[i]. Item
cum Antoninus Imperator ſe totius mundi dominum di
xit, qui nec Perſis, nec Scythis, neque Sarmatis unquam
k l. depreca tio. ad leg. rhod. imp[e]rauerit. Eódem pertinet & Conſtantij conſtitutio[l],
Qui adorant, inquit, fabricenſes noſtram æternitatem,
l l. ij. C. de fabr. l. ei. quam hyperbolen Amianus Marcellinus hiſtoriæ lib.
XV. irridet. Fit quandoque hyperbole etiam diminutio
nis cauſa, ut cum locationem dicimus uno nummo fieri,
uel

uel cum fundum appellamus palmum terræ, cuius rei Accurſius meminit[m] *: & hac ratione dicit conſtitutum, ne ſtipulatio fundi in genere ualeat, quia dando palmum terræ debitor liberaretur, uiderat opinor ipſe Accurſius Ciceronis carmen in ioculari libello, Fundum Varro uocat, quem poßim mittere funda, Ni tamen exciderit, qua caua funda patet. Hyperboles exemplum eſt etiam in contractibus, ut cum equi uenditor eum commendans dicit, meliorem eſſe equum, qui ſit in Italia: huiuſmodi enim generalitas tanquã ὑπερβολικῶς dicta non obligat, idq; pleriſq; uidetur. Eſt & ANAPHORA, id eſt relatio, cuius uaria exempla in iure habemus, cum & ipſa uarijs modis fiat: quandoque enim fit relatio ad eandem dictionem in principio orationis*[n]*, quandoque non fit ad dictionem, ſed ad tempus, ut cum lex dicit*[o]*, nepotes poſt aui mortẽ conceptos, illis cognatos dici nõ proprie, ſed ἀναφορικῶς quandoque alijs modis. Eſt & EPANALEPSIS, cum maiore ſignificatione facta repetitio*[p]*, quam ſimpliciter nos geminationem dicimus, & multi effectus eſt, ſiue clauſulam geminatam dicamus, ſiue ſolam uocem, ut ſi princeps iudici dicat, tu tu cognoſcas, non demandabit alij cauſam, ut Baldus putauit*[q]*. Illud non dubium, geminationem ex interuallo factam, maiorem uim habere, quod & communiter proditum eſt*[r]*. Eſt & alia geminationis ſpecies, quæ in uitium tranſit, & nullius effectus eſt, ut PERISSOLOGIA, id eſt uerborum adiectio ſuperflua, quam & Conculcationem noſtrates uocant*[ſ]*, cuius quoque exempla plurima in Iuſtiniani Authenticis habemus. Vlpianus*[t]*, uitium morbum'que ædiles dixerunt,*

m l. cũ poſt §. gener. de iur. doc.

n l. ij. in princ. C. de offic. præf. prœt.

o l. itẽ. de ſuis & leg.

p l. baliſta. ad treb.

q Bald. c. ſi. de off. de leg.

r Iaſ. l. j. colum viij. de offi. eius.

ſ gl. l. lecta. ſi cer. pet.

t l. j. de ædil edi.

n 3 *tollendæ*

tollendæ dubitationis gratia ἐκ παραλλήλου, id etiam à Grammaticis τὸ αὐτὸ dicitur. Quandoque eorundem uerborum inducitur repetitio, quæ BATTOTOGIA *eſt, cuius exemplum apud Ouidium Metamorph. lib. II. Et me mihi perfide prodis, Me mihi prodis ait. Quandoque huiuſmodi geminatio diuerſam ſignificationem inducit*[u]*, ut cum dicimus, qualis qualis, pro qualiſcunque. ubi ubi, pro ubicunque. Eſt & quæ* NVGATIO *dicitur*[x]*, cum quis uerbis quidem aliquid dicere uidetur, efficitur uero nihil: ut cum creditor alienationi pignoris conſentit ſaluo iure ſuo. Eſt etiam* PARALAGE, *quæ per literarum tranſmutationem fit, ut in eo, qui cum Gratinum ſeruum ſolum haberet, Cratiſto libertatem legauit*[y]*: ualet enim legatum. Cui non abſimile quod dicitur de eo, qui monumentum inſtar illius, quod erat Publ. Septimij Demetrij fieri iuſſerat, cum ſolum reperiretur, quod erat Pub. Septimij Damæ*[z]*. Eſt & ſubauditio, qua ſæpe Iureconſultus uel taxatiuam uel augmentatiuam dictionem ſubintelligit: in taxatiua exemplum eſt apud Venuleium*[a]*, cum morbum ſonticum dixit, qui perpetuus noceret, non qui tempore finiretur, ſubauditur tantum. Sed quid ſi ex tempore cũ antiquis codicibus legas, id eſt ſtatim? Melius itaq; Vlpianus, furti actionem*[b] *non dominus rei ſurreptæ, ſed & ipſe habet, intelligitur enim non dominus tantum. Sic Cicero lib. de officijs II. eam orationem ſuſceptam dicit, nõ de filio, ſed de toto genere: ſubauditur de filio tantum. Augmentatiuæ exemplum eſt apud eundem Vlp.*[c] *dum ſcripſit, Si duo filij in poteſtate patris ſunt, eorum munera patrem non ſubire: intelligitur enim*

u l. gerit. de ac qui. hære.
x gl. l. ſi debitor §. j. qb mod. pig.
y l. qui habebat. de fide. lib.
z l. in teſtamẽto. de condi. & demon.
a l. ſi. ff. de ædil. edi.
b l. j. fur. aduer. nau.
c l. iij §. ſi. de mun.

enim maxime ſi in poteſtate, nam nec emancipatorum qui dem ſubit. Idem apud Calliſtratum [d]: Scio, inquit, *propter rem minimam quenq; non reſtitui, ſi maiori rei præ iudicetur: ſubauditur maxime.* Eſt & AMPHIBOLOGIA *cum ambiguitas oritur, uel ex ſingulis uocibus, uel ex coniunctis, de qua elegantiſsime per* Fab. Quintil. *lib.* VII. *noſtri Iureconſulti ſub rubrica de rebus dubijs pleraque attigere.* Huic *affinis eſt & ille locus, quem* Tractatum, *τῶν ἀπόρων ueteres dixerunt* [e]: *fit, quoties quicquid conſtituerimus uerum eſſe, falſum reperitur.* Eôdem *etiam pertinent quæ perplexa dicuntur, quorum exemplum & in ſucceſsionibus, & in ſtipulationibus habemus* [f]. *Eſt & τμῆσις, id eſt ſectio, cum uox in duas partes diuiditur: ut cum lex iubet* [g], *ſatis poſſeſſorem dare, uel cum uſu hominem cepiſſe ait, id eſt ſatiſdare, & uſucepiſſe* [h]. *Eſt &* DIALYTON, *cum ſine coniunctione aliqua clauſula conficitur, noſtri appellant ſolutam orationem* [i]: *figura non ſolum nobis cum Grãmaticis communis, ſed etiam cum* Rhetoribus. *Eſt & quandoq;* IRONIAM *reperire, cum uerba oppoſitum eius indicant, quod nos re uera ſentimus:* Latini *etiam* Diſsimulationem *uocant, ut cum lex,* Pater, *inquit, filium exhæredauit* [k]: *maximam ſcilicet ad illum affectionem oſtendens.* Videtur *& quandoque Iureconſultus per* Oximorum *ſeu Gryphum, qui ænigmatis eſt ſpecies, uoluiſſe lectorem morari: ut cum dixit* [l], *ante diem* x. Calendarum, *& poſt diem* x. *Calendarum: utroque ſermone* XI. *dies ſignificatur, quod loco ſuo explicaturus ſnm.* Eſt *etiam παρυπόνοια, cum præter expectationem aliquid*

d l. ſcio. de in int. reſt.

e l. qui cccc. ad le. fal.

f l. æquiſſi. ad tertul. l. ſi ti tij. de verb.

g l. quod ſi ſpeciali. de min.

h l. ſi poſt acce. de iud.

i l. ſæpe. infra eo.

k l. cũ quidam. C. de lega.

l l. anniculus. infra eod.

reſpondetur, ut promittis centum? tu reſpondes, arma ui
m l. quæ extrinſecus. de vero. bl rumq́; cano [m]: eius exempla apud Ariſtophanem pleraq́;.
Sed & Plautus in Aſin. Ad pedes quando alligatus es,
æquum centupondium, ubi manus manicæ cõplexæ ſunt,
atq; adductæ ad trabem, nec dependens, nec propendens,
quin malus nequamq́; ſis: hæc enim uerba, quin malus,
nequamq́; ſis, ſunt per παρυπόνοιαν dicta. Non mul-
tum illi abſimilis ἀπόνοια, cũ á propopoſito quis cadit,
hoc eſt ἀπὸ νοῦ. Malum, inquit Auguſtinus, cadere á pro
n xij. q. j. certe. poſito [n], ſed peius ſimulare propoſitum. In id uitium inci
diſſe uidetur Modeſtinus, dum ſub rubrica de pignorati
tia actione. C. Seium quem prius creditorem appellaue-
rat, debitorem dicit: ſi tamen fidelia ſunt exemplaria. Eſt
& TRACTVS, cum uerbo utimur, quod non ſolum ad
præſens tempus refertur, ſed futurum quoq; comprehen
o l. Caius. de pig. act. dit, quod Iureconſulti ſolent παρατατικῶς dicere [o], id
eſt cum extenſione, unde apud Græcos præteriti imperfe
p l. j. vnde leg. cti nomen. Vlpianus: Si inteſtatus mortuus eſſet [p] παρα-
q l. iij. ex qb. cau. in poſ. τατικῶς non ad mortis tempus referuntur. Sed & alibi
hæc uerba, neq; defenderetur [q], παρατατικῶς ſcripta
ſunt, ut neq; ſufficiat unquã defendiſſe, ſi non duret defen
ſio, neq; obſit ſi nunc offeratur. Qua ratione, egerit, quan
doq; interpretamur, id eſt agere pſeuerauerit. Eſt & δύ-
r l. aduerſus de arbi. ναμις quæ et poßibilitas. Sabinus [r]: Qui á fideiußione pe
ſ l. j. in princ. de aq. plu. tit, τῇ δυνάμει, á reo petit: nam & pleraq; uerba, quæ ef
t l. j. §. & poſt. de ope. no. fectum ſignificant, ad potentiam ſolum referuntur: ut cũ
lex dicit, Si aqua pluuia noceat, id eſt nocere poßit [ſ]. Sic,
u l. ſi qs prioris. in prici. C. de ſecun. nup. committunt ſe partes prætori [t], id eſt cõmittere poſſunt.
Sic, competit, id eſt competere poterit [u]. Sic finitum di-
citur,

citur, quod finiri potuit[x]. *Is quoq; modus loquendi ad figuram pertinet, cum præſumptum pro uero ponitur: ut, magnum damnũ nõ eſt in mora modici temporis*[y], *id eſt eſſe non præſumitur. Et, natus in domo uicinis ſcientibus, eſt filius, id eſt, eſſe præſumitur. Et ratio eſt, quoniã præſumtio pro ueritate in iure accipitur*[z]. *Sed & quãdoq; id appellamus eo nomine, quo prima fronte uidetur, licet eiuſmodi nõ ſit: ut cum lex accuſatum arbitrio iudicis*[a], *pro innocentia perſonæ remittit, intelligitur enim prima facie innocentem, licet diſcuſſa cauſa reus appareat. Sic & quandoq; ab eo quod fieri debet, quis nomen accipit: ut cum dicimus, intelligo, id eſt, intelligere debeo*[b]. *Appellauit propter uiolentiam iudicis*[c], *id eſt appellare debuit.* ALLEGORIAM *autem non temere apud Iureconſultos reperies, cum enim perpetua, & remota ſit translatio, apud nos in uſu eſſe nequit, qui ex uerbis uoluntatem conijcimus: alioquin quot capita tot eſſent ſentẽtiæ, uerumq; id carmẽ faceremus, quod ab Iaſone audiui, cum de recentioris cuiuſdam in tractatum de pactis interpretationibus ſententiam rogatus eſſet. Campana*[d] *ſonat, phantaſticus quod ſomniat. Sunt tamen qui huc trahant cum Iureconſultus ait*[e], *imperium eſt gladij poteſtas: nec enim de fabrili gladio materialiter, ut ita loquar, dicitur, ſed* ἀλληγορικῶς *de iure puniendi facinoroſos homines.* SOLOECISMVS *quoq; raro occurrit, tametſi ſunt qui à Solone legumlatore dictum putent, quod is in legibus ſuis pingui minerua loquutus ſit noſtri enim autores puri ſermonis obſeruantiſſimi fuere, niſi quis ſolœcum putet, cum dixit Vlpianus*[f]. *Si quis*

x l.j. C. de pœnis.

y l. ſi debitori. de iudi.

z l. ſi. de prob.

a l. j. de cuſ. re

b xxij. q. 5. v. quacunq;.

c l. j. §. ſi quis ipſius. quando ap. ſit.

d l. peluis.

e l. imperium. de iuriſ. om. iud.

f l. v. ad Syll.

in graui ualetudine affectus: præpoſitio enim abundat.
g l. quod ſæpe. in fin. de cõtrah. ẽpti. *Cumq́; Caius teneri uenditorem ad intereſſe dixit*[g]*, cum in id quod intereſt dicendum fuiſſet. Sed excuſatur exemplo Græci ſermonis: ſicut & Perſius, Noſtrum iſtud uiuere triſte. Et Verg. Donat habere uiro. Quod & Fab. Quin. annotauit. Eſt et ſolœci ſpecies, quã* ἀντίπτωσιν *dicere poſſumus, cũ caſus pro caſu ponitur, ut eã quam*
h l. eam quam. C. de fideicom. *frater inſtituit*[h]*, nihil prohibet fideicõmiſſam peti: pro ab ea qua. Cui ſimilis* ἀλλόθετα*, cum numerus pro numero ponitur, cuius exemplum non raro occurrit.* BARBARISMVS *uero procul omnino abeſt, tametſi uulgari con-*
i l. quicum tutoribus. in fin. de tranſ. *ſuetudini non parum tribuiſſe Iureconſultos appareat,*
k l. ius agnationis. ff. de pac. *ut cum Liberum pro filio ſingulari numero dixerunt*[k]*: & exorcizare cantaminibus mederi, ex uulgari impoſto*
l l. j. de uar. cog. *rũ uerbo: & denaria neutro genere*[m]*, ſed utrumq; à Græ-*
m l. publia. dep. *co acceptum eſt. Quapropter & in Modeſtini reſponſis de excuſatione tutorum, & in Iuſtiniani authenticis non ſpectandam Latinitatem faterer, quandoquidem eos conſtat Græcè ſcripſiſſe, eorumq́; libros in Latinum ſermonem ab homine uerſos, qui nec Græcè, nec Latinè ſciuerit. Laurentius tamen Valla, ut maximæ uir doctrinæ, ita & ſupra uires ſuas audax, nec à iureconſultis quidem temperauit, quo minus illis diem diceret, & de uerborum quorundam ſignificatione, ceu Latinæ maieſtatis læſæ, reos faceret, cuius accuſationis nouem & uiginti capita breuiter ego confutãda duxi: tum ut tantam eius arrogantiã neſciõ, certè* φιλαυτίαν*, aliquatenus retunderem: tum ut hi literatores non eſſe temere à noſtris recedendũ cognoſcerent, & ueriora à Iureconſultis, etiam in alienis*

pro-

proſeßionibus tradi, quã ipſemet Valla, alioquín Grammaticorum præſtantißimus, in propria arte commentari potuerit. Primo Iuſtiniani ſententiam non approbat, noxam appellantis ipſum quoq; ſerui corpus quod nocet, noxiam uero maleficium: qua in re & Beroaldum ſectatorem habuit. Ego apud ueteres Noxam à nocendo dictam inuenio, unde præter pœnam etiam Nocumentum ſignificare: Ouid. Sine noxa luce bibuntur. Meritò ergo ſeruus qui nocuit, noxa dici poteſt: ſicut & ἄτη illa Homerica, nox appellatur. Noxia uero ipſa eſt culpa, ſeu maleficium: Plaut. Bacch. Sat ſic ſuſpectus ſum cum careo noxia. M. Manl. Quin etiam infelix uirtus & noxia felix. Vnde meritò Seruius Vergilium noxam pro noxia dixiſſe ſcripſit: Vnius ob noxam: quo exemplo & [n] *alij ueteres ſæpius utuntur, quod & alibi attingam. Secundo Iuſtinianum irridet, qui teſtamentum dixerit, teſtationem mentis eſſe, autoritateq; Gellij nititur, alioquin & ornamentum, ueſtimentum, pauimentum, idq; genus ſimilia, à mente deducerentur. Reſpondeo, non etymologiam ibi Iuſtinianus adducit, ſed alluſionem, qualem Grammatici paronomaſian, Rhetores pariſon habent, ſolumq; in ea nominis conformitas ſpectatur: quod & Fab. Quintil. non latuit, cum non ad originem uocis, ſed ad ſoni ſimilitudinem referatur, ut hoc caſu eo melior fuit alluſio, quòd ueritatem etiam reſpicit, in teſtamentis enim mens potißimum dominatur. Tertio negare uidetur mulieris appellatione uirginem contineri, quod Caius affirmauerat: at ego idem aio, cum ad ſexum hæc uox refertur, quandoquidem nec etymologia repugnat:*

[n] l. plebs. §. fin. infra. eod.

cum

*cum Lactantio autore à mollicie mulier dicatur. Quar-
to, aduerſari Martianum Vlpiano ait, quod ille munus
recte dici, quodcunque donum ſit, hic donum generis no-
men, munus ſpeciei aſſeruerit: ſed difficillima non eſt re-
ſolutio, cum munus generaliter acceptum, etiam officia
& onera comprehendat, tum etiam quamcunque largi-
tionem ſignificet, ſiue cum cauſa ſiue abſque cauſa, at ſi
ſpecialiter pro largitione ta: tum ponatur, tunc largitio
nem cum cauſa. Nec mirum eſt eandem uocem & ſpeciali
ter & generaliter accipi, ut in Iuriſdictione adoptioneq;
dicimus, quam rem, ſicut & alias pleraſque alibi, nimirum
locis ſuis diffuſius tractabo. Quinto, Vlpiani ſenten-
tiam confutat, peculium puſillam pecuniam appellantis,
confingitq; abſque aliquo autore peculium id eſſe, quod
quis induſtria ſua lucratur: at aliter ex autoribus dicen-
dum eſt, qui peculium patrimonium teſtatoris appellant:
quia olim cenſus Romanorum in pecore erat, unde & pe
cunia dicta: cæterum quoniam diminutiua forma pecu-
lium profertur, pro parte cenſus accipi cœptum eſt, qua
lem ſeruis domini concedunt, qualemq; filijfamiliâs à pa-
tre ſeparatim habent: addit & Celſus, ex conſuetudine ru
ſticorum ſenum ſic eam partem patrimonij dici, quam
quis in numerato, & ad caſus repentinos repoſitam ha
bet: Græci theſaurum dicunt, quod repoſita ſit εἰς αὔριον,
id eſt in craſtinum, ſeu futurum tempus fruenda unde &
θησαυρίζειν reponere eſt. Sexto, in Modeſtinum inuehi-
tur, qui poſſeſsionem dixerit ab agro iuris proprietate
diſtare, ridiculumq; & imperitum eum aſſerit, qui ſub-
ſtantiam rei definire uolens, de qualitate diſſeruit: at
ego*

ego Valla reſpondeo, quod alij obijcis uitium, id tibi eſt, qui neſcis ueteres poſſeßionem appellaſſe fundum per uſucapionem acquiſitum, quo caſu non iure dominij in eius uſu defendimur, ſed autoritate legis: atque ita in lege x II *tabul. accipit. Feſtus quoq; Pomp. autor eſt. Vnde apparet, non qualitatem, ſed ſubſtantiam à* Modeſtino *definiri: quod in eius reſponſi declaratione infra latius oſtendetur. Septimo, in Nouali uiſus eſt à Paulo diſſentire, dum terram proſciſſam eſſe, quæ anno ceſſet, Paulus ait: Valla etiam* Nouale *dici, aruum nuper, & cum magna cura ad culturam redactum: ſed & id opinor non negaſſet* Paulus. *Octauo, Librum interpretatur partem operis, ut puta* x I I. *ſunt libri Aeneidos, Volumen uero minus eſſe libro, ex Plinij autoritate, Qui tres, inquit, libri ſunt in ſex uolumina propter amplitudinem diuiſi: & ideo Vlpiani ſententiam confutat, qui, Si centum, inquit, libri legati ſint, centum uolumina ei dabimus, non centum quæ quis ingenio ſuo metitus eſt, ut* Homeri x L VIII. *Sed ſciendum eſt, non de ſignificatione uerbi agere Vlpianum ſed de mente defuncti: quam, nemo eſt tam à naturali ratione abhorrens, qui probaturus non ſit talem eſſe, qualem Vlpianus credidit: quòd ſi in modo loquendi cum Valla reprobat, recte Iurecõſultum loquutum aſſero, & quid ſibi uellet neſciuiſſe Vallam: ſiquidem ſolebant Veteres in pugillaribus ſcribere, quos inuolutos, & duobus incluſos umbilicis manu geſtabant, unde & enchiridia Græcis dicuntur, nobis à pugno pugillares, & ab inuolutione uolumina: fiebant autem non ſecundum librorum diſtinctionem, ſed ſecundum geſtantis commoditatem, quod ſatis Plinius*

tis Plinius ipſe oſtendit. Cum igitur Vlpianus *non de diuiſione librorum ab autore facta, legatum illud ex mente teſtatoris intelligeret, ſed ex diuiſione, quam teſtator in concinnando unicoq; corpori conglutinando fecerat, dixit* XLVIII. *libros, id eſt unum* Homeri *uolumen, pro libro accipiendos, nimirum uoluminis uoce metaphoricos uſus, ut ſicut unum corpus in pugillaribus, etiam non obſeruata autoris in libros diuiſione, uolumen dicitur: ita in codicibus, cum aſſerculis tabellis'ue concinnatis unum corpus etiam uolumen dicitur, cum nec etymologia repugnet, unica enim inuolutione conſtat: quòd ſi probatur* Vergilij Valerijq; Max. *loquutio, qui uolumen in cauda ſerpentis dixerunt, quanto magis probandus eſt* Iureconſulti *ſermo, propter maiorem rei affinitatem longè clarior, cum & Cicero librum pro corpore accepiſſe uideatur,* Epiſtolarum *ad* Quint. *fratrem libro* II. *Sed utros eius habueris libros (duo enim ſunt corpora) an utroſq; neſcio.* Nono, *probrum & opprobrium* Vlpianus *idem eſt inquit:* Valla *Probrum ipſum dedecus eſſe, Opprobrium dedecoris exprobrationem, non tamen negat & apud* Ciceronem *ad* Att. *& apud* Liuium *probrum etiam pro ipſa dedecoris exprobratione poni: unde ſatis defenditur* Vlpianus, *qui non generalem definitionem horum uerborum poſuit, ſed in edicto prætoris declarauit idem ſignificare.* Decimo, Modeſtinum *inſectatur, qui adulterium in nuptam committi, ſtuprum in uiduam, uirginem, puerum'ue ſcripſit: nam exiſtimat* Valla, *etiam adulterium ſtuprum dici poſſe, autoritate* Quintiliani. *Sed ut ego non negauerim*

rim generalius eſſe ſtupri nomen, ut quod à turpitudine dicatur, unde & Plautus Amphitr. Stupri dedecoris à uiro argutam meo: ita Modeſtini uerba non recte intellecta affirmauerim, cum enim concubitus cum nupta ſpeciale adulterij nomen habeat, non fuiſſet ſatis generali ſtupri uoce uti, id enim proprie dicitur, quod peculiari, & ſibi tantum conuenienti uoce appellatur, unde & Proprium pro peculiari doctiores accipiunt. Verg. Hunc mihi da proprium uirgo ſata nocte laborem. Quintilianus quoque optime id proprium interpretatur, quo nihil inueniri poteſt ſignificantius. Qua ratione & Vndecimum accuſationis caput non conſiſtit, dum Paulum damnat, qui parentes uſq; ad tritauos proprio uocabulo dici aſſeruit, ulteriores uerò maiorum appellatione contineri: nam quamuis etiam maior dicatur pater, auus, proauus, tamen hoc non eſt proprio, id eſt, ipſis tantum conuenienti nomine, ſed generali: Iureconſultus autem de proprio uocabulo agit. Duodecimo, Vlpianum improbat, qui dixerit non dubium eſſe, quin ſtragula ueſtis ſit omne pallium, ſed incidit Valla in deprauatos codices: Vlpianus enim non omne pallium, ſed omne περίστρωμα ſcripſit: certiſſimum autem eſt Græcè ſic dici omne quod inſternitur, & circum inijciatur. Decimotertio, Offilij differentiam damnat, qui Verberare, dixit, eſt cum dolore cædere, Pulſare ſine dolore, aitq; uerberare potius eſſe cum uerbere, ſeu flagello cædere, pulſare cum graui, & uehementi ictu. Sed profecto Iureconſultum non latuit, uerberare à uerbere, flagello, ſeu ferula dici, ut qui alibi atteſtatus ſit, uerberaſſe abuſiue dici, et

cum

eum qui pugnis ceciderit, ſed in lege Cornelia, quam tūc interpretabatur, quæ actionem iniuriarum ei dabat, qui ſe pulſatum uerberatumúe diceret, nōn potuit alia capi interpretatio: ſi enim Vallam ſequeremur, qui ſine graui impetu ſaxo percuteret, uerbis legis non contineretur, quia ſaxo non diceretur uerberaſſe quia ſine impetu, nō pulſaſſet: quæ ſententia oppido quàm futilis eſt. Meritò Iureconſultus maluit uerberare cum dolore in ea lege accipere, uerbo illo lata ſignificatione accepto, & pulſare ſine dolore, cum frequentatiuum ſit à uerbo pello, unde fit pulto, pulſo, impellitur autem quis etiam ſine dolore. Decimoquarto, Maſurij Sabini ſententiam non omnino uidetur ſequi, pellicem pro concubina accipientis, quod apud oratores Pellex dicatur, quæ cum eo cui uxor ſit iungitur. Sed ego ueram quoq; Sabini ſententiā arbitror, ſiue enim à Græco παλλακὴ ueniat, ſiue Latina ſit uox à pelliciendo, quod autoritate Plauti in Pœn. magis probo qui Allex uiri, ab alliciendo dixit, utraq; etymologia interpretationi Sabini conuenit, cui & Q. Curtij, & Iuſtini autoritas accedit: quorū ueterem ſcripturam interpolauere pleriq; Vallam ſecuti, cum eos ex antiquis codicibus conſtet pellicum ſcripſiſſe, non pallacarū, quæ uox ante Plinium, & Tranquillum in ſermone Latino nulla erat: in Græco uero non aliud ſignificat quàm pellicem, ut appareat Vallam, quiq; ei conſentanea tradiderunt, pellicis ſignificationem non ex autoribus accepiſſe, ſed regula planè Leſbia uſos, autores ipſos inuertiſſe, ut id quod ipſi ſentiebant, atteſtarentur. Decimoquinto, Caium oblique perſtringit, qui ſentire uideatur idem eſſe

cauillari

cauillari, & calumniari, ſed quomodo hoc Valla collegerit, non uideo: cum enim Caluiri uerbum apud ueteres eſſet fruſtrari, metaphora à caluis militibus ducta, quãuis & Cauillatio, & calumnia inde deducãtur, non tamen conſequens eſt alterum cum altero idem eſſe: ſicut cum dicimus, à uerto fit uerſus, & uerſura, non ſequitur uerſuram idem quod uerſum eſſe. Rurſus impetit Vlpianum, quoniam Cauillatio dicatur, etiam ſi ab euidenter ueris ad falſa non fiat tranſitus. Reſpondeo Vlpianum loqui quando cauillatio pro argumento Sophiſtico accipitur, quod Græcè non σκῶμα ut ipſe credidit, ſed σόφισμα eſt. Decimoſexto, præuaricari, tergiuerſari, calumniari generalius accipienda exiſtimat, quàm Iureconſulti docuerint: nimirum oblitus, non doceres eos ſimpliciter eorum uerborum ſignificationem, ſed ſpecialiter in Senatuſconſulto Turpiliano quomodo accipi debeant, ut eius pœnæ locus ſit. Decimoſeptimo, portare ait id etiam ſignificare, quod quis corpore ſuo baiulat, cum tamen iureconſultus aliter docuerit: ſed ego arbitror ex origine uerbi iureconſultum adiuuari: ſiquidem πορθμεύειν Græcè traijcere eſt, unde portus, in quem naui res deportantur: ſic & exercitum nauibus deportari Liuius plerunq; dixit. Quapropter etiam ſi quis iumento ducat, hac ſimilitudine portare dicitur: quod ſi ipſe ferat, non propriè, ſed μεταφορικῶς putauerim portare dici. Decimo octauo, Conuicium negat à uocum concertatione quaſi conuocium dici, & aduerſus Labeonis ſententiam, etiam ſine uociferatione conuicium fieri putat, ſentitq; à uitio potius, uel à uitando deduci: qua in re, opinor, egregiè fal

litur: quid enim tunc coniunctiua illa particula operaretur? Cur item ſi à uitio deducitur, ſecundam ſyllabam producit conuicium? cum conſtet uitium corripi: nam & Cicero, quem ipſe adducit, petulantiorem iactationem in conuicio requirens, pro Labeone eſt: ut mirer eum tam leuibus argumentis, à recepta ubiq; Labeonis ſententia deſciuiſſe, quæ & orthographiæ ratione defenditur, cum per c conuicium non per t ſcribatur. Decimonono, Verſicolores Vlpianus appellat lanas, quæ natiuum colorem mutarunt, ſiue purpura, ſiue cocco, ſiue alio colore infectæ ſint: Valla ex uarijs autoribus oſtendit, uerſicolorem aliquam rem dici, quæ uariorum colorum ſit. Sed Vlpiani locum à Valla non intellectum arbitror, alioquin quæ à ſe dicuntur ſatis agnouiſſet Valla nihil Vlpiani ſententiæ aduerſari. Igitur ſciendum, ex origine uocabuli eam rem eſſe uerſicolorem, cuius color in alium uerſus ſit, ſicut & uerſipellis, non cui uaria pellis, ſed qui in aliam pellem uerſus eſt, unde homines in lupum mutati, uerſipelles Plinio appellantur: eadem ratione lanæ uerſicolores dicuntur, quæ per tincturam in alium colorem ſunt uerſæ. Dubitat igitur Iurecõſultus, lanis uerſicoloribus legatis, quæ contineãtur: & primo reſpondet, legatis ſimpliciter lanis, uerſicoloria apud ueteres non comprehenſa: legato uero lanarum uerſicolorium, eas intelligi quæ tinctæ ſunt: & (quod dubitabilius erat) etiam netæ, dummodo neq; detextæ, neq; contextæ adhuc ſint: tunc enim non lanæ, ſed ueſtimentorum appellatione continẽtur. Neta lana dicitur, quæ ſtamen, & ſubſtamen eſt: Detexta dicitur, cũ perfecta eſt, et à textrinis inſtrumẽtis detrahi

l. ſi cui § j. de leg. iij.

trahi poteſt, unde & detexere auferre eſt. Plautus: Hunc ego hominem detexam pallio. Quapropter & Vergilius. x. Aeneid. Dum texit Imaona Aleſus: id eſt ſpoliat. Contexta eſt, quæ quidē, in opere cōſummato eſt, ſed cui tamen deeſt prætextura, quam Cimoſiam uulgò uocamus. l. ueſtimētum, de aur. & arpgen. leg.
Ex his apparet Verſicolores ueſtes uarij coloris idcirco dici, quia ex uerſicoloribus lanis natiuis conficerentur, à qua ſimilitudine, & uerſicoloria arma Vergilius, & uerſicolorem plumam Propertius, & uerſicolorem caudam Cicero dixit. Viceſimo Penes idem quod Apud ſignificare oſtendit, cum tamen Vlpianus ſcripſerit, penes te amplius eſſe, quàm apud te: ſed nec Vlpianus puto negaſſet differentiam illā ſuam ab autoribus quandoque confundi, quæ tamen ex ui uerbi uerisſima ſit: deducitur enim à dictione penitus, unde & penißimus, & penitißimus, ut Plautus cæteriq; antiquiores dixerunt. Viceſimoprimo Vlpiani ſententiam confutat, qui uictus appellatione etiam ueſtem contineri ſcripſerit, cum plurimæ gentes in Aethiopia abſque ueſtibus æuum degant, quaſi Vlpianus Aethiopum leges interpretetur, & non Romanorū, qui abſque ueſtibus non uiuunt: & quaſi qui in Italia uictum amico legauerit, de eiuſmodi uictu ſentiat, quo Aethiopes ſe tolerant, & non ipſi Itali, quo nihil abſurdius dici poteſt. Viceſimoſecundo Pignus & Hypothecam idem eſſe, cum Martiano ſentit, ſed alteram Græcam, alteram Latinam uocem, cum tamen Vlpianus propriè eſſe pignus dixerit, quod creditori traditur: hypothecam cum interuenit traditio, & ideo in mobilibus pignus, in immobilibus hypothecam eſſe: ſed hæc non tā Vallæ

oppoſitior, quàm ipſorum inter ſe Iure cõſultorũ quædã quaſi antimomia eſt, ea ſic diſſoluitur. Ex proprietate *quidem ſermonis ueram eſſe Vlpiani ſententiam, ſiquidẽ à pugno pignus dicitur, & ideo in rebus mobilibus oppoſitis ſic dici, in immobilibus uero ſolitos ueteres Iureconſultos potius Græca uoce uti, id eſt hypotheca, quæ Latinè ſuppoſitio dici poteſt, & ad utraq; eorum ſermone trahitur. Catullus Oppoſitionem dicit: Furi uillula noſtra non ad auſtri Flatus oppoſita eſt, nec ad Fauonij, Verum ad millia quindecim & ducenta: ſubaudiuntur autem ſeſtertia. Viceſimotertio, Ferrummare dixit eſſe conſolidare, & conglutinare, non ſolum per eandem ma teriam, ut Iurecõſulti tradiderunt, ſed etiam per aliam, idq; plurimis Plinij exemplis probat, qui ferrumi nari ſurculum, ferruminari aqua muros, ferruminari in lapides dixit. Sed cum ferruminatio propriè ſit ferri ipſius ui ignis liquefacti conglutinatio, apparet metaphorice hoc uerbo uti Plinium, & ideo Iureconſulti ſententiæ nihil aduerſari. Viceſimoquarto, Pomponiũ, inquit, atq; Vlpianum corrumpere linguam Latinam, qui quot menſibus, uel quot diebus ſcripſerint, pro ſingulis menſi bus, ſingulis diebus: cui ego dixero: tale conuitium Plauto quoq;, M. Catoni, & deniq; doctiſſimo omnium Varroni commune eſſe. Plaut. in Stich. Meminiſtis quot Calẽdis petere demenſum cibum. Cato de re ruſt. Capita oleagina quot menſibus fodere oportet. Varro: Sacra quot menſibus feruntur in arcem: quod ante nos & alij notarunt. Viceſimoquinto, Turbam non multitudinis hominum perturbationem, ut Labeo ſcripſit, ſed ſimplicem perturbationem,*

tionem, etiam duorum exiſtimat, & à tali perturbatione turbam pro multitudine dictam; quòd multitudo non ferè uacet perturbatione, unde uulgatum carmen, Septem cõuiuium, ſunt nouem conuicium. ſed mihi hæc controuerſia non admodum ei abſimilis uidetur, quam Macrobius tradidit, prius'ne ouũ fuerit, an gallina. Labeo prius ſignificatum turbæ, id eſt multitudinis, atque inde factã poſtea perturbationem: tu perturbationem priorem contendis, ſed nec quos adducis autores ſententiam tuam adiuuant, qui μεταφορικῶς potuerunt turbam etiam duorũ dicere, nec etiam Græcus ſermò τύρβη in quo eadem poteſt eſſe hæſitatio. & ut demus opinionem tuam ueriorẽ, in edicto certè prætoris, quod Labeo interpretatus eſt, probabilior eſt Iureconſulti ſententia. Verba edicti ſunt, Cuius dolo malo in turba damnum quod factum eſſe dicetur. ea non poſſunt commodè de perturbatione intelligi, quæ ſemper eum afficit, cui damnum infertur, neceſſario igitur de multitudine accipiendum. Viceſimoſexto Iulianum improbat, qui exautorationem à principe ſimpliciter factam, ignominiæ notam inurere ſcripſit: contrà Valla, cum exautorare ſit ſimpliciter militem miſſum facere, quod T. Liuij teſtimonio uarijs locis probatur. Reſpondeo, in ueteri Republica hæc ſentẽtia poſſet procedere, quo tempore ex ſolo commeatu, uel Ducis licentia milites exautorabantur, uerum ordinata ab Auguſto, ſucceſſoribusq; militia, à qua non niſi poſt uiginti ſtipendia mittebantur, tributa quoque illis ſunt militaria inſignia, quorum detractio infamiam irrogat, quoniam non niſi turpi miſſione dimiſſis detrahuntur. Viceſimo-

l. prætor. ſupra & inc. rui. nau.

l. ij. de inſam.

o 3 ſepti-

ſeptimo Depactum ſimpliciter pactum ſignificare ait, ex autoritate Terentij Phorm. Depaciſci mortem cupio: cũ tamen Vlpianus in edicto de calumniatoribus depactus dicat, eſt turpiter pactus. Sed mihi uidetur & uerba Te
l. iij. de calum. *rentij, ex Vlpiani declaratione poſſe intelligi, & etiam Cicer. ad Heren. lib. I I. Depactus cũ hoſtibus, ut arma relinqueret. Sed & idem autor in Verrem actione v. Sciatote biduum cibo, tectoq; prohibitum, biduum in foro cuſtodijs detentũ, neque antè dimiſſum, quàm ad cõditiones eius depactus eſt. His accedit, quòd huiuſmodi præpoſitio quandoq; in malã partẽ accipitur, ut deſperatus, demens, dedecet, deformis, degener. Viceſimo octauo, Lapillum ſi magnus eſt gemmã eſſe aſſerit, quo nomine & margaritam dici poſſe arbitratur, aduerſus Sabini, Vlpianiq; ſentẽtiam, gemmas pellucidæ materiæ eſſe exiſtimãtium, ut ſmaragdos, chryſolithos, amethyſtos: non tranſlucentes uero lapillos, ut obſidianos, & ueientanos: at margaritas nec lapillos nec gemmas eſſe, ſed conchas, ſeu uniones: uerũ ut in ſententiam Iureconſultorum ego tranſeam, illud me in primis mouet, quod etymus pro illis eſt, uidetur enim gemma dicta, quaſi gemina, propter tranlucẽtẽ naturam, deinde uidemus à ſimilitudine in uitibus gẽmas dici, ut Fab. autor eſt, & in Catone maiore M. Cicero. Vnde oſtenditur non ideo dici gemmas, quia magnæ ſint: idem & Plinij autoritate conſtat, in anulis gemmas deferri affirmantis: unde & dactylothecæ dictæ, quod profecto maioribus non conuenit: ad hæc quæ rationes à Valla adducũtur, ſanequàm frigidæ ſunt: Lapillus, inquit, generale nomen eſt: bene ſanè, ſed cum trãsluceat, peculario-*

ri no-

ri nomine gemma dicitur. Rurſus, *Gemmas, inquit, accipimus multorum cubitorum inueniri. Accepit fortè à Luciano de ueris narrationibus, miraculi certè loco refertur, alueolus trium pedum in triumpho Pompeij ex duabus gemmis. Subijcit, Quid ſi non perluceant, quia adhuc incomptæ & imperfectæ? at qui ſatis eſt ſi natura ſui pelluceant, poßintq́; manu artificis in hunc uſum poliri. Addit, hac ratione etiam marmor Parium gemma eſſet, quia translucidæ eſt naturæ: quaſi Iureconſultus omnia translucentia definiat gemmam eſſe, & hunc honorem etiam ſpeculis tribuat, qui de lapillis non de marmoribus loquitur. Poſtremò, inquit, reperiuntur, qui partim pelluceant, partim non pelluceant. Reſpondeo, de his nihil à Iureconſulto dictum, & fortè ex regula iuris qualitas potentior in his obſeruaretur. Addit ſecū ſentire. Q. Curtium, itemq́; Horatium, quorum alter, Lapilli, inquit, ex auribus pendebant, candore, & magnitudine inſignes: alter, Niueos, inquit, uiridesq́; lapillos. Ipſe quid horum uerba ſententiæ noſtræ obſtent non uideo, puto nec ipſe Valla ſatis norat, cum abſque ſcrupulo ex Iureconſultorum distinctione poßint intelligi: illud non diffiteor, differentiam hanc inter gemmam, & lapillum non ſemper ab autoribus obſeruari, ut cum Catullus dixit. Aut pelluciduli delitijs lapidis: aut Plinius cum generaliter ſub capite de gemmis omnes lapillos deſcripſit, ſed Iureconſultus de proprietate loquitur, non de abuſu, & tranſlatione. Viceſimonono, Venulei definitionem confutat, qui Veteratorem ex Celſi ſententia non ſpatio ſeruiendi, ſed ex genere, & cauſa eſſe exiſtimandum ait, magisq́;* l. fina. de ædil. edic.

approbat hac in re Vlpianum, qui ueteratores, trita & ueterana mancipia appellat, quæ difficile ſit reformare. l. præcipiunt. eo. tit. *Quibus uerbis apparet, ſpatio ſeruiẽdi definiri ueteratorẽ, erigitq; hoc loco in iurecõſultos cornua, tanquam cõtraria inuicẽ ſcripſerint, quẽ & alij recentiores ſequuti, pro antinomia nominatim hunc locũ citant. Sed profecto æquius fuiſſet, & etiã magis nomini ſuo conſuluiſſent hi Grãmatici, ſi intra profeßionis ſuæ cancellos cõſtitiſſent, quandoquidẽ uulgò dicitur, quam quiſq; nouit artem, in hac ſe exerceat: nõ enim ſutores ſupra crepidam iudicaſſent, nec ceu teſtudines porrecto extra teſtam capite, periculis ſe obnoxios feciſſent. Igitur diſtinguẽdi tres ſunt caſus, aut loquimur in uenditore ſeu mangone, qui mancipiũ diſtrahit, & ex edicto ædiliũ nõ poteſt ueteratorem pro nouitio uendere, tumq; nouitius ſecundum Vlpiani ſentẽtiam ex tyrocinio ſeruitutis accipitur, ueterator qui diu ſeruiuit, & iam ea in conditione callum fecit: aut loquimur in ipſo patrefamiliâs de ſeruis ſuis nouitijs, ueteratoribusq; diſponente: & quia hoc omne ab eius ſententia dependet, pro nouitio habuiſſe uidetur, quem nulli miniſterio præpoſuit: rurſus pro ueteratore duxiſſe, quem in ueteratorum numero habuit, ut quia muneri alicui præpoſuit, in quod ueteratores deſcribi ſolẽt. Meritò igitur Celſum ſequemur, ut ex genere et cauſa cõſtituamus* l. ſi. §. quoties. de publica. *quẽ dominus pro ueteratore habuit: aut de cauſa uectigalis agitur, & cum Reſpublica hac in re uoluntatem emptoris ſeu patrisfamiliâs non ſequatur, ſimpliciter Veterator accipietur, qui anno ſeruiuit, Nouitius qui minus anno: ut hic uectigal pendat, ille non pendat: & hoc caſu Mar*

ſu Mar

ſu Martiani ſententia eſt probãda. Ex *his igitur conſtat, non inuicem pugnantia ſcripſiſſe* Iureconſultos, *ſed diuerſa diuerſis caſibus tradidiſſe.* Poſtremò *fuere ex* Grammaticis, *qui* Iureconſultos *noſtros manifeſti furti arguerent, quòd bonam partem legis ſecundæ de origine iuris, itemq; pleraq; de officio præfecti prætorio, procon ſulis, præſidis, à* Feneſtella *ſurripuerint, eius nuſquàm facta mẽtione. Sed hi uelim mihi eius rei fidẽ faciant, à* Feneſtella Iureconſultum *accepiſſe, qui enim titulo* Feneſtellæ *liber circunfertur, à* Pomponio Læto *ex uarijs autoribus in quandã farraginem cõpoſitus fuit, eo indito titulo, ut uendibilior hoc nomine, impreſſoribusq; lucroſior fieret, idq; ego à* Iano Parrhaſio *non ſemel accepi, qui ſuam quoq; hac in re operam illi adhibuiſſe ſe teſtabatur: ſtylusq; ipſe planè indicat, unius autoris opus illud nõ eſſe.* Et *hæc quidem in* Laurentium *præter animi mei ſententiã, ut qui minime litigator, aut* φιλαίτιος *ſim, ſcribenda duxi; quoniam eius exemplo adeò excreuerat quorundam* Grammaticorum *inſolentia, ut in ſuis commentarijs ubiq; errorem aliquem* Iureconſultis *noſtris impingerent, nimirum quod ipſi non perceperant, errori ſtatim adſcribentes.* Spero *autem cum uiderint, quibus hoc in argumento ipſorum primipilus* Valla *tenebris offuſus eſt, modeſtiores eos, & alieno exemplo cautiores fore: ſed hæc hactenus.* Non *negauerim tamen apud* Iureconſultos *quædam reperiri, quæ delicatum lectorem poßint aliquantiſper remorari: ſed ſi qua uitium ſonant, librariorum incuriæ proculdubio tribuendum. nam &* Caij *intereſſe, cuius ſupra meminimus, in antiquis codicibus nõ*

 reperitur,

reperitur, in quibus ſimpliciter uenditorem teneri ſcriptum eſt, apparetq́; à gloſſematico aliquo margini adſcriptum, deinde ſcriptorum imperitia in ipſo contextu relatum. Unde & Vlpianum ſcripſiſſe. Si quis graui ualetudine affectus: arbitror: non in graui: tametſi ſint, qui ingrauem iunctim dictum putent, quaſi ualde grauem, ſicut, incana menta Vergilius dixit, & indifficilem caſum

a l. Gallus. §. fina. *Scæuola*[a], *in quo tamen ueteres codices refragantur, in quibus ſcriptum eſt, ille caſus in difficili eſt, quam lectionem caſtigatiorem arbitror. Nam & in diui Seueri re-*

b l. filiuſfa. §. diui. de. le. j. *ſcripto*[b], *quo uulgo legitur, eos qui teſtamento quid alienari uetant, nullius momenti ſcripturam eſſe: correctiora exemplaria eorum ſcriptum habent. Sicut & in Pau-*

c l. ſi inter. de do. inter. vir. *li reſponſo*[c], *dum dicitur, econtra ſi inter uirum, & uxorem facta ſit donatio, ſimpliciter contra ſcribendum eſt. Ad inſtar uero, quod Iureconſulti quandoq; ſcripſerint, non inſtar tantũ, exemplo ueterum nõ caret, ſuntq́; huiuſmodi controuerſiæ nõ tam doctrinæ, quàm iudicij: ſicut*

d l. cũ quædã. de iuriſ. om. iudic. *cum exequi paſſiua ſignificatione Vlpianus dixit*[d], *quærebatur an iudicis ſentẽtia exequi poſſit: uel idoneior Modeſtinus: ſic &, quod in meo fundo naſciturum eſt, dixit*

e l. quod in reũ, de leg. j. *Pomponius*[e]: *ſic & præſtauimus uerbo pro præſtitimus, uti Tribonianus nõ eribuit: erũt & quibus omnino nõ placebit deuirginare ancillã dixiſſe Paulũ*[f]: *& à Modeſtino*

f l. ſi. de offic. præſ. *ſcriptũ, decreto Adriani plectẽdos, qui menſuras & pondera falſaſſent*[g]. *Iidẽ & ſordidũ uerbũ exiſtimabunt cer-*

g l. pen. de fal. *tiorare, pro eo quod eſt certiorẽ facere, quo paſſim Iureconſulti utũtur, eadem ratione deductum, qua & ueteres meliorare dixerunt: unde L. Columellæ meliorefcere.*

Sed

Sed & Coloniam agrum colono locatum quandoq; appellant, cum alio ſenſu antiqui ea uoce utantur. Sanè illud diffitendum non eſt, apud eos quaſdam dictiones eſſe quæ alijs in autoribus nunſquã eo ſenſu reperiãtur, ut cũ exhibere uerbo plerunque pro eo utuntur quod eſt ale re: donare ad proceſſus[h]*, id eſt ut eo donatarius utatur in pompa, uel cum in principis eſt comitatu, id enim ſignificat proceſſus: unde & alibi dicitur,*[i] *cum proceßiſſet Imperator ſalutatus eſt &c.* Et copiarum negotium pro *mercimonijs earum rerum, quæ ad uictum pertinent*[k]*, & ad exercitum deferuntur: &* Dardanarij pro his, qui *annonam flagellant, qui & à Græcis* προπώλαι *dicũtur: eſt & apud eos* Friuſculum[l]*, pro digreſſu temporario uxoris ob iurgium cum marito, uox nuſquam alibi à me lecta, ut fortè friguſculum dicendum ſit, cum maritalis amoris ardor aliquantiſper refrigeſcit.* Friuola[m] *pro ſupellectili inquilini, tametſi & hac uoce uſus uideri poſſit* Iuuenalis: *Iam friuola transfert* Vcalegon[n]. Lani*pendia mulier pro lanifice, ſeu quæ lanificibus ipſis penſa diuidit.* Latrunculator *pro iudice rerum capitaliũ, ſeu, quod magis arbitror, præfecto apparitorum, & militum, qui latrones conquirũt.* Notoria *pro denũciationibus delictorum, quas* Irenarchæ *deferebant.* Pannicularia *ratio, quæ ad eas ueſtes uiliores pertinet, quas rei, & damnati rerum capitalium habent, cum ad ſupplicium ducuntur.* Perfunctoriè *eſt leui cura, & aliud agendo: unde perfungi, & defungi, pro eo quod eſt utcunq; explicare.* Peſſundat, *pedibus percutit, nouè dixit* Paulus, *cum in edicto ædilitio; Bouem, inquit, qui cornu petit*

uitioſum

h l. nã imp. de don. int. uir.

i l. j. C. de ſen. paſſ.

k l. ob negociũ. de cõp.

l l. cum hic ſtatus. de don. inter.

m l. ſolutũ. de pig. act.

n l. ſed ſi uir. de don. int.

uitioſum, itē mulas quæ peſſundant. Spectabiles quoque & ſpecioſæ perſonæ gradu quodam dignitatis inſignes, in iure plerunque dicuntur, cum hoc ſenſu hæ uoces apud Ciceronem & antiquiores nullæ ſint. Reliquare quoque apud eos dicitur, qui æs alienum integre non ſoluit, unde reliquatores uectigalium, qui reliqua publico debent. Sequioris uitæ eum appellant [o]*, qui ſibi ipſi alimenta ſuppeditare nequeat, ſed de alienis laboribus pendet: unde & Sequior ſexus, ni fallor, Apuleio, id eſt muliebris. Solarium* [p] *pro uectigali quod publico præſtatur, ob ſoli publici occupationem, ſed idem quoque in priuatis uidetur. Vlpianus*[q]*, ſi quis in lapicidinis cædere uoluerit, non aliter hoc faciat, niſi prius ſolitum ſolarium domino præſtet: quamuis Accurſius nunc ſalarium, nunc ſolatium legat. Schemata cognationum in antiquis codicibus dixit Paulus, emendatius, ut arbitror, quàm ſtemmata Iuuenalis. Imagines enim in gentilitijs armaris uſui erant, at coronæ non erant, cum enim ſtemma uox Græca eſſet, mirum ſit apud Græcos pro gradu cognationum uel imaginibus nunquā reperiri. Venenarij ſunt, qui aliquem ueneno ſuſtulerunt, eiusq; criminis ſunt rei. Sunt & apud eos aliæ dictiones, utique & ipſæ raræ, ſed tamen ab alijs quoque autoribus uſurpatæ, quas ſimul referre operæpretium duxi, aduerſione locare, affirmatores, antapocho, antidora, antipherna, apocha, archiuium, arrogatio, auditorium, baſilica, belliſſime breuiarij rationes, calciarium, calendarium, cloacarium, cœnacularium, cœnaticum, cancelli, cancellarij, capſarius, captioſus, captatorius, caſtratus, catellus, chaſma, commentarienſis, coactor*

colle

o l. cum hi. de tranſ.

p l. ij. ne quid in loco pub

q l. uend. cō. præd.

*collectarius, collonarium, conturbare, chorus pro cõgre=
gatione, decidere, decretalis poſſeßio, damnas eſto, deco
ctor, dominica pecunia, delicatus, debitor, depoſitarius
eadem forma qua alimentarium dixerunt, commodata=
rium, donatarium, mandatarium, legatarium, & ſimilia.*
Dilapidat *bona, dimiſit creditores, id eſt ſoluit, diarium,
dietarij, diffiſſus dies, deſultor, emãſor, equitium, errones
ſerui, extorris, exiguiores res, fœnebris pecunia, fœnera=
uit, id eſt accepit fœnore, fiduciaria hæreditas, id eſt fi=
deicommiſſaria, functiones pro tributis, genuina pietas*[r], quamuis uulgati codices habeant gemina.* Hamæ *pro in=
ſtrumento ad arcendũ ignem.* Debet, *inquit lex*[ſ], *præfe=
ctus uigilum noctu coërrare cum hamis.* Sic Iuuenalis:
Diſpoſitis prædiues hamis. Meminit & Cæcilius Plinius.*
Imaginaria *uenditio, incontinenti informatur actio, in
pendenti, iurisdictio reſtituenda, impoßibilis, imperſona
lis, inſolidum, id eſt pro parte*[t], *in ſumma, id eſt breuiter,
intantum, inuentarium, largitur annus, largiuntur tẽpo=
ra, licentia, lucratiuus titulus, manuaria mola, medianũ
cœnaculum, mißilia, magis eſt, nudus ſermo, nudum pa=
ctum, nugatoriæ res, in necem, id eſt in damnum, optio=
nes, obrepere iudici, officiales*[u], *opiſtographum, orcinus
libertus, pantheron rete, parapherna, partiarius colo
nus, pedanei iudices, peregrini pro deportatis, periculum
quandoque pro ſpe nautici fœnoris, quandoque aliter, ut
in* Rubrica *codicis de ſententijs ſine periculo recitan=
dis.* Sic enim habet & codex Theodoſianus, *ut appareat
de periculo ſeu experimento memoriæ accipiendum, per
petuarius emphyteota,* Pagani *pro quibuſcunque nõ mi
litãtibus*

r l.iij. de libe. ho. exh.
ſ l.ij. de offic. præfe. uig.
t l. ad ea. de re gu. iur.
u l. præſides. ſi cer. pet.

ANDREAE AL-CIATI IVRISCONS. DE VER-BORVM SIGNIFICA-TIONE COM-MENTARIA.

CVM inuenta ſint uerba ut dicentis intentionem exprimãt, merito eius uoluntas in primis ſpectanda eſt. Cognoſcitur autem ex eo quod uerba ipſa indicant. Ea quatuor modis accipiũtur: ex proprietate, ex uſu, ex abuſione, & per interpretationem. Prima ſpecies ita intelligitur, ut in quacunq; materia, etiam pœnali, uerba eatenus capiantur, quatenus proprietas ſermonis ferre poteſt[a], niſi non ita uoluiſſe autorem præſumamus: tunc enim ex coniectura reſtringuntur. Ea uarijs ex cauſis aſſumitur. Ex re. Quid enim ſi de re tam modica uel leui agatur, ut operæpretium nõ ſit diſpoſitionem legis generaliter in ea ſeruari? Ex perſona, ut cum lex imponit certã pœnam delicto, & iniquũ eſſet ſi ampliſsimi gradus homines ea coercerentur.[b] Nam & ex amicicia, affinitate, odio, paupertate, maxima excellentia, multa cõſtituta ſunt, quibus à generalibus regulis receſſum eſt. Ex negocij qualitate, ut ſi neceßitas ſuadeat, uel periculũ ſit in mora, uel abſurdũ aliquid con

a l.ea lege.ſupra de teſta.

b Rom.rep.ſ. de viro.

ſequatur,res'ue ad eũ caſum deueniat,quẽ maxime autor abominetur,& ſi qua ſimilia.In hac parte etiã continentur,quæ figurate dicũtur,quoniã figuræ ad ornatũ orationis pertinẽt,& ꝓprietati cohærẽt,poſſentq́; ferè omniũ tam quæ à Grammaticis,q̃ quæ ab oratoribus tradũtur exẽpla,apud Iurecõſultos reperiri.Sed ſatis ſit pauca admonendi cã in mediũ attuliſſe.Et in primis latiſsima ea eſt ſpecies,quæ per trãslationem fit:ut cũ domus pro familia,ciuitas pro ciuibus,uẽter pro eo qui adhuc in utero eſt,ponitur.Parricida nõ qui patrẽ ſolũ occiderit,ſed & qui cæteros coniũctos,quorũ lex Põpeia meminit,intelligitur.Cuſtodia pro ipſis cuſtoditis,ſeu carcere incluſis accipitur.Sic cũ lex noxiũ in ære puniri mãdat,in bonis patrimonio'ue exercendã ultionẽ interpretamur.Sic & ſi is qui apud ſe fugitiuũ receperit plecti mãdetur [c], nõ de eo qui iuxta ſe tenuerit ſimpliciter accipimus,ſed qui refugiũ præſtiterit in domo ſua uel aliena,idq́; occultandi cauſa. Ad hãc cognitionẽ etiã pertinent alia figurarũ genera,ut quod affectionẽ uocamus:ueluti cũ in lege qñque adulter,fur,aleator dicitur,q hæc crimina affectat,quãuis nõ perfecerit.Et fugitiuus qui conſiliũ fugiẽdi habuit [d],licet adhuc fugã nõ arripuerit.Huic nõ abſimilis eſt anticipatio ſeu prolepſis,cũ id nomẽ quod poſterius res ſumpſit,ante tẽpus deſcribitur.Qua rõne litem quãdoq; appellamus anteq̃ conteſtetur,tametſi propriè poſt iudiciũ acceptũ,hoc nomẽ habeat.Sic & pecuniã [e] mutuam dicimus,quæ adhuc mutuo data nõ eſt,ſed ea deſtinatiõe habetur ut mutuetur.Huic figuræ ea eloquutio cõtraria eſt,qua rẽ ea appellatione ſignamus,quam olim habuit,

c l.j.§.j.ſupra de ſer.fug.

d l. fugitiuus. infra eo.

e l. malum.§. ij.infra eod.

habuit,licet in pñtia nõ habeat:ut cũ Proculus inſulã appellauit eũ agrũ,q olim inſula fuit,licet hodie ꝑpter alluuionẽ deſierit. Sic et ĩ ĩſtrumẽtis [f],ẽt Titio mortuo aliqs ſe filiũ Titij appellat:ſuntq́; plurima id gen⁹ ſimilia. Ad ſcribi ſchematis quoq; põt,cũ uerbũ actus ſignificatiuũ de potẽtia ĩtelligimus:ut in lege XII.tab.ſi aqua pluuia nocet,id eſt nocere poterit. Et apud labeonem [g],ſi rationes tractaſſe uidebitur,id eſt uideri poterit. Eſt & frequens in iure ſubauditio,ut cũ dicimus,Iuriſdictio eſt [h] iudicis dãdi licẽtia,pro in licẽtia. Sic & quãdoq; taxatiuam dictionẽ ſubaudimus,qñq; ecõuerſo augmẽtatiuam maxime quãdoq; dictionẽ reijcimus,ut cũ duplex negatio pro unica ponitur,qui duodecimus eſt ſolœciſmi modus. Quandoq; unam coniunctionem pro alia addimus. Sed in his omnibus id generaliter traditum ſit,ut quoties figura uel ornatus,uel neceſſitatis,uel emphaſeos cauſa apponitur,ſemper de ea cenſeamus,quod & de proprietate iudicandum eſt: alioquin ad abuſum potius uel interpretationem pertineat,de quibus inferius dicetur,Sicq́; explicitus ſit primus tractatus.

SEQVENS articulus de communi loquendi uſu erit: is enim etiam proprietate potentior eſt [i]. Tametſi quod ex prudentum conſuetudine obtinuit, non dubitem propter eorum autoritatem proprie dici Alioquin Tyrannus improprie de malo principe diceretur,cũ olim ſui natura qualemcunq; ſignificaret,quod et de Religioſo & Deuoto dicendũ eſſet,cũ olim hæ uoces in malã partẽ ſolũ acciperentur,at hodie ſolum in bonã. Is uſus uarie accipitur. In teſtamentis patriſfamil.conſuetudo

f l.eis.ſupra ſi cer.pet.

g l. labeo. de ſtatulib.

h l.imperium. ſupra de iuriſ.om. iud.

i l.annicul⁹. l.in vſu. infra eod.

ſuetudo ſpectanda:in contractibus,ipſorum contrahentium:in priuilegijs,eius qui concedit. Præſumiturq; *ſecundum eum uſum qui communiter in ciuitate obſeruetur quemlibet agere,niſi de contraria obſeruatione probatum ſit,uel ille uſus nuper & citra decennium inualuerit:nec enim uериſimile eſt,tam cito omnes in eius obſeruantiam conſenſiſſe.* Per *abuſum uerba regulariter non accipiuntur,niſi aliter actus uel periret* [k] *,uel eluſorius redderetur.* Idem *& ſi eadem ratio nos inducat,ut quod ex proprio ſenſu dictum eſt,ad improprium trahamus:nam ex præſumpta mente diſponentis huiuſmodi interpretatio etiã in ſtatutis & correctorijs diſpoſitionibus admittetur.* Hocq; *caſu nihil nos deterrebit.quominus perſonam de uniuerſitate dicamus,teſtamentum de codicillis,curatorem pro tutore* [l] *.* Idem *& tunc dicendum erit,cum aliter uerba legis captarentur fraus'ue illi fieret.* Quapropter *ſi lege municipali triticum extra territorium abſportare nemini liceat* [m] *,nec farinam deferri conceſſum erit.* Ex *interpretatione quæ admittuntur,ſi extra uim uerborum ueniant,ſoliq; menti innitantur,nec in cõtractibus nec in teſtamentis obſeruantur.* [n] Q*uoniam in eis licet primum locum mens obtineat,attamen eam oportet aliquo modo uerbis ſaltem improprijs exprimi.* Non *ita eſt in legibus,quoniam uel ſola mens legis obligat* [o] *.* Quapropter *in eis argumentum de ſimilibus ad ſimilia paſſim ſeruatur,& ſi eadem ratio ſub ſit,una lex ad aliam trahitur,niſi correctiones uel pœnalia odioſa'ue aliqua inducerentur.* Quæ *non ita generaliter in cõtractibus & teſtamentis locum habent,ſi uerba aliquo*

k l.cum filio. ſupra de leg. iij.

l Alex.l.ij.ſupra de leg.j.

m c.ſi ciuitas. de ſent.exc. in.6.

n l.quidã cum filium.ſupra de hæredib. inſtit.

o c.certum.de regul. iuris. in.6.

*aliquo modo non patiantur,niſi uel natura rei,uel con=
ſuetudo adiuuet.Idem ſi aliqua alia ratione ſuadeatur
Et ad hanc ſpeciem pertinent plura argumẽtorum gene
ra,ut quod à contrario ſenſu dicitur,& quod à connexis,
fitq; per interpretationem,ut quod commune eſt dicatur
meum,ut uerbum maio*

De verborũ & rerũ [a]

*ris ſummæ ſignificati=
uum minorem conti=
neat,ut quod per me non poſſum per alios facere prohi=
beatur,ut in uno capite dicta in ſequens repetita uideãtur,
ut in ſimplicibus mixtum contineatur.Aliaq; quàm plu=
rima argumenta,quorũ exẽpla in Topicis Cicero refert.*

RERVM. *Verba ſignificant, res ſignificantur.
Tametſi & res quandoq; etiam ſignificent,ut hiero
glyphica apud Horum & Chæremonem,cuius argumen
ti & nos carmine libellum compoſuimus,cui titulus eſt
Emblemata.Sed & ex certis ſignis præſumptiones oriun
tur,uerum hæc minime ad hunc tractatum pertinent:ca
pitur hic ergo ſignificatio & in actionis & in paſſionis
ſenſu,ſicut & teſtamenti factio*[p] *.Poteſt & hic locus ex
dialecticorum traditionibus interpretationem aſſumere,
qui ut Fortunatianus tradit,hanc differentiam inter uer
bum,dictionem,& rem,conſtituunt,ut uerbum ſit quod
ex ſe & materialiter(ut uulgo loquimur)prolatum eſt,
dictio uerbi ipſius ſenſum habet,qui in proferentis ani=
mo cum latuiſſet,per uerbi expreſſionem exijt,ſic uer=
bum cum ſenſu dictio eſt,res eſt quæ exprimitur & ex
uerbo dictioneq; declaratur:ut ſi interrogem,uerbum ſi
quis,quid comprehendit?ſi quis,quatenus nudam pro=*

p l filius fami. ſupra de teſtamen.

nunciationem propter ſe reſpicit, uerbum eſt, quatenus ſenſum habet quem ego ante animo concepi, dictio eſt, maſculi uero & fœminæ ex eo uerbo ſignificatæ, res ſunt. Quam rem ſic Virgil explicuit:

Littera rem geſtam loquitur, res ipſa medullam
Verbi, quam uiuax mẽs uidet, intus habet.

ſignificatione.[b]

Sanè in antiquis codicibus aliqui negant uerbum rerum reperiri, ſimpliciterq; ſcriptam rubricam, De uerborum ſignificatione.

b ¶ SIGNIFICATIONE. *Sumitur hæc ſignificatio uarijs modis, nunc habito reſpectu ad ipſum proferentem, ut ſi uir imperitus ſit craſſa Minerua accipiantur uerba, nunc conſiderata eius perſona ad quem uerba diriguntur, plerunq; & ſecundum naturam eius rei de qua ſermo habetur, uel quæ in contractum deducitur, accipiturq; huiuſmodi declaratio etiam ſi præciſa indefinita generalia uerba ſint, Quoniam nihil impedit quin ad habilem ueriſimilemq; caſum retrahantur, & boni uiri arbitratu intelligantur, qui conſuetudini loquentis multum tribuet, ex proximis clauſulis mentem coniectabit, quandoque & diſtantium rationem ducet, interpretabimurq; ut cum effectu prolata ſint, ut ſecundum debitum ordinem, ut actus potius ſuſtineatur quàm pereat, ut ſuperuacua ſint, ſed aliquid operentur, ut in potiorẽ ſenſum diſponant, ut ad ampliationem inducta nõ diminuãt, ad liberationẽ non obligẽt, ad fauorem non noceãt, ut naturalẽ ſenſum potius quàm ciuilem*

ciuilem admittant,ut ſimpliciter prolata,prima uice of= ficio ſuo fungātur,ut ad id quod principaliter geſtū eſt potius referantur,quàm ad acceſſoria uel demōſtratiua, ut captioſa nō proſint,ut clara nō offuſcentur,ut ſuper= flua non noceant,ut mitiora uelint,odioſa abhorreant, poſſibilia inducant,ut ad maiora expreſſis nō trahantur.

VLP. LIB. I. AD EDICTVM.

Lex I.

VErbum hoc,ſi quis,tā maſculos[a] quam fœminas complectitur.[b]

VERBVM.*Quia articulus hic refertur ad hominem,quæ dictio eſt cōmunis,merito etiā ex ſermonis proprietate fœminas cōpræhendit,alioquin maſculina appellatiua,ut filius,cubiculari⁹,equus,adoptiuus nō proprie eas cōpræhenderēt,ſed per extēſionē,eamq́; cōmuni uſu ap= probatā,ut* Bald.*ſcripſit*[a]*,uel ut Ancharano uiſum eſt, per expoſitionem ex legis mēte deductam*[b]*.Quod uero cōformis noīs nō eſt,ut frater,nō niſi ex interpretatione ad ſororē traheretur*[c]*,qua rōne nec auunculi appellatio ad materteram,ſicut nec patris ad matrem pertinebit,*[d] *idq́; uſus probat,licet alij contra*[e]*,præterquam cum in numero plurali quis de fratribus dixerit,nam & ſoror eorum hac appellatione ueniet*[f]*.*

a Bal.c.ad audientiam.de reſcript.
b Anch.conſi. 112.
c Capra cōſil. 62.
d Corn.conſi. 27l.in.iiij.
e Dec.l. fœminæ.iſra ti.j.
f Paulus in.l. tres fratres. de pact.

a ¶ MASCVLOS.*Vnde ſi expreſſa mētio facta eſt de maſculis,fœminæ excludentur.Idem ſi de uiro.Nam et id nomen nullo modo poteſt ad fœminas pertinere.*

b ¶ FEMINAS COMPLECTITVR.*Niſi aliter ſenſiſſe autorem appareat*[g]*,uel ex coniecturis,uel*

g l. lucius §. quæſitū. ſupra de leg.iij.

cum ſeparatim de utroq; ſexu actum eſt [h]*,uel quia diſpoſitio non bene fœminis conueniat. Quid enim ſi teſtator filios tutores uel etiam exequutores conſtituat? Si lex propinquorum conſilium requirat? Certe hæc fœminis non conueniunt. Quid ſi filijs feudum acquiratur? ab his enim fœminæ excludun-tur. Quid ſi hæreditatem relinquat, à qua fœminæ ex lege municipali exiſtentibus maſculis reijciantur* [i]*? Quid ſi ei qui primus naſcetur caſtrum dono promiſſum ſit? non enim conſueuere hæc donari fœminis* [k]*, Idem & ſi lex perquam dura ſimulq; pœnalis ſit* [l]*, uel teſtatoris diſpoſitio odioſa eſt, ut cum filium ſuum exhæredat* [m]*. Idem & in contractibus, ut ſi pater ſibi & filijs aliquid acquirat, ſibi enim imputet qui legem apertius nō dixit. Et id communi conſenſu traditum eſt, quod mihi nunquā placuit. Satis enim manifeſte loquitur, qui iuris regulam ſequutus eſt: quæ ſi in edicto Prætoris pœnali locum habet, quanto magis in contractibus ſeruanda eſt? Quapropter & in lege municipali ſeruabitur: niſi correctoria ſit uel odioſa: uel niſi cautum ſit, ut in ea ad litteram uerba accipiātur, quod Bald. et Corneus exiſtimāt* [n]*. Sane et cū pater filijs tanꝗ hæredibus ſtipulatus ſit, tunc dubio procul etiā fœminæ admittētur, nec cōmunis ſentētia, ut ego arbitror, reclamabit, quod et aliqui hic dixerunt.*

h l. ſi ita. de libe. & poſt.

i Iaſ. l. ſi quis id quod. ſupra de iuriſ. om. iud.

k Guid. Papæ. quæſt. 506.

l l. quiſquis. C. ad. l. iul. ma.

m l. j. §. quare. ſupra de ven tre in poſſeſ. mitten.

n Bald. 460. in. 5. Corn. 14. in. 2.

PAVL. LIB. I. AD EDICTVM.

Lex II.

VRbis [a] appellatio mu-

a c. ſi ciuitas. de ſent. exc. in. 6.

VRBIS. *Idem in ciuitate, caſtro, uilla, oppido.* [a] *Nam hæ dictiones id proprie ſignificant, quod ambitu*

bitu murorum continetur. Quod tamen non admittitur, ubi aliam mentem proferentis conijceremus, ut ſi diſpoſitio eluſoria redderetur. Sed & in beneficijs principum tam anguſta interpretatio minime eſſet admittenda.[b] *Quin etiam ſi quis caſtrum uendat, de omni iuriſdictione actum intelligetur,*

b l.j.ſ.cum urbem. ſupra de off.præf. vrb.

ris, Romæ [b] autem, continentibus ædificijs fini-

quatenus in eius agro exerceri cōſueuit[c]. *Sed & ciuitas quandoq; nō pro loco, ſed pro ciuibus accipitur: ut cum quis ciuitati uel ciuibus aliquid mandat: Et tunc etiam eos comprændi qui ex uicis oppidis'ue eius urbis ſint, Bartolus credidit*[d]. *Alexander diſſentit ſi de ciuibus dictum ſit, quoniam Vicani non proprie ciues*[e] *ſint. Id ego non probo, cum latiorem plerunq; habeat ſignificationem quod de ciuibus dicitur, quàm de ciuitate*[f]. *Vnde in Hiſpania, Gallia, cæteriſq; prouincijs erant pleraq; oppida quorū incolæ ciues* Romani *dicebantur, ut eſt apud Liuium, Pliniumq;, & Strabonem, qui tamen ipſi in* Italā *nunquā uenerant, nec idcirco urbs ſua* Romana *dicebatur. Quapropter communem ſententiam ſequor*[g], *ut nihil interſit, ſiue de ciuitate ſiue de ciuibus agatur. Et in priuilegijs ſimiliſq; argumenti actibus, incolæ tantum ciuitatis ſuburbiorumq; continebuntur. Alioquin etiam Vicani admittentur, niſi forte uel uſus loquendi uel qualitas negocij aliud indicent.*

c l.ſi qū.C.de bon.uacantibus.lib.x.

d l.qui ex uico.ſupra ad municip.

e ſ.quicquid. in auth.quibus mo.nat. effi.ſui.

f l.j.ſ. procul. C. de lati.liberta.tol.

g Ale.in rub. ſol.mat.

b ¶ ROMAE. *Quid ſi dictum ſit urbis* Romanæ? *et aiunt idem ac ſi* Romæ. *Quoniam urbs de* Roma *accipitur. Et ideo uidetur adiectio ampliationis cauſa facta. In*

quo diſſentio, cum uerisimilius ſit propter declarationē acceſſiſſe. Nec enim urbs proprie de Roma *ſolū dicitur, ſed per ſubauditionem, uel potius* κατ' ἐξοχὴν [h]. *Quid item ſi dixerim in ciuitate* Peruſina: *& traditur id tantū contineri quod muris clauditur: ſi uero econuerſo,* Peruſinam *ciuitatem appellauerim, etiam de continentibus ædificijs agi, ut id ſit obſeruandum, quod priore loco fuerit pronunciatum* [i]. *Quod ipſe nequaquam probo, cum adiectiuum demōſtrationis loco ſubſtantiuo accedere Grammatici fateãtur. Quapropter ſi urbs* Roma *dictum ſit, cū nullum adiectiuū hic proponatur, perinde habebitur, ac ſi* Roma *ſimpliciter dictum eſſet* [k]. *Sanè patriæ quoq; lata ſignificatio eſt, nec ſolis mœnibus terminatur* [l], *quin & quandoq; patriā de prouincia dicimus, ut* Bal. *probat* [m]. *Quod ergo hic de* Roma *dicitur, id & in cæteris urbibus obſeruãdum eſt, ſi continentia quoq; ædificia habeant, quamuis ſere omnes abſq; ſuburbijs ſint, & murotenus claudantur* [n].

tur [c], quod latius patet. ¶ Cuiuſque diei [d] maior pars horarum eſt ſeptem primarum diei, non ſupremarum.

h §.ij.inſtit.de iure nat.
i l.ſi ſeruus cō munis.de ſti pu.ſer.
k l.nam quod. in fi.de pen. leg.
l l.vxorem.§. legauerat.de leg.iij.
m Bal.au&.ſed omnino.C. ne vxor pro mar.
n d.l.nā quod.

c ¶ FINITVR. *Quid ſi ampliora mœnia maioriſq; ambitus nuper conſtructa fuerint? Et quod eis contінebitur urbs erit. Nec refert, ut Bartolus ſentit, hic dubitare, poſſint ne populi ſua ſpōte ciuitatē cōdere, quia etiā ſi nō poſſint (quod tamē iure gentiū falſum eſt) iam cōditam ampliorem munitioremq; reddere nō prohibentur.*

d ¶ CVIVSQVE DIEI. ¶ *Tribus modis dies*

dies accipitur.Primo ſecundum Romanæ eccleſiæ mo-
rem o*,qui & Athenienſium fuit,ut ab occaſu ſolis inci-* o c.ij.de ferijs.
piat,et in ſequentẽ occaſum finiat,et hoc uulgò utimur.
Eſt & dies ciuilis p*,à media nocte in ſequentem mediã* p l.more.ſupra de fer.
noctem,qui in præſentia apud Gallos Germanosq; ple-
riſque in locis eſt in uſu.Eſt etiam naturalis ab ortu ad
occaſum ſolis,ut Cenſorinus autor eſt.Is uulgò ſemper
horarum duodecim erat q*,quæ cum ipſa luce uel auge-* q l.j.ſupra de manumiſ.
bantur,uel minuebantur,cuius horologij rationem libro
ultimo explicat M.Vitruuius.Quapropter huiuſmodi
horæ καιρικαί*,id eſt temporales uulgares'ue appellatæ*
ſunt.huius meminit Palladius rei ruſticæ autor.Aſco-
niusq; Pedianus,& Plautus,cum horã æſtiuã pro longa
dixit,ſic et Vergilius tardos mẽſes appellauit Iunium &
Iulium,quod horæ tunc ſint lõgiſſimæ.Hinc et in Euãge
lio habetur,Non'ne duodecim ſunt horæ diei.De hoc à
Iuriſcõſulto hic agi pleriq; crediderũt,quãuis de eo intel
ligi quoq; poſſit q̃ ĩparib⁹ ſit horis,quas Græci ἰσημερι-
νὰς *uocat,nã,et in Italia et in ꝓuincijs,maxim⁹ eſt quin-*
decim horarũ,qđ et Ptolemæo,Procliq; in ſphærã cõmẽ
tarijs,facile dignoſci põt:ut merito ſequẽs pars,licet lon
gior,tamẽ minor à Iuriſcõſulto exiſtimata ſit:quod ueſpe
re non ita uegeti prõptiq; ſicut mane ſimus,Vergil.I X.
Nunc adeo melior quoniam pars acta diei.
Heſiodus quoq;,qui maturius mane operetur,tertiã par-
*tem operis conficere ait,*Ηὼς γὰρ τ᾽ ἔργοιο τρίτην ἀπο-
μείρεται αἶσαν.*Qui ergo à meridie ad occaſum opus fa*
ciet,dimidiã operã præſtitiſſe nõ dicetur,nec diurnæ mer
cedis dimidiũ merito conſequetur.Sanè Martialis quodã
epigrammate

epigrammate de uulgaribus horis loquens, prima diei parte ſolitos Romanos *ſerijs rebus uacare oſtendit, reliquum uero paleſtræ, toro, conuiuijs, iociſq; tribui, ut merito Iuriſconſultus maiorem partem diei eſſe primarum ſeptem dicat, quo ſerijs incumbebant, nõ poſtremarum,*

VLPIA. LIBRO. II. AD EDICTVM.

Lex III.

IN itinere [a] faciendo via

quo tempore iocis & conuiuijs operam dabant: Carmen Poëtæ hoc eſt:

Prima ſalutantes atque altera continet hora,
Exercet raucos tertia cauſidicos,
In quintam uarios exercet Roma *labores,*
Sexta quies laſſis, ſeptima finis erit.

Et quæ ſequuntur. Extat etiam Græce ſimilis argumenti diſtichon.

Εξ ὧραι μοχθοῖς ἱκανώταται αἱ δὲ μετ' ἀυτὰς
Γράμμασι δεικνύμεναι ζῆθι λέγουσι βροτοῖς:

In ſextam labor uſque horam, nam quæ inde notantur
Litterulis, uitæ commoda habere iubent.

Cuius epigrammatis ratio eſt, quoniam ſeptima hora pex Ζ *ſignificatur, ſicut octaua per* H, *nona per* Θ, *decima per iota. Quæ litteræ coniunctæ* ζῆθι *conficiunt, quod eſt, ueſci, ut uiuas. Sanè* Victorinus *in* Rhetorica Ciceronis, *primũ* Trimegiſtum *diem in duodecim horas diuiſiſſe tradit, cũ ſacrũ* Serapidi *animal duodecies urinã feciſſe quadã die obſeruaſſet, pari ſemp tpe ĩterpoſito: id animal* Horus Cynocephalũ *eſſe cõmẽtarijs prodidit.*

[a] in tracta. de inſul.in.3.colum.

IN ITINERE. *Quid ſi nauigandum eſt: &* Bar.[a] *quinqua-*

quinquaginta miliaria, minus eſſe iuſtæ diei nauigatione arbitratus eſt. Ego nihil certum propter uentorum & molliciei incertitudinem conſtitui poſſe cenſeo, ſed bonus uir arbitrabitur. Hinc Cato quo pedibus contendi poſſit, mari minime eundum cẽſuit, quod etiam Iuriſconſulti probant.[b]

ginti[b] milia paſſuum[c] in dies ſingulos peragenda, ſic ſunt accipiẽda, vt ſi poſt hanc dinumerationem, minus quàm xx. milia ſuper

b ¶ VIGINTI. *Atqui & hoc uidetur arbitrio boni uiri relinquẽdum*[c]*: quod uerum eſt cum certa miliaria cõſtituta nõ ſunt, alioquin hæc computatio ſeruabitur, ut in eo qui abſens in ius uocatus eſt*[d]*, ut in tutore qui ſe excuſat, & ultra centeſimum lapidem abeſt*[e]*, ut in eo qui ad præſidem tendit bonorum poſſeßionem ſibi decerni poſtulaturus*[f]*. Sed et ſi lex non ipſum iter, ſed certam menſuram reſpiciat, intercapedo non per millia paßuum humi menſa accipitur, ſed ex aëre, ratione Aſtrologis peculiari, id'que pleriſq; uiſum eſt, cum municipes conſtituiſſent, ne qui per quinquaginta miliaria uicinus eſſet, Prætor deſignaretur. Sed hoc* Paulus *Caſtrenſis*, Alexan. & Iaſon *non admiſerunt*[g]*, cum uſus repugnet, conſtitutioq; ipſa homines reſpiciat, qui ipſi minime per aëra uolitant, quod & nos probamus: cum enim de paſſuum numero agatur, quid hic ad rem facit aëris menſura?*

c ¶ PASSVVM. *Per eam ſcilicet uiam per quam iter fieri conſueuit*[h]*: ſi uaria eſt conſuetudo, præfertur quæ in planitie, etiam ſi alia breuior reperiretur:*[i] *quapropter*

b l.ij.§.pe.ſupra ſi quis caut.

c l.continuus. §.cũ ita. de verb.

d l.j.ſi qs caut.

e §.qui autem. de excu.tut.

f l.ij.§.penul. quis ord.

g in.d.l.j.

h l.j.§.j.de his qui deiec.

i Arch.c.ſtatutum.de reſc. in.6.

quapropter Bononienſis Romam uocatus, per Flaminiam & Picenum ibit, licet per Etruriam citius perueniri poſſit. Idem ſi longiore itinere tutius quis iter faciat, nam id potiſſimum deligendum eſt[k].

k l.fin.§. cum enim .C. de iur del.

d ¶ INTEGRVM *diem. Singulis tamen ſeptem diebus unum habebit in quo requieſcat, isq; erit dominicus dies, quod pleriq; credidere*[l]*: nos iure nõ probari id ſcimus, nec uſquam lectum eſt prohiberi quenquam eo die iter facere.*

l Fely.c. cum olim.de exc.

e ¶ CONVENIAT. *Nam tunc ſeruãda eſt fides: idem ſi ut certo die adſis Principis edicto, uel legis iuſſu compellaris, tunc enim minime ad hanc computationem recurrendum eſt*[m].

m Imol .d.§. cum ita.

ſint, integrũ[d] diẽ occupẽt: veluti XX. vnũ milia paſſuum ſunt, biduũ eis attribuetur. quæ dinumeratio ita demũ colligenda erit, ſi de die non conueniat[e]. ¶Eius q apud hoſtes deceſſit dici hæreditas nõ põt[f], quia ſeruus[g] deceſſit.

§. EIVS QVI. *f* ¶ *Non poteſt.* Ex *ſummo iure, ut Accurſius ſentit, nam ex bono & æquo aliter lex Cornelia conſtituit, quæ antequam caperetur, mortuum fingit*[n]*: quæ interpretatio ut uera ſit, uniuerſali tamen negatiuæ nõ conuenit. Ego generaliter dixerim, hæreditatem eius qui apud hoſtes deceſſit, nullo modo poſſe dici: licet ex lege Cornelia hæreditatem eius qui captus eſt dicere poſſimus: quoniam hæc captura in ea lege uice mortis ſucceſſit.*

n l.lex corn. ſupra de vulga.

g ¶ SERVVS. *Nam hæreditas eſt ſucceſſio in ius defuncti,*

defuncti,at ſerui nullum ius habent,in his uero caſibus cum lex pro liberis eos habet,hæreditas eorum recte dicetur [o]*:ut cum ideo non fuit aliquis manumiſſus,quia tabulæ teſtamenti,quibus libertas relinquebatur ex S.C.Silleiano aperiri non potuerunt.Sunt & alij,quos enumerare operæ pretiū non eſt* [p]*.*

o l. pen.C. de his quib.

p l. ſeruus. C. com.de ſuc.

PAVL. LIB. II. AD EDICT.

Lex. IIII.

PEcuniæ appellatione rem [a] ſignificari Proculus ait.

IDEM.

Lex. V.

REi [a] appellatio latior eſt quam pecuniæ:quia

PECVNIAE. *a* ¶ *Rem,id eſt ſubſtantiā,nec enim eſt uerisimile proculū,cū hoc dixit,generaliter rem accepiſſe,ſed in eū tantummodo ſenſum cū facultates cenſumq; ſignificat: nā pecuniam antiqui à pecore deduxerunt,quod uniuerſa eorum facultas in pecorum fructu eſſet,ut Grāmatici aiunt:qua ratione et peculium dictū, quod quis ſua induſtria acquirit,ut Valla exiſtimat.*

REI. *a* ¶ *Rei appellatio latiſſima eſt,& corporalia incorporaliaq; cōplectitur,& ad omnem obligationem contractumq; pertinet. Hinc æquitatem neceſſitatem'ue aliquando ſignificat, quandoque & ueritatem, plerunque & adminiſtrationem,ſed & pro iudicio,controuerſia,ſententia,accipitur: habet etiam negocij ſignificatum,pro rei quoq; ipſius æſtimatione nūc accipitur,nūc pro eo quod intereſt:homines quoq; rerū appellatione contineri dubiū nō eſt* [a] *,ſicut et delicta,cæteraq; quæ*

a l.omnia. in fi.de leg.iij.

quæ in facto conſiſtunt:ſed & officia res appellãtur:re= ſtringitur autẽ ex ſubiecta materia quod alibi diſſeram.

b ¶ EXTRA *computationem. Accurſius quatuor interpretationes affert,ut uel de his,quæ in patrimonio noſtro non ſunt ſed eſſe poſſint,accipiamus:ut hæreditas iacens,uel de ſeruituti= bus quæ nec in noſtro patrimonio,nec extra habẽtur*[b]*:uel de actio= nibus quaſi hæ pecuniæ appellatione non com= prehendantur:uel de rebus ſacris,quoniam in nullius bonis ſint,& hanc probat,cũ ſacra uendi & in pecuniam redigi non poſſint,quod in alijs rebus eſt.Sed profecto Iuriſconſul= tus haud ita ſenſit,ſed latius accipi rẽ quàm pecuniã ait, cum res mea dicetur,etiã quæ in patrimonio nõ compu= tetur:ut ſi de filio uel conſanguineo ſentiens cõmendem tibi res meas,uel cum de capite periclitans dicam rem meam agi,quod minime ei ſignificationi conuenit,quam habet pecunia.Auſonius Poëta:*

b l.j.de vſufr. lega.

& quæ extra computatio= nem [b] patrimonij noſtri ſunt, cõtinet:cũ pecuniæ ſi= gnificatio ad ea referatur, quæ in patrimonio ſunt. ¶ Opere [c] locato vel con= ducto, his verbis, ait la=

Imperium, litem, uenerem, cur una notat res? Horat.
Nam tua res agitur paries cum proximus ardet.
Plautus in Pœnulo:Tenetis rem? Vix quidem hercle, nam ita pauxilla eſt,digitulis primoribus.

c ¶ OPERE *legato.Alij codices habent locato: utrunq; recte,cum enim de opere dicimus,de eo intelligi mus quod ueri operis formam habeat,quæ quidem*

forma

forma non niſi ex conſummatione contingit[c]*: quapropter qui opus debet, partem faciendo nihil agit: & hæc eſt ratio cur facti obligatio indiuidua ſit*[d]*, licet aliter alij ſenſerint. Sanè & mẽs loquentis quandoque aliud ſuadet, ut cum quis argentum factum legat, nam & id ueniet, quod elaborari cœptum ſit, licet adhuc non perfectum*[e]*, non enim in obligatione ipſum facere hoc caſu uertitur, ſed res ipſa præſtatur. Qua ratione & ſi quis partem parietis, foueæ, uel macerici fecerit, opus illi nouum nuntiari poterit*[f]*: quia non debet damnum alicui, neque ex parte operis inferri. Idem & cum de opere certam formam non habente loquimur, ut paries, fouea, maceries, & ſimilia: nam etiam ſi ſolum incœpta ſint, dicitur opus factum eſſe, ſecus ſi certi termini uel menſura addita proponatur*[g].

beo, id opus, q̃d Græci ἀποτέλεσμα[d] uocãt, ſignificari: id eſt ex opere facto corpus aliquod perfectum.

c l. ſi is q̃ ecce. ſ. j. ad. l. fal.
d l. in exc. uer. ij. de uerb.
e l. & ſi. ſ. q̃d ergo. de aur. leg.
f l. ſtipu. ſ. opus ſupra de op. no. nun.
g l. ſtip. non diuiduntur.

d ¶ GRAECI ἀποτέλεσμα. *Nomẽ id à perfectione abſolutioneq́; deducitur, qua ratione Homerus quandoq; τετελεσμένον ἔργον dixit eodem ſenſu, ſed & ἀποτελέσματα Mathematicorum reſponſa dicuntur, ediditq́; hoc titulo Ptolemæus librum, qui uulgo quadripartitus appellatur: meminit huius ſignificationis etiam Euſtathius in Iliados primo, ubi Genethliacorum curioſitatem damnat, qui omnia ſubiecerint planetarum poteſtati: & proculdubio ridiculum eſt reſponſa ſua hoc nomine eos appellare, quibus nihil imperfectius, uanius, ſtultius excogitari poteſt: ars enim illa ab Aſtrologis*

confiċta fuit, ut cum ſua profeßione nihil lucrarentur, à curioſis rerum futurarum Principibus, hoc nomine pecunias eruſcarent, & ideo antiquis ſapientioribusq; Philoſophis damnata, Chriſtianæ legi cõtraria, ab Imperatoribus etiam capitali ultione, coercita. Aduerſus quã M. Cicero, Origenes, Phauorinus, & nouißime Ioannes Picus. XII. libris diſertauit: quod ſi quis eorum (quanquã hæc rara auis) qualis Thraſyllus aut Aſcletarion quandoq; uera prædixerit, id nõ aſtrorum ſcientia, ſed cacodæmonum aliquo impellente, uel falſò prædicta ad euentum perducente factum eſt, quorum maxime intereſt, huic impoſturæ fidem omnino non abrogari: ut mirum ſit, cur domini rerum, qui Chriſtianis imperant, impune doceri diuulgariq; huiuſmodi apoteleſmata permittant, quibus ſingulis annis ipſi efferuntur, bellaq;, tumultus, & rerum mutationes, ad hæc, diluuia, grãdines, terræmotus, huiuſmodiq; terriculamenta portendũtur, ſicq; nocentium animos, uel in ſpem alicuius facinoris incitant, uel innocentium metu & deſperatione comminuunt, in cauſa'que ſunt, ut à malis genijs multa mala in homines inuehantur, ne mentiti uideri poſſint.

VLP. LIB. III. AD EDICT.

Lex. VI.

NOminis [a] & rei [b] appellatio ad omnem

NOMINIS. *Nomen hic pro obligatione debitoris accipitur, ſicut cum dicimus uendo nomen, lego, obligo, do inſolutum, alioquin & alias ſignificationes habet,*

habet,ſic enim cauſam,ſic accepti expenſiq; titulum[a], ſic ſingula in conficiendis rationibus negocia appellamus. Sed & in S. C.dicitur incertis nominibus pecuniam à Macedone filijsfa. credi ſolitam[b], ſic & Horat. epiſt.lib.II.Cautos nominibus certis expendere numos.

Quandoq; & agnationem ſignificat, ut cũ prohibemus fundum de nomine noſtro exire[c].

b ¶ REI. *Licet hæc uox generaliter intelligatur,quãdoque tamen ſpeciali ſignificatione accipienda eſt, ut cum in rem quis agit, ſpecies enim deſignari tunc debet[d], nam & iura nõ uẽdicãtur[e].Idem ſi res omnes meas legauero,iura enim non continentur, quia nec poſſidentur:pronomẽ autem meas poſſeßiuum eſt, atque ita Baldus ſenſit[f], quod ego non probo, cum grãmatici in eam ſignificationem poſſeßiuum non accipiant,in quam Baldus exiſtimauit: quapropter & cum rem alienam dicimus,etiam de iuribus intelligimus[g]. uerius ergo eſt id legatũ per illam adiectionem ſolum ad ea coarctari quæ in dominio noſtro habemus[h].Sanè & cum res quas in illo fundo habeo tibi promittã,iura nõ debẽtur, quoniã eo loco nõ continentur[i]. Dubiũ autem non eſt, quin uerba etiã generalißima per adiectionẽ reſtringantur. Sed finge princeps mihi uniuerſisq; rebus meis plenißimã immunitatem cõceßit,an ſubditi quoq; immunes ſint? & eſſe reſpõſum eſt:ſed quoniã ob mei fauorẽ hæc cõceßio facta eſt,non poterunt in domini damnũ ea uti:& ad me pertinebit declaratio quos uelim immunes eſſe,ut belliſsime Andr.Siculus reſpõdit[k].Sane poſſumus & genitiuũ, hoc cũ à reo,ideſt obligato,inflectere ut reus debendi dicatur*

a l. pen. & fi. C. de conue. fiſ.deb.
b l.j. ad mace.
c l. is qui. de leg.iij.
d l.ſi in rem.ſupra de rei uend.
e l.uendicatio. eod.tit.
f l.j.de ſtatu homi.
g c. fi. de præſcrip.
h l.quintus. §. arg.de aur. leg.
i l.caius. de leg.ij.
k conſ. 26. in.ij.

catur, ex quocūq; contractu uel obligatione quis debeat. Nam & ueteres, ut Cicero lib. II. de oratore inquit, reos appellabant, nō eos modo qui arguuntur, ſed omnes quorum de re diſceptatur. Hincq; eſt, quòd reus non ſolum debēdi dicitur, ſed etiam credendi, & ipſe quoque per acceptilationem à nexu liberari cenſetur: oblatā enim pecuniam non poteſt non accipere[l]. *Dicitur & reus uoti is qui dijs in euentum conditionis promittit, at ubi conditio euenit, tum etiam damnatus eſt uoti, quod oſtendit T. Liuius lib. VII. de bello Punico: & Virg. Damnabis tu quoq; uotis. Quod & Seruius ſentit: ut nō parum mirer, cur Macrobius uoti damnatos interpretetur, qui uota ſoluerint, & non potius idcirco obligatos ad obſeruationem uoti, quia quod petierant impetrauiſſent, in qua re Nonij quoq; Marcelli diligentiam non ſatis probo, tametſi ſciam ex recentioribus pleroſq; Macrobium ſequi.*

contractū & obligationem pertinet. ¶ Verbum [c] ex legibus, ſic capiendum eſt, tam ex legum ſenten-

l l. fideicō. §. ſi rem. de lega. iij.

c ¶. §. VERBVM *ex legibus. Quod mens una cum uerbis legis poſſunt, id ſola eius mens poteſt, dum de ea conſtet. Cum ergo certa eſt legis ſententia, etiam ſi uerba eam non exprimant, expreſſus à lege is caſus dici poteſt*[m]: *& propterea nihil refert etiam ſi materia pœnalis uel odioſa ſit*[n], *cum non per extenſionem, ſed per expreſſionem caſus cenſeatur explicatus. Tunc autem mēs dicitur certa, cum uel in lege exprimitur, uel unica tantum ratione, ita quod nulla alia adduci poſſit, colligitur*

m l. præter. de ope. no. nū.
n l. cū mulier. ŋ. ſol. mat.

tur[o]*:uel per argumentum, neceſſario & euidentißime concludens, ita ſenſiſſe legislatorem infertur*[p]. *Et in his caſibus actio ex lege directa oritur: quod ſi de mente non conſtet, ſed per interpretationem Iuriſconſultorum lex ad eum caſum porrigatur, rem tacite deciſam dicitur. Tuncq; potißimum de legum extenſione tractamus. Hoc autem caſu actio quæ conceditur non directa, ſed utilis eſt*[q]*: quoniam ex mente legis præſumpta propter utilitatem recipitur. Sed & ſi de aliquo caſu nihil actum ſit, cum ueriſimile eſt legislatorem ſi de eo cogitaſſet, idem quod de alio ſimili diſpoſiturum, utiliter ex ea lege agetur*[r].

tia[d] quam ex uerbis[e].

o gl.l.quãuis. de fid. icom.
p Fel.c. in noſtra. de reſcrip.xj.co.
q l. curatoris. C.de ne.ge.
r l.tale. in fin. de pact.

d ¶ SENTENTIA. *Eadem uidetur eſſe mens ſeu ſententia, & ratio legis ut plerique omnes aiunt, aliqua tñ differentia eſt, quia ex rõne deducitur ſentẽtia, & propterea nunquã legis deciſionẽ protrahimus, ubi nõ æque tãta ratio ſit, quo fit ut ſi ex duabus rationibus aliquid ſit introductũ, ſi altera tãtum afferri poßit, diſpoſitio locũ ſibi nõ uendicet*[s]*, niſi clare conſtet ex mente legis uel alteram ſufficere*[t]*: qua ratione & tũc ad caſum ſimilẽ, ſi mẽs hoc uelit, fiet extẽſio, tametſi nõ æque tanta ratio ea fieri ſuadeat, quod Socinus annotauit*[u]. *Hinc etiam eſt quod correcta legis ratione, lex ſublata cẽſetur*[x]*, ſi tñ huiuſmodi ratio concludens non autem impulſiua ſit*[y].

e ¶ VERBIS. *Ea tamen præſumitur legis ſententia, quam uerba oſtendunt*[z]*: quapropter temere ab eis nõ eſt recedendum, quoniam plerunq; fallimur, dum legis ratio*

s l. ſi iã. ſupra de iur.om.
t §. affinitatis. de nup.
u l.ij.§.ex his. ſupra de ser. cb.
x l.j. ſupra de leg.tui.
y §. fœminæ. inſt.de nup.
z l.proſpexit. ſupra qui & a quib.

nem per cõiecturas nos aſſecutos credimus, quod ſi de ea conſtet, non eſt dubium quin & inde coarctatio inducatur, & ſi res ſuadet, extenſio, quod aliàs admonui: quapropter non tanta eſt uerborum uis, ut ſi quis aduerſus ſententiam legis faciat, quamuis in eius uerba non committat, poßit idcirco euadere: atqui eodem punietur modo[a], *ac ſi uerba quoq; uiolaſſet: quapropter qui triticũ uel oleũ filiofamil. credit. in* S. C. *Macedonianũ incidet*[b]*: & mulier cum intercedere pro alio uellet, ſi principaliter in ſe obligationem ſuſceperit ex* S. C. Vel*leiano iuuabitur*[c]. *Idem cum prohibitus donare, uiliori pretio uendat, uel interpoſito per fiduciam amico donet*[d]. Non *ita in eo eſt qui aduerſus uerba committit, ſententiam ſeruat, nam id impune licet.*

a l. non dubiũ C. de ll.

b l ſed iulia §. mutui. ſupra ad Mac.

c l. quãuis. §. ſi cum. ſupra ad Velle.

d Dy. c. fi. de reg. iu. in. 6.

PAVL. LIB. II. AD EDICT.

Lex. VII.

SPonſio[a] appellatur non ſolum quæ per ſponſ...

SPONSIO. a ¶ *Spõſio uidetur ſolum de ſtipulatione dici, quod ex eo probatur cum promiſſum lex ait accipi quod nuda promißione, uel pollicitatione, uel ſpõſione debetur*[a]. *Hinc & ſponſalia*[b] *dicta, quod ueterib. moris fuerit per ſtipulationem ea cõtrahere: quapropter cum lex ait*[c], *eos obligari qui ſponſione propter ſuffragium contraxerint, de ſtipulatione ego intellexerim, ut qui mihi apud principem ſuffragatus ſit, ut diſpenſationem aliquam obtinerem, non tamen ad promiſſum ſibi pacto nudo præmium agere poßit: licet noſtrates Iuriſconſulti eam legem non intelligentes contraria opinentur:*

a l. ſciendum. ſupra de ædi. ed.

b l. ij. de ſpon.

c l. j. C. de ſuffrag.

tur:cuius etiam lib. XXII.*Amianus Marcellinus mentionem facit:nec quicquam nos mouet quod hic dicitur,omnis ſtipulatio promißioq́;:quaſi hoc ſenſu alterum ſuperflueret,nam coniunctiua oſtendit pro maiore declaratione id à Iuriſconſulto dictum,quod dubitari potuit ne*
ſtipulatio de ſola inter
ſi[b] interrogationem fit, ſed *rogatione diceretur*[d]. d gloſ.in l. ſ. de uerb.
omnis ſtipulatio promiſ *Sanè & alio ſignifica*
tu ſponſio accipitur, nimirum cum quis interpoſita ſtipulatione certam pecuniam promittebat,ni ita eſſet ſicut affirmabat: quo ſenſu Ciceroni,Quintiliano,Val.Max.cæteriſq́; ueteribus ubique capitur,nec ex Iuriſconſultis quidam abſtinuere[e]. e l.ſi rē.ſupra de præſcript. uer.
Hinc & ſponſor dicitur, quamuis Accurſius ſponſorem eum tantummodo dici crediderit,qui ſponte & à nemine rogatus pro aliena obligatione intercedat[f].

b ¶ SPONSI.*Quidam interpretantur,id eſt promiſ* f gl. in rub. in autē. de fid.
ſi:quod non conuenit, cum promißionis interrogatio non fiat,ſed ideo interrogemus ut promittatur: uerius ergo eſt ut de ſponſalia contrahente intelligamus. Cum igitur exemplum hoc Iuriſconſultus adducat,aperte oſtendit, ſponſionem tantummodo de ſtipulatione dici, alioquin ſi quamlibet pactionem ſponſionis appellatione comprændi,prout communis eſt ſententia, uoluiſſet,nō erat de una ſpecie ſtipulationis ſolum hic exempli cauſa loquēdum.Nec obſtat[g]*,quod ſi in nouiſſima parte pactorum ſcriptum ſit,Titius rogauit, ſpepondit Meuius, hæc uerba non tantum pactionis loco accipiuntur,* g l. iuriſg. ſ. quod fere. de pact.

 ſed

ſed etiam ſtipulationis,quia pacti uim habent,non ex uerbo ſpepondit,ſed quia iam in modũ pacti promiſsio præceſſerat,& ideo lex in nouiſſima pactorũ parte ita ſcriptum ait.

c ¶PROMISSIOQVE. *In ſcriptura promiſſio[h] uidetur pro ſtipulatione accipi,quod tamẽ in teſtimonijs non eſt, quoniam uerba teſtiũ ambigua aduerſus eum qui produxit interpretantur: id autem uerbũ ambiguum eſſe certum eſt,cum etiam ſimplex Pactio promiſsio dici poſsit.*

h l.1.C.de uſur.

ſio'que[c].

IDEM LIB. IIII. AD EDICT.

Lex VIII.

VErbum[a] oportebit, tã præſens[b] quam futu-

VERBVM *oportebit.*

a ¶*Exemplum legis eſt,cũ quis promittit quicquid dare facere oportebit,nam etiam ex ui ſermonis præſens cõprænditur, cum qui dare facere debet tẽpore contractus,etiam poſt contractũ dare facere teneatur, nec enim per eum cõtractum extinguitur præſens obligatio.*

b ¶PRAESENS. *Tempus præſens ad præteritum non refertur,niſi adiunctum participium id ſuadeat,ut cũ dicimus,Troia capta eſt:aut cũ id præteritũ etiã nunc durat[a].Qua ratione futurũ quoq; non comprændit[b],niſi natura actus aliud inducat: ut cum lex punit eum qui delinquit,futuris enim negocijs lex prouidet.Idẽ in teſtatore qui dixerit, quas pecunias legaui uel lego ſine diei appoſitione deberi annua bima trima die uolo,referetur enim hæc clauſula etiam ad ea legata quæ deinde uel*

l.uerbũ erit. infra eod.

a l.is qui put. §. ait.ſupra quod ui.

b l.ſi ſtipu. §. cum ſtipulamur.ſupra de uerb.obli.

in co-

In codicillis faciet [c]*,nam hæc uoluntas durare præſumi tur.Sed & diſpoſitio de re præſenti facta ad futuram actionem trahetur* [d]*,quapropter & qui res ad ſe perti= nentes pignori ſuppoſuerit,de acquirẽdis quoq; egiſſe ui debitur,quoniã cum obligatio duret,cenſetur acquiren= da ex præſumpta cõtra hentium uoluntate lo= co acceßionis cætero= rum bonorũ eſſe* [e]*,licet aliam rationem Bartolus adduxerit.Cæterum & ſi præ ſenti tempori addita ſint uerba habentia tractum,nõ eſt dubium quin futurum comprændãt* [f]*,idem & ſi de futu ris actum eſſe alia ratione præſumamus.*

rum [c] tempus ſignificat.
¶ Verbo actionis [d],non con

c l.talis.de lega.j.

d l.ſi.§.fin.de lib.leg.

e l.fin.C. quæ res pig. l. ſi qs ſoc.ſupra pro ſocio.

f l.ſi ita quis.de leg.j.

c ¶ FVTVRVM. *Id tẽpus regulariter nec ad præ= ſens neq; ad præteritum refertur, niſi diſpoſitio tractũ habeat,ut quia in futurum quoq; duret:ueluti ſi promit= tã,ꝙ dolus malus aberit* [g]*,intelligetur etiã ut in præſen= ti nõ adſit,cum qui hodie dolus adeſt,etiã in poſterum perſeueret:& qui confirmet quod in codicillis ſcriptum erit,etiã quod codicillis iam factis legauit,cõfirmaſſe cre ditur* [h]*.Sed & cum materia ita ſuadet præſens pro futu= ro,& futurum pro præſenti ſumitur* [i]*.*

g l.nouiſſ.ſupra iudic.ſol.

h l.plotiana.ſupra de cod.

i 32.q.5.ſi paulus.

d ¶ §. ACTIONIS. *Actionis uerbo improprie ac= cepto contineri exceptionem dubium non eſt* [k]*,quia ex= cipiens agere dicitur,quod tantomagis procedit, cum de eo excipitur,quod in formam actionis deduci potuiſſet: ut ſi quis compenſet,ſed Bartolus huiuſmodi exceptio= nem proprie actionis uerbo cõtineri credidit,cui non aſ ſentio,quia lex uideri eũ agere dixit* [l]*, & propterea eũ*

k l.j.ſupra de excep.

l l.amplius.in fi.ſupra rem rat.

 cui ſacris

cui ſacris interdictũ ſit,licet agere prohibeatur,compenſare tamẽ poſſe exiſtimo[m],quæ ſententia humanior eſt. Cæterum & is prouocator cui iudex ex officio ſuccurrit,nõ proprie agere dicetur,ſicut nec reus eo caſu excipere,quod pleriq; omnes ſentiunt[n]:qui uero replicationem obijcit:actionẽ intendere proculdubio dicitur[o].

m c.cũ inter.de exc.
n in.l.j.§.ſupra de iuriſ.om. iud.
o inſt. de repl. in prin.

tinetur exceptio[c].

VLP. LIB. V. AD EDICTVM.

Lex. IX.

MArcellus apud Iulianum tractans notat, uerbo rapuiſſe[a],& ſciſſum[b]

c ¶EXCEPTIO. Eius enim deſcriptio repugnat, cum exceptio ſit actionis excluſio,tã etſi dilatoriæ & ſolius intentionis excluſiones,proprie quoq; exceptiones dicãtur[p], uerbũ enim generale eſt,idemq; quod præſcriptio ſignificat. Fortunatianus tamen rhetor,Præſcriptio inquit,actionem excludit,translatio differt.

p Abb.rub.extra.de exc.

MARCELLVS. a ¶Rapuiſſe.Hoc clarius locũ ſibi uẽdicat,cum quis ſcindit frãgit'ue ui adhibita, uel eo animo,ut ſi prohibeatur uim adhibeat[a]: alioquin rapere eſt etiã de manibus auferre[b]:& qui uerbis puellam ſeducit,eam rapuiſſe dicitur[c].Sed & furari rapere eſt[d],improbior tamẽ fure,quãuis manifeſto, eſt raptor. Quod cũ ita ſit,cur leuius punitur? manifeſtarius enim fur quadruplũ cũ re ablata infert,raptor triplũ[e]:an qđ fur potuit dominum latere,raptor minime,unde ex furto potuit maius dãnũ domino inferri,qui niſi noxiũ deprendiſſet,neſciuiſſet aduerſus quẽ ius ſuũ perſequeretur?

a l.iij.§.nõ ſolũ.ſupra de incend.
b l.iiij.ſupra ne quis in.
c c.ſi.36.q.j.
d l.ſi quis ex do.ſupra de fur.
e l.ex maleſ. ff.de acti.

tur? Quapropter cum uterq; manifeſtus ſit, grauius fur quàm raptor plectitur, alij tamē aliter ſentiunt.

b ¶SCISSVM. *Laceratū fractū, quaſſatū. Sanè & uerbo corrupiſſe ſciſſum fractūq; cōtineri in l. aquilia dicitur: quapropter ſunt qui hic rupiſſe legāt, nō rapuiſſe. Subdit huius reſponſi arg. Dinus ſi lex municipalis certa pœna multet eū qui de domo uicini aliquid rapuerit, qui uel ſolas fores effregerit, cōtineri. Quid ſi igne adhibito corruperit: & idem dici poſſe ego exiſtimauerim.* Alex. conſ. 103. in. j.

& fractum contineri, & ui raptum.

IDEM LIB. VI. Lex. X.

Creditores accipiendos eſſe cōſtat, eos qbus debetur ex quacūq; actiōe[a] uel pſequutiōe[b] vel iure ciuili[c]

CREDITORES. *a* ¶*Actione. Non tamen reali, cum qui rei uendicatione conuenitur, improprie debitor dicatur, ut Accurſius & cæteri exiſtimant[a]: quod ego non probo, quia negari non poteſt, qui rem meam poßideat reſtituere eam mihi debere: nec nos mouet quod lex eū nullo iure teneri dicat, quia & ex additione pronominis, & ex narrationis argumēto apparet nullo iure perſonam ipſam obligari, ſed non ideo conſequens eſt, ratione rei debitorem non eſſe.*

a Inſti. de act. in princ. & §. j.

b ¶PERSEQVVTIONE. *Quam uulgo officium iudicis merum appellamus, ea cauſæ omnes mixti imperij abſoluuntur[b].*

b l. pec. §. j. infra eo.

c ¶IVRE *ciuili. Hoc iure ſtipulatio inuenta eſt, &*

emphy-

emphyteoſis,literarũq; obligatio,& quæ ex ſponſalitia largitate,uel tutela prouenit:nã & hæc XII.*tabularum uerbis muēta eſt.Sanè & iure ciuili debetur,qđ ex iuris gētiũ cōtracti.debetur,id enĩ, ius qrites approbauere*[c].

c l. iuriſgẽ. ſupra de pac.

d ¶ SINE *ulla*. *Qui ergo ipſo iure tenetur,ſi exceptione perpetua, puta pacti de nō petendo, tutus ſit,debitor non eſt, nec qd ipſo iure ſit curamus,ſed quid in effectu.*

e ¶ EXTRAORDINARIO.*Cum deficiente ciuili actione ſuggerente æquitate in cauſis iuriſdictionis officium ſuum prætor impertit, ut cum filiumfami.tuetur qui uiaticũ ſuum alteri mutuerit*[d]*,& quoſdam caſus ſupra habemus ſub rub. de uar. & extraordi.cognit.*

(ſine ulla[d] exceptiōis perpetuæ remotiōe) uel honorario uel extraordĩario[e], ſiue pure ſiue in diem, uel ſub conditione[f].Quod ſi natura[g] debeatur,nō ſunt loco creditorũ: ſed & ſi non ſit mutua pecunia, ſed cōtra-

d l.cũ filius.ſupra ſi cert. peta.

f ¶ SVB *conditione.Si omnino ſit extitura dubiũ nō eſt,ut* Pont.*ait*[e]*,eſſe creditorem.Si uero incerta ſit, non eſt creditor,niſi ex larga ſignificatione: at ubi euenerit etiam retro uidebitur proprie fuiſſe creditor*[f]*, quod in legatis non eſt,nec enim in eis regulariter conditiones trahuntur retro*[g].

e in.l.j. ſi cer. peta.

f l. is cui. ſupra de act.

g l.j. §. ſerui. ad Syll.

g ¶ NATVRA.*De naturali obligatione quam lex ciuilis fouet hic non agitur:quia de ea ſuperius actum eſt,cum de iure ciuili dixit*[h]*,multo minus uero de ea intelligendum eſt quam lex ciuilis reprobat, quoniam hoc caſu*

h l. legitima. de pact.

caſu creditor dici non poteſt. Supereſt ergo ut de ſimpli ci naturali obligatione loquamur, quã ius noſtrũ nec tue tur, nec infirmat. Ea *duplex eſt*[i]*, altera iure naturæ effi= cax, quæ ideo actionem non parit, quoniam iuris ciuilis ſunt actiones, exceptioni uero ſufficit & compẽſationi & pignoris retentioni: quoniã id non eſt aliũ impetere, ſed ſe tueri, quæ naturalis defenſio nis ſpecies eſt. In hac creditor proprie nõ di citur, quia actionẽ hac ex cauſa nullã habet: largius tñ accepto ſer= mone dici creditor po= terit, & ideo fideiuſſor illi accedit*[k]. *Altera uero quæ ad antidora, id eſt remune rationem pertinet, nec eo quidẽ iure ex ſe efficax eſt: qua propter ex ea debitor nullo modo dicitur: iuncta tamen alij actui plurimum poteſt.* Hinc *eſt q̃d remuneratoria donatio inſinuatione non indiget, ex ingratitudine uel filijs deinde natis, nõ reuocatur, inter uirum & uxorem pmittitur, quapropter cãm ſufficientẽ cõtractui præſtat in bono uiro præſumitur, alienationẽ rei ad eccleſiã uel minorem pertinẽtis, alioquin reuocabilem, confirmat*[l].

i Barto. l. ex hoc. ſupra de inſti.

k l. fideiuſſo. oblig. §. ij. ſupra de fid.

l Iaſ. in. d. l. ex hoc.

ctus[h] creditores accipiun= tur.

CAIVS LIB. I. AD EDICTVM PROVIN.

Lex XI.

CReditorum appellatio ne non tãtũ hi accipiũ= tur qui pecuniã[a] credidere,

h ¶ SED *contractus. Subaudi quilibet alius, ipſe ca= ſtigatius in antiquo codice ſcriptũ inueni, ſeu cõtractus, quod magis placet.*

CREDITORVM. *a ¶ Pecuniam. Videbatur enim*

enim ita tantum accipiendum cum credere dicamur cui cunq; rei aſſentiamus alterius fidem ſecuti:ſed tamẽ cõmunis uſus peritorum creditorẽ generalius accipit,quacunq; ex cauſa quicꝗ debeatur:merito ergo uſum magis ꝗ etymologiã attendemus.Quãuis tñ de creditore, ita dicamus, non idem erit de uerbo credere, uel nomine creditum: hæc enim ſolũ indicãt qui alterius fidẽ ſequutus ſit,ut Bart. *ſenſit atq; alij pleriq;. Tenẽt Salicetus, Fulgoſius, Pontanus contra*[m].

m l.j. ſupra ſi cer.pet.

ſed oẽs qbus ex qualibet cauſa[b] debetur.

VLP. LIB. VI. AD EDICTVM.

Lex XII.

SI cui ex empto uel ex locato uel ex alio ullo debetur cõtractu,ſed & ſi ex delicto[a] debeatur,mihi ui

b ¶ CAVSA. *Puta delicto,ut ait Accurſius.Sed hic ego generaliter malim quacunque ex cauſa, non ſolum contractu,ſed etiam quaſi contractu:qua ratione & ceßionarium proprie creditorem eſſe cæteris conſenſerim*[n].

n in.d.l.j.

SI CVI. *a* ¶ *Ex delicto.Id dubium erat,cum delinquentis fidem ſequutus uideri non poßit creditor, tamen idem quod in cæteris cauſis eſt,quoniam delinquẽs uidetur pœnæ ſemet obligaſſe:ideõq;eſt in eo,cui qđ ex legato fidei'ue commiſſo debeatur:nam hæres adeũdo illi promittere cenſetur*[o]*:proprie ergo creditores hi propter uſum autoritatẽq; prudentiũ dicentur,quãuis huic ſignificationi legis fictio cauſam dederit.Hinc eſt quod hic dicitur,creditoris loco eſſe:& alibi legatũ quaſi æs alienum*

o l. apud iul. § ti.ex quib. cau.

detur poſſe creditoris loco accipi: quod ſi ex populari[b] cauſa, ante litis conteſtationẽ, recte dicetur creditoris loco nõ eſſe. ¶ Minus ſoluit[c] qui tardius ſoluit: nam & tẽpore[d] minus ſoluitur.

alienum ſolui[p]*: alibiq́; lex non ſolum creditoribus, ſed etiam legatarijs prouidere ſe dicit*[q]*.*

b ¶ EX POPVLARI. *Intellige in actiõe qua principaliter iniuriam publicã ſeu ius populi proſequimur: nam ante litem conteſtatam locupletiores non ſumus*[r]*, nec fideiuſſor nobis obligatur*[s]*, ſed ſi prĩcipaliter aliqs ſit leſus, puta quia uiolatũ eius ſepulcrũ, uidetur etiã ante litis cõteſtationẽ creditoris loco eſſe, quapropter & tunc procuratorem conſtituit*[t]*, & alius nemo admittitur, ſi ipſe agere uelit*[u]*, et hoc Accurſius probat.*

c ¶ §. MINVS *ſoluit. Id eſt ſoluere uult, ut Iac. Barto. & Alb. interpretantur: nam ſi creditor quamuis poſt tempus ſolutionem recepiſſet, non poſſet amplius illam acceßionem quæ ex mora orta eſt petere*[x]*. Ipſe hãc expoſitionem non probo: quia quamuis creditor amplius petere non poßit, non tamen ſequitur quin minus ſit ſolutum, licet ideo non petat, quia recipiendo ſine proteſtatione uidetur remiſiſſe, faciliterq́; remißio huius acceſſionis præſumitur, cum non niſi iudicis officio debeatur. Quapropter ſi creditor nolit recipere, & debitor debitam ſummã ſine temporis acceßione deponat obſignetq́; non liberatur: quod omnes hic probant*[y]*.*

d ¶ TEMPORE. *Eadem ratione dicitur etiam quis plus*

p l.j.C.de bonis aut. iud.
q l.ſi. § .licen. C.de iu.dei.
r l. pen. ſupra de pop.act.
s l.ſi quis pro. in ſi.de ſid.
t l.licet.de p. cur.
u l.iij.ſupra de ſepul.uiol.
x l.iiij.C.de poſiti.
y l.obliga.C. de ſol.

plus tempore petere, quando ante tempus petit, & propterea in pœnam duplicantur illi induciæ[z]. Sed nũquid cum uſuræ hodie omnino ſint prohibitæ locum habeat hæc lex? & ſi creditoris nihil interſit eſſe tardius ſolutũ, ut quia nõ eſt mercator, nec qui propter hanc moram quicquã damni ſubiuerit, nõ procedere, mihi uidetur uerius.

z §. plus. de actionib.

IDEM LIB. VII. AD EDICT.

Lex XIII.

Mulieris appellatione & uirgo uiripotens[a] continetur. ¶ Res [b] abeſſe uidentur, ut Sabinus ait, & Pedius probat, etiam hæ quarum corpus manet forma [c] mutata. & ideo ſi

MVLIERIS. *a ¶ Viripotens. Et hoc ſi uerba ꝓprie accipiantur, alioquin ex lata interpretatione etiam nõ uiripotẽs mulier eſt, nimirum quia muliebris eſt ſexus[a], nec etymologia repugnat, cum à mollicie dicatur, ut Varro & Lactantius aiunt. Sanè ſi fœminam empturo uenditor dixerit, non eſſe mulierẽ de corrupta intelligemus[b], nec enim de ſexu ueriſimile eſt tunc fuiſſe dubitatum[c]. Et M. Cicero cum obiurgaretur quod uirginem ſenex uxorem duxiſſet, cras inquit mulierem reddam,*

a l. arg. §. muliebri. ff. de aur. & argẽ. leg.

b l. alioquin. de contrah. empt.

c l. quæritur. §. mulierem. de ædil.

b ¶ §. RES abeſſe. Et propterea non uidetur exhiberi quod mutata forma exhibetur[d], nec cõmodatum depoſitum'ue reddi, niſi in eadem cauſa reddatur[e].

d l. iul. §. ſi qs. ſupra ad exhib.

e l. iiij. §. ſi reddita. ſupra commo.

c ¶ FORMA. Ex forma enim res ipſa nomen aſſumit: quapropter & ubi ea deeſt, rei quoque nomen deficit, niſi quid minimum de forma mutatum proponatur.

tur[f] *Sanè materia, ſubſtantia, forma ſolennitas ſimul differunt. Materia eſt unde quid conficitur, ut in ſcypho metallum, in contractu conſenſus. Subſtantia eſt per quã materia in certam ſpeciem deducitur, ut in uaſis uel ueſtibus artificium, in emptionis contractu pretium.* For*ma ẽ quæ certæ illi ſpeciei nomen dat: in iuribus uero pro forma id requiri dicitur quod ordinem reſpicit, ut in ſtipulatione quod præcedat interrogatio, incontinenti reſponſio ſequatur*[g]. *Solẽnitas actui perfecto extrinſecus accedit, ut autoritas tutoris in pupillorum, agnati conſenſus in mulierũ cõtractibus.* Pro*miſcue tñ hæc doctores quandoq; accipiunt*[h], *ſubſtantiaq́; generaliter definitur, quæ ad rei eſſentiã neceſſario requiritur: quapropter materiam, formam, ſolennitatemq́; comprændit.*

corruptæ redditæ ſunt uel transfiguratæ videri [d] abeſſe: quoniã plerũq; plus eſt in manus[e] pretio quam in

d ¶ VIDERI *abeſſe. Et propterea res ipſa rurſus ſimpliciter petetur, tanquam ſi nihil reſtitutũ ſit*[i]. *Secus ſi ideo petatur quia aliquid illi extrinſecus deſit: puta, cũ quis dedit fundum, nec de euictione cauit: non enim ſimpliciter fundum petet, ſed addita cauſa, ut de euictione caueatur*[k].

e ¶ IN MANVS *pretio, id eſt artis. Vergi. Artificũq; manus inter ſe, operumq; labores Miratur. Iulius Solinus:* Ea *ædes manus Dædali oſtẽdebat. Sed quid ſi per huiuſmodi mutationem res facta ſit pretioſior? Et ratio iuriſconſulti oſtendit tunc rem non abeſſe: non poterit tñ*

f l. j. in fi. ſupra de vent. inſp.

g Bal. in c. j. de no. form. fid.

h l. in venditionibus. de contrah. empt.

i l. etiã. ſupra de ſolut.

k l. iul. §. j. ſupra de verb. obli.

is qui reſtituit expēſas repetere[l]*:quia ſibi non licuit, in re quam alienam ſciebat eſſe tam ingenioſum.*

[f] ¶.§.DESINERE. *Lex Attinia furtiuā rē uſucapi prohibebat*[m] *niſi ea ī ptātē domini reuerſa eſſet, deſijſſet que res abeſſe. Declarat Iuriſcōſultus deſijſſe abeſſe, ſi in dn̄i ptātem liberam eſſet reuerſa: qd' intellige dūmodo dn̄s qui ſciuit rem fuiſſe ſibi ſubtractā ſciat etiam reuerſam*[n]*. nā & tunc ſi rurſus contractetur, noua*

re. ¶ Deſinere[f] autem abeſſe res tunc uidetur, cū ſic redit in ptātē, ne amittere poſſeſſionem poſsimus[g], ob hoc quod furto pridem ſubtra

actio furti dabitur[o]*. uerba eius legis hæc à Gellio commemorantur libro* XVII. *Quod ſubreptum erit eius rei æterna autoritas eſto: id eſt, æternum tempus ad uſucapiēdum, ut alibi declarabimus.*

[g] ¶POSSIMVS. *Sed quō dn̄s poſſeſſionē rei ſuæ amittere pōt? & ſi ipſe eā per uī recuperauerit, dubiū non eſt poſſe ab eo auferri: quoniā in interdicto recuperandæ exceptio dominij reijcitur*[p]*. Sed & ſi non furi ſed ſucceſſori eius particulari abſtulerit, etiā per triticariā cōdictio nē reſtituere poſſeſſionē cōpelli poteſt, ut Accurſius ait*[q]*. Idemq́; eſt ſi dominus ipſe ſpōte rem habuerit ab eo qui uiolēter à poſſeſſore rapuerit: nā ſi dominus hoc ſciebat, ex æquitate iuriscanonici poſſeſſori ſuccurritur*[r]*, cui nec lex ciuilis aduerſatur, ut aliqui ſentiūt*[s]*. Sed & illud expeditū eſt, redintegrādæ poſſeſſionis beneficio huic promiſſum eſſe*[t]*, quod ex cōmuni ſentētia etiam malæfidei poſſeſſori cōpetit aduerſus eū qui uel titulo poſsideat*[u]*, quoniam*

l §. ſi quis in aliquo. inſti. de rerū diui.
m l. ſequitur. §. quod autem. ſupra de uſu.
n l. qui filium. §. pen. ſupra pro empt.
o l. inter. in fi. ſupra d' furt.
p l ſi quis. C. ad. l. iul. de ui pri.
q l. ij. in fi. ſupra de trit.
r c. ſæpe. de reſt. ſpol.
s l. ſi coloni. C. de agr. lib. x.
t c reintegr. iij. q. j.
u l. rē quæ nobis. ſupra de acquir. poſſ.

nũ recẽs hæc poſſeßio cladeſtĩa & uitioſa præſumitur[x] *Vbicũq; ergo aliquo huiuſmodi interdicto abſtrahi à domino poſſeßio poſſet, res non deſinere abeſſe uidetur.*

x c. licet. extra de prob.

b ¶. §. ABEST. *Abeſſe uerbũ plurifariã in iure accipitur. In ſtipulationibus abſentes ſunt, qui inuicem ſe exaudire nequeunt: in præſcriptionibus*[y] *qui in eadẽ prouincia, ſeu territorio non ſunt: in iudicijs abſens eſt, qui ad eum actũ non eſt citatus, uel quamuis citatus, non adeſt. Idem & in eo quem citare difficile eſt*[z]*. In legum diſpoſitione abſẽs eſt, qui lõge abeſt*[a]*, ſi uero prope ſit, non uidetur abſens, ſed expectari debet, ut Bald. ſenſit*[b]*. Illud dubium nõ eſt, qui mortui ſunt, abſentes eſſe, uel quia mortui non ſunt, ut Atticus apud Ciceronẽ in Tuſcul. diſputat, uel quod uerius eſt, quia reuerti & adeſſe amplius non poſſunt. Hinc iudex datus donec præſes abſit*[c]*, procedet etiã eo mortuo, quia nõ ſolum abeſt qui ad tẽpus, ſed & qui perpetuo abſens eſt. Cum ergo hæc dictio uarijs modis accipiatur prudẽs iudex ex ſubiecta materia quæ interpretatio capienda ſit dijudicare debebit.*

ctа eſt. ¶ Abeſt[h] & ea res quæ ĩ rebus humanis nõ ẽ.

PAVL. LIB. VIII. AD EDICT.

Lex. XIIII.

LAbeo & Sabinus exiſtimant, ſi ueſtimentum ſciſſum reddatur, uł res corrupta reddita ſit, ueluti ſcyphi colliſi, aut tabula raſa pictura, uideri rem abeſſe[a],

y inſti. de uſucap. in prin.

z l. antiqui. ſupra quod ui.

a l. iiij. §. abeſſe, ſupra de damno infec.

b l. fi. §. ubi autem. C de bo. quæ lib.

c c. ſi deleg. de off. dele. i 6.

LABEO & *Sabinus. a* ¶ *uideri rẽ abeſſe. Et propterea adhuc res petetur, nec ideo aliquis liberatur*

tur quod ita ſoluerit. Quãuis ergo ſolutione eius quod debetur liberationem conſequamur, non tamen generaliter hoc uerũ eſt. Nam & ſi res ſoluta poteſt auferri, ut quia alteri pignorata[a] uel ſub conditione legata[b], non uidetur ſoluta. Idẽ ſi aliquod ius extrinſecus deficiat, ut quia de euictione cautum nõ ſit[c]. Sed & ſi non eo titulo habuerim quo mihi debebatur, ſed pretium præſtiterim, abeſſe uidetur. Sanè in noſtro caſu ſi rei debitæ forma immutata non eſt, & pretium in ſubſtantia nõ in arte poſitũ ſit, quale eſt in uulgaribus indumentis, uideretur rem peti non poſſe, ſed in id quod intereſt rem non fuiſſe diminutam agendum[d], in qua tamen realiter ſolet diſtingui, ut in contractibus bonæ fidei actione prima ad rẽ ipſam agatur[e], idq́; in actiõe ex teſtamẽto quæ bonæ fidei naturã imitatur[f], in ſtricti uero iuris cõtractib[9] actione de dolo agi in id quod intereſt oporteret[g].

quoniam earum rerum pretium non in ſubſtantia, ſed in arte ſit poſitum. Item ſi dominus rem quæ ſibi furto aberat ignorãs[b]

b ¶ IGNORANS. Quid ſi ſciẽs? & ſi ab alio emat idem eſt: quia non ideo uidetur furem liberaſſe, quin ab eo rem petere poßit. Si uero ab ipſo fure emat, hic uidetur probari tunc rem non abeſſe, quod probo. Sed quid ſi huiuſmodi res ſibi pure legata eſſet, nunquid eam ab hærede emendo cenſeretur legato renuntiare? Et Bar. non renuntiatum credidit[h], quapropter & hoc caſu res uideretur abeſſe, ſed contra Barto. crebrior eſt ſententia.

a l. ſi rem. l. qui res. ſupra de ſol.
b l. non quod. ſupra de leg. j.
c l. iul. §. qui fundum.
d l. exhibitionis. C. ad exhibend.
e l. iij. §. ſi reddita. ſupra cõmod.
f l. meuius. §. in fundo ſupra de leg. j.
g l. & eleg. §. nõ ſolum. ſupra de dolo.
h Barto. in. §. duo fratres. in. 12. q.

c ¶ Eme

c ¶ EMERIT. *De facto: nam iure rei ſuæ ſiue ſciens ſiue ignorans emptor nemo eſt*[i]*, licet pretium ſolus repetat qui ignorans emit. Et hinc colligitur, ſi quis Titio prædia leget præter ea quæ à Sempronio emit, tametſi emptio ipſo iure nulla fuerit, excepta tamen uideri. Licet enim in effectu emptio nulla, non ſit emptio, appellationem tamen iſtam de facto ſortitur, idq; ſatis eſt.*

emerit[c], recte dicitur res ab eſſe, etſi poſtea id ita eſſe ſcierit, quia res ei abeſſe uidetur[d] cui pretium abeſt[e].

d ¶ QVIA *uidetur. Et ſic pretium loco rei ſuccedit, quod in uniuerſalibus uerum eſt*[k]*, ut in hæreditate uel dote*[l]*, in particularibus minime*[m]*, niſi cum quis ideo conuenitur quia locupletior ſit factus*[n]*, non enim minus locuples eſt qui pretium quàm qui rem habet: niſi item cõtra eum agatur qui debuit id agere ut rẽ actor ſine pretij alicuius ſolutiõe haberet: nã ſi id nõ fecerit, pretiũ q̃d actori abeſt reſtituet, ut hic in fure, & alibi in hærede qui rem legatã ſoluere debuit*[o]*.*

e ¶ CVI *pretium abeſt. Si à fure ipſo ignorans emerim, rem ipſam ab eo petam, uel etiã ipſũ pretiũ, ſi ita mihi magis placeat: nam qui rem ab eo emit, qui abſque pretio dare tenetur, uel ipſam rem rurſus petit, uel pretium quod ſibi abeſt*[p]*, idq; crebriore calculo receptum eſt, licet alij rem in obligatione, æſtimationem in ſolutione eſſe crediderint*[q]*. Sed quid ſi ab alio ignorans emerim? Et non uideretur rem abeſſe, quia tunc pretiũ nõ abeſt: cum enim rei meæ emptio non ualuerit, pretium repetã. Nec dicitur ei abeſſe pretium, qui ad illud conſequẽdum actio=*

i l. ſuæ. ſupra de contrah. emp.

k l. imper. §. ſi. ſupra de le. 2.

l l. res in dotẽ. ſupra de iur. do.

m l. vẽditor ſupra de hæred. vend.

n l. ſi ipſa. q̃d met. cau.

o l. plane. §. q̃d ſi rem. de lega. j.

p l. ſi fili-. §. j. l. illud. ſupra de don. cau. mor.

q d. §. quod ſi rem.

actionem habet, ſed cum electionem domini eſſe ſupra di xerim, ſi contra furẽ agere maluerit, uerius eſt uideri rẽ abeſſe, & ita Iuriſconſultus hic intelligi debet.

f ¶.§. REM *amiſiſſe uidetur. Hoc uerbum proprietatem hic denotat, ſi enim annulus mihi in mare elapſus ſit nõ ſolũ iuris interpretatione, ſed etiã uere cũ dicor amiſiſſe.*

¶Rem amiſiſſe uidetur[f] qui aduerſus nullum eius perſe quẽdi actionem[g] habet.

VLP. LIBRO. X. AD EDICTVM.

Lex.XV.

BOna ciuitatis abuſiue publica dicta ſunt: ſola enim ea publica ſunt, quæ popu.Rom.ſunt.

g ¶ACTIONEM. *Nam qui actionẽ habet rẽ habere uidetur, et quod nos alteri dare, uel perſonali actione cogimur[r], abeſſe à nobis dicitur: & hoc iuris interpretatione uerũ eſt, alioquin in executione facti aliud eſt, tum propter litis fruſtrationes, & dubios euẽtus, tũ quia tutius eſt rei incũbere: quapropter lex municipalis quæ in rei ſuæ uẽditore aliquid corrigat, in eo nõ ſeruaretur, qui ſibi debitam rem uenderet[e]: & ideo minus eſt actionem habere quàm rem, ut in regula iuris habetur.*

r l.ſi quis man da. titij. ſupra de neg. geſt.

e Docto.in.l. gallus. §. uidendum.

BON A *ciuitatis. Ius imperij Romani ad populum pertinebat[a], donec per legem Rhenniam populus in Auguſtum Cæſarẽ ius omne tranſtulit: merito ergo quæ ad Rẽpublic. Romanam pertinebant, publica dicta ſunt, quaſi populica. Ad Romanorum tamẽ ſimilitudinem, & quæ in alijs ciuitatibus cõmunia uniuerſorum erãt, publica*

a l.j. ſupra de mandat. pri.

blica dici cœpta ſunt: ſemper enim apud quaſcunque nationes ius ſupremum populi fuit, idq; uel legis diuinæ inſtituto oſtenditur. Nam cũ hominem, creauit deus, illi in cætera quidem animantia ius & dominium conceßit, hominum autem ut alteri alter ſeruiret non indixit. Vnde principio rerum non diuina iußione, ſed ex populi conſenſu Reges aſſumpti ſunt, quod & poſt Romani imperij occaſum ſeruatũ fuit cum Carolus Magnus à populo Roma. Auguſtus electus eſt, & à Pontifice Leone ſacro oleo inunctus, quod ius populi hodie Gregoriana lege in ſeptem Germaniæ primates translatum eſt. Sic & Franci Chilperico eiecto, quod regno idoneus non eſſet, Pipinũ πανκελτικῷ conſilio ſubſtituerunt. Et cum Pipini proles à maioribus degeneraſſet, rurſus Odonem, mox eius fratrem Robertum, & deinde Roberti nepotem Hugonem ad ſummum faſtigium euexerunt: is Hugo eſt qui uulgo Capetus dicebatur, unde oriũdi ſunt qui etiamnũ Francorũ rebus moderantur, & quod de maximis hiſce regibus, nimirum Romano & Franco, dictum eſt, idẽ & in inferioribus obſeruatum fuiſſe, qui hiſtoricos legerit deprændet: ut merito cenſeam diuina lege eum iuſtum principem eſſe, qui ex populi conſenſu regnet, quod & Ariſtoteles tradit: qui uero inuitis dominetur, eum Tyrannum eſſe, etiam ſi Cæſar ſit, à ſeptemuiris electus, uel quaqua alia ratione ciuili iure potentiam ſuam tueatur. Vnde cũ magna regna nõ ex ſubditorũ conſenſu, ſed per uiolentiã primo cõſtituta ſint, merito diuus Auguſtinus libr. de ciuit. dei quarto, magna latrocinia eſſe dixit, adducto etiam Piratæ cuiuſdam exemplo, qui comprenſus

& ante Alexandrum Magnum adductus, cum interrogaretur, Qua cauſa mare haberet infeſtum? Quid tibi, inquit, ut orbem terrarum habeas infeſtum? Sed quia id ego exiguo nauigio facio, latro uocor: tu quia magna claſſe imperator.

CAIVS LIB. III. AD EDICTVM.

Lex.XVI.

Evm q̃ uectigal[a] pop. Romani cõductum habet, publicanũ[b] appellamus: nã publici appellatio in cõpluribus cauſis ad pop. Rom. reſpicit: ciuitates[c] enim loco priuatorum habentur.

EVM qui. *a.* ¶ *Vectigal eſt quod pro rebus ciuitati inuectis uel euectis publico ſoluitur: ea ẽ octaua pars*[a] *unde Octonarij quãdo que dicti exactores: ſicut & Vigeſimarij, & ducennarij. Sũt & fundi uectigales, qui ciuitatũ ſunt & mancipibus ita locantur, ut certum uectigal* Reipublicæ *pendant, quod in diſpunctionibus, à me adnotatum eſt, lib*. III. *cap*. X.

a l. ex præſtat. C. de vecti.

b ¶ PVBLICANVM. *Quòd publicum redimat, ſimpliciter enim publicum accipitur pro uectigali* M. *Cicer. Tranq. & Tacito.* Iabolenus, *Qui operas in publico, quod uectigalium cauſa locatum eſt dat*, Reipub. *cauſa non abeſt*[b].

b l. miles. ſupra exquib. cau. ma.

c ¶ CIVITATES. *Atqui regulariter quod iuris de fiſco ſtatuimus, etiam de priuatis conſtitutum cenſetur, & econuerſo*[c]*: quapropter licet uerbum publicè propriè ad fiſcum pertineat, non tamen idcirco differentia iuris aliqua inducitur. Sunt tamen quidam caſus, quibus*

c l. item. §. in priuat. ſupra de petit. hæred.

plus tributũ eſt fiſco, quàm cæteris ciuitatibus: ut in. l. Iulia peculatus, ut aliqui ſentiunt: item in redhibitione rei morboſæ, quæ ex ædilitio edicto fit[d]*. Sunt & alij, cum ciuitatibus omnibus pluſquam priuatis conceditur, ut in præſcriptione uel uſucapiõne, quæ uel lõgiori tempore*[e]*, uel nullo modo concedi tur*[f]*: idem ſi mancipiũ furto illis ſit*[g] *ſubtractum*[g]*, atque id genus multa ſimilia*[h]*. Sed nũquid ciuitatibus concedenda ſit reſtitutio in integrum? & communiter concedi aiunt*[i]*: quoniam cum per adminiſtratores regantur ſi in cõtractu uel iudicio læſæ ſint, iuſta eſt cauſa reſtitutiõis, idẽq; in oppidis huiuſmodiq; uniuerſitatibus*[k]*: quod uel maxime procedit, ſi in eis ſint & pupilli, & furioſi, et uiduæ & id genus, qui aliàs iure communi reſtituuntur.*

d l. j. §. illud. eod. tit.
e l. fin. C. de ſacroſan. eccl.
f l. uſucap. ſupra de uſuc.
g l. mancipia. C. de ſer. fu.
h l. ciuitas. ſupra ſi cer. pe.
i l. tempu. C. de iur. reip. lib. xj.
k l. reſp. C. ex q̄b. cau. ma.

VLP. LIB. X. AD EDICTVM.

Lex. XVII.

INter publica[a] habemus, non ſacra, nec religioſa, nec q̃ publicis uſibus ſunt deſtinata, ſed ſi qua ſunt ciuitatum uelut bona, ſeu peculia ſeruorũ ciuitatũ, procul dubio publica habẽtur. publica uectigalia ītelligere debemus ex q̄bus uectigal

INTER *publica. Publicæ res proprio ſermone ſunt, quæ populi Romani ſunt, ſed & quæ ciuitatum in uſu publico ſunt, per ſimilitudinem publicæ dicuntur*[a]*: latiſsima uero ſignificatione, etiam ſi in publico uſu non ſint, ita tamen appellantur*[b]*: quem ſenſum Iuriſconſultus hic ſequutus eſt, & propterea nõ publica hæc eſſe, ſed inter publica haberi ait. Sanè & quæ iure naturali*

a l. ſed celſus. ſupra de cõtrahẽ. emp.
b l. in tantum. §. uni ſupra de ſtatu ho.

a §.j. de rerum diuiſi.

communia ſunt eorum uſus iuregentium eſt publicus[a]*:et occupāti conceditur,quod non eſt in his quæ iure ciuili publica ſunt,de quibus hic agitur.*

b ¶ FISCVS.*Aerarium populi erat fiſcus principis, donec omnia princeps in fiſcū ſuū transtulit.Conſtat autem, ut Pedianus ait, canone,indictiōe,oblatione.Canō ordinarios principum reditus ſignificat, ut portoria, & eiuſmodi,quæ in urbium exitu uel ingreſſu ſoluuntur. Oblatio nomen ſumpſit, quod à popularibus olim oblatum principi id munus ſit:eo continētur octaua, uel uigeſima,uel quicquid ex conſuetudine de rebus promercalibus ſolet pendi,quarum mentio hic habetur. Indictio eſt,quod edicto principis ſubditis indicitur,quod ut plurimū certā quantitatē non complectitur,Sed hæc quomodo in iure aliter diſtinguantur.infra diſſeram.*

fiſcus[b] capit:quale eſt uectigal portus uel uenalium[c] rerum, item ſalinarum & metallorum & piſcariarū.

PAVL. LIB. IX.

Lex XVIII.

MVnus tribus modis dicitur,uno donum[a] &

d l. cunctí. C. de metal.

e l.ſi quis. C. de uectig.

c ¶ VENALIVM.*Hæc eſt octaua pars, ſicut metallorum decima*[d]*:in Salinis uero ea eſt uectigalis natura ut ſoli mācipes*[e]*,hoc eſt,qui à fiſco hoc ius emerunt, ſal uēdāt,idq́; principis monopoliū eſt,q'd antiquis quoq; inſtitutū fuit:quapropter Liuius Salinator dictus, ideq́; in piſcarijs, ſecundum regionum quarundam morem, obſeruatum eſt.*

MVNVS. a ¶ Donū.*Cum munus pro largitione accipitur*

accipitur tanquam ſpecies doni eſt, ſignificatq; quod ex aliqua cauſa fit donum, cũ uero nõ habito ad largitionẽ reſpectu ſumitur, tũc generaliter quælibet munera comprændit, atq; ita hic accipiendum eſt.

inde munera dici dari mitti'ue: altero onus[b] qđ cũ remittitur uacationẽ militiæ munerisq; præſtat, inde im-

b ¶ ALTERO *onus. Et hoc ſenſu tripliciter accipitur, eſt enim munus patrimoniale, quod ideo ſic dicitur, quia cũ ſumptu fit, patrimoniumq; diminuit: id quandoq; perſonæ imponitur nulla facultatum ratione habita, ut eſt capitatio: quandoq; ſecundum fortunam ſoluentis imponitur, ut quam collectam dicimus, uel indictum, ſuperindictum'ue: aliquãdo nullo perſonæ reſpectu rei ipſi incumbit, ut tributum, & cenſus: ſubiturq; uel in ipſa re, ut cum hoſpitem recipimus: uel ex re, ut cum certam partem fructuum pendimus: uel propter rem, ut ſi pecuniam pro cenſu præſtamus.* Eſt *& munus perſonale, id nunc dignitati adnectitur, & honor appellatur: nunc ſordidum eſt, ut calcem coquere, arenam fodere: nunc nec honorificum, nec uile aliquid in ſe habet, ut cum ſubire curam publicæ pecuniæ aliquis compellitur.* Eſt *& munus mixtum, ut decaprotiæ[a], id eſt, decemprimatus: erant enim* Decem*primi ex decurionibus exactores tributorum, qui fiſcalia detrimenta de ſuo ipſi reſarciebant, publicanis mancipibus'ue non multum abſimiles.* Ex *his aliqua ordinaria ſunt, aliqua extraordinaria: quæ ordinaria ſunt ſic definiri* Bart. *ait[b], ut ea ſint quæ à lege principe'ue*

a l. ff. ſupra de muner.

b Bart. l. j. C. de mulierib. lib. xj.

pe'ue impoſita ſunt, & certam formam habent.

c ¶ IMMVNITATEM. *Ea à patrimonialibus nunq; conceſſa uidetur*[c]*, nec qui à perſonalibus immunis eſt ab honore excuſatus cēſetur*[d]*: ſed & ſi immunitas per ampliſſima uerba cuiq; conceſſa ſit, non trahetur ad onus ex improui ſo inopinatoq; caſu impoſitū, ut ſi bellum ſuperueniat: publice enim intereſt huiuſmodi conceſſiones tūc negligi*[e].

d ¶ MVNIFICOS *Munera militaria ſunt excubiæ, angariæ, geſtationes in uſum belli, decurſio cāpi, erectio ualli, atque id genus ſimilia: qui ab his muneribus immunes erant Beneficiarij dicebantur, qui ſubibant Munifices, Feſtus autor.*

munitatē[c] appellari: tertio officium, unde munera militaria & quoſdam milites munificos [d] uocari. Igitur municipes[e] dici quod munera ciuilia capiant.

VLP. LIB. XX.

Lex. XIX.

LAbeo libro I. prætoris urbani[a] diffinit, qđ quædam agantur, quædam gerantur, quædam contrahantur: & actum[b] quidem uerbum generale eſſe, ſiue

e ¶ MVNICIPES. *Qui ſint ĩfra latius oſtēdetur*[f].

LABEO. a ¶ *Prætoris urbani Sic aliquē ex libris ſuis inſcripſit Labeo.*

b ¶ ACTVM. *Hinc ergo apparet ſtipulationem proprie contractum non eſſe, licet in ea tam reus credendi quàm debendi dicatur*[a]*, Sicut nec donationem, neq; liberationē, aut pactū reſutatoriū, idq; genus remiſſionis, cōtractuumq;*

c l. his oneribus. ſupra & muneri.

d l. cui muneris. ſupra eo. titu.

e Doct. in l. ſi ex toto. ſupra de leg. j.

f infra eo. l. municeps.

a l. v. ſupra de uerbo. obli.

*tractuumq; diſſolutiones,nã in his uiciſsim obligatio nõ
oritur,quapropter ſi lex municipalis de cõtractu uerba
faciat,hi minime cõtinebũtur,idq; receptius eſt[b]:niſi ea=
dẽ ratio quæ in cæteris cõtractibus,pcedit, in his quoq;
locũ habeat:nam cũ ex lata ſignificatione etiã hi cõtra=
ctus dicantur[c], quãuis diſpoſitio odioſa ſit, à ratiõe interpretationẽ ſumet: quapropter ſi lex uetat ſine agnati cõſenſu ex contractu mu=
lierem obligari,nec debitorẽ liberare poterit[d]:conſtitu=
tum enim ita eſt,ut mulieris imbecilli conſilio ſuccurra=
tur:at tũc uel maxime ſuccurrendũ eſt,cum donare, uel
debitorẽ liberare mulier cupit. Sed nunquid hæreditatẽ
adire prohibetur? & aiunt cõmuniter nõ prohiberi[e]: a=
ditio enim hæreditatis etiã ex lata ſignificatione contra=
ctus nõ continetur,licet lex interpretetur eũ qui adeat
quaſi cõtrahere cũ creditoribus hæreditarijs.Nam quã=
uis diſpoſitio de contractu loquens,etiã de diſtractu in=
telligatur[f],tamen hoc ita accipitur,ſi uere geſtus eſt ille
quaſi contractus,non ſi ficte[g]:ut in propoſita eſt quæ=
ſtione.Plerunq; enim lex nõ obſeruatis uerbis ex aliqua
ratione,idẽ iuris cõſtituit de quibuſcunq; obligatiõibus,
quod de contractibus[h],ſed non ideo conſequens eſt,ut in
municipalibus ſtatutis,quæ non niſi ex ui uerborum du=
ctam interpretationem accipiunt,idem obſeruetur.*

re ſiue uerbis quid agatur, ut in ſtipulatione uel nu=
meratione : contractum[c] autem ultro citro'que obli

*c ¶CONTRACTVM. Quod Græci συνάλλα=
γμα uocãt,Sic dicitur,cum ultra uerba contractus, ali=
quid*

b l.ſiue ap. C. de tranſ.

c l.ſi cum dona.C.quod met.cau.

d Bart. §. pactus ne pete ret.

e l.more. ſupra de acq.hære.

f l.ad reſo. C. de præd.mi.

g l.de eo.ſupra de iudi.

h l.omnem.ſupra de iudi.

quid utrinq; agitur: quapropter alibi Vlpianus[i]*: Iu-*
i l. Iuriſgen. ſ. de pact.
lianum, inquit puto recte à Mauritiano repræhenſum in hoc, dedi tibi Stichum ut Pamphilum manumittas, manumiſiſti, euictus eſt Stichus: Iulianus ſcribit in factum actionem à prætore dandam, ille ait ciuilem in certam actionem, id eſt præſcriptis uerbis ſufficere, eſſe enim contractum Ariſto adijcit συνάλλαγμα, *unde hæc naſcitur actio: ita enim repoſita in Thuſco codice eſt hæc dictio, hoc ſenſu: cũ præſcriptis uerbis actio detur quoties ex utriuſq; parte aliquid factũ eſt quo uterq; ſit obligatus merito in caſu noſtro ea competet, quia uiciſſim quædam quaſi permutatio Stichi Pamphiliq;, ut manumitteretur, interuenit. Et hæc ratio eſt, cur in contractu innominato, ſi faciã ut des, & poſteaq̃ feci ceſſas dare,*
k l. naturalis. ſ. quod ſi faciã. ſupra de præſcrip. uer.
præſcriptis uerbis nõ agatur, ſed de dolo[k]*: nã hic nõ eſt* συνάλλαγμα, *id eſt, mutuum factũ obligatorium: potuit enim factũ tuũ explicari abſq; meo, & ideo præſcriptis uerbis nõ agitur, quod nõ eſt in cõtractu, do ut facias, uel do ut des, cum dare ſit dominium trãsferre, quod nõ niſi in conſentientẽ transferri poteſt: cũ ergo tibi dederim, & conſequenter utriuſq; factũ interuenerit, mei transferentis, & tui dominium acceptantis, merito præſcriptis uerbis agetur. Dixerit aliquis, ſi ratio hæc uera eſſet: cũ traderem ut des (traditio enim facta eſt) de dolo agi non*
l l. cum proponas. C. de dolo.
poſſet[l]*: nõ enim tradere poſſum quin tu accipias: ſed & ſi facerem ut faceres: de dolo agendum eſſet, quod præter Iuriſconſulti mentem uidetur eſſe. Cui ego reſponderim, cum traditionem acceptans nullum ius acquirat, merum id factum lex tradenti potius imputat, in cuius*

facti

facti executionem uenit,in contractu uero,cum facio ut facias,ideo ſemper præſcriptis uerbis agitur,quia ultra promißionem uidetur utrinq; interpoſitum mandatum: & ſecundum hanc declarationem accipienda ſunt quæ Paradoxorum lib.v.cap.ſeptimo latius diſſerui Sanè

gationem [d], quem Græci συνάλλαγμα, uocant uelu ti emptionẽ uenditionem, *συνάλλαγμα Græce à σὺν quod eſt ſimul,& ἀλλήλως uiciſim, & uerbo ἀλλάττω deſcẽdit,quod mutare uulgo ſignificat:ſed eius origo eſt ab ἄττω uerbo antiquo,quod deducitur ab ἀίσσω ἀίττω,unde ἄττω,quod eſt ĩpello, conuenio,tracto:qua ratione & cõtractũ dici probabile eſt,quaſi contra ſeu uiciſim actũ,id enim hæc uox ſignificat. Vnde uergilius homericon illud,τὸν δ' ἀπαμειβόμενος,trãſtulit,quem contra:ſic & cõtrahere erit uiciſsim & mutuo trahere. Eſt et ἄλλαγμα ,p pretio & munere qđ ab aliquo capitur,ut interpretatur Hieronymꝰ II.in prophetã Amos cõmẽtario ἀντάλλαγμα quoq; in euangelio Matthæi cap.XVI.pro re accipitur,quæ iuxta ueterum commercia in permutationem datur.Interpres tributionem uertit:Quam dabit homo retributionem &c.uulgatiore uocabulo Græci contractũ συμβολαίον uocant.*

d ¶OBLIGATIONEM.*Ex contractu enim oritur obligatio,ex obligatione actio[m]:quapropter ex con tractu actionem dari,ex obligatione naſci dicimus.Sanè & quedã eſt obligatio quæ ex cõtractu nõ naſcitur, ſed ex quadam æquitate datur,ex ea non actione,ſed officio iudicis*

m l.licet. ſupra de procu.

n l.q p collu. ſupra de act. emp. in fi. *iudicis ſuccurritur*[n] *.Planè & obligatiōis uerbū generale eſt, & tam ciuilem quā naturalē continet: quapropter mulier quæ obligare ſe prohibetur ſine agnati cōſenſu, neq; pactū facere debitori de nō petendo poterit*[o] *, quoniā ex eo naturaliter nō petere obligaretur. Sed nūquid ſimpliciter liberare poſſit? & ex uerbis dicendum eſt poſſe, niſi ratio legis aliud induceret*[p] *, ut ſupra dixi.*

o Bar. d. §. pactus ne peteret.

p Bal. in rub. C. de pact.

locationē, cōductionem, ſocietatem: geſtū[c] rem ſignificare ſine uerbis factam.

IDEM LIB. XII.
Lex XX.

Verba contraxerunt, geſſerunt, non pertinēt ad teſtandi ius.

c ¶ GESTVM. *Cū rem ſine uerbis factam ſignificet, ad extraiudicialia tantum trahi Accurſius credidit, reprobantq; inde quidam eā petitionē, qua quis in iudicio geſſiſſe negocia alicuius ſe aſſerebat. Sed hæc merito non recipiuntur, cū ex ſubiecto argumēto geſtū etiam accipiatur ſiue ex cōtractu ſiue aliter quid factū ſit*[q] *. Caius etiā infra tanquam leuem hāc differentiam inter geſta & facta negligit.* Nec dubium eſt ex communi loquendi uſu *nihil hæc differre, quod* Barto. *annotauit*[r].

q l. ait prætor. ſupra de mi.

r l. j. de offic. proc. cæſ.

VERBA *contraxerunt. Si minor teſtamētum cōdat, aduerſus eius confectionem reſtitui nō poteſt, quoniam edictum prætoris de eo quod geſtum eſt loquitur*[a] *, quæ uerba teſtamentum non comprændunt, atq; hoc omnes probāt*[b] *: ſi tamē dolo fuit inductus, ſuccurretur legitimis hæredibus per actionem de dolo*[c] *. Eadem ratione adoleſcens qui curatorem habeat, contrahendo res ſuas*

a d. l. ait prætor.
b l. j. §. fuit. ſupra ad treb.
c l. lege. §. item pronia. de leg. ij. l. non enim. de inoffi. teſta.

ſuas immobiles ſine decreto alienare prohibetur, & tamen teſtando non ſolum ipſe poteſt, ſed & concedere cui uelit, ut alienet [d]. Eodem modo lex quæ contractus minorum propter iuriſiurandi religionem corroborat, in eorum teſtamentis locum non habet [e]. Hinc & conſtitutio quæ à filio deportati ante patris reſtitutionem geſta confirmat [f], in teſtamento non intelligitur: ſuntq; id genus plura ſimilia [g], quandoq; tamen uidetur in lege receptũ, ut pro contractu etiam teſtamentum accipiatur: quod ideo eſt, quoniam olim per imaginariam quandam uenditionem teſtamenta concipiebantur, quod ex Caij inſtitutionibus in Topica Ciceronis Boëthius explicat. Sunt enim & quædam ſucceſſiones in contractuũ locum ſubrogatæ, ut bonorum poſſeſ. in bonis liberti, quam imago ſocietatis induxit [h]. Nam et de cõtractibus ad teſtamenta plerunq; argumentamur, idq; argumentum ualet, niſi rationis diuerſitas aliud ſuadeat: ea colligitur pluribus cauſis, tum quod teſtamenta fauorabiliorẽ interpretationem recipiunt, tum quod ambulatoria ab teſtatoris uoluntate pendent, tum quod in eis non facile quis uel falſus uel fallendi conſilium habuiſſe præſumitur [i], tum quod eorum robur ab aditione hæredis incipit. Cæterum & in teſtamentis contrahi poſſe dubium non eſt, quapropter & ab hærede ſtipulari legatario in teſtamento quis poteſt [k], et ſatis erit ſi duobus teſtibus hoc probetur, ut pleriq; ſentiunt: cum uero ex teſtamento hæreditas aditur, non ipſe teſtator, ſed hæres quaſi contrahere cum creditoribus hæreditarijs cenſetur [l], atq; id Albericus probat: nam ita proxima contractuum naturæ eſt ultima uoluntas, ut de

d Bald. l. ij. C. quãdo decr.

e Doct. in authent. ſacramenta.

f l. fi. C. de ſenten. paſſ.

g Iaſ. in. l. quæ de legato. ſupra de leg. j.

h l. j. ſupra de bon. liber.

i Barto. l. ſi is qui. de vulg.

k l. fi. C. de fideicom.

l l. fi. ſupra ex quib. cau. in poſſ.

donatione cauſa mortis dubitatum ſit, utri magis aſſimiletur, & eſſe contractum & ſimilem donationi ſimplici omnes fatētur [m], quātum uero ad efficaciam effectum'ue ultime uoluntatis naturam imitari [n]. Sed cum ita ſit, mirum eſt cur conſentiēte patre filiusfamil. teſtari nequeat, & tamen cauſa mortis donare poſſit [o].

m gl. l. j. ſupra de do. præl.
n doct. l. ij. ſupra de leg. j.
o l. tā is. ſupra de dona. cauſa mor.

PAVL. LIB. XI. Lex XXI.

Princeps bona concedendo, videtur & obligationes [a] concedere.

PRINCEPS. a ¶ Obligationes. Id dubium non eſt, cum is cui bona conceduntur etiam ea petere poſſit, quæ alius debet, actiones enim in bonis ſunt. Sed quid ſi ſuper illis bonis aliquid alteri debeatur? & idem eſſe Accurſius ex hoc reſponſo exiſtimauit, rationemq; affert, quoniā in beneficijs principum fit pleniſſima interpretatio [a]: quæ ratio mihi nō placet, fit enim pleniſſima interpretatio in eius fauorē, cui princeps aliquid indulget, ſed in propoſita quæſtione dānum eſt impetrātis, ut obligationes ſuſcipere cōpellatur: quare ipſe ita exiſtimauerim, bonorū appellationē ære alieno deducto intelligendam, idq; ex ſermonis proprietate: ex mēte tamen diſponentis aliter quandoq; cenſendū, ea ſic præſumitur, cū aliàs aliquid abſurdū induceretur [b], ueluti quod quis pro parte tantū eſſet hæres [c], uel quod omnia onera ad aliquē pertinerent, ad aliū uero omne lucrū [d]. Idem eſt in reſtitutione facta à principe, qua omnia bona alicui cōcedit. Intelligitur etiā de obligationibus, quia aliàs is qui reſtituitur melioris fieret conditionis, quam prius eſſet [e].

a l. ſi quando. C. de bo. matern.
b l. ſi quis ſer. §. fin. de leg. ij.
c l. iij. ſupra de bono. poſſ.
d l. cogi. ad Treb.
e l. j. C. de ſenten. paſſ.

Idem

Idem eſt ſi publicata bona alicui donat, nec enim uериſimile eſt uoluiſſe eũ in hoc ærariũ ſuum aggrauare, ut æs alienum ſoluat, omni lucro ad alium ſpectante. Sed pone publicatis alicuius bonis indicta & exacta à principe eſt aliqua pecuniaria collectio, deinde ad bona ſua exul reſtitutus eſt, nunquid in eorũ reſtitutione deducendũ eſt, quod ex ea indictione ad eũ ſoluere pertinuiſſet? & Alber. deducẽdum ait, idẽ & ipſe ſentio, ſi ad fructus quoq; interim perceptos ſit reſtitut⁹: quod in dubio non eſt dicendum [f], nã ſi fructus non ſint reſtituti, nõ debemus à proprietate uerborũ recedere, cũ ſatis ſit ſi interim fiſcus, fructus ipſos lucratus eſt.

f authẽ. idem. C. de hæret.

CAIVS LIB .IIII.

Lex XXII

PLus eſt in reſtitutione, quam in exhibitione: nam exhibere [a] eſt præſentiã corporis præbere, reſtituere [b] eſt etiã poſſeſſorẽ facere fructuſq; reddere: pleraq; preterea verbo reſtitu-

PLVS *eſt in reſtitutione.* a ¶ *Exhibere rem dicitur qui in præſentiã affert* [a]*: quapropter actio ad exhibendum, uẽdicationes prægreditur, mobiliaq; prius exhibẽtur, deinde à domino uendicãtur. Hinc & dicta ſunt interdicta exhibitoria, ut cũ prætor niſi tabulæ teſtamenti, uel liber homo, uel liberi exhibeãtur interdicit* [b]*: quod intelligitur ut uideri, tangi, agnoſciq; poſſint* [c]. b ¶ RESTITVERE. *eſt generalius uerbum, quod etiã ad fructus refertur, quod accipit* Oldradus *Albericuſq;, cum uerbum id à lege profertur* [d]*, alioquin ſi ab homine, fructus non contineri* [e]*: quod defendi poteſt ſi alia*

a l. ij. ad exhi.

b l. deinde. de lib. exhib.

c l. quod &. l. ¶. ait prætor. de libe. homi. exhi.

d l. in cõdem. infra tit. j.

e l. qui excubias. ſupra de re mil.

ſi alia ratio ſit in fructibus quam in re ipſa. Ego *diſtinguendum putauerim, ſi fructus bona fide ſint percepti, nec reſtitutionis cauſa retro inferat, tunc non reſtituantur* [f]*: quã ob cauſam ſi princeps deportatum de damnatis eximit, & ex indulgentia bona ei mandat reſtitui, interim acquiſiti fructus*
non reſtituentur [g]*, ſi* tionis [c] continentur.
uero mala fide percepti ſint, dubium non ſit quin reſtitui debeant. Idem *ſi reſtitutionis cauſa repetita die aſſumatur, ut cum quis in fraudem creditorum alienat, prætor enim eum contractum perinde ab ipſo principio irritum eſſe uult, ac ſi nihil alienatum foret* [h]. *Sanè & à principe reſtitutio facta, alteri damnũ afferre non debet: quapropter ad ea bona nõ extẽdetur, quæ interim alienata ſunt* [i]*, niſi de apertiſſima principis mente conſtet, ut cum cõdemnationem publicationemq; pro infecta haberi uelit* [k]. Idem *ſi publicæ utilitatis ratio hoc ſuadeat, uel ſi ideo quis reſtitutus ſit, quia iniuſte ſit condemnatus* [l]*, nam in his caſibus dãnum afferre alteri princeps nõ dicitur, cum pretium reſtituere illi debeat, ex facto enim ſuo ſecuta eſt euictio: & ideo nõ prius reſtitui bona exiſtimauerim, quàm pretium emptori redditum fuerit: nimis enim graue illi eſſet rem cuius poſſeßioni incumbebat reſtituere, deinde aduerſus fiſcum experiri.*

c ¶ RESTITVTIONIS *uerbo*. Nam *nõ ſolũ fructus cõtinentur, ſed etiã cauſa uſucapionis* [m]*, habetq; ex iuris interpretatione hæc uox amplã ſignificationem* [n] *Sanè & reſtituere princeps dicitur, cum ordini et dignitati re*

f l. at ex. §. j. ſupra de rei vend.
g autẽ. idẽ. C. de hæret.
h l. videamus. ſupra de vſuris.
i c. quãuis. de reſcrip. in. 6.
k Card. c. quia dilig. de ele.
l l. quid ß. §. ſcæuola. ſupra de min.
m l. reſtituere. infra eod.
n l. fi. infra eo.

tati reſtituit [o]*,itemq́; famæ* [p]*,ut cum quis infamia nota=tus,hoc ex principali indulgentia impetrat,quo caſu in=famia facti nõ aboletur,nec eius effectus:non enim poteſt princeps facere quominus alicuius opinio apud graues bonosq́; uiros notata ſit* [q]*:*Reſtituuntur *& natalibus qui ſerui nati ſunt, inge=nuitatisq́; iura acqui=runt:*Reſtituuntur *& in integrum minores, & qui iuſtam cauſam, unde reſtitui eos æquũ ſit,prætori probauerunt:*Reſtituitur *& dos ſoluto ma=trimonio:*Reſtituitur *ex S.C.Trebelliano hæreditas:*Re=*ſtituitur poſſeſſio ex interdictis.*

o l.j.C.de ſent.paſſ.

p l.j.ſ.de qua. de poſtul.

q Fely.c.teſtimonium. de teſtib.

VLP. LIB. XIIII.
Lex XXIII.

Rei appellatione & cauſæ & iura continentur.

REI APPELLATIONE. *Accurſius ita intelligit,ut qui rei mentionẽ facit,etiã de eius cauſis iuribusq́; intellexiſſe credatur,ueluti ut cũ quis generaliter res ſuas petat:quod exemplũ in ſupplicatione principi porrecta procedere poteſt,item in libello qui in iudicio uniuerſali,generali'ue datus ſit,ut in petitione hæreditatis,tutelæ,uel pro ſocio actione* [a]*,alioquin in particulari iudicio libellus generalis parte opponente non ualet.* N*unquid ergo ſi fundum petierim,ei quoq́; debitas ſeruitutes petiiſſe uidear? & ſi petitus ſit cũ his quæ ad eum pertinent,dubium non eſt etiam de ſeruitutibus actũ,& de his omnibus quæ ex cõſuetudine rei emptæ ſolent accedere* [b]*.Si uero ſimpliciter fundus petitus eſt,aut per actionem perſonalẽ,et ſeruitutes nõ debentur:cũ enim id ius in re ſit,actione perſonali cõſequi illud nõ poſſumus.*

a l.j.ſupra de eden.

b Inno.c.cum ad ſedem.de reſti.ſpol.

Aut per rei uendicationem, & uerius eſt, deberi [c]*: aut nõ conſtat quæ actio ſit intentata, & humanius eſt etiam de ſeruitutibus actum intelligi, ut hic habetur, nec diſſentit Baldus* [d]*. Nam & rem uendens eam cum ſeruitute impoſita diſtraxiſſe exiſtimatur* [e]*: & rei præſcriptio ad ſeruitutes quoq; huiuſmodiq; acceßiones trahitur* [f]*, quod & de eius interruptione dicẽdum eſt* [g]*. Alij hanc legẽ aliter ĩterpretãtur, ut appellatione rei contineãtur cauſæ, id eſt dominia: ut ſi quis rẽ legat, eius dominiũ legaſſe uideatur, ſi eſt dñs, alioquin id ius quod in re habet* [h]*: quẽ ſenſum ſi reciperemus, naturã ſuã cõiũctiua nõ ſeruaret.*

c l.via.§.ſi fundũ.ſupra de ser. ruſt.
d l.ij.de cõdi. inſtit.
e l.ſi aqua.de cõtrah.emp.
f l.ſi aliena.§. hoc iure.de vſucap.
g l.ſi.C.de ana.excep.
h l.ſi domus. in fin. ſupra de leg.j.

CAIVS LIB. VII. AD EDICTVM PROVINC.

Lex XXIIII.

NIhil aliud eſt hæreditas, quam ſucceſſio in vniuerſum ius quod defunctus habuit.

NIHIL. *Refertur hic hæreditatis diffinitio, quã ita pleriq; intellexerũt, ut poſt defuncti mortẽ ante aditam hæreditatẽ quoddã ius interim ſubrogari exiſtimarint, quod loco defuncti ſuccedit, eumq; repræſentat, id hæreditatem appellari* [a]*. Exponitur itaq; hic ſucceſſio, id eſt, ius ſuccedẽs. Sed uix eſt ut hãc ego interpretationẽ ſimpliciter approbem, dictio enim uerbalis ſucceſſio rẽ ipſam in uim nominis ſignificat, non autem ad participium refertur, quod uim uerbi aſſumit, ut Grammatici tradiderunt. Etymologia quoq; huic ſentẽtiæ repugnat: cum enim hæres idem ſit quod dominus* [b]*, ſequitur ut hæreditas ſit rerum ipſarum dominium, non autem ius ſuccedens.*

a Bart.rub.de acqui. hære.
b §.ſi.inſtit.de hære.qual.

*cedens.*Idem *etiam ex eo cõfirmatur quod hæreditas per quotas partes in rebus diuiſionem recipit* [c]*,quæ uix eſt ut congrue iuri huic ſuccedenti quadrare poſſit:cũ enim diuiſio illa de re ipſa dicatur,conſequens eſt,ut & quod integrum eſt ad eam rẽ referatur.*Nam *& ſi ius hoc ſuccederet,non in multis ſed generaliter hæreditas perſonã defuncti ſuſtinere deberet* [d]*,et tamẽ in his quæ facti ſunt non ſuſtinet,nẽpe quia quæ facti ſunt* [e]*,in hæreditarijs rebus nõ ſunt,ad res igitur potius referẽda eſt diffinitio.* Accedit *his,quod* Iuriſconſultus [f]*,cũ de hæreditate ad bonorum poſſeßionẽ argumentatus eſſet,bonaq; diffiniret, ſucceßionem dixit eſſe uniuerſalẽ in ius mortui,unde credendum nõ eſt eadẽ uerba hic de iure ſuccedẽte,alibi de rebus ipſis intelligi.*Nam *& ueteres* Iuriſconſulti *hæreditatem in rebus ipſis intellexerunt,quod ex ea finitione apparet quam* M.Cicero *ad* Trebatium *in topicis refert:* Hæreditas *eſt pecunia quæ morte alicuius ad quempiam iure peruenit,nec ea aut teſtamento legata,aut poſſeßione detenta,confecta eſt.*Merito *igitur ſciendum eſt,quoties paterfamiliâs moritur,omnia eius bona,itemq; iura ſine domino remanere,ea ſimul iuncta quadam uniuerſitate compræhenſa,id ius conſtituunt, quod hæreditas dicitur,id defunctum repræſentat,et ubi per hæredem* [g] *acquiſitum fuerit,fictione legis ab uſq; principio in eius bonis fuiſſe cenſetur.*Quapropter *recte* Bart.[h] *quandoque docuit,dum ſucceßionem hanc pro ipſo patrimonio interpretatus eſt, quod de uniuerſali iurium nominumq; collectione, non de particulari intelligendum eſt.* Vnde *cum lex municipalis matrifamiliâs*

c l.ſeruum .§. fi.de hære. inſtit.

d l. hæreditas. de acqui.rerum do.

e l.vſuſfru. de ſtipu.ſer.

f l.iij.de bon. poſſ.

g l.hæres quoque.de acqr. hære.

h Bar. d.l.iij.

bonorum mobilium immobiliumq; alienationem interdiceret, reſponſum eſt [i] *, poſſe nihilominus eam teſtari, & extraneum hæredem inſtituere. Cum enim hæreditas ſit ſucceſſio in uniuerſum ius, & à bonis differat, non uidetur duram huiuſmodi legem ad hunc caſum protrahendam: iure igitur hoc caſu hæres uniuerſali in iure ſuccedet, licet particulariter mobilia uel immobilia conſequi nequeat, ſed tamen non ideo minus hæres erit* [k] *, tum quia etiam abſq; corporibus hæreditarijs hæreditas ſibi conſtat, tum quia iura & debitorum nomina conſequetur, quæ legis prohibitione nō comprahenduntur. Et ex hac diffinitione apparet proprie hæreditatē dici, cum adhuc adita nō eſt, alioquin ubi ab hærede agnita fuerit, nō amplius hæreditas, ſed hæredis patrimonium eſt* [l] *. Quamobrem cum plebiſcito municipali ſtātibus maſculis fœmina ab hæreditate patris excluderetur, et frater poſt patris agnitam hæreditatē ſtatim deceſſiſſet, crebrius reſpōſum eſt, ſororem non excludi, cum nō amplius patris hæreditas, ſed fratris patrimonium eſſet* [m] *. Idemq; traditū fuit, cum filia patris hæreditati renunciaſſet, ut ad hanc fraternam extendi abdicatio illa non debeat* [n] *. Sed tamen ſcrupuloſa ea eſt ſententia, uideamusq; plerunq; hæreditatem appellari quæ adita ſit. Vnde lex falcidia quæ de hæreditate quartam partem deducit* [o] *, de adita intelligitur, imò etiam in peculio locū ſibi uendicat, quod à ſubſtituto tanq̃ hæreditas accipitur. Sic & in S. conſulto Tertulliano hæreditatem* [p] *ex ui nominis dici Iuriſconſultus ait, quæ adita ſemel fuit, licet deinde in integrum hæres reſtitutus fuerit. Idem & in plurimis legibus probatur, qui*

i Corn. conſi. 104. in. ij.
k l. hæreditas. de pet. hær.
l l. ſed & ſi plures. §. filio. de vulg.
m l. j. §. veteres. de acqr. poſſ.
n Socy. conſi. 74. in iij.
o l. filiusfa. ad l. falc.
p l. j. §. ſi pars adita. ad tertul.

tur,quibus hæreditatem uẽdi,cedi,reſtitui dicitur,& de adita intelliguntur,abſurdumq́; eſſet toties improprie loquutos Iuriſconſultos credere.Ciceronis quoq; diffinitio, etiam ſi adita ſit hæreditas,locum ſibi uidetur uẽdicare. Sed ego à creberrima noſtratium ſententia recedendum non arbitror,quæ tamen quibuſdã caſibus declarãda ſit: Et in primis plerunq; in iure hæreditas appellatur ἀναφορικῶς *ad id quod fuit* [q]*,licet amplius non ſit,quod autem per relationem dicitur,figurate dicitur,nec figura omnino à proprietate diſsidet.Sic & quandoq; inſulã dicimus* [r]*,quæ non eſt,ſed quæ inſula fuit.Item propter adiunctum grauamen,ut poſſit de eo ſecundũ legis diſpoſitionem prouideri,adita hæreditas nomen hæreditatis ſeruat,quod in ſupra ſcripto legis falcidiæ exẽplo apparet. Rurſus quoties de hæreditate ipſa diſponẽdũ eſt,uel iuſſu legis,uel quod ita ex uſu ſit* [s]*,de adita intelligemus,ante enim quàm adeatur,de ea diſponere hæres non poteſt. Quapropter cũ Mediolani ſit lex,ne ulla mulier cũ hæreditate extra territoriũ nubat,de adita intelligetur,alioquin nõ cũ hæreditate nuberet,ſed cũ adeundi iure* [t]*,præpoſitio enim illa cũ,de habẽte intelligitur.Adde quòd ratio legis hoc ſuadet,ne facultates ciuium in alienigenas transferantur,cum & alioquin facillime eluderetur lex, ſi ante aditam hæreditatẽ nubere nõ poſſet* [u]*.Atqui contrarium ex ui uerborũ uideretur dicendum,ante aditam ſcilicet nubere non prohiberi,uerba enim legis cum hæreditate dicunt,non cũ iure adeundi* [x]*.Sed tamen & hoc caſu legi locũ eſſe uero propius eſt,tum ex uulgari loquẽdi uſu,quo eã habere hæreditatẽ dicimus quæ adire quoties*

q l.item prætor.§.j. de ſuis et legit.

r l.iſula.de acquir.rer.do.

s Bald.conſil. 393.in.5.

t doct.d.§.ueteres.in .l.j. de pecul.

u c.ſi ciuitas. de ſent.exc. in.6.

x Socy.d.conſil.74.in.3.

ties uelit poteſt,cum idẽ exiſtimetur,ſiue quis habeat [y]*, ſiue habere ſtatim poſſit:tum quia ius adeundi modus eſt per quẽ hæreditas acquiritur,unde prohibito effectu* [z]*, modus quoq; uetitus cenſeri debet.Et hinc ſumutur etiam alia declaratio,ut ſcilicet ex communi uſu loquendi hære ditatem dicamus etiã quæ adita ſit.Sunt qui idem exiſti= ment,etiam ſi adita ſit,dum tamen rerum hæreditariarũ poſſeſſio adhuc nõ fuerit appræhẽſa,proprie enim tũ hæ reditatem dici:idq; eo argumẽto,quod lex hæreditatis pe titionem tum aduerſus poſſeſſores concedat* [a]*.Qua ratio ne proditum eſt,eam formulã non competere ei qui ſe= mel poſſeßionem appræhenderit,ſicut nec ei quorum bo norum* [b] *interdicto* Pretorem *ſuccurrere.Sed ipſe nõ ar bitror rerũ appræhẽſione ſignificationẽ hæreditatis ua= riari,cum per ſolam aditionẽ patrimonio hæredis accre ſcat,dominiumq́; ſtatim transferatur* [c]*.Illud generaliter fatendum,quoties cõiectura aliqua ſuadeat,de adita actũ eſſe,ſemper eam interpretationẽ accipiendam,dum titu lo hæreditario acquiſita ſit,quod in propoſita ſpecie exi ſtimaui.Legauerat teſtator omnẽ hæreditatem patris & matris ſibi obuẽtam,reſponderat* Decius [d] *de ea quoque actum cenſeri,quam inſolutum à fratre acceperat.Ego contrà,cum titulo hæreditario* [e] *eam nõ acceperit,ſed ex contractu.Ex eadem quoq; diffinitione creditur iuris ci= uilis hæreditatem eſſe,cum hoc à lege inductum ſit,ut id ius ipſi defuncto ſuccedere cenſeatur:ſunt tamen qui po= tius iuris gentium ſucceſſiones eſſe exiſtiment,cũ in* Bi= *blijs,& apud* Diog.Laërtium *appareat uſum teſtamen torum apud alias gẽtes quã* Romanos *fuiſſe,& ex eis hæ*

reditates

y Ang.l.item. §.petitã. de pet.hæred.
z l. oratione. de ri.nup.
a l.ij.vbi Bar. de fid.hære. pet.
b Alex.conſi. 94. col.ij. in.ij.
c d.§. filio.l. cũ hæredes. de acq.poſſ.
d Dec.cõſ.69.
e l.ij.§. ſicuti. de hær.uẽd. Aretin.148. Ang.30.

reditates deferri ſolitas. Sed eo deuentum eſt, ut exiſtimemus origine [f] quidem tam teſtamēta quàm hæreditates gētium iuris fuiſſe, naturaliq; ratione et æquitate inductas. Sed cū deinde Quiritium legibus alia teſtamētorum forma cōſtituta ſit, aliusq; hæreditatū deferēdarum modus, iuris ciuilis eſſe cœperunt. Quapropter qui iura Ciuilia amittunt, ut deportati, nullā teſtamenti factionē habēt [g]. Hincq; conſequens eſt, ut legibus municipalibus & dari & adimi hæreditates poſſint, & quoquo modo legiſlatoribus placuerit, immutari. Quoniam ea quæ iuris ciuilis ſunt, contrario municipū iure eorum arbitratu ſubuerti poſſunt [h]. Qua ratione cū ſupremus Princeps ſpurium filium inſtituiſſet, reſpondit Baldus [i] iure ei hæreditatē deferri, quoniā prohibitio ſucceſſionis in ſpurio iuris ciuilis eſt, quæ à principe potuit conuelli. Quod ſi is princeps legibus ſolutus non eſſet [k], aliud dicendum fuerat. Eadem ratione & illud receptius eſt, poſſe legē municicipalem filijs uel parentibus legitimam ex Iuſtiniani conſtitutione debitam auferre. Quoniam inſtitutionis titulo præſtatur, & hæreditatis pars eſt, uſq; uero ad alimentorum ſummam non poſſe [l], cum iure naturæ ea debeantur, quod ciuilibus ſanctionibus immutari nequit. Quocirca etiam deportato alimenta relinquenda ſunt, ea enim in publicationem bonorum non rediguntur [m]. Hinc quoq; à pleriſq; illud deducitur, in foro, quod cōſcientiæ uocant, hæredem tametſi inuētarium non confecerit, ultra uires hæreditarias non obligari, iure enim ciuili obligatur, quia perſonam defuncti repræſentat [n]: at iure naturali uel diuino hæres non ideo tenetur, quòd autoris

perſonam

f l. teſta. factio. de teſt.
g l. j. C. de hære. inſtit.
h Alex. cōſil. 2. in. 2. in fin.
i Bald. conſil. 262. in. 1.
k Bald. conſi. 361. in. 5.
l docto. c. raynutius. de teſta.
m l. legatū. de cap. di.
n l. fi. C. de iure delib.

perſonam ſuſtineat,ſed quia ad eum bona peruenerunt,
o In.d. rubri. *merito eatenus ſolũ obligabitur,quatenus peruenerint:*[o]
quæ ſententia receptiſſima eſt.Eum enim qui repertoriũ
non fecerit,idcirco lex inſolidũ obligat quod ſubtraxiſſe
hæreditarias res præſumit,at in foro cõſcientiæ præſum=
ptiones huiuſmodi legũ
nullius momenti ſunt,
ſolaq; ueritas obſerua=
tur.Quapropter ſi con
ſtet legatarios credito=
res'ue ueritatis huius
conſcios eſſe,eo in foro
non ultra conſequẽtur,
quàm ad hæredem peruenerit.

PAVL. LIB. XXI.
Lex XXV.

Recte dicimus eum fundum totum noſtrum eſſe,etiam cum vſuſfructus alienus eſt:quia vſuſfru

RECTE. *Duplicem eſſe uſumfructũ noſtrates Do*
ctores prodiderunt,eum qui ſeruitus ſit,quẽ forma=
lem appellant,isq; nullo modo ad dominum rei pertinet,
quia cum de ſeruitutũ ſpecie ſit,ſeruire illi res ſua nõ po
a l.vti frui.ſupra ſi vſ.pe. *teſt*[a]*:aliũ qui cauſam dominij habeat,unde cauſalis dici*
tur:commoditas enim ea domini eſt,ut re ſua utatur frua
tur'ue.Sed ego hanc commoditatẽ non memini in iure le=
b l.qui vſumfru.ſupra de verb. *giſſe proprie uſuſfructus nomine appellari:quãuis enim*
lex[b] *eum qui fundũ,deinde uſumfructum ſtipulatus ſit,*
ei ſimilem dicat,qui totum deinde partẽ ſtipulatus eſt,
non tamen de hoc uſufructu intelligi poteſt,qui nõ ſimi=
lis parti,ſed uere dominij pars eſt:unde de ſeruitute acci
piendum eſt,quæ in eo eſt ſimilis parti,quia integram
utilitatem non affert,diuerſaq; eſt ab eo fundo:ideoq; ea
c Raph.ibidẽ. *ſtipulatio,ut aliqui exiſtimant*[c]*,ualet:tametſi qui totũ,*
deinde

deinde partem ſtipulatur,ſecūda ſtipulatione nihil agat. Non tamen negauerim,aliquam ſimilitudinem inter hāc domini commoditatē & uſumfructum eſſe.Quapropter ſi tibi fundum,alteri eius fundi uſumfructum legauero, uſuſfructus iſte communicabitur [d],& tu fructuum dimi dij fundi perceptionem,alter dimidij uſumfructum habe bit.Eadem quoq; ratione factum eſt,ut quādoq; alter al= teri accreſcat:ut ſi liberis hæredibus inſtitutis uſumfru= ctum fundi uxori cum liberis legauero:nā in liberorum perſona uſuſfructus tanquam ſeruitus non conſtabit, cum enim ſint hæredes et domini,illis res ſua non ſeruit: & tamen mortuis liberis accreſcet uſuſfructus uxori,& econuerſo,mortua uxore,accreſcet filijs [e]. Cum ergo etiam dominus uſumfructum cauſæ ipſi:id eſt domino co hærentem habere dicatur,plerunq; accidit,ut uſuſfru= ctus appellatione de proprietate accipiamus:ut ſi legato uſufructu prohibeat teſtator alienationem [f],nā de pro= prietate eum intellexiſſe prohibitio alienationis arguit. Idem ſi is,cui uſuſfructus pecuniæ legatus eſt,grauetur alteri reſtituere,cum enim ipſe non hæres reſtituere gra uatus ſit,ueriſimile eſt de proprietate actum [g].Idem ſi re legata modus additus ſit,ut ea legatarius uti poſſit [h], quod & in donatione obſeruatur [i],cū enim res ad uſum donatur,non fit ea interpretatio,ut ab uſu proprietas ſeparata cenſeatur,ſed & ſi duo inſtrumenta exhibean= tur,quorum altero habere proprietatem,altero uſum= fructum dicar,non ideo inuicem aduerſantia produxiſſe exiſtimandus ſum,quoniam de uſufructu cauſali ut Iaſon & Socy.exiſtimant [k],intelligi poteſt.

d l.ſi alij.ſu- pra de uſuſ. leg.

e l.ſi mulieri. de vſu.acc.

f l. proculus. de vſufr.

g l.fin.de vſu. earum rer.

h l.ſpecies. de auro & arg.

i l.donatiões. ſ.j.de dona.

k In. d. l. qui vſumfr.

Dominij.

b ¶DOMINII. *Si de cauſali accipimus, dubiũ non eſt eſſe partem, ſicut paries pars eſt domus, uſusfructus enim ille, unà cũ proprietate plenariũ dominij ius conſti tuũt. Sed Iuriſcõſultus de formali hic intellexit, q licet in ſe dominiũ habeat (fructuarius enim illius iuris dominus*

l d.l. vti frui. *eſt* [l]*) non tamen quicq̃ habet cõmune cũ eius rei dominio, in qua uſus fructus conſtitutus eſt, imò penitus ab eo diſsi= det, nec ſimul eſſe poſ= ſunt: quapropter ſi in libello actor ſe dominũ*

m Alex. §. nihil commune. 3. colum. *dixerit, & de uſufructu tantũ probet, obtinebit* [m]*, quia interpretabimur, eũ de ipſius uſuſfructus dominio intelle xiſſe: ſed ſi fundi dominiũ dixerit nõ obtinebit: qđ pleriq; aſſerunt, & ego generaliter uerum eſſe probauerim, quo*

n l.j.de eden. *niam aliàs reus rectè certioratus non eſſet* [n].

ctus nõ [b] dominij pars, ſed ſeruitutis [c] ſit, vt via et iter: nec falſo dictum eſt meum eſſe, cuius nõ põt ulla pars dici alterius eſſe, hoc & Iul. ait, & eſt verius.

c ¶SERVITVTIS. *Quapropter qui fundũ ſti*

o l.& per ius. de accep. *pulatus uſumfructum accepto tulit nihil agit* [o]*, quoniã hæc acceptilatio de re uel parte rei non eſt, quod & in qualibet alia ſeruitute procedit: differentia tamen eſt*

p l.cum filius. §. dominus. de lega.ij. l. meuius. §. fundo. eo. ti. *aliqua, quoniam uſuſfructus portionis inſtar obtinet* [p]*, quod in cæteris ſeruitutibus non eſt: & ideo lex ait, in multis caſibus uſumfructum partem dominij eſſe* [q]*, quod*

q l.iiij.de vſu fruc. *intelligendum per interpretationem, non quod uere pars dominij ſit: fit autem hæc interpretatio ſuadente æquita*

r l.ſi a reo. §. ij. ſupra de fide. *te, ut in fideiuſſore pro eo uſumfructum promittente, qui proprietatẽ dare obligatus ſit* [r]*: iniquum enim eſſet,*

decipe

deciperetur'q; creditor, qui ſolius rei fidem ſequi noluit: ſi ex hac ſubtilitate fideiußoris obligatio nulla eſſet: idem ſi alia ratione uteriſimile ſit à partibus id actum [s], ut uſuſfructus pars dominij ſit. s d. l. meuius.

¶ §. QVOD QVINTVS. *Sententia Mutij fuit, ut qui pro diuiſo poßideret, non partem poßidere, ſed totũ diceretur. Seruius etiã hoc caſu appellari partem poſſe dicit: quod dubiũ non eſt, ſi ad id tempus relatio habeatur, quo adhuc nihil diuiſum erat [a]. idem ſi in re, cuius conſtitutio à domini uoluntate pẽdeat, appareat eum uelle ut pars ſit [b], cuius rei exemplum in fundo accipi poteſt: quapropter conſtat unum fundum dici, qui pro diuiſo à pluribus poßideatur, ſi ita ipſi uelint [c]: idem in domo, ut ſi tu cœnacula omnia, ego inferiora poßideam, erit enim una domus [d]. Sed dubitari poteſt, ſi ex lege municipali qui partem domus habet, inconſulto ſocio uendere prohibeatur, an conſtructo pariete, partem ſuam ſeparare poſſit, ut non pars, ſed alia domus uideatur. Et poſſe ego exiſtimauerim, nec in hoc Seruij ſententia nobis aduerſatur, quæ tunc non procedit, cum partium uoluntas reclamat [e], legiſq; ratio non repugnat. Sanè & fundum, cuius pars pro indiuiſo ſit mea, fundum meum appellare poſſum [f], cum iuris. intellectu*

[Quod Q. Mutius ait, partis appellatione rem pro indiuiſo ſignificari: nam quod pro diuiſo noſtrũ ſit, id nõ partem, ſed totũ eſſe. Seruius non ineleganter partis appellatione, vtrũq; ſignificari.

a l. inſulam. in fi. de acquir. rer. do.
b l. caius. de le ga. ij.
c Barto. l. ſtip. non diui. j. quæſti.
d Alexan. 24. in. 4.
e l. magis. 6. ſi. de reb. eorũ.
f l. pup. in fin. infra eod.

intellectu non diuiſione corporũ in eo partes habeam [g].

g d.l.meuius. §. duorum.

PARTVM. *Cum partus rei furtiuæ pars non ſit, ſequitur ut uſucapi à bonæ fidei poſſeſſore poſſit* [a]*: quod intelligendum eſt niſi apud furem conceptus ſit* [b]*: matrem enim cõtrectando, & eum contrectaſſe, qui eius uiſcerum portio eſt, ui detur: quod in furis hærede non eſt* [c]*: licet ipſe propter autoris ſui malam fidẽ uſucapere nequeat* [d]*: tolliturq; hinc illa dubitatio, cuius meminit hoc epigrammate:* ... *nominatus poëta apud Græcos* Diodorum *iuriſperitum illudens, meminit hoc epigrammate:*

a l.qui vas.§. ſi ancilla.de fur.

b l.ſi aliena.§. ſi.de vſuca.

c l.ſi ego .§. partus. de publicia.

d l. ſequitur. §.hæres .eo. tit.

VLP. LIB. VI.
Lex. XXVI.

Partum non eſſe rei furtiuæ partẽ, Scæuola lib. XI. quæſtionum ſcribit.

Ῥήτορα πρὸς Διόδωρον ἀνὴρ δειλαῖος ἀπελθὼν,
    Ἤρετό μιν τοίης ἀμφὶ δικασπολίης.
Ἡμετέρη θεράπαινα φύγεν ποτὲ, τὴν δ' ἔτις εὑρὼν
    Ἀλλοτρίην τ' εἶναι λάτριν ἐπιστάμενος,
Ζεῦξεν ἑῷ θεράποντι· τέκεν δ' ὑπὸ παῖδας ἐκείνῳ·
    Καὶ τίνι δουλεύειν εἰσὶ δικαιότεροι.
Ὃς δ' ὅτε μερμήριξε καὶ ἔδρακε βίβλον ἑκάστην
    Εἶπεν ἐπιστρέψας γυρὸν ἐπισκύνιον
Ἢ σοὶ ἢ τῷ ἔχοντι τεὴν θεράπαιναν ἀνάγκη.
    Δουλεύειν κείνους ὧν χάριν ἐξερέεις.
Δίζεο δ' εὐμενέοντα δικασπόλον, αἶψα δ' ἀποίσει
    Ψῆφον ἀμφοτέρην εἴγε δίκαια λέγοις.

Quod epigramma utcunq; latine reddidimus, quo eius ſenſus qualicunq; lectori ſit apertior:

Rhetora uir quondam pauper Diodoron *adiuit,*

Sciret

Sciret ut hac ſpecie quid ſibi iura uelint.
Serua mihi aufugit, captam quam repperit olim
Neſcio quis, famulam cõſcius eſſe meam.
Atq; ſuo iunxit ſeruo, quæ fœta puellos
Aedidit, an'ne mei pignora iuris erunt?
Ille anceps, raptus per multa uolumina, tandẽ
Suſtulit hac uetulũ uoce ſupercilium.
Hos opus eſt uernas tibi uel ſeruire, uel illi
Qui tenet ancillam nom ſine fraude tuam.
Sed tibi fac iudex ſit amicus, dũmodo iuſtam
Cauſam habeas, punctum protinus omne feres.

IDEM LIB. XIIII. AD EDICT.
Lex XXVII.

AGer eſt locus qui ſine uilla eſt.

AGER. *Ager ab agendo dicitur* M. Varoni: *ſicut uilla, domus ruſtica, à uehendo, quod in eam fructus aruorum uehantur.* Ex *mente tamen teſtatoris quandoque fit plenior interpretatio.* Paulus *ſententiarum libro* III. *Villis, inquit, uel agris ſeparatim legatis, alterum alteri cedit.* Bart *Villam dici quæ ſine muris ſit.* Sub*dunt alij, quaſi uallem uallatam appellari, quod ridiculum & ineptum eſt. Sanè & ager pro territorio urbis, & quem Comitatum uulgò appellamus, accipitur: quare non exiſtimauerim agri Auenionenſis dici caſtrum, cuius iuriſdictio ad alios quàm Auenionenſes pertineat, quamuis intra ipſorum fines conſtitutum ſit.* Refertur *& ager ad longitudinem, ut cum dixit* Horatius. Mille *pedes in fronte, trecentos Cipus in agrum.*

¶ §. STIPENDIVM. *Sic merces militũ dicitur, ſicut & ſalarium: ea erat denarius in ſingulos dies, Tacito lib.* I. *qui unciæ argenti octaua pars eſt. Tributũ etiã appellari* Pomponius *ait, ſed* Tacitus *lib.* XX. *Tributũ accipit, quod prouinciales ipſi præſtant, Stipendium cũ militibus datur:* Neque *quies, inquit, gẽtium ſine armis, neq; arma ſine ſtipendijs, neq; ſtipẽdia ſine tributis haberi queunt. Loquitur autẽ de tributis* Galliæ, *quæ cum à* I. *Cæſare in prouinciæ formam eſſet redacta, impoſitum illi uniuerſæ fuit ſtipendiũ* HS *quadringẽties, quæ ſumma eſt decies centena milia aureorũ, cum hodie ter tantum de* Francia, *quæ* Galliæ *pars eſt, reges accipiant. Stipendiariæ autem omnes prouinciæ pop.* Rom. *erant,* Italia *non erat, & ſi quæ urbes ius* Italicum *haberent, uel fœderatæ eſſent.*

¶ Stipendium dictum eſt a ſtipe, ꝙ per ſtipes, id eſt mo dica æra colligatur, ideo hoc etiam tributũ appellari Pompon. ait, & ſane appellatur a cõtributione tributum, uel eo ꝙ militibus tribuatur.

l.fin. C. ſine cenſ.
l.j. ſupra de cen.

PAVL. LIB. XXI.

Lex XXVIII.

ALienatiõis[a] uerbũ etiã

ALIENATIONIS. a ¶ *Alienationis uerbũ late pertinet, nam ad directi & utilis dominij translationem, ad uſucapionem, ad pignoris nexum refertur*[a], *idq; ſiue à lege, ſiue in cõtractu, teſtamento'ue probibita ſit*[b]. *Sed hoc quidam intelligunt, cum id nominis large ſumitur, alioquin proprie alienationẽ eſſe cum directa domi-*

a l.fin. C. de reb. ali.
b c. nulli. de reb. eccle.

dominia transferuntur[c]. *Et ideo ſi in aliquo argumento odioſo, uel pœnali, uel alioquin proprie accipiendo, alienationis mentio fiat, pignoris quod ueriſimiliter luendũ ſit nexus*[d], *uel hypotheca, uſusfructus'ue conſtitutio nõ prohibebitur*[e]. *Ego & iſtis caſibus proprie alienationẽ fieri non dubitauerim: cum enim de iure rei diminuatur, in aliumq́; transferatur, quod translatum eſt negari non poteſt eſſe alienatum: ſed in eo uertetur cõiectura, an de huiuſmodi translatione partes egerint, idq́; ex ratione legis*[f], *uel cauſa cõtractus diſcernitur, ita ut in dubio à uerbis non recedamus. Finge duos Tyrannos ita conueniſſe, ne aliquid de territorio alterius in alterum alienari acquiriq́; poßit, de iure hypothecæ interim actum non cenſebitur*[g]: *quoniã huius pactionis ueriſimile eſt eã fuiſſe rationem, quod more aquilarum uicini eſſe nollent: quæ ratio in ſimplici hypotheca non procedit, niſi cum iure pignoris dominium impetraretur*[h]: *quapropter licebit creditori id ius alteri cedere, ne uerbis pactionis teneatur. Nam & prohibita alienatione, permutatio quandoque permittitur, cum cauſa prohibitionis ſola fuit ne quis ficultatibus laberetur*[i]: *ceſſat enim ratio, cum tãtundem ex permutatione conſequuturus ſit idem ſi rerum particularis affectio nulla fuerit*[k]. *Sed nunquid quod de alienatione dicitur locum ſibi uendicet, ſi lex emptionis uenditionis'que uerbo utatur? Et idem eſſe traditum eſt*[l], *quoniam lex XII. tabularum emptionis uerbo omnem alienationem complectitur*[m]: *ſed in ea lege id erat, quoniam quælibet alienatio per imaginariam emptionem, ſicut & hæredis inſtitutio & emãci-*

c l. j. C. de fun.dot.

d l. qui habebat.de lega. iij.

e l. non alienat.ifra tit.j.

f l.ex hoc.§.j. ſupra de ali. iud.mut.

g l.in quorũ. ſupra de pig.

h l.j.C.de iure dom.impe.

i l.fin.ſupra de iur.dot.

k l.emp.in fi. de leg.ij.

l Bart. d.l.in quorum.

m §.quintus.ſupra de ſtatul.

patio celebrabatur. obſeruabimus itaq; an ratio legis ge neraliter procedat[n], uel in ea tantũ cõtractus ſpecie[o].

b ¶ VSVCAPIONEM. Quod ergo alienari pro hibemur, uſucapi quoque non poterit[p], ut nemo non fa= tetur. Sed quandoque non procedere uidetur, nam minor alienare immobilia nõ poteſt, & ea tamẽ hoc iure præſcribi pote= rãt[q], in quo magna eſt altercatio. Ipſe negaue rim eorum alienationem ſimpliciter prohiberi: Oratio enim diui Seueri ſolum ſe interdicere tutoribus & cu= ratoribus, ne ea diſtrahãt ſine cauſæ cognitione aſſerit[r]. Nec obeſt quod adoleſcẽtes ipſi etiã alienare prohibean tur, quia hoc nõ eſt propter res ipſas introductum, ſed quia in his quæ ſecum geruntur, præſumuntur propter facilitatem labi[s]: quæ ratio in præſcribente, qui nihil cũ eis agit, locum non habet. Sanè & res litigioſa alienari non poteſt, & tamen præſcribi poteſt[t]: quod ideo eſſe Ac curſius tradit, quoniam uitium hoc rem ipſam non affi= cit. Ego accepi, licet id uitium perempta inſtantia du= ret, non tamẽ alienationem rei factam, irritam eſſe[u], qua propter nec præſcriptionẽ. Et ex hoc conſequens eſt, ut quibus caſibus prohibitio alienationis non efficit quo mi nus diſtractus ualeat, uſucapio quoq; procedat[x].

uſucapionem[b] cõtinet: uix eſt[c] enim ut non uideatur alienare q patitur vſucapi.

c ¶ VIX eſt. Interpretatur enim lex, quia patitur uſu capi, cum alienare: quæ interpretatio cum ex iuris anti= qui æquiparatione proueniat, generaliter etiam in cor= rectorijs locum habebit. Et hinc eſt, quòd ſi ex forma le=

gis

n l. fin. C. de præd. cur. lib. x.
o Iaſ. l. fin. C. de iur. emp. col. 29.
p l. ubi. ſupra de uſucap.
q l. fin. C. in quib. cau. in inte.
r l. j. ſupra de reb. cor.
s l. iij. C. de in int. reſt. mi.
t l. j. C. de lõ. tem præſ.
u Bar. l. cenſe- mus. C. de litig.
x l. ea. l. C. de cõd. ob cau.

gis municipalis non poſſit ſentẽtia dici nulla, niſi intra triduum, eo elapſo, nõ poterit neq; excipi, tanquàm iuriſdictio in iudice non eſſet: qui enim terminum labi permiſit, magis ex facto ſuo, quàm ex iudicis ſententia uidetur excluſus, nec ulterius erit audiendus ut Pau. Caſtrẽ.[y] *reſpondit, cuius ſentẽtiã etiam alij probant.*

y Cõſil. 319. Alexã. 105. in ſ. calca. conſi. 15.

Eum quoque alienare dicimus, qui non utendo[d] amiſit ſeruitutem. Qui occaſione acquirendi nõ vtitur, nõ intelligitur[e] alienare: ue luti qui hæreditatem amit-

d ¶ NON *utendo.* *Alij codices, abutendo: ſed cõmunis lectio magis cõuenit. Hincq; argumẽtũ ſumitur, idem eſſe ſiue expreſſe quis alienet, ſiue tacite per lapſum temporis: quandoque tamen tacita hæc alienatio efficacior eſt*[a].

a l. j. C. qui ad.

e ¶ NON *intelligitur, Merito lex in hæreditate exemplum poſuit, quoniam ea nõ niſi adeunti acquiritur: in legatis aliud eſt, quæ ipſo iure in legatarij dominium tranſeunt*[b]*: unde ſi repudiat dominiũ ſibi iam quæſitum abdicat, merito alienare cenſetur*[c]*. Sed finge* Titio *legatam quartam partem bonorum, cum in hoc legato ipſo iure dominium non tranſeat*[d]*, repudiãs alienare nõ uidebitur in edicto tamẽ quo prætor in fraudem creditorum geſta reuocat non compræhendetur qui legatum repudiat*[e]*, quoniam alienationis uerbo* Prætor *uſus non eſt, ſed ſimpliciter non permittit fraudationem, quæ minime interueniſſe uidetur, in eo qui id repudiat, quod ex concedentis intentione arbitrarium ſibi fuit, acciperet an non acciperet, nec enim hoc egit teſtator ut creditoribus pro*

b l. 2 titio. de fur.
c l. magis. ſ. fundum. de reb. eorum.
d l. ſi quis bonorum. de leg.
e l. qui autem. de his quæ in frau.

 deſſet.

deeſſet. Planè ſi quis ex natura contractus acquirere mihi teneatur, in eo quod dolo malo fecit ne acquireret, condemnabitur[f], *idem ſi non ex natura contractus teneatur, ſed ut fraudi lex obuiam eat, in eius rei reſtitutionem ali quem grauauerit, quæ non ſolum peruenit, ſed peruenire ad eum potuit*[g].

f l. ij. §. non tãtũ. de hære. uend.

g l. ſed ſi. §. per inde. ſupra de pe. hære.

f ¶ OPTIONEM. *Quod prius mẽte optauimus, re ipſa eligimus quapropter promiſcue optio electioq́; aſſumitur.*

¶ §. ORATIO. *Coniũctiua dictio utriuſq; rei cõcurſum requirit, diſiũctiua alterius. Finge ergo me ita ſtipulatum, Titium, Pamphilum, Seium dabis? ſi de mente contrahentiũ non cõſtet, diſiunctiue deberi Iac. ſenſit, ut ad minimam ſummam interpretatio redigatur. Accurſius idem hoc caſu arbitratur, ut aduerſus eum qui ea uerba protulit, fiat interpretatio: tametſi ceſſantibus coniecturis non neget ea coniunctim prolata potius uideri. Ipſe à uerbis nõ recederẽ, quæ in coniunctam erunt: nam & ſimili caſu quandoque Accurſius apponendum punctum affirmat, quod coniunctionis loco ſit.*

tit, aut optionem[f] intra certum tẽpus datã nõ amplectitur. ¶ Oratio quæ neq; cõiunctionem neq; diſiunctionem habet, ex mẽte pronũtiantis uel coniuncta uel diſiuncta accipitur.

IDEM LIB. XVII.

Lex XXIX.

Coniunctionem [a] enim nonnunquam pro diſ

CONIVNCTIONEM. *Grammatici cõiunctionẽ ſimpliciter uocant etiam quæ diſiuncta eſt: qua*

propter

propter Iuſtinianus[a] *coniunctionem, inquit, aut pro & accipi, ut uideatur copulatiuo modo eſſe prolata, ut magis ſit* συνάφεια, *ut & primam perſonam &c. Ita enim legendũ, & uox græca ex antiquis codicibus reſtituenda: ſicut uice uerſa* Rhetores *diſiunctam orationem uocant, & ſi concurſum*

iunctione[b] accipi Labeo ait, ut in illa ſtipulatiõe, mihi hæredicꝫ meo[c] te hæredẽ que tuum.

enũtiatorum requirat, dummodo κῶλα, *id eſt, membra orationis ſeparatim proferantur: cuius rei Aquila Romanus autor eſt. Sed iuriſconſulti aliter accipiunt, & diſiunctionẽ appellant, quam uulgò alternatiuam dicimus, de qua inferius latius dicetur.*

b ¶ PRO *diſiunctione. Quapropter ſi pater filium, & ex eo nepotes in poteſtate habens ita inſtituat, filium & nepotes inſtituo, coniunctio naturam ſuam non ſeruat, quoniam ordo charitatis affectionisq́; neque non inſtitutionis neceßitas ſuadẽt ut donec pater uiuat, filij nõ admittantur, ſed ipſe ſolus hæres ſit, ut communiter traditum eſt*[b]*: quod ſi neceßitas hæc uel affectio non ſubſit, à natura uerborum non recedemus.*

c ¶ MEO. *Atqui mentio hæredis uidetur ſuperflue addi, cũ qui dari ſibi ſtipulatur*[c]*, utiq; hæredi quoq; ſtipulatur, imò ſi alteri ex hæredibus tantũ ſtipulari uellet, nõ poſſet: quoniam cum lex* XII. *tab. obligationes æquis portionibus inter hæredes diuidat, ſupra contingentem portionem cenſentur extranei, & alteri extraneo*

a l. cum quidã. C. eod.

b l. gallus. §. j. ſupra de lib. et poſt.

c l. cum qui. §. j. ſupra d'uerbor. oblig.

nemo ſtipulari poteſt. Sanè illa ſtipulatio, mihi hæredíq; meo non ſemper diſiunctiue accipitur, uerumq; eſt Labeonis exemplum, cum in ſtipulationem id deductum nõ eſt quod tractum habeat: ut ſi mihi hærediq; meo cẽtum promittas, ſed ſi per te[d], hæredẽq; tuũ habere licere promittas, item per te hæredemq; tuum[e] uim nõ fieri, cõiunctionis uim attendemus, infraq; latius hæc attingentur.

d l. ſtipul. iſta. §. j. ſupra de uerb.

e l. ſi ſtipul. ſupra eod. tit.

CAIVS. LIB. VII.

Lex XXX.

SYlua cædua eſt, ut quidam putant quæ in hoc habetur ut cædatur. Seruius eã eſſe q̃ ſucciſa rurſus

SYLVA. *Arborum aliæ fructiferæ ſunt, aliæ cæduæ, aliæ nõ cæduæ. Cæduas eſſe hic apparet, quæ exciſæ repullulant, ſiue ab eodẽ ſtipite, ſiue ex ſtirpibus, ut ſalix, arundo, ornus, fraxinus, laurus, alnus, bætulla, ſambucus, populus, æſculus, quercus[a], multæq; id genus ſpẽs, qđ' ita ĩtelligẽdũ eſt, ſi in eum uſum haberẽtur ut cæderẽtur, ſiue materiæ cã ſeu lignorũ[b]: alioquin ſi in eũ uſum habitæ non ſint, ex prima quæ hic refertur opinione pro cæduis nõ erũt. Quid enim ſi animi cauſa platanũ, ulmũ, fagũ, fraxinũ, il licẽ educauerim? quid ſi ſyluã antiquã eãdemq; glandariã habeã, quam nunq̃ cædere ſolitus ſim, ſed ſubulcis locare? an ſola arborũ cupreſſus nõ cædua erit, quia ſola non repullulat? quod Aret. & Picus[c] ſenſerũt, ſed dubio pcul, male. Inter hæc arborum genera non leuis differentia eſt nã fructiferas fructuarius nõ cædit[d], niſi uetuſtate cõſumptas[e]: qđ' ſi ui uentorũ deiectæ ſint, in uſum ſuũ, uel uillæ, ſi aliũde non habeat, accipere poteſt[f], reliquum ei auferre*

a l. cũ manu. §. ſylua. de contrahen.

b l. item. §. ti. de uſufruct.

c rep. §. titia. q. 36.

d l. æquiſſ. §. fructuari.

e l. agri.

f l. arboribus

auferre extra agrũ,ne ſolo officiant permittitur[g]*,ad do minũ tñ pertinebit.Cæduis uero ſicut paterfamilias cædebat uti,uel p frondatores ramos decutere poteſt, pedamentaq́;(ſunt hi pali teretes uitiũ ſuſtinendarum cauſa) conficere*[h]*, & etiã alteri uendere.In non cæduis, id ſolũ conceditur, quod pro* ex ſtirpibus[a] aut radicibus *ipſius uineæ uſu neceſſariũ ſit,dũ fundus deterior ea cauſa nõ fiat,uel arbores grãdes nõ ſint, huiuſmodi enim uoluptatis cauſa ſolũ habentur, quã decuſſa coma amitterent*[i]*:harũ & M.Varro rei ruſticæ lib.*III. *cap.*IIII.*meminit,uideturq́; grandes arbores intelligere, quæ in ſylua cædua relinquũtur,nec unà cũ cæteris amputãtur:poſſunt tamẽ etiã intelligi grãdes arbores, quæ decacuminationẽ,quã Græci ἐπικόπην uocant,nõ ferũt: ut picea,pinus,abies,palma:addũt aliqui cupreſſum, & cedrum.Quid ſi grãdẽ arborem intelligamus,quã Græci ἀξιολογώτατον uocãt,uidelicet prægrãdibus ramis, ordinatis, paribusq́; numero, qualis fraxinus, ſorbus, picea?In conductore emphyteotaq́; aliud dicendum eſt, fructiferas enim demortuas ut lucretur ſubſtituere alias debet*[k]*:quod etiam in non cæduis opinor*[l]*: cæduas indiſtincte cædit,*[m]*modo ex conſuetudine regionis,uel patris fam. locatoris,ſi aliud actum non præſumatur,accepto: non minus enim quàm fructuarij horum eſt ius.*

g l.proculus.
h l.ex ſylua.
i d.l. ex ſylua.
k l. in fraudẽ. §.pe. de iur. fiſ.
l l.diuortio.§. puto. ſolut. mat.
m d.l.cum manu.

a ¶STIRPIBVS.*Sunt ſtirpes ferulæ ſeu uirgulta quæ de radicibus naſcũtur,ea & germina dicũtur*[n]*,hinc & germinalis arbor.Accurſius q̃ ſtirpes ſunt pedamẽta eſſe arbitratur,cõtra.M.Varronis & Columellæ cætero*

n d.§.puto.

rumq́; antiquorum autoritatem.

b ¶STIPVLA *illecta.Culmus eſt cum ſpica nõ col lectus,ſed in metẽdo derelictus,quem cum ociũ adeſt ru= ſtici deinde metunt:et quod dicitur deiectæ melius qua= draret relictæ ſecundo caſu, quamuis & illud defendi poßit.Sane ex lege ue= teri,quæ in* Deutcrono*mio habetur,præceptũ eſt,ne ſtipulam illectã, oliuas relictas , race= mosq́; remanentes do= minus colligat ,ſed ad= uenæ, pupillo, & ui= duæ permittat,unde ſpicilegium racemationemq́; facere poßint,quod præceptum etiam in præſentia à pleriſque obſeruatur.Aduertendum tamen,ne non uacauerint hic legendum ſit,ſed occauerint: quo ruſtici primo meſſes faciant,deinde occent,fodiantq́; uineas, quo opere tan= quam magis neceſſario perfecto,racemationem faciant: ſolere enim poſt meſſes occari uineas,autor eſt* Palladius *lib.*VII.*&*.VIII.

naſcitur.¶Stipula [b] inlecta eſt ſpicæ in meſſe deiectæ, necdum lectæ,quas ruſtici cum uacauerint colligunt. ¶Noualis [c] eſt terra proſciſ ſa quæ anno ceſſat, quam

c ¶NOVALIS.*Græci* νεαγὴμ *ſeu ut alij* νέομα *uo= cant,et duplici ſignificatione accipitur,ut terra ſit quæ*
o l.fin.in ff. de ter.mo. *anno ceſſat,quod paulus hic ait,itemq́; ager nũc primũ coli cœptus* [o] *cũ prius ſylua eſſet,uel alio modo incultus,*
p c.j.c.quid ſit.extra eo. *atq; ita etiã* Hieronymus *interpretatur* [p] .Addit Appia= *nus lib.*I.*decimam partẽ fructuum* Reipublicæ *ſolitã pẽ di pro uectigali eorũ agrorũ qui deſerti ad culturã redi= gerentur,hincq́; apparet inculta loca in dubio præſumi*

Reipu

Reipublicæ,nec fieri occupantis q̃d' et alij tradiderũt[q]. q l.j. de acgr. poſ.
Sanè proſciſſa dicitur terra,quæ primũ aratrũ experta eſt grandioribus glebis relictis Catoni,Plinio,cæteris.

d ¶INTEGRA. *Vt ſi quis uendat terrã integram, intelligetur nondum à pecore depaſtam,licet Accurſius paſcendi uerbum hic pro pinguefaciendi,cõtra rationem ſermonis, intellexerit*[r]. r l.j. de glan. leg.

Græci νεαγὴμ uocant.¶ Integra[d] autem eſt in quã nõdum dominus paſcẽdi cauſa pecus immiſit.¶ Glans[e] caduca eſt quæ ex arbore cecidit.¶ Paſcua ſylua eſt quæ paſtui pecudum deſtinata eſt.

e ¶GLANS *caduca quæ ex arbore cecidit. Vnde interdictum de glande legenda competit.Sanè hæc expoſitio ex proprietate ſermonis nõ eſt, quoniam caducus non qui cecidit,ſed qui facile caſurus eſt,ruinamq; minatur,ſignificat,unde & paries caducus.*

VLP. LIB. VIII. AD EDICTVM.

l.ex XXXI.

PRatum eſt in quo ad fructum percipiendum

¶§. PASCVA *ſylua.In quam ius eſt paſcendi cauſa pecora mittere.Sed finge deprændiſſe me pecora uicini in agro meo,quo iure mihi prouiſum eſt? & lege aquilia agendum eſt*[s]*,non autem iure pignoris pecus retinendum,niſi illud diu aluerim*[t]*,cum dominum ignorarem: uidetur enim,quia in rei utilitatem alimenta uerſa ſunt, eorum ratione retineri pecus poſſe*[u].

s l.quintus.ad le.aquil.
t l.hoc amplius.§.de his. de dã. infec.
u l.ſi nõ.§.centũ.ſupra' cõ.

PRATVM. *Pratum quaſi paratum, ut Vlpianus, ad fru=*

ad fructuū perceptionē, uel ut Varro, ad constitutionē: modico enim opere pratum fit, ut quod nec aratro, nec annua ſemente indigeat. Et hinc probatur, legatis pratis etiam inculta contineri, unde tamē aliquid fœni teſtator colligeret, ſecus ſi in eis pecuaſcere tātummodo ſolebat, nam ea non prata, ſed paſcua dicentur: quæ ſi ad pagum aliquem in uniuerſum pertineant, uulgò uicanalia appellantur: Vicani enim ruſtici ſunt. Sed an prati appellatione arbores quæ in eo ſunt contineantur? ut in eis damnum inferēs ea pœna afficiatur, quā lex municipij in eos conſtituit, qui in prato damnum fecerint? Et quibuſdam uidetur[a], *tanꝗ arbores pars fundi ſint. Sed ego rationē legis conſiderandam arbitror: ex ui enim uerborū nō uidetur qui arbores inciderit, damnum prato feciſſe.*

falce duntaxat opus eſt, ex eo dictum, quod paratum ſit ad fructum capiēdum.

PAVL. LIB. XXIII.

Lex XXXII.

MInus ſolutum intelligitur etſi nihil eſſet ſolutum.

MINVS. *In ſermone Latino hæc dictio quandoq; uim comparatiui non habet, unde quod nō recepi, rectè dixero minus recepiſſe, et minus tribuere uidetur*[b], *qui nihil tribuit, quod & infrà uidebimus. Et hinc argumentum colligitur, ſi in tranſactione*[c] *annuos ciuilium annonarum reditus tibi conceſſerim, addita lege ut ſi plus uel minus exigeretur tuo periculo eſſet, quamuis nihil exigatur, me non teneri. Verum eſt enim te minus exigere, ſi nihil exigis: id tamen ex proprietate ſermonis non eſt,*

a Alb. in dict.

b l. illud. §. j. de tribut.

c l. uerbū āpl. l. ſi ita. infra eod.

non eſt,ſed ex interpretatione. Vnde ſi aliam mentem cō trahentium fuiſſe præſumamus, à proprietate comparationis non diſcedemus.

PALAM. Palā quid fieri uarijs modis accipitur: palam nūcupatus hæres dicitur, ſi teſtes exaudiuerint: palam quæſtum facit mulier, quæ paßim, & ſine delectu ſtuprari ſe ſinit[a]: palam ſpurio reliquiſſe uidetur, qui apertis uerbis uſus, nec hæredis fidē tacite ſequutus eſt[b]: palam quoq; rem eſſe dicimus, de qua cōſtat. Hic tractatus ſolet quadrupliciter accipi, aut enim res euidens eſt, quod uulgò notorium dicimus, aut ſimpliciter manifeſta, aut liquida, aut tantūmodo clara. Notorium eſt, quod omnibus conſtare poteſt, & colore nullo offuſcatur, nec probatione indiget, ut palatium in urbe eſſe: idē de re quam per inſpectionem iudex deprændit, ut cum quis accuſatur occidiſſe Seium, & Seius uiuus exhibetur, & talis allegatio quandocunq; fieri poteſt: unde etiam ſi in cauſa concluſum ſit, debent iudices accedere in rem præſentem[c], huiuſmodi enim probatio præualet omnibus, imò hac ex cauſa res iudicata nullius momenti erit[d]: res enim iudicata quamuis hac in ſpecie cōtineatur, et quod ex ea conſtat, ſit euidentiſſimū, id tamē non uere, ſed præſumptione legis eſt, quā præſumptionē notorie huic ueritati cedere æquißimum eſt. Manifeſtum eſt quod allegari probariq; oportet, ut Titium coram populo

VLP. LIB. XXI AD EDICTVM.
Lex XXXIII.

PAlam eſt coram pluribus.

[a] l. palam. de rit. nup.

[b] l. non intelligitur. de iure fiſ.

[c] l. ſi irrupt. fin. reg.

[d] c. fraternitatis. de frig.

*populo occiſum, Seium publice fœnus reprobum exer=
cere, atq; id genus multa, quæ pōtificij iuris interpretes
notoria quoq; dici contendunt: qua in re ego nō multum
operæ poſuerim, qui ſciam uerborum hanc differentiam
plerunq; confundi, de re ipſa igitur non de uerbis diſpu=
tandum eſt. Ego hac in ſpecie id cōtineri arbitror, quod
probabili aliqua excuſatione obtegi poteſt, quod regu=
lariter in his rebus procedit, quæ facti permanentis non
ſunt, & ideo ſententia aduerſus huiuſmodi perſpicuita=
tem lata ipſo iure ualeret, prouocandiq; remediū ſolum
ſupereſſet*[e]*. Liquidum dicitur id, quod iudici ex actis li=
quet, id enim proprie manifeſtum dici non poteſt*[f]*, tam=
etſi iuris interpretatione nō multum ab eo differat. Hac
in ſpecie uidentur contineri, quæ per inſtrumentum uel
confeſſionem in actis conſtant: ſi enim huic inſtrumen=
to uel confeſſioni nihil probabile obijciatur, ſi item con
feſſionis error non adducatur, cenſebitur res liquida*[g]*.
Sed & acta ipſa rem faciunt iudici liquidam, ſic & at=
teſtationes: hæc autem nō ſimpliciter rem faciunt liqui=
dam, ſed ipſi iudici tantum, indeq; aliqui effectus iuris
oriuntur*[h]* *Quapropter ſi filius uel uxor contra patrem
uel maritum agant, hiq; negent filium uxorem'ue eſſe,
ſufficient huiuſmodi teſtimonia, etiam ante publicatio=
nē, ut iudex decernat eis interim alimenta deberi, itemq;
expenſas litis.*[i]* Id enim eſt liquidū, quod ſine moroſa dif=
ficultate iudici probatur: & ideo ſi conſtitutum ſit, cau
ſas inter agnatos compromitti, non intelligetur de his
quæ hoc modo liquent*[k]*. Clarum generaliter accipi po=
teſt, ut ſupraſcriptos caſus comprændat, ſed inter ipſas
partes id*

e l.ciues.C. de appel.
f Cardi. c. ueſtra. 7. & ſi.q.
g c.ſi. de coh. cle.
h c. ſignificauerunt. de teſti.
i c. ex parte. de accuſ.
k l. poſtrem. de tranſ.

partes id clarum fuiſſe iudex arbitrabitur, quod inter eas geſtum ex inſtrumento uiderit, quod interim non modicæ utilitatis eſt[l] *. Sed & quoties ſola admonitio ſufficit ne quis dolo denunciare uideatur, ex inſtrumenti extra iudicium oſtenſione, res palam facta exiſtimatur*[m] *. Sed cum omnino in iudicijs expectanda ſit ſententia, quæ rem iudicatam inducat, quorſum attinet tam ſcrupuloſe perquirere, an res manifeſta, clara, liquida'ue ſit? Verum his ego reſpondeo in eo uerſari utilitatem, quod in euidenti & manifeſto lata ſententia præſumatur*[n] *, retro quoq; rem fuiſſe euidētem & manifeſtam, quod in alijs caſibus non ita eſt. Sed hæc hactenus, Illud non prætereundum, differētiam eſſe quid palam factum dicatur, an publice: quandoquidem palam fieri dicitur, quod corā pluribus, puta duobus fit, at publice quod coram populo. Inde ſi teſtis aſſeruit publice ita affirmari in urbe, perinde erit, ac ſi exſtare publicam famam dixiſſet, quod quidam reſpōderunt, licet alij hac in re controuertant*[o] *.*

PAVL. LIB. XXIIII. Lex XXXIIII.

Actionis uerbo etiā perſequutio[a] continetur.

Actionis *uerbo.a* ¶ *Perſequutio eſt imploratio officij iudicis, quod nobile uulgò appellāt, eſtq; extraordinarium remedium, ſicut enim actiones aduerſus eos qui ex facto ſuo uel alia iuſta obligatione tenentur, cōpetunt, ita perſequutiones aduerſus eos dātur, qui ſola æqtate, & quod dicitur de bono & æquo ſunt obnoxij, quare harum actionū inſtar habēt perſequutiones*[a] *: & ubi*

l Bart. l. j. in. ſ. q. de op. no. nun.

m Bart. d. l. j. q. xj.

n Fed. cōſi. 8.

o Salyce. l. ea quidem. C. de acc. pen. char.

a l. actionis. de act.

& ubi de ſtricto iure nulla actio datur, ex æquitate officiũ iudicis imploramus. Quãdoq; aũt huiuſmodi imploratio uim actionis habet, quandoq; exceptiõis[b]: nõ tamẽ dubiũ eſt, quin ex larga ſignificatione perſequutio actionis uerbo comprændatur: ideoq; ſi eadem ratio ſubſit, quod in actione diſpoſitũ eſt, in hac pſequutione etiam in ſtricta materia obſeruabitur[c]: qđ ſi nõ eadẽ ratio ſubſit, aliuderit: uerbigratia, nõ poſſunt cœnobitæ minores actionibus in iudicio experiri, equũ eſt ut ſaltem officio iudicis ei ſuccurratur[d], quod etiã in filiofamiliãs aduerſus patrem concedendum eſt[e].

b l. plane. de pet. hære.

c Alex. l. j. de iur. om.

d l. quintus. de an. leg.

e Glo. l. j. C. qui ad.

IDEM LIB. XIIII. Lex. XXXV.

REStituere autem is intelligitur, qui ſimul & rem & cauſam actori reddit, quam is habiturus eſſet, ſi ſtatim iudicij accepti[a] tempore res ei reddita fuiſſet, item & uſucapionis cauſam, uel fructus.

RESTITVERE. *Qui rẽ ut reſtituat condemnatus eſt, is & fructus reſtituere debet, à tempore litis cõteſtatæ perceptos[f], & actorẽ in eã cauſam ponere quã habiturus eſſet, ſi ſtatim ante litis conteſtationẽ reſtituiſſet[g]: unde ſi ideo actor nõ uſucapit, quia eo tẽpore res ſibi reſtituta nõ ſit, reus quanti ea res erit tenebitur[h].*

a ¶ IVDICII *accepti, id eſt, litis conteſtatæ[i], tunc enim iudex iuris dicẽdi poteſtatem accipit, cum ante diſfinitiue condemnari nemo poßit: ſolebant autẽ tunc partes quibuſdam uerbis ſolennibus uti, quibus de eo negocio iudicandi poteſtatem faciebant, ut ex M. Varrone lib. V.*

f l. præterea. de rei. uen.

g l. cũ fund. ſi cer. pet.

h l. iul. §. ſi. ad exhib.

i l. is q ſe obt. de rei uend.

lib.v.de lingua Latina colligi poteſt. Sanè quod hic dicitur, procedit in his caſibus, in quibus à tempore lit. cōteſt. fructus reſtituendi ſunt, quod in obligationibus dandi regulare eſt: in eo autem qui tradere tenetur aliud eſt, quippe is à tempore moræ fructus perceptos reſtituere debet[k]*. Sed quid in uſurario? & lucrū ſeu fructus quos ſola īduſtria ſua acquirit, nunq̃ reſtituere debet, quales ſunt, ſi qui ex ipſa pecunia licite peruenīut, cæteros reſtituere tenetur, damnumq́; omne illi reſarcire, cui fœnora extorſit, atque ita etiā* Theologi *ſentiunt*[l].

k l. uideamus. de uſur.

VLP. LIBRO. XXII. Lex XXXVI.

Litis nomen, actionem ſignificat, ſiue in rem ſiue in perſonam ſit.

l Anch. reg. peccatum. in 6.

LITIS. *Litē poſt conteſtationem ſolum dici, cauſam uero etiam ante,* Doctores *ferè crediderunt*[m]*: quod ipſe nō negauerim, quoties ſubiecta argumenti ratio hoc fert ut pro inſtantia cauſæ lis accipiatur*[n]*: alioquin propriè etiam ante iudicium acceptum litem eſſe* Iuriſconſultus *hic oſtēdit, qui actionē ſiue in rem ſiue in perſonam ſit ſignificari ait: nam & cum litem conteſtatam eſſe dicimus, uerba indicant quando adhuc conteſtata non erat, nihilominus litem fuiſſe.* Eandem *ſententiam etiam* Corn. Fronto *probat:* Dum lis, *inquit, naſcitur, pertinacia efficit cōtrouerſiam.* Idemq́; *de controuerſia* Fortunatianus *ſcribit, uideturq́; etiam extra iudicium litem dici*[o]*, quod &* Nonius Marcellus *ferè ſentit, nec alij diſſentiunt.* Hinc illa inſcriptio, Hei uxor *etiam mortua litigas?* Et *quod in lite eſt, ipſe etiam in quæſtionis uerbo*

m l. cauſas. C. de tranſ.

n l. poſtquam C. de pac.

o Abbas. c. ex parte. extra. eod.

p l. ſi tibi. C. de lib. cã.
q l. amplius rem rat. ha.
r c. de cauſis. de offi. dele.

eſſe dixerim[p], quãuis Bart. *cũ quæſtionis uerbum in lege reperitur poſt litem cõteſtatam ſolummodo accipi ſenſerit[q], quod non probo: nam & dubium non eſt, etiam ante lit. conteſta. cauſam dici[r], ut eiuſdem ferè ſignificationis has eſſe dictiones credere pronius ſit.*

PAVL. LIB. XXVI.
Lex XXXVII.

Verbum oportere, non ad facultatem iudicis pertinet, qui poteſt uel pluris uel minoris condemnare, ſed ad ueritatẽ refertur.

VERBVM *oportere. Solennia uerba actionum iure ueteri erant, aio te mihi dare oportere: quorũ uerborum* Valerius Pro*bus in opuſculo de notis antiquis meminit. Pone ergo me in libello dixiſſe, te mihi decẽ dare oportere, quomodo hæc uerba accipiemus?* Et iuriſconſultus *ait, tametſi uere mihi ea debeãtur, licere tamen iudici uel pluris uel minoris condemnare.* Hincq; *apparet eouſque arbitrium iudicis protendi, ut ab eo quod uere debetur recedere poſſit, & ex cauſa cõdemnationem uel augere uel minuere. Auget in arbitrarijs[a], uel in his quæ ex inficiatione duplantur[b], quod & expẽſarum, uel eius quod intereſt ratione fieri poteſt[c].* Minuit *ſi totius ſummæ actor capax non eſt, uel ſi pars aliqua poſt iudiciũ cœpit nõ deberi[d]: minuit & in exequutione: cum reus non niſi quatenus facere poteſt conuenitur[e]: & hæc exempli cauſa ſatis ſint, alioquin generaliter licitum eſt iudici, ex cauſa legis diſpoſitionẽ interpretatione mutare[f]: quapropter quamuis lex ſimpliciter uelit interrogationibus reſponderi: poterit etiam*

a l. j. de in lit. iur.
b Inſt. de pœ. tem. lit.
c l. terminato. C. de fru. & lit. exp.
d l. ſi ſeruus. de cond. fur.
e l. ſunt qui. de re iud.
f Felynus. c. j. pe. chart. de cõſt. uer. 7.

rit etiam diſiunctim reſpõdentem admittere[g]*: & quamuis certa pœna noxijs ſtatuta ſit, illi tamen eam minuere uel etiam augere permittetur*[h]*. Quod & in dilationibus à lege conceßis obſeruamus: ei enim qui pro tribunali cognoſcit eas, prorogandi coarctandi'ue ius non denegatur*[i]*, qua ratione & à uoluntate teſtatoris recedere ex iuſta cauſa conceſſum eſt. Quid enim ſi fauore pupilli hæredis prohibuit teſtator diuiſionem fieri. appareatq; id in euidẽs eius damnum reflecti*[k]*: Poteſtq; quandoq; plus iudicis ipſius q̃ teſtatoris iuſſus*[l]*: nam & tutori, quo munus repertoriũ facere teneatur, teſtator remittere non poteſt, iudex poteſt, ut ſi uideat pupilli intereſſe ne patrimonij ſui ſecreta aperiantur*[m]*. Planè quoties huiuſmodi facultate iudex utitur, exiſtimationi eius conſultius erit, ſi non niſi expreſſa cauſa id agat, curetq; ut in actis eius ueritas appareat*[n]*. Accurſius in huius legis interpretatione neq; cælum, quod dicitur, neque terram attigit.*

g l.iuſiur.& ad §.nõ ſolum. de iur.iur.
h l.quid ergo. §.pœna. de infa.
i l.ij.de re iudic.
k l.iij. §. ſi pater.de admin.tut.
l Aret.conſi. 22.in ij. col.
m l. in confir. mãdo.l.utilitatem. de cõfir.tut.
n Bart. l. lucius.de infa.

VLP. LIB. XXV.
Lex XXXVIII.

OStentũ Labeo diffinit, omne cõtra naturã cuiusq; rei genitũ factumque. Duo genera ſunt oſtentorum, unũ quoties quid contra naturam naſcitur, tribus manibus forte, aut pedibus aut qua alia parte corporis quæ naturæ cõtraria eſt: alterũ, cũ quid prodigioſũ

OSTENTVM. *a* ¶ *Oſtentum Corn. Fronto ait, quod præter conſuetudinem offertur, ut puta ſi uideatur terra ardere, uel cælum. Portentum, quod porrò*

& diutius tendit,futurumq́; poſtmodũ aliquid ſignifi-cat. Monſtrum, quod contra naturam eſt, ut Minotaurus. Prodigium, quod mores faciunt, per quod detrimentũ expectatur: id enim eſt prodigere. Sed Feſtus quod futurum prædicat per literarum immutationem prodigiũ dici arbitratur: alij qđ

porrò ſit adigendum, uidetur, quod Græci φάσμα

quod Nonius Marcel. uocant[b].

ſentit, qui & alias dif-

ferentias refert. Sed antiquos indifferẽter his uerbis uſos uerisimilius eſt.

b ¶ QVOD Græci uocant φάσμα. Ab apparẽdo nomen ſumpſit, Ciceroni ſpectrum dicitur, nos etiam miraculum appellamus, ut ſi appareat uir humana forma auguſtior, qui deinde euaneſcat. In hanc ſignificationẽ mentio eſt etiam Herodoto. Habẽt & Græci ἐμπούσαν, quã interpres Ariſtophanis ait uarijs formis ſub meridiẽ apparere, & calamitoſis ab Hecate immitti ſolitam. Hoc & dæmonium meridianum in pſalmis appellatur. Sunt enim huiuſmodi cacodæmonũ fere aërreorumq́; ſpirituũ opera, quorum uirtute etiam magi plurimum poſſunt: ut minime conſequens ſit aliquẽ ſanctitate uitæ præcelluiſſe, quod miracula fecerit[o]. Aduerſus ea præſentiſſimum alexipharmacon eſt, inuocatio nominis IESV, qua de re diligenter diſſeruit Capnion lib. de philoſophia Pythagorica ultimo. C. Caſſius apud Plutarchum in uita M. Bruti, ex Epicuri ſententia, nullos eſſe dæmonas diſputat nec huiuſmodi ſpectra uere apparere, ſed nobis ita quandoque uideri, idq́; ex imaginibus quas falſo mens concipit.

o j. q. j. teneamus.

pit. Cui opinioni & Lucianus accedit, edito hac de re dialogo, qui φιλοψευδὴς, ἢ ἀπιστῶν inſcribitur. Sed Chriſtianis auribus hæc ſententia impia eſt, & id mali genus Galenus de affectorum locorum notitia libro tertio φαντασίαν uocat, quam diffinit eſſe intellectus corruptionem: quo morbo Athenis laborauit Thraſylaus, qui cum ad ſanitatem redactus eſſet: Pol me occidiſtis amici, non ſanaſtis ait, ut eſt apud Horatium.

PAVL. LIB. LII.
Lex XXXIX.

SVbſignatũ dicitur, quod ab aliquo ſubſcriptum eſt: nam ueteres ſubſignationis uerbo proſcriptione uti ſolebant.

SVBSIGNATVM. *Subſignare eſt ſignum ſuum, quod & ſigillum dicitur, ſubijcere. Ea ſigilli impreßio autoritatẽ ſcripturæ confirmat, receptumq́; eſt literis iudicis ſolito eius ſigillo munitis, plenam fidẽ adhiberi[a], ſi de his atteſtatur quæ ad eius officium pertinent, & ab arbitrio ſuo pendent: quod ſi etiam teſtiũ ſubſcriptio acceſſerit, tunc generaliter iuſtam probationẽ facere[b]. Subſignare quoq; ſimpliciter eſt ſubſcribere: nã & ſcriptura ſignum eſt, unde ſcribentis perſona indicatur. Quoniã uero qui chirographo alicui ſubſcribit uel ſubſignat, ſe obligat, nõ ſecus ac ſi totum chirographum ſcripſiſſet[c], receptum eſt, ut id uerbum etiam pro eo capiatur quod eſt obligare[d]. Subſignabant & olim reſpõſa ſua Iuriſconſulti, quod & hodie ferè obſeruatur, reddere enim teſtimonium uidentur quid iuris in propoſita quæſtione ſit[e].*

a c. poſt ceſſ. de prob.

b c. ij. de fid. inſtru.

c Bart. l. emptor. §. lucius. de pac.

d l. ſemper. §. conduct. de iur. im.

e l. ij. §. & ut obiter. de orig. iur.

¶ §. BONA. *Finge Titium mihi tertiam partem bonorum ſuorum donaſſe, deinde deceßiſſe, & in eius hæreditatem quadringenta eſſe: deducetur primo æs alienum, quod forte centum eſt, & ex trecentis quæ ſuperſunt tertia pars mihi præſtanda erit*[f]*: ante enim quàm bonorum computatio fiat, æs alienum deducendum eſt. Qua ratione ſi uxori quis uſumfructũ bonorum legauerit, poterit hæres catenus de rebus hæreditarijs uendere*[g]*, quatenus creditoribus ſatisfaciat, & in his quæ ſupererũt mulier uſumfructum habebit, quod etiam in legatarijs, ut illis ſatis fiat*[h]*, ꝓcedere uerius eſt, niſi annua ſint legata, huiuſmodi enim de reditibus ſatisfaciendũ eſt*[i]*: & hæc cũ inuentarium hæres fecit; alioquin ſolus citra diminutionẽ ullã uſusfructus, inſolidũ tenebitur*[k]*.*

¶ Bona intelliguntur cuiuſque, quæ deducto ære alieno ſuperſunt.

¶ Atteſtari eſt abſenti denũtiare.

f l.fi.l. generali.i fi.de uſu. leg.

g l.uſufru.ad l. fal.

h l.fi.§.ſinautẽ æs.C.de bo. quæ lib.

i Picus.§.titia q.lx.

k l.fin.C. de iur.delib.

¶ §. ATTESTARI. *Dubium non eſt proteſtationẽ etiam abſente parte fieri poſſe*[l]*, ut cum quis denuntiat præſcriptionis interrumpendæ cauſa: uel cum pater receptis à filio, qui mutuum ipſius nomine contraxerat, literis, ſe non conſentire proteſtatur*[m]*. Sed dubitabit aliquis, cur magis atteſtari dicatur qui abſenti, q̃ qui præſenti denũtiat? an quòd uidentur antiqui hoc uerbo uti, cum quis denuntiat, & ea de re teſtes rogat, eiſq; imam aurem (quod ibi memoriæ locus eſt, ut Plinius ait) uellit? ſic Horatius licet atteſtari? ego uero oppono auriculam rapit in ius. Sic Plautus in Curcul. & in Perſa accepit.*

l l.pen.C.de an.præſc.

m l ſi filius. ij. ad Mac.

Qua

Qua ratione deinde receptũ eſt,ut cũ abſenti denuntiamus,proprie dicamur atteſtari:quia denũtiatio per ſcripturam fit,in qua neceſſario teſtes non niſi rogati interſunt[n]*:quod in præſente,quem uiua uoce admonemus, neceſſarium non eſt:nam tunc uel fortuito repertos,minimeq; rogatos teſtes ſufficere noſtri Iuriſconſulti exiſtimarunt,ueteres enim teſtes uidẽtur pro rogatis accipere.Virgi.diuo quanquàm nil teſtibus illis profeci,id eſt inuocatis & rogatis. In alijs codicibus,deteſtari,ſcriptum eſt:atque ita etiam Bart. alicubi legit:uidetur enim utrũq; uerbum eiuſdẽ ſignificationis eſſe,de qua re infrà diffuſius diſſeram.*

¶ Incertus poſſeſſor eſt quẽ ignoramus.

n auth. rogati. C.de teſtibus

¶ §. INCERTVS. *Poſſeſſor ille nobis incertus eſſe dicitur,cũ ignoramus eum poßidere: & cum poßidere facti ſit,huiuſmodi ignorantia eſt probabilis. Reſpectu autem ſui ipſius nemo omnino incertus eſt poſſeſſor, cũ incertam(ratione loci,ſimulq́; quotæ portionis) rem nemo poſſeßionis cauſa acquirere poßit*[o]*:quod ſi huiuſmodi incertitudo declaretur,aliud eſt: ut cum lex poſſeßionem transfert,ea enim de his,quæ per rerum naturam eſſe poſſunt,nunq̃ dubia eſt*[p]*.Idem cũ ambiguitas ſublata eſt,quod fit per relationem ad aliquod inſtrumentũ, uel per cuẽtum*[q]*:ut ſi cõſtituas te meo nomine etiã bona futura poßidere,eis enim acquiſitis incipis poßidere: tunc quippe quale quantumq́; ſit quod poßides certũ eſt.Sed & quod mihi per ſeruum uel filium ex peculio quæritur,quamuis incertus ſim,poßidetur tamen*[r]*. & hæc in poſſeſ-*

o l.iij.§.j. de acqui.poſ.

p l.cũ quidam. §.quod dicitur.de acqui. poſ.

q l.ſi quis extra.in fin. de acq.hæred.

r l.j.ff. de acqui.poſ.

poſſeßione: nam in contractibus dubium non eſt poſſe generaliter deduci, omne ius quod tali in loco habeo[s], ſicut & incertam partem in iudicijs uniuerſalibus uendicare non prohibeor[t].

s l. quod ſi. de hære. uend.

t l. quæ de tota. §. j. de rei uend.

DE TESTATIO. *Proteſtationẽ quidam diffinierũt, clamoſam eſſe teſtationem, quæ ob teſtãtis ipſius cautionẽ inuenta ſit. Sed hanc finitionem plerique recte reprobauerunt, cũ etiam citra clamorem, & in occulto quoque, proteſtatio fieri poßit, uel coram teſtibus, uel ſcriptura, quæ nõ niſi improprie clamare exiſtimatur. Adde quòd & quãdoq; proteſtatio in alterius quam in proteſtãtis cautionẽ inducitur, ut cum pro alio proteſtamur, quod quibuſdam caſibus permiſſum eſt[a]: uel cũ utilitatis publicæ cauſa denunciamus. Quare Bart.[b] hoc in reſpõſo ueriorem diffinitionẽ referri exiſtimauit, declarauitq; denuntiationem dici, ut ab ultimis uoluntatibus, itemq; contractibus differat, teſtationem requiri ut oſtẽdatur & in ſcriptis & abſq; ſcriptura fieri poſſe[c]. Sed uix eſt ut hoc ego approbare poßim, cum denuntiatio ſit ſpecialius, nomen, & anguſtius proteſtatione, eam enim ſolum ſignificat, quæ alteri nuntiatur. Quod & etymologia ſatis indicat. Sed & teſtationem ad teſtes nõ referendã arbitror, cum de ſubſtãtia proteſtationis non ſint teſtes, neq; ſcriptura[d]: ſed probationis cauſam ſolum reſpiciant: nã & in libro rationũ quandoq; fit proteſtatio[e], nec ulli teſtes neceſſarij ſunt.*

VLP. LIB. V.I
Lex XL.

DEteſtatio[a] eſt denuntiatio facta cum teſtatione.

a l. j. C. ſi per uim.

b in. §. morte.

c l. ſi. de cuſt. reorum.

d Bar. l. nemo poteſt. de leg. j.

e l. neſennius. de neg. geſ.

Meri=

Merito igitur nec Bartoli ſn̄iam ipſe ſequor. Videturq́; cõmodius ſic diffiniri: Proteſtatio eſt animi noſtri declaratio, iuris acquirendi, uel cõſeruandi, uel damni depellendi cauſa facta. Huius duplicem eſſe ſpeciem uerius eſt, alterã quæ ex animo proteſtantis principaliter pendet, alteram quæ factum eius cui proteſtamur reſpicit. Illa declaratoria, cõſeruatoria certificatoriáq; dicitur: hæc incitatoria, prohibitoria, inhibitoria'ue: illa à teſtatiõe nomina accepit, hæc à nunciatione. Et primæ illius uariæ ſunt appellationes, quæ tamẽ aliquam inuicem differentiam continent. Et in primis teſtatio nomen eſt generale, quoquo modo animi ſui ſententiam quis declaret[f]. Specialiter uero eo nomine dicitur, quæ coram teſtibus facta eſt. Vnde et teſtato cõuenire, teſtato admonere dicimus[g]. Addit Barto. idem eſſe cum ſcripturam adhibemus, quoniam in ea teſtes rogandi ſunt. Deteſtatio eſt quæ ad abſentem mittitur, ut hic & ſupra apparet, idq́; præpoſitio de oſtẽdit, cuius natura eſt augere, efficacioreḿq; actũ demonſtrare. Quod & in uerbo deprecor A. Gellius li. VI. cap. XVI. declarat. Tunc enim non ſolũ ſententiã ſuam quis ſimpliciter oſtendit, ſed ſcriptura etiam cõuocatis teſtibus declarat. Conteſtatio eſt proprie plurium, ut in iudicijs, cũ actor quid mentis ſuæ ſit, petendo explicat, contrà reus negando diffitetur, unde & litis conteſtatio dicta. Idem & in exceptionibus[h], præſcriptionibus'ue[i]. Sed & quãdo quis de dolo uel metu coram amicis proteſtatur, idq́; clam metu concuſſoris conteſtari dicitur[k]. Atteſtatio uidetur eſſe, quæ præſenti ſit, declarandi animi cauſa[l]. Quod ſupra ex Plauto Horatioq́; docuimus:

f Inſti. de teſt. in prin.
g l. ſi. pro derelicto.
d. §. atteſtari.
h l. ſ quidem. C. de excep.
i l. emptor. C. de præſcrip. lon. temp.
k l. ſi maior. C. de tranſ.
l l. ſi. C. de nego. geſt.

mus: quamuis ex uulgatis codicibus ibi atteſtari de abſente accipi uideatur: Sed uerior eſt lectio deteſtari[m]*. Proteſtatio eſt, quæ declarat quo animo aliquid facturi ſimus*[n]*, præpoſitio enim pro anticipationem temporis arguit. Secundæ ſpeciei quæ à nunciãdo nomen ſumit, uaria quoq; ſunt nomina: & in primis nunciatio ipſa, quæ in edicto Prætoris de operis noui nunciatione prohibitionẽ ſignificat, in lege Iulia de annona*[o]*, qua mulierum nunciatio admittitur, accuſationem. Erant & nũciationes, quas publice conſtituti Irenarchæ præſidibus faciebant, de delictis quæ ubiq; fierent, hæc & notoria Latine dicuntur*[p]*: iubetq; lex, ut hi notorijs ſuis aßiſtant, et quæ detulerunt ita eſſe probent*[q]*. Quod & in Curioſis recipiendum eſt*[r]*: ſunt Curioſi qui in curia Principum uel magiſtratuum commiſſa delicta denũciant. Eſt & denunciatio quæ ad alium mittitur, & maxime incitatoriam continet: ut cum aliquem admoneo ut ab emptionẽ deſiſtat, ut defendendæ cauſæ adſit, ut à matrimonio cauſa legis Iuliæ exercendæ abſtineat. Fit & teſtibus, ut in iudiciũ cauſa perhibendi teſtimonij ueniant*[s]*, cũ alioqn ſponte ſe offerentes ſuſpitione non careãt. Quæ prohibitoria erat, obnũciatio proprie dicebatur, Vnde obnũciare cõſilio Ciceroni in oratione quã in ſenatu poſt reditum habuit. Item obnunciatio Augurum, cum aliquid fieri prohibebant, quoniam auſpicia non addixiſſent. Cicero* Philipp. II. Nos enim (inquit) nunciationem ſolum *habemus, Conſules & reliqui Magiſtratus etiam inſpectionem. Rurſus: Ementitus es auſpicia, obſtrinxiſti populum Romanum religione, Augur Auguri, Conſul Cõſuli*

m Barto. d. §. morte.

n l. j. §. j. de lib. agn. d. l. neceſſario.

o l. fin. ad leg. iul. de an.

p l. ab accuſatione. ad ter.

q l. ea quidẽ. C. de accuſ.

r l. j. C. de curioſis. li. xij.

s l. lege Iul. de teſtib.

ſuli obnunciaſti.Eſt & renunciatio,cum quis ius ſuum repudiat,unde & renunciare hoſpitium ueteres dixere: ſumitur & quandoq; pro relatione quam Architecti re inſpecta iudicibus faciunt[t].Renunciantur & ſuffragia, cum refertur & proclamatur quem ſuffragia deſignarint.Sic & Magiſtratus renunciari quandoq; legimus. Et hæc quidem,quod ad proteſtationis nomen attinet, ſufficiant:nũc de eius effectu aliquid attingendum. Et hic triplex eſt diſtinctio. Aut enim proteſtatio in his facta eſt,quæ à iure depẽdent,aut in his,quæ à poteſtate noſtra tantum,aut in his quæ à nobis,itemq; ab alterius facto uires ſumunt.In prima ſpecie pro regula traditũ eſt, proteſtationem in his quæ à legis diſpoſitione pendent nihil operari[u]:quapropter ſi mater alat filiũ: proteſteturq; ſe animo alimenta ab ipſo repetendi id facere, non tamen his caſibus repetere poterit,quibus uel ipſa ad id tenebatur,uel maritus.Sic ſacra ædicula conſtituta,æditu oq; deſignato,fruſtra proteſtamur[x],nolle nos ius aliquod epiſcopo in ea eſſe:nec enim poteſt quiſquã facere, ne in actionibus ſuis leges locum habeant.Et cum lex in re publico aliquid diſponit,cuiuſquam uoluntate nõ inſpecta, fruſtra ille proteſtatur. Quapropter ſi plures arbitri in ſententia ſua expreſſerint, ne in maiore ſumma minor inſit,cum id à lege pendeat,prædictio huiuſmodi nullius erit momenti[y]:& qui dicit ſe litem conteſtari animo nõ cõteſtandi,litẽ cõteſtatus intelligitur[z]: huiuſmodi enim actus à iuris diſpoſitione depẽdent, & cum alio agũtur,qui poſtquam eũ conteſtari accepit de eius animo nullam ulterius curam gerere debet. Sicut & cum

t l.qui fundũ de contrahẽ. emp.

u glo.l.alimẽta. de nego. geſt.

x x.qõ. j. c.ſi quidam.

y Gloſ.c. j. de arbi. 6.

z Ang.l. iuris gen.§. quod fere.de pac.

& cũ quis alteri, ſaluo (inquit) honore tuo mẽtiris: uerbum enim ipſum iniuriã irrogat[a]*, quã honoris illa ſeruatio nõ extinguit. Quod & in ea ſpecie proditũ eſt, cum quis tædet me, inquit falſi damnatum te eſſe*[b]*, proteſtatio dolentis animi nullius effectus eſt. Idem cũ quis aduerſus teſtes allegat, falſos eos, ſceleſtos, facinoroſos'ue eſſe, proteſtaturq; id ſe non animo iniuriam illis faciendi, ſed cauſam ſuam defendendi dicere, poterit nihilominus Lege Cornel. de iniurijs conueniri*[c]*. Sed & Canonici collegam ſibi adoptantes, ſi proteſtentur ne ei ius ſit reditus aliquos præbendam'ue accipere, nihil tali prædictione agũt*[d]*: quia lex ei qui canonicus ſit, dari ea omnia iubet. Huc pertinet etiã cũ in his proteſtamur, in quibus nulla nobis de iure eſt poteſtas, ſed de facto tantum, ut in delictis, nihil enim tali teſtatione agimus: ut cum quis uulnerat, præfatus animum ſibi occidendi nõ eſſe, ſecuto homicidio, nihil ea prædictione iuuabitur*[e]*, nõ enim in manu ſua eſt certos ictus dirigere, & qui nõ niſi ex præſcripto lædant. Sed & cũ quid ex diſpoſitione legis, itemq; facto alterius pendet, idem eſt, ut cum emphyteota inconſulto domino alienat, ſaluo domini conſenſu, uolente enim domino ex Iuſtiniani conſtitutione à iure ſuo cadit*[f]*, nec proteſtatione huiuſmodi adiuuatur, ſi tamen ea diſpoſitio legis in priuatum fauorem alicuius introducta ſit, eo conſentiente ualebit proteſtatio*[g]*, idq; in pacti conuentiuim. Quapropter patronus qui ſacram ædem cõſtituit, ex epiſcopi autoritate id facere poteſt, ut inſtituendi ſacerdotis ius nõ ad epiſcopum, ſed ad alium præſulẽ pertineat*[h]*. Et hinc infertur, cum cauſidici actionem edunt*

ſaluo

a Bar. l. ſi quis extraneus. de acqui. hær.
b Ange. l. ueſtẽ. de iniur.
c Soci. conſil. 118. j.
d c. cum M. de conſt.
e c. fin. de homi. 6.
f l. fi. C. de iure emph.
g l. iij. C. com. ut. iud.
h l. cum dilectus. de cõſ.

ſaluo addendi uel minuendi iure, fruſtra his uerbis uti, cũ addere uel diminuere propoſitæ intentioni, non niſi ex legis præſcripto poßimus[i]*. Quod & reſponſum eſt, cũ inſtrumenta in actis exhibẽt, in his tantum quæ ſibi utilia ſint, poterit enim iudex religionem ſuam etiã aduerſus producentem ex his inſtruere*[k]*: idq́; uerius arbitror, cum fides inſtrumenti ſeparari nequeat. In ſecũda ſpecie, cum omnino à uoluntate noſtra proteſtatio pendet, regula eſt, ualere proteſtationem, animumq́; declarari*[l]*, nec referre præſenti fiat an abſenti, in ſcriptis an id minus, cum cauſa an ſine, ſufficit enim, ut ille inquit, pro ratione uoluntas*[m]*: quapropter traditum eſt lapſo trienio, poſſe dominum aduerſus emphyteotam, qui non ſoluit, proteſtari, declarareq́; uoluntatis ſuæ eſſe ut à melioratonibus is cadat, quamuis abſens ſit. Sed & cum quis in cauſa, qua ſolenniter libellus offerendus erat, ſe intentionem ſuã in formã qualisqualis petitionis offerre dixiſſet, reſpondit Anch.*[n]*proteſtationi huic ſtandum, adeo ut potius perperã egiſſe uideri debeat, id enim à ſola actoris uoluntate pendebat: ſi tamen quiſq; ex huiuſmodi proteſtatione grauaretur, is certior fieri deberet: nec enim æquitas patitur, ignorantem aliquem captari, qđ in tertia ſpecie latius explicaturus ſum. Is ergo qui admonitus erit, non poterit ignorantiæ prætextu ſe excuſare*[o]*, & his caſibus quibus ſciẽtia & patientia cõſenſum inducit, niſi aduerſatus fuerit, cõſenſiſſe cẽſebitur*[p]*: per huiuſmodi quoq; notitiã in mala fide cõſtitueretur, unde rem tanquam furtiuam uſucapere nõ poterit, & uiceuerſa, qui dominum admonuerit, non poterit cenſeri*

i l. edita. C. de eden.

k Bald. l. j. C. ut quæ deſ. ad.

l l. at ſi quis. §. plerięq;. de relig.

m l. quia. ad Treb.

n Ancha. conſil. 32.

o l. ſi fideiuſſor. §. j. mandа.

p l. j. §. j. de libe. agno.

q l. ſi ancillã. pro ſuo.

r c.eũ qui. de reg.iur.

s l.aut qui aliter. quod ui aut clam.

t Barto.l.ſi qs aliã.de ſol.

u Bart.l.ſi. de eo quod cer.

x l.ſi creditori.C.de pac.

y l.j.C. de his qui ſpon.

z l.j.C.de fundis patri.

a l.ſi quis legauerit. de leg.j.

b l.terminato. C.de fruc.l. illc.§.j. ad Treb.

c Spec.tit. de ſent.§. ſpecies.

d l. per retentionẽ. C. de uſu.

cenſeri clam poſſediſſe[q]. In eo etiam ea iuris regula *obſeruabitur*: Eum qui *certus eſt, amplius certiorem facere nõ oportet*[r]. *Sed & proteſtans ipſe, ſi eum cuius intereſt admonuerit, uel eius familiam, inſimulari non poterit, clam uoluiſſe quicquã facere*[s]. Hincq; *apparet, hac in ſpecie comprændi qualemcunq; proteſtationem, ſiue animum noſtrum declaret, ſiue iuris noſtri alieni'ue conſeruandi cauſa facta ſit, dum à ſola uoluntate noſtra idpendeat cuius rei plurimis caſibus accipi exemplum poteſt, ut cum creditori ſolutionis cauſa debitor fundũ pignoratũ dat, isq; proteſtatur, uelle priora iura ſibi ſalua eſſe*[t]: *uel cũ quis ſortẽ ĩ præſentiarũ recipit ſaluo ſibi iure uſuras, uel pœnã huiuſmodi'ue acceſſiones petendi*[u]: *uel cum recepta ab aliquo ex pluribus reis debendi parte, proteſtatur creditor ius ſolidi ſibi ſaluum eſſe debere*[x]: *uel cũ immunis aliquis onera ſubit, ꝓteſtatus abſq; immunitatis ſuæ præiudicio ſe id facere*[y]: *uel cum emphyteota alienat, ſaluo domini conſenſu, isq; deinde conſenſerit*[z]. *Sed & cum teſtator fundum legat, ſaluo iure coloni, ualet proteſtatio*[a]: *ſicut & ſententia qua iudex expenſarũ uel fructuum taxationem ſibi reſeruat, uel in poſſeßionem ex decreto ſuo mittit, ſaluo iure legitimi poſſeſſoris*[b]: *uel debitorem certa pecunia condẽnat, ſaluo ſi intra decem dies illud uel illud fecerit*[c], *quod & in conceßionibus principum receptum eſt, cum ſaluo inquiunt iure alieno, & ſi qua ſiimlia. Sed hic ambigua ſuboritur quæſtio, an per contrariũ factum ea proteſtatio tollatur? &* Bart. *ſi incõtinenti ſubſequatur, non tolli exiſtimauit, ſi ex interuallo ſecus*[d]: *Verum hac in re altius*

altius conſiderandum eſt, uidemus enim quæ in præfatio nibus dicuntur, in ipſo contractu cēſeri repetita[e]: uidemus item ea quæ tractata ſunt, ſi in cōtractu omittātur, per errorem omiſſa cenſeri[f]: & errorem in principali. etiam in conſequentibus exiſtimari[g]: Videmus rurſus ex præcedētibus dictis, intentionem cuiuſq; aliquid facientis declarari[h], etiā ſi extra illum actum, & ex interuallo dixerit[i]. Ad hæc iuris regula eſt: Cuiuſq; uoluntatem mutatam non cenſeri: quæ procedit etiam ſi diutinum tēpus lapſum ſit[k]: quapropter cōcludendum, proteſtationem etiam ad cōtrarium actum, qui ex interuallo interuenerit trahendam: cum & lex proteſtationem in teſtamento factam, etiam in codicillis obſeruari mandet[l]: ſolentq; codicilli etiam longo tempore poſt tabulas teſtamenti confici. Vnde & generalis eſt concluſio, Solere codicillos, quocunq; tempore factos, ſecundum expreſſam in teſtamento mentem declarari[m]. Obſeruabitur autem id tum certius, cum proteſtationis uerba generaliter cōcepta, & futurum reſpiciunt[n]: idem ſi ex natura rei talis proteſtantis mēs argueretur, ut cum quis proteſtatur, nolle ſe alimenta donare, cum enim eorum præſtatio tractum habeat, etiam proteſtatio in futurum protendetur[o]. Idem ſi ſemper eadē ratio & cauſa ſubeſt, ut in eo qui ſe religionibus, metu initiari profeſſus eſt[p], uel qui metu Tyranni ſoluit, uel matrimonium contrahit[q], & ſi qua ſimilia. Idem ſi natura contractus id ſuadeat, ut in mandato quod nō ſolet protinus per procuratorē expediri[r]. Vnde ſi Titio mandaueris, ut hominem occidat, etiam ſi poſt aliquod tēpus fecerit, mādati criminis

reus

e l. titia. §. j. de uerb. obli.

f l. ita ſtipula. eo. tit.

g l. & ſi me. §. j. de cōd. indeb.

h l. ſi ſer. plu. §. fi. de leg. j.

i Bal. l. precibus. col. ij. C. de impu.

k l. ſancimus. C. de teſta.

l l. ſi quis. in prin. de leg. iij.

m l. talis. in fi. de leg. j.

n l. ſi ita ſtipulat. ij. de fideiuſ.

o d. l. neſennius.

p Bart. l. pe. ff. de condi. ob tur. cau.

q Gl. c. ad id. de ſponſ.

r Bar. l. non ſolū. §. ſi mandato. de iniur.

reus eris. Tametſi dici poſſit id icci rco eſſe, quia factum ſubſequens, proteſtationi nõ ſolũ nõ aduerſatur, ſed concordat, eiuſq; executionem reſpicit[s]. Qua ratione etiam traditũ eſt, ſi in uenditione excepta ſit ſeruitus, & deinde ex interuallo re tradita, ſtipulatio nulla ſeruitutis interceſſerit, iure agi ad ſeruitutẽ poſſe[t], traditio enim executionẽ contractus reſpicit: quãuis ſint qui ideo agi poſſe exiſtiment, quia uenditori ex proteſtatione iam ius quæſitum erat[u]. A prædicta concluſione tres caſus excipiuntur. Primus eſt in contractibus qui cum alio gerũtur, & iuſta eſt eius exiſtimatio, à proteſtatione receſſum credentis[x]: quod maxime obſeruandum, cũ proteſtatio pœnalis eſt, ſeu uſurarium pactũ adiuuat. Vnde per nouam conuentionem maiorum uſurarum, non cenſetur obligatum pignus[y], quæ enim ex conuentione partium ob cõmodum actoris contractui inſunt, non cenſentur nouata ſtipulatione repetita[z], ut fideiuſſores, pignora, pœnæ, uſuræ. Alter eſt quãdo ex ſubſequuto actu aliqua proteſtantis pœnitentia arguitur: uerbigratia, cum quis proteſtatus eſt de actu, quem incõtinenti facere debebat, nam ſi ex interuallo fecerit, ſicut in tẽpore pœnituit, ita & à proteſtatione ipſa diſceßiſſe uideri debet[a]: idem ſi aliter geſſerit quàm dixerat[b], præſumitur enim proteſtatum rebus ſic ſtantibus, capieturq; facilius huiuſmodi mutationis cõiectura in his quæ ex interuallo, quàm quæ incontinenti fiant[c]. Tertius eſt caſus, cum factum illud poſt proteſtationem cum alio gerendum eſſet, tunc enim factum contrarium, non autẽ proteſtatio obſeruatur, ne alioquin ille damno præter mentem ſuam afficeretur[d].

Vnde

s l. ſi uero. de euic.

t l. binarum. de ſer. urb.

u Alex. conſi. 27. iij.

x Glo. l. pacta nouiſſ. C. de pact.

y d. l. per retentionem.

z l. ſi creditor. de nouat.

a l. ſi tibi certũ. de ali. le.

b l. diuus. §. licet. de codi.

c l nam ad ea. de cond.

d c. j. quod me tus cauſa.

Vnde qui proteſtatur ſe nolle eſſe hæredẽ,ſi pecuniam de inde à ſtatulibero cauſa conditionis implendæ accipiat, uidetur proteſtationi renunciare,cũ ille liber non eſſet, fruſtraq; pecuniã dediſſet,niſi renunciatum cẽſeretur [e], *merito ad factũ attẽdimus,proteſtationẽ nihili facimus, Sed tamen & hoc perpetuum non eſt,& plerunq; præ= ualebit proteſtatio.Quid enim ſi ille cum quo actus ge= ritur proteſtationi cõſenſerit* [f]*?ualebit utique dum in ea materia agatur,quæ uolũtati contrahẽtium ſubijciatur, ſufficietq; uel tacitus conſenſus,unde qui ſalua prouoca tione ad ſedẽ apoſtolicam,ad archiepiſcopum acceſſit: ſi ab eo tanquam contraria allegans reijciatur,proteſta= tioni renunciaſſe non cẽſebitur* [g]*,quia archiepiſcopus eum reijciens proteſtationi tacitè conſenſiſſe uidetur. Quid item ſi pars quidẽ non conſenſit,ſed tamen ſubeſt iuſta cauſa,puta metus uel iuſſus iudicis?certe proteſta= tio ualebit* [h]*,actus cõtrarius nõ ſeruabitur.Quid rurſus in foro quod conſcientiæ uocamus?cum enim in eo ſolam mentem perſpiciamus,proteſtantiſq; teſtimonio ſtetur, tum quoq; proteſtatio præualebit* [i]*.Quapropter ſi mu= lier iurauerit patri,ſe fundum dotalẽ nunquam aliena= turam,atq; ita ſit proteſtata,ſi inde alienauerit,etiam cõ ceptis uerbis,tamen uerius eſt proteſtationẽ ualere,con= tractum nõ ualere* [k]*:quoniã ſequens iuramẽtũ per prius eliditur,& legis Iuliæ prohibitio firma remanet:pote= rit tamen emptor actione de dolo id cõſequi quod ſua in= tereſt,cum fraude mulier egerit,quæ eũ prioris illius iu= riſiurandi non admonuerit* [l]*.Et hoc in iuramẽto obſer= uandum,quod principaliter Deo præſtatur,& ex foro*

e l.pro hære- de.§. papin. de acq. hær.

f Gloſ.d.l.pa- cta.

g c. ſolicitudi nem. de ap- pel.in fi.

h l.qui aliena. §.fi.de acq.

i c.tuã.de ſpõ ſal.

k Alex.conſi. 16.iij.

l Glo.c. licet. de iur.in.6.

conſcientiæ interpretationẽ capit. Cæterum & quoties eodem momẽto actus proteſtatioq; illi cõtraria perficiuntur, proteſtationẽ ualere, actum perimi Bartol. ſenſit: eo exemplo, cum quis dicit, obligo me, nõ animo obligandi, non enim cenſebitur obligatus [m]*: quæ ſentẽtia eo quoq; exemplo fulciri poteſt, quo traditum eſt, creditorẽ uenditioni pignoris, ſaluo iure ſuo, conſentientẽ, nihil agere, et ſaluum illi ius remanere* [n]*. Nam & ſi teſtator fundi ſui fructum, deducto uſu, legauerit, propter proteſtationem deductionis uſus, legatũ perimitur* [o]*. Vnde apparet etiã parum referre, ſiue proteſtatio ipſi facto contraria ſit, ſiue conſequẽtibus intrinſecus facti ſubſtantiam, qualis eſt uſus in fructu, ſemper enim factum perimitur, proteſtatio efficacior erit: quod ſi proteſtatio adminiculũ aliquod reſpiciat, ſecus eſt* [p]*, ut cum teſtator uſumfructum fundi legat, & proteſtatur ne eum ſequatur aditus, cum uia adminiculum quoddam ſit, non autẽ pars ſubſtantiæ uſuſfructus inutiliter illud adiectum uidebitur. Verum & cum precario aliquid datur, ſub proteſtatione, quod in Calendas Iulias poßideat, proteſtatio ceu contra precarij ſubſtantiam reijcitur* [q]*, quia ea in fauorem accipientis facta eſt, qui uerisimiliter conſenſurus eſt, ut ſaltẽ ſimpliciter contractus ualeat, nec omnino extinguatur* [r]*, cum uel modicum habere præſtet quã nihil. Sed & quoties lex proteſtationi repugnat, ſemper contrario actu tollitur: ut cum quis ſaluo iure appellationis Metropolitẽ adijt, illeq; cum non reiecit, adeundo enim iudicem, cenſetur à lege appellationi renunciaſſe* [s]*. Idem in diacono, qui in ordinis aſſumptione proteſtatus erat, ut ſal*

uum ſibi

m l.obl.ſubſt. de actio. & oblig.

n l.ſi debitor. §.j. quibus mod.pig.

o l.per ſeruũ. §.penul. de vſu & ha.

p l.j.§.j. ſi vſufr.pet.

q l.cum precario.ff.de pc.

r l.ſi peculiũ. §.j.vbi Bar. de pec.leg.

s d.c.ſolicitudinem.

uum ſibi ius ducendæ uxoris eſſet[t] *.Idem in eo qui ſacer dotium accepit cum proteſtatione,quod nõ renunciabat gratiæ ſibi cauſa alterius obtinendi conceſſæ*[u]*:fruſtra enim,lege prohibẽte,proteſtatus eſt.Sed hæc magis ad primam ſpeciẽ pertinent.Et hæc quidẽ tum in animaduerſione ſunt,cum proteſtationi contrarius eſt actus:ſed ſi non contrarius,uerum diuerſus ſit,in confeſſo eſt,huiuſmodi actum ambiguum ex proteſtatione declarari*[x]*: ut cum quis reſpondeat libello,animo litem non conteſtã di,ualet reſponſio,& cenſetur reſponſum ut ſimpliciter iudex inſtruatur*[y]*:& cum quis adit iudicem,ſaluo iure propria autoritate exequendi,quod ex pacto ſibi compe tit,nam non cenſebitur illi renunciaſſe*[z]*:& cum quis in iudicio proteſtatur ſe iudicem non approbare,non exiſtimabitur prorogata iuriſdictio*[a]*:& cum adrogatum rei,reſpondet actor,uelle ſe teſtibus uti quatenus uerum dicant,excuſabit eũ proteſtatio à falſi pena*[b]*:& ſi quis de poſſeſſione aduerſariũ deijciat,proteſteturq́;,ſe ciuilẽ tantum uel naturalem uelle acquirere,ualebit proteſtatio*[c]*,cum alioquin omnem abſtuliſſe uideretur*[d]*.Intelligendum tamen ex proteſtatione declarari actum ambiguum , quando huiuſmodi interpretatio ab animo proteſtantis pendet,ſecus ſi à legis diſpoſitione, quod ſuprà diximus . Idemq́; ſi ea legis diſpoſitio non ex ueritate , ſed ex quadam firmiore præſumptione oriatur*[e] *. Sed & ſi declaratiorem turpem & illicitam induceret , non eſſe ei ſtandum,receptius eſt*[f]*.In tertia ſpecie,cum de his proteſtamur,quæ à facto noſtro, itemq́; alterius pendent,non*

G 2 *eſt du*

t c. diacono. 28.diſt.
u Cle. gratiæ. de reſcrip.
x Gl.l.in concubinatu.de concub.
y Doct.c.j.de lit.conteſt.
z Alex.cõſil. 130.in.ſ.
a Alex.l.ſi ita ſcriptum. de leg.j.
b Bartol.l. diuus.de fal.
c Glo.j.C. vti poſſ. verb. nec vi.
d Gloſ.Bart.l. ſed ſi nolit. de acq.poſſ.
e Gl.c.p tuas. de cõd.app. Iaſon . d .§. morte .
f Aret. d.l.titia.§.j.

eſt dubium ualere proteſtationẽ, dum tamẽ illi facta ſit. Solet autẽ diſtingui, ut cum de iure quæſito tollẽdo agitur, requiratur conſenſus [g], quia ius noſtrum à nobis ſine conſenſu noſtro auferri nõ poteſt. Sed & nautæ, caupones, ſtabularij, ſi proteſtentur ut hoſpes, uel uector, res ſuas ſeruet, nolle enim ſe cuſtodiã præſtare, nihilominus tenebũtur, niſi ille expreſſe cõſenſerit [h]: ſuſpecta enim lex iſtorum ingenia habet, ne aduerſus eos, quos recipiunt, cum furibus coëant [i], & ideo obligari iubet, niſi pars expreſſe remiſerit. Quod & ego in locatore horrei obſeruãdum arbitror: accipitur horreum pro quocunq; loco ad reponẽdum merces, cuius cuſtodia et claues ad horrearium ipſum pertinẽt. Pone igitur eũ habuiſſe propoſitum, ſeu quod idẽ eſt, pro ualuis horrei proſcripſiſſe (nec enim propoſitum pro mente accipere poſſumus, cum ſi ſubſtatiua, uox eſſet, Iureconſulto Latine dicendũ fuiſſet, Propoſitum habuit recipiendi, non recipere, quod Valla libro I. cap. XXVII. annotauit) ſe aurum, argentum, margaritam, periculo ſuo nõ recipere, deinde ſimpliciter eas receperit, certe niſi expreſſus mercatoris cõſenſus acceſſerit nihil ab huiuſmodi proteſtatione iuuabitur [k], nam cum claues ipſe habeat, facillimum illi eſſet cum furibus coire, & mercatorem decipere, idemq́; in eo iuris eſt, quod in nautis, atque id genus ſimilibus, cum enim exercitium horrearij elegerit, uidetur, ſicut & nautæ, & caupones tali cuſtodiæ ſe à principio obligaſſe, quæ obligatio non niſi expreſſo partis conſenſu remittitur: Tacere enim eos ueriſimilius eſt, non quod conſentire uelint, ſed quia ius ſuum durare ſciant [l].

Si uero

g l. perfectam. C. de dona. q ſub mo.

h l. fin. §. item. ſi prædixerit. ff. nautæ caup. ſtab.

i l. j. in princ. eo. tit.

k l. cũ in plures. §. locator. ff. loc.

l l. ſicut. §. non uidetur. qb. mo. l. pig.

Si uero de iure quærendo agatur, tunc ſatis eſt partē admoneri, nec conſenſus requiritur. Et ideo *ſi creditori* Titij *prædixero, ne me in fideiuſſorē accipiat, quia ſi acceptus fuerim, nolo obligari, iſq; nō contradixerit, ſed ſimpliciter tacuerit, & deinde me in fideiuſſorē acceperit, non tenebor* [m]*: ſibi enim imputet, qui proteſtationis meæ ſciens nō eſt aduerſatus: idq; frequētius receptū eſt, tametſi non parum à ueteribus hac in re altercatū ſit,* Bartolusq; *ipſe* [n] *aliter quandoq; diſſeruerit, qui diſtinguit, proteſtatio cauſa obligationis tollēdæ fiat, an uero limitandæ, ut hoc caſu nō requiratur expreſſus conſenſus, illo requiratur: ſed crebriore calculo id reprobatum extat* [o]. *Sed & cum ab emphyteota, qui per triēnium non ſoluerat, dominus canonē etiam futuri temporis recipit, proteſtaturq; ius caduci ſibi ſaluum fore, niſi emphyteota contradicat, ſenſit* Bartolus *proteſtationē ſuſtineri* [p]*: quod opinor ea ratione defendi poteſt, tanquàm emphyteota tacendo conſentire uideatur, agit enim de eo iure quærēdo, à quo ceciderat, merito lapſo ſolutionis tempore, manus iniici fundo poterit* [q]. *Sunt tamen & alij caſus, quibus taciturnitas ſufficit, lexq; conſenſum interpretatur, ut cū de priuilegij remiſſione agitur* [r]*: cum enim facilius priuilegio quàm iuri derogetur, ſilentium pro conſenſu eſt.* Vnde *ſi tibi proteſter, quod ſi mecū cōtraxeris, intēdo fore, ne priuilegio ulli locus ſit, tuq; tacueris, perinde erit, ac ſi conſenſiſſes.* Idem *cū præter ſilētium aliquod quoq; factum interuenerat, quale eſt receptio literarum* [s]*: quamobrem paterfami. literis filij aſſerētis ſe mutuum quaſi ex mādato eius contraxiſſe, receptis, ſi obligari nō uult,*

m Bar. d. l. pacta nouiſſ.

n Bartol. d. ſ. morte.

o Imo. & Alexan. ibi.

p Bart. l. ij. C. de iu. emph.

q Moder. d. c. cum M.

r Gl. l. ſi fideiuſſor. q ſat. cog.

s Clemē. j. de procur.

nec uideri conſenſiſſe,continuo proteſtationem contra-ria uoluntatis interponere debet [t]. Nec hic ego Pauli Ca*ſtrenſis ſententiam ſequor,id conſtitutum aſſerentis pro-pter odium exceptionis,quæ ex* Macedoniano *Senatuſ-conſulto oritur:itemq́; quia uel ſola ſcientia pater obliga-tur:nam reſpectu patris, quod ipſe ex contractu filij ob-ligari non debeat ,regulare eſt,nec odium aliquod adeſt. Quod autem ſola ſcientia obligetur, uerum eſt, cum pater ſcit, & prohibere poteſt, nec prohibet* [u]*:at ubi abeſt, qui noſter caſus eſt ,non uidetur conſentire, niſi acceptis literis.* Illud *fateor, cum lex continuo conteſta-tionem interponi uelit, arbitrio iudicis id intelligēdum, ut tempus huic non denegetur legendi, cogitandi, peri-tiores conſulendi: debet enim uериſimilis eſſe conſenſus, qui præſumptioni legis innititur.Quid enim ſi rationem calculi hæ litteræ contineant:num credendum erit diſ-punctioni conſenſum* [x]*?Iaſon enim negat,& recte:nam & cum procurator ſcripſiſſet domino,ſe eius nomine cē-tum* Titio *donaſſe* [y]*,reſpondit* Raphaël *Comenſis rece-ptis litteris ius ſaluum domino eſſe perſcrutādi,donatio uere facta eſſet uel'ne.Cæterum ſunt qui in iudicialibus quoq; taciturnitatē pro conſenſu eſſe exiſtimauerint:ſed horum ſentētia recepta non eſt:quod eo exemplo prodi-tum eſt,Cum quis teſtes in iudicio interrogari citra iu-ramenti religionem curauit,aduerſarius enim qui præ-ſens & ſciens tacuit,non tamen acquieuiſſe exiſtima-bitur* [z]*:aut enim actus fit à iudice, & tacens non cenſetur conſentire, niſi lapſo conquerendi prouo-candi'ue tempore* [a]*:aut fit à parte, & tunc idem*

obſeruandum

t l.ſi filius.ij. ad maced.

u l.ſi tamē.eo. tit.

x Iaſo. rep.l. admonendi. col.53.

y Com. conſi. 177.

z c.tuis.de te-ſtib.

a c.ſi.de accu.

obſeruandum, quod in extraiudicialibus, ut qui contradicendo actum impedire potuit, & nõ fecit, cẽſeatur approbaſſe [b], *alioquin cõtra* [c]. *Ad hanc ſectionẽ etiam pertinet, cum iuris noſtri conſeruandi cauſa proteſtamur, ut cum legatarius hæredi rẽ legatam alienanti cõſentit, ſaluo iure ad pretium, non enim alius conſenſus requiritur* [d], *imò etiã contradicẽte hærede, ſaluũ eſſet huiuſmodi ius: ſicut quando aliquis immunis ſubit munera, cũ ſe immunitati renunciare nolle prædixiſſet* [e]. *Nam & monachus poſt probationis annum, pallium, cucullionemq́; indutus, ſi nõ ideo uelle ſe initiari proteſtatus ſit, non cẽſebitur profeſſus* [f], *etiam ſi proteſtationi huic monachi aduerſati ſint: hic enim agit ne ulterius aggrauetur, unde ſatis eſt ſi proteſtatio ei cuius intereſt palã facta ſit, nec enim tunc eius conſenſus requiritur* [g]: *Qui enim certior factus eſt, non debet cõqueri ſi alius iure ſuo utatur. Sed quid ſi is qui lædi poſſet incertus ſit, quo modo admoneri poterit? Finge conſtituiſſe me iam diu Titiũ procuratorem meum, quẽ nunc uelim reuocare, nõ enim diuinare poſſum quis cum eo cõtracturus ſit, & ſi certus ſit locus in quo contrahẽdum eſt, ſufficit ſi proteſtatio huiuſmodi ibi proſcribatur* [h], *& publice proponatur* [i]: *quod ſi locus quoque incertus ſit, frequentiſsima urbis parte proſcribendum eſt, edictaq́; proponenda: & ita crebrior ſe habet ſententia* [k], *quam ueram eſſe etiam eo caſu arbitror, quo faciliter potuit proteſtans de loco uel perſona certiorari: adhuc enim uidetur ſufficere edictum cum hic principaliter non agat ut alium ſibi obliget, ſed ſolum ut ſe exoneret, ne ex mandato quod*

b l.j.C.de rel.
c Bar.l. pompo §. rati. de procur.
d l. codicillis. §.j.de leg.ij.
e Bart .d.l.j. C.de his qui ſp.
f Inno .d. c.j. quod me.cã.
g l.ſi mandaſſem.ff.mãd.
h l.ſed ſi pup. §. proſcrip. de inſtito.
i l.ſi putator. ad.l.aquil.
k Barto.l. qui hominẽ.§.ſi titiũ.de ſol.

reuocauit poſſit obligari. Illud cõſtat, ut quis ſe ab obligatione legali abſq; facto ſuo orta exoneret, non requiri aliam partis ſciẽtiam: ut cũ pater proteſtatur, ſe electioni filij, qua in decurionẽ cooptatus eſt, non conſentire[l]*: cum enim abſq; ſuo facto ex præſumpto cõſenſu obligaretur, per cõtrariæ uoluntatis teſtationẽ præſumptio elidi tur, & remanet liberatus: in actionibus enim legũ, ſcientia partis neceßario non requiritur*[m]*. Sed quid ſi is qui admonendus eſt abſens ſit? & regulariter uidetur ſufficere, ſi adhibitis teſtibus proteſtetur*[n]*: ſicut etiã ſolemus dicere, cum quis metu aduerſarij nõ audet coram eo proteſtari*[o]*, ſatis enim erit ſi id ipſum publice, uel corã probis uiris faciat*[p]*: quod tamen nõ procedit, cũ aduerſarius ipſe eſt iudex, tũ enim debet corã alio iudice proteſtari:*[q]* quod ſi de iudice conquerar: haud quaq́ mihi neceßitas iniungitur eum diutius perquirẽdi, ſed ſufficiet ſi apud tribunal teſtationẽ interpoſuero*[r]*, dum talis ſit, qui pro tribunali ius dicat, alioqui corã honeſtis perſonis teſtari nos lex iubet*[s]*. Sed & his caſibus, quibus in ius uocari de domo quis poteſt, putarim etiã proteſtationẽ ad domũ trãſmiſſam ſufficere*[t]*: quod maxime in ea proteſtatione obſeruandum, qua quis aliũ non offendit, ſed ſe excuſat, ne clam feciſſe uideri poſſit, tũc enim et uxori, & amico, & familiæ denunciari poteſt*[u]*. Sed & emptor pupillo, ſi tutore careat, uel is abſens ſit, euictionis cauſa denuntiare poterit*[x]*: quod pupilli fauore introductum eſt, ne ſola teſtatione eo abſente facta periclitaretur. Sed an ſcriptura proteſtationi neceſſaria eſt? & reſponſum eſt non eſſe*[y]*, niſi cum proteſtatio uice actionis uel exceptionis*

obijcitur

l l. honores. §. fi. de decur.
m l. ſi pecuniã. §. plane. de cond. ob cau.
n l. labeo. de nau. fœn.
o l. fi. C. de his q per met.
p l. iubemus. C. de def.
q l. vt perfectius. C. de anna. præſ.
r l. j. §. adeundi, qñ ap. ſit.
s c. paſtoralis. §. fi. de offic. del.
t Bart. l. iij. §. prætor. de dam. infe. d. cle. cauſam.
u d. l. aut qui aliter.
x l. ſi dictũ. in fi. de euict.
y l. fi. C. de nego. geſt.

obijcitur,ut cũ præſcriptionẽ interrumpere uolumus[z], *uel exceptionem non numeratæ dotis opponere*[a],*nam ſi cut actio in ſcriptis neceſſario edẽda eſt,& exceptio in actis producẽda,ita & proteſtatio ſcripturam requirit, cum earum uicẽ ſuſtinet.*Hinc *preſbyteri ſi tutelam ac-ceptare uolũt,ex ſcripto proteſtari debẽt*[b],*is enim actus fori eſt.*Idem *cum maritus uxoris aſſectatori denunciat, ne cum ea conueniat*[c],*cum enim impune eum occidere poſſit,iuſq; propria autoritate ſibi dicat,ſcriptura ne-ceſſaria eſt,perinde ac in iudicijs.*Sunt *& qui idem exi-ſtiment,quoties aliquis filio uel agnato denunciat,ut cu-ram furioſi ſuſcipiat*[d]:*oportet enim ex ſcriptis atteſta-tionem eis dirigere,alioquin denuncianti hæreditatis lu crum non defertur.*Ego *accepi,quamuis lex ſcripturæ mentionem faciat,non tamen eam probationem exclude-re quæ teſtibus fit*[e].

z d.l.vt perfe-ctius.
a Gl.in auth. de temp.nõ num.dot.
b autẽ.præſby teros.C. de epiſ.& cler.
c autẽ.ſi qs ei. C.de adult.
d autent.vt cũ de appel.§.ſi quis de præ dictis.
e l.j.C.de iure emphy.

¶ SVPEREST *ut ad ſecundam ſpeciem deuenia-mus,quæ à nunciando nomen ſumit,quoniã ab eius facto, cui aliquid nunciamus,effectum habeat.*In *hac quoq; du pliciter diſtingui poteſt,aut enim huiuſmodi denuncia-tio regulas iuris imitatur,aut aduerſatur.*De *prima uidẽ dum,& eius exemplum eſt,cum aliquẽ admones,ut id fa-ciat quod debet,ueluti debitorẽ meum interpello ut mihi ſoluat,ualet huiuſmodi requiſitio*[f],*& eum in mora con ſtituit,nec alia fides ei fieri debet,qui obligationis à ſe contractæ probabilẽ ignorantiam nõ habet*[g]:*quod ſi ha beret,ut quia in alterius locũ ſucceſſiſſet,& alieno ex fa cto obligatus eſſet,tunc fides ei facienda eſt*[h],*oſtenden-dumq; nominis contracti inſtrumentum,uel aliàs autori*

f l.quod te.ſi cert. pet.
g l.ſi.pro ſuo.
h Cle.cauſam. de elect.

tate iudicis ei iubendum ut faciat,quia res ita ſe habeat.[i] *Sed & ſi mihi cẽtum ſpoponderis poſt Titij mortẽ,& denunciem ut ſoluas quia deceſſerit Titius,huius rei fidẽ ſaltem duorum teſtiũ relatione tibi facere debebo,alioquin iuſte credes in humanis adhuc eſſe Titiũ.Qua ratione etiã emptor,cui mota eſt controuerſia,uẽditori denuncians ut litẽ ſuſcipiat,captæ litis fidẽ,citationisq́; uel libelli copiam ei facere debet,cum alioquin iuſte credere poſſet,cõtrouerſiam nullam adhuc eſſe.Sed & debet huiuſmodi denunciatio clara eſſe:certioremq́; uenditorẽ facere cur ei denuncietur,nẽpe ut ueniat,& iudicium ſuſcipiat*[k]*,ne uẽditor idcirco ſe admonitũ credat,ut ipſi emptori inſtrumẽta probationesq́; ſuggerat*[l]*,non ut liti aſſiſtat:unde tametſi ſciat litẽ motam,tamen receptius eſt incitationem hãc neceſſariam eſſe*[m]*.Et hoc eſt quod lex ait,autorẽ laudandũ*[n]*:id eſt citandũ,& ad partes trahẽdum,quamuis nihil referat uerba expreſſim incitatoria ſint,an tacite hoc inducant.Quid enim ſi debitorẽ meũ interpellans,urbaniusq́; agẽdum putans ſic dixerim?Indigerem tali pecunia,uel:nihil mihi in præſentia antiquius eſſet,quàm ſi meæ illius pecuniolæ meminiſſes,opinor recte interpellatum uideri.Cæterum & loco & tempore congruo facienda eſt,regulariterq́; receptum eſt,quemlibet locum,& quodlibet tẽpus idoneum uideri*[o]*:unde et in eccleſia & feriato die ualet denũciatio,actus enim eſt extraiudicialis,qui quandocunque fieri poteſt:quapropter quibus caſibus in iudicio fieri debet,aliud eſſet obſeruandum*[p]*:conferenda tamen erit ſolutio in locum & tempus idoneum.Potero igitur te in Lupanari fortuito*

i l.fin.de lege com.

k c.fi.de emp. & vend.

l l.emptori.C. de euict.

m l.qui abſenti.ff.de procurat.

n l. herẽnius. §.j.de euic.

o l.dies.C. de ferijs.

p l.cum poſtulaſſem.infra tit.j.

tuito repertum,interpellare,ut mihi loco congruo ſolſuas:potero tibi noctu inuento prædicere,ut cras mihi de reliquis ſatiſfacias,non enim tempus noctis ſat idoneum eſt recipiendis nummis,ſicut nec cum quis in menſa uel in lectulo eſt,uel tranſuehitur,uel funeralem pompam ducit [q],& ſi qua ſimilia.ad hanc quoq; ſpeciem pertinet,cum inhibeo tibi ne id facias,quod iure facere nō potes,& in hoc enim regulā iuris imitamur,ualetq; huiuſmodi denunciatio,efficitq; ut quod alioqui clam feciſſe uidereris,ui cenſeatur factum [r]:quod ſi iuſta cauſa præceſſit,qua iuſte facere arbitrabaris,debet tibi fieri fides eam cauſam amplius non ſubeſſe,cum aliter inhibitio ſit nulla:quod eo exemplo receptum eſt,Cum quis exulem publicum hoſtem occidere uellet,iſq; obnunciabat abolitionem indulgentiamq; criminis ſe conſecutum,non erit ei credendum [s],niſi in promptu aſſertionem ſuam ueram eſſe docuerit,uel in iudicium ſe tunc uenturum obtulerit [s],poſſitq; tuto deduci. Sanè his caſibus procuratoris quoque denunciatio ſufficiet [t],quoniam iuris communis regulæ conſentanea eſt, quod & in negociorum geſtore, & in coniuncta perſona receptum eſt [u],dum tamen debitorem interpellent, ut ipſi creditori ſoluat [x], negociorum enim geſtori uel coniunctæ perſonæ ſolui non poteſt. Nunc ad ſecundam tranſeundum,in qua id regulariter fatendum eſt denunciationem,quæ regulis iuris aduerſatur,non ualere,ut cum incito ut id facias quod in tua poteſtate eſt uelis uel nolis [y], nec enim meo ſuaſu auferre ius tuum poſſum:præſtat tamen hæc denuncia

q l.ij.ff. de in ius voc.

r l.j. & .ij quod vi.

s l.non oēs.in fi.de re mil.

s Alexā. d.§. morte.

t l. cū ſatis.§. fi.C.de agr. & cen.

u l.ſi qs ſolut. §.j.de vſur.

x Bar.l.ſi ſeruum.§. nūc videndū. de verb.obl.

y l. fideiuſſor. cred.de fid.

denunciatio proteſtanti iuſtam excuſationis cauſam, ut cum per eum nõ ſteterit, cõditio pro impleta habeatur,[z] *unde & debitorẽ excuſat, qui ſoluere creditori uoluerit, ne in mora amplius cẽſeatur, ſed ipſe potius creditor*[a]*: qua ratione & creditor cõditionalis, qui conditionẽ adimplere potuit, huiuſmodi nunciatione in mora cõſtituitur*[b]*: & uice uerſa idẽ in debitore cõditionali reſpõſum eſt, qui interpellatus conditionẽ adimplere neglexit. ſiue is ex ultima uoluntate debeat*[c]*, ſiue legis iuſſu*[d]*, ſiue ſententia iudicis*[e]*, ſiue, ut ego opinor, ex cõtractu, ut cum ita ſtipulatus ſum, ſi hominẽ Pamphilum nõ dederis, cẽtum dabis? poſtq̃ enim denunciauero ut hominẽ des, tuq; neglexeris nõ amplius homo, ſed pecunia debebitur*[f]*, quod* Paradoxorum *lib. I. cap. XI. latius à nobis diſputatũ eſt. Quod in incitatoria hac ſpecie dictũ eſt ut regulariter non ualeat, in prohibitoria quoq; receptum eſt, cum id prohibemus, qđ ꝓhibito facere arbitrariũ eſt: pari enim rõne obnũciatione mea efficere nõ poſſum, ut quod arbitrij tui eſt, id nõ ſit: qđ maxime obſeruãdũ ſi nullã iuſtã cãm habuero*[g] *uel ẽt ſi habuero, ſed tu ſalua honeſtate & exiſtimatione tua obtemperare nõ poſſis*[h]*, uel ſi ad me negocium illud nihil attineat, is enim cuius nõ intereſt, uix, eſt ut audiri debeat*[i]*, niſi in id tantum, ut quod clam erat detexiſſe, ſcientiamq; qualemqualẽ induxiſſe uideatur*[k]*, quæ tamen ſcientia eo modo inducta alteri non proderit, qui uel in dolo ſit, uel de lucro captando in alterius damnum tractet*[l]*. Quandoq; tamen inhibitio huiuſmodi ualet, nempe cum eius qui prohibet intereſt, iuſtaq; cauſa ſubeſt, & à principio priuſquam ius aliquod ſibi*

z l. ſi titius ſtatuas. de cõd.
a d. l. ſi ſeruũ. §. ſequitur.
b l. hæc conditio ſi in capito. de con di. & demõ.
c l. j. §. item ſi. ad leg. fal.
d Gl. l. j. C. de his quib. vt indig.
e Bart. l. ſuus. §. fi. de hær. inſtit.
f l. ita ſtip. de verb. obl.
g l. ſi maior. C. de reſ. vẽ.
h l. quintus. mand.
i l. ij. quod fal ſo tut.
k l. itẽ. §. petitam. de peti. hæred.
l d. l. ij.

ſibi quæreretur fuit monitus [m]: ut cum denũcio, ne emas talem fundum, quia eſt meus, uel mihi obligatus [n]: uel cũ te admoneo ne uendas, quia fundum ipſum uendicaturus ſum niſi parueris, uideberis dolo diſtraxiſſe [o]. Idẽ etiam cum creditores teſtato emptorem conueniunt, ne debitoris ſui bona temere emat, ſi emerit, dolo emiſſe cenſebitur [p]: quod ſi poſtquam emerit denuncietur, nulla eſt interpellatio, niſi aſſertionis illius fiat fides, idq; inſtrumentorum exhibitione [q], uel iudicis autoritate, quod ſuprà à nobis proditum eſt. Et cum tradiderimus quæ alieni arbitrij ſunt, non poſſe nos noſtra denunciatione efficere, ut ideo minus ſint, conſequens eſt ut idẽ multo fortius fateamur, cũ ei prohibemus ne faciat quod facere tenetur, ut ſi uẽditori quis prohibeat, ne fundum uẽditum tradat, [r] ut ſi debitor ei qui pro ſe cõſtituit denunciet ne ſoluat [s], qui enim facere quiſquam poteſt ne uenditor fidẽ nõ ſeruet, aut qui cõſtituit non ſoluat? quod eo magis ſeruandũ eſt, cũ nulla prohibitionis iuſta aut uera affertur ratio, tametſi etiam ſi allegetur tantũ idem ſit, cum nihil referat quid uerum non ſit, an non probatum [t]. Oportet igitur, ſi iuſta & uera cauſa prohibitionis ſubſit, ut denuntiatio ualeat, fidem fi.ri, inſtrumentumq; ei cui denunciatur legi [u], uel eius exemplum ei relinqui, eadem quam ſuperiori caſu diximus ratione. Sola tamen ueriſimilis cauſæ allegatio alicuius quandoque effectus eſt, in eoq; ſufficit ut excuſandus ſit debitor, niſi cautio à creditore præſtetur indemnem eum eius denunciationis cauſa futurum [x], quod in arbitrio iudicis plurimum reſidet. Sed & ueriſimilis cauſa id efficit ut excuſari debeat qui

denun

m l. virilis. §. pen. de lega. præſt.

n l. ſi fundum. C. de rei vẽ.

o l. fulcinius. quibus ex cau. in poſſ.

p l. ait. infra ſi quis particeps. ff. quæ in frau. cre.

q l. nomen. C. quæ res pig.

r l. ſi quis prohibuit. ď publi.

s l. vtrũ. de cõſti. pec.

t Arch. 30. q. 5. iudicantem.

u d. clem. cauſam. d. l. nomen.

x l. hæc autẽ. ff. ſi cui plus quã per leg.

denũcianti credidit [y],poſſitq; aduerſus eum de dolo agi,
[y] l.j.de eo per quem fact. & ſi ſoluendo nõ fuerit,reſtitutio in integrum detur [z].
[z] l.fi.eo .titu. Sed et quoties res principaliter ad denũciantẽ pertinet,
denũciationi huiuſmodi,etiã ſi alia fides tunc nõ fiat,ob=
[a] l.ſi fideiuſſor.mand. ſequẽdũ eſt [a]:ut cũ debitor fideiuſſorẽ ſuũ admonet,ne
creditori ſoluat,quia pacti,uel acceptilationis,uel alia
exceptione tutus eſt.Idem cum à denunciantis uolun=
tate res omnis effectum ſumit, quapropter credito=
[b] d.§. ſequitur. re denunciante debitori ne ſoluat,iuſte parendum eſt,
moraq; omnis diluitur [b]. Sicut & cum prohibetur
quod ſola denũciãtis uoluntate illicitũ fit,ualet proteſta=
tio:ut ſi uetuero ne fundũ aucupij aut uenatiõis cã ingre
[c] l. diuus. de ſer.ruſt. diaris,[c] ne negocia adminiſtres,ne mãdato tibi ceu ꝓcura
tori meo facto ampli⁹ utaris,id enim mei plane liberi ar=
bitrij eſt,unde alia ꝓbationis fides nõ eſt neceſſaria.Sed
[d] d.l.ſi quis in fic.depoſ. an huiuſmodi denũciatio ꝑ ꝓcuratorẽ fieri poſſit?Et cla
rũ eſt poſſe,dũ mãdati hui⁹ fides fiat [d],qđ ſi nõ fiat,cau
[e] Bal.in rub. extra de procur. tio rati nequaq̃ ſufficeret [e]:Lex enim ſic fieri denũciatio
nẽ iubet,ut is cui ea fit cognoſcat rẽ ita eſſe:quæ noticia
ex cautione huiuſmodi nõ ꝑcipitur,tametſi aliàs in iudi=
cialibus,& in noui operis nũciatione,qđ iudicij præuia
[f] l.de pup.§. qui procuratorio. ſit ſufficiat [f],idq; recepti⁹ eſt.Quapropter nec negocio=
rũ geſtori id ius cõpetit,niſi in his caſib⁹ q̃bus ſola noti
[g] Bar.l. facta. §.ſi hæres. ad Treb. cia à quocũq; facta ſufficit [g]:ut cũ poſſeſſori hæreditatis
denũciam⁹ ne bona diſtrahat,quoniã hæreditas ad eũ nõ
[h] d.§. petitã. ꝑtinet,cõſtituetur enim in mala fide [h].Qua ratione &
[i] Rota.117. nouiſſ. appellationis intimatio à negociorum geſtore fieri
[k] d l. qui abſentem. poteſt [i],quod multo magis in coniuncta perſona ad=
mittendum [k].Sed an procuratori fieri poterit?& non
putarim,

putarim, niſi his caſibus, quibus ſciētia procuratoris dño nocet[l]*: quod & tum quoq; nō procedit, cū lex in domini plenam notitiā peruenire aliquid iuberet, nō enim ſufficeret etiam ſpecialē procuratorē admoneri*[m]*. Item non procedit, niſi cum dominus ipſe propter abſentiā cōueniri nequit*[n]*. Sed & cū animi uitium, puta malam fidem domini inducere uolumus, nunquam ſufficit procuratori nunciare*[o]*.*

¶ Serui [b] appellatio etiam ad ancillam refertur.

¶ Familiæ [c] appellatione liberi quoque continentur.

l l. procuratoris. de trib.

m Gloſ. d. cle. cauſam. ver. appellatum.

n d. l. aut qui aliter.

o d. §. petitam.

b ¶ §. SERVI. *Econuerſo autem appellatione ancillæ, ſerui non continentur*[p]*: quod obſeruandū eſt, etiam ſi eadē utriuſq; ratio ſit*[q]*, niſi gratia frequentioris uſus de fœminis mētio facta proponatur. Quapropter ſi lex prohibeat capras in uilla haberi, nec hircos quidem habere licebit, atq; ita ex facto reſponſum fuiſſe conſtat*[r]*: aruis enim calamitoſum, præſertimq; Baccho, infeſtum id animal eſt, ut etiam Græco epigrammate admonemur.*

p l. ſeruis. de lega. iij.

q c. quoniam. de lim.

r Albe. in ſta. ſ. q. 104.

Κἢν με φάγῃς ἐπὶ ῥίζαν, ὅμως ἔτι καρποφορήσω
　Ὅσσον ἐπισπεῖσαι σοὶ τράγε θυομένῳ.

Rode caper uitem, tamen hinc cum ſtabis ad aram
*　In tua quod ſpargi cornua poſſit, erit.*

c ¶ §. FAMILIAE. *De familiæ ſignificatione infrà latius diſſeretur, quod ad præſentem rem attinet dubium faciebat, quoniam familia ab oſco uerbo famul deducitur, quod ſeruū ſignificat, atq; ideo de ſeruis propriè dici debuit, non autem ad filios, uel etiam liberos homines*

mines trahi:ſed tamen uſus aliter obtinuit. Hincq́; *ſequitur, ut argumentum ab* Etymo, *itemq́; quod in* Topicis M.Cicero *à coniugatis uocat, probabile, non autem concludens ſemper ſit.*

d ¶ §. VNICVS. *Videtur hinc* Baldi *ſentẽtia confutari* [s]: Exiſtimauit *ipſe conſtitutionem de eo qui cũ familia acceſſerit uerba facientẽ, illum quoq; cõplecti, qui cum unico ſeruo accedat, ſi eum ſolũ habuerit. Sed ego rationẽ legis perpendendam magis crediderim, quæ ſi in dubium deducatur, propius erit ut de unico ſeruo familia, quatenus ad perſonas refertur, dici nequeat: in interdicto tamen à familia deiectus* [t] *dicitur, qui uel ab unico ſeruo deiectus eſt: ſed id ex interpretatione, non ex ui uerborum eſt. Sed quid ſi lex municipalis cuiq; alienigenæ ius ciuitatis cõcedi prohibeat, niſi per decennium cum familia in urbe habitauerit, an is qui relictis parentibus & familia, cum unico ſeruo habitauerit, reijcietur? Et ex facto conſultus reijci reſpondi, tum huius reſponſi argumento, tum quia familiam alibi maiorem reliquerat, & in patria ius incolatus retinuerat, ad quã ueriſimile eſt eũ quãdoq; reuerſurum fuiſſe. Lex autẽ municipalis id beneficiũ cõcedit his, quos per tãti tẽporis incolatũ ſuſpicatur nõ receſſuros.*

> ¶ Vnicus [d] ſeruus familiæ appellatione non continetur: nec duo quidem [e] familiam faciunt.

e ¶ NEC DVO QVIDEM. *Tres ergo familiam conſtituent* [u] *ſicut & collegium, cœtus uero decem homines requirit* [x], *quod & de turba dicendũ eſt* [y], *quæ uox*

s Bald. l. iubemus. §. ſin autem. C. ad Treb.

t l. j. §. familiæ. de vi & vi arma.

u l. neratius. infra eod.

x l. j. C. de tuto. ill. perſ.

y l. prætor. vi bon. rap.

quæ uox à Græco ſermone τύρβη deducitur, quod & de congregatione[a] ego crediderim, niſi ex ſubiecto argumẽto aliud inducatur, quo caſu à Canoniſtis non diſſentirẽ, qui uel ex duobus congregationem conſtare dixerũt. Sed & populũ plebem'ue decem uiris confici plerique exiſtimauerũt: quod nusquam probatur, & ratione caret: cũ maiorem numerum populi appellatio, quam cœtus requirat. Sanè dubium non eſt, quin decem oues gregem conſtituant, quod de minoribus animalibus ſolum intelligitur: nam quinq; ſues, uel quatuor equinos pullos, gregem ſuum equorum'ue conficere Bartolus ſenſit[a]. Cuius rei argumento, ſi lex pœnam ei qui gentem congregauerit, imponat, eum non puniri exiſtimauit, qui minus decem peditibus, aut quatuor equitibus cõtulerit. Sed mihi magis arridet, ne à turba gentem diſtinguamus, idemq; utroq; ſit caſu. Illud non omittendum, tametſi uniuerſitates huiuſmodi ex pluribus perſonis conſiſtant, cæteris extinctis, ius uniuerſitatis in unum recidere, nec extingui[b].

a c.j.de elect.

a l. oues. de abig.

b l. ſicut. in ſi. quod cuiuſ. uni.

CAIVS LIB. XXI. Lex XLI.

Armorum appellatio non utique tantum

ARMORVM. Armorum appellatio non ad ea tãtum, quæ offendendi cauſa habemus, refertur, ſed & ea continet, quæ pro noſtri corporis tutela gerimus, ut clypeus, & caſsis: quod ſi lex non de armis, ſed de telis loquatur, aliud eſt: nam hæc uox ea ſolum ſignificat, quæ alterius lædendi cauſa habentur[a]. Nec Angeli[b] ſententiam ſequi poſsum impropriè arma dici exiſtimantis, quæ ſolum

a Bart.l.j.& ſi. de ui publ.

b Ang.l.ſi pignore. de fur.

lum defenſionis cauſa parantur, id enim à Iuriſconſulti noſtri mēte procul abeſt: non tamen negauerim, ex ſubiecta materia, armorū appellationem aliter quandoq; aſſumi: ut in Iuſtiniani conſtitutione[c], *qua fabricenſibus inhibet, ne arma priuatis hominibus uendant: intelligitur enim de his quæ militantibus uſui eſſe poſſent, quoniā id publicæ ſecuritatis cauſa cōſtitutum fuit. Qui ergo cultrum uel fuſtem habuerit, nō tenebitur*[d],

c Auten. de armis.

ſcuta, & gladios, & galeas ſignificat, ſed & fuſtes, & lapides.

VLP. LIB. LIII.

Lex XLII.

tametſi & cultellus quo panem incidimus, uel calamum acuimus, idemq; in graphio, armorum nomine non comprendatur: & ideo ſi quis huiuſmodi gladiolo aliquem occidat, non uideri eum occidendi animum habuiſſe[e], *Aretinus*[f] *reſpōdit. Sed & conſtitutio qua Monachis tenere arma non permittitur, haud quaq; de fuſtibus & lapidibus intelligitur, cum hæc in alium uſum haberi ueriſimilius*[g] *ſit, conſuetudoq; uulgaris ſermonis hoc hodie habet, ne appellatione armorum contineantur*[h]. *Sed cum Iuſtiniani ſanctio, qua arma à priuatis retineri prohibitum diximus, cōſuetudine non ſeruetur, an licebit machinas fuſiles habere? quales ſunt quas Bombardas, Colubrinas, Sclopos maiores uocamus? & non licere crediderim, cætera enim arma alio prætextu haberi poßunt, at huiuſmodi quæ ad demolitionem murorum ſolū ſunt uſui, nullo pacto priuatis conceduntur, nec ad hunc caſum uidetur producenda conſuetudo.*

d Gl. dicta auten.

e c. ſignifica. ſi. de homi.

f Conſi. 90.

g Cle. j. de ſtatu mon.

h Card. d. cle.

PRO-

PROBRVM[a] ¶ *Probrum pro crimine ipſo quãdoque accipitur, ſed quia ex huiuſmodi delictis ignominia oritur, ſolentq́; ea à conuiciantibus obijci, frequentior uſus obtinuit, ut pro ignominia conuicijsq́; accipiatur, ſicut & opprobriũ, quod nil aliud eſt, quam obiectũ probrũ, hocq́; modo à Vallæ morſibus defenditur Vlpianus.*

Probrum & opprobriũ idem ſunt. Probra quædam natura turpia ſunt, quædam ciuiliter, & quaſi more ciuitatis ut puta furtũ[b]: adulteriũ ē natura tur-

b ¶ FVRTVM. *Accurſius ita intelligit ut furtũ, adulteriumq́; natura probrum ſit, quoniam in Decalego legitur, Non furtum facies, nõ mœchaberis: quæ interpretatio ut uera ſit, poteſt tamẽ ita punctis diſtingui, ut defendamus furtum nõ natura, ſed ciuili lege probrum eſſe, adulterium uero etiam natura: nam leguntur fuiſſe aliqui populi, apud quos furari impune licebat, ut Aegyptij: quod ex Ariſtone Iuriſconſulto A. Gellius tradit. Lacedæmonijs certe etiam laudi dabatur eſſe furem, nec deprændi: quod hoc potiſſimum exercitamento cautiores diligentioresq́; adoleſcentes fierent. Leges autem* XII. *tabularum aliquid quoq; de Lacedæmoniorum moribus ſumpſiſſe dubium non eſt. Cum ergo communi omnium gentiũ iure furtũ non puniretur, meritò huiuſmodi probrum magis ciuile, quàm naturale dicitur: quod nõ eſt de adulterio, id enim etiam iuregentium abhominabile eſt, utpote quod matrimonium polluit, datamq́; à coniugibus inuicem fidem corrumpit. At hodie in his ciuitatibus*

tibus quæ male inſtitutæ ſunt, maior pecuniæ quàm morum ratio habetur, fureſq; laqueo ſtrangulantur, adulteri multãtur pecunia. Sane quamuis lege Iudeorum fures punirentur, nõ tamen conſequens eſt, iuregentium id crimẽ puniri, nec enim ſoli Iudæi ius gentium cõſtituunt: quibus, ut Cornel. Taci*tus inquit, Moſes nouos ritus, contrarioſq; cæteris mortalibus indidit. Sed etſi concedamus lege naturali furtum uetari*[a] *, non tamen ſequetur ut ideo ſit probrũ:*

pe, enimuero tutelæ damnari, hoc nõ natura[c] probrũ eſt, ſed more ciuitatis: nec enim natura probrum eſt, quod poteſt & in hominẽ idoneum incidere.

a l.j. de fur.

nam & lege ciuili, non poteſt maritus donare uxori, & tamen huiuſmodi donatione opprobrium aliquod non inducitur. Illud ergo probrum eſt, quod non ſolũ prohibetur, ſed etiam ignominia delinquentem afficit. Et hæc utcunq;, contra receptam ſententiam induci poſſent, licet ab ea recedere periculoſum ſit.

c ¶ NON *natura. Diſtinctio hæc* Iuriſcõſulti *non magni effectus uidetur eſſe, quandoquidẽ parum refert, quis iure ciuili an naturali propudioſus ſit, parem enim infamiæ notam ſuſtinet*[b]*: multum uero refert in pactionibus quæ contra bonos mores fiunt: nam ſi contra bonos mores, quatenus iure ciuili cõſiderantur, initæ ſint, iuramento cõfirmantur*[c]. *Atq; hinc eſt, quod donatio inter uirũ & uxorem, uel patrem & filium iureiurando ſancita, neceſſario obſeruanda eſt*[d]*, ut cõmuni calculo proditum eſt quod procedit cũ ſimpliciter lege ciuili contractus prohibetur,*

b l.ſ. de his q not.

c c. cũ contingat. de iur. iur.

d l. pacta quæ contra. C. de pact.

hibetur, nam ſi etiam pœna appoſita ſit, aliud forte eſſet dicendum[e]*: idem ſi iuregentium cõuentio reprobata ſit, huiuſmodi enim nec iuramento quidem roboratur.*

e l. conuenire. de pact. dot.

IDEM LIB. LVIII. Lex XLIII.

VErbo uictus cõtinentur, quæ eſui, potuiq;, cultuique corporis, quæq; ad uiuẽdum homini neceſſaria ſunt, ueſtẽ quoq; uictus habere uicem, Labeo ait.

VERBO *uictus. Si quis legauerit Titio uictum cenſebitur omnia legaſſe quæ ei ad uiuendum neceſſaria ſunt, & ideo & ueſtiariũ, & calceariũ, & habitatio, & lectus debebitur: idemq; & ſi alimenta legata ſint, uel educatio*[a]*: hæc enim nomina exequata ſunt. Legatis uero diarijs*[b] *uel cibarijs, ſecus eſt: Interpretamur autẽ diariũ, unius diei cibũm, quem Græci* διαιτην *uocant. Sed quid ſi alicui promiſero (quod uulgò dicimus) tribuere expenſas? & uidentur uerba idem ſignificare quod uictus ut uidelicet impendere illi omnia tenear, quæ eius uitæ neceſſaria ſunt. Sanè non probat Valla, ut uictus appellatione, de ueſtiario quoq; intelligamus, cũ multæ ſint regiones, in quibus ueſtes uſui hominibus non ſunt, ut in Aethiopia: quod ridiculũ eſt, nec enim Aethiopum leges hic interpretamur, ſed Romanorum, qui ſine ueſte non ſolent uiuere. Non tamen negauerim, hanc ſignificationem ex interpretatione magis, quàm ex ſtricta uerborum ui eſſe: & ideo ex mente diſponentis aliter quandoque iudicamus. Vnde ſi quis alimentis uel uictui renuntiauerit*[c]*, non cenſebitur de ueſtiario uel calceario actum, huiuſmodi*

a l.fi.de alim. leg.

b l.diarijs.co titu.

c l. cum hi. §. qui tranſ. de tranſ.

 modi

modi enim repudiationes ſtrictè accipiuntur. Qua rōne qui ſamulo uictum mēſtruamq; mercedem promittit, non uidetur de ueſtibus intellexiſſe, nec ulla alia re præter cibaria[d]: & idem in prætore, qui ſimili modo officialibus ſuis promiſerit, quod & generaliter in quacunque odioſa materia procedit.

d Bart. l. legatis. ſupra de ali. lega.

CAETERA. CAIVS LIB. LXXII. Lex XLIIII.

Caetera quibus uiuēdi, curādi'ue[a] corporis noſtri gratia utimur, ea appellatione ſignificātur.

VLPIANVS. Lex XLV.

IN ſtratum omne ueſtimētum continere quod inij-

Caetera. ¶ Curandi. Intelligunt hoc doctores, ut qui uictū debeat, etiā ægrotanti pharmaca ſuo ſumptu præſtare teneatur, ſine his enim curatur nemo: qui uero cibaria debet, ſatis eſt ſi ea præſtat que ad cibum pertinent[a], ut pullos: catapotia enim, & decoctiones, cæteraque medicamenta emere non tenetur, niſi forte modica impenſa habere ea poßit[b], quod aliqui exiſtimauerunt. Sed nūquid qui alere tenetur, in diſciplinā quoque mineruale pēdere cogatur? & non teneri uerius eſt[c], niſi iure ſanguinis ex legis diſpoſitione id debitum contractum ſit: ut in patre qui filium alere debet, idoneiſq; præceptoribus inſtruendum committere[d], quod & in fratre dicendum eſt.

a Bart. d. l. legatis.

b l. in rebus. §. poſſunt. com mod.

c d. l. legatis.

d l. quod de bonis. §. pe. de car. edi.

IN STRATV. *Si quis prohibuerit uictum ſtratum'ue[a] iudicato in carcerem deferri, & pœnali actione & iniuriarum tenebitur. Sed quomodo intelligemus uictum & ſtratum? & Vlpianus in ſtratu eſſe omnia ueſti*

a l. ſi uictū. ſu. præd. & re iud.

ueſti

ueſtimenta quæ inſternuntur, ſeu iniiciuntur ait, qualia ſunt, toralia, gauſapa, cētones, aulæa, tapetia: in uictu uero cætera ueſtimenta quæ non ſternūtur. Ex qua interpretatione uideretur dicendum, cum cui uictus uel alimenta debentur, ſtragula aliqua conſequi non poſſe: quod bona

ciatur, Labeo ait: neq; enim dubiū eſt quin ſtragula[b] veſtis, ſit oē περιςρώμα. In uictū ergo ueſtē accipiemus, non ſtragulā: In ſtratū, omnē ſtragulam ueſtem.

ratione non ſubſiſtit, ſine illis enim uiuit nemo: nam & cum ex qualitate perſonæ alimenta debeantur [b] *, æquum non eſt, nobilem uirum ſine ſtragulis agere.* b l. quos nos in fi. infra eo.

Sed & cum conſtet huiuſmodi legato lectum contineri[c] *, de inſtructo apparatoq; uideretur intelligendum: durum tamen eſt à uerbis legis recedere, niſi aliter de uoluntate teſtatoris conſtet.* c l. pen. de ali. men leg. *Nec uerum eſt ſine ſtragulis uiuere aliquem non poſſe, qui enim aliunde non habet, ſuum ſibi indumentum inſternat: quod ſi uictus & ueſtitus legatus ſit, forte etiam ſtragula debebuntur, nam ea ueſtitus appellatione cōtineri uidentur*[d]. d l. ueſtis. de aur. & arg. lega.

b ¶ STRAGVLA *ueſtis, ſit omne palliū. Atqui pallium indumenti ſpecies eſt, non ſtragulæ. In duobus meis antiquis codicibus legitur, ſit omne* περιςρώμα*, quam dictionem aliqui ſuperaddito gloſſemate interpretati ſunt palliū, eaq; gloſſula ab imperitis in contextū recepta eſt. Significat Græce periſtroma omne quod inſternitur, ſicut Latinis ſtragula: nec ea uox à noſtris non recepta eſt, Plauto in pſeud. & Cicer. in Philip. II. Hinc'que ap-*

paret contra Vallæ *ſentẽtiam ſtragulam nõ pro lecti operimẽto tantum, ſed generaliter pro omni ueſte quæ inſternitur accipi: ſic & Tranq. Funeratus eſt, inquit, Nero ſtragulis albis auro intextis, quibus uſus* KL. *Ianuarijs fuerat.* T. *Liuius lib.* XXXIIII. *Cum tibi uiro liceat purpura in ueſte ſtragula uti.* Feſtus Pomp. *Veſtis generaliter dicitur, ut ſtragula, forenſis, muliebris: ueſtimentum pars aliqua, ut palliũ, tunica, uel penula.*

IDEM. LIB. LIIII. Lex XLVI.

PRonuntiatum[a] & ſtatutum dici idem poteſt, promiſcue enim & pronuntiaſſe & ſtatuiſſe, ſolemus

PRONVNTIA*tum. Siue dicamus iudicem pronuntiaſſe, ſiue ſtatuiſſe, idem eſt: hæc enim uerba ſententiam latã oſtendunt. Sicut & ordinare, iudicare, præcipere, decernere, cenſere, & iubere.* Non *tamẽ*[a] *eiuſdem ſignificationis ſemper eſt pronuntiare & ſtatuere: quandoquidem pronuntiare proprie dicimur, quod uiua uoce & memoriter proferimus, ſicut recitare, qđ ex ſcripto: ſtatuere uero dicitur etiã qui generaliter aliquid cõſtituit, ut cum lex in uniuerſum ſancitur.* Hincq; *eſt ut leges municipales uulgò ſtatuta appellentur, quem ſenſum non habet pronuntiare.* Refertur *enim ad id ſolum quod inter partes pronuntiatur, idq; Accurſius probat.* Dũ *ergo lex alibi dicit*[b], *nulli qui ſtatuendi non habeat facultatẽ interdicere cuiquam patria ſua permitti, ego intellexerim, ut qui in uniuerſum pro certo delicto conſtituere interdictionis pœnam non poteſt, is nec priuatim ea pœna multare*

a c. in his. de uerb. ſig.

b l. nulli. C. de ſent.

aliquem

aliquem poſſit,licet alij aliter accipiant.

b ¶ COGNOSCENDI. *Cum ergo arbitri*[a] *ipſi quoq; ius cognoſcendi habeant,ſequitur proprie dici eos,pronūciaſſe,uel ſtatuiſſe,quod & in arbitratoribus admitterē:tametſi negent* Doctores *ſententiam proprie dici*[b]*,quod ab arbitro pronūciatum eſt: quod tamen mihi non ſit ueriſimile, cum id quod unuſquiſque etiam priuatus ſentit,Latine & eleganter ſententia dicatur:nec aliter ſoleāt Iuriconſulti arbitrorū definitiones*[c]*,quàm ſententias appellare. Laudum enim barbara uox eſt,& inepta.*

dicere eos,qui ius habēt cognoſcēdi[b]. ¶ Matremfamilias[c] accipere debemus,quę nō inhoneſte in domo ſua uixit:matrē enim familias a cæteris fœminis mores diſcernunt, atq; ſeparant: proinde nihil intereſt, nupta ſit,an uidua: ingenua an libertina:nā neque nuptiæ, neq; natales faciunt matremfamil. ſed boni mores.

c ¶ §. MATREM*familiâs,Tribus modis olim uxor habebatur,uſu,farre,emptione. Confarreatio ſolis pontificibus conueniebat,nec enim ad eam dignitatem admittebantur,niſi confarreatis parentibus geniti, ut Cornel.Tacitus ſcribit.Emptio quibuſdam ſolennitatibus peragebatur,& ſe coëmendo inuicem interrogabant: Vir, an ſibi mulier materfamiliâs, Illa, an uir ſibi paterfamiliâs eſſe uellet: reſpondebantq; inuicem, uelle:atque ita mulier in uiri manum conueniebat: & erat materfamiliâs uiro loco filiæ: ut ex Vlpiani autori*

a l.ait prætor. ſupra de re iud.

b In.l.j. de re iudi.

c l.litigatores. l.qualem. de arbi.

tate in Topicis Ciceronis Boëthius refert. Si uero abſq; hac ſolẽnitate nuptiæ cõtractæ fuiſſent, huiuſmodi uxor uſu habebatur. Conſentiunt igitur Cicero, Boëthius, Vlpi. Aul. Gellius, cæteriq; antiqui, matremfamiliàs ſolam apud ueteres fuiſſe, quæ coëmptione nupſerat, & in manum, id eſt poteſtatem uiri conuenerat, in eius enim familiam ſic tranſibat. Sed hæc antiquitus fuere, nã longa conſuetudine obliteratis illis ſolennitatibus, ex pudicitia & bonis moribus materfamiliàs appellari cœpit. Sumitur tamen ſignificatio quandoque etiam ſtrictius, ut ſolam matronam comprændat, quæ notæ ſit autoritatis[d]*: ſiquidẽ dicebat* Euripides, *Famam mulieris, nõ formam uulgatam eſſe oportere. Latius uero capitur, cum de qualibet fœmina intelligimus, quæ ſui ſit iuris, ut* Accurſius *ait*[e]*, quod nõ arbitror uerum, niſi adſint & boni mores, ut in exẽplo uiduæ quod iuriſconſultus affert.*

PAVL. LIB. LVI. AD EDICTVM.

Lex. XLVII.

Liberationis uerbum, eandem uim habet, quã ſolutionis.

d l. deinde. in fi. de lib. exhib.

e l. nã ciuium. de his qui ſunt ſui.

LIBERATIONIS. *Soluere eſt eum qui alligatus ſit, liberum facere: inde qui præſtitit quod debet, ſoluiſſe dicitur, & ſe ab obligationis nexu liberaſſe: quo fit ut propriè ſolutionis uerbum liberationiſq;, eiuſdem ſit ſignificationis*[a]*: atq; ideo ſiue debitor ſatisfecerit, ſiue acceptilatione ſit liberatus, dicetur ſolutus. Quod ſi lex non ſimpliciter de ſolutione loquatur, ſed pecuniam ſolui requirat, tũc acceptilatio nõ ſufficeret*[b]*, in ea enim*

a l. ſolutionis. ſupra de ſo.

b l. ſolutam. de ſolu.

pecunia

*pecunia nõ interuenit.*Nec nos mouet quòd *edictum prætoris,quo iudicatos ut pecuniam ſoluãt,mandat,ſibi locum non uendicat,aduerſus eum qui acceptilatione ſit liberatus*[c]*:quoniam in eo edicto pecuniæ mẽtionem prætor fecit, non quòd acceptilationem excludere uellet*[d], *ſed ut oſtẽderet nõ ſufficere iudicato ſi ſatiſfaceret, puta datis pignoribus uel fideiuſſore, ne obligationes ex obligationibus fierent. Alij tamen frequẽtiore calculo diſtinguũt, ut de ſtricta ſignificatione ſoluiſſe non dicatur,niſi qui pecuniam numerauit:latiore uero ſenſu quoquo modo quis ſit liberatus,cenſeatur ſoluiſſe.Sed hoc nõ tamen improprie erit,quandoquidem poteſt una dictio & ſtricte & late accipi,utroque tamen modo proprie*[e].

c l.iiij.§.ſoluiſſe. de re iudi.

d d.l.iiij.§.ait.

CAIVS LIBRO I. AD EDICTVM. PRAET. VRB. l.ex XLVIII.

QVi neque ſequantur neque ducantur.

e l. cum lege. de teſta.

QVI NEQVE *ſequãtur. Accurſius uarias his uerbis interpretationes affert.Aliqui enim in libris Caij Iuriſconſulti ita inſcriptum titulum credidere,alij eum qui prætoris edicto obſequi nõ tenetur, coram tribunal per uim minime eſſe deducendum*[a]*, ſunt et qui affirmãt ſicut in ius de domo ſua uocatus ſeq uiatorem non tenetur,ita nec inuitum debere deduci*[b]*.Ipſe arbitror interpretari Caium eiuſdem ſignificationis eſſe ſe qui & duci,quandoquidẽ is ducitur,qui ante ſe,quem ſequatur habet. Vnde & Duces dicti, qui præcedunt. Vergilius: Dux fœmina facti. Hinc & Senecæ Verſus:*

a l.in criminali.C.de iur.

b l.plerique. de in ius uo.

Ducunt

Ducunt uolentem fata, nolentem trahunt. In antiquis ſane codicibus ſic ſcriptũ legitur: *Caius lib.* 1 *ad edictũ prætoris urbani, titulo, qui neq; ſequuntur, neq; ducuntur,*

¶§. SOLVTVM. *Solutus ergo is dicitur cui recedendi eſt libera facultas*[c]*, non ſi adhuc ſub cuſtodia ſit, & idcirco cum promiſſio in carcere ei facta qui iniuſte me in eũ locũ detruſit nullius ſit momẽti*[d]*, ſi extra deductus, aßiſtente tamẽ aliquo cuſtode eam ratam habuerim, nihilo magis cõfirmatur. Sed cũ poſſit iudex ex cauſa, uel propter uiri probitatẽ, aut criminis leuitatem alicui ciuitatẽ pro carcere aßignare, uel ſub uadimonio dimittere*[e]*, an huiuſmodi dicitur ſolutus? & hic uidetur probari, non eſſe ſolutum*[f]*.*

¶Solutũ non intelligimus eum, qui licet uinculis leuatus ſit: manibus tamẽ tenetur: ac ne eũ quidem intelligimus ſolutũ, qui in publico ſine uinculis ſeruatur.

VLP. LIB. LVIII AD EDICTVM.

L.ex. XLIX.

BOnorum appellatio, aut ciuilis, aut naturalis eſt,

¶Naturaliter bona ex eo dicũtur, quod beãt, hoc eſt

BONORVM. *Bona accipiuntur & naturaliter et ciuiliter: Naturaliter cum id ſolum ſignificant quod beat, id eſt prodeſt: unde quod ſupereſt, deducto ære alieno, bonorum appellatione naturali ſolum comprændi=tur. Ciuiliter uero id intelligitur, quod etiam onera admixta habet, ut hæreditas, uel id quod bona fide poſſidemus, atque ita Accurſius interpretatus eſt. Ego aliã fuiſſe*

c l.ij. de libe. ho.ex.

d l.qui in carcerem. quod me.cau.

e Ange. l. ſi a bonæ. ſupra de rei uend.

f l.ne.nõ .§.j. ex quibus cau.ma.

fuiſſe iuriſconſulti ſententiam exiſtimauerim, nam bona ex naturali ſignificatione omnia comprændūt quæ proſunt, ex ciuili ad facultates tantum referuntur. In naturali ſenſu eo modo hæc dictio accipitur, quo apud Græcos τὰ ἐσθλὰ *de quo extat diſtichon:*

beatos[a] faciūt: beare enī eſt prodeſſe. ¶ In bonis autem noſtris cōputari ſciēdū eſt, nō ſolum quæ dominij noſtri ſunt: ſed etſi bona fide a nobis poſsidentur, uel ſuperficiaria [b] ſint. ¶ Aeque bonis adnumerabitur, etſi

Ζεῦ βασιλεῦ τὰ μὲν
ἐσθλὰ καὶ ἐυχομένοις
καὶ ἀνεύκτοις.
Αμμι δίδου τὰ δὲ λυ-
γρὰ καὶ ἐυχομένων ἀπε-
ρύκοις.

Quod nos ita uertimus.
Siue uelint homines ſeu
nolint, Iuppiter illis
Da bona, quæ mala ſūt
etiam cupientibus aufer.

Hinc antiquis Iouis epitheton eſt Optimi, quod Cicero interpretatur beneficentiſsimi. Igitur cū ſenſu naturali bona dicerentur quæcunq; nobis beneficiunt, lex ciuilis ad facultates noſtras hoc traxit, quoniā & hæ proſunt, utilesq; nobis ſunt, hinc diſtinctio bonorum corporis et animi apud Philoſophos.

a ¶ BEATOS. *Beati dicuntur diuites, quia cæteris pdeſſe poſſunt, & debēt. Iuuenal. Vetulæ ueſica beatæ. Sic appellātur etiam fœlices, nō abſimili ratione. Vergil. O terq; quaterq; beati. Fit & inde diminutiuum beatulus, Perſio: Beatulus alto Compoſitus lecto, eodem ſenſu.*

b ¶ SVPERFICIARIA. *Bona hæc ſunt eius q̄ in alieno ſolo ædificiū poſsidet, nā utilis in rē actio huic datur:*

g l.ij.ſupra de ſuperfi.

tur[g]:diſtatq; ab emphyteota,qđ ille & ſolũ & meliorationes ſuas à domino recognoſcit,certamq́; ex hac cauſa penſionẽ præſtat:hic plerunq; nihil pendit, nec meliorationes à domino habere dicitur,niſi ſuperficiẽ quoq; conduxerit,imò finito contractu indiſtincte eas illi auferre licet. Et hinc argumentari poſsumus, ius quod quis ex conducto habet,bonorum appellatione contineri.

quid eſt[c] in actionibus,petitionibus, perſequutionibus:nam hæc omnia in bonis eſſe uidentur.

c ¶ ETSI QVID. Quod ergo nobis uel actione in perſonam, uel petitione in rẽ, uel officio iudicis debetur, in bonis cõputatur: nã & nuda bonorum appellatione dubium non eſt nomina,huiuſmodiq́; iura cõtineri. Hincq́; conſequens eſt,in generali bonorũ obligatione ea quoq; comprændi,quæ bona fide poſsidemus, ut hic traditur:eorum enim cauſa nobis actio cõpetit,à Publicio prætore conſtituta[h].

h Rom. ſing. 630.

IDEM LIB. LXI. AD EDICT.

Lex L.

NVrus appellatio etiam ad pronurum,& ultra porrigenda eſt.

NVRVS.Cũ in aliquo actu fit nurus mentio,de pronuru quoq; & ulterius intelligi poteſt:quapropter cũ in edicto prætoris infames pro quibuſdã affinibus & nuru poſtulare permittantur,poterũt etiã pronurũ tueri[a]:& cum rupto teſtamẽto per petitionẽ bonorũ poſſeſſionis cõtra tabulas conſeruetur legatum nurui pro dote factũ,idem erit ſi pronurui debeatur[b],et ſicut poſſumus nurui

a l.cui.§. affini.de poſtu.

b l.uirilis.§.nurus. de lega. præſtan.

nurui noſtræ donare, ita & pronurui[c], *hæc tamen interpretatio non procedit, cum ipſius nurus perſonã reſpicimus: ut ſi tibi promiſerim pro tua nuru, non intelligitur de pronuru*[d], *proprie enim nõ eſt nurus, quod indicat Iuriſconſultus dum dicit, appellationem porrigẽdam. Porrigere enim eſt extendere, alioquin dubitandũ non erat, an ſicut eã quæ ex adoptiuo filio nurus fuit uxorem ducere non licet, ita nec pronurũ liceat*[e]*: itẽq; an edictũ prætoris quo qualemcunque fideiuſſorem nurui in iudicio ſiſtendæ ſufficere ait, ad pronurum extendatur*[f]. *Sanè ſicut appellatio nurus ad pronurũ protenditur, ita & ſoceri, generi, nepotis, aui, ad proſocerũ, progenerum, pronepotem, proauum*[g]*: quod inferius ſuo loco explicabimus.*

c l.iij.§.ſocru&. de don. inter ui.

d l.ſi quis ita. de teſt. tut.

e l.adopt.§.nurus. de rit. nup.

f l.ij.§.prætor. qui ſatiſd.cog.

g l.gallus.§. forſitan. de lib. & poſt.

CAIVS LIB. XXIIII. AD EDICTVM PROVIN.

Lex LI.

APpellatione parentis non tantum pater, ſed etiam auus & proauus, & deinceps omnes ſuperiores cõtinẽtur: ſed & mater, & auia, & proauia.

APPELLATIONE. *Parentis appellatione pater, auus, proauus, abauus, atauus, tritauus, etiã ex ſermonis proprietate continentur: quod & in ſuperioribus benigna interpretatione admittẽdum eſt, alioquin hi ſolum maiores dicerentur*[a]*: atque ita proprio uocabulo Romanos uſos accepimus*[b]*, non quod pater, & auus, & deinceps maiores non dicerentur, ſed quod cum ultra tritauum parẽtes non dicerẽtur, neceſſario qui ſupra erant,*

a l.iiij.§.prætor.de in ius uo.

b l.ſi.§.parentes.de grad.

erãt maiores appellabãtur,ut parẽtes inſint maioribus, ſicut ſpecies ineſt generi,nã et huiuſmodi dictio eos ſimpliciter quandoq; cõprændit,qui natu maiores ſunt: ut cum M.Portius Cato Tuſculo ortus primus ſui nominis in ſenatũ allectus,uetuſtiſſimos ſenatores,qui Reipublicæ fundamẽta iecerant,maiores ſuos apud Salluſtiũ appellat. Quapropter Vallæ ſententiam non omnino probo,in elegantijs ſuis à Iuriſconſulto noſtro diſſentientis. Et hinc receptum eſt,ut conſtitutio Pontificum,qua defunctos in ſepulcro maiorũ ſuorum tumulari debere cautum eſt[c],ita obſeruetur,ut in patris & aui conditoriũ quis potius deferatur[d],quàm in eorum,qui deinceps fuerũt, locum:quod & obſeruandum erit,cum principis edicto unuſquiſq; habitare in ea urbe cõpellitur,in qua ipſe et maiores ſui nati ſunt[e],tametſi alij aliter. Sanè parentes hodie uulgò intelliguntur eiuſdem gentis, & inuicem quoquo modo coniuncti,quod & Hieronymum non latuit Lib. aduerſus Rufinum II. Hinc & parentela, quæ dictio apud Capitolinum in Gordiano legitur. Quapropter in edictis quæ uulgari ſermone cõcipiuntur,uel ab imperitis compoſita ſunt,hæc ſignificatio erit accipienda,ſi igitur perduellium parentes capiendi honoris ius huiuſmodi edicto amiſerint, & affines & cæteros aliqua ratione coniunctos excludi Angelus reſpondit[f], cui aſſentio:niſi ratio cõſtitutionis aliud ſuaderet. Sed quod de parẽtibus Iuriſcõſultus inquit,an idẽ eſt & de patre? & Accurſius negat[g],proprie enim ad ſolum genitorẽ refertur:interpretatur tamen plerunq; lex,ut patris nomine auus demonſtrari intelligatur[h].

c Oldr. conſi. 25.
d l. lex quæ. uerſi. maiorum. C. de adm. tut.
e Iaſ. d. l. iiij. §. prætor.
f §. œconomis. in autẽ. de alien. & emph.
g l. lege. de rinup.
h l. iuſta. infra eo.

PATRONI.

PATRONI. *Sicut domino ſubijcitur ſeruus ita patrono libertus. Accipitur & patronus pro defenſore eorum quos in clie̅tela habet, primumque locum poſt patrem in officio apud clientem obtinere patronus debet. Hinc & iura patronatus, quæ uel in libertos habemus, uel in clientes, quorum hodie inſtar obtinent, quos barbara uoce Vaſallos uocamus. Sanè huius reſponſi duplex eſt interpretatio, poteſt enim intelligi, ut quæ iura de patrono loquantur, eadem & de patrona, quæ ſeruu̅ manumiſerit, intelligi debeant: quandoquidem dubium no̅ eſt, quin maſculinu̅, ut uulgò dicitur, fœmininu̅ contineat, atq; is ſenſus omniu̅ calculo probatur, niſi quod aliter ſpeciali ratione conſtitutum quandoque legere eſt*[a]. *Poteſt & alio modo accipi, nimirum ut quod de patrono dicitur, de eius quoque uxore dictum cenſeatur, ut patronam hic pro patroni co̅iuge declaremus. Veru̅ hæc expoſitio haud quaq; placet, quoniam huiuſmodi proprie patrona no̅ eſt, licet bonis moribus conueniat, huic etiam reuerentiam à liberto exhiberi, & ideo ſine uenia in ius uocari non debeat*[b].

VLP. LIB. LXIII.

Lex LII.

PAtroni appellatione & patrona continetur.

PAVL. LIB. L. AD EDICT.

Lex LIII.

SAepe ita compertum e̅, vt coniuncta pro diſiun=

SAEPE *ita compertum. Proſequitur eleganter Iuriſconſultus, & declarat, que̅admodum plerunq; una dictio pro alia ponitur, ut coniunctiua pro diſiuncta, &*

a l. ſicut pat. de op. lib.

b l. j. C. de in ius uoc.

cum nulla appoſita eſt, quo caſu oratio dicitur ſoluta, id eſt neq; coniunctim, neque diſiunctim connexa, fieri interpretatonem ex ſubiecta materia. Sunt autem coniunctæ dictiones, & , que, atque, ac: Diſiūctæ, aut, uel, ue, ſeu. Addit diuus Auguſtinus, in ea quam ſcripſit grammatica, nec, neq; diſiunctiuā

c l. ſi ita quis ſtipul. ſupra de uerb. ob liga.

eſſe[c]*, quod noſtri nō ad* ctis[a], & diſiuncta pro con-
mitterent, coniunctim iūctis accipiātur. Interdum
enim negant, & ideo ſoluta pro ſeparatis. Nam
quamuis alterum non cum dicitur, apud ueteres
fiat, committitur ſti-
pulatio[d].

d l. ſi is q cc. §. cū ita. de reb. dub.

a ¶CONIVNCTA *pro diſiunctis. Negari non poteſt, quin regularis coniunctiuæ ſignificatio ſit, ut coniūgat, & utriuſq; cōiuncti concurſum requirat*[a]*: quod procedit, niſi ex re ipſa, uel argumento de quo agitur, aliud iudicari æquum ſit. Quid enim ſi repugnantia copulentur? tunc dubiū non erit, pro diſiūcta accipi: ut cum quis fundū, eiuſq; uſumfructū* Titio *legat*[b]*. Quid ſi eiuſdem ſignificationis duæ dictiones coniūgantur? nā & tum ad diſiunctā, uel potius expoſitiuā ſignificatio trahetur*[c]*. Quid ſi ſecundū hūc ſenſum abſurdū aliquod conſequeretur? ut cum quis filios & hæredes ſubſtituit*[d]*, uel filijs & hæredibus ſtipulatur. Sed & ubi uerba īter quæ copula additur, ex ſe principaliter non autem alterius reſpectu, proponūtur, diſiunctim fit interpretatio, ut lege* XII. *tab. cum dicitur, Agnatorum gentiliumq; hæreditas ſit: prius enim agnati admittūtur, nam & hoc æquitas ſuadet. Sicut cum pater filios & nepotes inſtituit*

a l. ſi hæredi. de cōdi. inſti.

b l. ſi titio. de uſu. leg.

c l. j. ſupra de pac.

d Bart. l. gallus. §. etiā. de liberis & poſth.

tuit[e]*,cæterum & idem eſt, quoties orationibus ſeparatis coniuncta interſeritur, quæ & ipſæ alicuius ſpeciei reſpectum non habent ut ſi lege notari infamia dicantur, qui depoſitum abnegauerint,& qui ſocio tutelæ mandati condemnati*[f]*,& qui calumniæ præuaricationiſq; iudicati ſint. Eadem ratione concurſus non ſit, cum duo adiectiua multitudinis numero abſq; aliquo ſubſtantiuo proferuntur*[g]*,ut lego empta & parata gratia uxoris: perinde enim eſt ac ſi dictum eſſet,lego empta,& lego parata. Idemq; eſſe arbitror, quoties ea adiectiua ſubſtãtiuum reſpiciũt generale,uel indefinitũ*[h] *ut idem ſit,ſiue empta & parata legantur, ſiue res emptæ & paratæ: prioris enim legati uerba in hæc reſoluuntur. Quapropter cui ueſtes emptæ & paratæ legantur,eas etiam obtinebit quæ paratæ,licet nõ emptæ ſint*[i] *Si igitur alicui ſeruos uernas & textores legauero,mihi uerius uidetur, etiã eos deberi qui ſimpliciter uernæ uel textores ſint*[k]*:quod Socinus probauit, licet Bart. diſſentiat. Sed & ſi nomina appellatiua coniũctim prolata proponantur,ſi materia odioſa non ſit, putarim hunc concurſum non requiri:ut cum quis medicis & doctoribus legat,nec enim requiremus eundem & medicum doctorem eſſe*[l]*. Idem in conſtitutione quæ debitores fugitiuos & ceſſantes aliqua pietate proſequatur*[m]*,quod ſi odioſam quandam ſeueritatem exerceat,non niſi qui idem & ceſſans & fugitiuus ſit,ea coërceri humanius eſt*[n]*.*

agnatorum[b] gentiliumq;, pro ſeparatione accipitur:

e d.l.gallus. §.j.

f l.j. de his qui no.infa.

g l. ea tamen. de leg.iij.

h l.j.de iuſti. & iur.

i l.qui cõcubinam. de leg. iij.

k l.ſi is q cc.§. utrũ.de reb. dub.

l Bal. & Iaſ. d.l.j.

m Rom. conſ. 104.pater.

n Ang. conſ. 16.uiſis.

b ¶ AGNATORVM. *Verba ſunt legis* XII. *tab.*

quorum mentio eſt libro Rhetoricorum *ad* Herennium *primo.Si paterfam.inteſtatus moritur,familia,pecuniaq́; eius agnatorum gentiliumq́; eſto. & rurſus: Si furioſus exiſtat,agnatorum gentiliumq́; in eo pecuniaq́; eius poteſtas eſto.Sunt autem gẽtiles,quos uulgò uocamus,eiuſdẽ parentelæ.*Eos *ita in* Topicis*Cicero diffinit: Gentiles ſunt, qui eodẽ inter ſe nomine ſunt, qui ab ingenuis oriũdi ſunt, quorum maiorũ nemo ſeruitutem ſeruiuit:nam ſine dubio latior gẽtis quàm familie eſt ſignificatio. Suet. in* Nerone: Ex *gente* Domitia *duæ familiæ claruerunt.* Et *rurſus in Cæſare:*Cuius *gentis familia eſt noſtra.* Igitur *gentis nomẽ agnatos & cognatos continet.*vnde *cum prius agnatorum mentio facta ſit,ſequitur ut de cognatis ſub gentilium appellatione accipiamus: quam interpretationem* Accurſius *probat.*Alij *gẽtiles clarioris* familiæ agnatos exiſtimant,quã interpretatiouem in lege* XII. *tab.propter Ciceronis diffinitionem probauerim: poſtea enim etiam qui à ſeruis oriundi erant,gentiles dicti ſunt.*Plin. *lib.*XXXIII. *Singuli* Marcipores Lucipores'*ue dominorum gentiles uitam in promiſcuo habebant.*

at cũ dicitur[c], ſuper pecunia tutela'ue ſua,tutor ſeparatim ſine pecunia dari nõ poteſt:& cũ dicimus, quod dedi aut donaui ,utrunque continemus.Cum uero di*

c ¶ AT CVM *dicitur.* Diſiunctiuæ *dictiones ſunt, aut,uel,ue,ſeu,ſiue:in his regula eſt,ut non utrunque diſiunctum, ſed alterum tantummodo requirant: quæ tamen plerunque non obſeruatur, ut cum alterum ſine altero*

altero eſſe nequit:ueluti in lege qua iubetur tutorem ſuper pecunia tutela'ue pupilli dari:cum enim pupilli cuſtodiæ tutor datur,conſequenter etiam rebus datur,curaq; pecuniæ pars adminiſtrationis ipſius tutelæ eſt:nam & quum inter genus & ſpeciem diſiuncta ponitur, plerumq; in coniunctam tranſit[a]*. Sed & ſi Titium uel Seium inſtituero,uel tutores conſtituero,uel legatum fidei'ue commiſſum illis dedero,cõiunctim huiuſmodi diſpoſitio accipietur*[b]*,ne propter perſonæ incertitudinem reddatur inutilis:quod & generaliter admittendum eſt, quoties uel ex ui uerborum,uel ex alijs legibus,uel ex præſumpta loquentis mente hoc infertur.Primi caſus exemplum eſt,in dictione ſeu*[c] *quæ ampliandi uim habet:quapropter ſi quis donet pecuniam quam Peruſij ſeu Patauij habet,utranque donaſſe intelligitur: idem enim eſt,ac ſi pecuniam quam Peruſij,uel etiam Patauij habet, donaſſe ſe dixiſſet:quoniam diſiunctiua hæc duplex ſubdiſiunctiuæ coniunctæq; ſimul uim habet*[d]*. Secundi exemplum in lege aquilia accipitur, cum in ea punitur qui quadrupedem uel pecudem iniuria occiderit: declaratur enim alibi quadrupedem,id eſt pecudem, intelligi debere,ut diſiũcta pro expoſitiua ſcripta ſit.At cum quis ita ſubſtituit, ſi filius meus, aut filia hæres non erit, Seius eſto:clarum eſt ex mente teſtatoris diſiunctam pro coniuncta accipi*[e]*,ne cum altero filiorum concurrat extraneus.Idemq; in ea ſubſtitutione, ſi filius meus inteſtatus, uel ſine liberis deceſſerit*[f]*,non enim ueriſimile eſt uoluiſſe teſtatorem nepotes ſuos excludere, quia filius teſtatus non ſit.*

a l. Q. Mutius.de aur.le.

b l.pen.C.eo.

c l.ſi quis ita leg.de aur. leg.

d l.ij. ad leg. aquil.

e d.l.ſi is qui. §.fi.

f l.generaliter. C.de inſtitu.

d ¶CVM uero dicimus. Solutam pro ſeparatis poni præter regulam eſſe oſtendit dictio interdum, cuius natura eſt de frequentioribus caſibus excipere: niſi ergo ex ſubiecta materia aliud appareat, ipſe arbitror ſolutã orationem in coniunctam magis, quàm diſiunctam inferre. Vnde cum uerba tũc coniuncta dicantur, alterutrũ fieri non ſufficiet[g]: licet alij aliter, etiã crebriore calculo. Contra quos etiam eſt ueterũ Rhetorum ſententia, qui διάλυσιν id eſt diſſolutionem uocant, quam iuriſconſultus hic ſolutã dicit, eam ſic Cicero diffiniuit: Diſſolutio eſt quæ cõiunctionibus uerborum è medio ſublatis, partibus ſeparatis effertur, hoc modo: Gere morem parenti, pare cognatis, obſequere amicis, obtempera legibus. Item, Deſcẽde in integram defenſionem, noli quicquam recuſare, da ſeruos in quæſtiones, ſtude uerũ inuenire. Quod loquendi genus & acrimoniam habet, & uehementiſſimũ eſt, & ad breuitatem accõmodatum: hæc ille. Cæterũ dubiũ non eſt, in quibus caſibus diſiũcta impropriæ accipitur ut coniungat, multo magis ſolutã coniungere: & rurſus. Quoties coniũcta diſiũgit, & ſolutã diſiũgere, uidetur enim huiuſmodi ſoluta oratio ambigua eſſe: quæ in alterutrã ſignificationẽ cõmode uerti poteſt. Sanè in huiuſmodi oratione illud proprie procedit, quod quãdoq; Accurſius dixit, punctum loco copulæ eſſe.

cimus[d], quod eũ dare facere oportet, quoduis eorum ſufficit probare.

¶Cum uero dicit prætor, ſi donum, munus[e], operas

g l.in eo.§.ubi infra tit.j.

h l.iul.de bon. lib.

e ¶SI DONVM, munus. Edixerat pretor[h] ſi donũ mu-

munus, operas à patrono impoſitas libertus redemiſſet, aduerſus eius tabulas bonorum poſſeſsionē patrono non daturum. Pone ergo ſolū donum fuiſſe impoſitum, ut libertus poſsit libere teſtari illud debebit redimere: nō autē deſideratur, ut etiā non impoſita redimat: qd' ſi munus quoque & operas impoſuerit, etiam hæc redimenda ſunt.

redemerit, ſi omnia impoſita ſunt, certū eſt omnia redimenda eſſe: ex re ergo pro cōiunctis habentur, ſi quædā impoſita ſūt cætera non deſiderabuntur. ¶Item dubitatum[f] eſt, illa uerba, ope, cōſilio, quēadmodū accipiēda ſint, ex ſentētia cōiungētiū aut ſeparantium: ſed & uerius eſt, & Labeo ait, ſeparatim accipienda: quia aliud eſt factum eius qui ope, aliud eius qui conſilio furtum facit: ſic enim alij

f ¶ITEM dubitatū. Eum, cuius ope, conſilio, furtū factū ſit, furti teneri lex ait: unde dubitatū eſt, an coniūctim hæc uerba accipi deberent, an ſeparatim: uariaueruntq; in hoc antiquorum ſententiæ, ſed Labeo eos, qui ſeparatim accipiēda dixerūt, probauit: quod aliud ſit conſilio, aliud ope furtum fieri. Vnde qui ſolam opem adhibet, furti tenetur, tametſi ipſe non conſuluerit, furtū fieri debere, quod ut uerum ſit, defendi tamē & illi poſſunt, qui cōiunctim accepere: quoniam non ſat ſit opem præſtare, niſi eo cōſilio, id eſt animo præſtetur, ut furtū fiat. Si ergo cōſiliū pro ſuaſione accipiamus, ſoluta illa oratio diſiūctiuæ, ſi pro doloſa adiuuātis intētione, cōiūctim intelligetur. Et hic uerus eſt huius reſponſi

ſenſus,quem nec Accurſius,nec cæteri ſatis percepere.
g ¶ ALII *condici.Scilicet ei qui opem tulerit: quod tunc procedit,cum ad eum res peruenit, uel cum fur ſoluendo non eſt*[i]*:ipſe enim in ſubſidium tenetur, alioquin nec contra eum qui opem præſtitit furtiua condictio cõpetit: atque ita uulgò dicitur*[k].

condici[g] poteſt,alij non poteſt[h].Et ſane poſt ueterũ autoritatem eo peruẽtum eſt, ut nemo uideatur feciſſe,niſi & conſilium malignum[i] habuerit:nec conſilium[k] habuiſſe nocendi,niſi & factũ ſecutum fuerit.

h ¶ NON *poteſt. Scilicet ei qui conſuluit,quando aliàs furtũ facturus quis erat*[l]*: atque ita Accurſius ſenſit*[m]*,& pleriq; ſequuti ſunt.In dubio tamen contra conſultorẽ præſumemus, eum uidelicet cauſam delicto præſtitiſſe:nec enim poſtq̃ quis omnino furari conſtituit,ſolet cõſilium petere,ſed cum adhuc dubius eſt.Quapropter qui conſilium dediſſe probatus fuerit,furti cõdemnabitur.niſi ipſe oſtendat,etiam ſi non conſuluiſſet, nihilominus furem idem fuiſſe facturum*[n]*,nã tunc leuiore pœna arbitrio iudicis ex communi ſentẽtia afficietur*[o]*, ut merito antiquũ carmen celebretur:Malũ conſiliũ conſultori peſsimum.*

i ¶CONSILIVM *malignum.Id intellige,ut ſi criminaliter agatur,lata culpa non idẽ ualeat quod dolus*[p]*: quod ſi ciuiliter,cum in cauſa furti qui condemnatus eſt ipſo iure notetur infamia*[q]*, uidetur tunc latam culpam ſufficere:qua de re alibi latius diſſeritur*[r].

k ¶ SECVTVM. *In ſimplici cõſilio cogitationeq; uera iuriſcõſultus prodit*[s]*, quod ſi ultra cõſiliũ conatus*

i l. peculiũ. §. ſi opem. de pecul.
k l.proinde.de condict.furt.
l l.non ſolum. uerſi.attili. de iniur.
m c.j.de offi. deleg.
n Ang.l. furti. §. ope. de furt.
o c.ſicut dig.§. quia uero.de hom.
p l. lege corn. de ſicar.
q l.j.de infam.
r l.inaction.de in lit.iur.
s Fely.in tracta.

aliquis interuenerit[t], in atrocibus delictis regula eſt pœnam irrogari[u], in leuibus nō irrogari[x]. Qua ratione ſi etiam de atroci crimine ciuiliter agatur[y], conatus ſine effectu nō punitur: idemq; eſt quoties delictū nihil nocuiſſet, ut cum quis falſum committit, quod alicui damnū inferre nō poteſt[z]: idemq; ſi ante delictum quis ſponte pœnitentia ductus deſtiterit[a]. Cæterū & in hac re in primis legis uerba penſitāda ſunt, nam ſi actum perfectū uerba reſpiciunt, qui nōdum perfecit non tenetur, ut cū infligitur pœna ſi qs appellauerit, actus enim cōſummatio per uerbū præteriti temporis denotatur[b], aliud eſt in futuro ſi appellabit[c]. Sed & ubi ipſo iure pœna irrogatur, perfectum oportet fuiſſe crimē[d]: quod & in legibus municipalibus obſeruatur, quia interpretationē extra uerborū uim nō recipiunt. Aliud autē eſt crimen, aliud conatus: hic in itinere, illud in meta eſt.

VLP. LIB. XII.

Lex LIIII.

Conditionales[a] creditores dicuntur hi, quibus nondum competit actio,

CONDITIONALES. *Creditor cui ſub conditione debetur, interim proprie creditor nō eſt, cū ab inuito extorquere nihil poſſit: ſed poſt euentum conditionis uere eſt creditor, quæ conditio cum in contractibus retrotrahatur, cēſetur uſq; à principio creditor fuiſſe[a]. Et ideo diſpoſitio quæ generaliter de debitoribus uerba faciat, in dubio de eis quoq; intelligetur, qui ſub cōditione debuerunt. Quapropter cum teſtator hæredi mandaſſet, ut omnia debita Titij diſſolueret[b], reſpondere* pleriq;

t l. is qui cum. C. de ſicar.
u l. ſi quis nō. C. de epiſco. & cler.
x l. j. quod quiſq; iur.
y Bal. l. ſi conſtiterit, C. ſi. reg.
z l. damus. C. de fal.
a l. qui ea. de furt.
b Car. c. præterea. de appellat.
c Ioā. And. c. perpetuo. de elec. in 6.
d Barto. l. j. de ſicar.

a l. is cui. de act. & ob.
b l. j. l. ſi ſtipu. fuerim. §. j. de uerb. obl.

pleriq; etiã ad dotem, quã ſoluto matrimonio uxori ſuæ Titius reſtituere omnino debebit, obligari. Nam et ſi cõſtitutum ſit, ut re uenali proſcripta, tenecãtur qui ius habent illud in ſcriptis intra certũ terminũ exhibere, aliàs ea res emptori euinci nõ poßit[c]*: cenſuerunt ueteres ius quod ſub conditione cõpetere poteſt, in proſcriſ ſionem redigẽdum: non enĩ huiuſmodi legis uerba magis ad præſens*

eſt autem competitura[b], vel qui ſpem[c] habent vt competat.

q̃ ad futurum tẽpus referũtur. Accedit his, quòd fideiuſſor ſub cõditione, ſi principalis nõ ſoluerit, promiſiſſe uidetur, & tamen dubium non eſt, quin debitor ſit[d].

c Raph. Iaſ.d. §.j.

d Barto.l.j. ſi. cer.pet.

b ¶COMPETITVRA. *Vt quia promiſſum ſit cum morietur, certũ enim eſt hãc conditionem aliquãdo eventuram: uera tamen conditio illa eſt, quæ omnino eſt incerta, ante cuius euentum nõ oritur nec obligatio, nec actio, ut infra attingemus*[e],

e l.cedere.

c ¶VEL QVI *ſpẽ. Videtur hic probari ſi ſpes nulla ſubſit quod cõditio eueniat, creditoris loco nõ eſſe, ſic ut nec illud pignus uidetur, quod ueriſimile eſt fore, ut nunquam luatur, quod Bar. ſenſit*[f]*. Sanè ſpes in iure uarijs modis accipitur: alia enim eſt quam uigilãtium ſomnium Plato appellat, nos remotam dicimus, ut cũ agnatus agnato ſucceßurum ſe opinatur, & hæc nullius effectus eſt: alia eſt paulò proximior, ut quã filius in hæreditate patris concepit, & huius quãdoq; propter naturale uotum parentum ratio habetur*[g]*: alia eſt quæ ex præſenti iure nititur, ſemperq; in conſideratione eſt: ut in eo*

f l. in quorũ. de pig.

g l.nec ei.§.præterea. de adop.

qui

qui per fideicommiſſum alicui ſubſtitutus eſt, niſi enim huiuſmodi ſpes probabilis eſſet, ei per cautionem fidei commiſſi nomine prætor nõ ſuccurreret[h]*. Idem in eo qui eſt ſtatuliber, & præſentẽ ſpem habet, ut quia hæreditas adita ſit, quod & in contractu conditionali obſeruamus. Vnde illa clauſula quæ in contractibus ſolemus dicere, nos remittere omne ius quod habemus, uel habere ſperamus, ad ius ſolum præſens trahitur, uel ad futurum, quod tamen ex cauſa præſenti habere ſperamus*[i]*, ut Bart. ſcripſit.*

h l. ij. de ſtat. lib.

i l. poſt emancip. §. fin. de lib. leg.

PAVL. LIB. XVI. BREVIS EDICT.

l. ex. LV.

CReditor[a] autem is eſt, qui exceptione perpetua ſubmoueri nõ poteſt: qui autem exceptionem temporalem timet, ſimilis eſt[b] conditionali creditori.

CREDITOR. Quamuis qui exceptione perpetua, puta pacti de nunquam petendo excluditur, ipſo iure ſit creditor, imò niſi exceptio opponatur, obtineat, attamen quia ueriſimile eſt reum in re ſua fore diligẽtem, & actori præſcripturum, talis creditor non intelligetur: conſiderat enim lex effectum. Et ideo ſi petente creditore uelit lex etiam indicta cauſa debitorem in carcerem detrudi, hũc caſum excipiemus: quoniam nec is proprie creditor eſt[a]*, qui exceptione perpetua ſubmouetur nec proprie debitor, qui eam habet: idemq́; cum dubium eſt, an perpetua exceptio futura ſit*[b]*, ut cum promiſi nõ petere donec Titius conſul fiat.*

a l. creditores. ſupra eo.

b l. ſufficit. de condi. ind.

b ¶ SIMILIS eſt. Sicut enim conditionalis creditor

euentum

euentum cõditionis, ita iſte diem expectat[c]: alioquin non paucæ ſunt differentiæ inter hos caſus. Sed ſufficit ſimilitudinem eſſe reſpectu eius rei de qua agitur[d]: unde ſimilia dicuntur, quæ eadẽ ratione innituntur, uel quæ in effectu & cauſa conueniũt: idq; potius obſeruabimus[e], q̃ formã: quamuis quæ in forma nõ conueniãt, diſsimilia plerunq; appellẽtur. Vnde quod noſtrates Dialectici aiũt ut tollatur conſequẽtia ſufficere inſtantiam, accipiendum eſt, ſi inſtãtia de ratione deducat, non ſimpliciter de pronunciato[f].

c Bartol. l. ita ſtipu. in. j. q. de uerb. ob.
d d. l. ſufficit.
e l. j. §. igitur. de exerc.
f Iaſ. l. credito ri. de op. no. nun.

VLP. LIB. LX.
Lex. LVI.

COgnoſcere[a] inſtrumenta, eſt relegere, & recognoſcere. Diſpungere, eſt conferre accepta & data.

COGNOSCERE. Deſcriptio, ſubnotatio, cognitio, diſpunctio rationum inſtrumentorum'ue differunt. Deſcribimus ea, quorum exemplum accipimus. Subnotamus, cum quaſi inuentarium conficimus[a], adſcribimusq; quot corpora inſtrumentorum ſint, & de qua re. Cognoſcimus, cum ea legimus atq; relegimus: qui enim rationes recognoſcit, uerum eſt, eum ipſas cognoſcere, ſicut qui reddit, dat: qui repetit, petit[b]. Diſpungit rationes, qui data & accepta confert, excutitq;, & examinat: unde & diſpunctio, pro diligenti percontatione examinationeq; accipitur[c]. Opinor quia ueteres ſolerent rationes, cum data acceptaq; conſtitiſſent, tranſuerſo pũcto confodere: hinc Iuuenalis, moroſam auarãq; mulierem deſignans, quæ rationes diu peractas, abſolutasq; recognoſceret, Longi (inquit) relegit tranſuerſa diurni.

a l. fi. de bo. au to. iud.
b Bar. in rub. ſol. mat.
c l. ſi ſtatulib. pœnæ. in fi. de ſtatu.

diurni. Id *etiam expungere quandoq; appellatur*[d], *quod uerbum reijcere quoq; & de medio tollere ſignificat*[e], *quoniam ſuffragia puncto notabantur, unde quos ſeu indignos præteribant, expungere dicebantur.* d l.in oibus.ſu pra de diu. præſcrip. e l. pen. de re mil.

b ¶ §. LIBERORVM. *Huius reſponſi exemplum hoc affert Accurſius, ſi is qui opus Reipublicæ pollicitus poſtquam inchoauerit, deceßit*[f]: *hæres extraneus in quantum patrimonij partẽ tenetur: quod ſi ex liberis ſit, ſolum in decimam: interpretatusq; eſt diuus Pius inter liberos nepotem quoque ex filia contineri*[g], *quam interpretationem non procedere in priuilegijs quæ generaliter publicæ utilitati derogarent, communi ſententia receptum eſt. Idemq; ſi lege municipali agnati fœminas excluderent: uidetur enim, tum teſtator qui liberos inſtituit, prius de agnatis ſenſiſſe, & eum ordinem ſequutus, qui in inteſtati ſucceſſione ſeruandus erat*[h]. f l.pe.& ſi.de pollici. g l. j. de iur. im. l. quia. ſol.ma. h Bart.l.hæredes. §. cum ita.ad treb.

¶ Liberorum[b] appellatione continentur, non tantũ qui ſunt in poteſtate, ſed omnes qui ſui iuris[c] ſunt:

c ¶ SVI *iuris. Vt emãcipati & naturales: regulariter enim appellatiõe filij, etiã naturalis cõprænditur*[i], *naturæ enĩ id nomẽ eſt, nõ iuris ciuilis tãtũ & hoc niſi teſtatoris cõditio & dignitas*[k], *præſumptáue diſponẽtis mens aliud inducat*[l]. *Quid enim ſi legitimi adſint? potiores certe illi eſſe debẽt. Quid item ſi ab eccleſia emphyteotica bona pro ſe & liberis aliquis acceperit? ad naturales enim peruenire ea nõ poſſunt: nec uériſimile eſt de eis actũ fuiſſe, qui abhominato à iure*[m] *canonico concubitu orti* i l.tutelas. de cap.di. k l.ex facto. §. j.ad Trebel. l l.fi. de iu. de lib. m c. ſtatutum. ij. de hære. in 6.

orti ſunt,ſed & in materia odioſa humanius erit de eis nõ intelligi [m] *,dum tamen melior inde nõ fiat naturalium* ꝙ *legitimorum conditio,uel pater ipſe propter naturalium numerum priuilegia non conſequatur* [o] *: & hæc de naturalibus . At de ſpurijs aliud eſt, hos enim lex pro filijs non habet* [p].

m Bart.l. quia. de in ius uo can.

o l.ij.§.legitimos.de exc. tut.

p Auten.ex cõplexu.C. de ince.nup.

Et ideo conditio , ſi ſine liberis deceſſerit, fideicõmiſſo addita,propter ſpurium non deficit: quod ego arbitror uerum,etiam ſi per reſcriptum principis legitimatus ſit, quoniam lex incertũ illi patrem tribuit, nec præſumit ex legitimante ortum. Vnde parentis fideicõmiſſo grauati , confeſſio & tractatus ipſi obeſſe debet,nõ autem ſubſtituto, niſi uere probaretur ex eo natus,ut quia ex ancilla domi retenta,quæ cum alio non conſueſceret [q].

ſiue uirilis [d] ſiue fœminini ſexus ſunt, ex'ue fœmineo ſexu deſcendentes.

VLP. LIB. LVIII.

Lex LVII.

CVi præcipua cura rerũ incumbit, & qui magis ꝙ cæteri diligẽtiam & ſolicitudinẽ rebus quibus præſunt,debent , hi magiſtri [a] appellantur. Quinetiã ipſi magiſtratus per deriua

q Alb.l. filiũ. de his qui ſunt ſui.

d ¶ VIRILIS *ſexus.Differẽtia eſt ſubſtituat quis ex uirili,ſeu per uirilẽ ſexum deſcẽdentes,an per lineam uirilem:nã primo caſu etiã fœmina ex filio uel nepote nata continebitur,ſecũdo non continebitur: non enim per lineam deſcendit,niſi qui in linea eſt* [r].

r Mod.l. gallus. §. nunc de leg.ff. de lib. & poſt.

CVI *præcipua. a* ¶ *Magiſtrare moderari eſt,ut Feſtus*

ſtus inquit, unde magiſtri, nõ ſolũ doctores artiũ, ſed etiã pagorũ præfecti, quos uulgò Syndicos uocamus, uel collegiorũ, ſocietatũ'ue, quos Abbates appellãt. Hinc & magiſter populi Dictator, & magiſter haſtæ, qui auctionibus præeſt, & magiſter pecoris, ipſe cuſtos, & magiſter nauis, cui cura nauis demãdata eſt. Sic autẽ dicti ſunt, quoniã magis cæteris poſſunt, unde et magiſtratus, qui per imperia potentiores ſunt, quàm priuati.

tionem a magiſtris cognominantur, unde & cuiuslibet diſciplinæ [b] præceptores magiſtros appellari a monẽdo, uel mõſtrando[c].

b ¶CVIVSLIBET *diſciplinæ. Hinc legũ doctores magiſtri dicuntur, putauerimq; generaliter hoc nomine cõtineri Baccalaurios, Licẽtiatos, Doctores. Sicut enim athletæ tribus coronis more Græciæ antiquo inſigniri debebãt*[a], *ita in agone literario tres ſunt diſtincti gradus. Primus qui à bacca laurea ſumpſiſſe nomẽ uidetur, ſcholaſtico ordini proximior, quàm doctorũ. Secundus ad eos pertinet qui nondum inſignia ſuſcepere, electi tamen autoratiq; ſunt, traduntq; in materia fauorabili, hunc pro doctore haberi.*

a l. j. C. de athl.

c ¶VEL *monſtrãdo. Atqui ſuperius non à monſtrando, ſed quod magis cæteris curam præſtare debeãt magiſtros dictos ait, ſed ipſe arbitror illam etymologiam, hãc alluſionem eius uocabuli eſſe. Verũ fingamus aliquẽ huiuſmodi curã non præſtare, an idcirco magiſter nõ erit? & aiunt eſſe: quoniam nomen ab eo dicitur quod fieri deberet, licet non fiat. Qua ratione & Põtificem &*

Auguſtum appellabimus,qui ad uitam æternam pontem non faciat,& qui imperij corpus non augeat.

d ¶§. PERSEQVI. *Accurſius perſequi interpretatur,id eſt conſequi:nã qui ſatis accepit, puta fideiuſſores[b] uel pignora,perinde habetur ac ſi rem petitam cõſequutus eſſet[c]:quæ expoſitio mihi nõ probatur quia proprie illud perſequimur, quod nondũ ſumus conſequuti, quapropter & libro* II. *A.Gellius*: Non puto, *inquit,Cæcilium ſequi debuiſſe quod aſſequi nequiret.Verior igitur ſenſus eſt,ut quãuis aliquis ſatis acceperit,tamen adhuc dicatur perſequi: quia ſatisfactio pro uera ſolutione non eſt[d].In quo tamẽ articulo ſolet diſtingui:aut lex ſatisfactionem requirit,& ſufficit fideiuſſores,uel pignora offerre:aut ex forma cõtractus alicui ſatisfaciendum eſt[e],& ſoluere pecuniam opus eſt,quoniam in his non de ſimplici ſecuritate creditoris actum uidetur, ſed de actus perfectione, plenâq; liberatione, quam ſolutione demum facta conſequimur. Sanè & perſequi dicitur,qui officium iudicis implorat quapropter ſi caueri mihi poſtulem per fideiuſſores, quod in prætorijs ſtipulatiõibus regulare eſt[f], perſequi uidebor,expediuntur enim hæc officio iudicis[g].*

¶Perſequi[d] uidetur & qui ſatis accipit.

CAIVS LIB. XXXIII.
Lex LVIII.

Licet inter geſta[a] & facta videatur quædam eſſe ſubtilis differentia, attamẽ καταχρηστικῶς, inter factum & geſtum nihil intereſt.

LICET. *Quoniam ſupra geſtum rem ſignificare ſine*

uerbis

b l. item. §. j. quib. mod. pig.
c l. ſi rẽ. §. dicimus. de pi. act.
d l. j. ſupra qui ſat. cog.
e Auten. ſi qñ. C. de conſti. pec.
f l. j. §. ſtipul. de præt. ſtip.
g l. iubere. de iur. om. iud.

uerbis factam, ex Labeonis[a] *ſententia traditum fuerat. Eam differentiam Caius hic tanquam nimis ſubtilẽ contemnit: quia* καταχρηστικῶς, *id eſt, abuſiue inter factum & geſtum nihil intereſt. Laurentius Valla geſta referri ad Rempublicam, maioriſq; dignitatis eſſe tradidit, acta etiam de priuatis dici, quod non omnino probo, quandoquidem etiã de negocijs geſtis id uerbũ proferimus, qui tractatus ad priuatos pertinet. Ampla uero & faciendi eſt ſignificatio, quam hic explicat Accurſius, nos alibi commodius attingemus. Id ex hoc reſponſo ſumme annotandum eſt, uocem* καταχρηστικῶς *(Sic enim in antiquis codicibus legitur) id eſt abuſiue, plerũq; propria & ſubtili interpretatione reiecta, accipi: nimia enim iuris ſubtilitas, crux eſt, ut antiqui dicebant. Vnde illud Comici: Summum ius ſumma iniuria eſt. Fabius Quintilianus* κατάχρησιν *figuram eſſe autor eſt, ubi proprio nomine omiſſo, aliud uicinũ aſſumimus. Translationẽ uero, ubi nomen proprium deeſt, quo fit ut hãc neceſsitas excuſet, Vſurpationem ornatus, uel ratio carminis.*

a L. labeo.

¶ Paternos [b] libertos, recte uidemur dicere noſtros libertos: liberorum noſtrorum.

b ¶ §. PATERNOS. *Solebãt Quirites cũ repudiare uxorem uellent*[b], *libertum ſuum huius rei nuncium mittere, quod & Satyra ſexta Iuuenalis indicat:*

Collige ſarcinulas clamat libertus, & exi,
Iam grauis es.

b l. nullam. de diuor.

Dubitatum fuit, quẽ libertũ ſuum intelligeremus, & paternum quoq; ſeu auitũ ſuũ libertũ eſſe Iuriſconſulti

tradiderunt. Quod ſi à filio fortè milite caſtrẽſis peculij ſeruus manumiſſus ſit, is libertus patris dici nõ poterit: miles enim eius patronus eſt, nõ pater[c]. Cæterũ et filius, qui ex aſſignatione patris libertũ habet, ſolus ei patron⁹ eſt, nõ autẽ frater[d], quãuis ẽt quãtũ ad eũ recte paternus libertus dicatur.

c l. antepe. qui & a quib.

d l. j. de aſſig. lib.

rum[e], nõ recte libertos noſtros dicimus.

VLP. LIB. LXVIII.

Lex. LIX.

PORtus appellatus eſt cõcluſus locus, quo importantur merces, & inde exportantur: eaq; nihilominus ſtatio eſt concluſa atq; munita: vnde angiportum dictum eſt.

e ¶ NOSTRORUM liberorũ. Alij codices habẽt libertorũ: nã libertus[e] liberti mei meus libert⁹ nõ eſt, ſed uerior hic lectio eſt liberorũ, nã et ĩ antiq̃ßimis exẽplaribus una cõplexiõe ſic finit: Pater nos libertos nr̃os liberos, liberorũ noſtrorũ non recte nr̃os libertos dicimus. Sed an id obſeruabitur ẽt uiuẽte manumiſſore? & q͞a gñaliter Iuriſcõſultus loquitur, uериſimile eſt, hoc quoq; caſu ſnĩam hãc producẽdã, nec abhorret ut patris libert⁹ filij quoq; ſit, cũ rerũ paternarũ ĩ uita patris filij quodãmodo dñi habeãtur[f]. Caterũ q̃uis libertus filijfa. militis manumiſſore mortuo patris libert⁹ nõ dicatur, deferetur tñ illi ei⁹ hæreditas, ſecũdũ Iuſti. cõſtitutiones[g].

e l. modeſtinus. infra eod.

f l. in ſuis. de lib. et poſth.

g §. milit s. inſti. de ſuc. liber.

PORTVS. Portũ antiqui plerunq; pro inſula aut domo, ut feſtus, ĩquit, dicebãt: cuius rei rationẽ Iuriſcõſultus hic aſſignat, q̃d ſcilicet merces ĩ eã portarẽtur. Hinc à ſimilitudine, port⁹ appellari cœpta eſt, nauiũ ſtatio, qua

tio,qua incluſæ naues à uētis tutæ eſſent:iſq; frequētiſſimus eſt hu9 uocis ſignificatus.Sed et angiportū anguſtā uiā inter portus,id eſt domos,dixerunt:qua de re latius Grammatici diſſeruere.

LOCVS.*Locus fundi portiuncula eſt,fundus aūt intelligitur ſecūdum dñi mētem,q ex uno plures fūdos facere pōt,ſi qb9 qſq; finibus cōtineatur deſignauerit: quapropter et minimā ptē fundum dicem9,ſi talis fuerit eius affectio. Hinc eſt,quod ſtipulatio fundi ī genere nulli9 eſt momenti,propter incertitudinem,offerēdo enim uel ceſpitem terræ liberaretur promiſſor, ut quidam ſcribunt [a]. Sed & M.Ciceronis in quodā ioculari libello citantur hæc Carmina.*

IDEM LI. LXVIII. AD EDICT. Lex LX.

LOcus [a] eſt,non fundus, ſed portio aliqua fūdi. Fundus aūt integrū eſt aliquid:& plerunq; ſine villa fundū accipimus. Cæterū adeo opinio nr̄a & cōſtitutio locū a fundo ſeparat,vt modicus loc9 poſſit fund9 dici,ſi fundi aīo eū habuimus:nō eſt magnitudo locū a fundo ſeparat,ſed nr̄a affectio:& quælibet portio fūdi poterit fund9 dici,ſi iā hoc cōſtituerim9:nec nō & fūdus loc9 cōſtitui pōt,nā ſi eū alij adiūxerimus fundo,locus fundi efficitur.

Fūdū Varro uocat quē poſſim mittere funda:
Ni tamen exciderit qua caua funda patet.

Igitur niſi affectio teſtōris pbetur,ī dubio appellatione fūdi,de toto ītelligem9 [b]:nec ut ab hac īterpretatiōe recedam9 ſufficiet,ſi ī pl'es regiones cōmodioris culturæ gra tia fun-

a l.cum poſt. §. gener. de iur.dot.

b l. ſi defenſor.§.j.de in terro.actio.

tia fundum diuiſerit[c]*.Sed & ſi tibi quis partem fundi Corneliani legauerit,deinde eadẽ ſcriptura fundum Cornelianum leget,non ſola pars ſed totus debebitur:pars enim fundi,ut diximus,tunc pro toto habetur,cũ ea affectio eſt teſtatoris,ut non pars,ſed totũ ſit.Quod in propoſita quæſtione dici non poteſt, quomodo enim pro integro fundo habuiſſe eum teſtator uidetur,qui partem fundi tantummodo appellauit?ut meritò Pauli Caſtrenſis*[d] *ſententia,qui aliter exiſtimauit,reijcienda ſit.Cæterum etiam ſi domini affectio non probetur,putauerim partem fundi pro fundo accipi debere,quoties de falſo periurioq́; euitando ageretur,adiuuanda enim quoquo modo eſt interpretatio in humaniorem partem.*

c l.caius in fi. de leg.ij.

d l.plane .§.j. & fin. de lega.j.

¶ Loci appellationem [b], non ſolum ad ruſtica,verum ad vrbana quoq; prædia ptinere,Labeo ſcribit: ſed fundus quidẽ ſuos habet fines,locus vero latere poteſt, quatenus determinetur & definiatur.

b ¶ LOCI *appellationem.Locus ubi quid collocari poteſt,dicitur:eius autem* μεταφορικῶς *uaria eſt ſignificatio,ut cum dicimus quẽ loco obſcuro natum,uel loco fratris fuiſſe:illud enim ad genus nobilitatemq́; refertur, hoc uicẽ denotat:ſed & Ariſtoteli Ciceroniq́; loca ſunt argumentorum ſedes,hoc eſt uniuerſales propoſitiones, quæ particularia continent,ſicut loci corpora.In iure uero quandoq; locus generaliter accipitur*[e]*,& ex mẽte proferentis interpretationẽ capit.Qua rõne in prædijs urbanis locus ſine ædificio dicitur area:in ruſticis,ager.*

e l.fundi. infra eod.

At cum

At cum ſpecialiter reſpectu fundi locum dicimus, de portione aliqua accipimus. Quod ſi fundi Tuſculani dominus, ſimpliciter locũ ſuum Tuſculanum legat, ne ex incertitudine legatum uitietur, exiſtimauerim generaliter intelligendũ, ut integer fundus debeatur, nam & huiuſmodi expoſitio uulgari ſermoni alludit,

PAVL. LIB. LXV.
Lex LXI.

SAtiſdationis appellatio ne interdum etiã repro-

SATISDATIOnis.[a] *Satiſdare proprie dicitur qui dat fideiuſſores: Satiſfacit qui pignore uel qualibet alia ratione ſecurũ contẽtum'ue creditorẽ reddit*[b]*: Repromittit qui nuda ſtipulatione ſe obligat. Cauere uero uarie accipitur, in diſpoſitione prætoria ſatiſdationẽ requirit*[c]*, in ciuili ſolam promiſſionem, cum hypotheca bonorum, ut quidam ſentiunt. Quod ſi lex cauſa cognita caueri uelit, uel idonee, plene, recte, competẽter, ſufficienter'ue, tũc arbitrio iudicis etiã ſatiſdandũ erit*[d]*, ueluti ſi ſuſpectus ſit qui cauere debet, uel pignus præſtandum, alias nullius effectus eſſet*[e]*. Sanè qui ſimpliciter repromittit ex ui uerborum, nõ uidetur ſatiſdediſſe, licet lex propter creditoris cõſenſum ita interpretetur: ut ĩ deſenſore, quẽ lex ſatiſdare iubet*[f]*. quod & in eo dicendũ eſt, qui euidentiſſime ſit locuples: nõ enim lex, quæ ſatiſdationem requirit, de huiuſmodi homine ſenſiſſe uidetur*[g]*: quod uerum putauerim cũ ſatiſdatio idcirco ſolũ requiritur, quia quantum ad facultates, lex creditori conſultum uelit*[h]*: ſed ſi etiam celeritatem perficiendæ litis reſpiciat,*

a l.j. qui ſatiſ. cog.

b l.j. de præt. ſtip.

c l. ſancimus. C. de verbo. ſigni.

d Alexã. l. diuortio. §. interdum. ſol. matr.

e l. in omnibus. de iudi.

f l. v. §. nunc videamus. iud. ſolui.

g l. quicunq. ij. C. de fun. pat. lib. xj.

h l.j. vt leg. nom.

ſpiciat, fideiuſſio, tum quoq; præſtāda erit [i]*: cum noſtra quandoq; interſit, poſſe cū fideiuſſore experiri, qui non ita litigioſus, et tergiuerſator ſit, ſicut principalis, quiq; bonam fidem fortè agnoſcet. Cæterum & bonus uir, qui compulſus ſatiſdare, propter paupertatē non poſſit, repromittēs cū iuriſiurā di religione, admittetur* [k]*, ne eum ad impoſſibilia obligare lex uideatur, uel aliàs ius ſibi iam quæſitū amittat* [l].

i l. minor. i. fi. de procur.

k l. ſaſ. l. j. in fi. qui ſatiſdare cog.

l §. ſed hodie. inſt. de ſat.

miſſio cōtinebitur, qua contentus fuit is, cui ſatiſdatio debebatur.

CAIVS LIB. XXVII. AD EDICTVM PROVINC. Lex LXII

Tigni appellatione in lege X I I. tabularum

TIGNI. *Legis X I I. tabularum uerba hæc erant, quorum mentionem Feſtus Pompon facit, Tignum iunctum ædibus uineæ' ue uendicato, nec ſoluito. Declarat ea Iuriſconſultus, ut tigni* [a] *appellatione omnis materia, ex qua ædes conſtant, contineatur. Vnde tegulæ, lapides, cementa, calx, arena, atque id genus ſimilia hoc nomine comprændentur* [b]*. Tigna enim à tegēdo dicta ſunt. Qua ratione & fabri tignarij appellatione oēs materiarij, murarij, albarijq; ſignificabuntur* [c]*. Huiuſmodi tñ interpretatio à cōmuni uſu loquendi abhorret: quandoquidem tigna ſolēt trabes appellari, quibus ſumma domus contegitur, hinc & cōtignationes dictæ, quorum uocabulorum frequens mētio eſt M. Vitruuio: ut hinc argumentū colligi poſſit, poſſe dictionem quamlibet, quoties deriuatio cū ratione legis*

a l. tigni. ad exhib.

b l. j. de tigno iniuncto

c l. ferri. infra cod.

legis conueniat, ſecundum eam accipi, tametſi communis loquẽdi uſus repugnet. Sanè uerborum legis XII. tabu. in iure quoq; mentio eſt, ubi dicitur, quemadmodũ ea lex tignum ædibus iunctũ uẽdicari poſſe ſciſcit, ſed interim id ſolui prohibuit, pretiumq́; dari uoluit [d]. *Quo in loco Accurſius, ſi ſcit ſeparatim legit, nimirum ignorans, idẽ eſſe ſciſcere, quod cõfirmare, unde & plebiſcitum dicitur.*

d l. qui reſc. in fi. de ſolu.

omne genus materiæ, ex qua ædificia cõſtant, ſignificatur.

VLPIANVS.

Lex LXIII.

PEnes te, amplius eſt quam apud te: nam apud te eſt, quod qualitercunq; a te teneatur: Penes te eſt, quod quodam modo a te poſſidetur.

PENES. *Qui penes ſe rem habet, plus iuris in ea habere uidetur q̃ qui apud ſe: idẽ enim eſt penes ſe habere, quod penit⁹ apud ſe, id eſt in poteſtate, iure dominioq́; ſuo, cum dictio apud, ad perſonã uel locum ſimpliciter referatur: quod & Feſtus Pomp. probat, & Laur. Valla. Depoſitarius igitur, commodatarius, & colonus apud ſe habet, dominus penes ſe* [a]. *Licet cõfundi hanc differentiam plerunq; animaduerterim* [b]. *Quapropter ſi lege indicatur pœna illi, penes quem furtiua res reperiatur, putauerim etiam, qui ſimpliciter ſciens detineat, obligari: tametſi ex hoc reſponſo, is nõ penes ſe rem habere, ſed potius apud ſe dicatur: nec enim uериſimile eſt legiſlatorem ad huius tam ſubtilis differentiæ modulum uerba ſua redegiſſe.*

a l. titia. §. Caius. de lega. ij.

b l. ſi quis in tantum. C. vnde vi.

INTESTATVS. *Teſtari uerbum inter alia ſignificat etiam ſentētiam ſuam expromere: unde teſtimonium & teſtamētum deducitur, & inteſtabilis, qui nec teſtimonium dicere, nec teſtamētum facere* [a]*, ex teſtamēto'ue aliquid conſequi poteſt:* Hinc *etiam inteſtatus deriuatur, cuius uocis triplex eſt ſignificatio: primo enim eum ſignificat qui teſtamentum non fecit, & hæc propria & indubitata eſt interpretatio: quoniā, ut Bartolus* [b] *inquit, participium id eſt, cuius ea eſt natura, ut potentiam ponat, actū neget: quam rationem non ſatis ſcio an Grammatici reciperēt: cum enim præpoſitio uerbo non conueniat, ſequitur uim nominis habere, non participij, alioquin inductus, infectus, inuiſus, inſolēs, euidēs, uim participij haberēt, quod ipſi negant: Cæterum & is inteſtatus eſt, cuius teſtamētum iure defecit, ut quia iniuſtum uel irritum pronunciatū eſt.* Idem *enim eſt teſtamētum omnino non facere, uel huiuſmodi facere, quod nullum pronuncietur* [c]*. Secūdo inteſtatus dicitur, qui teſtamentum ex ſe quidē ualidū fecit, ſed quod ex eo corruit, quia hæres inſtitutus noluerit adire: & hic ſenſus quoq; non improprius eſt.* Dixit *tamē* Bart. *ſi lex aliquē admittat in eius ſucceſſionem qui inteſtatus decederet, uerba legis hoc caſu ceſſare: non enim inteſtatus decedit, is ex*

VLP. LIB. LXVI. AD EDICTVM
Lex LXIIII.

Inteſtatus eſt, non tantum qui teſtamentū non fecit, ſed etiam is, cuius ex teſtamento hæreditas adita non eſt.

a l. cum lege. de teſta.

b Barto. l. j. de ſuis.

c Inſt. de hæred. quæ ab inteſtato. in princ.

cuius

cuius teſtamento hæreditas nō aditur,cum tempore quo decedit uerum ſit eum eſſe teſtatum,licet deinde ex hære dis ſcripti facto reddatur inteſtatus.Sed hanc ego ſubti litatem nō approbo,quæ cōtra Iuriſconſulti uerba eſt [d], d d.l.j.
eum proprie inteſtatum deceßiſſe dicētis,cuius hæreditas adita non eſt:ut inde appareat dictionē hanc tractū habere,& ad perfectionē temporis referri,quod non niſi adita hæreditate conſumitur.Tertio inteſtatus dici poteſt etiam is,qui teſtamentum facere iure non potuit,ut pupillus & furioſus:& ideo ſi filio inteſtato conſtitutum ſit agnatos ſuccedere,pupillo mortuo nihilominus ſuccedent, matremq́; excludent:quoniam communi uſu etiam inteſtabiles inteſtati dicuntur:idq́; aliqui cū Barto.ſenſere [e]*.Sed frequentius in contrariam ſententiam* e Alex.l.generaliter.C.de inſtit.
itum eſt,quod inteſtati improprie hi appellētur,nec de hoc communi uſu quicquam appareat:uideturq́; agnatos in eius,qui teſtamentum facere poſſit,hæreditatē facilius admittendos,ex defuncti præſumpta uoluntate,qui cum teſtamentum nullum fecerit,uoluiſſe illis hæreditatem relinquere cenſetur.At in eo,qui etiam ſi aliter diſponere uoluiſſet,non potuit,præſumpta nulla pro agnatis eſt uoluntas.Nobis Barto.ſententia potior uiſa eſt,cū de communi Iuriſconſultorum uſu ex quàm pluribus legibus conſtet [f]*,nec præſumpta uoluntas teſtatoris probabilis cauſa differentiæ eſt,cum lex eam non ſequatur, ſed ipſa legem.Voluntatem enim ſuam ſecundum leges regere & moderari quiſq; præſumitur,alioquin ſi quis de facto impeditus teſtari non potuiſſet,agnati fuiſſent excludendi,quod abſurdum eſt.Sanè dubium non eſt,*

f l. qui duos. l. lucius. de vul. l. diuus. l. credentes. qui pet. tut.

recte proprieq; de inteſtabilibus dici [g]*, eos ſine teſtamento, uel etiam abinteſtato deceſſiſſe, quamuis proprie inteſtati non dicantur.*

HAEREDIS. *a* ¶*Hæredis appellatio etiam ultra proximum hæredem extenditur* [a]*: unde ſolemus dicere, hæredis hæredē teſtatoris hæredem eſſe: quod ex proprietate ſermonis, atque etiam in pœnis ꝓcedit, ut apud pleroſq; tractatū eſt* [b]. *Quapropter conditio ut hæredi Titio detur, adimpleri in hærede hæredis poteſt* [c]. *Hinc & pater iure caſtrenſis peculij rem filij mortui occupans, eius hæres dicitur* [d]*, cui filius ipſe miles iam ſucceſſerat, quod & Pontanus annotauit* [e]. *Sed & ſi de ſcriptis hæredibus mētio facta ſit, etiā hæredem hæredis contineri, tametſi ſcriptus non ſit, plerię; contendunt* [f]. *Verum id ipſe nō ex ui uerborū, ſed propter utilitatē receptum eſſe arbitror: quando nulla ueriſimilis affectio magis in ſcripto hærede conſiderari poteſt, quàm in non ſcripto* [g]. *Et ideo generaliter ſecundū hæredem nō contineri: ego ex ſermonis proprietate ſentio, quoties ſcripti hæredis mentio fit, idemq; ſi infraſcripti, uel ſupraſcripti dicatur* [h]*: ſed & ſi ſuum hæredem, uel ipſum, quis addiderit, non uideri, de hærede hæredis agi aliqui dixerunt* [i]*: quoniam huiuſmodi pronomina ſpecialiter ad perſonam*

VLP. LIB. LXII. AD EDICTVM.

Lex LXV.

HAeredis appellatio [a] non ſolum ad proximum hæredem, ſed ad vlte

g Alex.d.l.generaliter.
a l.fi.C.de hæred. inſti.
b Iaſ.l.ſi quis filium.§. ſi. de acquirē. hæred.
c l.cum ita.in fi.de cond.
d l.j.de caſtr. pec.
e Roma. ſing. 601.
f l.j.C. quorū leg.
g Corn. cōſil. 69. in.iiij.
h Bar.l.qui liberis.§.j. de vulg.
i Old.cōſil.21. Bal.304. in.5.

perſonam referuntur. Quod ego non ſufficere arbitror, niſi alia mentis coniectura concurrat. Vnde cũ teſtator, quiſquis ſibi hæres erit, filio ſuo ſubſtituit, de primo hærede intellexiſſe uidetur, quia illi nõ parũ affectus fuiſſe creditur[k]*. Quæ præſumptio in eo ceſſat, qui extranei alicuius hæredibus relinquit: nec enim maiorẽ obſeruationem priorum habuiſſe, quã ſequẽtium ueriſimile eſt: quod inferius diffuſius attingam*[l]*. Cæterum & quoties Titio eiuſq; hæredibus uſuſfructus legatur, de primo tantum hærede accipiemus*[m]*, ne proprietas inutilis ſublata cõſolidationis ſpe reddatur. Idẽ eſt quoties appellatio hæredis extraneos nõ cõprahẽdit, nõ enim ulteriores hæredes extranei admittentur, cum etiã primus reijciatur. Hoc autem aliquibus caſibus procedit, ut cũ Titio hæredibuſq; ſuis donec ipſe uixerit aliquid legauero, cũ enim uiuẽtis nulli ſint hæredes, merito de filijs intelligemus*[n]*. Idem cũ mẽtio hæredũ fit in materia ex cuius natura ſit ut extranei excludantur: ut in emphyteoſi eccleſiaſtica, & feudo*[o]*. Idem etiã ſi de hæredibus maſculis dictũ ſit, uidetur enim ad proprios deſcendẽtes reſpexiſſe. Sed & ſi iniquum aliquid ex generali interpretatione ſequeretur, hæredis appellationem reſtringemus: ut ſi quis hæreditatem reſtituere debeat, ſi ſine hæredibus deceſſerit*[p]*: ut enim conditio aliquando euenire poſſit, de deſcendẽtibus intelligimus, alioquin quilibet extraneus, & tandem fiſcus fideicommiſſarium excluderet. Et eadem ratione ne extraneos ſubſtituti hæredes cenſeatur teſtator extraneis hæredibus filij ſui, quem prædilexerat, prætuliſſe*[q]*, hæc dictio reſtringetur:*

non ui-

k d. l. qui liberis.

l l. in annalibus. C. de leg.

m l. antiquitas. C. de vſufr.

n l. in ſuis. de lib. & poſt.

o c. fi. ſi de feudo fue. cõtr. inter dom.

p l. ex facto in ſi. ad Treb.

q Bar. d. l. gallus. §. etiam.

non uidentur autem extranei hoc in caſu, qui eiuſdem agnationis ſunt. Quapropter ſi pater filio ſine liberis decedẽte Titiũ agnatum, eiusq; hæredes ſubſtituerit, eueniẽte cõditione, hæredes Titij agnati nõ reijciẽtur, ut Angel. ſcripſit[r]*, cui aſſentio: ſecus ſi omnino extranei ſint.*

r d.§. etiam.

riores [b] refertur: nã & hr̃dis hæres, et deinceps, hæredis appellatione cõtinetur.

IDEM LIB. LXVI.

Lex LXVI.

MErcis appellatio ad res mobiles tantum pertinet.

b ¶ VLTERIORES. *Etiã per lõgißimã ſucceßionẽ, ut alibi dicitur*[s]*: unde et põtifex Romanus Petri ſucceſſor dicitur, quãuis maximo numero alij medij interceſſerint.*[t]

s l. qui per ſucceſ. iſra tit. j.

t c. j. de homicid. in. 6.

MERCIS. *Mercẽ de rebus mobilibus dici, ita ut uenalicij ſerui nõ compræhẽdantur uarijs locis proditum eſt: qua ratione de facto cõſultus Alexander*[a]*, non eſſe abſurdum reſpondit, ſi legẽ municipalem, quæ à ſocio initum mercatũ ratum haberi mãdat, de re tantum mobili intelligeremus. Quandoquidẽ mercatus à merce deducitur, per locum ergo qui à coniugatis dicitur, ubi merx non eſt, ibi nec mercatus. ſed ipſe à uerbo mercari potius trahi id nomẽ crediderim: quod uerbum ſimpliciter emere plerunq; ſignificat, atq; ita uulgaris loquendi uſus ſeruat: Inde enim & mercatores dicũtur,*[b] *qui res emunt, quas in eadem ſpecie carius uendãt. Nam qui emunt, ut ipſi in aliam formã uertant, quia manuum operam adhibent, artifices ſunt. Mercatores autem ipſi non artificium facere, ſed officium habere dicuntur, ſi*

a Conſil. 36. in. 2.

b Roman. l. ſi publicanus. §. j. de pub.

uera

uera Barto.ſenſit [c]*:tametſi nemo dubitet,exercitium utriſque commune uerbum eſſe.*

c Barto. tract. de teſte. verſic.62.

ALIENATVM. *a* ¶ *Alienare dicitur,qui ius aliquod dominij tranſfert:ſed qui rem uendit,antequam tradat,nullum ius dominij träſfert(traditionibus enim dominia rerum tranſferũtur* [a]*)merito non dicitur alienaſſe, cũ ſola perſonali actione poſſit conueniri. Et ideo ex duobus emptoribus,is cui prius res tradita eſt præfertur* [b]*. Si igitur aliquod ius ex uẽditione trãſferatur,*

IDEM LIB. LXXVII. AD EDICT.

Lex LXVII.

Alienatum [a] non proprie dicitur quod adhuc in dominio vẽditoris manet:vẽditum tamen recte dicetur.

a l.traditionibus .C. de pact.

b l.quoties.C. de rei vend.

cenſebitur alienatum,nec lex noſtra procedet:ueluti in eccleſia emente,cui ex priuilegio cõpetit,ut abſque traditione in eam tranſeat dominium [c]*:idẽ in principe uendente,ut aliqui exiſtimauerunt* [d]*.Sed & ſi emptoris nomine poſſidere ſe uenditor conſtituerit,dubium non eſt eſſe alienatum:per huiuſmodi enim cõſtitutionem,poſſeſſio uera transfertur* [e]*.Idem ſi ſpecialiter rem uẽditam pro contractus obſeruatione uenditor hypothecæ obligauerit* [f]*,dicetur enim alienaſſe:quandoquidem qui pignerat,alienare dicitur* [g]*.In generali autem obligatione bonorum de his quæ uenduntur actum non uidetur: utpote quæ non obliganda à uenditore ſed tradenda ſunt* [h]*.Et ex hac lege argumentum colligitur,emphyteotam qui emponemata inconſulto domino uendidit,ante tradi-*

c l.fin.C.de ſacroſan. eccl.

d laſ.d.l.quoties.

e l quod meo. de acquiren. poſſeſ.

f But.cõſi.34.

g l.fi.C.de rebus alie.

h Roma.ſing. 605.

traditionem à iure ſuo non cadere[i]*:nam & uendere cum effectu accipi debet:ante uero traditionem uēditio omnino,perfecta nō eſt*[k]*,licet tum quoque res periculo emptoris pereat:& ita ſe habet omnium ferè cōſenſus*[l].

i l.ſi.C.de iur. emphy.
k §. venditæ. inſti.de rerū diui.
l l.quod ſæpe. §. ſi reſ.de contrahēda emp.

b ¶ §. DONATIONIS. *Donationem generale nomen eſſe plerique autumant,& ideo ſub ſe continere,etiam cauſa mortis donationem,& quaſcunq; alias:cū uero ſpecialiter accipitur,propriè eam donationem ſolum dici,quæ pura eſt,& protinus ſine ſpe recuperandi dominium transfert*[m]*,& de hac in dubio ſiue in diſpoſitione hominis,ſiue legis accipiendum.Quapropter qui filio permittit,ut donare poſſit,nec cēſetur de ea donatione ſenſiſſe,quæ cauſa mortis fit*[n]*.Sed hanc ego declarationem non probo,quæ legem noſtrā coarctat,& nos dubios relinquit,quando in ſpecie uel genere dictio hæc ſit accipienda.Donationis igitur uerbum quamlibet donationem compræhendere exiſtimo,ut hic dicitur,ſed diuerſis temporibus,diuerſo modo:nam quæ ſub conditione collata eſt,poſt euentum conditionis propriè donatio fuiſſe cenſenda eſt,ante euentum propter dubietatem impropriè.Quæ uero ſub conditione reſolui poſſet,ut in mortis cauſa donatione,ubi ſpes reſolutionis nulla ſubeſſe amplius poterit,& ipſa propriè fuiſſe donatio cenſebitur,interim non:& ideo cōceſſio patris non uidetur ad eam trahenda,niſi ex eius uerborum magna*

¶ Donationis[b] v̄bo ſimpl̄r loquēdo omnē donationē cōpræhendiſſe vr̄,ſiue mortis cauſa,ſiue non mortis cauſa fuerit.

m l.j.ſupra de donat.
n l.filius. verſi.ſed enim. de dona.

magna generalitate,uel ſimili ratione aliud præſumamus [o]*.Sed & donatio propter benemerita eatenus proprie fuiſſe donatio exiſtimabitur,quatenus iuſtam remunerationis mercedem excedit* [p]*,quod & in qualibet remuneratione dicendum eſt* [q]*,quæ modico pretio facta proponatur* [r]*,quicquid enim ultra pretium receptum iuſti ualoris ſupereſt,proprie donatum cenſebitur* [s]*. Idem in indebito quod ſciens ſoluerit.Et ex his conſequens eſt,ut ſolennitates quæ aliqua conſtitutione in donationibus requiruntur,etiam in prædictis ſpeciebus neceſſariæ ſint* [t]*:ne quatenus diximus ueram eſſe donationem,contractus irritetur* [u]*.Sane & donationis appellatione etiam legatum contineri dubium non eſt:* [x] *quod procedit,ſi effectum conſideremus,uſus enim ſeparatam eſſe ſpeciem obtinuit. Donationem autem cauſa mortis ex Homeri carmine inductam Marcellus Iuriſconſultus* [y] *cenſuit:apud eum enim Odiſſe.ę.Telemachus ſic donat Piræo.*
Eius carmina ſunt.

Τὸν καὶ πείραιος πρότερος πρὸς μῦθον ἔειπεν
Τηλέμαχ' αἶψ' ὄτρυνον ἐμὸν ποτὲ δῶμα γυναῖκας
Ὥς τοι δῶρ' ἀποπέμψω ἅ τοι Μενέλαος ἔδωκεν.
Τὸν δ' αὖ Τηλέμαχος πεπνυμένος ἀντίον ηὔδα
Πείραι', οὐ γάρ τ' ἴδμεν ὅπως ἔσται τάδε ἔργα
Εἴ κεν ἐμὲ μνηστῆρες ἀγήνορες ἐν μεγάροισι
Λάθρη κτείναντες πατρώϊα πάντα δάσονται,
Αὐτὸν ἔχοντά σε βούλομ' ἐπαυρέμεν, ἤ τινα τῶνδε
Εἰ δέ κ' ἐγὼ τούτοισι φόνον καὶ κῆρα φυτεύσω
Δὴ τότε μοι χαίροντι φέρειν πρὸς δώματα χαίρων.

o Com. conſl. 237.pe. colū. in.iiij.
p Imo.l.2quilius.de don.
q Alex.conſil. 21.in.3.
r l. non amplius.de lega.j.
s l.quod ſi adēpti.de do.inter virum. Calca. conſil.24.
t Imol.d.l.ſ.
u Calc.d. cōſi.
x l. legatum. de leg.ij.
y l.j.ſupra de do.cā. mor.

traditionem à iure ſuo non cadere [i]:nam & uendere cum effectu accipi debet:ante uero traditionem uēditio omnino,perfecta nō eſt [k],licet tum quoque res periculo emptoris pereat:& ita ſe habet omnium ferè cōſenſus [l].

b ¶ §. DONATIONIS. *Donationem generale nomen eſſe plerique autumant,& ideo ſub ſe continere,etiam cauſa mortis donationem,& quaſcunq; alias:cū uero ſpecialiter accipitur,proprie eam donationem ſolum dici,quæ pura eſt,& protinus ſine ſpe recuperandi dominium transfert [m],& de hac in dubio ſiue in diſpoſitione hominis,ſiue legis accipiendum.Quapropter qui filio permittit,ut donare poſſit,nec cēſetur de ea donatione ſenſiſſe,quæ cauſa mortis fit [n].Sed hanc ego declarationem non probo,quæ legem noſtrā coarctat,& nos dubios relinquit,quando in ſpecie uel genere dictio hæc ſit accipienda.Donationis igitur uerbum quamlibet donationem compræhendere exiſtimo,ut hic dicitur,ſed diuerſis temporibus,diuerſo modo:nam quæ ſub conditione collata eſt,poſt euentum conditionis proprie donatio fuiſſe cenſenda eſt,ante euentum propter dubietatem improprie.Quæ uero ſub conditione reſolui poſſet,ut in mortis cauſa donatione,ubi ſpes reſolutionis nulla ſubeſſe amplius poterit,& ipſa proprie fuiſſe donatio cenſebitur,interim non:& ideo cōceſſio patris non uidetur ad eam trahenda,niſi ex eius uerborum*

¶ Donationis [b] ṽbo ſimplr loquēdo omnē donationē cōpræhendiſſe vr̄,ſiue mortis cauſa,ſiue non mortis cauſa fuerit.

i l.fi.C.de iur. emphy.
k §. venditæ. inſti.de rerū diui.
l l.quod ſæpe. §. ſi reſ.de contrahēda emp.
m l.j.ſupra de donat.
n l.filius. verſi.ſed enim. de dona.

magna

magna generalitate,uel ſimili ratione aliud præſumamus [o] *.Sed & donatio propter benemerita eatenus propriè fuiſſe donatio exiſtimabitur,quatenus iuſtam remunerationis mercedem excedit* [p] *,quod & in qualibet remuneratione dicendum eſt* [q] *,quæ modico pretio facta proponatur* [r] *,quicquid enim ultra pretium receptum iuſti ualoris ſupereſt,proprie donatum cenſebitur* [s] *. Idem in indebito quod ſciens ſoluerit.Et ex his conſequens eſt,ut ſolennitates quæ aliqua conſtitutione in donationibus requiruntur,etiam in prædictis ſpeciebus neceſſariæ ſint* [t] *:ne quatenus diximus ueram eſſe donationem,contractus irritetur* [u] *.Sanè & donationis appellatione etiam legatum contineri dubium non eſt:* [x] *quod procedit,ſi effectum conſideremus,uſus enim ſeparatam eſſe ſpeciem obtinuit. Donationem autem cauſa mortis ex Homeri carmine inductam Marcellus Iuriſconſultus* [y] *cenſuit:apud eum enim Odiſſe.ϛ.Telemachus ſic donat Piræo.*
Eius carmina ſunt.

Τὸν καὶ πείραιος πρότερος πρὸς μῦθον ἔειπεν
Τηλέμαχ' αἶψ' ὄτρυνον ἐμὸν ποτὲ δῶμα γυναῖκας
Ὥς τοι δῶρ' ἀποπέμψω ἅτοι Μενέλαος ἔδωκεν.
Τὸν δ' αὖ τηλέμαχος πεπνυμένος ἀντίον ηὔδα
Πείραι', οὐ γάρ τ' ἴδμεν ὅπως ἔσται τάδε ἔργα
Εἴκεν ἐμὲ μνηστῆρες ἀγήνορες ἐν μεγάροισι
Λάθρη κτείναντες πατρώια πάντα δάσονται,
Αὐτὸν ἔχοντά σε βούλομ' ἐπαυρέμεν, ἤ τινα τῶνδε
Εἰδὲκ' ἐγὼ τούτοισι φόνον καὶ κῆρα φυτεύσω
Δὴ τότε μοι χαίροντι φέρειν πρὸς δώματα χαίρων.

Hoc

o Corn. conſi. 237.pe. colū. in.iiij.
p Imo.l.2quilius.de don.
q Alex.conſil. 21.in.3.
r l. non amplius.de lega.j.
s l.quod ſi adēpti.de do.inter virum. Calca. conſil.24.
t Imol.d.l.j.
u Calc.d. cōſi.
x l. legatum. de leg.ij.
y l.j.ſupra de do.cā. mor.

Hoc ſermone uirum Piræus commonet ultro,
Telemache ad noſtras famulas age dirige ſedes,
Vt tibi quæ dederat Menelaus dona reportent.
Ad quem Telemachus ſapiens ita farier orſus,
Piræe haud equidem hæc poſſum dignoſcere facta,
Namq; proci ſi me ſpa=
tioſa per atria furtim
Occidant, rapiantq; ſi
bi patrimonia fortes,
His te malo frui donis
q̃ quemlibet horum.
Quod ſi illos fato meri
ta et multauero morte,
Tum mihi gaudenti referes dona omnia gaudens.

Quorum carminum eò libentius mentionem feci, quod & in Inſtitutionibus corruptus locus ille pro Piræo Pyrrhum habet, relicta inſigni lacuna, quam hiſce carminibus replendam duxi.

IDEM LIB. LXVIII.

Lex LXVIII.

ILla verba, arbitratu Lucij Titij fieri, ius ſignificant, & in ſeruum non cadunt.

ILLA VERBA. *Arbitrorum duo ſunt genera, nã alij ex compromiſſo adeuntur* [a]*, quorũ ſententiæ metu pœnæ parctur: alij quos arbitratores uulgò appellamus, ſunt qui tanquam boni uiri arbitrari & cõſtituere aliquid debent, iuris diſpoſitioni minime obnoxij, nec cõminatione pœnæ formidabiles, quorũ ſentẽtia magis tranſactioni, quam iudicio cõformis eſt* [b]*, uidentur enim partes tranſigere arbitratu illius: cum priores arbitria ſua inſtar iudiciorum dirigant, & non multum ab ordinarijs differant* [c]. *Igitur in prima ſpecie indubitati iuris eſt, ſeruum arbitrum eſſe non poſſe, ſed nec arbitratorem*

a l. ſocietatem. §. arbitrorum. pro ſocio.

b c. quintauallis. de iureiuran.

c l. j. de arb.

bitratorem[d] *Vlpianus ex communi omnium expoſitione hic exiſtimauit: quoniam illa uerba arbitratu Titij fieri, ad ius referũtur. Lex autem non cenſuit ad ea quæ iuris ſunt ſeruos admittendos: tum quod in perſonam ſerui ius reſidere nequit, ſed merum factum*[e]*: tum quod quo ad ea quæ iuris ciuilis ſunt, ſerui pro nihilo habentur. Sed dubium eſt, quomodo huiuſmodi uerba ad ius referãtur. Arbitrari enim uidetur facti eſſe: & Accurſius ideo arbitria iuris eſſe exiſtimauit, quoniam non niſi in legitimam perſonã compromitti queat: itemq; quia arbitrator tanquam bonus uir iudicare debet: quæ ratio mihi magis placet, ꝗuis enim ſecundũ iuris tramites incedere omnino arbitrator non compellatur, tamen ex bono & æquo decidere negocium debet, ut effectus iuris ex eius ſententia oriatur: merito hoc officium in ſeruum hominem conferri non debuit. Sed quid in deportato, an eius arbitratu aliquid committi poteſt? & omnes ſentiunt poſſe*[f]*, niſi antequam deportaretur mandatum ſibi fuerit, uidentur enim partes propter ſtatus mutationem mandatum reuocaſſe*[g]*: quod tamẽ in teſtatore, qui electionem aliquã Titij arbitratu fieri iußit, non procederet*[h]*, cum enim is teſtator mortuus ſit, fingi non poteſt reuocaſſe mandatum. Sed & quod in deportato diximus*[i]*, ad excommunicatum quoque communi calculo producitur, ut quo minus arbitrator ſit, non cenſeatur prohibitus: quod intellige, niſi ex municipalibus ſtatutis iudicialem aliquam formam arbitramenta habeant, ab omni enim iudiciario actu, præterquam ſi ſe defendat, excommunicatus repellitur*[k]*. Idem ſi arbitria hæc paratam habeant executionem,*

d l. pedius. de arb.

e §. ſed cũ factũ. inſtit. de inut. ſtip.

f l. cũ pater. §. hære. & le. ij.

g l. cũ quis. de ſolut.

h l. ex facto. §. ſi qs rogatus ſ. ad treb.

i Bar. l. ſi arbitratu. de u. ob. obli.

k c. ad probãdũ. in fin. de re iud.

nem uidentur enim iudiciorum inſtar tunc obtinere.

HAEC *uerba. Finge, promiſiſti mihi aliquid per ſtipulationem, & ab ea ſtipulatione dolum malum abeſſe, cui rei nisi dolus malus abfuerit, promiſiſti centum: declarat* Iuriſconſultus *hæc uerba generaliter accipi, quod duobus modis explicari poteſt:* Etenim *reſpectu perſonarũ ſtipulatio hæc gñalis eſt, quia non ſolum factum ſuum hæredumq; promiſiſſe contrahens uidetur*[a]*, ſed etiam cum ſtipulatio pœnalis ſit, factum extranei*[b]*: & ita frequentius proditum eſt, licet diſſentiẽte* Bartolo*: nam & cum quis* Titium *daturum & facturum promiſerit (quãuis ſtipulatio non ualeat, quia factum alienum uidetur promiſiſſe) ſi tamẽ ſubdiderit dolum malum abeſſe, abfuturum'ue eſſe, non ſimplex abnutiuum promiſſum lex interpretatur*[c]*, ne corruat ſtipulatio, ſed potius ex præcedentibus curaturum eum promiſiſſe ĩtelligit, quod Titius dabit & faciet: alioquin ſtipulator deceptus remaneret. Cæterum reſpectu quoque rei ipſius ſtipulatio generalis eſt, quoniam dolus uox eſt generalis, dolũ uerum, & præſumptũ cõtinẽs, ſed & latiſſimã culpam, & plerũq; latiorẽ*[d]*. Fraudẽ quoq; dolo ineſſe* Labeo *ait, qua de re infra latius diſputabo*[e]*.*

IDEM LIB. LXXIII. AD EDICT.

Lex LXIX.

HAec uerba, cui rei dolus malus aberit, generaliter comprehendunt omnem dolum quicunque in hanc rem admiſſus eſt, de qua ſtipulatio interpoſita eſt.

a l. nouiſſima. iudi. ſol.

b l. ſtipul. iſta. §. ſi quis dolum. de uerb. obli.

c l. inter. ſupra de uerb. obl.

d Bar. l. quod nerua. dep.

e l. iuriſgen. §. ſed ſi. de pa.

Sciendũ

SCIENDVM. *Superius diffuſe uidimus hæredũ[a] appellationẽ per multas ſucceßiones accipi, declaraui muſq; quomodo hoc intelligẽdum ſit, hic uero proſequitur Iuriſconſultus tres caſus, quibus ea regula non procedit.* a l. hæredis.

PAV. LIB. LXXVII. Lex LXX.

SCiendum eſt hæredem etiam per multas succeſſiones accipi: nã paucis ſpeciebus hæredis appellatio proximnm continet: ueluti in ſubſtitutione[a] impuberis, quiſquis mihi hæres erit idẽ filio hæres eſto: vbi hæres hæredis non cõtinetur, quia incertus eſt.

a ¶ SVBSTITVtione impuberis. Sed quæ ratio eſt, quod hoc caſu à regula recedimus? & alibi dicitur, hæredis hæredẽ nõ admitti[b]: quia ex iudicio teſtatoris non uenit, per huiuſmodi autem ſubſtitutionem hi demum uocati uidẽtur, quos affectione aliqua teſtator proſequitur. Quæ ratio ut uera ſit indiget tamen ſecretiore doctrina, quæ hic unico uerbo attingitur: cum enim huiuſmodi uerba de certa perſona intelligi poßint, non debent extendi ut incertas quoque contineant. Quum ergo hæres aliquis inſtituitur, ſiue etiam ſeruus, ſiue filiusfamiliâs ſit, nõ debet ĩtelligi de hærede hæredis, qui ipſi teſtatori incertus eſt. Eodẽ modo non intelligemus de patre aut domino, cum potuerit filiusfamiliâs emancipari, & ſeruus uel manumitti, uel uendi, quo caſu hæreditas patri aut priori domino lucrifacta non eſſet: non ergo uerba teſtatoris accipiemus, ut b l. qui liberis. §. j. de vulg.

ad incertos hoſce caſus porrigantur, ſed ut eas tantũ perſonas cõtineant, de quibus nominatim actum eſt.

b ¶ITEM *in lege. Sentiam familiam Romæ fuiſſe, oſtendunt Sentius Gallus, & Sentius Augurinus, quorũ in epiſtolis meminit Cæcil. Plinius, & etiam Sentius Saturninus Vetulio apud Valer. Maxi. lib.* VIII. *Igitur Aelius ſentius legem tulit, quæ ab eius nomine Aelia Sẽtia appellata eſt, cuius Cicero in Topicis, & Boëthius mentionem faciunt: ea plurima capita habuit, quæ hic referre non attinet.*

¶Item[b] in lege Aelia Sẽtia, filius hæres proximus[c] poteſt libertum paternum ut ingratum accuſare, nõ etiã ſi hæredi hæres extitit.

¶Idem dicitur[d] in operarũ

c ¶HAERES *proximus. Interpretatio hæc ex verbis legis deſcendit, cum enim filium hæredem proximum dixerit, conſequens eſt, de eo intelligi nõ poſſe, qui poſt aliquas ſucceſsiones ſit hæres. Placuit autem legiſlatori hãc ingrati accuſationem coarctare, quæ tanquam libertatis peremptoria odio non caret, quod etiam libro hiſtoriæ* XIII. *Cornel. Tacitus tradit. unde non niſi proximo hæredi*[c]*, eidemq́; filio, id iuris conceſſum eſt, cum etiam ſi proximus hæres non ſit, bonorum poſſeſſionem contra tabulas liberti filius impetret*[d]*, nec enim id beneficium ita odioſum eſt: nam & qui manumittere compulſus eſt*[e]*, ingrati actionem non habet, & tamẽ præteritus contra tabulas poſſeſsionem petit*[f].

c §. illud in auten. ut li. de cæt.
d l. ſi filius. §. paulus. de bo. lib.
e l. ij. C. de ope. lib.
f l. j. C. de bo. poſſ. contra tab. lib.

d ¶IDEM *dicitur. Operarũ duplex eſt ſpecies, quæ officia*

officiales dicuntur, & quæ artificiales[a]*: illæ perſonam patroni reſpiciunt, cui officioſum eſſe libertum naturalis ratio admonet, ut patronum comitari, cantu, ſono, ſaltatione oblectare, ſuntq; huiuſmodi ut plurimum incertæ: Hæ uero ad artificium pertinent, inde operæ pictoriæ, fabriles, & ſi quæ ſimiles, & ſunt plerũque certæ, quia ſub certo numero ſolent promitti: alioquin incerta promißio arbitratu patroni ſecundum conſuetudinem, aut qualitatem liberti, declarabitur. Quæ autem exercitium aliquod, aßiduitatemq; non complectuntur, ad obſequium attinent, nec operarum nomen habent. Igitur ſi patronus operas ſibi præſtari ſtipulatur, regula eſt, ut ad hæredes hæredum talis ſtipulatio non tranſeat*[b]*. Obſequialis tamen reuerentia ad hæredem hæredis tranſmittitur*[c]*. Idemq; in his operis fabrilibus, quarum æſtimatio hæredi ex iudicato præſtanda fuit, eius enim hæres recte eam pecuniam petet*[d]*. In officialibus uero operis hæc non procedunt: quoniam hæ ad extraneos hæredes regulariter non tranſeant*[e]*, ſed ad filios tantum, etiam ſi non ſint hæredes*[f]*, & ideo parum refert, quot a parte hæredes ſint inſtituti*[g]*. Atque ita hanc materiam ego extrico, licet alij aliter. Sed hic quæri poteſt, an in caſibus quibus teſtator mentione hæredis facta de filio cenſetur intellexiſſe, eũdem requiratur hæredem quoque eſſe: & in contractibus dubium non eſt, filium non admitti, niſi ſit hæres: quapropter ſi quis ſibi & filijs & hæredibus emphyteoſim ſtipuletur, niſi filius ſit hæres, excludetur*[h]*. In teſtamẽtis quoq; idem crebriore calculo reſponſum eſt, in ea ſpecie, cum teſtator filio ſi ſine hærede morere-*

a l. & ſi non. ſ. libertus. de condi. ind.

b l. cum patronus. ſ. j. de ope. lib.

c l. ſed ſi hac. ſ. liberos. de in ius uo.

d l. qui libertinus. ſ. pen. de ope. li.

e l. fabriles.

f l. ſi operarum eo. tit.

g l. ut ius. ſ. fi. eo. tit.

h Bart. d. l. ut ius. ſ. fi.

 tur

tur ſubſtituiſſet, non enim ſufficit ſi filiū reliquerit, niſi ſi quoque hæres ſit, qd' & in eo caſu Paulus Caſtrenſis reſpondit[i], cum filio ſine liberis moriente Titius & eius hæredes ſubſtituti ſunt: nō enim ad fideicommiſſum Titij filij admittentur, niſi hæreditatem patris adiuerint[k]. Sed quid ſi legitimi hæredes uocati ſint? & cum de his intelligatur qui inteſtato succedūt, fortè etiam ſi Titio hæredes nō fuerint, admittentur, ne teſtator uideatur fideicōmiſſum Titij arbitratui reliquiſſe, qd' infra attigā.

i l. ex facto. §. fi. ad treb.

k Paul. l. gallus. §. j.

exactiōe, ut filius hæres exigere poſſit, non longa ſucceſſione effectus. ¶ Verba hæc[f] is ad quē ea res pertinet, ſic intelliguntur, ut qui in uniuerſum dominiū uel iure ciuili uel prætorio ſuccedit, contineatur.

f ¶ §. VERBA hæc. Quoties in lege hæc uerba reperiuntur, conſiderandum eſt ob quā cauſam ſint adiecta: nam ſi prætor actionē puta redhibitoriam emptori, eiq; ad quē ea res pertinebit daturum pollicetur, de particulari ſucceſſore intelligi non poterit, ſed de uniuerſali tantum, ut hic dicitur: perſonalis enim actio ad particularem ſucceſſorem nō pertinet[l]. Quod ſi de ea quæ in rem ſcripta uel ſimpliciter in rem ſit, loquatur, tunc aliud erit[m]: idemq; cū etiā particulari ſucceſſori ut ſuccurratur eadē æquitas ſuadet[n], ſed & in iure excipiendi dubiū non eſt, quoniam id ad quemcūq; indiſtincte trāſit[o], ut etiā ſi beneficium ſit perſonale, nihilominus eo cui cōceſſum eſt uiuente, donatario proficiat[p]. Accipiēt igitur hæc uerba ex ſubiecta materia interpretationē, alioquin ex ſui

l l. ſciendū. §. deinde. de ædi. edi.

m l. ſi titius. §. ſi qs tert. de aqua plu.

n l. his uerbis. de adop.

o l. ait prætor. de iureiuran.

p l. ſi tibi. §. pactum. de pact.

ex ſui proprietate ſucceßorem particularem compræn= dere putauerim, ad eum enim etiam pertinet, nedum ad hæredem. Quod maxime erit obſeruandum ſi materia ſit fauorabilis, ut beneficia principum, uel additum ſit generale pronomē quicunque, & ſimilia, quæ de nomine ſucceſſoris recentiores tradiderunt [q]. *Sanè quæ iura ſucceſſoribus particularibus dentur quæ'ue contra eos com petant, latior eſt articulus, quam ut hic per ſtringi poßit*[r].

q Iaſ.l.quædā. §.j.de edēdo

VLPIANVS LIB. LXXIX.

Lex LXXI.

ALiud eſt capere[a], aliud accipere: capere cum eſ...

ALIVD *eſt capere, a* ¶ *Capere uerbum ad effectū acquiſitionis refertur*[a], *atque ideo qui reſtituere te= netur, non uidetur capere: atque hinc eſt, qd' ſ urius ſub= ſtitutus pupillariter fratri legitimo, ipſo iure quidē uni= uerſorum bonorum hæres erit, ſed quæ à patre prouene= runt reſtituet agnatis*[b], *quia eorum capax non eſt, fi= lius tamen familias & ſeruus, quamuis reſtituere te= neātur, capere dicuntur*[c], *quia per eos ſtatim, abſque alia reſtitutione patri uel domino acquiritur. Aſt uer= bum accipere non ita frequenter ad effectum refer= tur, unde & plerunque accepiſſe dicitur, qui tamen dominium adhuc non acquiſiuit*[d]. *Sed confūnduntur hæc aliquando, & etiam capere dicimus eum qui ra= pit*[e], *uel ſimpliciter aufert. Sunt & qui accipere de ma= nu alterius, capere uero propria autoritate intelligāt*[f]: *quod mihi non diſplicet, ut præpoſitionem ad pro*

r Bart. d.§. ſi quis tertius.
a l. nō uidetur quiſquam. j. tit. j.
b l. ſi is qui. de uulga.
c l. cepiſſe. infra eod.
d l. naturalis. §. j. de præſcri. uerb.
e l. j. de fide. tuto.
f Mod. d. l. nō uidetur.

[g] Bar. l. centurio. iij. colū. de uulg.

iuxta interpretemur: quāuis ſi teſtator Titio mandet ut fundū accipiat[g]*, quia de teſtatoris manu capere uidetur, non putem hæredis traditionem expectandam.*

[h] Iaſ. l. j. §. ſi. qd quiſ. iur.

[i] l. ciuitatib. in ſi. de leg. j.

[k] l. non amplius. de leg. j.

b ¶ CVM *effectu. Adiuuatur hinc regula, quæ mandat cum effectu uerba accipi debere: qua propter ſi exulem capienti certum præmium dari conſtituatur, non intelligetur cepiſſe qui ad præfectū non traxerit*[h]*: uel cū armis reperiſſe, qui non ceperit. Qua ratione & qui tantum erogat, quantum acceperit, capere nō dicitur*[i]*; cum in effectu nihil illi remaneat, illud enim datum, legatum, donatum cōceſſum dicitur, quod deductis omnibus expenſis reliquum eſt*[k]*.*

fectu[b] accipitur: accipere & ſi quis non ſic accepit ut habeat. Ideoque non uidetur quis capere, quod eſt reſtiturus ſicut perueniſſe[c] proprie illud dicitur, quod eſt remanſurum.

¶ Hæc uerba[d], his rebus recte præſtari, hoc ſignificant ne quod periculum uel damnum ex ea re ſtipulator ſentiret.

[l] l. ſi ipſa. quod met. cau.

[m] l. perueniſſe infra eod.

c ¶ PERVENISSE. *Propria hæc huius uerbi eſt ſignificatio, ut id quod remanſurum eſt perueniſſe dicamus*[l]*, licet plerūq; ex ſubiecta materia aliter etiam non improprie interpretemur, quod alibi attingam*[m]*.*

[n] l. ipſi. de rei uend.

d ¶ §. HAEC *uerba. Quod conuentus rei uēdicatione propter eā rē alteri promiſit, ut ab actore indemnis ſeruetur, ita cautionē accipit, quas res tibi tradidero, pro his rebus recte præſtari ſpōdes? quam cautionem etiam emptor recipit*[n]*, qui redhibitoria aduerſus uēditorē experi*

tur ſi

tur, ſi eius rei nomine, quæ redhibenda eſt, alteri aliquid ſoluere damnatus eſt[o]*. Interpretamur enim recte, id eſt tutò & ſecure, hoc eſt, ſine periculo & damno. Periculū autem ad perſonam, damnum ad res ſeu pecuniam referri Accurſius credidit, Hincq́; argumētum accipitur, pro ſui defenſione cautiones interponi poſſe. Quare ſi male ab aduerſario tuo metuis, licitum erit iudicem adire, qui eum ex officio cōpellet, ut caueat, per ſe non fieri, ut uis aliqua tibi inferatur*[p]*, idq́; etiam ſub pœna, & datis fideiuſſoribus. Sanè & M. Varro rei ruſticæ lib. II. ſolitos tradit eos qui indomitos boues emūt, ſic ſtipulari, Illoſce iuuencos ſanos, deq́; pecore ſano eſſe, noxiſq́; ſolutos recte præſtari ſpondes? atq; hāc formā M. Manilij actionibus cōtineri, quæ uerba hoc ex reſponſo interpretationem recipiunt.*

o l.redhibere. §. cauēdum. de ædil. edi.

p Mod. l. ſi ſuper. C. de tranſ.

PAVL. LIB. LXXIII.

Lex LXXII.

APpellatione rei, pars etiam continetur.

APPELLATIONE. *Qui de aliqua re quicquā cōſtituit, ut de domo, inſula, fundo, de qualibet eius parte conſtituiſſe intelligitur, & id quidem proprie, ſicut in genere ſpecies, in maiori ſumma minor continetur. Alioquin quæ uox totum ſignificat, proprie de parte dici non poteſt, quare ſi quis de domo loquatur, aut inſula, de toto, non de parte locutus intelligetur*[a]*: quapropter ſi teſtes actoris fundum ab eo poßideri dicant, de integro accipiatur, niſi alij teſtes omnino prioribus æquales, idē de reo dicāt, tūc enim ut à periurio ſoluātur, fiet interpretatio tam actorem quàm reum eum fundum*

a l. titia. §. j. de leg. ij.

communiter pro indiuiſo poſſidere[b], atq; id pleriq; oẽs tradidere. Sane hinc colligitur, de parte ad totum ualere argumẽtum[c]: quod uerũ eſt, niſi alia ratio ſit in toto, quam in parte. Pars autem tripliciter accipitur, quædã numeralis, alia integralis, alia quota. Exempli cauſa, tres arithmetica pars eſt nouẽ[d], uſusfructus pars integralis dominij eſt, ſicut paries, domus: at triens, quadrans, ſemis quota pars eſt aſſis. Percipitur etiam alia hinc regula: nimirum idem pollere generalẽ enumerationẽ, quod particularẽ omnium ſpecierum[e]: quod ita intelligimus, dum ſub generali ſermone ea nõ accipiamus, quorũ ſpecialem mentionẽ fieri opus eſt[f]: etenim dubium nõ eſt de generali ſermone multa excipi uarijs ex rationibus, quas hic referre nimiæ curioſitatis eſſet[g].

b in.l. ſi duo. uti poſ.
c l.quæ de tota. de rei uẽ.
d Bar.l. ſi mater. §. ſi iter. de exce. rei iud.
e l.oẽs. C. de præſc xxx. anno.
f l.quod tranſlatũ. de offi. leg.
g Roma. §. de uiro.

VLP. LIB. XXX.
Lex. LXXIII.

HAec uerba in ſtipulatione poſita, eam rem recte reſtitui, fructus continent: recte enim uerbum, pro uiri boni arbitrio eſt.

HAEC VERBA. Reſtituendi uerbum ad fructus quoq; pertinere, ſupra oſtenſum eſt, quare cũ Iuriſconſultus in hac ſtipulatione fructus contineri, propter dictionẽ recte ſentiat, uidetur in ſtipulationibus, id uerbum ſimpliciter poſitũ, fructus non cõprændere[a], quod Iacobus & Oldradus ſentiunt. Sed id ita generaliter ſupra ſequutus nõ ſum: quãuis enim ex huiuſmodi cõtractus forma fructus debeantur, uerbum tamen recte non parui momenti eſt, cum deberi eos arbitrio boni uiri oſtendat. Sanè hinc probatur dictionem hanc recte, ad iuſtitiam

a l. in condẽ. §. j. ifra ti. j.

iuſtitiã cauſæ referri,ſicut rite ad ritum,id eſt ſolennita tem[b]*.Atq; hinc aliqui exiſtimauerunt,ſi iudici demandatum ſit,ut cognoſcat an Titius recte captus ſit, non poſſe eum diſcernere,an feriato licito'ue tempore ſit captus,ſed an iuſta cauſa ſubeſſet,propter quã capi debuerit. Quæ deciſio prudentibus uiris merito diſplicet: demandantis enim mẽs fuit, omnem quæſtionẽ committere. Et Iuriſconſulti differẽtia hac nimis ſubtili abutũtur, & doctiſsimi Grammaticorũ aliter tradiderunt.Varro,*Rite *à ritu,nam quod ſecũdum ritus fit,id ratum & rectum eſt.Priſcianus,*Rite *pro recte:quia nihil traditur ritibus,niſi quod rectum eſſe creditur.Donatus,*Recte *dicitur, quod nullo uitio uerborum dicitur.Vere ad rei ſeu ſentẽtiæ ueritatem refertur: hinc* Terent.in Adelphis:Recte *& uere dicis.*

b Bar.l. lecta. ſi cer.pet.

PAVL. LIB. II. AD EDICTVM. AED. CVRV.

Lex. LXXIIII.

SIgnatorius annulus ornamẽti appellatione nõ continetur.

SIGNATORIVS. *Signatorius annulus eſt, qui charactera,id eſt ſculpturã habeat,quo utimur ut ſignũ imprimamus*[a]*.Erant autẽ id genus annuli plurimo in uſu apud antiquos,nã ꝓpter multitudinẽ ſeruitiorũ recluſa oĩa,obſignataq; à dominis tenebãtur:ſicq; à rapina,ut* Plinius *inquit,uẽdicabãtur.Cũ ergo huiuſmodi nõ ornamẽti cauſa:ſed cuſtodiæ prĩcipaliter fierẽt, merito appellatione ornamentorũ nõ cõtinebãtur*[b]*:quod maxime in his ꝓcedit,qui leuis pretij eſſent,utpote aureos qn*

a l.ad teſtium. ſ.pen. de teſta.

b l.arg.ſ. ornamenta. de aur.leg.

que non

que non excedentes, & ita iure cautum eſt[c]. Sed hãc ego ſummam hodie leuem non arbitror, idq́; propter noſtrorum temporum paupertatem, nam conſtat ueteres Romanos fuiſſe ditiſſimos.

c l. diuus. de bo. eorum.

IDEM

Lex LXXV.

Reſtituere uidetur is, qui reſtituit quod habiturus eſſet actor, ſi controuerſia ei facta non eſſet.

IDEM

Lex LXXVI.

Dediſſe intelligendus eſt etiam is qui permutauit, uel compenſauit.

RESTITVERE. *Reſtituere eſt retroſtatuere: id eſt in eũ caſum rẽ cõſtituere, ĩ quẽ fuiſſet, ſi nihil aduerſus qđ facienda eſſet reſtitutio eueniſſet: de quo uerbo latius ſupra attigimus. Generalius autẽ eſt ꝙ reddendi. Reddit enim qui retro dat, id eſt trãſfert dominium: at reſtituere etiã ad facta pertinet. Proprie autem reſtituere dicimur, quod accepimus: quapropter ſi lex dicat, ſoluto matrimonio maritum tertiam partem dotis reſtituere debere, reliquam lucrari, de dote data intelligetur, non de promiſſa[a]. Sed id ego nõ probo, cum nulla rõ ſit, cur promiſſam minus lucrari debeat ꝙ datã: & reſtituere ſatis dicitur[b] qui actionẽ remiſit, remq́; in eũ caſum cõſtituit, ac ſi promiſſa non eſſet, atq; ita Salic.[c] cenſet, nec omiſit Iaſon[d].*

a Ang. conſil. 158.
b infra.l.ſeq.
c Sal.l.ſi cõſt. C. de donat. ante nup.
d Iaſ.rub. ſol. matri.

DEDISSE. *Quamuis uerbum dare proprie de eo intelligatur, qui per traditionem dominium transfert[a], tamen interpretatione legis etiam qui permutat uel compenſat dare dicitur[b]. Vnde homo liber ſciens qui*

a l.ubi.in fin. de uerb.
b l.ſi et nupt. de iur.dot.

qui tanquam ſeruus ueneat, emptori tenetur, non ſolum in eo quod datum eſt[c]*, ut uerba legis indicant, ſed etiam quod ea cauſa permutatum, uel compẽſatũ fuit. Nam & qui remittit, ſeu accepto fert, dare dicitur*[d]*: æquiparãtq́; Iuriſconſulti dantem accepto ferenti: quod procedit etiã ĩ cõditiõibus q̃ ad amuſſim implẽdæ ſũt*[e]*: & quamuis ex ui ſermonis qui remittit non det, cum tamen uerba omnino nõ repugnent, propter effectum lex dediſſe interpretatur*[f]*: qua ratione remiſſio quæ ultra quingentos aureos transfert, inſinuatione indiget*[g]*, idq́; communiter approbatur. Quandoq́; tamen non fit huiuſmodi interprætatio, ut cum per remißionem nihil iuris ſeu commodi acquiritur*[h]*, uel aliam ob cauſam quis remittit quàm ut donet, uel cum debitum quod remittitur liquidò non apparet*[i]*, id enim facto magis quam dationi accedit: nam & quandoq́; donare licet*[k]*, remittere nõ licet, ut quia lex extorqueri remißionem præſumat, quia facilius inducitur quiſq́; ut remittat quàm ut det,*[l]* quod & Barto. annotauit*[m]*. Sanè cum pecunia ſolutioni præparata eſt, remißio alia quoq́; rõne uim dationis habet, q̃, uidelicet lex reſtitutã fingit, et incõtinẽti rurſus datã*[n]*.*

IVLIANVS.

Lex LXXVII.

FRugẽ pro reditu[a] appellari, non ſolũ qđ frumẽtis aut leguminibus, uerũ & quod ex uino, uel ſyluis cæduis, cretifodinis, lapicædinis capitur. ¶ Iul.

FRVGEM. *a* ¶*Reditus nomen generale eſt ſicuti prouentus*[a]*, ſeu obuentiones: comprændit autem omnia*

c l. in tantũ. de lib. cau.
d l. ſi mulier. de condi. ob cau.
e l. ſi fundum. §. titio. de lega. j.
f l. iuli. de condi. & dem.
g l. creditori. C. de pac.
h Abb. c. ueniens. infra de teſ.
i Pau. l. cõtra. §. j. de pact.
k Barto. l. acti. C. de tranſ.
l gl. c. ſtatuĩũ. §. notariũ. de reſc. in 6.
m Bar. l. ſi duo. in fi. de uer. obli.
n l. ſi ſponſalibus. §. j. de iur. dot.
a Cardi. cle. j. de exc. præ.

omnia iura ſeu utilitates quæ percipi poſſunt. Quã ſignificationem etiã frugem habere aliqui dixerunt. Contrà Iulianus, qui fruges eſſe qbus homo ueſcatur cẽſuit, præter carnes & poma, quæ ſentẽtia uerior eſt, atq; ita uſus obtinet. Vnde & Plinius duplex frugũ genus agnoſcit, quod ariſtam habeat, ut frumẽta, & qđ ſiliquam, ut legumina. Antiquiores tamen latius accepere, ut fruges ſint, quicqd ex fructu terræ in alimoniam uertimus: qua ratione idem Plinius frugiferas arbores omnes appellat, q̃ fructiferæ ſunt, oliuã, pyrũ, pomũ. Dicuntur enim fruges à fruendo, ut Varro: uel à frumine, quod ſumma pars gulæ eſt, per quam cibus in uentrem demittitur, ut donatus et Seruius ſcribit.

ſcribit, fruges omnes eſſe, quibus homo ueſcatur, falſum eſſe: nõ enim carnem, aut aues, feras'ue, aut poma fruges dici. ¶ Frumentum [b] autem id eſſe, quod ariſta in ſe teneat, recte Gallum diffiniſſe. ¶ Lupinum uero & fabam fruges potius dici: quia non ariſta, ſed ſili=

b ¶ FRVMENTVM. *Ariſtam habẽt triticum, auena, ordeũ, ſiligo Laconica. Siliquã, id eſt folliculũ, omnia legumina: ſiſama uero & papauer uaſculis cõtinentur: at milium & panicum nullis defendũtur integumentis paruarũ uolucrũ iniuriæ expoſita. Sanè quamuis frumẽti appellatio amplior ſit, tamen* κατ' ἐξοχὴν *de tritico intelligamus, atq; hoc cõmunis loquendi uſus in Italia obſeruat, & ita etiã Iacobus & Barto. exiſtimauere.*

c ¶SILIQVA, *Id eſt, membranula ſeu folliculo. Significat etiã fructũ arboris dulcis, longũ, et coloris atri, cuius* Pli. *quoq; meminit: &* Horat. *Viuit ſiliquis & pane ſecũdo.* L. *Columella fœnũ græcũ ſic appellari quoq; cẽſet. Capitur etiã in iure alio ſignificatu*[b]*, nimirum pro certo põdere: nã quatuor grana ſiliquã pẽdũt*[c]*, hoc eſt quod Græci uocant ceration: Aurifices noſtri corrupto ſermone caracton: eſt aũt* XXIIII. *ps ſolidi, &* XVIII. *drachmæ, Theodoſiani codicis interpres. Centeſima, inquit, uſura eſt, qua in anno tres ſiliquas pro ſolido habemus: Sicilicus uero duplici drachma cõſtat,*[d] *quo fit ut quarta pars ſit unciæ. Licet pleriq; inemendati codices pro ſicilico ſiliquam ſcriptum habeant. Eſt &* S *iclus apud Hebræos maioris ponderis: ſic enim ipſi ſtaterem, id eſt Semunciã appellant, in quem ſenſum uidetur etiam* L. *Columellæ capi, & Græcis quibuſdam autoribus.*

b auth. ſed hodie. C. de epiſc. & cle.

c auth. ad hæc. C. de uſur.

d l. liberto. §. filiũ. de an. leg.

qua[c] cõtinentur: quæ Seruius apud Alphenum in frumento contineri putauit[d].

PAVL. LIB. IIII. AD PLAVT.

Lex LXXVIII.

INterdum proprietatem quoq; uerbum poſſeſſionis, ſignificat: ſicut in eo, q poſſeſſiões ſuas legaſſet, reſpõſum eſt.

d ¶PVTAVIT. *Et male: colligitur autem hinc, legato frumento uel frugibus: etiam contineri quod adhuc in agro, in ariſta, uel ſiliqua eſt.*

INTERDVM. *Non ſolum apud Iuriſconſultos*[a]. *& in*

a l. fina. C. de præd. mino. l. cum res C. de cõt. emp.

& in cōſtitutionibus poſſeßio pro proprietate ipſa ſeu prædio capitur, ſed etiam apud alios autores. Vnde poſſeßiones urbanæ & ruſticæ Ciceroni in Philippicis. Et idem in Paradoxis: Callidi, inquit, æſtimatores prata & areas magni æſtimant, quod ei generi poſſeßionū à nemine noceri poteſt. Meritò igitur ſi quis dicit ſe poſſeßiones ſuas legare uel donare, uel aliter alienare, de ipſa proprietate intelligimus: nec enim de nuda poſſeßione actum uidetur, cum ea nō ſoleat à proprietate his uerbis ſeparari: alioquin uſum quis uel uſumfructum legaret, non poſſeßionem[b]. Ad res tamen mobiles hoc legatum non extendetur, quoniam communis loquendi uſus repugnat, ut proprietatem mobilium poſſeſſionis nomine deſignemus: tametſi dubium nō ſit etiam proprie mobilia poßideri[c]. Ad hanc rem pertinent quæ Feſtus quoque ſcribit, Poſſeßiones appellantur agri late patentes, publici, priuatiq;: quia non mancipatione, ſed uſu tenebantur, & ut quiſq; occupauerat poßidebat.

b Bar. l. uxorē. §. legauerat. de leg. j.

c Iaſ. l. j. de acqui. poſſ. in prin.

IDEM LIB. III. AD PLAVT.

Lex LXXIX.

IMpēſæ neceſſariæ ſunt, quæ ſi factæ nō ſint, res aut peritura, aut deterior futura ſit.

IMPENSAE. a ¶ Neceſſariæ impēſæ dicūtur, quæ impendendi neceßitatem habent, ne res uel pereat, uel deterior fiat: ſed & quæ ex cōſuetudine regionis ſine dedecore omitti nō poſſunt neceſſariæ exiſtimātur[a]. Harū plura exēpla in iure habētur, ut ſi quis aggeres coercendo tor

a Barto. l. pec. in fin. ſupra de an. leg.

do torrēti faciat,in demortuarum locū alias arbores ſurroget,ædificium ruens inſtauret.Sed quid ſi iā caſu dirutum ſit,ut quia ab igne correptum,uel ut bellica? Et aliqui ſcribunt,eſſe neceſſariam impenſam. Quibus aſſentio,ſi ad uillæ neceßitatem ille locus pertinebat. Quid enim ſi caſa agreſtis nō neceſſaria utilitati prædij eſſet? Sanè has impenſas & maritus deducit,& quilibet bonæ fidei poſſeſſor, itemq; malæ[b]:niſi ſint impenſæ quæ rei utilitatē perpetuam non reſpiciāt, ſed ſolummodo impendentis pro tempore cōmodum[c]:tunc enim nemo deducit,ſed fructibus imputat.

¶Vtiles[b] impenſas eſſe, Fulcinius ait quæ meliorē dotem faciant,deteriorem eſſe nō ſinant,ex quibus reditus mulieri acqratur; ſicuti arbuſti paſtinatione ultra q̄ neceſſe fuerat.Item doctrinam puerorū, quorū nomine onerari mulierē ignorātem uel inuitam non oportet ne cogatur fundo, aut mācipijs carere.In his impēſis & piſtrinum & hor=

b l.domum.C. de rei uen.

c l.iij.& ſeq. ſupra de impen.

b ¶VTILES.*Impēſæ quæ rem meliorē faciunt,ut arbuſti paſtinatio, doctrina puerorum,ſtercoratio,nouelletū,piſtrinum,horreūq; adiectitium,& his ſimilia.* Eſt *autem arbuſtum, locus quo certo ordine arbores uitiū cauſa plātātur: hæ ſunt populus,ulmus,atinia, ornus:debet autem ſaltem bis in anno paſtinari,id eſt paſtino,quod ferramentum bifurcum eſt,fodi:huiuſmodiq; impenſa neceſſaria eſt:quod ſi tertiò quoq; fodiatur,erit utilis : atque ita* M. *Columela lib.*IIII.*cap.*XXVIII.*præcipit : has utiles impenſas*

d l.j.§.ſed nec. C.de r.i ux. act.
e Dyn. l.j. ſupra de imp.

maritus nõ cõſequitur[d]*,niſi uolẽte uxore fecerit,aut mulier eas cõmode reſtituere poſſit,aliunde quàm ex fundo dotali:ſatiſq; eſt ſoluẽdo eam eſſe,uel tempore quo impenſæ fiũt,uel quo repetuntur*[e]*. In cæteris uero bonæfidei poſſeſſoribus,quatenus dominus eſt locupletior, eatenus deducuntur,tanquam eorũ negociũ utiliter ſit geſtũ,idq; niſi dominus ipſe non fuiſſet eas factu-*

reum[c] inſulæ dotali adiectum plerũq; dicemus.

f l. ſinautẽ.in fi. de rei uẽ.
g l.in fundo.ſupra de rei uend.
h d.l.domum.

rus[f]*.Quid enim ſi pauper erat, qui re qualiſqualis fuiſſet erat uſurus? nec curaret pretioſiorem facere,ut qui uenalem eam nõ haberet? permittetur tamẽ poſſeſſori hoc caſu de impẽſo id tollere*[g]*,quod ſine detrimento domini põt,ſibiq; utile futurũ ſit.Ideq; in malæfidei poſſeſſore*[h] *ſed in hoc differentia eſt,quod prædo ſi,impẽſa quam utiliter uel etiam neceſſariò effudit, euaneſcat, ut quia res perimatur,nihil deducit*[i]*,quod in bonæfid. poſſeſſore aliter obſeruatur: præterquàm cũ rei uẽdicatione agitur*[k]*. Sed & ſi ædificiũ aliquod à fundamẽtis cõſtruat, ſciens ſe in alieno ædificare,uidetur dño donare*[l]*, & nil repetit,niſi tanquam negociorum geſtor fecerit*[m]*,uel dñs is ſit,in cuius perſona cõſiſtere donatio nequeat,ut cũ uir in hæreditario uxoris fundo ædificat*[n]*.*

i l.plane.de peti.hære.
k l.vtiq;. ſupra de rei uend.
l §. ex diuerſo.inſtit.de rer.diui.
m d.l. domum.
n arg.l.in uoluptat. ſupra de impen.

c ¶HORREVM. *Meritò addita eſt dictio plerunque,nam ſi magnus fundus eſt,& frugum ferax, & plurima familia colatur,& piſtrini & horrei impenſa neceſſaria eſt*[o]*:ſi uero modicus fundus ſit,piſtrinũ & horreum ad utilitatem ſolum pertinet, quia locari poteſt.*

o l.j. §.pen. de imp.

d ¶Volu-

d ¶VOLVPTARIAE. *Ad ornamentum ſolum pertinẽt*[p]*,præterq̃ in re promercali:quapropter ĩ prædio urbano ſi maritus cœnacula quæ locari ſolent pictu ris exornet,pictura erit utilis,nõ ſimpliciter uoluptaria: tanto enim pluris cœnaculum locabitur: quia ornatius. Has impenſas niſi dñs ipſe facturus fuiſſet,nec maritus, nec bonæfidei poſſeſſor deducit*[q]*:licitum tamẽ eis eſt auferre quod commode ſeparari põt. In male uero fidei poſſeſſore diſtinguimus, ut ſi impenſa in re facta ſit,quæ ſeparationem ſui natura nõ admittat,uideatur donaſſe*[r]*:ut ſi aliquo caſu ſeparentur, auferre tamen ei nihil liceat:ſi uero ſui natura res ſit ſeparabilis,licitũ eſt ei auferre,nec enim donaſſe uidetur*[s]*, quod auferre poteſt:& ita ipſe extrico,licet alij differentiam in modo agendi conſtituant*[t]*.*

¶Voluptariæ [d] ſunt, quæ ſpeciem duntaxat ornant, nõ etiã fructum augent: ut ſunt uiridaria,& aquæ ſaliẽtes, incruſtationes[e], loricationes[f], picturæ.

IDEM LIB. IX.
AD PLAVTIVM.
Lex LXXX.

p l.qđ ſi hæs. de impen.

q l.pro uoluntarijs.eo.tit.

r d.§.ex diuerſo.

s l. utiles. ſupra de peti. hære.

t Barto. d.l.in fundo.

e ¶INCRVSTATIONES,*Tectoria ſunt parietum, ex cruſtis marmoreis.*

f ¶LORICATIONES. *Sunt ſuperficies integendi cauſa,quæ ad pauimenta maxime pertinent,fiũtq; ex calce & arena:qua de re M. Vitruuius lib.VII.plura.Eſt & lorica quæ uallis caſtrorum,uel podijs apponebatur alio ſignificatu.*

a l.uerbis.infra.c.

IN GENERALI. Verba legis XII. tab. erant[a]. Is uti legaſſet rei ſuæ ita ius eſto. Quibus uerbis generaliter tributa eſt poteſtas legatarijs, legata ſua petẽdi. sed an idem ſit in his quibus libertas teſtamento legata eſt? & ex uerbis uideretur non eſſe idem: qui enim libertatẽ legat, rem ſuam non legat, quippe libertas in bonis teſtatoris nõ eſt: & id neq; uere, neq;, ut Bartolus inquit[b], cauſatiue: ſed tamen ex mẽte legis idem dicendum eſt. Accurſius hic uerbũ petitione intelligit pro repetitione, quod mihi non placet, q̃uis in iure uerũ ſit, ſub generali repetitione legatorũ in ſubſtitutione facta, etiã libertates cõtineri[c]. Quæ res argumento eſt, generali in diſpoſitione etiam ea intelligi, quæ ſpeciali priuilegio inſignita ſunt, ut libertates, dotes, teſtamenta militũ, & ſimilia[d]. Quod uerum, niſi priuilegium illud tolleretur, non enim uerißimile eſt generalibus uerbis uoluiſſe legislatorẽ corrigere ea quæ fauore ſpecialis cauſæ indulta ſunt: ut hac in re ridiculi ſint, qui contraria prodiderunt[e].

b Bart.l.j.de leg j.

c l.cũ in ſubſt. de leg.iij.

d l.in fraudẽ. in ſſ. de teſt.

e Iaſ. l.j.ʒ. nota.ſol.in.atr.

IN generali petitione legatorum, etiam datæ libertates competunt, ex mente legis XII. tab.

IDEM LIB. X. AD PLAVTIVM.

Lex LXXXI.

CVm prætor dicat, ut opus factum reſtituatur, etiam damnũ datum actor conſequi debet, nam uerbo reſtitutionis omnis utilitas actoris cõtinetur.

CVM *prætor. In interdictis (inquit prætor) quod ui aut clam factum eſt reſtituas, item quod quis ſpreta*

nuntiatio

nuntiatione noui operis fecit, reſtituat, & id genus ſimilia. Explicat Iuriſconſultus quid reſtituendum ſit, & non ſolum opus[a]*, ſed etiam omne damnum reſarciendũ eſſe teſtatur, hanc enim eſſe uim huius uerbi reſtitutionis*[b]*. Sed dubium eſt cum hic dicitur damnum reſtitui, an etiam ratio lucri ceſſantis habẽda ſit. Et extat reſpõſum apud Baldum*[c] *in ſimili ſpecie, eius qui cõuenerat dãnum reſtituere, exiſtimat enim huius lucri rationem nõ habendã: aliud eſt enim damnũ, aliud ceſſatio lucri. Sed hæc ſententia hoc reſponſo confutatur, quo omnem utilitatem reſarciendam ei eſſe teſtatum eſt, cui damnũ debet reſtitui. Itaq; ego hæc uerba ſecundum legis diſpoſitionẽ interpretor, ut in caſibus, in quibus de iure, ceſſantis lucri ratio habetur, qui damnum reſtituere promittit, etiã ad id lucrum teneatur. Regulariter autem traditur, lucri quod quis ueriſimiliter feciſſet, rationem habendam, præterquam ſi cum alterius iniuria lucrum illud acquireretur*[d]*. Idem in emptionis contractu ſeruatur*[e]*, cum enim emptor, ſi pecuniam non det, in legitimis ſolum uſuris condemnetur; non fuit æquum ut uenditor, ſi rem non tradat, grauius puniretur, ceſſantiſq; lucri rationem reſolueret.*

IDEM LIB. XIIII. AD PLAVTIVM.

Lex LXXXII.

VErbũ amplius, ad eum quoque pertinet, cui nihil debetur. Sicuti è contrario minus ſolutũ uidetur, etiã ſi nihil eſſet exactum.

VERBVM *amplius. Amplius & minus compara-*

a l. ſemper. §. in hoc. ſupra quod ui.

b l. an iep. §. ſi. uer. ſupra de ope. no.

c Bald. conſil. 152. in. l.

d l. ſi is cui. de fur.

e l. ſi ſterilis. §. cũ per uend. de act. emp

tiua quamuis ſint tamen ex ſubiecto argumento uim comparationis quandoque amittũt[a], poniturq; amplius pro toto, minus pro nihilo, uerbi gratia: Quis promiſit ſe reſtituturum, ſi quid legatorũ nomine ceperit amplius quã per legem falcidiam liceat, emergit ingens æs alienũ per quod legata omniũ extinguuntur[b], certe totum reſtituere debebit, licet ea dictio ex ꝓprietate ſermonis partem tãtum comprænderet. Finge conſtitutum eſſe ut ſi prætor aliquem cõdemnauerit amplius quàm debeat[c], ipſe certa pœna afficiatur, quamuis in tota ſumma quis indebite fuerit dãnatus, prætor uerbis legis punietur. Illud non prætereundũ, hanc dictionem ſi pronomen illi addatur, rerum repetitionem facere[d]: ueluti cũ dicitur, hoc amplius, uel eo amplius ul' amplius quã talẽ rẽ. Si uero ſimpliciter apponatur actũ legãdi ſolũ repetere, nõ ipſam rẽ[e]. Et ita frequẽtius traditur, cæterum & minus aduerbium, poſitiuo adiunctum, cõtrariæ ſignificationis comparatiuum demõſtrat ut minus ſtultus, id eſt prudentior. Terẽtius in Eunucho: Hoc nemo fuit minus ineptus, id eſt aptior, ut Priſcianus interpretatur.

a ſupra.l.minus.infra.l.ſi ita.

b l.j.§.hæc uerba.ſi cui plus.

c Bar.l.ſi ſeruus.§.ſi ita de leg.j.

d l.ſi ſic.de lega.iij.

e d.§.ſi ita.

IABOLENVS. LIB. V. EX PLAVTIO.

Lex LXXXIII.

PRoprie bona dici nõ poſſunt, quæ plus incõmodi q̃ commodi habent.

PROPRIE. Cum ſuperius dictum ſit bona intelligi ære alieno deducto, oſtendit hĩc generaliter Iuriſconſultus qualecunque incommodum ſit, etiam ſi aliud q̃ æs alienum, eius reſpectu proprie bona non dici. Quotieſcunq;

tieſcunque ergo alicui ſunt prædia maioris incommodi quàm utilitatis, is bona ea rectè non appellabit, & ideo permittitur eccleſiæ ſine aliqua ſolennitate huiuſmodi prædia alienare[a] tanquam bona non ſint, quod & in minore plerique ſenſerunt[b]. Quandoque tamen appellatione bonorum etiam æs alienũ cõprænditur, itemq; ea in quibus plus incommodi eſt, ut in bonorũ poſſeßione. Sed quid in legatis? pone cum qui L x. *habet, alijs* x x x. *mihi tertiam partem bonorũ legaſſe,* x x. *ne, an* x. *conſequar? &* xx. *me cõſequi, nec quæ alijs legata ſunt deduci Bartolus cenſuit[c], quamuis enim deducto ære alieno bona intelligantur, quæ tamen legata alijs ſunt, æs alienum ipſius teſtantis nõ erant, quod ſi ea huiuſmodi fuiſſent ut in illis lex falcidia locum non haberet, qualia ſunt quæ ad pias cauſas transferũtur[d], de mea ſolum portione fiet deductio: unde in propoſita ſpecie cæteris legatarijs* x x x. *mihi decem, hæredi* x x. *relinquẽtur, & ita plerique tradiderunt.*

a ſ. pe. in auth. de non ali.
b l. ſo. l. ij. ſupra de offi. eius.

PAVL. LIB. III. AD VITELLIVM.

Lex LXXXIIII.

FIlij appellatione, omnes liberos intelligimus.

c in. l. ſi quis ſer uum. ſ. fina. de lega. ij.
d Auth. ſimiliter. C. ad. l. fal.

FILII. *Filium plerique ab amore dictum uolũt, quaſi* φίλιον, *ſed ſyllaba refragatur. Ipſe magis à Græco ſermone* υἱός *dictum arbitror, addito ex more Aeolico digammate* ϝυιός, *ſicuti* ϝελένην ἑλένην *dixerunt. Aeolico autem ſermoni noſtrum ſimillimum eſſe Fabius Quinti. tradit. Prior tamen deriuatio à cæteris approbatur,*

atque hanc eſſe rationem exiſtimant, quod etiam nepotes filij dicuntur, cum & in illis ſit mutuus aui amor. Ipſe ex ſermonis proprietate appellatione filij nepotem contineri non arbitror[a]*, ſed ex interpretatione, quæ in diſpoſitione legis generaliter procedit*[b]*, & id etiam in odioſis, niſi ratio diuerſa aliud ſuadeat. Ecce, miles à tutela præterq̃ filij cõmilitonis excuſationem habet, quid ſi ſit nepos? certe in eo eſt diuerſa ratio, quia pater nõ militauit, licet auus fuerit miles*[c]*. Rurſus, Filij fideicommiſſo grauati tametſi uolente teſtatore fructus in rationem quartæ non imputant*[d]*, quod in ſolatiũ grauaminis lex illis ſpecialiter indulſit, ergo ad alios trahendum non eſt. At in diſpoſitione hominis, qui de filio loquitur de nepote non intelligetur*[e]*, nec enim in eiuſmodi materia fit extenſio, niſi alicunde de mente conijciamus*[f]*, ut cum alioquin dura ſeparatio induceretur*[g]*: uel extranei ſuis præponerentur, uel uſus teſtatoris hoc ſuaderet*[h]*. Idem ſi natura contractus, ut cum cliens beneficiarium fundum pro ſe & filijs accipit*[i]*, natura enim huius contractus eſt, ut in nepotes trãſmittatur.*

a l. quod ſi nepotes. de teſta. tut.
b l. filius. ad Mac. l. ſenatus. de ritu nupt. l. ij. ᵹ. ſi mater. ff. ad Tertul.
c l. ſed & milites. de excu. tut.
d l. iubemus. C. ad Treb.
e ᵹ. fi. inſti. qui dar. tut.
f l. liberorũ. infra eodem.
g l. lucius. de hære. inſti.
h l. alimenta. de ali. lega.
i l. aſ. ᵹ. inſtituens. in l. gallus.

MARCELLVS LIB. I. DIGEST.

Lex LXXXV.

NEratius Priſcus tres facere exiſtimat collegiũ: & hoc magis ſequendũ eſt.

NERATIVS. *Fuerunt fortaſſe qui crederent duobus cõſtare collegium, quandoquidem & collegæ dicantur, duo ad idem officium electi. Neratius tamen tres mauult, cuius ſententiam tanquam probabiliorem Marcellus*

cellus probat.Cum enim collegiũ ſit uniuerſitatis nomẽ, aliquid ultra dualem numerum requirit.Sunt autem uaria collegia,ſicut fabrûm,qui arcendis incẽdijs inſtituti ſunt:dendrophororum,qui arbores cædunt,& torrent, centonariorum,qui uilia artificia exercent,quorum artificum quam plures alibi nominantur[a]*:qui quod tenuiores ſint,poſſunt ſe collegijs congregare,& ſtipem conferre.Permiſſa etiam ſunt magiſtrophororũ, quos diſciplinatos uocãt,collegia,quod rei ſacræ cauſa conueniãt, ea & ſcholæ & confratriæ appellantur, quippe uaria ſunt nomina,collegiũ,corpus,militia,commilitium,ſocietas,thiaſus, ordo,conuenticulum, ſodalitium, quæ eandem ferè uniuerſitatem ſignificant.Sunt autẽ iure quæcunq; collegia prohibita,niſi permiſſa expreſſe reperiãtur:habuere enim maiores noſtri ea ſuſpecta, nec multitudinem coire ſine legitimo rectore uoluerunt: nam uidimus plerunq; etiam ſub ſacri cõuentus prætextu multa improbos aduerſus pudicitiã & leges moliri, quod* T. *Liuius libro* XXXIX.*elegãter proſequitur.*Ext*at etiã hac de re* Traiani Imper.*reſcriptum ad* C.Cæcil. Plinũ. *Sane quod de collegio hic traditur*[b]*,de familia quoq; dici ſupra uidimus.*V*bicunq; autem dubitatur aliquis in collegium admittendus ſit, an id minus pro admiſſione pronunciandum* Baldus[c] *reſpõdit:id enim eſſe fauorabilius.Sed finge ſcholares ſeu collegas certæ eccleſiæ neminẽ aliquo defuncto ſubrogare,ut quo pauciores ſunt,eo tutius in ſuos uſus reditus pios uertãt, quomodo prouidebitur?*Et *puto ſi non minori quàm trium numero ſint, nõ poſſe cogi ut alios ſubſtituãt uel eligãt,& id huius re*

a l.fin. de iure im.

b l. deteſtatio. §.fi.

c Bald. conſil. 183.in ij.

ſponſi argumēto, niſi tam ampli ſint reditus ut recte adminiſtrari à tam paucis nequeant. Illud conſtat negligentes, uel fures ab epiſcopo amoueri poſſe[d].

d l. nulli. ubi Bal. C. de epiſco. & cler.

Q*VID aliud. Iura prædiorū ſeruitutes eſſe, ſiue de ruſticis, ſiue de urbanis loquamur, dubium nō eſt Sed iuriſconſultus hic interpretatur clauſulā, quæ in inſtrumentis apponi conſueuit, cū quis prædia cū iuribus ſuis reſtituere promittit, intelligitur enim ut eius æqualitatis reddat, cuius acceperit: eiuſdē ſcilicet bonitatis, ſalubritatis, amplitudinis.*

CELSVS LIB. V. DIGESTORVM.

Lex LXXXVI.

QVid aliud ſunt iura prædiorum, quā prædia æqualiter ſe habentia, ut bonitas, ſalubritas, amplitudo?

Quapropter legēdū hic eſt, æqualiter nō aūt qualiter: nā rō ſenſus, & recti ſermonis nō cōſtaret. Illud tñ nō negauerim, ſeruitutes ipſas qualitatē prædiorum, non autem ſubſtantiam reſpicere[a]*: quapropter eas ſic deſcripſit* Baldus[b]*, ut ſeruitus ſit accidentalis habitudo & extrinſeca qualitas prædij.* B*artolus uero ſubtilius definiuit*[c]*, Seruitus eſt quoddā ius prædio inhærēs quod eius utilitatem reſpicit, uicini diminuit. Planè hoc in reſponſo, ius pro qualitate rei inhærēte ponitur, ſicut & alibi pro commoditate*[d]*: ſed & pro nuda facultate plerunq; uſurpatur, ut ſi dicā, ius mihi eſt per uiam publicam eundi: uel filiusfam. ſeu ſeruus adeundi ius habēt: fit enim interpretatio, ius adeundi, id eſt facultatem, ut Aret. ſenſit*[e]*. Sanè* Alexander *eum, cui ex iuribus prædiorum*

a l. pe. de euic.
b Bal. auth. ei q. C. de bo. aut. iud.
c Barto. l. j. de ſer.
d l. quod dicimus. ifra eo.
e Aret. l. legatū. de leg. j.

diorum quicquid uellet alienare conceſſum erat, poſſe reditus ex fructibus perceptos diſtrahere, huius legis argumento reſpondit[f]. f conſi.15.in 2.

VT ALPHENVS. *Quoniam urbs ab urbo parte aratri dicitur, quo ſolebãt in condendis ciuitatibus maiores uti, ſicq; muros definiebant, meritò urbs ſolũ dicitur, quod murotenus ambitur. Roma uero etiã cõtinẽtia urbi ædificia ſignificat, quod ſupra latius attigimus*[a]. *Sanè cum urbem ſacram appellamus, ſunt qui Hieroſolymitanã accipiãt, ut Baldus*[b]. *Ego Romã potius intellexerim, ſicut & cum æternam dicimus*[c]: *Auſonius, Vrbis ab æternæ deductam rege Quirino. Vt murũ ſit, qđ literatores quidam ibi legunt. Hectoreæ. Oſtendit & id uarijs locis Amianus. Cæterum cum Iuriſconſultus conſuetudinem loquendi in teſtimonium adducat, hinc apparet ſecundum communem uſum uerba potius accipi, quàm ſecũdum proprietatis originem, quod etiã in pœnalibus & odioſis receptũ eſt. Sed hæc ita pleriq; declarãt, ut in diſpoſitionibus peritorũ, eorum uſus attendatur*[d], *ſicut in idiotarũ ſermone, cõſuetudo imperitorum: quod*

a l.ij.ſupra eo.
b l.ij.C.de naut.fœn.
c l.j.C.de ſuar.lib.xj.
d Bald.c.j.de ſuc.feud.

MARCELLVS LIB. V. DIGESTORVM.

Lex LXXXVII.

VT Alphenus ait urbs eſt Romana, quæ muro cingeretur. Roma eſt etiã, qua continentia ædificia eſſent: nam Romam nõ murotenus exiſtimari ex cõſuetudine quotidiana poſſe intelligi, cũ diceremus Romã nos ire, etiam ſi extra urbẽ habitaremus.

quod non diſplicet. In dubio autem unũ eundemq; uſum eſſe credemus, nec aliter loqui plebem quàm patritios[e]. Sed & ſi conſtitutũ ſit ut uerba ad literã intelligantur, uel proprie, tunc communem uſum imperitorũ nõ attendemus, eruditorum uero obſeruabimus[f]: Quandoquidem conſenſus eruditorũ, ut fabius ſcribit, cuicunq; proprietati praeualet: penes enim eorũ uſum, arbitriũ eſt, & ius & norma loquendi, Horatio autore. Probato autem uſu praeſentis anni, non ſequitur eundem retro fuiſſe obſeruatũ: niſi ab eo tẽpore cœpiſſet, cuius initij nulla eſſet memoria: quod enim tam diu uiguit, ſemper fuiſſe obſeruatum, etiã ante hominum memoriam, creditur: idq; pleriq; omnes ſcripſere.

e l. ſi chorus. §. j. de le. iij.

f Mod. l rub. de oper. no. nunc.

CELSVS LIB. XII. DIGEST.

Lex LXXXVIII.

PRopemodũ tantũ quiſque pecuniæ relinquit, quãtum ex bonis eius refici poteſt. Sic dicimus centum aureos eũ habere, qui tantum in prædijs, cæteriſq; rebus ſimilibus habet. Non idẽ eſt in fundo alieno legato, quãq; is hæreditaria pecunia parari poteſt. neq; quiſq; eum qui pecuniã numeratam habet, habere dicit quicquid ex ea præſtari poteſt.

PROPEMODVM. Quæcunque res ſecundum pecuniam æſtimationem recipiunt, non autem pecunia ſecundum res: etenim iure gentium ea de cauſa ſignatus eſt nummus, ut commercia rerum facilius celebrarentur: functionemq; ex eo reciperent, quæ in rebus non eſt, unde minus in uſu cœpit

eſſe

eſſe permutatio[a]*. Si igitur tu decem debeas, & pro his decem ego fide mea totidē modios tritici eſſe iubeam*[b], *tanquam de alia re promiſerim fideiuſsio non ualet: nec enim res pecuniæ loco ſuccedit, ſed pecunia quibuſdam caſibus loco rei*[c]*. Planè dubium eſt, cum quis in cenſu habere dicatur quātum pecuniæ ex bonis refici poteſt, quomodo ineunda ſit ratio: an ducto ualore ſecundum communem æſtimationem*[d]*, an ſecundum reditus, ut tanti res cenſeatur quantum uiginti annorum reditus conferunt*[e]*: an quanti uendi poteſt: quod uerius uidetur, reſponſi enim huius uerba hoc indicant.*[f]*Cum enim res in pecunia functionem recipiāt, tanti æſtimari debent quātum pecuniæ reperitur, niſi de reſciſsione propter læſionem agamus*[g]*: tunc enim is cenſetur læſus, qui à communi curſu aberrat. Sed & quoties rem æſtimamus eius reſpectu qui eam acquiſiuit, ſiue titulo hæreditario, ſiue ex contractu, tantum eum adeptum dicemus, quantum communi æſtimatione res uendi poteſt*[h]*: nec enim affectionis ipſius ratio eſt habenda, nec etiam quid alius tūc ſit oblaturus, cum is qui eam eſt adeptus, ne licitantis affectio deinde minuatur, non ſit compellēdus, eam quàm primum uendere. Vnde ſumma ratio eſt, ut tali caſu communem ualorem potius æſtimemus, in qua æſtimatione redituum quoque ratio habebitur*[i]*: quod autem communiter reperitur, id iuſtum pretium eſt, utpote quod ex ualore rei, non ex affectu cōſtituatur. Quapropter cum in lege iuſti pretij ſit mentio, de eo quod cōmuniter perciperetur intelligemus*[k].

a l.j.de contr. emp.
b l.ſi ita fide. de fideiuſ.
c l.imperator. in fi.de le.j.
d l.pretia.ad l.fal.
e auth.perpetua.C.de ſa. ſan.eccle.
f l.mortis.4. in fi. ſupra de dona.cau ſa mor.
g l.ij.C.de reſcin.uen.
h d.l.pretia.
i gl.in d.auth. perpetua.
k Alexā.l.qui Romæ.§.ꝯ hæredes.

BOVES.

BOVES. Veteres à iungendo iumenta appellabant quod currui iungerētur:ea erāt equi,& muli: boues uero armenta potius dicebantur,ab arando [a], ut Varro inquit,quod principalis eorum uſus is eſſet.Igitur legatis iumentis,nō uidetur de bobus actū [b],& Aediles cum de iumento mentionem fecere,ſubdiderūt, etiā de pecoribus [c],ut boues comprenderentur.Lucius tamen Columella lib.VI. iumenta appellari credidit, quæ noſtrum laborem,uel onera ſubuectendo,uel arādo iuuarent.Sed aliter Iuriſconſulti ſentiunt,lege enim XII.tab.à iungendo,non à iuuando iumenta dicuntur:ut A.Gel.eſt autor. Videtur tamen nobis ex eruditorum uſu Columellæ approbari ſententia.

a l.ſeruis.de lega.iij.

b l. legatis. §. fi.de leg.iij.

c l.ædiles.§.iumentorum. de ædi.edic.

POMPONIVS LI. VI. AD SENATVS C.

Lex LXXXIX.

BOues magis armētorū, quam iumentorum nomine appellātur.¶Hoc ſermone,dum nupta erit, primæ nuptiæ ſignificantur.

¶§.HOC SERMONE.Hæc dictio dū, eā ſignificationē habet quā donec,et quādiu:unde proprie hæc uerba interpretātur,donec ſeu quādiu erit nupta: referūturq́;, ut Pomp.ait,ad primas nuptias.Cuius rei rationem arbitror, quia eis diſſolutis,uerba ceſſant,amplius enim nupta nō eſt:& qđ ſemel deſinit,rurſus nō cōualeſcit [d]. Cōmuni tamē calculo aliter traditur [e],uidelicet regulā eſſe, ut ſermo ſimpliciter prolatus,de primo tantum actu intelligatur [f],eam nō procedere in ſermone negatiuo [g], ut ſi teſtator mandet, ne filiæ ſuæ mercatoribus nubant, nam

d l.ſtip.de dote. ſupra de iure dot.

e Iaſ.l. diuortio.§.quod i anno. ſupra ſol.matri.

f l. dotis promiſſio.de iure do.

g l. ſi ſic ſtip. ſupra de uerbo.obli.

nam neq; ſecundas nuptias cum eis cõtrahere poterũt[h]. Idemq; in diſpoſitione legis, nam ſi lex uelit cauſas inter agnatos cõpromitti, compromittendũ ſemper erit, donec lis finiatur[i], ſed & ſi prior actus ſit nullus, de ſecũdo ita ſuadente æquitate intelligemus[k]. Quimetiam ſi materia ſit fauorabilis interpretatione eam adiuuabimus, ut ſequentes quoque actus contineantur. Vnde ſi uxori ſuæ quis alimenta legauerit, etiam de ſecunda intelligetur. Et ex facto ita reſpondit Alexan.[l] Idem cum pater filiæ, caſu quo uidua ſit, habitationem domus relinquat, nam ſi tertio & quarto uidua fiet, legatum cõſequetur: quoniam uerba hæc generalia ſunt, & ad rẽ natura ſui multiplicabilem referuntur[m]. Sed et generaliter ex ſubiecto argumento aliter interpretabimur: quid enim ſi natura rei iterationem requirit? ut ſi ueſtitum teſtator uxori legauerit[n], uel princeps priuilegium aliquod mihi concedat, ſolent enim ea perpetua eſſe, non autem quàm primũ finiri[o]. Quid ſi ex primo actu menti diſponentis nõ ſatisfiat: ut ſi procuratorẽ ad appellandum conſtituam[p], an à prima ſentẽtia ſolum appellabitur? & hæc quidem cõmuniter approbantur. Hincq; Othonis Maguntini antiſtitis fraus iniuſta detegitur, is Alberto Francorum comiti ſub iuriſiurãdi fide perſuaſit, ut relicta inexpugnabili, quã inſederat, arce, ſecũ ad Ludouicũ regem cuius filium occidiſſe inſimulabatur, deſcenderet: ſe enim uel cum regi conciliaturum, uel ſoſpitem in arcem reducturum, uixq; egreſſo, tanq̃ melius eſſet prius prandere, iuſſit ut reuerteretur: mox finito prandio, ad regem duxit captiuum: cumq; ad ſupplicium duceretur, antiſtitis periurium

h Old.cõſi.16.

i Alex.l.ſi cũ dotẽ.§.j. ſolu.mat.

k l.hæc conditio. infra de cõdi.& de.

l conſil.171.in ij.l.placet.ſupra de libe. & poſthu.

m But.cõſ. 30.

n Bald. l.j.C. de fideicom.

o Feli.c.ij. de treug.

p Bald.l.fideicõ.§.ſi quis. x.de leg.iij.

iurium accuſanti reſpondit, ſe datæ fidei ſatisfeciſſe, religioneq́; exſolutum, cum eũ prandendi cauſa in arcẽ incolumẽ perduxit. Dignus *perpetua nota ſacerdos, q̃ ignorauerit fraude periurium aſtringi, non ſolui.*

q l.j. ſupra de eden.

¶ §. INTER *edere. Edere eſt, rationes exhibere*[q], *& copiam deſcribendi facere.* Reddere *uero eſt computare, & reliqua reſtituere*[r]*: quod ſi ad reliqua quis non tenetur, nec quidẽ rationes reddere debet*[s]. *Hincq́; eſt quod uulgo dicimus ubi duo propter unũ, ibi unum. Edere autem tenentur argentarij, tãquam fides eorum publice approbata ſit: habebant enim argentarij tabernas in foro, et priuatorum pecunias ſub fœnore locabant, eligebanturq́; magnæ fidei homines, & eorũ codicibus fides dabatur.* Hodie *uero per chirographa debitorũ manu ſubſcripta, & à proxeneta agnita res tractatur: at numularij, & trapezitæ, & menſarij, collectarijq́; inferioris gradus erant nec tantæ autoritatis: quod etiam ex* Plauto *facile eſt dignoſcere.*

r l. cũ ſeruus. de condi. & demon.

s l. qui libert. §. j. de euic.

[Inter reddere, & edere rationes multũ intereſt: nec is q̃ edere iuſſus eſt, reliquũ reddere debet: nã & argẽtarius edere rationem uidetur, etiã ſi quod reliquum apud eum ſit, non ſoluat.

VLP. LIB. XXVII. AD SENATVSC.

Lex XC.

QVi, uti optimę maximæ ſunt, ædes tradit: nõ hoc dicit, ſeruitutẽ illis

QVI VTI. *Clauſula eſt in alienationibus rerũ immobiliũ poni ſolita, quum dicimus, nos prædiũ uti optimum*

optimum maximumq́; eſt tradere:quæ clauſula nihil de eius bonitate,amplitudineq́; diminutũ eſſe ſignificat,& ideo libellum dari,quia ſi ſeruitutem aliquã deberet,de eius iure diceretur diminutum:quãuis ergo hac clauſula fundum liberũ eſſe oſtendamus,nõ tamen ideo deberi illi aliquam ſeruitutẽ per uicinos pollicemur [a]. *Sanè qui fundum ſimpliciter uẽdit,ſi ſeruitutem debeat,talẽ qualis eſt præſtare debet:*[b] *cõpetit tamen emptori actio quãti minoris,ſi ſeruitutis ignarus rem emit* [c]*:poterit etiam ex empto agere* [d]*.Quod ſi additũ ſit,optimum maximumq́; uendi,tanquã fides ſeruata non ſit,nec uenditor parte ſua adimpleuerit,poſſe etiam ad reſciſſionem cõtractus agi uerius eſt.Sed & ſi uicinus ſeruitutẽ imponi aduerſus emptorẽ obtinuerit,per actionẽ de euictione prouidebitur* [e]*,atq; ita ego ſentio,licet Accurſius aliter: qui eo ſolum caſu talem qualis eſt,fundum præſtandum credidit,cum uenditor expreſſe prædixit,ſe cum uti optimus maximus eſt nolle præſtare* [f]*:quæ interpretatio Iuriſconſulti uerbis non quadrat.*

deberi:ſed illud ſolũ ipſas ædes liberas eſſe,hoc eſt, nulli ſeruire.

PAVL. LIB. II. FIDEICOM.

Lex XCI.

MEorum & tuorum appellatione,actiones quoque contineri dicendum eſt.

a l.pen. ſupra de euict.

b l.cũ vẽderes. ſupra de cõtra.emp.

c l.quoties.de ædil. edic.

d l.in vẽditio. de act.emp.

e l penulti.de euict.

f d.l.cum venderes.

MEORVM.*Quoniam meum dicitur id,quod uendicare poſſum* [a]*,conſtetq́; actiones tanq̃ res incorporales,nõ uendicari,uidebatur hac appellatione eas nõ contine=*

a l.qnintus.in fra de au.& arg.

contineri,ſed Iuriſconſultus aliter cenſuit.Qui ergo omnia ſua,uel omnes res ſuas donat,& nomina debitorũ donaſſe intelligetur,& ita cõmuniter traditũ eſt [b]*:idem enim eſt,ſiue omnia mea dixerim,ſiue addito uniuerſali ſubſtantiuo omnes res meas,ſeu bona mea dicã.Sed ſi generale ſubſtãtiuũ adpoſitũ proponatur,ut ſi quis dicat, argentum meũ,ueſtes meas,hæc pronomina ad dominiũ uel quaſi dominiũ referũtur* [c]*:niſi ſubiecta materia aliud uelit,ut cũ ſeruo uel monacho pecunia ſua legatur,nec enim illi quicquã in dominio habere poſſunt* [d]*:uel cũ de famulis ſuis quis loquitur,nã ſi in dominio eos ſuo haberet,ſerui eſſent,nõ famuli.Sed & cũ colonus uineas ſuas, armiger(quem hippagiũ uocant)equos ſuos dicit,ratione curæ intelligitur,nõ dominij* [e]*.Quoties uero ſubſtãtiuo particulari id pronominis iungitur,demonſtrationẽ facit.præterquã ſi futurũ reſpiciat,ut cum lego,Stichũ qui meus erit,tunc cõditionale legatum eſt* [f]*.Celebre eſt Biãtis illud dictũ,cum patria ſua capta,omnes cũ rebus ſuis fugerent,ipſe interrogatus,cur ſolus bona ſua non aſportaret:Ego,inquit,omnia mea mecũ porto.Inde oſtẽdens bona animi propria & noſtra eſſe,non corporis. Scribit Philoſtratus,Cyrum Perſarum regem,cum exercitum in Odryſios moueret,oraculum Orphei conſuluiſſe,reſpõſum'que accepiſſe,τὰ ἐμὰ ὦ κύρε σὰ,id eſt, mea ò Cyre tua.Quod ille interpretatus eſt,tanquam Odryſios,quibus Orpheus imperauit,ſubacturus:cũ ad genus mortis alluderet.Sicut enim Orpheus à mulieribus interfectus eſt,ita Cyrus à Maſſagetarũ regina.Quibus exemplis conſtat has dictiones latiſsimæ ſignificationis eſſe.*

b l.ſi legatus.§.ſi qs.l.nã.quod.§.fin.ad Treb.

c l.ſeruos aũt.de leg.iij.

d l.iiij.de manumiſſ.

e gloſ.l.ij.in prin.de origi.iur.

f l.iiij.de le.j.

Proximus.

PROXIMVS. *Superlatiuum nomen eſt,& ideo ex natura ſua poſitiuum præſupponere deberet*[a]*:ſicut optimus præſupponit cæterorum meliorem,& maximus ampliorem*[b]*,ſed tamen in iure hoc nõ ſeruamus.* Et cum lex proximo agnato hæreditatem deferat,ſi unus ſolum ſuperſit,is proximus dicetur[c]. Quod & de dictione primus obſeruandum eſt:unde primogenitus dicetur,quem nemo ſequitur,dum ante ſe neminem habeat[d].

IDEM LIB. VI. Lex. XCII.

PRoximus eſt,quem nemo antecedit:ſupremꝰ eſt,quem nemo ſequitur.

Sed & lex quæ primogenito regnum defert,in eo locum ſibi uendicabit,cuius fratres maiores natu ante delatam hæreditatem deceſſere:quod etiam approbat Baldus[e]*,quoties quis ſibi et primogenito emphyteoticum ius acquirit*[f]*:ſatis eſt enim,ne aliquẽ ante ſe habeat.*Quod & *in pluribus recipiendum eſt,ut duo eiuſdem gradus,ambo ad ſucceſſionẽ admittantur.*Et *ſi corona muralis ab* Imperatore *illi promiſſa ſit,qui primus murum aſcẽderit,ſi duo eodẽ tempore aſcenderint, utriq; ſua debebitur:*Verum *eſt enim eos primos,quos nemo anteceſſit.*Et *ita obſeruaſſe* P.Scipionem *autor* T. *Liuius eſt,lib.*XXVI.*nec noſtrates* Doctores *omnino reclamant*[g]*.*Et *quod de proximo dictum eſt,eadem ratione in ſupremo receptum eſt,ut ſupremus dicatur, quem nemo ſequitur:ut cũ prætor bonorum poſſeſſionẽ ſecundum tabulas ſupremas pollicetur*[h]*:ſitq; hac ratione,ut ſi unus ſupereſt,idem proximus & ſupremus ſit.*

a l.vbi.de verbo.obl.

b l.illa verba.infra eod.

c l.j.§.proximi.vnde co.

d c.ioſeph.extra eod.

e Bal.l.ſi quis.§.talĩ.C. de ſec.nup.

f l.ij.col.ij.C. de iu.emph.

g l.q filiabus.§.j.de leg.j.

h l.j.§.j.de bo.poſ.ſec.tab.

Quod annotandum eſt,cum quis ei qui ſupremus morie-
1 l.qui duos. de reb.dub. tur,ſubſtituit [1].His conſequens eſt quæſtio,cũ filio teſta-
tor ſubſtituit,eum qui tunc ſecundogenitus erit filiorum
ſororis ſuæ,& defuncto primo,collitigat ſecũdus cum
tertio genito:putauerim enim tertium admitti,quia tũc
is ſecundogenitus eſt fi-
liorum ſororis,et ita ex
facto reſpondi.

CELSVS LI. XXIIII. DIGESTORVM. Lex XCIII.

Mouentiũ,itẽ mobiliũ appellatione idẽ ſignificamus,ſi non apparet defunctũ animalia dũtaxat, quia ſe ipſa mouerẽt,mouẽtia uocaſſe:quod uerũ eſt.

MOVENTIVM. Licet mouentia actiuam ſignificationẽ reſpiciãt,ſicut mobilia paßiuam,tamen pro eodem accipiũtur,niſi aliter de mẽte cõſtet:ut in
a l.a diuo.§.ij. de re iudi. edicto prætoris [a], in
quo executionem rei iudicatæ non prius fieri debere in
mouentibus,ut equis,mulis,aſinis,bubus,& ſimilibus,
oſtenditur,quàm in mobilibus facta ſit,dũ tamen id debi-
tori cõmodius uideatur.Dum ergo hoc in reſponſo legi-
tur,ſi tamẽ apparet,caſtigatior lectio eſt,ſi nõ apparet,
& id etiã Latini ſermonis ratio poſtulat.Sed an nomina
uel iura mobilium uel immobiliũ appellatione cõpræhẽ-
b l quã tuberonis.de pecul.d.§.ij. dentur?Et non cõprachendi certũ eſt [b],ſeparata quippe
eſt ſpecies.Sed ſi ſub altera prædictarũ ſpecierum hæc
quoq; collocãda eſt(ut quia cõſtet de omnib[9] bonis actũ)
de eis iudicabimus,quod de actionibus:ut ſi rẽ mobilem
c Dy.l poteſt. ſupra de au. tut. petam,id nomen inter mobilia computetur,ſi rem im-
mobilẽ,inter immobilia.Et hoc Dynus probauit [c],quod
ex ui

ex ui ſermonis non eſt,ſed ex interpretatione legis:quonam qui actionẽ habet,rẽ ipſam habere uidetur.Sed et ſi conſtitutione prohibitũ ſit,quæcunq; bona,ſiue mobilia,ſiue immobilia in extraneos trãſferri,de iuribus quoque actũ uidetur.Iura enim improprie inter immobilia computantur.At illa dictio quæcunq; propter generalitatem etiã ad hoſce improprios caſus trahitur [d]*.Vnde, quicunq; hæres etiã improprie hæredem compræhẽdit: & cum de quibuſcunq; cõtractibus loquimur* [e]*,etiã de abuſiuis dicimus:quod tamen procedit,cũ nulla differentiæ ratio aſſignari poteſt.Et quod de nominib9 diximus, in annuis quoq; reditibus locũ habet* [f]*:in quibus tamen fit huiuſmodi diſtinctio,ut ſi perpetuo debeãtur,immobilibus æquiparẽtur:ſi uero breui tẽpore ſint duraturi, mobilibus* [g]*.Sed hanc ego diſtinctionem ita intelligo,ut ſi dies ceſſit,incipiantq; iam deberi,mobilibus æquiparentur:nam cum actio inde competat,uidetur res ipſa haberi,alioquin immobilium potius ſimilitudinem in eis approbo.Illud non prætereundum,iura quandoque mobilibus potius adſcribi,quã immobilibus,quoties ratio hoc ſuadet:ut ſi lex prohibeat bona mobilia curialiũ ſub cuiuſquã aſpectu diuidi* [h]*,ne paupertas alicuius detegatur:nam etiã iura cõtinebuntur,& illa enim latere, in abſconditoq; eſſe poſſunt:quod de immobilibus dici nequit.Sanè nec illud omittendum eſt,quod ſententiarum lib.*III.*titulo de legatis,ſcriptum Paulus* Iuriſcon*ſultus reliquit* [i]*:Is mobilibus,inquit,legatis,aurum uel argentum non debetur,niſi de his quoq; manifeſte ſenſiſſe teſtatorem poſſit oſtendi.*

d Ro.l.in tẽp. in fi.ď vſuc.

e Mod.l. vnius.§. cognatorũ. ſupra de quæſti.

f cle.exiui. de verb.ſigni.

g c.querelam. de elect.

h l.ij.C.quando quar.pt.

i l.ſi chorus. de leg.iij.

VERBVM *reddendi.Reddere quandoq; capitur ſimpliciter pro dare*[a]*:unde ſi teſtator alicui centum reddi iubet,quãuis nihil ipſe accepiſſet,tamẽ legatũ deberi dubiũ nõ eſt.Quod tamẽ* Accurſius *ex interpretatione*[b]*,legis eſſe arbitratur,nõ ex ſermonis proprietate. Reddere enim proprie eſt retro dare,nam plerunq; per abuſum hãc præpoſitionẽ ſuperflue addimus:ut cũ Lucilius dixit,Repudium remiſſum,id eſt ſimpliciter miſſum:& Terentius, Renuncio futurũ,id eſt nuncio:quod nec Grãmatici omiſere.Verbũ autem dãdi proprie reddẽdi ſignificatũ habet: quia qui reddit,utique dat:qui repetit,petit.*

IDEM LIB. XX. DIGESTORVM.

Lex XCIIII.

VErbum reddendi,quã quã ſignificatũ habet retro dãdi,recipit tñ & per ſe dandi ſignificationem.

MARC. LIB. XIIII. DIGESTORVM.

Lex XCV.

POteſt reliquorum appellatio,etiam vniuerſos ſignificare.

Hinc dicimus,ſoluto matrimonio dotem peti[c]*:quoniã id uerbũ generalius eſt,& repetitionẽ quoq; cõtinet.Sanè huius legis argumẽto reſpõdit* Bar.[d] *cũ duo fratres in diuiſione certũ fundũ excepiſſent,pro dote uxori reddẽda, tametſi nõ cõſtet ullã dotẽ eos accepiſſe,tñ fieri ĩterpretationẽ tãquã dotẽ dari ſimpliciter ſtipulati ſint.Quo caſu abſenti mulieri fauore dotis actio quæritur.Quod & in uerbo reſtituẽdi,quoſdã approbaſſe ſupra retuli.*[e]

POTEST.*Reliquorum appellatio proprie ad partem re=*

a l.lucius.§.j. l.hæres. de leg.iij.

b l.j.§. eleganter.dep.

c Bar.in rub. ſol.mat.

d Bart.conſil. 123.

e in l.reſtituere.

tem reſtãtem refertur,à qua ſermonis proprietate in dubio nunq̃ recedimus[a]*. Vnde ſi ex fideiuſſoribus alter* X. *promiſerit alter reliquũ,ſi primus ſoluere nequeat,non tamen ſecundus in totum cõdemnabitur. Sed & teſtator, qui illud quod reſiduum eſt pecuniarum,apud argentarium eccleſiæ legat,ſi deinde nouis lucris eam ſummam auxerit nõ tamen totã legaſſe uidetur*[b]*,ſed id ſolũ quod tunc erat. Quapropter* Barbatij *ſententiã non probo*[c]*, qui cum* Rom. *pontifex cuidam præpoſito indulſiſſet,ut de reditibus ſacerdotiorum libere teſtaretur,dum tamẽ de reſiduo liberalem ſe erga eccleſiã exhiberet,reſpõdit ſaltem dimidiam partem appellatione reſidui contineri: quod ipſe non approbo,cum reſiduum proprie de quacunq; reſtante parte dicatur: ſatis ergo erit,ſi boni uiri arbitratu munificus ſit. Sed & eadẽ ratione factum eſt ut qui* X. *pro reſiduo ſoluerit,cenſeatur liberatus*[d]*: cum enim creditor eam ſummam ſibi reſtare fateatur: conſequens eſt,ut ea perſoluta debitor liberetur. Recedimus tamen quandoq; à proprietate ſermonis,ut quia hoc materia ſuadeat,uel narrantis inuentio: fitq; eo caſu,ut reſiduum quandoq; totum,quandoq; nihil inducat*[e]*. Finge teſtatorem ex ſemiſſe ſpuriũ inſtituiſſe,ex reſiduo* Titiũ*: cũ ſpurius ſit incapax,uidetur* Titius *in uniuerſum inſtitutus,nec enim pro parte ſolũ uoluit teſtatus decedere. Qua rõne ſi qs partẽ domꝰ uxori leget,quã uiuẽs ipſe ſolebat ĩhabitare,ſi integrã inhabitabat,tota debebitur*[f]*: ſiue qa uidetur partẽ dixiſſe reſpectu aliarũ domuũ,ſiue qa præualet intẽtio ex alijs ṽbis cõiecta,ꝓprietati ṽborũ. Finge ė cõuerſo* Titiũ *in aſſe ĩſtitutũ,*Sẽpronũ *in re*

N 4 *ſiduo,*

a Mod. l. ij. C. de hær. inſt.

b Pau. l. cũ ſti pulamur. ſu pra de verb. obl.

c Barb. conſi. 33. in. j.

d l. ſi ex pluri bus. de acce.

e l. ij. C. de hæ re. inſtit.

f l. vxori. de leg. iij.

ſiduo certe nihil ei debebitur, cum nihil ſuperſit [g]*. Non recedimus ergo à priore ſignificatione, niſi ex cōiectura uoluntatis, atq; ſic communiter dici conſueuit.*

g l. itē quod. §. ſed ſi. et. l. qui non. de hære. inſtit.

LITTVS. a ¶ *Littus proprie maris eſt, ripa fluminum. Veteres tamen* μεταφορικῶς, *littus de quacunq; extremitate dixerūt: qua ratione Verg. Iacet (inquit) ingēs littore truncus. Illud ſic diffiniuit Gallus Aquilius, ut littus ſit quouſq; hybernus fluctus eluderet, ut apud M. Ciceronem in topicis relatum eſt. Sunt autē hyberni fluctus maximi:*

CELSVS LIB. XXV. DIGESTORVM.

Lex XCVI.

Littus [a] eſt, quouſq; maximus fluctus a mari peruenit: id'q; M. Tullium aiunt, cum arbiter eſſet, primum conſtituiſſe. ¶ Prædia [b] dicimus aliquorum

quod eo tempore circiter uergiliarum occaſum tempeſtatibus maria conturbantur: quamobrem ex die tertio Iduum Nouembris, uſq; in diem VI. Iduum Martij, maria clauduntur, ut libro IIII. rei militaris Vegetius ſcribit: quod tamen in præſentia non obſeruatur. Nihil enim inauſum reliquit noſtrorum temporum auaritia.

b ¶ §. PRAEDIA. *Tres fratres certa prædia habent diuiſa, nec in alterius portione ullū ius eſt alteri, an recte dicemus, prædia illa eſſe illorū fratrum* [a]*? Et huiuſmodi ſermone uidebatur potius ſignificari, eſſe cōmunia, & indiuiſa, ſed tamē etiā facta diuiſione recte ſic dici, Iuriſconſultus ait: debent enim uerba cōgrue adaptari,* [b] *& ſecundum debitum ordinem intelligi, ut quamuis de uniuerſo*

a l. recte. §. quintus. ſupra eodem.

b l. gallus. §. j.

uniuerſo uerba concipi uideantur, de ſingulis uniuerſi partibus actum cenſeamus. Nam & ſi teſtator pluribus filijs inſtitutis [c], *ſubijciat, ſi aliquis eorũ deceſſerit, uolo hæreditatem meã pauperibus diſtribui, aliquo decedẽte erogabimus non hæreditatẽ totã, ſed eam portionẽ quæ decedentis fuerat: ſitq́;* uniuerſi interpretatio pro ſingulis eius portionibus. *Qua ratione & quandoq; genus pro ſingulis ſui partibus accipimus, & pro tempore exponimus, pro qualibet temporis parte* [d]. *Sed & ſi lex aliquid pecuniæ indicat agenti ad domum, etiam qui partem uendicat tenebitur* [e].

c Alex. l. titia. ad. l. falc.

eſſe, non vtique communiter habentium ea, ſed vel alio [c] aliud habente.

IDEM LIB. XXXII. DIGESTORVM.
Lex XCVII.

d gl. c. generali. §. illos. de elec. in. 6.

e Mod. l. ij. §. ſi tamen. de verb. obl.

c ¶ VEL ALIO. *Id eſt etiam alio. Vel coniunctio quandoq; augmentatiua eſt, ut hic, & apud Verg. Vel Priamo miſeranda manus. Sicut è conuerſo diminutiua, ueluti cum lex mãdat Chriſtianis* [f] *ut animũ demittant, quod uel capitis inclinatione teſtẽtur: capitur ibi uel, id eſt ſaltẽ. Quandoq; diſiunctiua, ut promittis Stichũ uel Pamphilum? Quãdoq; cõiunctiua* [g], *ut in eo qui ſibi uel hæredibus ſtipulatur. Quandoq; exẽplaris, ut apud Terẽtium, uel hic Pamphilus quoties iurabat Bacchidi, id eſt ueluti Pamphilus. Aliquando correctiua, ut ſi dicam, Tiburi uel Romæ optime uiuitur, interpretamur enim uel potius Romæ. Plerunq; declaratiua, uel pro id eſt, ut cũ inter genus & ſpeciẽ ponitur, ueluti in lege Aquilia. quadru=*

f c. decet. de im. ec. in. 6.

g c. j. de eo qui ſibi in feud.

quadrupedem uel pecudem.

CVM STIPVLAMVR. *Cum pecuniæ uerbum generale ſit*[a] *,ſi emptor hæreditatis ſtipuletur à uẽditore,quanta pecunia ex hæreditate ad eum peruenerit, ſpecies ipſas ſtipulatus uidetur,nõ pretia earũ*[b]*:idem ſi quantas ſummas ſit ſtipulatus:quod etiã in legatis obſeruatur,uerba enim huiuſmodi de certis corporibus non impropriè accipientur. Sed quid ſi aliquis quãtitatis nomine uſus fuerit? Et ſpecies cõprændi eodẽ argumẽto proditum eſt*[c]*. Mihi res dubia uidetur, dictio enim quãtus,ad amplitudinẽ refertur,at quãtitas nõ uidetur ſecundũ uſum accipi pro certis ſpeciebus. Sed an hæc ſtipulatio etiã iura cõprændet? Et dubiũ nõ eſt comprændi*[d]*:ſortiuntur enim nomina naturam rerum corporalium,& eius loci eſſe exiſtimantur,ubi debitores conueniri poſſunt*[e].

a l. venditorẽ. de hær. ven.

b l. quiſquis. de leg. iij.

c Bar. l. j. in. j. colum. C. de ſen. quæ pro eo.

d l. pecuniæ. infra eo.

e Alex. conſi. 16. in. j.

Cvm ſtipulamur,quanta pecunia ex hæreditate Titij ad te peruenit,res ipſas quæ peruenerunt, non pretia earum ſpectare videmur.

IDEM LIB. XXVIII. DIGESTORVM.

Lex XCVIII.

Cvm biſſextus[a] in calẽ=

CVM BISSEXTVS. *a* ¶ *Habuere ueteres Romani inſtitutũ à Romulo annũ X. menſiũ,qui erat dierum CCCIIII. Incipiebatq; Martio mẽſe:quæ ratio cum neq; Solis,neq; Lunæ curſui conueniret, Numa duos menſes addidit, Ianuariũ & Februarium,atq; ita dies diſtribuit,ut omnino CCCLV. eſſent. Sed quia hæc quoq;*

conſtitutio

conſtitutio nō quadrabat, neceſſario intercalaris mēſis cōſtitutus eſt, id eſt mēſis interpoſititius arbitratu pōtificū, qui alternis annis nūc XXII. *dies, nūc* XXIII. *intercalabant. Is menſis addititius erat, & prope finem Februarij, quia is ultimus anni, inſerebatur. Sed hunc quoq; modū curſui ſolis nō conuenire, cū C. Iul. Cæſar animaduertiſſet, decē dies addidit, intercalariumq́; menſem ſubſtulit. Et quoniā ſolis curſus annuus quadrātē quoq;, id eſt ſex horas occupat, ſingulis quibusq; quadriennijs diem inſeruit, qui Biſſextus dicitur. Intercalatur enim, id eſt uocato populo inſeritur, is dies poſt eū, qui ſextus Calendarum Martij eſt, & duo loco unius habētur. Vera ergo eſt Mutij ſentētia, qui mēſem intercalarē, id eſt in quo intercalatur ſeu inſeritur Biſſextus, dixit eſſe dierū* XXIX. *Quæ uero M. Cato diſſeruit, cōputationi præſenti nō reſpōdent: floruit enim ille ante Cæſarem, quo tēpore reformatus annus nondum erat, ſed alternis annis* XXII. & XXIII. *dies inſerebātur, qui dies totū mēſem intercalarem faciebant, & nō aliter ꝙ ſi ſolum momentum tēporis occuparent, obſeruabātur. Sed dū illum mēſem extremo diei Februarij Cato attribuit, uideri pōt Græcos imitatus qui* ἐμβολίμους *ſuos, id eſt exemptiles menſes ſub finem anni ſuperaddebant. Romani uero* VI. *diebus anteuertebant poſt celebrata Terminalia, ne ueterem religionis ſuæ (ut Macrobius ſcribit) morem conturbarent. Nam ut etiam libro* XXVI. *Amianus Marcellinus tradit, dies is Biſſextus, Romanis rebus infauſtus atque ater erat. Diuiditur autem menſis in Calendas, Nonas, Idus. Calendarum primus eſt*

dies,

dies tunc enim pontifex calato, id eſt uocato populo pro nunciabat quot dies à calendis ad nonas ſupereſſent, καλέω enim Græce, idem eſt quod uoco. Confluere autem Nonarum die in urbem populares oportebat, ut addiſce rent, quid eo menſe in diuinis humaniſq; rebus faciundũ eſſet. Erantq; *Nonarũ alię quintanę, alię ſeptimanæ: & ſic dictæ ſunt, quaſi nouæ obſer uationis initiũ, quæ ex noua Luna aſſumeba= tur.* Vnde *ex eius ortu*

dis [b] eſt, nihil refert, priore, an poſteriore die qs natus ſit: & deinceps ſexto Calē/das eius natalis dies eſt. Nā id biduum pro vno die ha

nunc celerius, nũc tardius duorũ dierum lapſu celebra= bantur. Idus uero ab Hetruſco *ſermone dicuntur, apud quos* Iduare *eſt diuidere: is autē dies diuidit mēſem, nam eo lapſo, cōputamus dierũ numerũ, quatenꝰ à ſequētibus calēdis diſtāt. Vnde cũ dicimus, ſexto calēdas, ſextũ diem* intelligimus, *qui ante calendas eſt. Dies autē menſiũ his carminibus annotari poſſunt: Septembris Iunij Aprilis trigintaq; nono Menſe dies, unum adde alijs, duo februus aufert. At* Nonarũ *Iduumq; ratio non abſimili diſticho ſic uulgò tradita eſt.*

Sex Maius Nonas, *October Iulius & Mars,*
Quatuor at reliqui, tenet idus quilibet octo.

b ¶ IN *Calendis, non ſolum primus dies calendarum ſimpliciter calendæ appellatur, ſed omnes dies qui po= l.iij. §. minorem. de mino. ſtridie idus incipiunt, uſq; ad ſequentem menſem: idq; fortè exemplo Græcorum, qui primam partem menſis* ἱσαμένου *uocant, ſecundam* ἐπὶ δέκα, *tertiam quæ poſt uigeſimam*

uigeſimam diem eſt φθίνοντα.

betur,ſed poſterior dies intercalatur [c],non prior. Ideo quo anno intercalatum non eſt,ſexto Calen. natus,cum biſſextus Calēdis eſt,priorem diem natalem habet. Cato [d] putat mēſem intercalarem additicium eſſe,omnes'q́ eiꝰ dies pro momento [e] temporis

c ¶ INTERCALATVR,*Id eſt inſeritur,& ſupra numerū additur,quod oſtēdit etiā Græcus ſermo,q* ὑπερβάινοντας *dies appellat,quos nos intercalares.Sic autem dicitur,quoniā calato,id eſt uocato populo,olim pontifex pronūciabat, quādo mēſis intercalaris habēdus eſſet:quod cū q̄n̄q; propter gratiā negligeretur,anniq́; ratio nō conſtaret,*C.*Cæſar eū mēſem ſubſtulit, & ſingulis quadriēnijs unā diē intercalariā fecit,ut ſupra retulimus.*

d ¶ CATO.*Hic eſt qui* M.*Portij filiꝰ fuit, & egregios de iuris diſciplina libros reliquit,ut ſcribit Gellius:& ut ex eius lectione cōſtat fuit lōge antiquior Cæſare,ut meritò eius ſentētia præſenti cōputationi nō quadret,ſed antiquiori,cū menſis intercalarius alternis annis inſereretur,quem Cæſar deinde ſubſtulit,additis unicuiq; anno* X.*diebus ut Tranquillus ſcribit.*

e ¶ PRO *momento.Cum igitur omnes illi dies pro momento haberētur,meritò in ultima die cōputandi fuerant:ſicut hodie duo dies pro uno habētur.Sanè ſcribit Accurſius,*X.*momenta punctum conficere,& quatuor puncta horam.Latini tamen autores,momentum ſimpliciter accipiunt,pro breui tempore,ſicut & pūctum.*

Horatius

Horat. Quid enim? concurritur horæ momento. Terent. Tum temporis mihi punctum ad hanc rem. Minutis uero ſexaginta cōſtare horam eceptum ex autoritate prudentium eſt: at Boëthius libro Geomet. ult. Pūcto minus eſſe minutum, rurſus minuto momentum, autor eſt..

f ¶ ATTRI=*buit. More Græcorum, Latini enim ſexto Calē das Martias inſerebāt, ne ſtatæ eorum ceremoniæ confunderentur.*

obſeruat, extremo'que diei menſis februarij attribuit.[f] Quintus Mutius [g], menſis ait intercalaris conſtat ex diebus [h] XXIX.

g ¶ QVINTVS. *Mutij ſententia eſt uera, ſi intercalarem menſem accipiamus, id eſt in quo fit intercalatio: ſi enim de toto intercalari menſe intelligamus, qui apud ueteres fuit, is XXII. dierum erat, ut Macrobius eſt autor, alternisq́; annis uariabatur, quod latius ipſe attingit.*

h ¶ DIEBVS XXIX. *Quamuis ergo dies intercalaris pro eodē habeatur, cū eo qui eſt ſextus ad Calendas, neq; cōputetur: ſi tamen diſpoſitio de certo dierū numero tractet, ut ſi liceat uēditori intra XXX. dies redimere [a], etiā biſſextilis dies cōputabitur. Sed hic cōſueuit dubitari, Iudex mihi dilationē menſtruam cōcedit, de quot diebus intelligemus? & cū mēnſis abſolute ſit mentio traditum eſt XXX. dies cōputari [b], tot enim diebus cū tardiſſime à coitu ſolis luna remoratur, ad ſuas uices redit, curſumq́; cōficit. Mēſes aūt à luna dictos, ex Græcis accepimus apud quos mēſis μήν, Luna μήνη dicitur. Quod ſi materia fauorabili agatur [c], ubi lex duorū menſium*

a l. ij. ſupra de diuer. præſ.

b l. fi. §. j. C. de iure delibe. Alex. cōſil. 114. in. 5.

c l. vbi. infra tit. j.

ſium mentionē facit, & qui LXI. die uenerit, audietur: quod etiā procedere exiſtimauerim, ſi lex duorū mēſium utilium terminum ſtatuat. Quod ſi à certa die terminus mēſis aſſignetur, ut ſi quinta die Auguſti iudex dicat, ſe mihi mēſis terminū cōſtituere [d]*, uſq; ad V. ſeptēbris durabit, complectetur q; hac ratione unum & XXX. diem.* d L.ij.l. fi.§.ſ. C.de temp. adp.

VLPIA. LIB. I. DE OFF. PROCOS.

Lex XCIX.

Notionē [a] accipere poſſumus et cognitionem & iuriſdictionem.

NOTIONEM. *a ¶ Notionis uerbū generale eſt, & non ſolū ad eos pertinet qui iuriſdictionē habēt, ſed & qui ſimplicē cognoſcēdi facultatē. Quare aſſeſſores ſiue amici, qui in cōſiliū Procōſulū adhibētur, cū etiā ipſi cognoſcant, dicūtur habere notionē. Arbitri quoq; quos ex cōpromiſſo adimus, habēt notionē. Cū enim ex pacto priuatorū iuriſdictio cōferri nequeat, cōſequēs eſt, ut ſaltem notionē habere dicātur. Quare cum Iuriſcōſultus* [a]*, exequēdas eſſe eorū ſentētias, qui notionē habēt, atteſtetur, etiā de arbitris intellexiſſe uidetur: quorū ſentētiæ uel per pœnæ petitionē* [b] *, uel p exceptionē, uel etiā per actionē in factū, ſi arbiter à iudice datus ſit, executionē ſortiūtur* [c]*. Hodie etiā ſi à partibus ſimpliciter ſint electi, & ὁμολογεῖα, id eſt approbatio ſubſequuta ſit* [d]*. Sed & ſi ſub pœna etiā rato manēte pacto cōpromiſſum ſit, oriri actionē in factū crebrius receptū eſt* [e]*: licet aliq ſufficere pœnæ petitionē exiſtimauerint: quorū ſentētia cōmuni calculo locū ſibi tātummodo uēdicat, cū actum non eſt,*

a l.ait. de re iud.
b l.diem.§.ſtari.de arb.
c l.ab arbitro. qui ſat.
d l.iiij.& ſeq. C.de arb.
e d.l.ait.

non eſt, ut ratum ſit pactũ. Sed an is cui mandata eſt iuriſdictio notionẽ ſolum habeat? quod pleriſq; uidetur [f]*, nihil enim propriũ habet. Nobis magis ea ſentẽtia probatur, ut habere iuriſdictionẽ dicatur, licet alieno iure, & beneficio. Sed nunquid is cui cauſæ cognitio conceſſa eſt diffinire poterit? Et ſi à lege cõcedatur, dubium non eſt poſſe* [g]*, ſi uero ab homine, Bartolus negat: quoniã aliud ſit cognoſcere, aliud diffinire* [h]*. Nã & ſi alicui mãdetur, ut cauſam audiat, nõ iudicãdi munus, ſed referendi mãdatũ uidetur* [i]*. Ego ſi ordinario cognitio demãdata per principem ſit, putauerim etiam ius decernendi conceſſum: Solent enim ordinarij ipſi iudicare, non autem referre* [k].

¶ Cõtinẽtes ꝓuincias [b] accipere debemus eas quæ Italiæ coniunctæ ſunt, vtputa Galliã & Prouinciã. Siciliã magis ĩter cõtinẽtes accipere nos oportet, quæ modico freto ab Italia diuiditur.

f l. j. In fin. de offi. eius.

g l. iij. §. cognoſcit. de offic. præf. vig.

h l. vbi. C. de ſal.

i Cle. auditor. de reſc.

k l. j. C. ſi contra ius. l. fin. C. vbi ſen.

b ¶ CONTINENTES. *Prouinciæ dictæ ſunt, quod procul ab Italia armis uictæ fuerãt: In has Procõſules & legati mittebãtur, qui ius redderẽt, & tributa exigerent. Aliæ autẽ erant continẽtes, aliæ trãſmarinæ. Continentes, ut Gallia, Illiricum, Rhetia, Vindelici, Pannonia, Germania: Transmarinæ, Aſia, Aphrica, Syria, Cyprus, Achaia. Sed dubitatũ eſt, quid de Sicilia, uidebatur enim tranſmarina quoniã ab Italia mari dirimitur. Sed tamẽ cũ illud fretũ modicũ ſit, magis probat Iuriſcõſultus, ut & ipſa inter cõtinentes ſit. Hincq; apparet Italorum appellatione non contineri Siculos, tametſi olim,*

priuſq;

priuſq̃ irrumpẽte freto dirimerentur, aliud eſſet. Nec *obeſt quod cum inſula ſit* Italiæ *uicina, pars potius* Italie *ſit*[l] *exiſtimanda, q̃ prouincia: nam cũ in eam Prætor deſtinaretur, ſicut in cæteras prouincias, eſſetq́; ampliſſima & uiris & urbibus, maior exiſtimata eſt, quam ut inſula appelletur.* Refert *autem plurimũ ut ſciamus prouinciæ continentes an tranſmarinæ ſint: propter dilationes, quæ in illis breuiores, in his prolixiores concedi debent*[m] *. Scribit* Dion, *edicto diuũ Auguſtum prohibuiſſe, ne ſenatores iniuſſu principis extra terram Italiam peregrinarentur, præterq̃ in Siciliam, & prouinciam* Narbonẽſem*: illam, quia Italie cõtinens, propinquaq́; eſt: hanc quia imbellis, & nouandis rebus minime apta.* Tacitus *tamen libro.* XII. *egregiæ erga patres* Narbonenſiũ *reuerẽtiæ hoc tributum à Claudio atteſtatur. Sanè quantũ ſit ad iuriſdictionem, hodie quælibet ciuitas, quæ merum imperium habeat, ſuosq́; ſibi magiſtratus cõſtituat, prouinciæ æquiparatur*[n]. In iure uero *põtificio, prouincia pro diœceſi accipitur*[o]*: in qua* x. *uel* XI. *ſint ciuitates, quib⁹ is qui dominatur rex dici põt.*

Inſtrumentorum[c] appellatiõe quæ cõprẽdãtur perq̃

c ¶ §. INSTRVMENTORVM. *In cauſis pecuniarijs dilatio unica debet concedi*[p]*, & ſecundum locorum diſtantiam temperari, in ea debet actor per omne probationum genus intentionem ſuam adiuuare: quod ſi ſpecialiter ad aliquod capitulum dilatio conceſſa ſit*[q]*, nihil obſtat quin ad alia capitula plures dentur: quod ſeruandum non eſt, ubi generalis dilatio ſit ſemel data, uel*

l l. inſulæ. de iud.
m l. j. C. de dilat.
n l. cũ in lõgi. C. de lon. tẽ. præſ.
o ẽ. q. ij. ſcitote.
p l. j. C. de dil.
q l. fi. ubi Alexan. de fer.

etiam ſpecialis:ratione enim eius ſpeciei, ſecũda dari nõ
r l.oratione de ſer. debet[r],atque ita oratione diui Marci cauetur. Vtilitatis
tamen cauſa receptũ eſt,ut etiam ſecunda dari,cauſa co=
gnita poßit:ut ſi ſub ſacramenti religione allegetur ali=
s d.l.ſi. quid inopinatum emerſiſſe,uel impedimentũ affuiſſe[s].
Sed & propter inſtru
menta cauſæ dilatio dã difficile erit ſeparare[d]:quæ
da eſt: quod Iuriſcõſul=
tus hic declarat,ueluti cum pars allegat aliquem de ea re
inſtructum eſſe,& ideo certum terminum conſtitui pe=
tat,intra quem ille ſui copiam facere,adeſſeq́; poßit:nã ſi
uериſimile ſit eum eſſe inſtructum, ut quia allegetur ab
eo negocium fuiſſe tractatum,dilatio cõcedẽda erit.Hinc
ergo probatur,inſtrumentorum appellatione etiam te=
t l.j & ſi.inſtr. ſtes contineri[t],& quidem proprie, & ipſi enim cauſam
inſtruũt,unde merito inſtrumenta appellãtur. Idemq́; in
ſcripturis priuatis.Ex communi tamẽ loquendi uſu aliud
eſſe doctores ſentiũt:unde in ſtatutis municipalibus,quæ
ſtrictam interpretationem accipere ſolent,ea appellatio
u Imo.i rubr. extra.de ſi. inſtr. ne,de teſtibus,huiuſmodiq́; ſcripturis,non intelligemus[u]:
& ſi publicatis atteſtationibus,iudex dilationem inſtru
x Alexan. d.l. oratione. mentorum cauſa cõcedat,de teſtibus nõ accipietur[x]:quo
y c.cũ dilectus de ſi.inſt. niã licet ſcripturæ uſq; ad cõcluſionẽ cauſæ produci poſ=
ſint[y],teſtes poſt publicationem non admittuntur[z].
z c.de teſtibus. extra de teſtib. d ¶ SEPARARE,Diſtinguere Cũ enim arbitrio iu
dicis hoc tributũ ſit,qui ex uериſimilibus cõiecturis ſubo
doret,an is cuius abſentia allegatur,cauſam inſtruere poſ
ſit,perq; id eſt ualde difficile eſt,certã doctrinam trade=
re cũ ex qualitate negocij cõiecturæ oriuntur.

e ¶ Quæ

e ¶ Q V A E enim. Interrogatiue legendum hoc modo, Quæ enim propriæ ſint inſtrumenta, propter quæ dilatio danda ſit, unde cognoſcemus? non autem inde.

f ¶ I N præſentiam. Id eſt donec ſit preſens. Hæc enim eſt natura præpoſitionis iunctæ accuſatiuo caſui, ut cum

enim[e] proprie ſint inſtrumẽta propter quæ dilatio danda ſit unde dignoſcemus? ſi in præſentiã[f] perſonæ quæ inſtruere poſſit dilatio petatur, puta qui actũ geſſit, licet in ſeruitute[g], uel qui actor fuit conſtitutus, putem uideri inſtrumẽtorũ cauſa peti dilationem.

IDEM LIB. II. DE OFF. PROC.

Lex.C.

SPecioſas[a] perſonas accipere debem⁹, clariſſimas

virg. dixit, In lucẽq; tuliſſet, id eſt uſq; ad lucẽ: quod à Seruio Diomedeq; Grãmaticis animaduerſum eſt.

g ¶ I N ſeruitute. Poteſt ergo liber homo teſtimoniũ eius rei perhibere, quã cum ſeruus eſſet, uidit: & maior X X V. annis, de eo atteſtari qđ cum minor eſſet cognouit[a], dum tamẽ proximus pubertati. ſed quoties lex ad ſubſtantiam negocij certũ teſtium numerũ requirit ut in teſtamẽtis, neceſſe eſt tũc, cum negociũ agatur, eſſe liberũ[b]. Illud cõſtat, qui in præſentiarũ infamis ſit, ſi teſtimoniũ dicat, fidẽ non facere, etiã earum rerũ, quas inculpatas adhuc uiderat[c].

SPECIOSAS. *a ¶ Quatuor eſſe in iure dignitatum nomina, recẽtiores tradiderũt[a]: Super illuſtres, ut Senatores, Conſules, Patritios, Dictatores: Illuſtres, ut*

a l.excipitur. §.j.ad ſyl.

b §.ſed cũ.inſt. de teſta.

c l.iij.§.dux de carb.

a l.j.de offi. eius.

Præfectum prætorio,Præfectũ urbis,Quæſtorẽ:Spectabiles,Prætorẽ,Præfectũ uigilũ,& Auguſtalẽ: Clariſsimos, Præſidẽ prouinciæ,& Procuratorem Cæſaris. Sed hanc ſententiã ipſe nunquam probaui,& quandoq; diffuſioribus

b diſp.lib.iiij. cauij. annotationibus oſtendi[b],lõge & late à uero abeſſe.Nam & hoc reſpõſo ſatis apparet,ſpectabilem, ſeu perſonas utriuſque[b] ſexus. quod idẽ eſt,ſpecioſum,

c l.fœminæ. de ſen. à clariſsimo non differre. Itaq; ſciendum eſt Senatores dignitate clariſsimos fuiſſe[c],quod in iure apertiſsime ua=

d l.ij.C. de his qui uen. rijs ex locis probatur[d],& oſtẽdit Lampridius in Seuero,qui Præfectis prætorij ſui eũ tribuiſſe ſenatoriã dignitatẽ tradit,ut clariſsimi dicerentur. Quapropter & in iure Opellius Macrinus,qui priuſquam imperaret,Præfect⁹

e l.j.C.de ſen. paſſ. præt.Seueri fuit,clariſsimus appellatur[e]. Et quia ex his Senatoribus aliqui cõſularia prætoriaq; ornamẽta cõſequebãtur,uel principis indulgẽtia,uel quia eos magiſtratus geſſerãt omnesq́; latum clauum habebãt,ſpecioſi,ſpectabiles,illuſtres'ue,propter ornamẽta ipſa proprie ſunt dicti.Deligebantur autem ſorte ex conſularibus Proconſules,ſicut ex prætorijs Prætores, qui in prouincias po=pulo Romano attributas,cũ poteſtate mittebãtur.Cæſar uero in prouincias quas ſuæ curæ reſeruauerat Præſides uel legatos mittebat:qui ſi ex ſenatu eſſent, Clariſsimi e=

f l.j.C. de perfect. dig.lib. xij. rãt,alioquin ſola Perfectiſsimatus dignitate fruebantur[f]. Meminit eius rei Amianus Marcellinus lib.XXI.Quæ autẽ eſſent cõſulares prætoriaq́; prouinciæ, in calce operis ſui Strabo Amaſinus refert.

b ¶ VTRIVSQVE ſexus.Fœminæ enim marito=rum

rum dignitate illuſtrãtur[g]. *Vnde quæ clariſsimo uiro nupta eſt, etiam ipſa fit clariſsima.* Addit Angelus, *fœminã naturalem, ſi legitimo uiro iuncta ſit, effici legitimam*[h]. *Quod ita intellexerim, ut eas dignitates conſequi poßit, quas aliæ legitimo concubitu ortæ ex mariti perſona habent*[i].

g l.j.de ſenat.

h §.quod uero in auth.gb. mod.nat. eſ. ſui.

i l.ſi qs.C.de nat.lib.in ſi.

Item eas, quæ ornamentis[c] ſenatorijs utuntur.

MODES. LIB. VIII. DIFFERENT.

Lex CI.

INter ſtuprum & adulterium[a] hoc intereſſe quidam putant, quod adulte-

c ¶ORNAMENTIS, id eſt ueſte laticlauia. *Gerebant enim ſenatores latum clauum, idq́; ampliſsimi ordinis inſigne erat*[k]. *Concedebantur etiam alijs conſularia, alijs prætoria, alijs præfectoria, aliquibus & quæſtoria ornamenta. Conſulariũ prætoriorumq́; inſignia erant, ſella curulis, & trabea ueſtis*[l]. *Decernebantur & quibuſdã triumphalia ornamenta, ea ſunt tunica palmata, & toga picta: nam cũ omnia bella principis auſpicijs gererentur, legatis prætoribusq́; uel ducibus, qui hoſtes ſuperaſſent, triũphus decerni nõ poterat, quia alienis auſpicijs uicerant: unde repertum, ut ſaltem triumphalia ornamenta conſequerentur. Conceßit tamẽ* Beliſario Iuſtinianus, *ut de Parthis triumpharet: quamuis non ſuis auſpicijs uiciſſet.*

k l.ſi rufinus. C.de teſta. mil.

l l.fin.C.ut dig.ord.

INTER *ſtuprũ.* a ¶*Adulteriũ proprie in nupta cõmittitur, ſtuprũ in uidua, uel uirgine, ſeu qualibet alia muliere quæ corpore quæſtum non faciat. In puero quoque perpetrari ſtuprũ, alibi traditur*[a]. *Horum criminum*

a l.ſtuprũ.§. j.de adult.

uariæ pœnæ conſtitutæ ſunt. In adulteros gladius[b], niſi quod nobiliores deportantur[c]. Mulier hodie in monaſterium detruditur. Stupratores uirginũ uel uiduarũ ex lege Iulia coërtione corporali[d], ut fuſtium, flagellorum, plũbatarum, uerberibus, relegationeq́; affliguntur. Honeſtioris ordinis uiri, dimidia parte bonorum multantur: extra ordinem tamen ſolent omnes extremo ſupplicio affici[e]. Hodie iure canonico qui uirginis florẽ delibat, uel ipſe eam in uxorẽ accipere, uel dotem, qua cũ alij nubat, præſtare compellitur[f]. At cum uir nubit in fœminã uiris porrecturã, armãtur iura gladio[g], notaturq́; ipſo iure uterq; infamia. Quapropter ex facto reſponſum eſt, etiã priuſq̃ accuſati ſint, ſi moriãtur, ab eis conditũ teſtamẽtum non ualere. Hos enim improbos & inteſtabiles lex appellat, quod Platus ciuis meus eleganter diſputauit[h]. Sanè hinc apparet, tã adulteriũ q̃ ſtuprum lege Iulia puniri, quo fit ut ex huiuſmodi dãnato coitu nati paternorum bonorum ſint incapaces[i], quippe hos nec ali quidẽ leges Quiritium iubent. Qua pœna excipiũtur hi qui proprie naturales ſunt, uidelicet ex concubina domi retenta, uxoria quadã honeſtate. His addẽdi & ſpurij ſunt[k] quos ex meretrice ſuſcepimus. Sed & ſi ex pediſequa cliẽta'ue aliqua uiliore orti ſint, idẽ iuris uidetur[l]: has enim propter utilitatẽ conſtat legum laqueis non innodari[m]. Sed quid in dubio præſumemus, an capacem, an incapacem filium? Et à Baldo reſponſum eſt[n] non cenſeri naturales in dubio filios, quia ad licitum concubinatum multa requiruntur, quæ raro in unum conueniunt[o]. Idem annotauit, ſi quẽ inſtituam tanq̃ filium certæ mulieris, & probetur

b l.quãuis. C. de adul.
c l.clau. de his quib.ut ind.
d §.ij. inſt. de pub.iud.
e l.j.in fi.de ex traor.cri.
f c.j.de adul.
g l.cum uir. C. de adult.
h in conſilijs Barb.l.ulti. in .j.
i auth. ex com plexu.C.de inceſt.nup.
k l.ſi ea.C.de adul.
l l.quæ adulte rium.C.eo.
m Sali. d. au thẽ. ex com plexu.
n conſi.262. in.j.
o l.iij.de lib. & poſt.

probetur ex me ortum,incapacem præſumi. Ego *edictũ ad teſtamenti factionẽ pertinens prohibitoriũ eſſe ſcio*[p], *& ideo quemlibet capacem eſſe,qui non probetur incapax:quamobrẽ alio nõ cõſtituto,putarem hũc admittendum,idq́; benignus eſt.*

p l.ſi quæramus.de teſt.

rium in nuptam, ſtuprũ in uiduam committitur. Sed lex Iulia de adulterijs, hoc uerbo indifferenter[b] utitur.

¶Diuortium[c] inter uirũ & uxorem fieri dicitur , re-

b ¶ INDIFFERENTER. *Alibi lex*[q], *Græce* καταχρηστικώτερον *appellat,id eſt abuſiuius, ut inde colligatur,in cõſtitutione pœnali uerba etiam per ſummum abuſum accipi,quando ex ipſius lectione cõſtat,eius autorem indifferenter , & promiſcue ea uoce uti ſolitũ,tanquam propria.*

q l. inter liberas. §.j. de adul.

c ¶.§. DIVORTIVM. *Diuortium proprie in coniugibus eſt,*Repudium *ſponſæ mittitur.*Hodie *iure põtificio neutrum permittitur , ſed ſolum ſeparatio ex certis cauſis:nec interim licet aliam ducere,etiam ſi ſeparationi uxor cauſam dederit:ueluti ſi ipſa adulteriũ cõmiſit, uel impietatis in deum,quam hæreſim uocant,ſit rea.Aliter tamen aliqui ex antiquis patribus olim obſeruauere, inter quos* Ambroſius,*qui ex iuſta cauſa marito ius facit diuertendi,atque aliam ducendi:non enim hos homo ſeparat,ſed deus,quando ita optimis antiſtitibus propter malos fœminæ mores uidetur: quod & late diſputat* ERASMVS *in priorẽ* Pauli *ad* Corinthios *epiſtolã*[r]*: nec eſt ueriſimile,* Iuſtinianum *pijſsimum imperatorem hunc tractatum non fuiſſe de iure ciuili amputaturũ,ſi*

r j.ad corinth. cap.7.

 paſſim

paßim tempeſtate ſua pontificius ille canon obſeruatus fuiſſet: ut forte credēdum ſit, licere pontifici eos canones tollere, & ius Romanum *obſeruari permittere, ſi uelit. Nam & hodie filius familias eo iure, etiam patre reclamante, matrimonium contrahere poteſt, cum tamen ius ciuile aduerſetur, & Euariſtus* Rom.*pontif. in uetuſtißimis decretis*[s]*, unde pleraq; Gratianus compilauit, illud expreßim approbet.*

pudium uero ſponſæ[d] remitti uidetur: quod & in uxoris perſonam nō abſurde cadit. ¶ Verum[e] eſt, morbum eſſe temporalem corporis imbecillitatem, uitium uero perpetuum corporis impedimentum:

s §.j.inſt.de nup.

d ¶ SPONSAE. *Vxorem tamen repudiari etiā alibi legitur*[t] *ſicut etiam aliquando diuortium dicitur, cum de facto tantum matrimonium fuit*[u]. *Res enim quandoque legitimi actus appellationem ſortiuntur, q̄uis de facto ſolū tenuerint: unde ſupra annotaui poſſe dici eum emiſſe, qui de facto emit.*

t l. ſi qua. ſupra de rit. nup.

u l. quod ſeruius. & cōdi. ob tur.

e ¶.§.VERVM. *Varia inter antiquos fuit opinio, quid inter ſe morbus, & uitium differrent: & Modeſtinus hic morbum tēporalem, uitiū perpetuū dixit, cui ſententiæ etiam* Nonius *Marcellus accedit: at Sabinus uitiū generalius nomen eſſe definiuit*[x]*, quod etiam ad animum referatur, ſed & balbū uitioſum eſſe, non morboſum. Vlpianus pro eodem accipi uitium & morbū ait, quamuis in edicto ædilium curulium tollendæ dubitationis cauſa bis* κατὰ τοῦ ἀυτοῦ *idem dictum ſit.* M. *Cicero morbum totius corporis corruptionem exiſtimauit, ægrotationem*

x l.j.§.ſed ſciēdū.de ædil. edic.

nem ſi imbecillitas accedat, uitiū cum partes corporis inter ſe diſsidēt,ut diſtortio membrorum,& deformitas. Extat Comi antiquū monumentum hac inſcriptione.

Morborum uitio & uitæ mala maxima fugi,
Nunc careo pœnis,pace fruor placida.

ueluti ſi luſcus[f] ſit : nam & luſcus utiq; uitioſus eſt.

Huius Iuriſconſultorū controuerſiæ etiam A. Gellius libro noctium atticarum IIII.capitulo II.meminit.

f ¶LVSCVS. *Qualis fuit Annibal,Sertorius,Philippus,Antigonus,omnes optimi imperatores,cum tamē unoculi & coclites eſſent.Sanè oculorum uitia ſic declarat Vlpianus[a]. Sed & μεῖωπα morboſum eſſe cōſtat, idem ubi homo neq; matutino tempore neq; ueſpertino uidet,q.d' genus morbi Græci uocant νυκταλωπίαν,eluſcationē eam eſſe quidam putant,ubi homo lumine adhibito nihil uidet:hæc ille in correctis exemplaribus. Sunt Miopes,quaſi minus uidentes dicas: cuius uocis etiam apud Noniū eſt mentio.Nyctalopes uero Latini luſcioſos uocant,Feſto autore,Horum duplex ſpecies,alij interdiu uident,noctu nihil, quorum Paulus Aegin. Alexander lib.I. Celſus VI. meminere: ſed & Plinius horum nocturnas cæcitudines commemorat. Alij parum interdiu uident,ueſpere aut noctu acie acutiore ſunt, ut Galenus in Iſagoge ſua teſtatur, horum quoque Plinius aciem ueſpertinam appellat.Vtrunq; id malum breuiter & eleganter Iuriſconſultus diffinijt, licet imperitis anſam calumniādi dederit,non nyctalopa,ſed cæcum ab eo de-*

a l.idem of. de ædil.edic.

eo deſcribi cauillantibus.

b l.j.ſupra eo.

g ¶ §.SERVIS. *Satis ſupra perſtrinximus[b], quādo maſculinum concipiat fœmininū, oſtēdimuſq́; per extenſionem cōmuni uſu approbatā, ex Baldi ſententia, id fieri. At hoc reſponſo uidetur potius ex proprietate ſermonis eſſe[c], dum nomē id cōmune appellat, & ita aliqui annotarunt.* In*terpretāturq́; Angelus commune eſſe nomē in ſubſtantia[d], licet nō ita ſit in prolatione ſermonis. Ipſe arbitror etiā in prolatione eſſe commune. Serua enim datiuum habet pluralem ſeruis ſicut ſeruus: unde meritò ex proprietate ſermonis etiam ancillas continet, non ex ea regula, quod maſculinū concipiat fœmininū: ſed ex alia quæ habet, uerba generaliter accipienda, quatenus ex ui ſermonis inferre poſſunt[e]. Et quod de ſeruis dicitur, idē de dictione filijs dicēdū eſt: ueteres enim nō filiabus ſolum, ſed etiam filijs fœminino genere protuliſſe conſtat.* Ego *cum ius dicerem, & in teſtamento patris conditione filio appoſita, ſi ſine filijs deceßiſſet, aliqui de maſculis tantū intelligendū putarent, quibuſdam cōiecturis, quod uidelicet propriam filiā teſtator excluſerat, & quod ex lege municipali maſculi fœminis præferrentur, cōſului ꝗ̃ plurimos notæ prudentiæ patres familiâs, an ſi ipſi illis uerbis teſtarentur, decedēte filio neptem ſuam excludi uellent: negauerunt omnes & huiuſmodi ſermone, de utroq; ſexu ſe communiter intelligere profeßi ſunt, ſcrupuloſam recētiorū interpre*

¶ Seruis[g] legatis, etiam ancillam deberi quidā putāt: quaſi commune nomen utrunq; ſexum contineat.

c l.ſeruis.de lega.iij.

d Ange.l.quicunq;.C. de ſer.fug.

e l. j. de aleæ luſ.

terpretationem omnes uno ore damnantes.

DEROGATVR. ¶ *Ferebantur leges per populi rogationem, quia Quirites uel à Conſulibus, uel à Tribunis rogabantur, uellent, iuberent'ne quid fieri: qui ſi ſciuiſſent, id eſt, cõfirmaſſent, lata, ſancitaq́; lex erat. Quæ et alio nomine rogatio dici poteſt. Vnde & adoptionis ſpecies eſt arrogatio, quia ut A. Gellius ſcribit, non niſi lege lata, & per populi rogationem fieri poterat: hodie uero reſcripto principis opus eſt*[a], *poſtquam Popu. Roma. omne imperium in Auguſtum trãſtulit: quamuis hac in re aliter alij ſentiant*[b]. *Eadẽ ratione dicitur derogatio, per quã aliquid diminuitur de ui & effectu rogationis, id eſt legis: ſicut abrogatio, cũ tota penitus tollitur, ut etiam in* II. *Rhetoricorum M. Ciceronis declarat Victorinus.*

a l.j. de mand. prin.

b l.ij. de adop.

IDEM LIB. VII. REGVLARVM.

Lex CII.

DErogatur legi, aut abrogatur. Derogatur legi, cũ pars detrahitur: abrogatur legi cũ ꝑrſus tollitur.

IDEM LIB. VIII. REGVLARVM.

Lex CIII.

LIcet capitalis[a], latine loquẽtibus, omnis cauſa

LICET. *a* ¶ *Capitalis cauſa quælibet intelligitur, q̃ ad exiſtimationẽ refertur: ſed ſi pœnã capitalẽ dicimus, de ea intelligimus, cũ uita, libertas uel ciuitas perditur*[a]. *Corruptus aũt eſt codex, in aliquibus enim legitur, nõ tamen, in alijs deeſt negatio: ſed omnino legendũ eſt, pœnæ tñ. Hinc argumẽtũ colligitur, ſi ĩ lege municipali pœna*

a l.ij. de pub. iud. l. ij. de pœn.

pœna capitalis,ſeu capitis ſimpliciter conſtituitur, non omnino de morte intelligendum,ſed ut in pœnis mitiora ſequamur exilium irrogandũ[b]*.Fuere & qui ſolam infamiæ notã ſufficere exiſtimauerunt:unde traditũ eſt ſicut beneficiarius cliens domini uitam pro uirili tueri debet, alioquin beneficio priuatur, ita etiam exiſtimationem: quoniam famæ periculũ uitæ æquiparatur*[c]*.Sed & cum ſacerdoti capitale ſupplicium decernitur excommunicationis pleriq; intellexerunt*[d]*.Verum hæc ego iure conſiſtere nõ arbitror, capitalis enim cauſa,de infamia,uel relegatione non niſi improprie accipitur, ut interpretes omnes huius reſponſi argumento tradiderunt.At in inferendis pœnis etiam ſermonis proprietas maxime obſeruatur*[e]*.Quod ſi delictum ita atrox ſit,ut iure communi ſummo ſupplicio emendetur,nõ eſt credendum,legis municipalis autores,aliter capitalẽ pœnã accepiſſe,quàm mortis*[f]*.Quod etiam fatendum eſt,quoties eo iure exiliũ nulli facinori pro pœna additur:nec enim de eo actum ueriſimile eſt,præſertim cum uulgaris loquendi uſus hodie pœnam capitalem tantũ intelligat,cum amputatur caput.Et ideo Iuriſconſultus hic ex Latino ſermone latam illam ſignificationẽ cauſæ capitali tribuit, nõ aũt ex eo quo uulgares & idiotæ utuntur.Sed an membri amputatio pœna capitalis ſit*[g]*?Et non eſſe receptũ eſt,niſi forte craßiore ſignificatione id nomẽ accipiamus: nõ enim membrum amputari poteſt,quin reus exiſtimationis ſuæ detrimẽtum patiatur*[h]*.Iure autem ueteri huiuſmodi pœna non inferebatur,ſed hodie in quibuſdam caſibus, ex conſtitutionibus indicta eſt*[i]*.*

b gl.l.j. C. ne man.chriſt.
c l. iuſta. de ma.uind.
d c.j.de homicid.
e l.cũ lege. de teſta.
f Imol. d.l.ij.
g d.qui manus. ſupra de teſta.
h l.nullam.C. de infa.
i l.ij.C.de ſer. fug.

¶MOR=

exiſtimatiõis uideatur, pœnæ tñ appellatio capitalis, uel mortis[b], uel amiſſionis ciuitatis, intelligenda eſt.

MODEST. LIB. II. EXCVSAT.

Lex CIIII.

b ¶MORTIS. *A principio urbis conditæ, pro delictis grauioribus pœna mortis reis ingerebatur: uerberibus enim à lictoribus affecti necabantur, uel arbori infelici ſuſpẽdebantur. Verum M. Portius Cato legem tulit ne quis ciuis Romanus uerberibus necaretur, ſed ex delicto in exilium mitteretur. Solebant tamen Senatores ex magna cauſa, more maiorum, id eſt eorum qui ante legem Portiam uixere, reos punire: ut in L. Catilinæ collegas obſeruatũ fuiſſe Salluſtius tradit. Imperatoribus quoq;, quoniam legibus ſoluti eſſent, ad necem ciuem Romanum cõdemnare permiſſum erat, ut in Auguſto Dion eſt autor. In exteros autẽ, raro quoque pœna mortis conſtituta fuit, ſed damnatio in metallum, uel in inſulam, ſufficere uiſa eſt: aliquis enim eorum uſus erat, cum opus facere compellerentur, & tamen merita pœna afficiebantur. Siquidem ut C. Cæſar apud Salluſtium inquit: In luctu & miſerijs, mors erumnarum requies, non cruciatus eſt. At hodie in pœnis mera carnificina eſt, & per leges municipales uel ſtragulantur, uel decollantur, uel exuruntur, uel mutilantur rei: qui ſi in opus publicum damnarentur, & perpetuam pœnã ſubirent, idcircoq; acriorem, & maiori cæteris exemplo eſſent, publicæq; utilitatẽ aliquam afferrent, ut negari nõ poſſit, ut in pleriſq; alijs rebus, ſic hac quoq; in parte ab anti*

ab antiquis recentiores legum latores ſuperari.

NATORVM. C. *Herennius Modeſtinus libros de excuſationibus ſex conſcripſit, & hos quidem Græco ſermone, quorum bonam partem in Digeſtis Iuſtinianus referri iußit, leguntur q; hodie inde excepta pleraq; libro* XXVII.

Ἡ τῶν τέκνων προσηγορία καὶ ἐπὶ τοὺς ἐκγόνους, ἐκτίνεται.
Natorum appellatio & ad nepotes extenditur.

Sed ab indocto aliquo in Latinum ſermonem tranſlata: in eorum II. *id reſponſum habetur, quod ſub hunc titulum* Tribonianus *collocauit.* Ἡ τῶν τέκνων προσηγορία καὶ ἐπὶ τοὺς ἐκγόνους ἐκτίνεται. *Veriſimile autem eſt à* Bulgaro *Latinitatem conſequutum fuiſſe, eo quo in præſentia legitur modo. Sanè hinc notandum eſt, per extenſionem filios nepotes appellari, idemq; in Græco ſermone eſſe, ut hinc argumentum ſit, etiam in noſtro uulgari idiomate idem obſeruandum. Qua ratione, ſi in uiri imperiti teſtamento mentio liberorum, quæ latior eſt quàm filiorum, reperiatur, putarim ſecundum iuris diſtinctionem intelligi, quod &* Barto. *probat: uериſimile enim eſt tabularium eius emphaſeos uerba latine ſcripſiße, cuius fuerant uulgaria ab illiterato prolata. Sed an quod de natorum appellatione hic dicitur locum ſibi uendicet etiam, cum de prognatis, ſeu progenitis ſit mentio? Et horum appellatione proprie nepotes contineri magis crediderim, præpoſitio enim hoc inducere uidetur. Sicut cum pronurum, pronepotem, proſocerum dicimus: nam & progenitores, pro quibuſcunq; aſcenden*

aſcendentibus accipiuntur.

IDEM LIBRO XII. RESPONSORVM.

Lex CV.

MOdeſtinus reſpondit, his uerbis, libertis libertabus'q; meis, libertū libertæ teſtatoris nō contineri.

MODESTINVS: *Solent teſt::tores ueſtiarium, uel alimenta libertis, libertabusq; ſuis legare: quæri potuit, an liberti libertorum intelligerentur? & hic traditur nō contineri, quod dubium uon eſt, niſi cū teſtator eos quoq; libertos ſuos conſueuiſſet appellare: quæ cōſuetudo uel ex patris familiâs epiſtolis, etiam nuntiatiue prolatis uerbis, probari poteſt*[a]*: ut ſi ſcriptū ſit*, Ρȣφίνῳ ἡμετέρῳ ἀπελευθέρῳ, *hincq; argumentum ſumitur, ſocij mei ſociū, non eſſe ſociū meū*[b]. *Itemq;, inimici mei amicum, mihi inimicum non eſſe, niſi in perniciem meam uinculo amicitiæ ſeſe coniunxerint*[c]*, ſimulq; cōſpirauerint. Qua ratione & cliētis mei cliens, clientulus mihi non eſt. Si tamen beneficiarij fundi, quam à me quis in fidem acceperit*[d]*, cauſa aliquem clientem acquiſiuerit, poteſt ille* παχυμερέστερον *cliens meus dici: ſicut colonus meus appellari poteſt, is qui à colono meo in re mea ius conductionis accepit*[e]. *Quod & in ſecundo emphyteota dicendum uidetur, & hoc ex lata interpretatione. Qua ratione ſubditi alicui, purpurato regio, in quem* Rex *omne ſuum ius penitus tranſtulit.* Regis *ſubditi proprie nō dicūtur*[f]*: improprie uero ſecus eſt. Qu.irū deciſionum eā eſſe rationē arbitror, quod uerba de eo quod prius eſt proprie accipiuntur non de eo*

a l. alimēta. de ali. leg.

b l. ſocij. infra tit. j.

c glo. l. j. §. cum patronus. de offi. præfec.

d glo. gr. diſt. legitur.

e Bald. l. j. C. com. de leg.

f Mod. d. l. ſocij.

g l.qui liberis. §.j.de uulg.

de eo quod poſterius, per quæ aliam perſonã aſſumunt [g].

DIMISSORIAE. *a* ¶ *Apoſtoli dicuntur nuncij* ἀπὸ τοῦ ἀποστέλλειν, *quod eſt remittere. Sunt & de Lemborũ genere naues quædã Demoſtheni. Significant etiã in iure dimiſſorias literas. Cũ enim à ſñia iudicis appellatur, debet is qui appellat inſtanter ab eo petere huiuſmodi literas, quibus ſecundus iudex de cauſa inſtrui poſſit, tenetur q; is à quo petiti ſint eos apoſtolos dare: q ſi appellationi detulit, dimiſſorij dicũtur*[a]*, ſi non detulit, refutatorij. Oẽs autem obſequij aduerſus ſuperiorem teſtimonium præſtant: unde et ſi dubitetur, an deferẽdum ſit, dari debent*[b]*, & ideo reuerentiales quibuſdã appellãtur. Sanè qui apoſtolos nõ petit, appellationi renunciare intelligitur*[c]*. Idem ſi in termino, quẽ ſibi iudex eorum accipiendorum cauſa ſtatuerit, nõ compareat. Succurri tamen in his caſibus ruſticitati quidam exiſtimauerunt, nec enim omnes hanc iuris obſeruationem nouerunt, ſed id ego affirmare non auſim*[d].

a l.fi.C.de ap.

b c.j.de appel. in 6.

c Cle.quãuis. de app.

d Guid. pap. quę.436.iij. col.

IDEM LIBRO. I. DE PRAESCRIP.

Lex. CVI.

Dimiſſoriæ literæ dicuntur, quæ uulgo dicũtur apoſtoli[a]: dimiſſoriæ autẽ dictæ ſunt qđ per eas cauſa ad eum, qui appellatus eſt, dimittitur.

IDEM LIB. III. PANDECT.

Lex CVII.

Aſſignare libertum, eſt hoc teſtari, cuiꝰ ex liberis libertum eum eſſe uelit.

ASSIGNARE. *Velleio Ruffo & Hoſtorio Scapula* COSS.

la COSS. *Senatuſconſulto conceſſum eſt patri plures liberos habenti, cui filiorum uelit libertos ſuos aſſignare[a]: & licet huiuſmodi aſſignatio neq; legati, neque fidei cõmiſſi uim habeat, quæritur tamen ius patronatus ei filio, cui fuit aſsignatum. Sanè uerbum aſsignare ambiguũ eſt, & ad translationẽ dominij referri poteſt[b] & ad ſolam pignoris uel cuſtodiæ conceſsionem[c]. Quapropter cauſa aſſignationis obſeruari debet, ſi enim trãslationi dominij ſufficit, eum qui aſſignauit dediſſe interpretabimur, ſi nõ ſufficit, ſolam cuſtodiam commiſiſſe[d]. Quod & in dubio recipiendũ eſt, ne donatio præſumatur: & ita Barto. & pleriq; omnes declarant[e].*

a l.j. de aſſig. lib.

b l.iiij. de eui.

c l.j §. antepe. ſupra de uẽt. in poſ.

d l. cum pater §. pluribus. de leg. ij.

e Bart l. ſi con ſti. ſol mat.

IDEM LIB. IIII. PANDECT.

Lex CVIII.

Debitor [a] intelligitur, is a quo inuito exigi

DEBITOR. a ¶*Supra declarauimus quo ſignificatu accipiendus ſit creditor, & quo debitor, latioremq; harum uocum expoſitionem oſtẽdimus: hic iuriſconſultus nos admonet, quomodo ſtricte debitorem acci piemus: ut is ſit, à quo inuito exigere poſsimus. Qua ex diffinitione apparet, eum qui ſub conditione uel in diem debeat, proprie debitorem non eſſe, poſtq̃ autem conditio euenerit, retro fingitur uere debitorem fuiſſe. Sed an is cui promiſſum fuit non petere per certum tempus, ſit debitor? Interim enim exigi pecunia ab eo nequit[b]: & ſimilem eum illi crediderim, qui in diem debet. Colligitur autem hinc argumentum, ſi lex à tutela debitorem generaliter reijciat: ſi item conſtitutum ſit, ne debitor uectigalia*

a l. creditores. l. conditionalis.

b l. creditor. ſupra eod.

galia redimere poſſit, eum contineri, qui proprie ſit debitor, non autem cōditionalem, uel qui in diem debeat[c]. Sed hæc mihi ſententia non placet, ratio enim huiuſmodi legū eſt, ut magis conſultum ſit Reipublicæ uel pupillo, unde cum conditio ad tempus promiſsionis retrotrahatur[d], poſſet Reſpublica uel pupillus á priore creditore excludi: large igitur debitoris nomen erit accipiendum, cum par ratio utroq; in caſu hoc ſuadeat[e].

b ¶EXIGI. Id eſt ab inuito extorqueri: hæc enim huius eſt uerbi ſignificatio, ut Accurſius probat[f].

c Iaſ. l.j. in fi. ſi cer. peta.

d l. iscui. ſupra de actio.

e Areti. l. ſi ſi deiuſſor. de leg. j.

f l. fideicō. §. ſi rem. de lega. iij.

gi[b] pecunia poteſt.

IDEM LIB. VI. PANDECT.

Lex CIX.

SEqueſter dicitur, apud quem plures eandem rē, de qua controuerſia eſt, depoſuerunt: dictus ab eo qđ occurrenti, aut quaſi ſequēti eos qui contendunt, committitur.

SEQVESTER. Sequeſtrum hic dici proditum eſt quaſi occurrentem controuerſiæ, ſequentemq́; litigatores. Lauinius tamē in libro quē ſcripſit de uerbis ſordidis, ſequeſtrū dici mauult, quod eius utraq; pars fidem ſequatur: id'que etiā A. Gellius libro xx. probat, & mihi non diſplicet. Etymologia enim, à Iuriſconſulto hic tradita, ſubdura eſt, in quē & illud intorqueri poteſt, quod occurrere & ſequi pro ſimulibus accipit, cum penitus ſint diuerſa. Occurrit qui aduerſum tendit,, ſequitur qui poſt uenit. In hoc autem differunt[a] Sequeſtres à Depoſitarijs, quod illi plurium partium ſe medios gerunt, hi etiam ab uno deliguntur: hincq́;

a l. proprie. de poſ.

hincq; apparet errare magiſtratus, qui ſub prætextu, ut iurgijs & ſeditionibus obuiam eant, fructus penes alteram partium ſequeſtro deponūt: debet enim ſequeſter eſſe medius, non ex collitigatoribus eligi[b]. *Quod ſi iudex uereatur ne fructus rei controuerſæ diſsipentur, non eos ſequeſtro tradere, ſed deſcribere ſimpliciter debet, ut finita lite uictori conſultum ſit*[c]. *Sed quæ actio adnerſus ſequeſtrem competit? Et nemo dubitat, depoſiti actionem ſequeſtrariam*[d]. *Addūt quidā etiā præſcriptis uerbis agi poſſe, ut aduerſus eū, qui quos ſponſionis cauſa annulos accepit, reddere negat*[e]. *Sed hic ſequeſter nō eſt, nec enim ab utra que parte annulus depoſitus fuit, nec de eo ulla erat controuerſia.*

b Bald.ca.j.de ſeq.poſ.

c l.pen.§. ex quadr.de doli exc.

d l.et apud.l.ſi in aſia. dep.

e l.ſi rē.in fi.de præſ.uerb.

IDEM LIB. V. PANDECT.

Lex CX.

BOnæ fidei emptor eſſe uidetur, qui ignorauit eam rem alienam eſſe, aut eum qui uendiderit puta-

BONAE *fidei. Multum intereſt ſcire, quando quis bonæ fidei poſſeſſor ſit. Is enim & fructus lucratur, & longo tēpore præſcribit*[a]. *Hic autem Iuriſconſultus, eū eſſe bonæ fidei oſtendit, qui titulum habet, ſeu ab eo quem dominum arbitratur, ſeu ab eo quem domini procuratorem, aut tutorem exiſtimat*[b]. *Quod ſi credulitati illi ſuæ iniuſta fatua'ue aliqua cauſa anſam dederit, nihilominus fructus lucrabitur*[c]*: quoniam ut eos ſuos faciat*

a l.ſi fur.§.j.de uſuc.

b l.qcūq;.in fi. de publici.

c l.igitur.§. poteſt.de lic.cā.

faciat, ſufficit ſi dolo careat. Huiuſmodi *autem cauſa, licet in bona fide poſſeſſorem non conſtituat, efficit tamen ne malæ fidei uideatur*[d]*, idq; ſatis eſt, & fructuũ acquiſitioni, & longiſſimæ præſcriptioni*[e]*: itemq; ei poſſeſſioni, de qua ſummarie litis inſtruẽdæ cauſa ſolet tractari*[f]*. At uſucapioni, & x. uł xx. annorum præſcriptioni nõ ſufficit*[g]*: hæc enim non niſi bonæ fidei poſſeſſorẽ adiuuãt.*

uit ius uendendi habere, puta procuratorem, aut tutorem eſſe.

Præſumitur autem regulariter bona fides[h]*, etiam in eo, qui iuris errore lapſus ſit, niſi contractui lex ſpecialiter reſiſtat: ueluti cum cẽſitorum uenditio abſq; agro cui aſcripti ſunt, celebratur*[i]*. Idem ſi in iure naturali, uel quaſi naturali, uel etiam in ciuili iure ueriſimiliter omnibus explorato, euidẽtiſſimoq; erretur*[k]*: atq; ita pleriſq; uiſum eſt. Sed & qui domino contradicente emit, malæ eſt fidei*[l] *& qui dolo uenditorem pellexit*[m]*, quíque ab eo emit, quem uendendi ius non habere ſciebat*[n]*. Sed an bona fides in eo præſumatur, qui nullum habet titulũ?* Et *niſi de poſſeſſore antiquiore conſtet, præſumi receptum eſt*[o]*. Quod uerum arbitror, ſi is perſuaſum habet ad ſe rẽ pertinuiſſe, alioquin quod ſuum non eſt, ſcire debet ad alios ſpectare*[p]*. Ceterum & quoties poſſeſſioni ius commune reſiſtit, bona fides non præſumitur. Quapropter qui ius ſeruitutis præſcripſiſſe aſſeritur, bonam fidem probare debet*[q]*, cum pro cuiusque rei libertate regulariter præſumamus*[r]*.*

Cenſere.

d l. ſed et ſi. §. ſcire. de pet. hære. Bart.
e l. 1. C. ubi cau. ſtat.
f d. §. poteſt.
g l. ſi. pro ſuo.
h l. pen. C. de euict.
i l. quẽadmodum. C. de agr. & cenſ.
k doct. l. ex cõſenſu. §. fin. de app. Ang. Imo. Raph.
l l. ſi fundũ. C. de rei uendi.
m l. dolus. C. de reſc. uend.
n l. qui a quolibet. de contrahen. emp.
o Barto. l. celſus. de vſuc.
p l. ſi. C. unde ui.
q ca. ſi. de præſcri. in 6.
r l. altius. C. de ſerui.

CENSERE. *Cenſere proprie eſt ſententiam ſuam exponere[a], & conſtituere. Solebant autem à Conſulibus Senatores interrogari, quid fieri placeret: Populus uero Romanus, uellet iuberet'ne. Quapropter ſenatum cenſuiſſe, populum iuſsiſſe, recte dicimus.* Hoc'que *loquendi modo plena ſunt antiquiorũ autorum uolumina: quamuis & cenſere ſit præcipere, quæ enim cẽſuerat ſenatus, obſeruanda omnino erãt[b]. Hinc & cenſores dicti, qui quinto quoque anno de ciuium moribus iudicarent, præſentis tranſactæq; uitæ rationem perquirerẽt, indignos honoribus abdicarent, famoſos notarent, publica locarent, cenſum ciuiũ peragerẽt, perquã neceſſarius recte inſtitutis urbib9 magiſtratus, qui tamẽ hodie nuſquam eſt, cum ea quæ ad auaritiam pecuniarumq; æruſcationem pertinẽt, officia mirum in modũ coaluerint, ubiq; laqueos tendentibus Satrapis, allucinãtibus* Theologis, *adulãtibus* Iuriſconſultis, *perſuadẽtibusq;, omnia principibus licere, ſummamq; eorum & liberam eſſe poteſtatem.* Quod certe in Italia *uerum nõ eſt: Romani enim cæteris Italis fœdere in ſocietatem attractis, in Auguſtum lege regia non niſi ius trãsferre potuerunt, quod ipſi ex fœdere habebant: ut ridiculum ſit affirmare Pontificibus, Ducibus, & quos germanica*

IABOL. LIB. VI. EX CASSIO.

Lex CXI.

CEnſere eſt conſtituere, & præcipere: unde & dicere ſolemus, cenſeo hoc facias, & ſenatum aliquid cẽſuiſſe: inde & cẽſoris nomẽ uidetur tractum.

a l. item. §. pridie. de pet. hære.

b §. S. cõſulti. inſti. de iur. nat.

manica uoce Marchiones uocant,abſolutã in ſubditos po teſtate m competere,quæ nec ipſi Imperatori in Italos cõ petit,unde illi cauſam habent. Atq; hinc eſt, quod ſupra in tractatu de cenſibus[c] *, ius Italicum à prouincialium iure diſtinguitur:illi in cenſum uniuerſas facultates deferre tenebantur,& tributũ ſoluebant.Itali liberi erant,æquoq; cum Romanis iure agebant. Solæ antiquam indolẽ retinuerunt in Germania ciuitates, quas illi francas uocant:ut enim Imperatoris faſtigium libenter agnoſcunt,ita tributis ſe atteri,uiolentia urgeri,tyrannide opprimi non patiuntur.*

c l j.ſupra de cenſ.

IDEM LIB. XI.

Lex CXII.

Littus publicũ eſt eatenus quatenus maxime fluctus exæſtuat:idem iuris eſt in lacu,niſi is totus priuatus eſt.

LITTVS. *Quod de littore maris ſupra uidim⁹,producitur per Iuriſconſultum etiam ad lacus, dum tamen priuati non ſint,ſed & ſi Reipublicæ ſit,qui ſoleat piſcatoribus locari,ut eſt Traſimenus Peruſij, uidetur priuatorũ naturã ſequi,idq; in alluuionis tractatu*[a]*.Barto.probat.Publicũ ergo lacũ proprie accipiemus,qui in uſu publico ſit,& in quo unicuiq; piſcari fas ẽ.Sanè Lacus eſt,qui perpetuã habet aquã*[b]*:Stagnum quod tẽporalẽ,ut ſi hyeme tãtũ:Foſſa receptaculũ eſt aquæ, manu factũ.In eo autẽ priuatus lacus à publico differt,quod publicus eatenus publicũ littus habet, quatenus hybernus fluctus maximus exæſtuat,at in priuato id tantum littoris conſtituitur,quatenus actum eſt*[c]*,& in eius uenditione tem=*

a uerbo, flumẽ.in fi.

b l.ſ.ut.in flu. pub.

c l.rutilia. de cõtra. emp.

ne tempus contractus obſeruamus.

MORBVS. *Lege* XII.*tabularum qui morbo laborabat, in ius uenire non cogebatur, niſi aduerſarius iumentum illi dediſſet, uel plauſtrum, quo ueheretur. Accipit autem ea lex morbum, pro aliqua imbecillitate, & inualētia: alioquin ubi uitæ periculum uertitur, morbum ſonticum appellat, quaſi maiorē, uimq́; nocendi habentem, ut Sex. Cæcil.* Iuriſ*conſultus apud* A. Gel*lium interpretatur.* Hoc *morbo qui affectus erat, neq; in ius uenire, ſed nec procuratorem mittere cogebatur*[a]*, ſententiaq́; aduerſus eum lata, nullius erat momenti*[b]*, iubebat enim lex iudicij diem eſſe diffiſſum, cuius nominis rationem ex Seruio grāmatico in* VI.*Aeneid. commentario colligere licet.* Is *in iure diem fiſſum dici interpretatur, qui partim religioſus, partim faſtus eſt.* Idem *opinor qui & interciſus à* Macrobio *appellatur.* Cū *ergo aliqua negocia expediēda erāt, quæ propter religionē differre oportebat, dies diffindebatur, id eſt ſcindebatur in ſequentem.* Meminit *huius uocis præter* A. Gellium, Liuius *quoque ab* Vrb. *cond. lib.* IX. *Sed &* Horat. *lib.* II. *ſermo.* Nihil *hic diffindere poſſum, id eſt differre, quo minus pro te pronuntiem.* Atque *ita ipſe ſentio, licet indiſcuſſum id uerbum* Politianus *in* Miſcellaneis *cap.* XL. *reliquerit, idcircoq́; non omnes ſuā in ſententiā trahere potuerit*

IDEM LIB. XIIII. EX CASSIO.

Lex CXIII.

MOrbus ſonticus eſt, qui cunque rei nocet.

a L. ij. §. ſi quis in iud. ſupra ſi quis caut.

b l. quæſitum. de re iudi.

tuerit. Sanè Iuriſconſultus hic ſimpliciter ſonticum mor bum diffinit, qui cuique rei, intellige de qua agitur, nocet Et ideo ne quis in ius ueniat ſonticus morbus accipietur, c d.l.quæſitū. *qui grauior eſt, nocetq; ne uenire poßit, ut magna febris*[c] *ne uero mancipiū ueneat, ſonticus accipietur, perpetuus uel recidiuus*[d]*: nō enim* d l.fina.de ædi. edic. *eſt uerisimile, emptorē ſi huiuſmodi morbo laborare ſeruum ſciuiſſet, fuiſſe empturum.*

IDEM LIB. XV.
Lex CXIIII.

SOluendo eſſe nemo intelligitur, niſi qui ſolidum[b]

SOLVENDO.

a ¶ *An quis ſit ſoluendo creditori ſuo, hoc attenditur, ut ſolidum poßit ſoluere. Quapropter cum lex fulloni aduerſus furem actionem det*[a] a l.itaque.de fur. *ſi is fullo domino ſoluendo ſit, niſi poßit ſolidum dare, concedenda ei non erit actio, ne compellatur dominus ex uno iudicio duo facere: ut uidelicet contra fullonē ex locato agat, & quanto minus conſequetur, aduerſus furem condicat, id enim ei damnoſum eſſet: ſed qui cum duobus contraxit, graue ſibi exiſtimare non debet, ſi contra duos experiundum erit:* b l.ſi plures. §.præterea. de fideiuſ. *qua ratione ut quis ſoluendo dicatur, etiam fideiuſſoris facultates ei aggregandæ erunt*[b]*, ſatis enim eſt, ſi per alium ſoluendo ſit*[c]. c l.nemo dubitat.intra tit.eu.j. *Sed & qui in nominibus æs ſuum habet, ſoluendo dicitur*[d]*, compelli enim poterit in executione cō demnationis, ut nomina uendat, uel exigat: quod intelligendum, ſi debitores idonei ſunt, & bonam fidem agnoſcunt*[e]. d l.facere.ubi Alexan. ſol. mat. e l.a diuo. p. fina.ſupra de re iudi. *Sanè is cuius bona uenierunt ſuſpectus eſt tanq̃ ſoluendo non ſit*[f]. f l.tres tutores.in fi. de adminiſt.tut.

b ¶ SOLIDVM. *Annotat hinc Accurſius, factum non*

non uideri, quod perfectum non ſit[g]*: quæ regula in his procedit, quæ indiuidua appellamus*[h]*. Ea quatuor modis accipi receptum eſt: Natura, ut ſeruitutes: Voluntate cõtrahentium, ut in eo qui in binos arbitros compromiſerit, uel binos ſymphoniacos emerit, nõ enim uerisimile eſt altero fuiſſe cõtentum: Forma, ut in fideiußione quæ principali obligatione grauior eſſe nequit, aliàs penitus uitiatur: Acceßione, ut cum quis Iudæo fundũ cũ colonis Chriſtianis uẽdit, coloni enim à fundo ſeparari poſſunt*[i].

g l.rei.§.ſi.ſupra eo.

h Bar.l.græce.§.illud.de fideiuſſo.

i l.quemadmodum.C.de agri.lib.xj.

poteſt ſoluere.

IDEM LIB. IIII. EPISTOLARVM.

Lex CXV.

QVæſtio eſt, fundus a poſſeſſione, uel agro, uel prædio, quid diſtet. Fundus eſt omne, quicquid ſolo tenetur. Ager eſt ſpecies fundi, quæ ad vſum hominis comparatur. Poſſeſſio ab agro iuris proprietate diſtat: quicquid enim apprændimus, cuius ꝓprietas ad nos nõ ptinet, aut nec põt ptinere, hoc poſſeſſionẽ ap

QVAESTIO. Declarat Modeſtinus quid inter ſe diſferant quatuor hæc uocabula, fund⁹, ager, poſſeßio, prædium. Et Fundum generaliter accipit pro omni eo quod ſolo continetur[a]*, deduciturq; à uerbo fundare: hinc & μεταφορικῶς fundus pro autore accipitur, ut Feſtus inquit. Sic apud Cicer. in oratione pro CN. Corn. Fundi populi: & apud Plautum in trinummo. Fundus potior, id eſt pes, & fundamentum promißionis. Ager uero non tam latã habet ſignificationẽ, ſed eum fundũ ſignificat,*

a l.fundi.infra eod.

in quo agatur, unde & nomen ſumpſit, ſecundum M. Varronem. Ager ergo eſt qui colitur, & qui fructuum cauſa habetur, cum fundus quamlibet ſoli ſuperficiem, etiam incultam, & nulli uſui deſtinatam, in qua aliquid fundari poßit, ſignificet. Poſſeßio is eſt fundus, qui non iure ſeu mancipatione nobis comparatus eſt, ſed uſu & præſcriptione quæſitus, ut etiam Feſtus ſcribit: & ideo eius proprietas ad nos non pertinet. Sed & ſi pertinere non poßit, ut quia res ſacra, poßideri tamen poteſt, poſſeßioq; dicitur. Prædium tam ad poſſeßionem, quàm ad agrum refertur: unde ſiue quis per mancipationem, uel in iure ceßionem, agrum, ſiue per uſum poßeßionem acquiſiuißet, recte ſuum prædium appellabit. Tradidit autem Modeſtinus hanc differentiam, legem XII. *tab. interpretans, quo iure duplex tantummodo alienationis ſpecies erat, quæ per nexum, & quæ per ceßionem fiebat*[b], *ut* M. *Cicero in topicis declarat. Per uſucapionē uero proprietas non acquirebatur, licet iuris autoritate poſſeſſor defenderetur. Hinc eodem in opere Tullius uſucapionem autoritatem appellat: Autoritas, inquit, uſus fundi biennium eſt, ſit ergo & ædium. Idem officiorum lib.* I. *Aduerſus hoſtem æterna autoritas. In lege quoque Attinia, cuius A. Gellius libro* XVII. *meminit, dicebatur, quod ſubreptum erit, eius rei æterna autoritas eſto, id eſt æternum tempus antequam uſucapiatur. Venuleius autoritatem ius eſſe interpretatur, quo autor, id eſt dominus rem ſuam uēdicare poteſt: unde amitti, inquit, autoritatem, id eſt actionem pro euictione*[c], *placet. Et ita accipiendum hoc reſponſum*

ipſe

b C. l. j. C. de uſuca. trāsf.

c l. fin. de euic.

ipſe arbitror, quo ſenſu ridiculus ipſe Valla erit, qui cũ uulgari interpretationi, uir alioqui non uulgaris, adhæſiſſet, Iuriſcõſultum noſtrum increpat, Muſca plane, qđ dicitur, elephantum. Illud non negauerim, in poſteriore iuris diſciplina, hãc differentiam nõ fuiſſe obſeruatam, cuius rei nos etiam Accurſius admonet.

pellamus. Poſſeſſio[a] ergo vſus eſt, Ager proprietas loci eſt. Prędium utriuſque ſupraſcripti generale nomẽ eſt: nam & ager & poſſeſſio huius appellationis ſpecies ſunt.

a ¶ POSSESSIO. *Colligi hinc poteſt diffinitio poſſeſſionis, ut ſit uſus rei à proprietate uel iure ſeparatus. Hinc uſucapio, id eſt acquiſitio, quæ per uſum, hoc eſt poſſeſſionem fit. Aelius quoque Gallus, cuius reſponſa frequenter in Digeſtis citantur[d], poſſeßionem definiuit, eſſe uſum fundi, uel ædificij, atq; ita Feſtus Põp. refert. Sed & Corn. Fronto: In habente, inquit onus, in poſſidẽte uſus eſt. Iccirco autem à iure dixi ſeparari poſſeßionẽ, tum ut oſtenderem ab eo caſu, qui ſeruitutis ſpecies eſt, differre: tum etiam, ut eos ſequerer qui poſſeßionem facti, non iuris eſſe cenſuerunt: quod apertißime multis in locis Iuriſconſulti atteſtati ſunt[e]. Nec quicquã me mouet quod etiam ius poſſeßionis aliquãdo legimus, ex facto enim ius oritur, & ius habere is quoq;, qui ex pignore prætorio detinet, dicitur[f]: nec idcirco conſequens eſt contractionem illam eſſe iuris. Summe autem ridiculi uidentur, qui inter acquiſitionem, retentionem, amißionemq; poſſeßionis diſtinguunt: cum hi actus maniſeſte*

d l. nec utilem. C. ex quib. cau. maio.

e d. l. nec utilẽ. l. j. §. j. & ij. de acq. poſ.

f l. ſi finita. §. pe. de dam. infec.

niſeſte ab ipſa poſſeßione differăt. Sicut procreatio, uita, mors hominis, ab homine differunt, nec qui naſcendo homo fuit, moriendo eſt aſinus. Quapropter ſi cum poſſeſſio acquiritur facti eſt, & acquiſitam, & amiſſam, conſequens eſt facti eſſe[g]*. Eius poſſeßiōis duplex eſt ratio, ſeu qualitas: nam cum quis corpore poßidet, uſūq; rei apprænſæ percipit, naturaliter poßidere dicitur: qđ ſi uere ipſe rei non inſiſtat, neq; uſum percipiat, ſed per interpretationē legis, ciuiliter quoq; poßidet. Qua rōne per fructuarium, & eum qui precario rogauit, poßidemus*[h]*: et licet ipſi naturaliter fundo inſiſtant, tamen proprie non poßident, quia nomine noſtro ſunt in prædio*[i]*. Ciuilis igitur poſſeſſio ſemper iuſta eſt, quoniam lex interpretationem illam, non niſi iuſta ex cauſa adhibet. At naturalis qñq; iniuſta eſt, ſiue quia res prohibita poßideri*[k]*, ut liber homo: ſiue quia perſona incapax, ut ſeruus*[l]*: ſiue cauſa iniuſta, ut raptor: ſiue iure ciuili inualida*[m]*, ut cū pater filio, maritus uxori donat*[n]*. Et ita ipſe ſentio, licet alij aliter diffuſißimis tractatibus, & à quibuſdam recentioribus uſq; ad nauſeam auctis.*

g l. nemo. C. de acqui. poſſ.

h l. certe. §. de preca.

i l. j. in fi. ſupra de oper. no. nun.

k l. quod ſeruius. de acq. poſſ.

l l. iiij. §. fi. eo. titu.

m d. l. j. §. ij.

n l. j. §. deijcitur. de ui & ui arm.

IDEM LIB. VII.

Lex CXVI

QVi ſquis mihi alius filij filius ue hæres ſit, his uerbis Labeo ait nō uideri filiā cōtineri. Proculus cōtra: mihi Labeo uidetur uerborū figurā ſequi, Proculus mentē teſtātis. Reſpōdi, nō dubito, quin Labeonis ſententia uera non ſit.

QVISQVIS. *Cum teſtator unū ex filijs exhæredens*

dem feciſſet, alios etiã poſthumos hac clauſula inſtituit, quiſquis mihi alius filij filius'ue hæres ſit: dubitatũ fuit, an filia contineretur, & ex proprietate uerbi nõ contineri Labeo, ſed ex mente proculus exiſtimauit: quapropter ſi aliquibus coniecturis de cõtraria mente appareat, Labeonis ſententia obſeruabitur, ueluti cum teſtator proprijs filiabus excluſis, filiũ inſtituit, & ſi ſine filijs deceſſerit Sempronium: natis enim filiabus, nõ deficere cõditionem plerique exiſtimauerunt: nam cum proprias filias pater excluſerit, ueriſimile eſt multo fortius uoluiſſe ab hæreditate neptes reijci. Sed hoc mihi non ſufficere uidetur, proprias enim filias propter filij maſculi maiorem amorẽ excluſit, at Sempronium teſtator nõ ita amaſſe exiſtimãdus eſt, ut neptibus ſuis prætulerit: efficacior eſt igitur cõiectura, cum ex lege municipali ab inteſtato ſuccedentes maſculi fœminas excludunt: uidetur enim teſtator cum de filijs mentionem fecit eos ad ſucceſsionem uocaſſe, quemadmodum à lege uocãtur: præſumpta enim teſtatoris mens, per quam maſculinum concipit fœmininum, illi præſumptioni cedit, qua ſecundum leges uoluntatem ſuam quamlibet regere[a], accommodareq; dicimus, & in præſumptionum conflictu illi potius adhæremus, quæ uerborũ proprietate defenditur. Cæterum & ſi cõſtitutũ ſit uerba teſtamẽtorum ad literã, & ſine interpretatione intelligi debere, quod filijs relictum erit, filiæ non præſtabitur, atq; hoc Iaſoni[b] uiſum eſt. Sed hac in quæſtione id ipſe nõ approbauerim, cum potius credẽdum ſit antiquorum exemplo de fœmina quoq; actũ fuiſſe. Siquidẽ Næuius Plautuſq; caſu dandi filijs, non filiabus di-

a Barto. §. cum ita. ad Tre.

b Iaſ. l. q filiabus. de le. j.

bus dixerunt, ut priſcianus lib. ſeptimo probat: quapropter ſatis uidetur ad literam poſſe accipi de fœminis, ut meritò ſententia Labeonis figurã uerborum cõſiderãtis, nihil nos moueat, cum etiã uis uerborũ expoſitioni huic nõ refragetur, tametſi ex frequentiore uſu fortè aliud ſit ſtatuẽdum. Additur & à pleriſque alia coniectura, ut ſi in aliqua parte teſtamẽti filiorũ maſculorum mentionem teſtator fecιſſet, q̃uis alio in loco ſimpliciter filios nominet, uideatur ſemp de maſculis tantum intellexiſſe, ſed id nõ omnino uerum eſt, ut infra attingam[c].

IDEM LIB. VIII. EPIST.

Lex. CXVII.

NOn poteſt uideri minus ſoluiſſe is aduerſus quem amplioris ſummę actio non competit.

c infra. l. herẽnius.

NON POTEST. *Finge, decẽ tibi ex ſorte debebã, ſed propter morã meã intererat tua plus accipere, Iudex me cõdẽnauit in ſortẽ, an ea ſoluta, dicar minus ſoluiſſe? Et hic traditur nõ uideri: eius enim qđ ex mora debebã, actio nulla tibi cõpetebat, ſed totũ officio iudicis cõtinebatur, qđ lata ſentẽtia amplius nõ interponitur*[a]. *Idemq́; eſt in fideiuſſore, qui actionis arbitrariæ nomine intercedit, quod enim propter rei morã ex arbitrio iudex auget, ſi nõ ſoluerit, nõ tamen minus ſoluiſſe uideri poteſt, cũ huius dãni cauſa nulla aduerſus eũ actio cõpetat*[b]. *Sed pone, aliquis fideiuſſit hoc modo, ex his quæ Titius tibi debet, quãtominus ſoluet, ſpondeo: is Titius miles eſt, ita quod niſi in eo quod facere poteſt cõueniri nequit,*

a l. v. C. dep.

b l. fi. de eo qđ cer.

quit,an fideiuſſor tenebitur[c]? Et puto teneri aduerſus enim Titiũ amplioris ſummæ actio mero iure cõpetit,licet per exceptionem illi cõſulatur.Sed & ei cui pignoris retinẽdi ius eſt minus ſolutũ uidetur,tametſi actio illi nõ competat,ut in chirographario[d] creditore,& eo qui ſub pignore mutuauit, et nudo pacto cauit de uſuris[e].

c l.ſi cum. de re iud.

d l.j. C. etiam ob chirog.

e l.per retent. C.de uſur.

POMP. LIB. II. AD QV. MVTIVM.

Lex CXVIII.

HOſtes hi ſunt,q nobis, aut qbus nos publice bellũ decreuimus,cęteri latrones,aut prædones ſunt.

HOSTES. Nationũ aliæ Populo Romano ſubditæ erant, ut prouinciales: aliæ fœderatæ,quo iure quædam ciuitates & in Aſia,et in Hiſpania,alijsq́; prouincijs utebãtur[a]: ſic etiã Aetolos ſe Romanis iunxiſſe,T.Liuius lib. XXXVII. eſt autor: aliæ penitus liberæ,& ſuis legibus relictæ,niſi quod maieſtatem Pop.Roma.comiter obſeruare tenebãtur,ut Maßilienſes: aliæ hoſtiles,ut Parthi & Germani: quorum illi propter æmulationem, hi pro libertate aduerſus Romanos ſemper pugnauerũt: donec tandẽ Imperiũ euerterunt: Turcæ qui ex Perſide prouenerant, orientale: Gothi,Hunni,Vãdali,omnes ex Germania,occidentale: quod tamen Caroli Magni auſpicijs rurſus inſtauratum eſt. Aliæ nec hoſtiles nec aliquo modo illis coniunctæ[b] ut Scythæ,quos Tartaros uocamus, quiq́; Meotim incolunt. At cum Antonini conſtitutione omnes qui in orbe Romano[c] erant, ciues Romani effecti ſint, ſequitur omnes Chriſtianos hodie populum Romanum eſſe:

a l.nõ dubito, de capt.

b l.iiij.§.j. de capt.

c l.in orbe. de ſtat.hom.

eſſe:quo iure exciderũt q̃ in Aſia,Aphrica'ue, cæteriſq; prouincijs fidem CHRISTI *non agnoſcunt: hi enim hoſtes* Popu.Rom.*ſunt,& ciuitatis* Romanæ *ius amiſerunt.*Hincq́; *eſt,quod cũ* Turcis *&* Sarracenis *indictũ nobis eſt bellũ,ſuntq́; uiciſsim iura poſtliminij, & capti in bello efficiuntur capientiũ.*At inter Chri*ſtianos aliud eſt, cum enim ex lege* CHRISTI *omnes ſint fratres*[d]*,quæ inter eos mouentur arma ,pluſquam ciuilia ſunt,unde ius poſtliminij in his nõ eſt*[e].Hincq́; *uidemus antiquiſsima cõſuetudine introductũ,ut capti libertatem nõ amittant,ſed præſtita uictori pecunia(λύτρον* Græci *uocant) ueniam recedendi impetrent.*Qua *ratione etiam arbitror, capta in huiuſmodi bello capientium non fieri: & id præſertim in eo,quod forum cõſcientiæ uocamus,licet* Theologi,*uel* ματαιόλογοι *potius quidam, aliter ſenſerint: niſi ab his capta ſint,qui libertatem ſuã tuentur, & iniuſte ab aliquo* Tyranno *uexantur:unicuiq; enim iure naturali permittitur defenſio,quã nec* Chriſtiana *lex nobis abſtulit: alioquin ſi duo principes de imperio belligerent, ridiculum eſt credere permiſſum eſſe militibus, alterutrius ſubditos ſpoliare,cum eorum nihil interſit,uter regnet:paratiq́; ſint illi uictoris imperio obſequi,& qđ* Petrus *in priore epiſtola præcipit,* Υποτάσσειν πάσῃ ἀνθρωπίνῃ εἴτε βασιλεῖ εἴτε ἡγεμόσιν διὰ τὸν κύριον.

d xj.q.iij.c.ad menſam.

e l. ſi quis. §. ſi.de capt.

IDEM LIB III.

Lex CXIX.

HAereditatis appellatio, ſine dubio cõtinet et dã

HAEREDITATIS. *Nomina iuris alia ſunt parti=*

particularia,ut obligatio,ſeruitus,dominium : Alia uni-
*uerſalia,ea tripliciter aſſumuntur, aut enim uniuerſitas
ſolius facti ſeu corporũ eſt,ut grex,chorus,familia:aut iu
ris & facti mixtim,ut peculiũ,dos,patrimoniũ:aut ſolius
iuris,ut hæreditas,ea enim nomen ſeruat, etiam ſi nulla
corpora hæreditaria*
noſam hæreditatem : iuris *ſint*[a]*:idemq; arbitror* a l. hæreditas. de peti. hær.
enim nomē eſt,ſicuti bono*ſ ſi nihil ſit in hæredita-
te.Vnde ſi quis nec alie
num neq; ſuũ æs habēs decedat,poterit ſe proximus agna
tus eius hæredē appellare:quãuis in hæreditate nihil om-
nino ſit:nomē enim hæreditas eſt iuris,per quod perſona
defuncti repræſentatur,non autem facultatum. At pecu-
lium,cum ſolius iuris non ſit,ut nomen ſuum habeat, ali
quid requirit.*Idem *in dote & patrimonio.*In *his uniuer
ſalibus propter æs alienum non fit deductio corporum,
unde ſi ſeruus debeat domino plusquam ſit in peculio,
corpora tamen peculiaria remanent*[b]*:& ſi uxor debeat* b l. peculiũ. §. pe.de pecu.
*marito propter expēſas neceſſarias ĩ fundo dotali factas
plusq̃ fundus ualeat,remanet tamen ex Pomp.Vlpianiq;
ſententia fundus dotalis,licet Scæuola omnino deſinere*[c], c l.qđ dicitur de impenſ.
Paulus ſoluta pecunia reuerti in cauſam dotis[d]*, cenſue-* d l.ſi is qui. §. 1.de iur.dot.
*rint.*Diminuitur *tamen uniuerſitas ipſa,licet corpora nõ
diminuãtur,cenſebiturq; tantominus in peculio & dote
eſſe.Sanè quæ corporũ uniuerſalia ſunt, particulariter
uēdicari nequeũt,ſed uniuerſaliter:ut grex*[e]. At *quæ iu-
ris communionē habent,in uniuerſum nõ uendicantur,* e l.uēdicatio. de rei uend.
*ſed particulariter : quamobrē nec peculium neq; dotem
uendicamus,ſed rē peculiarem,& fundum dotalem*[f]. f l.ſi peculiũ. de pec.leg.

a ¶BONORVM *poſſeßio. Atqui aliud dicẽdum ex ui uerbi uidebatur*[g]*, cum bona deducto ære alieno intelligantur, nec damnoſa eſſe poßint: ſed in hac compoſitione propriam naturam non ſeruant, cum enim uniuerſas facultates bono. poſſeßione proſequamur, abſurdum eſſet commoda ad nos oĩa pertinere, & nulla incommoda*[h].

g l. princeps. ſupra eod.

h l. iij. de bon. poſſ.

rum[a] poſſeſſio.

IDEM LIB. V. Lex. CXX.

VErbis legis XII. tabularũ, Is uti legaſſit rei ſuæ ita ius eſto, latiſsima ptãs tributa uidetur, & hæredis inſtituẽdi, & legata & libertates dãdi, tutelas quoq; cõſtituendi. Sed interpretatione coãguſtatũ eſt, uel legũ, uel autoritate iura conſtituentium.

VERBIS *in XII. tabulis lex hæc poſita his uerbis fuerat, Is uti legaßit (id eſt legauerit) ſuæ rei ita ius eſto. Quã legem Iuriſconſultus interpretatur, ut liberam facultatem teſtatori reliquerit nõ ad legata ſolum, ſed etiam in hæredis inſtitutione, libertatum datione, tutelarum conſtitutione. Legare enim uerbum, licet ex frequentiore uſu ſimpliciter de his, quæ particulariter uerbis directis in teſtamẽto relinquũtur, intelligatur: tamen latiorẽ etiam ſignificationem habuit, idemq; eſt legare, quod decernere, & mandare: unde & delegare dicimus. In teſtamẽtis tamẽ, in quibus uerba ſecundum teſtatorũ cõſuetudinem accipiũtur, uerbum legãdi, obliquum eſt. Vnde in ſubſtitutiõe quã his uerbis filio pupillo pater facit, Quandocunque deceſſerit filius meus, omnia bona*

nia bona mea Titio lego, receptũ eſt[a], ut omnu tempore pro fideicõmiſſaria accipiatur:niſi ex alia parte teſtamẽti aliud appareat[b]. Quid enim ſi aliquando Titium hæredem appellat? quid ſi dixerit Seium in dimidia parte hæredem facio, Titio aliam dimidiam lego[c]? Quid ſi dictum eſſet: ſi filius in pupillari ætate deceſſerit, omnem eius hæreditatem Titio lego[d]? Arguitur enim his caſibus mens teſtatoris directe non per fideicommiſſum inſtituere uolentis. Idem ſi nemine inſtituto hæreditatẽ ſuã ſe legare dixerit, uidetur enim tunc uerbum legare ad inſtitutionem referri, quod plerique probant[e]. Sed & ſi conſtitutum ſit, ne maritus habens filios aliquid uxori legare poßit, crediderim inſtitutionem quoque uetari, eadẽ enim eſt ratio, & uerba inferre hoc poſſunt[f], tametſi aliter Cornæus reſponderit[g]. Quomodocunque igitur de re ſua quis decreuiſſet, ex XII. *tabularum uerbis obſeruandum fuerat. Vnde cum eo iure pater in filios plenã ptãtẽ iusq; necis & uitæ haberet[h], ſi tutores illis conſtituebat de re ſua decernere dicebatur. Coanguſtata aũt fuit hæc poteſtas uarijs legibus & Senatuſcõſultis: & in primis Auguſti tempore, ut* Dion *ſcribit: C. Falcidius Trib. plebis legem tulit, ne quis plus teſtamento legaret, quàm ut quarta pars hæredibus ſupereſſet. Addit* Hieronymus *in Chronica Euſebij, quartam partem hæredibus neceſſario relinqui debuiſſe, ſi quatuor aut minus eſſent: ſi autem plus quatuor, medietatẽ: eo tenore, ut ſiue liberis, ſiue propinquis, uel exteris pater ſua legaret, illa pars quam Falcidius conſtituit, niſi pater interdixerit, & legatis fruẽti*

a Bar. l. centurio. in. 5. col.
b ca. raynaldus. de teſta.
c l. mulier. §. fin. ad Trebell.
d Bal. l. fin. C. fa. erc. in fi.
e Bal. Corne. l. ij. C. cõmu. de leg.
f l. filiũ. §. ſed ſi portio. de leg. præſt.
g conſil. 185. in. j.
h l. in ſuis. & li be. et poſth.

 bus,

bus, & eiſdē carentibus æqualiter diuideretur. Aeli⁹ quoque Sentius, & Fuſius Caninius libertatum cōferendarū ius reſtrinxerūt[i] *. Nam ille in fraudem creditorum manumitti uetuit, minoribus'que* XXV. *annis, niſi cauſa cognita, hoc ius non conceſſit. At lege Fuſia*[k] *quoniā pleriq; nimis liberales, prodigiq́; cum morerentur erant certus fuit conſtitutus numerus, ultra quem teſtamento libertas ſeruis dari non poterat: quam rem diffuſe Caius inſtitutionum libro primo proſequitur. Sed Iuſtiniani conſtitutione aliter cautum eſt, Pegaſiano quoque ſenatuſconſulto, & Trebelliano eadem poteſtas quæ ex* XII. *competebat, diminuta fuit: tum etiam alijs legibus, quæ teſtamenti factionem certis perſonis auferebant. Sed & generaliter proditū eſt neminem facere poſſe quo minus in ſuo teſtamēto leges ſibi locum uendicent, ut quamuis teſtatoris uoluntas poteſtati legis æquiparetur*[l]*, non tamen iuri publico derogare poßit, quod in his legibus cōſiſtit, quæ bonos mores reſpiciūt, uel certam formā inducunt, uel clauſulam derogatoriam habent*[m]*.*

i Inſti. qui manon poſſ.

k Inſt. de l. fuſia can. toll.

l §. diſponat. in authē. de nup.

m l. nemo. de leg. j.

IDEM LIB. VI.

Lex CXXI.

VSura pecuniæ, quā percipimus, in fructu non eſt: quia non ex ipſo corpore, ſed ex alia cauſa eſt: id eſt ex noua obligatione.

VSVRA. *Vſura ſortis acceßio eſt, quæ propter mutuo datæ pecuniæ uſum uel etiam moram, exigitur. Ea iure ciuili uſque ad legitimum modum permiſſa fuit*[a]*: ſed diuinis* CHRISTI *traditionibus omnino prohibita. Cum enim non niſi ab indigentibus, ex quadam neceßitate,*

a l. eos. C. de uſur.

tate,ſub fœnore mutuo pecuniæ acciperentur, accidebat plerunq;,ut ipſi propter certitudinem promiſsionis ſol uere tenerentur,cum nullos fructus rerum ſuarum per= cepiſſent,ſicq; ad inopiam redigebantur:quapropter le= gibus fœnebre hoc malũ temperatũ eſt. At CHRISTVS *non conuenire exiſtimauit mutua, quæ amicorum cauſa inducta ſunt,in lucri certitudinem uertere:atque ideo ue tuit,ex mutuo quicquam ſperari. Apud Ariſtophanem in* Nubibus *deſcribitur* τόκος *(ſic enim à partu uſura dicitur,ſicut à fœtu fœnus) eſſe belua quæpiam, quæ ex proceſſu temporis argentum ſemper numeroſiore fœtu ra progeneret Eam in fructu non eſſe, hoc eſt naturali= ter ex re non oriri,Iuriſconſultus hic tradit, ſed extrin= ſecus prouenire.Debetur enim ex alia cauſa, id eſt obli= gatione,quandoquidem uſuræ ex contractu principali non debentur*[b]*,ſed opus eſt ſtipulatione:ſunt enim odio ſæ,& ideo ex pacto nudo non debentur,ex earum ſolutio ne obligatio non arguitur*[c]*,ex lapſu temporis earum re miſsio faciliter præſumitur*[d]*:debentur tamen ex quorũ= dam contractuum natura*[e]*. Illud conſtat,quoties ex mora fructus non debentur,nec uſuras deberi.Sanè uſu= ras quas ex peculio profectitio filius lucratur, non eſſe peculij,Oldradus,Albericusq; exiſtimant:quoniã hic per uenire extrinſecus dicantur.Sed nõ dubito cõtrariam ſen tentiam ueriorẽ eſſe,qualecũque enim lucrum peculio ac cedit*[f]*,atque ideo ſi pater peculium petat,eas cõſequi de bebit,& reſtituere:ſed ſi tanquã uſuras petat,improbe pe tit*[g]*,ut pleriſque uiſum eſt.In generali tamen peculij con*

b l.iij.C.de uſur.
c l.creditor. eod.titu.
d l.cũ quidem ſ.j.ſupra.eo.
e l. uideamus. eod titu.
f gl.Bald.in.l. cũ oportet. C.de bon. quæ lib.
g 46.di. ſicut.

ceßione,non eſt exiſtimandum,mandaſſe patrem filio ut fœneret:id enim turpe eſſet,& reprobum[h], quod genus mandati in dubio præſumendum non eſt. Extat Plutarchi libellus περὶ τοῦ μὴ δεῖν δανείζεσθαι, quo uniuerſam fœnerandi rationem damnat,quòd contra naturæ regulam ſit,quæ eſt, ex nihilo nihil gigni: quòd paupertati unicũ eius ſolatium, nempe animi ſecuritatẽ,auferat: quod nondum natos fructus deuoret:quòd qui accipiunt ſub uſuris,uorſuram ex uorſura facientes,nunquam ſe extricant:quòd ſimiles Phinei ſint,cui Harpyiæ uictum deuorabant: quòd ut plurimũ ex luxu æs illud alienum contrahatur : conſulit'que potius hæredium quodlibet uendendum, quàm mutuo à Daniſta quicquam accipiendum. Apud nos certe publice intereſſet legem ciuilem obſeruari[i], quæ certum modum fœnerantibus conſtituit,ut qui eum excederent, plecterentur:nam propter Canonum prohibitionem, non niſi peßimus quiſque & impudentißimus fœnerat,qui Cambij nomine,uel alio ficto titulo indigentem, atque neceſſitate,quod humaniores non reperiat, compulſum,deglubit:nec epiſcopi & ſacerdotes id hominũ genus ullo modo coërcent,ſed adiuuant potius, ſuis quoque pecunijs Daniſtæ in id lucrum clàm creditis, quod & diuus Cyprianus conqueritur.

h l.ſi procurator.de cõdi.indeb.

i l.eos.C.de uſur.

IDEM LIB. VIII.

Lex CXXII.

HErennius ait, ſi ita ſcriptum ſit filio filiȷs'que

HERENNIVS. Cum teſtator plures filios impuberes

heres habens, ſimpliciter ſcribit, filio tutores do, propter incertitudinem de omnibus ſenſiſſe uidetur[a]*: non enim ẽ ratio, cur magis de uno, quàm de alio accipiamus, meritò omnes continẽtur. At ſi dixerit, filio filijsq́; meis, quidam fœminas non comprendi dixerunt, quaſi nominũ maſculini generis geminatio mẽtem eius arguat eiuſmodi eſſe, ut de fœminis non intellexerit. Sed id Põponio non placet, quandoquidẽ huius geminationis alia potius cõiectura aſſumẽda ſit: nimirum cum de ſingulari dixiſſet, ad pluralẽ numerum trãſitũ feciſſe, ut omnibus filijs cõſuleret, & ideo à regula non eſſe recedendũ, ut filiorũ appellatione filiæ quoq; cõtineãtur. Et hinc ſumi argumentum poteſt, cum in teſtamẽto filiorum maſculorum mẽtionem teſtator fecit, ſi alia in parte ſimpliciter filios nominet etiam fœminas cõtineri. Quapropter in hac ſubſtitutiõe, filios meos maſculos inſtituo, ſi ſine filijs deceſſerint, Sempronius hæres eſto: nata filia, Sempronius conditione defectus cenſebitur, ſi enim neptes excludere teſtator uoluiſſet, utiq; qualitatem priorem repetijſſet, ut Ancharanus*[b]*, Ananiasq́; reſpondit, idemq́; Iaſon*[c]* recentioribusq́; quibuſdam uiſum eſt. Alijs tamen non idem uidetur, maximeq́; controuerſi iuris hæc eſt quæſtio. Sed priorẽ ſententiam ego magis probo, niſi aliqua uerba addita proponãtur, quæ uim repetitionis habeãt, ut cum conditio ſic cõcipitur, Si deceſſerit ſine filijs maſculis, uel nepotibus: uidetur enim maſculis repetitũ*[d]*. Idem ſi filiabus in re certa inſtitutis, & maſculis hæredibus relictis ſcriptũ ſit, omnes filios meos inuicẽ ſubſtituo*[1]*, intelligemus de maſculis*[e]*. Subſtitutum enim in portionibus hæreditarijs*

a l. ſi quis ita. de teſta. tut.

b Anch. 110.

c Iaſ. l. qui filiabus. Alexan. 49. in 4.

d Com. conſ. 117.

e Bar. l. lucius pe. colum. & vulga.

ditarijs uidetur, quæ nullæ apud filias erant. Quod & in ea ſpecie traditum eſt, cū dictum eſt, Si quis eorum deceſſerit, portio ſuperſtitibus relinquatur[f]: eorum enim, id eſt maſculorum, accipimus: qui ipſi hæredes fuere. Sed & in ea conditione, ſi filij mei ſine filijs morientur, uel ex eis unus tantum remaneat, & filios nō habeat, tūc ille qui remanſerit filius maſculus, cē tū Titio det. Reſpondit Nicolaus[g] Abbas, ſi fœmina ſuperſit, non uideri conditionem eueniſſe: quoniam licet prius filium ſimpliciter appellauerit, dum tamen paulò inferius addidit, maſculum: ſatis oſtendit de fœmina non intellexiſſe.

meis hos tutores do, maſculis duntaxat tutores datos: quoniam a ſingulari caſu hoc filio, ad pluralem uidetur tranſiſſe, continentem eundem ſexum[a], quem ſingularis prior poſit⁹ habuiſſet. Sed hoc facti[b], non iuris habet quæſtionem: poteſt enim fieri, ut ſingulari caſu de filio ſenſerit, deinde

f Bar.l.fin. ad Trebel.

g Abb.37.in.j.

a ¶EVNDEM *ſexum. Atqui filijs in dandi caſu, etiam de fœminis intelligitur, ut ex Næuij Plauti'que autoritate Priſcianus libro ſeptimo docet: Sed Iuriſcōſultus ad temporum ſuorū frequētiorem uſum reſpexit, quo filiabus plerunq; dicebant, non filijs.*

b ¶FACTI *quæſtionem. Propter incertitudinem uoluntatis teſtatoris, quæ ex coniecturis colligitur, ius uero ſēper certū eſt, uñ & articulis iuris rñdere nō cogimur[h]. Probabilis tñ in iure eſt dubitatio, propter altercationē ſniarū: ſuccurriturq; ī eo errāti, ſicut ſi ī facto erraret[i].*

h l.ornamentorū.de au.le.

i Socy.in rub. de reb. dub.

¶Li=

c ¶LIBERIS. *Sed an nepotibus? et hic uidetur probari de eis quoq; intelligi: quod tamen falſum eſt*[k], *cũ teſtator filijs tutores dedit: nec Iuriſconſultus hic uult idẽ eſſe, ſiue filijs, ſiue liberis dictum ſit: ſed ideo dixit liberis, ut elegãtius loqueretur, nec idem uerbum repeteret.* k l. ſed ſi nep. de teſt. tute.

pleníus omníbus liberis[c] proſpexiſſe in tutore dãdo voluerit: quod magis ratio nabile eſſe uidetur.

Si tamen ſolos duos filios teſtator haberet, & ex alio præmortuo plures nepotes, putarem de eis quoq; ſenſiſſe eum uideri, ne ſubijciendo dictionem filijs, uideatur incontinenti ſe correxiſſe.

IDEM LIB. XXVI. AD QV. MVT.

Lex CXXIII.

VErbum erit[a], interdum etiã præteritũ, nec ſolũ futurum tempus demon-

VERBVM *erit.* a ¶Explicat Iuriſ *cõſultus, quomodo uerbum erit ad præteritum trahatur: in quo articulo dubitaſſe ueteres legis Attiniæ interpretes, lib.* XVII. *cap.* VII. *A. Gellius tradit: qua de re P. Nigidius in hunc modum diſſeruit: Verbum eſſe, atque erit, quando per ſe ponuntur, habent atque retinent tempus ſuum, cum uero præterito iũguntur, uim temporis ſui amittunt, & in præteritũ cõtendũt: cũ enim dico, in cãpo eſt, in comitio eſt, tẽpus inſtãs ſignifico: itẽ cũ dico, in campo erit, tempus futurum demonſtro: at cum dico factum eſt, ſcriptum eſt, ſubreptum eſt, quanq; uerbum eſt, temporis ſit præſentis, confunditur tamen cum præterito, & non minus præſens, quàm præteritum oſtendit. Idem cum dico*

ſubreptum erit, non duo, ſed unum uerbum eſt, quod unica patiendi declinatione non ſolum futurũ, ſed & præteritum indicat, hæc ille. Vnde apertiſſime Iuriſconſulti reſponſum hoc declaratur. Cæterum in iure perquàm ambigua quæſtio eſt, quando ad futurum tempus incerta diſpoſitio producenda ſit: & in his caſibus, quibus ſupra retuli, præſens tempus etiam ad futurum referri[l], dubiũ nõ eſt multo magis indefinitum referri debere, id enim omnia tempora comprændere poteſt, proprie tamẽ de præſenti actũ potius intelligitur, idq; regulariter obſeruatur. Quapropter in contractu emptionis, tempus præſens inſpicitur[m], in reſcriptis, compromiſſis, renunciationibus feriarum, conceſſione ſacerdotiorum, de futuris[n] litibus, ferijs, ſacerdotijs non accipietur: & publicatio bonorum[o], immunitas ædicularũ bona præſentia ædiculasq; continebit[p]. Non obſeruatur tamen hæc regula certis caſibus, ueluti in uniuerſalibus, ut ſi quis gregẽ leget, uel peculiũ, capita enim quæ accedunt, etiã gregi imputantur[q]. Idem ſi me familiamq; meã hoſpitari promiſeris, ſi enim mihi familia iuſte augeatur, nihilominus eam recipere debebis[r], niſi magnũ tibi damnũ immineret[s]. Sed et ſi generaliter omnia bona ſua, uel eorũ uſumfructum quis legauerit: in uniuerſum diſpoſuiſſe intelligetur, & iccirco futura bona comprændet[t]. In priuilegijs quoq; ne cõtra naturam ſuam tẽporalia ſint, de ſubrogatis intelligemus, ut ſi antiſtiti cõceſſum ſit, ut quatuor eius clerici, tametſi ab eccleſia abſentes, ſacerdotiorum fructus acquirant[u]. Iidemq; quoties de ſolo cõcedentis dãno agitur, fit enim pleniſſima interpretatio, atque

ideo

l l. uerbũ oportet. ſupra eo.

m l. rutilia. de cõtra. emp.

n Iaſ. l. ſi ſtip. iu. §. j. ſupra de uer. obli.

o l. ſi tibi. §. is cuius. ſupra man.

p c. cũ capella. de priuil.

q l. grege. de le ga. j.

r Alexã. 178. in ij.

s c. quanto. de cenſib.

t l. quoties. §. fi. de uſufr.

u Gem. c. ſi. e. titu. in 6.

ideo de futuris quoq; actum cẽſetur, ne diuerſum ius iiſdem de rebus conſtituamus[x] *.Cæterum & ſi contrahentes futura prouidere potuerunt, generaliter de eis quoq; promißio accipietur, ut ſi quis promiſerit luminibus nõ officere*[y]. *Quod etiã alia ratione uti poteſt, qui enim ſibi ita cauet, non idcirco renunciare intelligitur, quo minus ſibi liceat ampliores feneſtras facere, abſurdũq; eſſet ſi illis per uicinũ obſtrui luminibus liceret: quã ratione in nõ dißimili caſu* T.Liuius li.xxI.*affert:In fœdere* Romanorum *Carthaginiẽſiumq; cautũ erat, ne alteri alteris, ſocijs'ue bellũ inferrent, Deinde* Romani *Saguntinos in ſocios adſciuerũt, quibus Carthaginiẽſes intulere bellũ, quæſitũ fuit, an id ex fœdere liceret, uidereturq; futuris ſocijs ea cõuentione proſpectũ: qua in re* Liuius, *Si priore (inquit) fœdere ſtaretur: ſatis cautũ erat Saguntinis, ſocijs utrorũq; exceptis.*Nam *neq; additum erat, his qui tũc eſſent: nec, ne q poſtea aſſumerẽtur .*Et *cũ aßumere nouos liceret ſocios, quis æquum cẽſeret, aut ob nulla quẽq; merita in amiciciã recipi, aut receptos in fidẽ nõ defendi?* Tantũ *ne Carthaginienſiũ ſocij aut ſolicitarentur ad defectionem, aut ſua ſponte deſciſcẽtes reciperentur.* Angelus[z] *in propoſita ſpecie ideo ad futuros ſocios fœdus trahi exiſtimauit, quoniã mutua promißio eſt, quæ utriq; utilis eſſe poteſt. Sed ipſe etiam ſi ab altera tantum parte promiſſum ſit idem opinor*[a], *quod & frequentius*[b] *receptum uidetur*[c].

ſtrat:quod eſt nobis neceſſarium ſcire,& cũ codicilli ita cõfirmati teſtamẽto ſue

x c. q2 circa. de priuil.
y l. ſi ſeruitus. ſupra de ſer. urb.
z conſil. 260. 292.
a arg. d. l. ſi ſeruitus.
b Ioan. and. in rub. de treu. in Spec.
c Iaſ. d. §. cum ſtipulamur.

¶CODI=

b ¶ CODICILLIS. *Legata codicillis iure ueteri dari nõ poterãt, ut inſtitutionum lib.* II. *Caius ſcribit, & ex recẽtioribus aliq̃*[d] *tradiderũt, niſi hi codicilli teſtamento confirmati eſſent. Pone ergo ſic in teſtamẽto dictũ, quod ĩ codicillis ſcriptũ erit, uel quod quibusq; tabulis reliquero, ualere uolo: Intelligentur hæc uerba, cũ moriar quodcunq; codicillis uel tabulis reperietur ſcriptum*[e], *ſiue ante teſtamentum ſcriptæ ſint tabulæ, ſiue poſt.*

d Raph. Aret. l. j. de leg. j.

e l. plotiana. de iur. cod.

HAEC *uerba, ille.* *a* ¶ *Diſiũctiua eſt quæ inter cõtraria ponitur, quorum uno poſito, alterũ tollitur, ſublato ponitur. Subdiſiũctiua eſt quæ diuerſa diuidit, ſiue ea ſimul eſſe poſſint, ſiue non poſ*rint, qđ ĩ codicillis[b] ſcriptũ erit: utrum'ne futuri tpis demõſtratio fiat, an etiam præteriti, ſi ante ſcriptos codicillos qs relinquat, quod quidẽ ex uoluntate ſcribẽtis interpretãdũ eſt. Quẽad modũ aũt hoc uerbũ eſt, non ſolum præſens, ſed & præteritũ tẽpus ſignificat, ita & hoc uerbũ erit, nõ ſolum futurum, ſed interdũ etiã præteritum tẽpus demõſtrat. Nam cũ dicimus, L. Titius ſolutus eſt ab obligatione, & præteritũ & præſens ſignificamus, ſicut hoc, L. Titius alligatus eſt. Et idem erit, cũ ita loquimur, Troia capta eſt, non enim ad præſentis facti demonſtrationẽ refertur hic ſermo, ſed ad præteritum.

PROCVLVS LIB. V. EPIST.

Lex CXXIIII.

HAec uerba, ille aut[a] ille, [b] non ſolum diſiunctiua, ſed etiam ſubdiſiunctiua ſint.

ſint. Intelligo *autem hoc in loco contraria, quæ nullo medio inuicem repugnant:diuerſa quæ medium habent, ut ſedere,& ambulare,medium enim eſt accumbere, & ſtare.*Idem *ſi inuicem nõ repugnent,ut in homine actiua & paßiua qualitas:ſed & quoties ſenſus cõiungitur licet uerba diſiungãtur,*

orationis ſunt. Diſiũctiuũ eſt,ueluti cũ dicimus, aut dies[b] aut nox eſt:quorũ poſito altero[c],neceſſe eſt tolli alterum:itẽ ſublato altero, poni alterum.Ita ſimili[d] ſi*ſubdiſiunctiua eſt,ut Alexander ſiue* Paris[a]. Idemq; *ſi aurum uel argẽtum à te petam, non enim alterum peto ut alterum excludam, cũ utrunq; ſim paratus accipere.Communi autem uocabulo tam diſiunctiuam quã ſubdiſiunctiuam,recentiores alternatiuam uocãt,quam uocem non omnino barbaram exiſtimo,ſed ueteribus quibuſdam uſitatam.*

a Bar. in rub. C. de nauic. lib. xj.

b ¶ AVT *dies.* Hinc *argumẽtũ colligitur quoties diei fit mẽtio ad differẽtiã noctis,de naturali intelligi, nõ de ciuili.Eſt aũt naturalis ab ortu ad occaſum ſolis,ut Cenſorinus tradit:quapropter poſt occaſum,tametſi lux aliqua adſit,nox dicitur,ſicut & ante ortũ albeſcente cælo:idq; pleriſq; uiſum eſt*[b].

b Bar. l. aut facta. §. tẽpus. ſupra de pœna.

c ¶ POSITO *altero.Natura enim oppoſitorũ eſt,ut ſe inuicẽ tollãt:nõ ut ponãt,hincq; ſolemus dicere, contrariorũ cõtrariã iuris diſpoſitionẽ eſſe:quod uerũ ſi cõtraria inuicẽ rõne nitãtur*[c]*,alioquin ſi cadẽ utriuſq; eſt rõ,tũc eadẽ cõtrariorũ,ut uulgo dicitur, eſt diſciplina.*

c l. fuit. de acqui. hæredi.

d ¶ ITA *ſimili.Caſtior lectio,item.*

FINI.

e ¶FINIBVS. *Id eſt terminis,ſunt autẽ termini prædicatiuarum partes,uerbaq́; quibus propoſitio connectitur.Sed hic finibus uſus eſt iuriſcõſultus, ut oſtenderet inter has propoſitiones medium quiddam eſſe,atq; ideo inter diuerſa,nõ inter contraria ſubdiſiunctiuam poni.*

f ¶ACCVMBIT, *Qui iacet. Occumbit, qui in faciẽ cadit: hinc milites q morie͂tes mordicus humũ captabãt, occumbere dicebãtur. Incubat,qui fouet,hinc gallina incubatrix.*

g ¶AVT FACIT. *Accurſius ridicule ad coitum hæc refert, cũ Iuriſconſultus uelit in quocunq; animali eſſe affectus,ſeu qualitates actiuas & paſſiuas: qđ à dialecticis acceptum eſt,qui in ſubiecto has X. prædicationes cõſtituunt,Subſtantiã,Qualitatem, Quantitatem, Relationẽ,Locum,Tẽpus,Situ͂,Habitũ,Actionẽ,Paßionẽ:quæ ſi qs intelligere cupit:librũ Ariſtotelis* περὶ κατηγορίας *cõſulat.Sanè et Plutarchus hiſtoricæ narra-*

gurationẽ uerbũ aut, poteſt eſſe ſubdiſiunctiuũ.Subdiſiunctiuorum autẽ genera ſunt duo:unũ,cũ ex propoſitis finibus[e],ita nõ poteſt utrũq; eſſe,ut poſſit neutrũ eſſe:ueluti cũ dicimus, aut ſedet,aut ambulat:nam vt nemo poteſt utrunq; ſimul facere,ita aliqs poteſt neutrũ,ueluti is qui accũbit[f]. Alterius generis eſt, cum ex ꝑpoſitis finibus ita nõ poteſt neutrũ eſſe,ut poſſit eſſe utrũq;: ueluti cũ dicimus,omne animal aut facit[g]aut patitur:nullũ enim animal eſt,quod nec faciat nec patiatur: at põt ſimul & pati & facere.

narrationis argumēta hæc eſſe ꝓdidit, Perſonā, Cauſam, Locū, Tēpus, Inſtrumētū, Actionē, Perpeßionē, Modum. Qua in diſtinctione Ariſtotelem uidetur imitatus.

NEPOS. *Cum ſocer genero dotem promittit cū poterit, uel commodū erit, uel cōmodißimū*[a]*: intelligitur cū deducto ære alieno, & ſalua dignitate poterit: atq; ita omnes hoc reſponſum interpretātur, quamuis Proculus aperte non explicet, an illa promißio, cū potero, omnino idē polleat quod cum commodum erit: potuitq; probabiliter dubitari, quoniam ſocer qui ſimpliciter dotē promiſit, nō niſi in id quod facere poteſt dānatur, nec tamen æs alienum deducitur*[b]*: ergo huiuſmodi promißio eadem ratione extante ære alieno uidebatur intelligēda. Accedit his quod de fauore dotis hic agitur, quam ſolidam ſolui publice intereſt, & pro qua in ambiguis pronunciandum eſt. Sed tamen ex coniectura mentis aliter Proculo uiſum eſt, ut pleriq; omnes interpretantur.*

a l. auus. de iure dot.

b l. ſunt qui. l. ſicut. ſupra de re iudi.

IDEM LIB. V. EPISTOLARVM.

Lex CXXV.

NEpos Proculo ſuo S. Ab eo q ita dotem tibi promiſit: cū cōmodū erit dotis filiæ meæ tibi erūt aurei C. putas'ne ꝓtinus nuptijs factis, dotē peti poſſe? quid ſi ita ꝓmiſiſſet, cū potero doti tibi erunt C? qđ' ſi aliquā uim habeat poſterior obligatio, poſsit[a] uerbū quomodo ĩterpretaris,

a ¶POSSIT. *Significat id uerbum ſimplicē potentiam,*

tiam, nulli neceßitati ſubiectã, idq́; ex ſermonis proprietate, à qua tamen ex cõiectura mẽtis quãdoq; recedimus: ut cũ teſtator hæredi diligentẽ agrorum curã mandat, ut ad filios peruenire poßint: his enim uerbis fideicõmiſſi neceßitas inducitur[c]*, quoniã in fideicõmißis nihil refert, quẽadmodũ uerba concipiantur, dum mẽs colligi poßit. Sed & ſi quis ſeruũ liberum eſſe uelit, cum decẽ hæredi dare poterit, niſi res ipſa detur, libertas non*

utrum ære alieno deducto, an extãte? Proculus putat, cum dotem quis ita promi ſit: cũ potero doti tibi erũt C. exiſtimo ad id quod

competet[d]*: non enim conditio ſolius dilationis cauſa adiecta uidetur, ſed ut hæredi quoq; conſultum ſit. In caſu quoq; noſtro, cum quis daturum ſe ſpondet cum poterit, interpretatione promißionem moderamur, quoniam nõ uidetur promiſiſſe, quod cum ſummo incommodo facere poteſt*[e]*. Quoties uero negatiua coniunctio id uerbum præcedit, præciſam neceßitatem inducit, generaliterq́; modum omnem remouet, unde effici diſpoſitio poſſet*[f]*. Quod tamen ex ſubiecti argumenti natura quandoq; nõ recipitur, ut cum Roma. Pontifex ſe non poſſe diſpenſare ait*[g]*: intelligitur enim, niſi ex iuſta cauſa, uel cum id quod ad ſuam notitiam perueniſſet, non potuiſſe uicinos latere affirmat*[h]*: accipiemus enim non potuit, id eſt non potuiſſe præſumitur. Sed & quamuis lex pupillum non obligari dicat*[i]*, uel alteri ſtipulari alterum nõ poſſe*[k]*, naturalem tamen obligationem non prohiberi interpretabimur.*

c l. fid. §. hæc uerba. de lega. iij.

d l. iij. §. ſi quis ſic accep. ſtatulib.

e gloſſ. l. iij. de an. leg.

f gl. c. j. de regu. iur. in 6.

g c. literas. de reſti. ſpo.

h c. quando. de præſum.

i l. obligari. de auto. tut.

k §. alteri. inſti. de inuti. ſtipu.

¶ In

b ¶ ID QVOD *actum.Cum enim uerba ſenſum noſtrum exprimāt,is in primis ſpectādus eſt.Vnde in cō tractibus illud obſeruabimus,quod ueriſimile eſt à parti bus fuiſſe actū:quod ſi uerba huiuſmodi ſint,ut ueriſimi le ſit,alterā partiū uno modo,alterā alio intellexiſſe,cō tra eum fiet interpreta tio,q̄ legē potuit aper tius dicere. Quapro pter contra uendito rem*[l]*,locatorem,ſtipu latorem*[m] *in dubio in telligemus,ut ei fauea mus qui ſe obligat:ſatis aperte locutus tamen uidetur, qui generali uſus eſt uerbo*[n].

actum[b] eſt,interpretationē redigendam eſſe:nam qui ambigue[c] loquitur,id lo quitur,quod ex his quæ ſi gnificātur ſenſit[d]:proprius

l L. veteribus. de pac.
m l. quicquid. de verb.ob.
n l.in lege.loc.

c ¶AMBIGVE.*Chryſippus omne uerbū ambiguū natura eſſe ait,quoniā ex eodē duo uel plura accipi poſ ſunt.Diodorus autē,cui Crono cognomētū fuit,Nullū, inquit,uerbū eſt ambiguū,nec quiſq̄ ambiguū dicit aut ſentit,nec aliud dici uideri debet,quā quod ſe dicere ſen tit is qui dicit:at cū ego inquit,aliud ſenſi,tu aliud acce piſti,obſcure magis dictū,quā ambigue uideri poteſt:am bigui enim uerbi natura illa eſſe debuit,ut qui diceret duo uel plura diceret,nemo autē duo uel plura dicit,qui ſe ſentit unum dicere.Hæc* A.Gellius *lib.*XI.*cap.*XII. *Sed ego ambiguum eſſe accepi,quod in ambas partes agi poteſt:obſcurum,quod in quamplurimas:ut ſi quis leget fundum,quàmplures enim ſunt fundi:cōfunditur tamen ab autoribus plerunq; hæc differentia.*

d ¶ SENSIT.*In primis tamē cōſiderанda ſunt uer*

ba,à quorum propria ſignificatione nõ eſt recedendũ[o]*, niſi de mente cõſtet expreſſa,uel etiã præſumpta*[p]*.Idem cum in ſuperueniẽti caſu ſi de eo cogitatũ eſſet, ueriſimile fuerit teſtatorem aliquo modo diſpoſiturũ*[q]*:id enim in teſtamentis obſeruatur,dum uerba non repugnent. Quod ſi uerba certa ſint & clara,ab eis nũquam recedimus*[r]*,tametſi alia uolũtas teſtatoris allegetur*[s]*:nõ enim ſufficit uolũtas,niſi diſpoſitio ſeu actus ipſe accedat.*

o l.non aliter. de leg.iij.

p l.cum auus. de condi.

q l.tale.in fin. de pac.

r l. labeo. de ſup.leg.

s l.quidam.de hære. inſtit.

eſt tamen,vt eum hoc,ſenſiſſe exiſtimẽ,deducto ære alieno potero[e].Poteſt & illa accipi ſignificatio,cũ ſalua dignitate[f] mea potero: quæ interpretatio magis accipiẽda eſt,ſi ita promiſſum eſt,cũ cõmodum erit, hoc eſt,cum ſine incommodo meo potero.

e ¶POTERO.*Sed hoc non ſufficit,quum euenire poſſit,ut deducto ære alieno,adhuc commode ſoluere nequeat:unde prior hæc interpretatio, ei quæ ſubſequitur,coniungenda eſt.*

f ¶DIGNITATE.*Id eſt commodo.Nam ſi miles eſt,ei relinquẽda ſunt arma,ſicut ſcholaſticis libri,quod Accurſius tradit:nec enim huiuſmodi inſtrumẽta in obligatione generali cõpræhenduntur,nec in his Seruiana locum ſibi uendicat*[t]*.Hincq; argumentũ accipitur,quoties priuilegiũ quis habet ne condemnetur,niſi quatenus facere poſſit,debere ita fieri deductionem ne egeat,relinquendumq; ei eſſe,unde ſecundũ dignitatẽ ſuam,honeſte cum familia ſua uiuere poſſit,quod pleriſq; uiſum eſt*[u]*: poterunt tamen quæ ad molliciem pompam'ue pertinent omnia*

t Iaſo.§. item ſerui.inſtit. de act.

u Are.cõſi.17. pen.col.

omnia auferri,ut mulæ inſtratæ,quæ urbẽ perambulandi cauſa ſolũ habẽtur,ſerica ueſtis,tapetia,idq́; genus ſimilia,nec enim apud ſeueros et graues uiros quiſquam minoris autoritatis eſt,quia huiuſmodi non habeat.

S I C V M *fundum.Cum quis rẽ uendit,liberã uendere tenetur,uel emptorẽ admonere,quod ſi ſe uti optim⁹ maximusq́; eſt, fundũ uendere dixerit, fit huiuſmodi uerborũ ea interpretatio,ut ab omnibus ſeruitutib⁹ liberũ tradere uideatur:*

IDEM LIB. VI.

Lex CXXVI.

SI cum fundũ tibi darẽ,legem ita dixi,vti optimus, maximusq́ eſſet,& adieci ius fundi [a] deteri⁹ fa

ſed ſi ſubdiderit clauſulam illã,quæ in pleriſq; inſtrumẽtis ſolet apponi,uidelicet,Ius fundi deterius per dominũ factum nõ eſſe,præcedentia ſecundũ hanc declarãtur,generalisq́; clauſula à ſubſequenti declarationem accipit. Cum enim conſtet hoc actum,ut ius fundi diminutum nõ ſit,ſi tradatur uti optimus maximus eſt fundus,fit relatio ad id quod actum eſt:dictio enim uti ad aliud relatiua eſt,non ex ſe diſpoſitiua [a]. a l.j.vti poſſ.

a ¶ I V S F V N D I. *Clauſula hæc eadẽ eſt cũ ea,quã tabelliones barbare pro dato,& facto ſuo tãtũ appellãt: quam ſi uenditor in cõtractu appoſuit,nihilominus ſucceſſoris quoque ſui factum promiſiſſe uidebitur,cenſetur enim is eadem perſona:qua ratione ſi res ex facto quoque autoris ſui euincatur,uenditor obligatus erit* [b]: *uidetur enim ſolum euictio,quæ ab extraneis fieret,excepta* [c]. *Quapropter & ſi ex facto autoris ſingularis euincatur,* b l.ſtip. iſta.in prin.de verbo.obl. c Bar.l.ſi ſeruus.de cõd. fur.

catur,uenditor nõ tenebitur,is enim uẽditori extraneus cenſetur,cũ in eum perſonales actiones nõ tranſierint.[d]

d Crem. ſing. 157.

b ¶NON eſſe,per dominum.Concepit Iuriſconſultus uerba clauſulæ in tertiam perſonam,alioqui uenditor ſolet dicere,ius deterius per ſe factum non eſſe.

c ¶PRAESTABITUR. Alij codices, id præſtabitur, & caſtigatius,

d ¶POSTERIOR. Subſequẽs ergo clauſula præcedentẽ generalẽ reſtringit,qđ uerũ eſt, quoties præcedẽs ad ſequẽtem ſe refert[e]*,ut in hoc reſponſo,uel altàs ambigua incertaq́; eſt: idem ſi utraq; clauſula ab eodẽ uerbo regimẽ, determinationemq́; accipiat*[f]*.Sed et ne poſterior ſpecialis diſpoſitio fruſtra adijceretur,præcedẽtem generalem arctari dixit Bal.*[g] *Quod tamẽ nõ omnino uerum eſt,attẽdimusq́; in uniuerſum rei geſtæ rationem,à qua dubiũ nõ eſt quamlibet diſpoſitionẽ regulari,ut ubi ceſſet ratio,& diſpoſitio quoq; ceſſet:ceſſare autem non dicetur,ſi aliquo modo applicari negocio poſſit.Ecce, lex Iulia quo facilius per quæſtionẽ explorari de adulterio dominæ poſſit,uetuit intra certũ diem ſeruos manumitti,*

e l. legatorũ. in fi.de leg. ij.

f l.nã quod.§. fi.de pe.leg.

g Bald.l.quoties.C. ſim. ærc.l. quæſitũ.in fi.de fundo inſtr.

ctum non eſſe[b],p̃ dominũ id præſtabitur[c],ampliꝰ eo præſtabitur nihil:etiam ſi prior pars,qua ſcriptũ eſt, uti optimꝰ maximusq́ ſit, liberũ eſſe ſignificat:eoq́ ſi poſterior[d] pars adiecta nõ eſſet,liberũ præſtare deberem:tũ inferiore parte ſatis me liberatũ puto, quod ad iura attinet,ne q̃d aliud præſtare debeã,quam ius fundi per dominum deterius factum non eſſe.

mitti,an de eo quoque ſeruo intelligemus,qui abſens fuit? Et receptũ eſt,hunc etiã cõtineri [h]:nõ enim omnino ratio ceſſat,cũ is de priori uita atteſtari poſſit,unde ſub ſequentis indicia aſſumũtur [i]. Adde quod ſi dubitaretur, abſens an præſens fuiſſet,iudices ut libertati fauerẽt,potius abſentem pronunciaſſent, exemiſſentq; quæſtioni [k],quod præter legislatoris mentem accidiſſet. Sanè & illud cõſtat,ex ſcripturæ proximitate ſumi plerunque rationis mentisq; coniecturam [l].

h l. proſpexit. ſupra qui & a quib.

i c. mandato. de præſcrip.

k l. iij. §. j. de ali. ud. mu.

l l. ſi ſeruus pl. §. fina. de leg. j.

CALISTRATVS LIB. IIII. DE COGNITIONIBVS.

Lex CXXVII.

Veſtis [a] appellatione tã virilis, q̃ muliebris, & ſcenica ẽt ſi tragœdica: aut cytharœdica [b] ſit, cõtinetur.

VESTIS. a ¶ Veſtimentorum alia uirilia, alia muliebria, alia cõmunia uiris mulieribusq; ſunt: ea igitur omnia ueſtis appellatione continentur. Sumpta autem uidetur hæc uox à Græco ſermone ἐσθὴς. Addit Iuriſconſultus etiã ſcenicas, tragœdicas, comœdicasq; cõtineri. Solebant enim in ſcena uſui eſſe pleraq; indumenta, quæ à choragis aſſumebãtur, quæq; præbẽda ædiles locabant, ut eſt apud Plaut. in Perſa. De huiuſmodi ueſtimentis nõ pauca prodidit Iul. Pollux onomaſticon lib. IIII. ubi Tragicas ueſtes his deorum heroumq; perſonis aptas refert, quæ repræſentabantur: ſicut & comicas, quales in ſeruis palliolũ album, coquis duplũ & rude, aniculis ueſtis gilua, uel cæleſtis coloris, iuuenibus byſſina, lenonibus tunica florida, & circumplexa, paraſitis

ſitis nigra uel fuſca, ruſticis pellis caprina, adoleſcentibus purpurea.

b ¶ CYTHAROEDICA. *Suas cytharœdis ueſtes, ſuasq; item aulœdis tragœdisq; fuiſſe, Lucianus in Cynico oſtēdit. Intelligi autē hinc poteſt, Thymelicorum ornamenta, à cæterorum indumētis diuerſa extitiſſe. Thymelici uero ſunt fidicines, cythariſtæ, lyriſtæ. Tibicines, qui in orcheſtra actiones ſuas peragebant, ſicut hyſtriones ī ſcena, ut M. Vitruuius eſt autor. Quamuis igitur hæc indumenta certis ſolū actibus uſui ſunt, ueſtiū tamē appellatione continētur. Quapropter cū hodie ſub ueris initio, ex antiquorum cōſuetudine, cuius hiſtoriæ, libro primo Herodianus meminit, ſoleant iuuenes perſonati choreas & ludicra exercere, legatis ueſtibus, de eis quoq; intelligetur, quæ in eum uſum paratæ ſunt, ſiue uerſicolores, ſeu uirgatæ, ſeu quoquo alio modo ſint.*

VLPIANVS AD LEGEM IVL. PAPIAM.

Lex CXXVIII.

SPadonū[a] generalis appellatio eſt, quo nomine

SPADONVM. a ¶ *Spadonum uaria ſunt genera: Caſtrati qui penitus nō arrigunt, ſiue quia naturaliter ſine teſtibus progeniti ſunt, ſiue quia ante pubertatem omnino exciſi: Thlaſiæ, quibus teſtes fracti ſunt,* θλάω *enim frango ſignificat, hi &* θλαδίαι *dicuntur: Thlibiæ qui attritos eos habēt,* ἀπὸ τοῦ θλίβειν*: Eunuchi, qui* τὴν εὐνὴν, *id eſt lectum uirginum cuſtodiūt, alij quod bonæ ſint mentis* εὔνοοι, *& à ueneris ſemotæ, dictos au-*

ctos autumãt,his enim non ſolũ teſtes,ſed & totus coles ipſe ſolebat amputari.Lucianus in Pamphilo hoc diſtare eunuchos à ſpadonibus ait,quòd eunuchi ab ipſo ſtatim ortu exſecti,nihil uirile unquã experiri potuerunt, quo ſenſu uidẽtur hi Græcis eſſe eunuchi,qui apud Latinos ſunt caſtrati.Sunt & qui aliqua ægritudine teſtium uſum amiſerunt,ſunt qui uno tantũ teſte nati ſunt,ſunt & quibus cũ uterque adeſſet,altero exſecti ſunt.Caſtrari quoq; mulieres in Lydia repertũ eſt:has autem oẽs ſpecies ſpadonis appellatione cõpræhendi,Iuriſcõſultus hic tradit.Erant planè apud ueteres in pretio hi ſpadones, habebanturq́; pueri in delitijs,ut Bagoi regibus Perſarum,Ligdus Druſo,Sporus Neroni:quod & in Aſia hodie frequentatur.Sed & mulieribus quoq; ſubſeruiebãt, quæ iniri uolebãt,non parere,quod Satyra VI.*Iuuenalis cõqueritur:nec enim rei uenereæ ſpadones omnes abſtinentes ſunt:nã quibus unus teſtis relictus eſt,etiã generant*[a] *,ſed & qui puberes exſecti ſunt,et hepate ſunt feruentiore,uaſaq; genitalia capaciora poſſident,hi coëũt, licet nõ generent,uocanturq́; Græcis* ἡμιτελεῖς εὐνοῦχοι. *Qui igitur coire queunt,hi & uxorẽ dncere poſſunt*[b]*, & adoptare*[c]*,& poſthumum*[d] *inſtituere:at qui non poſſunt,hi caſtrati,id eſt caſti facti dicuntur,qui cũ non arrigant, nec ducere uxorem,nec adoptare queunt. Accurſius & eum ſequuti cæteri recentiores,caſtratos ſolum intelligunt,qui naturaliter ſine teſtibus ſunt,unde & uulgatum extat carmen,*

Caſtratos natura facit,uiolenta Spadones
Improbitas,amor Eunuchos,& fœda libido.Sed ex

a l.põp.in fin. de ædil.edi.

b l.ſi ſerua.in fine.de iure dot.

c §.ſed & illud. inſti.de adop.

d l.6.ſupra de lib.& poſt.

Latinis autoribus apertiſſime oſtenditur, etiã caſtratos
e l. ſi ſeruus §. & ſi puerſ. ſupra ad .l. aquil.
dici, quibus ferro diminuta ſunt uirilia[e]*: unde rectius eſt caſtratos interpretari caſtos, ſiue natura nõ arrigãt, ſiue quia omnino ſpadones ſint. Habẽturq; hi pro uitioſis*[f]*, & in his locus eſt redhibitioni. Sane uetuit Domitianus Impera. edicto,*
f d.l. pompo. & .l. ſeq.

g l.j.C. de eunuch.
ne pueri caſtrarẽtur[g], tam hi qui natura [b] ſpado
quod & Conſtãtij lege nes ſunt, item thlibiæ thla-
eſt cautũ: eſtq; inde pu

h l.3.4.5. de ſicar.
blicum iudiciũ ex lege Cornelia cõſtitutum, quod & in his qui Thlibias faciunt locũ ſibi uendicat[h]*, ſiue libidinis, ſiue cõmercij cauſa factum proponatur. Fuere autẽ apud ueteres eunuchi aliqui inſignes uiri, ut Phauorinus Philoſophus Arelatẽſis, quæ urbs eſt iuxta Eridanũ, ut eſt apud Philoſtratum. Sed Oppianus* ἁλιευτικῶν *lib. III. oſtẽdit, Eridanum à Græcis quoq; dici, qui apud nos Rhodanus eſt. Narſes quoq; Iuſtiniani dux, qui Gothos Italia expulit, ſpado fuit. Celebrat & Amianus Marcellinus libro. XVI. Enterium Cubiculo Conſtantij Cæſaris præpoſitũ, qui ſicut inter uepres roſæ naſcũtur, & inter feras nõnullæ miteſcunt, ita ipſe inter ſpadones recti excẽpli fuit. Quapropter poſſe ſpadones eunuchoſq; ad quamcunq; dignitatẽ aſſumi nõ dubitauerim, tametſi Lucianus tempore ſuo, an ad doctoris officiũ deligi poſſent, dubitatum tradat, & propter iudicum uarias ſententias rem ampliatam. Sed & Suidas iratum Theodoſium Antiocho præpoſito ſcribit edictum protuliſſe ne inter patricios eſſent eunuchi.*

b ¶ NATVRA. *Cum his diuulſi teſtes non ſint,*

uidebatur

uidebatur ſpadonis nomen nõ conuenire:deducitur enim hæc uox ϖαρὰ τὸ ἀϖοσϖᾶσται,id eſt,ab euellendo,ut eſt in etymologico magno:qua ratione & ἐκτομίαι appellantur,quaſi exſectos dicas,ſicq; eos Pau.Aegineta libro ſexto appellat,quibus uero colliſi ſunt,eunuchos.In fantes enim,inquit,pelui inſidere faciunt,& flacceſcẽtibus ob calidæ aquæ calorẽ corpuſculis,digitis teſticulos collidunt,quoad euaneſcant, nec contrectari amplius poſſint.

ſix'que,ſed et ſi quod aliud genus ſpadonum eſt,continetur.

PAVL. LIB. II. AD LEG. IVL. ET PAPIAM.

Lex CXXIX.

QVi mortui[a] naſcuntur,necq; nati,neque procreati uidẽtur:quia nũ-

QVI MORTVI. *a ¶Eos qui mortui naſcũtur,nõ uideri unquam natos cõſtat, & ideo teſtamentum eorum præteritione nõ rumpi certum eſt.Sed illud eſt dubiũ,quid ſi uiui nati ſunt,eiuſmodi tamen ut ſecundum naturã uiuere nõ poſſent,ut ſi ante ſeptimum mẽſem[a]?Et crebrius receptum eſt nõ rumpere.Quoniam lex abortiuos præteritos nõ rumpere teſtamentum ait:nec dubium eſt quin abortiui dicantur[b], tametſi uiui nati ſint,nã & cõſtat huiuſmodi filios non eſſe perfectos[c],qui tamen ut rumpãt perfecte debuerũt naſci[d],& ad orbẽ deuolui.Sed quid ſi legitimo tẽpore infans natus eſt,ſed antequã omnino de uentre extraheretur,puta cum pede adhuc retineretur,extinctus eſt? Et idem eſſe receptum eſt,non enim perfecte natus eſt,*

a in.l.qaod dicitur. ſupra de libe. & poſth.
b l.vxoris.C. de poſth.hæred.
c Soci.in.l.cũ auus.in fin.
d l. iij.C. de poſth. hære.

niſi inciſo aliquo membro uiuus extractus eſſet [e] *,perfectus enim dicitur,ſicut & uir manu amputata,non ideo minus perfectam hominis ſubſtantiã in ſe habet* [f]. *Quid ſi mater legitimo tempore editũ contendat,& hæredes teſtamento inſtituti abortiuũ dicant? Et nõ arbitror matri credendũ,niſi ex medicorum obſtetricumq́; ſentẽtia* [g]. *Sanè q octauo mẽſe naſcitur,ſecundum naturã uiuere non poteſt, idq́; medicinæ autoribus receptiſſimũ eſt,hoc autẽ in tractatu ex curſu Lunæ conſiderandi uidẽtur mẽſes, non autẽ habito reſpectu anni quem Cæſar ordinauit:non enim de eo Hippocrates cæteriq́; antiquiſſimi medici diuinare poterunt.*

e d.l.iij.
f d.l.quod dicitur.
g Barto.l.gallus.in prin.

quam liberi [b] appellari potuerunt.

VLPIA. LIB. II. AD LEGEM IVLIAM PAPIAM.

Lex CXXX.

LEge obuenire hæreditatem,nõ improprie quis dixerit etiam eam quæ ex teſtamento defertur: quia ex lege XII.tabularum teſtamẽtariæ hæreditates con

b ¶ LIBERI. *Non procedit tamen hoc cum cõditio fauorem matris reſpicit,ueluti in illa,Arethuſa ſi liberos pepererit libera eſto:cũ enim etiã ſi monſtrũ enixa ſit libertatem conſequatur,quia non eſt quod ſibi imputetur* [h]. *Idem cenſendum ſi mortuum,uel debilem,uel imperfectum pariat.*

h l. quæreret. infra eod.

L EGE *obuenire.Legitima hæreditas proprie dicitur,quæ abinteſtato defertur* [a] *,quoniã eam lex ipſa abſq; facto hominis defert.Sed & quæ ex teſtamento defertur,*

a l.j. de ſuis & leg.

ſertur, legitima quoque, nõ improprie, latiore tamen ſenſu, dicetur: ea enim à lege XII. *tab. confirmatur, dum in illa conſtitutũ eſt, uti quis rei ſuæ legaſſet, ita ius eſſe* [b]. *Eſt & iuſta hæreditas, quæ iure ſanguinis gentilitatiſq; defertur* [c], *ea enim omni æquitate ſuggerente, & omni iure, tam naturali, quàm ciuili debita eſt, & ideo iuſta dicitur, quoniã id nomẽ emphaſim quãdã habet, quale apud Græcos* ἐμπρεπὲς *uel* ἱκνούμενον. *Inde dicimus teſtamentum* [d] *eſſe iuſtam ſententiã, id eſt perquam ſolennem & plenam, iuſtos liberos* [e] *ex uera uxore genitos, iuſtã uxorem* [f] *omni legũ perfecta ſolẽnitate ductã, iuſtum pactũ, quod uulgò ueſtitum dicimus* [g], *& ſtipulatione roboratum, iuſtũ amorem, apud Tibullum immẽſum, & omnes Cupidinis uires cõplectentem, iuſtũ prælium, Liuio magnum, & ſtataria pugna certatũ. Sic et Apuleius in apologia ſecunda: Sciebat, inquit, inteſtati pueri legitimum magis quàm iuſtũ hæredem ſe futurũ: quod & Paradoxorum lib.* III. *latius proſequutus ſum. Igitur ſi de iuſta hæreditate qualiſcunq; diſpoſitio mentionẽ faciat, de ea intelligemus, quæ abinteſtato defertur. Si uero de legitima dictum ſit, utranque contineri ex ui uerborum conſtat. Et ideo qui ſibi & hæredibus ſuis legitimis ſtipulatur, etiam de his ſenſiſſe uidetur, qui tametſi extranei, teſtamento hæredes inſtituti fuerint: licet domino Alexandro* [h] *aliter uiſum ſit, cuius ſententia uera non eſt, niſi ex ſubiecto argumento hoc perſuadeatur, ut ſi quis in regno Titium & eius legitimam ſucceſſionem inſtituat* [i]: *accipietur enim de filijs primogenitis hæredibus, quoniam natura ſucceſſionis huiuſmo-*

b l. verbis. ſupra eod.
c l. iij. ſupra pro ſocio.
d l. j. de teſta.
e l. cũ quis. C. de nat. lib.
f l. ſi vxor. de adult.
g l. ſtichum. §. naturalis. de ſolut.
h Alex. conſi. 56. in. ij.
i Abb. cõſi. 3. in. iij. dub. in. ij. lib.

huiuſmodi, hoc indicat. Idem ſi teſtator ueriſimiliter aliquo modo afficitur hæredis ſui agnatis, quos prima ſpes ſucceßionis attingit, his enim uerbis de huiuſmodi propinquis intellexiſſe uidetur [k]*. Quapropter filio inſtituto, ſi ſine liberis deceſſiſſet, cũ Titius pater bona ſua ſe fratri et illiꝰ hæredibꝰ*

k l. ex facto. in fi. ad Treb.

firmantur [b].

IDEM LIB. III. AD L. IVL. PAPIAM. Lex CXXXI.

legitimis maſculis relinquere dixiſſet, & poſt cõditionis euẽtum is teſtatoris frater hærede extraneo inſtituto deceſſiſſet, reſpondi ad fideicõmiſſum agnatos, qui eiuſdem cũ Titio familiæ erãt, uideri uocatos: uerborũ enim proprietas, & ſuæ gentis affectio hãc in ſententiam me trahebant: nec mouebar, quod à ſubſtituto extranei, non autem legitimi, id eſt agnati, eſſent inſtituti: quia licet in contractibus ſtipulãs ſibi & ſuis hæredibus legitimis, non cenſeatur agnatis ſtipulatus, niſi ſint hæredes, quia non eſt ueriſimile uelle aliquẽ alteri quàm hæredi ſtipulari, in præſenti tamẽ fideicõmiſſo aliud eſſet dicendũ, ex Titij uoluntate, quem nõ eſt ueriſimile uoluiſſe in bonis ſuis fideicommiſſum facere eluſorium, & cuius uires ex grauati uolũtate penderẽt, ut ſi alios quàm legitimos inſtitueret, onus fideicõmißi extingueretur. Illud non diffiteor, quoties teſtator ipſe & tabellio ignari & idiotæ probarentur ex uulgari uſu illa uerba de filijs accipi, non de agnatis.

b ¶ CONFIRMANTVR. *Qui ergo confirmat, dare uidetur. In quo tractatu ſic cenſeo diſtinguendũ, ut ante*

ante omnia penſemus cõfirmantis intentio qualis fuerit. Si enim actus qui fit, ſubſtantiã à mera confirmãtis uoluntate ſumit, cõfirmans actum nullũ, dare dicitur [l]*: idẽ ſi actus ſit ualidus, ſed tamẽ cõfirmans hoc egit, ut nouũ actum induceret* [m]*. At ſi ex ſola uoluntaie cõfirmantis negocium nõ pendeat, qui cõfirmat nõ dat, ut cum hæres cẽtum, quæ autor ſuus Titio legauerat, rurſus ipſe legat* [n]*. Sed & prætor qui alienationẽ pupilli confirmat, alienare ipſe nõ uidetur, quoniã natura huius conſenſus hanc interpretationẽ non admittit* [o]*, nec id actum eſt. Quod ſi Præfectus præt. defenſorem à popularibus electum cõfirmet* [p]*, dare uidebitur, principale enim robur eius actus à Præfecto initium ſumpſit, cum magiſtratũ ſibi eligere, & iuriſdictionem cõferre, ſoli priuati nequeant. Illud annotandum eſt, cõfirmationem irriti priuilegij à principe emanatã non prodeſſe, niſi ex certa eius ſcientia facta ſit, quæ tunc præſumitur, cum cauſa cognita confirmatio impetrata, uel ſerie libelli totus tenor declaratus, uel geminata iuſsio ſubſequuta ſit. Idem ſi ex certa ſcientia ſe hoc facere princeps atteſtetur, uel æque pollentibus uerbis utatur, quamuis ſi probetur principi obreptum fuiſſe, nihilominus cõfirmatio nullius effectus eſt, ut pleriq; omnes tradidere* [q].

ALiud eſt fraus, aliud pœna: fraus enim ſi

l l. adoptio. ſupra de adop.
m l. quærebatur. de teſta. mil.
n l. vnum. §. ſi de. ſupra de leg. ij.
o Bar. l. more. de iuriſ. om. iud.
p §. decreto. in auth. de def.
q c. porrecta. de cõfir. vti.

ALIVD *eſt fraus.* a ¶ *Fraus differt à dolo, quod dolus fit alterius circumueniendi cauſa, fraus proprie dicitur etiã ſi decipiendi conſilium non adfuerit* [a]*, ſed is qui deceptus eſt à ſeipſo, uel ex euetu fraudatus eſt,*

a l. fraudis. infra tit. j.

. unde

unde quatenus alter circumuētus ſit, fraus dolo ineſt [b].
b l. iuriſgē. §. ſed ſi. ſupra de pac. Aliqui tñ ex Grāmaticis dolū in faciēdo cōſiſtere crediderūt, fraudē ī v̄bis, argumēto Græci ſermonis φράζειν, quod eſt loqui. Dixere etiam ueteres fraudem pro pœ-
c l. cum aūt. §. excipitur. & ædil. edic. na [c]: quos & Virgilius imitatus eſt Aene. x I.

Iam noſces uētoſa ferat
cui gloria fraudem.

Dixere & pro periculo, & ita in iure legi at teſtatur Seruius, ut cū dicimus ne ea res fraudi ſit. Hinc & Virgilius: -Quis deus in fraudem egit.

ne pœna [b] eſſe poteſt, pœna ſine fraude eſſe non po=

Accipitur & pro læſione, ut apud Horatium in carmine ſeculari:

Iuuit ardentem ſine fraude Troiam.

Quod Acron interpretatur. Differunt autē fallacia, calliditas, machinatio, impoſtura, uidenturq; fraudis ſpecies eſſe. Fallaciā loquendo cōmitti, calliditatem tacendo, Ac-
d d. l. iuriſgē. curſius [d] exiſtimauit. Ego Fallaciā ſimulationi annexā arbitror, calliditatē ad ingenıu referri, machinationē ex præcogitata aliqua inuētione, manuq; & arte confici, ἀπὸ τῆς μηχανῆς. unde & techna dicitur, ἀπὸ τῆς τέ-
e l. j. §. j. de var. cog. χνης, impoſtura ab impoſtoribus, id eſt deceptoribus [e], quos etiam Planos uocant, nomen ſumpſit: ductaq; uidetur metaphora ab his, qui operimentum rei imponunt, ut uitium tegant.

b ¶ SINE POENA. Vt quia fraꝰ eiuſmodi ſit quæ pœnā nō mereatur: uel ēt, quia delictū tametſi graue probari nequiuerit [f], ſciant tñ ſontes rariſſime accidere ut
f l. abſentem. de pœn. pœnas euadāt: qñquidē ut Græco uerſiculo admonemur,

Esψ

Εστιν δίκης ὀφθαλμὸς ὃς τα πάνθ' ὁρᾷ.
Eſt iuſtitiæ oculus qui ubiq; conſpicit.

c ¶ NON POTEST. *Quapropter anteq̃ acquirere iudex incipiat, cōſtare prius perpetratū fuiſſe crimen oportet, tū enim quærēdū deinde eſt. Quis ꝑpetrauerit.*

teſt [c]: pœna eſt noxæ uindicta, fraus & ipſa noxa dicitur: & quaſi pœnæ quædā præparatio. ¶ Inter multam [d] autem & pœnā mul-

Sane huic dicto conformis eſt iuris regula [g]*: Sine culpa, niſi ſubſit cauſa, nō eſt aliquis puniendus. Quod tamē nō procedit, cum in conſequētiam quis punitur, ut in eo qui ſeruū noxæ cauſa dat. Sed & fauore publico etiam quandoq; receptū eſt, ut ubi fraus non fuerit, pœna ſit: ueluti cū ex ſenatuſconſulto ſumebatur ſuppliciū de ſeruis omnibus qui ſub eodem tecto fuerāt, cum dominus à ſeruo occiſus eſſet* [h]*: quamuis enim aliqui in eis inſontes eſſe potuiſſent, tamen atrocitate pœnæ ſecuritati domuum conſulendum fuit: quod eleganter C. Caſſius apud Tacitum lib. XIIII. diſſeruit: Vbi nam & ex fuſo (inquit) exercitu, cum decimus quiſq; fuſte feritur, etiam ſtrenui ſortiuntur: habet aliquid ex iniquo omne magnū exemplum, quod contra ſingulos utilitate publica rependitur. Qua ratione introductum arbitror, cum quis in principem uiolentas manus infert* [i]*, etiam filios puniri: uериſimile eſt plerosque fore qui uel liberorum ſuorum charitate ab huiuſmodi conſilijs abſtineant.*

d ¶ §. INTER MULTAM. *Multa Oſcum uerbum eſt, quo pœna ſignificatur, licet Grammatici quidā à mul-*

g l.j.§. itē. ad Sill.
h l.j.ad Sil.
i l.quiſq; .C. ad.l.Iul.ma.

à mulcendo per antiphraſim dictam putent,unde multa re uerbum condemnare eſt & punire:Sic Plautus:*multare matrimonio:*Terentius,& Vergil.Aenei.lib.x I.*multare morte:*Traquillus,*multare gẽtilitijs hæreditatibus:* Corn.Tacitus,*multare uerberibus,dixerunt*.Ex *uſu tamen,anguſtiore ſignificatione uox hæc,pro pecuniaria tantum pœna recepta eſt:ſicq; uariæ differẽtiæ introductæ ſunt,quod pœna quælibet coertio eſt,multa ſolius pecuniæ:quod pœna certa eſt,legeq; expreſſa,multa ab ius dicentis arbitrio pẽdet:quod pœna à quocunq; iudice inſligi poteſt,cui criminis exequutio demandata ſit, multa ab ordinarijs tantũmodo,hisq; q pro tribunali ſedent:quod multa fiſco datur* [k]*,pœna etiã parti applicari poteſt:quod multa infamiã non irrogat* [l]*,pœna quandoq; irrogat:quod à pœnæ irrogatione cum quis criminis conuictus eſt,prouocatio nõ eſt* [m]*,at multæ indictio per iudicem appellationis reuocari poteſt:ſed et ſi ultra modum à lege conſtitutum* Præſes *prouinciæ multam dicat,ipſo iure reſciſſum eſt,ſi pœnam, appellatione opus eſt* [n]*:is quoq; qui multam dixit,officio ſuo functus non eſt,& ideo eam reuocare poteſt* [o]*,at qui pœnam conſtituit,amplius ea de re non aditur.Sunt autem pœnæ per leges & S.conſulta certis delictis cõſtitutæ,multa ſpecialibus quibuſdam:ut cum quis in ius uocatus iudicem negligit* [p]*,contumaciæ enim infligitur.*Plinius *epiſto.libro.*I I I I.*Licinius* Nepos *prætor acer & fortis multam etiam dixit Senatori,qui ad iudicandum non uenerat:egit ille in ſenatu cauſam ſuam,egit autem ſic,ut deprecaretur:remiſſa eſt multa,ſed timuit,ſed rogauit,*

k l.pen .C. de mod. mul.
l l.j.C. eodẽ.
m l. ſi qua.infra eo.
n l.certa.C.qñ pro.non eſt.
o l.illicitas. in fin.de offic. præſ.
p l.j. ſupra ſi quis in ius voc.

gauit, ſed opus uenia fuit.

e ¶SPECIALIS. *Generalis delicti nomen intelligit Iuriſconſultus illud, quod certa appellatione plurima eiuſdem naturæ crimina cōplecti poteſt, ut furtum, homicidium, falſum*[q]. *Quod & doctores noſtri nominatū delictum appellant. Speciale uero delictum uidetur, quod innominatum dicunt, ut cū quis in ius uocatus non paret*[r]*, cum temere appellat, cum ius dicentē cōtemnit, cum in munere ſibi impoſito per deſidiam quis ceſſat*[s]*: eiuſmodi enim facta, pluribus uerbis ſpecialiter deſignantur, non uno generali.*

q l.ſi familia. ſupra de iur. om. iudi.

r l.ij.C. de ep. aud.

s l.ij.C.de ſport.

tum intereſt: cum pœna generale nomen ſit, & omniū delictorū coertio, multa ſpecialis[e] peccati, cuius animaduerſio hodie[f] pecuniaria eſt, pœna autem non tātum pecuniaria, uerum & capitis, & exiſtimationis irrogari ſolet: & multa quidē ex arbitrio[g] eius uenit, qui multam dicit, pœna nō irrogatur, niſi quæ quacunque lege, uel quo alio iure

f ¶HODIE. *Olim enim ex pecude multa pendebatur, maximaq; erat* xxx. *boū, & duarum ouium, minima unius ouis: deinde in pecunia cœptū eſt multari, & bos cētuſſe, ouis decuſſe æſtimati eſt. Mētio huius rei eſt A.Gellio, & Sex.Pōpeio.*

g ¶EX ARBITRIO. *Siue quia arbitrarium ei ſit quam multam dicat dum legitimum modū nō excedat qui hodie in Præſidibus prouinciarum uſque ad duas auri uncias eſt, in Proconſulibus ſex, idemq; Præfectus Aegypti*[t]*, at in alijs ſpectabilibus uſque ad tres: Siue quia*

t l.eos.C.de mo.mul.

poſtquam dicta eſt multa, adhuc in arbitrio iudicis eſt eã remittere[u]*. Olim ex lege* XII. *tab. prouocabatur ad populum, dicebaturq; certari multa, cum petebatur eius remiſſio uel modus: quod ex* T. *Liuio* lib. XXV. *&* M. *Cicerone in* Philip. XI. *cognoſcere in promptu eſt.*

u d. l. illicitas. §. fin.

h ¶ IMPOSITA.

Quandoq; tamen certa pœna eſt, & multa appellatur, ut in eo qui x. HS. *argenti punitur*[x]*, quia temere appellauit Sed hoc caſu multa im proprie dicitur: ut quidam ſentiunt, uel quod eſt uerius cum prius huic delicto certa pœna conſtituta non eſſet, proprie dicebatur multa unde quamuis certitudo ultionis addita ſit, antiquum nomen tamen ſeruauit.*

ſpecialiter huic delicto impoſita eſt[h]: quinimo multa ibi dicitur, ubi ſpecialis[i] pœna non eſt impoſita. Item multam is dicere poteſt, cui adiudicatio[k] data eſt, magi

x l. ij C. de ep. aud.

i ¶ SPECIALIS. *Intelligendum eſt, cum pœna pecuniaria infligitur, alioquin ubicunq; à iure determinatum non eſt, quæ pœna delinquenti cõſtituenda ſit, arbitrariũ iudici ẽ, nec huiuſmodi pœna ideo multa dicitur*[y].

y l. j. §. quibus. de effract.

k ¶ ADIVDICATIO. *Adiudicare eſt iudicio per actorem cõtrouerſam actori addicere. Olim ex lege* XII. *tab. ſi debitor ſoluendo non erat, adiudicabatur corpus eius creditoribus, quibus fas erat mẽbra artusq; partiendi. quod deinde tacito cõſenſu abrogatum eſt, cœptumq; eſt pecunia tranſigi, & bona ipſa nõ corpus adiudicari: quod apud* A. *Gell. lib.* XX. *Cæcilius Iuriſconſultus elegãter diſputat. Cum ergo adiudicatio merum mixtumq; imperium*

perium reſpiciat[z]*, ſequitur hic probari eis tantummodo ius multæ eſſe, qui imperium habeat, quod & alibi proditum eſt*[a]*. Quapropter inde conſequens eſt, ut defenſores ciuitatum*[b]*, magiſtratusq́; municipales, item duumuiri*[c]*(hi ſunt ipſius ordinis duo præfecti) multam dicere nequeant, licet aduerſus cōtumaces alijs remedijs uti eis permiſſum ſit. Sed & eos quibus mandata eſt iurisdictio, multam nemini irrogare poſſe conſtat, ni ſi is ſit delegatus principis: & ita frequentius proditum eſt*[d].

ſtratus[l] enim ſolos & præſides prouinciarū poſſe multā dicere, mandatis permiſſum eſt: pœnā autē unuſquiſque irrogare poteſt, cui huius criminis, ſiue delicti executio ... [as printed in the inner column]

z l. iubere. ſupra de iur. om. iud.

a l. ij. in fi. de iudi.

b l. ij. C. de def. ciuit.

c l. j. ſi quis ius di.

d c. de cauſis. de off. del.

l ¶MAGISTRATVS. *Ius multæ dicēdæ ex lege* XII. *tab. introductum eſt, & ſolis magiſtratibus* Po. Ro. *conceſſum, eius uerba ſunt: Iuſta imperia ſunto: iiſq́; ciues modeſte ac ſine recuſatione parēto.* Magiſtratus nec *obedientem & nocuum ciuem, multa, uinculis, uerberibuſ'ue coërcēto: ni par, maior'ue poteſtas, populuſq́; prohibeßit, ad quos prouocatio eſto. Cū magiſtratus iudicaſſit, irrogaßit'ue, per populū multæ certatio eſto, referuntur hæc à* M. *Tullio libro de legibus* III. *Cū ergo id ius à* XII. *tabulis magiſtratibus conceſſum ſit, non poteſt de municipalibus intelligi, quibus lex* XII. *tab. ſcripta non eſt, & qui nō ſimpliciter magiſtratus, ſed cū additamēto municipales dicūtur. Præſidib⁹ uero prouinciarū id ius cōpetit: quia mādatis, quæ ſolēt imperatores legatis ſuis, cū eos in prouincias deſtinant, dare, hoc permittitur.*

m ¶COMPETIT. *Vnde & defenſores ciuitatis leuium criminum cognitionem habent*[e], *& quos ſontes reperiunt pœnis afficiũt.*

e ſ.& audiẽt. de def.ciui.

ecutio competit[m].

PAVL. LIB. II. AD LEG. IVL.

Lex.CXXXII.

ANniculus amittitur q extremo anni die moritur, & cõſuetudo loquendi id ita eſſe declarat.

¶Ante diem decimũ Calendarũ, & poſt diẽ decimũ Ca

ANNICVLVS. *Anniculus infans dicitur anniunius, quẽ quidẽ Vniennem uocant, exemplo Græci ſermonis* ἐνιαυσιαῖος, *dicitúrq; hoc nomine qui extremũ anni diem attigit, tametſi integrũ eũ non uixerit: comprobatq; id Paulus ex conſuetudine ſermonis, qd' mirũ eſt in hac uoce, præſertim repertu rara, uerum legislatori de conſuetudine atteſtãti credi par eſt. Sed an cui libet doctori egregio? & Bartolus*[a] *credi exiſtimauit, ſi ab eo in ſcriptis redacta ſit, cuius ſententiam probare ipſe nequeo: cũ enim ſit facti, quis plenã fidem adhibebit*[b]? *cum etiam prudẽtiſſimos huiuſmodi prætereãt, idq; crebrius receptũ mihi uidetur.*

a Bar.l.de quibus.in 4.q. princ.
b Iaſ.d.l.

¶§.ANTE *diem. Varie hic locus accipitur, apud ueteres enim uidẽtur non eodem ſenſu hæc uerba intelligi. Nam qui promittit ante x. diem Calendarũ, uidetur perinde ac ſi dixiſſet, decimo Calendas: ſicut qui ante calẽdas ſtipulatur, perinde eſt, ac ſi Calendis ſtipularetur*[c]. *Nam ratio hoc ſuadet, cum decimo Calendas compendio uerborum dicatur, pro decimo die ante calendas. Sed tamen ipſe*

c l.qui ante.de uerb.ob.

ipſe aliud opinor decimo calendas, aliud decimo die Calē darum. Cum enim ante calendas dicimus, ipſæ Calendæ nō comprændūtur. Cicero ad Lentulum: Senatus haberi ante calendas Februarias per legem Papiam, id quod ſcis, non poteſt, neque menſe Februario toto, niſi perfectis aut reiectis rogationibus. Verum in aliam ſententiam nos urget, quod per hæc uerba dies, qui eſt nono Calendas, ſignificari uidetur: idq́; probatur Cicerōis autoritate, qui Philippica V. *Ante diem (inquit)* XIIII. *Calen. Ian. decretis eum ueſtris concidiſtis, conſtituiſtisq́; ut hæc ad uos Cal. Ian. referrentur. Rurſus Philippica ultima: Memoria tenent, me ante diem* XIIII. *Cal. Ian. principem reuocandæ libertatis fuiſſe, me ex Cal. Ian. ad hāc horam uigilaſſe. His autem uerbis de eo die intelligebat, qui eſt* XIII. *Calen. Ian. quod oſtenditur in dicta Philipp.* V. *in principio. Cum enim eam orationem uti cenſuerat Senatus Calen. Ian. haberet: Recordamini (inquit) qui dies nudius tertiusdecimus fuerit. Et paulo inferius: Hoc dies* XII. *profuerunt, ut quem nemo præter Cotylam &c. Idem apertius oſtēdit lib. epiſt. fam.* XII. *ad Cornificium nam eius diei mentionem faciens, ad* XIII. *Calen. (inquit) Ian. Senatus frequens mihi eſt aſſenſus. Et iterum: Ad* XIII. *Cal. Ian. fundamenta Reip. ieci. Quomodo ergo Paulum hic defendemus, penitus his contraria ſentientem, cum ſignificari his uerbis cenſet eum diem, qui* XI. *Cal. eſt? Adde quod etiam ante Calendas & poſt, idem eſſe exiſtimat, quod falſum eſt, imò ut apparet apertiſſime diſſident. Sed & Cælius Ciceroni: Dicebat (inquit) Pom=*

peius ſe ante Calendas Martias non poſſe ſine iniuria de prouincijs Cæſaris ſtatuere, poſt Calendas Martias ſe non dubitaturum. Sunt qui his difficultatibus adducti ſcripturam inuertant, & legendum exiſtiment, non poſt diem x. *ſed poſt diem* x I I. *Qui ſenſus indubitatus eſt, redditq; reſponſum hoc ſuperfluũ, præterea̋q; aduerſus ueterum omnium Codicum fidem fit huiuſmodi mutatio. Alij neutro ſermone legunt, non utroq;: ſed hæc inſolentior eſt correctio: & non ſatis uera. Alij craßiore minerua intelligũt, ut ante diẽ decimũ Calendarum, de undecima die actum putemus menſis lapſi, ſi retrò, & menſis inſtantis, ſi porrò computemus. Qua ratione ante diem decimum* Cal. Ian. *uigeſima erit Decembris, quia ab ea ad Calendas undecim interſunt dies, poſt diem decimum Calendarum erit undecima Ianuarij, & hic enim undecim interſunt dies. Sed certe Iuriſconſultus ludere nos hoc ſenſu potius, q̃ docere uoluiſſe uideretur.* Ego *dupliciter declarari id reſponſum poſſe ſentio:* Et *in primis, ſi de die præterita loquamur, ut quia me quicquam feciſſe poſt diem decimũ Calendarum dicam, id intelligi arbitror* x I. *Calendas eſſe factum, quod ſi ante diem decimũ dicam, intelligitur nono Calẽdas: ſicut apud Ciceronẽ, ante* x I I I I. *diem* Cal. *intelligitur* x I I I. Cal. *Et ratio ea eſt, quia in computatione præteriti, undecima poſt decimam eſt, ſicut* x I I I I. *ante* x I I I. *quod ſi de futuro uerba faciam, ut quia poſt* x. *diem* Calen. *ſpõdeam tibi centum, nono* Cal. *intelligitur: ſi ante* x. *diem ſpopondero, undecimo obligabor.* Vnde *merito* Iuriſcon*ſultus utroq; ſermone undecimã diem ſignificari dixit:*

Quod

Quod intellige diuerſis tamen caſibus. Ante decimã diem ſignificat undecimam ſi de futuro loquar, poſt decimam diem ſignificat undecimam, ſi de præterito agatur. Alte=ro modo poteſt etiã accipi, ſiquidẽ illud ſcire debemus a=pud Græcos conſuetũ fuiſſe ut dierũ computatio retror=ſum à ſequente menſe duceretur, fiebatq; uti menſis, quẽ tum φθίνοντα *id eſt deficientem appellabant,* ἀπὸ τῆς εἰκάδος, *hoc eſt à uigeſima die inciperet retro nume=rari ad ſequentẽ. Quod in Nubibus Ariſtophanes oſten=dit, & Homerus* τοῦ μὲμ φθίνοντος μήνος τοῦ δ' ἵστα μένοιο. *Eum morem & Latini ſeruauerũt, & poſt præ=cedentis menſis Idus, ſubſequẽtis Calendas numerare cœ=perunt. Quapropter quartusdecimus Decẽbris dies, de=cimusſeptimus eſt Calẽdarũ Ianuarij, ſicq; deinde proce=dimus, Sextũ decimum, quintũdecimum, quartumdecimũ ab augumẽto in diminutionẽ uſq; ad ipſum Calendarum diẽ cõputãdo. Si ergo ſcriptũ ſit, poſt diem decimum Ca=lendarum aliquid factum, undecimo Calẽdas cenſetur fa=ctum, quoniã ab inſtante menſe retro cõputando undeci=mus dies poſt decimum numeratur: quod ſi ante diem de=cimum dicatur, idẽ ſignificari poteſt: reſpectu enim defi=ciẽtis menſis undecimus ante decimum eſt. Et ſic diuer=ſis rationibus, ſermo qui hic repugnãs uidetur, idẽ deno=tare poteſt. Sanè hinc argumẽtum ſumitur nõ uideri in=uicem aduerſari teſtes, quorũ aliqui añ bellũ, aliqui poſt bellum rẽ geſtam dicant: cum enim hæc res tractum ha=beat, poterũt intelligi ante bellum perfectum[d], & poſt bellũ cœptũ, idq; frequẽtius traditũ eſt[e]. Ego accepi hãc dictionem ante ad initium, & poſt ad finẽ referri, idq; ex*

d Bart. l. ij. §. creditum. ff cer. pet.

e l. ij. C. ne de ſtat. def.

 ſermonis

ſermonis proprietate, à qua ut teſtes à periurio tueãtur, recedere permiſſum eſt. Sed & qui ante Calendas promit

f d.l.qui ante. *tit, ſolis Calendis cõuenietur*[f]*, ante enim dies non uenit, alioquin momenti illius ratio eſſet habenda, quod Calendarum initium anteceſſit, at in diebus mométa temporum non cõſiderari in=*

g l.ij.infra eo. *fra traditur*[g]. *Quapropter ſi tibi ſpondeam ante menſem Februarium cẽtum aureos me daturum, initio ei⁹ mẽ=ſis conueniri potero, idq́; receptius eſt.*

¶ §. FALSVM. *Parere uerbũ, enitentis mulieris actum ſignificat, quapropter ſi exſecto utero infans ei detrahatur, peperiſſe non uidetur. Hincq́; eſt, quod ſi Titio legauerim ſi Arethuſa pepererit, cũ cõditio uoluntaria ſit, exſecto*

h Bart.l.gallus.§.& quid ſi. *utero nõ eueniet*[h] *: ſi neceſſaria, ſecus eſt: ut cum quis ſi uxor ſua pepererit filiũ inſtituit, & ſi deceſſerit, Titiũ: nõ enim reſpexiſſe modum uidetur quo filius in lucẽ pro*

i Sali.l.fi.C. de poſt. hære.inſt. *deat, ſed quomodocũq; natus ſit illi cõſuluiſſe: & ideo ex*

k Iaſ.l.qd' dicitur.de lib. & poſt. *coniectura mentis fit interpretatio, etiã ſi cõditionis uerba omnino nõ quadrent: & ita Baldo Salicetoq́;*[i] *uiſum eſt, quod & nos cõtra Iaſonis*[k] *ſententiam probauimus.*

lendarũ, utroq; ſermõe undecima dies ſignificatur.

¶ Falſum eſt eam peperiſſe, cui mortuæ fili⁹ exſect⁹ eſt.

VLP. LIB. IIII. AD L. IVL. PAP. Lex CXXXIII.

SI quis ſic dixerit, ut intra[a] diẽ mortis eius aliquid

SI QVIS SIC. a ¶ *Apud ueteres tres erant præpoſitiunculæ diuerſo ſenſu, in, uls, cis, quæ quoniam obſcuro ſonitu promebantur, euphoniæ cauſa additio=*

nem

nem candẽ receperũt,dicíq; ultra,citra, intra cœptũ eſt: ſicq; intra idẽ ſignificat,q᷑ ĩ,unde recte dicemus, Brigã tiũ intra alpes eſt.i.in alpibus ipſis,ſicut Seguſiũ citra alpes, Voconij ultra. Sic et q̃ dicit ſe intra Calẽdas factu rũ,in ipſis Calẽdis dicere uidetur,ut apud Aulũ Gelliũ libro XII. *capite* XIII.

fiat[b], ipſe quoq; dies quo *Sulpitius Apollinarius* q̃s mortu⁹ eſt numeratur, *diſſeruit. Vſus tamen obtinuit,ut nõ ſolũ diẽ Calendarum, ſed omne tempus quod citra eum diem eſt contineat: quapropter ſi libertas ſic relicta ſit. Stichus intra annum poſtquam mortuus fuero, liber eſto*[a]*: ſtatim poſt mortem liber eſt: Cuius conſuetudinis loquendi ratio eſt, quia tempus conceßionis uſq; ad extremum diem, quo negocium explicari poteſt, pro uno habetur: unde quicquid citra extremum diem factum eſt, intra illud tẽpus factum dicitur. In hac ergo uerborum conceptione, intra diem mortis, dubium non eſt quin etiam dies quo quis moritur comprænſus ſit, perinde ac ſi in diem mortis dictum eſſet. Præpoſitio enim iſta, accuſatiuo iuncta, etiam pro uſq; accipitur, ut in diem interpretemur uſque ad diem, quod & ſupra*[b] *ex Grammaticis annotauimus. Quapropter qui intra Calendas pronunciare iuſſus eſt, Calendis ipſis recte, atq; ordine pronunciaturus eſt.*

a l. ſi ita. in ſi. de man. teſta.

b l. notionẽ. in ſi. ſupra eo.

b ¶ F I A T. *Si ergo Titio legauero, ut intra diem mortis ſuæ mihi monumentum ſuis ſumptibus faciat, etiam Titio defuncto, dum eadem die fiat, legatum debebitur: idq; Accurſius probat, quoniam id factum eius naturæ*

 eſt,ut

eſt ut per alium explicari poßit[c].

c l.j.§.ne autẽ. C.de ca. tol.

ANNICVLVS. *a* ¶ *Quoties in lege certi anni mẽtio habetur, intelligimus de perfecto, qui* CCCLXV. *dierum eſt, nec ideo minus perfectus eſt, quod ultimus dies nondum ſit exactus, cũ ſatis ſit eſſe cœptum: idq; in his quæ fauorẽ reſpiciunt, ut in uſucapionibus*[a], *in teſtamentis*[b], *in libertatibus. Quod ſi de re odioſa agatur, de momento ad momentũ ſit computatio. Hincq; eſt, quod qui ultimo die uigeſimiquĩti anni contraxit, & læſus eſt, in integrum reſtituetur*[c], *idem & in præſcriptionibus*[d]. *Quandoq; etiã ſit latißima interpretatio, & ſatis eſt cœptum fuiſſe annum, ut eſt in municipalibus muneribus*[e], *quæ curam Reipublicæ non expoſcant. Idem ſi uerba hoc inferant, ueluti ſi ſcriptum ſit, in* XX. *anno licere aliquem ad ſacros ordines promoueri*[f], *ſufficiet enim* XX. *annum eſſe cœptum. Idem ſi intra uigeſimum dicatur*[g], *uel (quod fermè idem eſt, ut Aul. Gell. lib.* XII. *cap.* XIII. *tradit) ante uigeſimum, Hæc enim uerba magis initium, quam finem reſpiciunt.*

PAVL. LIB. II.

Lex CXXXIIII.

Anniculus[a] non ſtatim ut natus eſt, ſed trecẽteſimo ſexageſimoqnto die dicitur, incipiẽte plane, nõ exacto[b] die: quia annũ ciui

a l.& ideo. de uſuca.
b l. de ætate. de teſta.
c l.iij.§.minorẽ. de min.
d l.in oibus. de act.& obli.
e l.ad remp. de mun.
f Cle.ſi. de ætate. ubi Card.
g l.q filiũ.§. ſi. ad treb.

b ¶ NON EXACTO. *Id eſt perfecto, & ſubaudi- tur taxatiua: qui modus loquendi Iuriſconſultis eſt frequens*[h], *ut cum dicitur, ueteratorem non ex tempore, ſed ex genere & cauſa æſtimandum. Item, domus appellatio-*

h l.ſi. de ædi. edict.

latione[i] *non proprietatem, ſed domicilium contineri: in= terpretabimur enim, non ex tempore tantum, & non proprietatem tantum. Et id, quoniam ſubiecta materia hoc indicat: alioquin certum eſt, ſi quis debere ſe quin= que dicat, tum quoq; taxatiuam ſubinduci*[k]*, quod omnes ferè admittunt. Eadem ratione hic intellige= mus, nõ tãtũ exacto, ſed etiam incipiente die.*

i l. lex corne. §. domum. de iniur.

k l. rogaſti. ſupra ſi cer. pe.

liter[c] non ad mométa tem= porum, ſed ad dies nume= ramus.

VLP. LIB. IIII. AD LEG. IVL.

Lex. CXXXV.

QVæreret aliqs, ſi por= tẽtoſum, uel mõſtro= ſum[a], uel debilẽ mulier edi

c ¶ CIVILITER. *Secũdum iura ciuilia, nã naturaliter ultimus dies integer anno accedere deberet, et præter ea quadrans, hoc eſt ſex horæ, unde inſtitutus ſingulis quibuſq; quadriennijs eſt* Biſſextus.

QVAERERET *aliquis.* a ¶ *Monſtroſorũ partuum duæ uidentur in mulieribus eſſe ſpecies.* Pri*ma eſt, cũ quid aſpectu inæquale naſcitur: cum enim ita homo à natura formatus ſit, ut ſumma ſit in eo propor= tio, reſpondeantq; uiciſſim ſingula membra, quoties ali= quid deficit, uel præter cæterorũ naturam augetur mon ſtrum eſt: ut cũ magnitudine corporis nimia, uel paruita te qs naſcitur, ut quos pumilios uocamus.* Idẽ *ſi ſupfluis membrorũ partibus, ut bicipites & trimani: uel deficiẽ= tibus aliquibus, ut qui unica tãtũ manu prodeunt, uel q̃ ſine capite: itemq; quibus ſuo loco membra non ſunt, ut qui*

qui oculos in pectore,uel in fronte,aures ſupra tempora habẽt.Hos partus prouenire Empedocles exiſtimauit,ex defectu uel augumento ſeminis:alij ob uerſam,uel ſpiritu interceptam matricem.Alia ſpecies eſt, quam Græci ἑτερομορφίαν uocãt,;cum mulier partũ producit,in animalis alicuius naturam deformatum, ut Minotaurus. Legitur & bellis ciuilibus Etruſcam mulierem ſerpentem peperiſſe: nati etiam traduntur caninis capitibus quidam,alij & aſininis auribus fuere et qui uagiẽtes ruderent.Traditum eſt,cum Thales in periandri armento ex equa natũ mõſtrum cõſpicatus eſſet,quod pectore tenus humanam effigiem referebat,cætera beſtiam: ſurridẽtem admonuiſſe,ne paſtoribus quibus uxores deeſſent, uteretur.Sed ulpianus fataliter,id eſt diuinæ uoluntatis, inclinante in id præſtituta ſerie,naſci huiuſmodi naturæ ludibria exiſtimauit:cui facile Aſtrologi cõſenſuri ſunt, ex quibus Alchabitius quoſdam gradus commemorat, in quibus ſi luna ſit,dum aliquis concipitur, monſtroſum naſci opinatus eſt:quod & ex Iulio Materno cognoſcere poſſumus. Accurſius in cogitationem mulieris cauſam refert,ſi dum iniretur de aliquo animali cogitauit.Nã et Hippocrates mulierem ſuſpitione adulterij laborantem,quod marito penitus diſsimilem filium procreaſſet,hac ratione liberauit,qđ in cubiculo picturam ea mulier habebat,cui ſimilẽ infantẽ pepererat:idq; Hieronymus in quæſtiõibus ſuper Geneſim refert. Quo argumento & Quintilianus matronã defendit, quæ Aethiopẽ enixa erat,cum eius coloris icunculam in thalamo haberet.Meminit etiã nõ abſimilis rei Auguſtinus libro de

bro de Ciuitate dei x. Vbi & Iacob Hebræi inuẽtum approbat,qui ut uerſicolorem gregem haberet, in canalibus uariegatas uirgas ponebat, ut tales fœtus progignerentur,quales erant uirgæ,quas potum ducta pecora contemplabantur,ut geneſeos cap. XL. *habetur. Quæ ratio ut quãdoq; uera ſit,*

derit,uel inæqualem[b],uiſu uel uagitu nouũ,nõ humanæ figuræ,ſed alterius ma-

frequentius tamen accidere uſu uidemus,ut legitimos patres filij referant,alioquin qui ex adulterio concipiuntur, maritis maxmie ſimiles eſſent, cum in huiuſmodi coitu ſollicitari de mariti aduẽtu mulierem uerisimile ſit,& tamen experientia cognitum eſt adulteris ſimiles eſſe adulterinos partus,quod & Plumbini dux patrum noſtrorum memoria re ipſa expertus eſt,is cum de ſe prægnantem concubinam crederet,inuitaſſetq; ad baptiſmi ſacra quàm plurimos primarios uiros,ea Aethiopem peperit,coquo ſuo ſimillimũ:quapropter ridiculo habitus dux,quæſtione ueritatem deprændit,cuius ſententiæ fuiſſe etiam Phocylidem Poëtam eius carmen indicat.

Οὐ γὰρ τίκτει παῖδας ὁμοίους μοιχικὰ λέκτρα.
Diſsimiles gignunt ſtuprata cubilia natos.

Sanè hoc ſciendũ,pro monſtro non haberi partum, qui aliquatenus ampliora mẽbra habet,ut qui ſenis ſunt digitis,uel tribus teſtibus,quos Græci τριόρχεις *uocãt:qualem fuiſſe Philelphũ ætatis ſuæ doctiſsimum,ſed eundem libidinis indomitæ,uulgò ferunt.* l.nõ ſunt.de ſtat.hom.

b ¶ VEL *qualem.* Ratio Latini *ſermonis argumento eſt,core*

eſt corruptum eſſe locũ, & inæqualem legendũ uidetur, & ſequalis dici poſſe, quem Græci ἄποιον appellãt, qua ſi ſine ulla qualitate dicas. Alij codices ſimpliciter, uel uiſu ſcriptum habent.

gis animalis, ꝗ hominis partũ, an qa enixa eſt, prodeſſe ei debeat? Et magis eſt, ut hæc quoq; parẽtibus ꝓſint: nec enĩ eſt quod eis imputetur, qui qualiter potuerunt, ſtatutis obtẽperauerunt: neq; id quod fataliter acceſſit. matri damnum iniungere debet.

IDEM LIB. V.
Lex CXXXVI.

GEneri appellatiõe & neptis, & proneptis, tam ex filio, quam ex filia editarum, cæterarũ'q; maritos cõtineri, manifeſtum eſt.

GENERI. *Generi appellatione hic traditur progeneros, & ſi qui ulteriores ſunt, contineri quod ex proprietate ſermonis eſſe Bartolus credidit, at alij cõtra.* [l. gallus. §. inſtituens.] *Ipſe ex interpretatione eſſe non ambigo, cui tamen interpretationi larga uocabuli ſignificatio, nec omnino impropria accedit: & ideo in quacunq; materia hoc procedere, niſi rationis diuerſitas aliqua reddatur, qua aliud in genero aliud in progenero ſtatui debere appareat. Præpoſitio enim pro, in compoſitione uarie accipitur, quãdoq; ut ordinem quẽdã deſignet, qui porrò, procul'ue ſit: ut ſi pronepotẽ proauũ, progenerũ, proſocerũ dicamus, quod in gradu diſtãtior nepos, auus, gener, ſocer ſit. Quãdoq; ut improprietatẽ oſtendamus. eũq; qui loco alicuius habetur: ut cũ dicimus, protutorẽ, prore=*

proregem, proconſulem. Quandoq; ut extra ordinē rem geſtam denotemus, unde Proprætor dicitur, non ſimpliciter qui loco prætoris eſt, ſed quilibet extraordinaria prætura inſignis. l.j.ſupra de eo q pro tut.

TBRENIXA. *Prcurabant ueteres* Romani, *quantum poterāt, ut filijs ciuitas repleretur, multaq; fœcundis mulieribus præmia conſtituebant.* Hinc *cautū* Ter*tulliano S.conſulto, ut q̃ mulier ingenua tres liberos enixa eſſet*[a]*, filio defuncto ſuccederet: traditq;* Gellius *profuiſſe hoc matribus, etiam ſi filij ſtatim deceſſiſſent.* Lucius *quoq;* Columella *moris antiquorum fuiſſe autor eſt, ut ancillis quæ tres liberos peperiſſent uacationem, quæ plures libertatē cōcederent.* Vnde *forte illa cōditio in iure emanauit.* Arethuſa *ſi tres pepererit, libera eſto*[b]. Apud Euſebiū *quoq; proditū eſt, matronis quæ filios progenuiſſent, lecticarum uſum, margaritarumq; permiſſum, cū alijs eſſet lege adēptus.* Opinor *& hac de re a'iquid lege Papia Popæa fuiſſe cōſtitutū: quapropter* Trāquillus *teſtatur, cū eius legis claudius uacationē certis ex cauſis permiſiſſet, Latinæ cōditionis uiris ius Quiritium cōceßiſſe, fœminis uero ius quatuor liberorum.* Quod *enim* Romanæ *mulieri priuilegiū ex tribus filijs cōpetebat,* Libertinæ, *uel Latinæ cōditionis, ex quatuor dabatur: cuius rei in S.conſulto Tertulliano exemplum ſumi poteſt.* Hodie *tamen &* Honorij *&* Iuſtiniani *conſtitutio*

PAVL. LIB. II. AD LEG. IVL.

Lex CXXXVII.

TEr enixa uidetur etiã, q ter geminos peperit.

a §.j.inſtit. ad S.C.Tertul.

b l.arethuſa. de ſtat. ho.

ſtitutionibus[c] *, extincta huiuſmodi priuilegia ſunt: nihiloq; differre à fœcunditate uirginitatem uoluerũt: quod Græcus autor* Procopius *admodum improbat, cauſamq; euerſionis* Rom. Imperij *inde ortã arbitratur, quod cum homines propagationi prolis nõ cõſulerent, infrequẽtiores factæ ciuitates, à barbarorum ingẽtibus exercitibus ſe tueri nequiuerint.* Igitur *oſtendit hic* Iuriſconſultus*, ter enixam mulierem dici, etiam quæ uno partu tres edidit, nihilq; refert diuerſis tẽporibus, an uno utero tres pepererit: cum enim nõ eodem nixu plures infantes naſcãtur, ſed unus poſt alium, proprietas uerbi hanc interpretationem neceſſario recipit.* Qua *ratione ſumi hinc argumẽtũ poteſt, ſi ei qui tribus uulneribus aliquẽ affecerit certa pœna ex lege cõſtituta ſit, qui cũ tridente ſeu trifixili telo uulnerauerit, teneri*[d] *: ut nihil referat, an diuerſis temporibus, an eodem nixu, tres plagas incuſſerit: quod utiq; crebrius receptum eſt, præterq̃ cũ uerba legis actũ percutientis reſpiciunt: ut ſi ita concepta ſint,* Si *quis ter aliquem uulnerauerit, uel ſi quis telum cõtorſerit, itemq; ſi quis in cuiuſq; crura ſagittas iecerit.*

c l.j.&.ij.C. de iur.deli.

d Bar.l.fin.ſupra arb. fur. cæſ.

IDEM LIB. IIII.

Lex CXXXVIII.

HAereditatis appellatione, bonorum quoq; poſſeſſio continetur.

HAEREDITATIS. *Bonorum poſſeßio pro iure ipſo hæreditario accipitur, quod cũ* Prætoris *decreto acquiritur: ut tametſi res ipſas hæreditarias poſſideamus, bonorum tamen poſſeßionem, id eſt ius ipſum à iudice impetrare nobis neceſſarium ſit: nihilq; ea ab hæredi-*

hæreditate differt,niſi quod ſolo animo hæreditas aditur, bonorum poſſeßio,ut acquiſita uideatur,ius dicentis officium requirit.Qui ergo bonorum poſſeßionem agnouit, hæreditatem habere,uel pro hærede gerere,etiã proprie dicetur[a] *Sed an bonorum poſſeſſor proprie hæres appellabitur*[b]? *Et loco hæredis eſſe traditum eſt: quo fit, ut proprie hæres non ſit*[c]*,nam & prætor hæredem ipſe facere nõ poteſt,ſed cũ omnino hæredi ſubrogatus ſit,quælibet diſpoſitio de hærede uerba faciens, eũ quoq; comprændet*[d]*,Quod opinor obſeruãdũ,etiã ſi materia odioſa pœnaliſq; ſit*[e]*,quãuis quidã aliter ſentiãt eo potißimũ argumento,quod in huiuſmodi materia nec pater,qui iure peculij caſtrenſia filij occupat*[f]*,nec fideicõmiſſarius pro hæredibus habentur*[g]*.Sed illi quo ad effectum ſolum hæredibus æquiparantur,bonorum poſſeſſor etiam quo ad nomen.*

a l.puberẽ.C. de iur.delit.
b l.j.ſupra de bo.poſ.
c §.quos autẽ. inſt.de bon. poſ.
d l.in cõdit.§. ſi patronus. de cond.
e Soci.l.j.ij. no.de uulg.
f l.pap.§.j.de inoff.
g l.ſi ante.l. ſeq.ad Sill.

VLP. LIB. VII.

Lex CXXXIX.

AEdificia Romæ fieri, etiam ea uidentur, quæ in continẽtibus Romæ ædi

AEDIFICIA. *Cum populo* Rom.*aduerſus Antoniũ in* Mutinæ *obſidione belligeranti pecuniæ deeſſent,ſcribit* Dion,*Senatorij ordinis uiris indictũ,ut quatuor obolos ſoluerẽt,in ſingulas quaſq; tegulas ædificiorum quæ* Romæ *incolerẽt:idem a triumuiris cõpulſos ciues ait,ut ædificiorũ quæ* Romæ *habebãt, penſiones penderẽt:quod munus* Colonariũ *appellari* M. Cicerone *ad* Atticũ *epiſt.lib.*XIII.*&* C.Cæſare *bellorum ciuiliũ cõmentario* III. *ipſe arbitror,cuius uocis etiã in authen-*

ticis[a] mentio habetur, tametſi & Colũniariũ legi poßit. Igitur potuit dubitari, quæ intelligãtur ædificia Romæ eſſe: & hic traditur, etiam quæ extra muros in continentibus urbis fiunt, contineri: Roma enim mœnibus non terminatur, ſed continentibus ædificijs. Accurſius caſum in lege fingit. Si conſtitutum eſſet, ut qui ædificium Romæ feciſſet, ciuis Romanus haberetur. Addit Bart. talem uere & proprie ciuem eſſe, quoniam quoties lex ea confert quæ ſolius iuris ciuilis ſunt, proprie confert, non per fictionem: unde conſequẽs eſt, ut etiam in odioſis huiuſmodi receptitius pro ciue exiſtimetur[b]. Ipſe in ea quoq; ſpecie interpretationem hanc intellexerim, cum cautum eſt, ut edificia Romæ ultra certam altitudinem non erigantur[c], uel non deſtruantur, & ſi qua ſimilia: intelligentur enim Romæ eſſe, & quæ in ſuburbijs ſunt. Sanè quod ad ædificantium inſtructionem attinet, Græcum elegans extat carmen.

ficijs fiunt. ¶ Perfeciſſe ædificium is uidetur, qui ita cõſummauit, ut iam in uſu eſſe poſſit.

a §. quidam. in auth. de non alt.

b l. cũ ex oratione. C. de exc. tut. ubi Bal.

c l. j. & ij. C. de æd. pri.

Σώματα πολλὰ τρέφειν καὶ δώματα πόλλ᾽ ἀνεγείρειν
Ἀτραπὸς εἰς πενίην ἐστὶν ἑτοιμοτάτη.

Aedificare domos, multorũ & paſcere uẽtres,
Pauperiẽ in miſerã prõpta frequẽsq; uia eſt.

¶ §. PERFECISSE. Perfectum dicitur, cui nihil addi uel minui, ſalua integritate, poteſt[d]: idq; proprie. Quãdoq; tamen ex ſubiecta materia aliter iudicamus, & perfectum ædificiũ interpretamur, quod in tali uſu eſſe poteſt, qualem paterfamiliâs deſtinauit, ſicq; Vlpiani uerba hic

d l. iuriſperitos. de exc. tut.

hic accipienda ſunt, alioquin quodlibet imperfectũ ædificium, aliquo in uſu eſſe poteſt. Scribit M. Vitruuius *architectonices lib.x.* Epheſi *antiquam legem fuiſſe,* Architectus *cum publicum opus curandum recipit, polliceatur quanto ſumptu ſit futurum ædificio perfecto, ſi quod profeſſus eſt, omne impenſum fuerit & ultra quartã eius partem etiam aliquid, quod præterea excurrerit de ſuo ſuppleat: quomodo hic accipiemus perfectum ædificium? an ſimpliciter, ut* Vlpianus *hic ait?* Minime *uero.* Sed *perfectum intelligemus, cum factum eſt illud, quod fieri inter partes conuenit: ante enim quàm res conſummationẽ acceperit, factum non dicitur, quæ ſi acceſſerit, nõ ſolum factum, ſed etiã perfectum dicetur.* Sed *finge, cõcedit lex uolenti laute ædificare, ut uicinũ ad proximæ rei uenditionem cogere poßit, an eum quoque adiuuabit, qui lautũ ædificium perfecit, ſed addere illi aliquid deſiderat, puta hortũ ampliare, uel impluuium?* Qua *in re cum ego impeterer, negabam adiuuari: cum enim ornatus urbis ratione ita conſtitutum eſſet, & quo ciues ad expoliendа ædificia incitarẽtur, in eo qui iam perfeciſſet, hæc ratio locũ non habebat: nam incitãdus nõ erat qui iam perfeciſſet, nec uolebat ædificare qui iam ædificaſſet: quandoquidem & modica illa ampliatio ciuitati ipſa ornamẽto nõ erat, ſed ædificiũ quod ſatis iam perfectum fuerat: reſtringendumq; interpretatione decretũ dicebam, quod nõ ſolum aduerſus legẽ ciuilem inductũ erat, ſed etiam ius gẽtium tollebat, quod lib.* Regum I I. *cap.* XXI. *habetur: nam &* Tranquillus *tradit,* Auguſtum Imp. *forũ feciſſe*

anguſtius,cũ poſſeßoribus proximas domos extorquere auſus nõ fuiſſet:aiebãtq; optimi principis Auguſti exem plũ imitandũ,nõ cuiusuis alterius,qui eius decreti autor fuiſſet.Verũ cum non tam iuri meo q̃ iudicibus diffiderem,tranſegi:ut uerißimum ſit illud Heſiodi.

Μὴ δ' βοῦς ἀπόλοιτ'
εἰμὴ Γείτων κακὸς εἴη.

Quod ut L. Columella ait, non ſolum de boue dicitur,ſed etiã de omnibus partibus rei fami liaris,adeò refert non habere malum uicinum.

PAVL. LIB. VI.
Lex CXL.

COepiſſe quis ĩtelligitur q̃ quis aliꝭ acquiſiuit.

COEPISSE. *Cum filio uel ſeruo aliquid relictum eſt,& præſtitum,quamuis eius rei dominium incon tinẽti in patrem uel dominum transferatur, nihilominus ipſe filius uel ſeruus cœpiſſe uidetur:qua in re potuit merito dubitari,cũ cepiſſe non uideatur,qui reſtituturus ſta tim eſt*[a]*.Sed hæc dißimilia ſunt,pater enim uel dominus ex iure ſubiecti ſibi hominis nituntur*[b]*, qui etiam potuit illud ius non agnoſcere*[c]*.Sed is cui quis reſtituere debet, proprio iure innititur,& ut ſibi reſtituatur actionẽ ha bet.Quãuis igitur effectum acquiſitionis attendamus,ut acquiſiuiſſe nõ uideatur,niſi is cui quæſitũ durat, tñ & filius ue! ſeruus acquiſiuiſſe uidentur,cũ tale ius ex eorũ perſona conſideretur,ſicut quod pater cum moritur acquirit,acquiſiuiſſe uidetur,quia illud in hæredẽ trãſmittendi ius habet*[d]*.Idem in eo qui incontinenti reſtituere nõ habet neceſſe,commoditas enim mediꝭ tẽporis non mo dici effectus eſt*[e]*. Et ex his decidi poteſt quæſtio,ſi lege municipali*

a l.aliud.ſupra eo.
b l.qui hoĩem. §.quidã.de ſolut.
c l. cũ proponas.C. de hæ re.inſt.
d Bar.l. fin. de cõ.l inſtit.
e l.ſulpitius. de iure dot.

municipali quicunq; aliquid iure contractus receperit domimo translato, teneatur Reipublicæ *uectigalis nomine decem pendere, qui recepit, ſed cõtractus deinde reſolutus eſt, an debeat?* Et extat *reſponſum, non debere*[f], *quoniam non uidetur receptum, quod receptum non durat*[g]. *Quod utiq; uerum eſt, cum recipientis ius extinctum eſt, alioquin ſi nõ extinctũ, ſed translatum proponatur, ex hoc reſponſo receptum uidetur.*

f Abb. conſ. 69. in. j.
g gl. c. nã &. extra eo.

VLP. LIB. VII. Lex CXLI.

ETiam ea mulier cũ moreretur creditur filium habere, quæ exciſo uentre edere poſſit: necnon etiam alio caſu mulier poteſt habere filium quem mortis tẽpore non habuit, ut puta eum qui ab hoſtib⁹ captus remeauit.

ETIAM. *Referuntur hic duo exempla, quibus mater cum moritur filium non habet, quẽ tamẽ poſt mortem habet.* Primum *eſt, cum ex fictione iuris habet, uere non habet: qui cũ exſecto uẽtre natus eſt, uere mortua matre naſcitur, ſed lex eum qui in utero eſt fingit uiuere. Secundum eſt, è cõuerſo cũ uere filium habet, ſed lex interpretatur non habere: ut quando filius ab hoſtibus captus eſt.* Et hinc *conſequẽs eſt, ſi mater aliquid ſibi filijsq;, quos cum morietur habebit, acquiſiuerit eos etiam cõtineri, qui cæſo utero naſcuntur*[a]*: quod ex proprietate uerborum nõ eſſe* Bal*dus ſentit*[b]*, ſed ex coniectura mentis, quæ in actu filijs ipſis fauorabili cum primis obſeruanda eſt: cui ego facile aſſentior.* Hincq; *ſit, ut is fratribus inſtitutis, à matre*

a l. ſi. C. de ſuis & leg.
b l. cũ mat. C. de inoff. teſt.

 præte-

præteritus,pro inſtituto habeatur,at extraneis inſtitutis querelam inofficioſi teſtamenti habeat[c]. *Generaliter enim proditum eſt,quæcunque cæteris filijs indulgeantur,huic quoq; cæſari competere*[d].

c l.poſthumus. ſupra de inoff.teſt.

d l.qđ dicitur de lib.& poſth.

TRIPLICI. a ¶*Explicat hic Iuriſconſultus triplicẽ cõiunctionis ſpeciem, proſequiturq́; exempla cõiunctorum re & uerbis:quoniã cognito quod mixtum eſt, ſimplicium natura cognoſcitur,demum exemplum affert,quo ex tribus cohæredibus duo re coniũguntur,tertius nullo modo*

PAVL. LIB. VI. AD L. IVL. ET PAP. Lex CXLII.

TRiplici[a] modo intelligi cõiunctio põt:aut enim re per ſe coniunctio contin.

Sciendum itaque,coniunctos uerbis dici,qui una ſtructura in eiuſdẽ rei partibus coniungũtur: ut ſi ita dixerim. Titio fundum Seianũ lego,Seio eundem fundũ æquis portionibus:nam ſi Titius & Seius à diuerſo uerbo regerentur,dubium non eſſet cõiunctos nõ uideri : idem ſi reſpectu diuerſarum rerũ coniungerentur , ut ſi dictum eſſet, Titio fundũ & Seio centum lego[a] *:licet enim uerbis copulẽtur,quia tamẽ nõ ad eiuſdem rei certas partes uocantur,huiuſmodi cõiunctio modici effectus eſt. Quod ſi ad eandẽ rem,nõ diuiſam,ſed ſolidã à principio coniunctim aliqui uocẽtur,etiã re coniuncti dicuntur: ut in propoſito caſu,ſi dictum ſit,Titio & Seio fundũ Seianũ lego:uidetur enim quilibet ad integrũ fundum uocat⁹,unde per cõcurſum partes ſibi faciunt,& altero excluſo, alter totum habet:nõ quia collegæ portio ſibi accreſcat,ſed iure*

a l.huiuſmodi §.quibus.de leg.1.

proprio

proprio:quia cum à principio ſolidũ uideatur ſibi legatũ,collega nõ concurrẽte portio decreſcere non debet. In *hac coniunctione,qui re & uerbis cõnexus eſt*[b], *cæteris præfertur:duplex enim uinculum fortius alligat.* At qui *uerbis tantum iũgitur,eum excludit,qui ſolum re coniũctus eſt:cũ enim uerbis cõiuncti ad eandem rem,licet certis portionib9,uocati ſint,portionũ illarũ à teſtatore mẽtio facta uidetur,reſpectu cõiunctorum inter ſe, qui unũ corpus cẽſentur:unde ſi eorũ aliquis excluditur,perinde cæteri admittũtur,ac ſi quo ad eum partiũ mẽtio nulla fuiſſet facta:cõiunctiq; illi non uerbis ſolum,ſed & re forent*[c]*:quapropter qui re ſolum cõiungitur,ab eis excluditur*[d]. *Quæ interpretatio quandoque ex alijs cõiecturis ceſſat:& re coniunctus æqualiter cum coniuncto uerbis ſuccedit,ueluti cum apparet re coniunctũ à teſtatore cæteris prædilectũ eſſe,ut ſi quis ita ſcripſit*[e], *Titius hæres eſto,Caius & Mæuius ex æquis partibus hæredes ſunto.* In *hoc enim exemplo,cum primum ſolidũ* Titio *datum ſit,cũ Caius & Mæuius uerbis coniuncti nominarentur, nõ uidetur fuiſſe mens teſtatoris, in deficientis portione eũ penitus excludi interpretamurq; intẽtionis eius fuiſſe ſingulos ſeparatim inſtituere, ſed ut celerius ſcriberet, duos poſtremos cõiunxiſſe quod & Salic.probat*[f]. Ideq; *ſi ſcriptũ ſit,Mæuio fundi partem dimidiam,* Seio *partẽ dimidiam lego,eũdem fundũ* Titio *lego:quamuis enim* Ti*tius re cõiunctus ſolum ſit,tamẽ in Seij deficientis parte cum Mæuio,qui uerbis coniungitur,ſuccedet:nõ enim minus eo dilectus uidetur,qui ultimo loco ad ſolidum uocatus eſt,cum Mæuius ſolum ad dimidiam admitteretur.*

b l.re cõiuncti de leg.iij.

c l.j.§.hæc ita. C.de cad. tol.

d l.plane.in pri.de le.j.

e l.ſi ita quis. de hære. inſti.

f l.mæuio. de leg.ij.

b ¶ NEC *dubium. Potuit tamen dubitari, quoniam qui uerbis coniunguntur, ab initio ſibi partes faciũt, qui re, per concurſum: unde tanꝙ qualitates hæ inuicem aduerſarentur, nõ uidebuntur poſſe iungi: quod falſum eſt, ut enim quis uerbis coniungatur, ſatis eſt ſi nominum complexu copulatus ſit.*

c ¶ VENIANT. *Atqui cũ ſine partibus inſtituti in hoc exẽplo proponãtur, portio uacans etiam Sempronio accreſcere deberet, ex Seruij ſentẽtia: qui quã tũ ad ius accreſcẽdi nõ eſſe cõiunctos ait*[g]*, qui ſine partibus inſtituuntur, ſed intelligẽdus eſt Seruius, in his hæredibus qui ſeparatim inſtituti ſunt, cũ enim partes expreſſæ nõ ſint, cõiuncti re non uidentur: ſed quoties uerbis iuncti ſunt, nõ eſt dubium ius accreſcendi uiciſſim eſſe*[h].

g l.tẽ.§.j.de hære.inſti.

h l.hæredes.ſupra de hær. inſt.

d ¶ VIDEANTUR. *Confutatur hinc aliquorum ſententia*

git: aut re & uerbis, aut uerbis tm̃: nec dubiũ eſt[b], quin cõiuncti ſint, quos & nominũ & rei cõplexus iũgit: ueluti, Titius & Mæuius ex parte dimidia hæredes ſunto: uel ita, Titius Mæuiusꝗ hæredes ſunto: uel ita, Titiꝰ cũ Mæuio ex parte dimidia hæredes ſũto. uideamus autem, ne etiam ſi hos articulos detrahas, &, ꝗ, cũ interdũ tñ cõiũctos accipi oporteat: ueluti, L. Titius P. Mæuius hæredes ſunto ex parte dimidia: uel ita, P Mæuiꝰ L. Titius hæredes ſunto, Sempronius ex parte dimidia hæres eſto: ut & Titius & Mæuius ueniant[c] in partẽ dimidiam, & re & uerbis coniuncti uideantur[d]. L. Ti-

qui exi

qui exiſtimauerũt, ſi teſtator Titio & Seio leget fundũ, non eſſe re coniunctos, quia per copulã ab initio uidetur in uiriles portiones facta diſtributio[i]*: quod ſi uerũ eſſet, Mæuius hic nõ cõiungeretur re Titio, unde merito eorũ opinio recepta nõ eſt: nam & copula ex propria natura ſolũ coniungit, licet tacite & per interpretationẽ diſtribuere uiriliter cenſeatur. Sed tacitus hic intellectus ĩ cõiunctionis materia nullius cõſiderationis eſt*[k]*:* i l.j.C. ſi plu. un.

tius ex parte dimidia hæres eſto: Seius ex parte qua[e] L. Titiũ hæredẽ ĩſtitui, eſto: Sẽpronius ex parte dimidia hæres eſto. Iulianus poſ

k Bal. l. ſi fortid. C. de leg.

quippe hoc in ea potiſſimũ attẽdimus, an expreſſe eadẽ ſtructura plures uocentur, an id minus: arbitror tamẽ in his quæ põdere, numero, mẽſura'ue cõſiſtũt prædicto caſu cõiunctionẽ nullã re fieri[l]*, cũ enim diuiſio abſq; creditorũ alio facto in eis protinus fiat, non uidetur ſolidũ ab initio unicuiq; datum, ſed uiriles ſolum portiones.* l l. ſi mihi. de uerb. obl.

e ¶ EX PARTE *qua. Videretur his uerbis partem Titij omnem adimi, & Seio dari: ſicut cũ dicimus, quod Titio legaui, id Seio do*[m]*: ſed in legato aliud eſſe quidã reſponderũt: qđ pleriq; reprobãt*[n]*, nõ enim differre hac in re legata ab hæreditate: unde cõmuniter tradũt, in propoſito caſu nõ omne legatũ transferri: ſed Titiũ Seiumq; cõiungi*[o]*, quod mihi à Iuriſconſulti mẽte abeſſe uidetur, igitur forma uerborum conſideranda eſt: ſi enim dixero, in qua parte Titiũ inſtitui: in ea Seiũ inſtituo, uerba trãslationẽ non inferunt, cum abſurdũ non ſit in eadẽ parte duos inſtitutos eſſe: at ſi dixero, qđ Titio legaui, id Seio*

m l. ſicut. de adi. leg.
n Bar. l. re coniũcti. ij. oppo.
o in d. l. ſicut.

T 5 *do, in*

do,in perſona Titij adẽptio neceſſario infertur:nõ enim dari potuit Seio,niſi Titio auferatur[p]*:ut enim nouũ nõ eſt,eandẽ rẽ pluribus legari,qui per concurſum ſibi partes faciant,ita quod uni legatũ eſt,alteri dari non poteſt, niſi illi adimatur:quoniã ſi per concurſum admitteretur, non haberet ſecundus quod primo legatũ eſt, ſed partem,quod cõtra teſtatoris uerba induceretur.*

p l.mæuio. de leg.iij.

ſe dubitari ait,an tres ſemiſſes[f] ſint facti,an titius in eũdem ſemiſſem cũ C.Seio inſtitutus eſt,ſed eo[g] quod Sẽpronius quoq; ex parte dimidia ſcriptus eſt,ueriſsimi lius eſſe, in eũdẽ ſemiſſem duos coactos,& cõiũctim[h] hæredes ſcriptos eſſe.

f ¶SEMISSES.*Et cauſa dubitationis ex relatiuo erat,ſi enim ad quãtitatem ſimpliciter referretur,tres ſemiſſes faciendi erant, ſed magis eſt ut ad eãdẽ ſpeciẽ trahatur,ideoq; cẽſeatur uterq; in unũ ſemiſſem coactus,ſintq; re cõiuncti:addũt aliqui etiã uerbis cõiunctos uideri,tantamq; relationis emphaſim eſſe,ut quãuis duæ ſint orationes,una uideatur: quæ ſententia recepta non eſt.*

g ¶SED EO.*Quid ſi hæc ratio ceſſaret,ut quia Sẽpronius ex triẽte ſolũ inſtitutus eſſet?Et putarim in eundẽ ſemiſſem Seiũ nihilomin⁹ admitti*[q]*:nec enĩ hac ſe rõne Iulianus tuetur,ſed ꝓpter naturã relationis.Quid ſi etiã Titius ĩ triẽte ĩſtitutus eſſet?& hoc caſu forte à natura relationis recederemus,tũ ut oẽs hæredes eſſent æquales, tũ ne uideretur teſtator de pte ſolũ hæreditatis ꝓuidiſſe.*

q l.Iul.quocp. de hær.inſti.

h ¶CONIVNCTIM. Re *tantũ,ut creberrima ſe habet*

habet ſentētia: tametſi Iuſtinianus huiuſmodi, qui ſolum re coniunguntur diſiunctos ſemper appellet[r]. r l.j.C.de cad. tol.

ID APVD. *Qui actionē habet rem habere uidetur: hincq́; eſt, quod actiones quæ ad mobilia cōpetunt, inter res mobiles cōputantur*[a]. *Procedit autem hæc regula nō ex ueritate, ſed ex interpretatiōe legis*[b]*: alioquin minus eſt actionē habere quàm rē, quod propter litium anfractus introductum eſt*[c]. *Hinc eſt quod in odioſis uel correctorijs ſupra diximus regulam hanc nō obſeruari, qđ etiam dicendū eſt, cū de reſciſsione contractus agitur. Quapropter cū tranſactionē ex eo reſcindimus, quia in dimidia iuſti pretij parte erratū ſit*[d]*, iuſtū pretiū non intelligemus, quod actione etiam legitima petitum eſt, ſed quod ex dubio euētu colligi poteſt. Inde etiam eſt, quod poſſeſſor in cenſum rem ipſam deferre debet*[e]*, non qui interim actione aduerſus eum experitur: prodeſtq́; huiuſmodi poſſeſsio, ne ſatiſdare quis ex edicto compellatur*[f].

a gloſ.l.j.C. ſi aduer.trāſ.

b l.minus. infra tit.j.

c l.labeo.§. fi. ſupra eod.

d Bart.l. ſi q̄s cū aliter. ſupra de uerb. obli.

e l.forma.§. ſi eū.de cenſ.

f l.pe.§.pe.qui ſat.cog.

VLP. LIB. IX

Lex CXLIII.

ID apud ſe quis habere uidetur, de quo habet actionem: habetur enim quod peti poteſt.

PAVL. LIB. X. AD LEG. IVL. PAP.

Lex CXLIIII.

MAſurius ſcribit libro Memoralium, pellicē apud antiquos eam habitam, quæ cū uxor nō eſſet, cum aliquo tamē uiuebat: quam nunc uero nomine

MASVRIVS. *Explicat Iuriſcōſultus pellicis ſignificationem*

ficationẽ,oſtenditq́; ex Maſurij Sabini ſentẽtia eo nomine accipi,quæ citra matrimoniũ cũ aliquo cõſueſcat, domiq́; retineatur,ſubijcitq́; uulgò ſic accipi:quæ cũ eo ſe miſceat,cui ſit uxor.Sed priorẽ interpretationem nobiliſsimi Grãmaticorum Valla & Perotus non recipiunt quoniam latine à uiris dici nõ arbitrãtur, hæc eſt pellex mea, ſed ab uxoribus potius. Hinc Philomela apud Ouid. in Metamorphoſ. ſe pellicem ſororis dicit, & apud Senecam Tragicum Iuno ſe cedere pellicibus ait, ut manifeſte appareat, pellicem non dici niſi uxoris re=

amicam,paulo honeſtiore cõcubinã appellari.C. Flaccus in libro de iure Papyriano ſcribit: pellicẽ nunc uulgo uocari:quæ cum eo, cui vxor ſit,corp⁹ miſceat, quoſdam eam quæ uxoris loco ſine nuptijs in domo ſit, quam Græci παλλάκην uocant.

ſpectu,ſorteq́; à pellendo,qđ maritos ad expellendas uxores cõpellat:q̃ ſi apud aliquos autores aliter legatur ut apud Plin.Curtium.Tranq.corruptos codices uitio librariorũ contendunt: & non pellices,ſed pallacas, quæ Græca uox eſt,legẽdum autumant.Verũ penes me antiquior eſt Maſurij autoritas,quẽ & in Satyra Perſius celebrat,& apud Græcos Athenæus:nam & Nonius Marcellus pellicem eſſe,quam Græci παλλάκην *uocant,cum Iuriſconſulto opinatur,ut merito eiuſdẽ ſignificationis utraq; uox ſit.Sed & Martialis Ponticum deludit, pellice læua utentẽ:quẽ locũ ne corruptũ credamus ratio carminis manifeſto argumẽto eſt:qui,ſi Vallæ ſnĩa probare=*

tur,

tur, nimis dura & barbara trãslatione uſus eſſet. Satius ergo Iuriſcõſulti eſt expoſitionẽ ſequi, & utranq; interpretationẽ defendere. Quod aũt uero nomine amicã, paulò honeſtiore cõcubinã appellari hic traditur, Accurſi⁹ nõ probat, ut honeſtius nomẽ cõcubinæ cẽſeatur, q̃ amicæ, & ideo nõ reſpectu amicæ ſed pellicis cõparationẽ fieri exiſtimat: quæ interpretatio cum ſermonis ipſius ductu nõ admodũ cõuenit. Igitur ſciendũ, apud ueteres cõcubinæ nomẽ inhoneſtũ non fuiſſe, ſolumq; ſic appellatas, quæ extra legis pœnã, & ſine metu criminis haberẽtur: at amicæ nomen, etiam quaſcũq; meretrices cõtinebat, quod ex Terẽtio Plautoq; uarijs in locis conſtat: idq; Græcorũ exemplo, q̃ ἑταίρας id eſt amicas, quæcũq; ſcortilla uocãt, etiã ignobilia. Hinc Ariſtophanes in Pluto, καὶ τάς γ' ἑταίρας φάσι τᾶς κορίνθιας, & quæ ſequũtur. Inſtitutas autẽ publicitus meretrices à Solone Philemõ eſt autor, ut ea Venere cõtenti iuuenes, à pudicis ſolicitandis abſtinerẽt, Sanè meretricẽ nõ eſſe q̃ cũ uno aut altero, etiã pecunia accepta, ſe cõmiſcet, dubiũ nõ eſt: ſed eã q̃ palã & pluribus ſe proſtituit, ſolamq; huiuſmodi de uicinia poſſe expelli exiſtimauerim, ne probis mulieribus malo ſit exemplo.

VLP. LIB. X.

Lex CXLV.

Virilis appellatione, interdum etiam totã hæreditatem contineri dicendum eſt.

VIRILIS. *Virilis portio pro æquali intelligitur, unde ſi Titium & Seium in uiriles partes inſtituero[a], æqualiter admittẽtur. Sed finge Titium hæredẽ eſſe* [a] l. uirilis. de leg. præſt.

non

non poſſe,an totũ Seius habebit[b]*?Et hic probatur ha=biturum.& hoc caſu dictio illa uirilis,naturã ſuam non ſeruabit,quod & ſupra de dictione reſiduum tractaui=mus*[c]*.Et ex hoc reſponſo ſunt qui conſequentẽ quæſtio=nem decidant.Filia hærede inſtituta uetuerat*[d]*quis ædifi ciũ de nomine ſuo exi=re,ſed ad uernas quos nominauerat pertinere iuſſerat,defuncta hære de & legatarijs,cũ uer narũ unus ſupereſſet,re*

TERENTIVS CLEMENS LIB. II.

Lex CXLVI.

SOceri & ſocrus appella*

ſpõdit Scæuola ei uirilem partem præſtandam, Interpretatur Accurſius,pro uirili portione omne fideicõmiſſum comprændi,atq; ita à cæteris traditum eſt.Sed negari nõ poteſt,quin expoſitio hæc impropria ſit,nec uerbis Iu=riſconſulti quadrans,unde ego proprie de uirili portio=ne intelligo,& cum ex ordine contextus appareat prius hæredem deceßiße quam legatarios,ſtatim ab eius mor=te ipſo iure uirilis portio translata eſt, unde quamuis alij deceſſerint,ſuperſtiti ſola ſua pars remanet, quoniã cæteri collegatarij legatum ſuum ad hæredem tranſ=mittunt,nõ enim ipſi quicquã reſtituere grauati fuerãt, ſed filia:& licet prohibitio ne de nomine ſuo exiret,uim aliquam fideicõmißi habere uideatur,quia tamen nomi=nauerat quibus legatũ reſtitui uellet,ſatis eſt ipſis ſemel acquiſitum fuiſſe:quæ deciſio in fideicõmißo uniuerſali non procederet,cum illud neceſſe ſit agnoſci,nec ipſo iure quæratur[e]*.*

SOCERI.*Cũ ſupra explicuerimus, an appellatione generi*

b l.ij.C.de hę re.inſti.

c l.põt. ſupra eo.

d l.pater.§.fi-liam.de leg. iij.

e Bar.l.j.de le g.j.

generi & nurus,progener & pronurus contineatur[a], *conſequens eſt idem in ſocero dicendũ,correlatiua enim ſunt,nec absq; altero alterum eſſe poteſt.Illud hic tãtũmodo admonendus eſt lector, ſicut ſoceri nomine ſocer magnus cõtinetur, ita dicendum de patruo,ut de eo lex uerba faciens etiam patruum magnũ cõpræhendat.In quo articulo magna eſt controuerſia,ui deturq; crebrius recipi*[b]*,ut in materia fauorabili cõprændatur, in ſtricta uero uel aliàs odioſa non comprændatur:in quam ſentẽtiam & ipſe accedo.Quãdo quidem in fauorabilibus cũ amplior fiat interpretatio, ueriſimile eſt de utroq; patruo actum,nec nouum eſt aliquam dictionem duplici de ſpecie intelligi*[c]. *Sanè ſocer à Græco ſermone deducitur* ἑκυρὸς, *ſicut ſocrus* ἑκυρὰ, *ut Modeſtinus ſcribit*[d]*:quo exemplo & aliqui ex antiquis ſoceram pronunciauerunt,non ſocrum.*

tione,auũ quoq; & auiam uxoris uel mariti contineri reſpondi.

IDEM LIB. III. AD EDICTVM.

Lex CXLVII.

QVi in continentibus vrbis nati ſunt, Romæ nati intelliguntur.

QVI IN *continentibus.Continentia pro ſuburbijs accipiuntur*[e]*,qđ cũ ipſa urbe ſe teneãt,cõtiguaq; ſint:qui ergo in his naſcitur,*Romæ *natus dicitur.* Q*uid ſi in uico aliquo qui urbi* Romanæ *reſpondeat*[f]*?* Et li*cet is patriã* Romam *habeat,nõ tamen* Romæ *natus intelligitur.*Q*uid itẽ ſi lex eũ qui romæ natus nõ ſit à dignitatibus excludat,an is cuius mater extra domicilium peregre*

a l.nurus.l.generi.
b l.j.C.de ſucc.edi.
c l.in lege.locati.
d l.iiij.de gra.
e l.ij.ſupra eo.
f l.q ex uico.ad mun.

peregre peperit, recipiendus ſit? Et certum eſt uerbis le-
g Pe.Cy.l.huiuſm.§.legatũ. de leg.j. gis eũ excludi, licet ex interpretatione aliud forte ſit[g]: in
eo enim loco is eſſe intelligitur, in quo domiciliũ conſti-
h l.pleriq;. de ritu.nup. tuit, & nõ receßiſſe uidetur qui animũ reuertẽdi habet[h].
Quid ſi lex non de nato ſed de oriundo loquatur? Et uul-
go traditum eſt, oriun-
i c.j. de uſur. in 6. dum eſſe[i], qui ipſe na-
tus eſt, uel qui inde ori-
ginem duxit: puta quia
pater uel eius maiores
ex eo loco antiquitus
prognati ſunt. Sed pe-
ritiores oriundum non
eſſe qui ipſe natus ſit
exiſtimãt, ſed qui genus
duxit. Sic T. Liuius: Na-
ti, inquit, Carthagine,
oriundi à Syracuſis.

CAIVS. LIB. VIII. AD L. IVL. PAP.

Lex CXLVIII.

NOn eſt ſine liberis, cui uel unus fili9 una'ue filia eſt: hæc enim enũciatio habet liberos, non habet liberos, ſemp plurali numero profertur, ſicut & pugillares, & codicilli.

NON eſt ſine liberis. Hæc dictio liberi, etiam de uni-
co filio dicitur. Solet enim latine loquẽtibus plurali
numero proferri, ſicut pugillares, & codicilli: quãuis
quandoq; etiam ſingulariter liberum dicamus: & ut Iu-
ſtinianum omittã, cuius autoritas, quantũ ad rem latinã
k l.ius autẽ. de pact. attinet, non multũ pollet: Modeſtinus[k], Non poteſt, in-
quit, quis nolle ſuum liberum eſſe. Vlpianus quoque[l], Lo-
l l. nemo prædo. infra d.j. cupletior non eſt factus qui liberũ acquiſiuit. Addit Val-
la ſe eandem uocem apud Quintilianum obſeruaſſe. Pu-
gillares quoque (ſunt hi libelli uel tabulæ ceratæ, in qui-
bus ſcribebant, quos Græci, ut opinor, ἐγχειρίδια uocãt)
ſingula-

*ſingulari numero reperiuntur,ut apud Auſonium:*Bipa *tens pugillar expedi.*Quod *& de Codicillis frequentius inuenitur:ſed tamen qui caſtigatius loquūtur,Caij ſentē= tiam hic approbāt,ut dubium non ſit,qui cum unico fi= lio filia'ue decedat,ſine liberis nō decedere.*Sed *hoc am= plius cōſtitutum eſt,cōditionem ſi quis ſine liberis deceſ ſerit,relicto nepote ex filia,deficere* [m]*:receptumq́; eſt idem eſſe ſi additū eſſet,ſine liberis ex ſe natis:quoniam per continuationē ſanguinis,nepos uel neptis ſatis dici= tur ex auito corpore naſci,ut* Bal.*&* Corn.*exiſtimarūt, licet reclamēt aliqui* [n] .Sed *quid ſi cōditio de filijs loqua tur? uidetur enim in eo caſu ſaltem duos requiri propter pluralem numerū.*Sed *in deſcendentibus dubiū non eſt, etiam unico filio extante ſubſtitutū excludi,idq́; cōiectu ra pietatis* [o] *,ne alienos ſuo ſanguini præpoſuiſſe teſtator uideatur.*Dubitari *igitur poteſt,cum cōditio illa extra= neo adiecta eſt,nā tunc etiā ratio Caij hic ceſſat.*Sed *ta= men unico nato deficere conditionē uerius eſt* [p] *,& rece ptius,ut ex præſumpta mēte pluralis numerus in ſingu= larem reſoluatur.*Sicut *in lege municipali,qua extanti= bus liberis,fœminæ excludantur:non enim eſt ratio,cur uno exiſtente,excludi nō debeant.*Quod *& in ea ſpecie proditum eſt,cū pontifex mihi ſacerdotium cōferri man dat,ſi pro alijs non ſcripſit:nam ut ſubmouear,uel pro uno ſcripſiſſe ſatis eſt:& ita pleriſq; huius reſponſi ar= gumento uiſum eſt* [q] .His *accedat,quod ex facto reſpōdit* Calderinus [r] *,cum hæredes ſi ſine liberis decederent ædi= culam conſtruere à teſtatore iuſſi eſſent,altero defuncto ſine liberis,non tamen alterum interim teneri,nec condi*

m l.j.C.de cō di.inſer.

n Guid . pap. q.353.

o l.cū auus.de cōd.& dem.

p Bald.d.l.j.

q Bald.Card. c.mādatum. de reſcrip.

r Cald.conſil. 42.de teſta.

tionem ſcindi. Sunt & id genus pleraq; quæ à recentioribus coacta legere eſt [s].

s Fely.c. oĩs. j.diſt.

N*AM quem. Argumentatur Iuriſconſultus per locũ à contrarijs, repugnant enim habere liberos, & nõ habere, ut altero conceſſo, alterũ neceſſarium ſit negari, quod genus argumenti ſemper cõcludit, niſi ex mẽte loquẽtis aliud colligatur: uerbi gratia, Hæc conditio, ſi Titius & Seius hæredes erũt, altero repudiante deficit: ergo iſta, Si Titius & Seius hæredes non erũt, hoc caſu euenit, et tamẽ his uerbis aliquis ſubſtitutus nõ admittitur* [a]*. Sed primus hæres ſolidũ habet, quod propter mentem teſtatoris eſt, qui uidetur primũ magis dilexiſſe, quam ſubſtitutum* [b]*. Sed dubitari poteſt, cũ pluribus ſubſtitutũ eſt, ſi ſine liberis legitime natis deceſſerint, an pupillo ſubſtitutũ uideatur, et uideri Bar. ſenſit, idq; uerius eſt* [c].

a l. quãuis. C. de impub.

b Imo. §. cum ita.

c in. l. cẽturio. §. col.

IDEM LIB. X. AD LEG. IVL. PAPIAM.

Lex CXLIX.

NAm quem ſine liberis eſſe dicere non poſſumus, hunc neceſſe eſt, vt dicamus liberos habere.

IDEM LIB. VII. AD LEG. IVL. PAPIAM.

Lex CL.

SI ita a te ſtipulat⁹ fuero, quãto minus a Titio cõſecutus fuero, tantum da*re*...

S*I ITA à te. a* ¶ *Qui promittit quanto minus à Titio exigetur, ſi nihil exigatur ſolidum debet, quia dictio hæc minus, ex mẽte cõtrahentiũ uim cõparationis amittit, & perinde eſt, ac ſi promiſiſſet, etiã ſi nihil à Titio ha*

tio haberi poterit, quod etiam ſuperius a nobis tractatū eſt. Hinc eſt quod cū Iuſtinianus conſtituerit coniugem inopem cōiugi locupleti in quartā partem bonorū ſuccedere ſiue plures ſiue minus, filij fuerint, interpretabimur conſtitutioni locū eſſe, quāuis filij nulli adſint, quoniam dictio illa minus.

re ſpōdes? Nō ſolet dubitari, quin ſi nihil a Titio fuero cōſecutus, totū debeas [b] quod Titius debuerit.

etiam ad nihilū referri poteſt [a]*: idq́; Alexā. & Iaſon probant. Sed & Baldus, cū conſtitutum eſſet, ut qui centū libris cenſerētur ſoluāt decē, qui minus, ſoluant quinq́;, etiā eū quinq́; debiturū ſcripſit, cuius cenſus eſſet nullus* [b]*. Caeterum quāuis haec interpretatio admittatur proprie, tamē cōparatiuum nomen naturā ſuam ſeruat, & poſitiuo cōfertur, & de eadē ſpecie intelligitur. Quapropter cum lex uerberātem multa x. aureorum afficeret, uulnerantē maiore, arbitrio iudicis: Reſponſum eſt, non poſſe iudicē aliam quā pecuniariam poenā pro uulnere indicere. Comparatiuum enim maiore ratione multae collationem facit* [c]*: idq́; Cy. Bald. Iaſ. ſcripſerunt.*

a authen. praeterea. in fin. C. vnde vir.

b l. fin. ſupra ſi cer. pet.

c l. vbi. de verbo. obli.

b ¶ DEBEAS. *Is enim, puta Seius, qui in ſubſidium promiſit, uidetur ſub cōditione debere* [d]*, quatenus à Titio cōſequi nō potero, et ideo proprie fideiuſſor nō eſt, et ante euētū cōditionis, id eſt priusq̄ cōſtet à Titio me nō poſſe cōſequi: utiliter cū eo agi nō pōt. Arbitror tñ poſſe me ab eo totū petere, dū tēpore accepti iudicij, id eſt quo lis cōteſtatur, excuſſionē fieri pcurē, et p iudicis ĩterlocutionē declarari, quaten⁹ Titi⁹ ſoluēdo ſit: nā quāto min⁹*

d l. x. de verb. oblig.

ſoluendo erit, tanto petitionē totius, prius præſtitam moderabor, idq́; à Seio cōſequar: nec ideo in aliquo puniar, quòd à principio plus petierim: quā ſententiā Celſus probat [c]*: licet in uulgatis codicibus cū prius legeretur, tāto min⁹ poſtea petere poſſum: additū exiſtimē: à Titio: et inde maxima inter doctores altercatio orta ſit.*

c l.fin.ſi certū peta.

TERENT. CLEMENS LIB. V. AD LEG. IVL. PAPIAM. Lex CLI.

DElata hæreditas [a] intelligitur, quam quis poſſit adeundo conſequi.

DELATA hæreditas. ¶ Vt adire hæreditatē quiſquā poſſit, neceſſariū eſt eū ſcire hæreditatē ſibi delatam, & delationis cauſam. Et ideo ſi neſciat teſtatorem mortuum uel dubitet de iuribus teſtamēti, uel quomodo ſit inſtitutus, pure an ſub cōditione, uel an aliquis eum præcedat: itemq́; an teſtator iure teſtatus ſit, uel ex qua cauſa ſibi hæreditas deferatur, ex teſtamēto, an abinteſtato, uel ex quota parte ſit hæres [a]*, ſuus'ne & neceſſarius an uolūtarius, adire nō poteſt, quapropter nec repudiare. Explicat igitur Iuriſconſultus quæ dicatur delata hæreditas, & proprie ſic dici arbitratur, qñ eam hæres adire pōt, ita quod nihil neq; ex pte hæreditatis, neq; ex parte hæredis impedit, quominus eam conſequi poſſit. Quod ſi aliquid impediat ex perſona ipſius hæredis, puta quia ignoret, huic propríe hæreditas, ut quidā exiſtimant, nō dicitur delata. Hinc eſt quod furioſo nō dicimus delatā* [b]*, large tamē accipiēdo ſecus eſt. Hincq́; dubitatū fuit, ſi lex municipalis hæreditatē delatā in quemcunq; ſucceſſorē tranſmitti mādet, an ea trāſmittatur quā quis ſibi*

a l.is poteſt.de acq.hære.

b l.j.§. furioſi.de ſucceſ. edic.

ſibi delatam fuiſſe ignorauit? Aliqui negãt [c],*ſed Alex* [d].
& pleriq; aiunt,quibus ego accedo,& quamuis hæres c Math.notabi.194.
ignoret,hæreditatẽ proprie delatã dici arbitror:poteſt d Alex.d.l.is poteſt.
enim eã quis adeundo cõſequi [e]*:quod in dubitãte nõ pro* e l. pãtonius. eo.tit.
cedit.Quapropter & infanti proprie dicitur delata [f]. f l.ſi infanti. C.de iu.del.
qui quamuis in præſen
ligitur,quam quis poſſit *tia ius ſuũ ignoret,ta=*
adeundo conſequi [b]. *mẽ præſumitur quod ſa*
ctus adultior ſciet:at fu
rioſus nec ſcit,nec ſciturus præſumitur,unde illi nõ ple=
no iure,ſed miſerationis cauſa ratione fructuum proui=
detur [g]. g l.j.ſupra de bo. poſ.inf. fur.

b ¶ CONSEQVI,*Et repudiãdo amittere.Sed cur*
nondum delatæ hæreditatis repudiatio nõ ualet [h]*,cũ faci* h l.is q hæres. de acq.hær.
lius uideatur ſpẽ ipſam à nobis ſegregare,quàm ius ſemel
quæſitũ? Alcia.rñdet,eũ q repudiat,nihil iuris ſibi acqui
rere,nec in aliũ trãſferre,nec enim trãſferre põt,qđ ipſe
adhuc nõ acquiſiuit [i]*:& ideo quàmuis pẽdẽte cõditione* i l.fuit.eo.tit.
repudiauerit,nihilominus lex ei ius defert,ſed quãdo iure
delato repudiat,ſubit incontinenti qui gradu proximus
eſt,unde qui repudiauit,excluditur,pẽdente uero cõditio
ne nemo ſubit,cũ interim uocetur nemo:quod ſi qs ius fu
turum pacto remiſit,uel in iudicio publicæ perſonæ ab=
ſentis nomine acceptanti renunciauit,licet nihilominus
lex ei hæreditatem legatum'ue deferat,ex pacto tamen
non agnoſcere id lucrum tenetur,ſi modo paciſcẽtis in=
tereſt,& in hoc Rapha. *Paul.Iaſ.conſenſerunt* [k]*.Sed* k d.l.is qui.
unde eſt,quod decretalẽ bonorum poſſeſſionẽ repudiari
non poſſe lex ait [l]*,quoniam antequã decreta ſit,non eſt* l l.j.de ſuc. edi.

delata, poſtquam autē decreta eſt, ſero repudiatur, quod iam acquiſitum eſt? Cum enim id ſit delatū, quod adeundo poſſumus cōſequi, ſi in caſu à lege permiſſo decretalē petam, cū eam conſequi poſſim, cur delata dici nō debet? Et ſi cōmunem ſentētiam ſequamur, qua traditum eſt, eandem bonorum poſſeſſionem antequā decreta ſit dici edictalē, poſt uero decretalem? Non uideo quid reſpon deri elegāter poſſit, ſed exiſtimo edictales bonorum poſſeſſ. eſſe quas ordinarias uocamus, & quæ ius tribuunt, decretales uero extraordinarias, quæ ſunt facti, ut Carboniana, & quæ uētris noīe, uel litis inſtituēdæ gratia [m]*: itemq́; quæ furioſo decernitur, nā ut demus etiam in ordinarijs hoc iure decretum neceſſarium fuiſſe, ſolæ tamen extraordinariæ decretales dictæ ſunt, quoniam hæ potiſſimum à decreto pendent: priores enim etiam antequàm concedantur aliquid ſunt, & ius in ſe cōtinent, quo defuncti perſona repræſentatur, ſed poſteriores omnem ſubſtantiam ex prætoris decreto accipiunt, & eodē momento oriuntur: petentiq́; acquiruntur: non ergo ante decretum poteſt dici ius aliquod delatum eſſe, cum ius nullum adhuc ortum ſit, ſed ſperemus ut ex decreto prodeat,*

m l.ij.ſ. ſi qs ex libe. ad Tertul.

CAIVS LIB. X. AD LEGEM IVL. PAPIAM.

Lex CLII.

HOminis appellatione

HOMINIS. *Homo commune nomen eſt, & tam maſculum quàm fœminam continet, idq́; exemplo Græci ſermonis, ἄνθρωπος, nam & Hebræi Adam, quo nomine*

nomine terra natum hominem ſignificant, ad utrunq; ſexum referunt, ut habetur Geneſeos V. *Creauit eos, & benedixit illis, & uocauit nomen eorum* Adam. Ridiculi *uero ſunt antiquiores Græci, dum neſcio quem Adamum finxerunt Cœli & Terræ filium, qui Adameæ regioni nomen dederit, ut apud Stephanum* περὶ πόλεων *legere eſt. Dicitur autem homo ſiue ab humo, ut Varro exiſtimauit: ſiue à concordia,* ἀπὸ τοῦ ὁμονοίας, *quod nullum animal ſit ſocialius. Et hinc apparet, legem quæ de hominibus loquitur, etiam de fœminis accipiendam eſſe, & quidem proprie* [a], *quod arbitratur* Barto. *etiam ſi articulus quis præponatur. In qua tamen re dubito, moueorq; exemplo Græcorum, qui per articulos* ὁ *&* ἡ *ſexum diſtinguunt. Illud conſtat, cum hominem dicimus, quemcunque contineri, non ſolum ſiue maſculus ſiue fœmina ſit, ſed ſiue liber ſiue ſeruus, ſiue pubes ſiue impubes* [b]. *Sed an is qui in utero eſt, homo dicatur* [c]? *Et conſtat non dici: expectari igitur lex iubet poſtquàm natus eſt, & in terram ceciderit* [d], *quæ uerba ex antiquorum conſuetudine interpretari debemus. Siquidem ſolebant ueteres ubi quis natus eſſet, nudum protinus in terra ſtatuere, opem'que Deûm inuocare, ut naſcenti auxilio eſſent: cuius rei meminit* Auguſtinus *Ciuitatis diuinæ Libro* IIII. *Et Plinius Libro* VII. *Macrobius'que.* Hinc *ſtatius:* Tellure cadentem Excepi, *fouique ſinu.*

tam fœminam, quam maſculum contineri non dubitatur.

a l.j. ſupra eo.

b. l. iij. §. j. de li be. ho. exhi.

c l. cum inter. de fid. lib.

d l. pen. C. de poſth. hær.

INTELLIGENDVS. *Qui in utero eſt, in ſui fauorem pro nato habetur, idq; per fictionẽ legis, quæ licet per naturã impoßibile ſit ante ſeptimũ menſem eum naſci, & uiuere, hoc fingit: ut omnino uerũ non ſit quod uulgò traditur, legẽ nũquàm fingere impoſſibilia, fingit enim dũ ſubſit æquitas.*

TERENT. CLEMENS LIB. XII. AD LEG. IVL. PAPIAM.

Lex CLIII.

INtelligendus eſt mortis tempore fuiſſe qui in vtero relictus eſt.

Igitur ſi auus cuilibet nepoti, qui tẽpore mortis ſuæ uiuat, cẽtum relinquat, etiã eum qui in utero eſt admitti, Dynus reſpõdit. Qui enim in utero eſt, cum de ſuo commodo agitur, natus exiſtimatur. Quod tamen ſemper non procedit, ueluti cum damnum nullũ partui infertur, ſi natiuitas expectetur. Cur enim lex fingat, cum neceſſaria nulla cauſa hoc ſuadet? & ideo poſthumo nõ confertur [a], *antequam ſit natus: item ad partẽ hæreditatis interim nõ admittitur* [b]: *nec præteritus rumpit teſtamẽtum* [c], *neq; interim ſuus eſt hæres, nã & propter incertitudinem his in caſibus aliud conſtitui non potuit. Cæterum & ſi decretum ſit, in demortuorum decurionum locum filios ſubrogari* [d], *Oldradus exiſtimauit eius qui in utero ſit rationem non habendam, cum huiuſmodi fictio ad id trahi non debet, quod iure ſtatuti uel conſuetudinis defertur. Sed id ego uix probo, niſi protinus uel ſine dilatione ſubrogãdum lex diceret. Cum enim appareat moram ullam*

a l.fi.ſupra de col.

b l.antiqui. de peti.hær.

c laſ.l.poſthumo.C.de cõtra tab.

d Alb.in.l.pe. C.de aduoc. di.iud.

ullam fieri non debere, haud quaquam uidetur interim infantis natiuitas expectāda, ſed & ſi uerba legis partui non conueniunt, ut quia de homine loquātur, tunc de eo non intelligemus, ſi tamen eiuſmodi ſit lex quæ ex ficta interpretatione extendi nequeat, ueluti ſi ſancitū ſit hominis occiſorē decollari: cōſtat enim qui prægnantem abortire fecerit, ea lege non puniri: quoniā ut ſupra quoq; diximus: hominis appellatione qui in utero eſt non comprahenditur: quod in hac ſpecie ea quoq; ratione obſeruandū eſt, quoniam hic de eius commodo directe non tractatur, & in hoc omnes conſentiunt [e]. Illud quoq; certum eſt, in computatione annorum, eius temporis calculum non duci, quo quis in utero fuit, etiam ſi eius utilitas hoc ſuaderet, ab hominis enim ortu ſolemus annos numerare, idq; & Bald. prodidit [f]. Verum & quamuis dubitetur, an cōtra infantem ipſo iure currat præſcriptio, dubium non eſt, aduerſus eum qui in utero eſt uſucapionem procedere [g], licet reſtitutionem prætor polliceatur. Cæterum & ſi mater prægnans apud hoſtes enixa ſit, nec infans reuerſus ſit, non uidetur in utero tempore captiuitatis fuiſſe, nec aliquod legis Corneliæ caput ei patrocinabitur, ne bis in eadem ſpecie fingere lex uideatur.

MARCELLVS LIBRO I.

Lex CLIIII.

Mille paſſus [a], non a mu

e Fely. c. ſicut. de homicid.

f c. cū in cunctis. de elect.

g l. etiam. ij. de min.

MILLE PASSVS. *a* ¶ *Vt ſciamus qua longitudine ſit paſſus, præfari nos oportet menſu-*

 rarum

rarum aliqua nomina, ex quibus minima eſt Digiti, *quorum quatuor* Palmum *conficiunt*, XVI. Pedem. *Eſt autem pes tanquam as in numeris, & ideo dimidius pes* Semis *etiam uulgò appellatur, quantum uidelicet pugno extenſo'que pollice metimur: Sicut* Spithama *uox græca, quæ & ipſa uulgò ſeruat nomen, quantum extenſis articulis à minimo ad pollicem amplecti poſſumus: Latine* Dodrans *dicitur, & palmus maior quibuſdam: at* Cubitus *ſeſquipedalis eſt*, Greſſus *uero duos pedes & Semiſſem continet:* Paſſus *quinque pedes, ſic dictus, quod paßis, id eſt dilatatis brachijs & manibus hāc dimenſionem conficiamus.* Vlna (*ſic enim* Orgyian *interpretor*) *ſex pedibus, ut* Herodotus *ſcripſit, conſtat:* Pertica *duos paſſus in ſe habet, hoc eſt pedes decem, unde & decempeda dicitur:* Plethrum *pedes centum:* Iugerum *longitudine pedibus ducentis quadraginta, in latitudinem dimidio minus cõficitur, duosq; in ſe* Actus *continet:* Stadium *paſſus centum uigintiquinque habet, qui ſunt plus paulò pedes ſexcenti:* Diaulus *duo ſunt ſtadia:* Miliarium *ſunt mille paſſus, hoc eſt ſtadia octo:* Dolichus *ſtadiorum eſt duodecim:* Leuca *dictio eſt* Gallica, *cuius tamẽ* Amianus Marcellinus *meminit, mille & quingentos etiã ipſa paſſus habet, ut* Antoninus *in itinerario oſtendit, licet pleriſq; in locis ſit amplior:* Paraſanga *uocabulum* Perſarum, *triginta cẽſetur ſtadijs, quæ menſura paulò minor eſt miliario* Germanico: Schœnus *apud* Aegyptios *ſexaginta eſt ſtadiorum:* Stathmus, *id eſt manſio, miliaria habet uigintiocto ſemis, huius in authenticis* a *mentio*

a §. ſi igitur. in authen. vt om. obe.

mentio habetur. Eſt & uulgaris uox Manſum, qua tantum agri ſignificatur, quantum ſingulis annis par boum arare colereq; poteſt [b]. b.c.j.de cēſib.

b ¶VRBIS. *Quapropter cum præfectus urbis, de his quæ intra centeſimum lapidem perpetrata ſint* [c], *cognoſcat, inibitur computatio à cōtinētibus, quod & in dubio ſemper ſeruandum eſt: alioquin diſtinguimus quemadmodum concepta ſint uerba, ut ſi prohibiti ſint ciues capras retinere prope urbē, cōputetur à muris, ſi ppe Romā à continētibus, ut pleriq; hic ſentiunt.* c l.j.ſ.cū vrbem.de offi. præf.

ro vrbis [b], ſed a cōtinētib9 ædificijs numerandi ſunt.

LICINIVS RVPHIN. LIBRO VII. REGVLARVM.

Lex CLV.

PRoximi appellatione, etiam ille continetur, qui ſolus eſt.

PROXIMI. *Quēadmodum proximus intelligatur qui ſolus eſt, ſupra à nobis tractatum eſt: ſed dubiū eſt, cum lex agnato proximo hæreditatem deferat, an neceſſe habeat eam qualitatem probare, is qui ſe hæredem aſſerit? Et ſi non poſſideat, aliusq; agnatus ei cōtradicat, nō eſt dubiū probari debere: qd ſi in iudicio alius agnatus nō appareat, durū eſſet, ſi eū ad id cogeremus, ut probaret, neminē ꝗ ipſe ſit, defuncto propinquiorem eſſe: id'que Cornæo* [a] *placuit, cui & nos aſſentimus: cum proximus ſit, ut hic dicitur, qui ſolus eſt, eum'que præſumamus ſolum, cuius ſocij nulli appareant: cum ueriſimile ſit, ad lucri partem omnes* a conſ.194. in.iiij.

omnes conuolaturos ſi extarent. Terent. in Phorm. *At ſi talentûm rem reliquiſſet decem, primus eſſes, memoriter progeniem ueſtram uſq; ab auo atq; atauo proferens. Hinc & prouerbiale apud Græcos carmen:*
τῶν ἐντυχόντων πάντες εἰσί συγγενεῖς.
Omnes uirorum diuitum ſunt proximi.
Sufficit igitur ſi intra eum gradũ eſſe ſe probauerit, unde legitimos prætor uocat, idq; & Alexan. *probat* [b]: *hunc enim eſſe proximũ agnatum cenſebimus, Cæterum hic ſupereſt uidere, & quæ prima ſit huius uocis ſignificatio, & cõſtat à prope fieri proximum, & ideo uox eſt ualde generalis: unde uicinus proximus dicitur, & amicus transfertur & ad ſanguinis iura, & proximi, tam agnati quàm cognati dicuntur: in uſu autẽ magis eſt, ut cum ius proximitatis dicimus, de cognatione ſpecialiter intelligamus* [c]: *quo ſenſu etiã qui ante ſe aliquẽ habent, nihilominus proximi dicuntur: quod eius conſtitutionis exemplo apparet, qua traditur, proximis, neceſſarijsq; perſonis ſolummodo deferri copiam de adulterio accuſandi* [d]: *non enim dubium eſt licere patruo accuſare, licet frater extet.* Itemq; *cum legatum rei alienæ ab ignorante factum, traditur non ualere, niſi proximæ perſonæ relictum ſit* [e]: *intelligemus proximam, etiam quà aliquis prior in gradu ſit.* Addidit Baldus [f] *hoc differre proximum à conſorte, quòd proximus per conſanguinitatem dicitur, conſors ſocius eſt, & dominij particeps. Sed ego à peritioribus intellexi, conſortem eiuſdem ſortis & conditionis hominem ſignificare, ſed ex ſubiecta materia aliter atq; aliter* μεταφορικῶς *accipi.*

Maio-

b in l. is põt. de acq. hære.
c l. ad teſtati. C. de le. hæ.
d l. quãuis adulter. C. de adult.
e l. cũ rem. C. de leg.
f Bal. l. dudũ. C. de cõtra. emp.

MAIORE. *Interpretatur hic Iuriſconſultus interdictum, quo cauebatur, utrobi quis maiore parte anni fuiſſet, ibi & maneret: oſtenditq́; maiorem partem anni intelligi, reſpectu poſſeſſionis aduerſarij: hodie tamẽ hoc in interdicto id ſolũ attẽdimus, utrobi litis cõteſtatæ tempore ea res ſit* [a]*, de cuius poſſeſſione litigatur: idq́; exemplo interdicti uti poßidetis, exæquata enim hæc ſunt. Eadem autem ratione dicimus, utrobi, utro in loco: qua alibi, alio in loco: & inibi, in eo loco: necubi, ne quo in loco: & ſicubi, ſi quo in loco. Ouidius:*

Sicubi Colchorum Minyis regina uacaui.

Ita enim cenſeo legendum. Nuncubi, num quo in loco. Terentius in Eunucho: Nuncubi meam benignitatem ſenſiſti in te claudier? Conciſa autem ſunt hæc ex dictione alicubi, ut etiam Vallæ placere uideo.

a §. ſed hodie. Inſti. de interd.

IDEM LIB. X. REGVL.

Lex CLVI.

Maiore pte anni poſſediſſe qs intelligitur, etiã ſi duobus mẽſibus poſſederit: ſi modo aduerſari[9] eius aut paucioribus, aut diebus nullis poſſederit.

AELIVS GALLVS.

De verb. quæ ad ius pertinent ſignificatione.

Lex. CLVII.

Qvantum ad iuris pertinet largã ſignificationẽ, paries eſt, ſiue mur[9a],

QVANTVM. a ¶ *Murus proprie dicitur publicus qui urbem munit, & mœnia continet: improprie hic uidetur accipi de priuato ædificio, quod paries*

paries dicitur:quo ſenſu aduerſus Vallæ *traditionẽ,etiã* Cornel.Tacitus *lib.*X V.*utitur.Oſtendit autẽ Iuriſcõſultus parietẽ eſſe etiã maceriam,ſic appellatur paries ſine calce alia'ue cõpactione formatus.*Erant autem parietũ uaria genera,*lateritij,lapidei,cæmẽtitij,teſtacei,craticij.*Fuerãt Lateritij ex
lateribus durißimæ ſo= ſiue maceria eſt.Item via [b]
liditatis,utpote qui cru eſt,ſiue ſemita,ſiue iter eſt.
di ſub ſole diutius per=
*manſerant,ut exſiccarẽtur.*Teſtacei *ex latere cocto,qui etiam nũc ſunt in uſu:Cæmẽticij fiunt ex temere cõiectis lapidibus calceq; commixtis,& imbricum modo hærentibus:Craticij,quos cõcraticios* Papin.[a] *appellat,ligneis cratibus inſertis fiebãt,ſeu aſſeribus arrectis trãſuerſiſq; in modum cratis,uocanturq́; alio nomine intergeriui,ut etiam* Feſtus *oſtẽdit,quod uidelicet uicinorũ cœnacula his dirimerentur,quod diffuſius explicat* M.Vitruuius.

a l.ſi fratres. ſupra pro ſoc.

b ¶ VIA.*Cum de priuata uia loquimur,quatenus ſeruitutis ſpecies eſt* [b] *,ab itinere actuq; diſtat,quæ doctrina ex uocabulorũ etymo accipitur.*Iter *enim ab eundo dictum eſt,& ideo iter ius eſt eũdi hominis.*Actus *ab agendo,unde ius iumentũ agẽdi actus eſt.*Via *à uehendo, & ideo ius in ſe cõtinet etiã uehiculum ducẽdi,tametſi & qui habet actũ,in conſequentiam iumẽtorum etiam uehiculum adducere poſſit.*Sanè *lege* XII.*tabul.ca men ſura uiam confici traditum eſt,ut in porrecto pedũ octo eſſet,in anfractu* XVI.*cuius dimidiũ actui tributum eſt.* Quum *uero de ſeruitute nõ accipitur,aliter uiã intelligimus,continetq; non ſolum iter,ſed etiã ſemitam:hoc autem*

b inſti.de ſer. in prin.

tem diſtat iter à ſemita, quod iter latius eſt, ſemita anguſtior, & quidã quaſi callis. videtur etiã iter proprie dici de uia publica, quæ populo debetur: quod ex Iulio Frõtino lib. de colonijs Italicis intelligi poteſt, quo ſenſu ſemitam tramitẽ priuatum interpretabimur. Græci ἀτραπὸν dicunt, unde parœmia cuius Euſtathius Odiſ. N. meminit ὁδοῦ παρούσης τὴν ἀτραπὸν ζητεῖς. Cum præſto uia ſit, tu requiris ſemitã. Plaut. in Curcul. Semitã accipere uidetur pro ea uiæ parte, p quã incedũt homines, in cuius medio agũtur currus & iumẽta: quapropter apud eũ paraſitus minatur ſe factur ũ, ut obuij capite ſiſtant in uiam de ſemita. Mar. Seruius in. IIII. Aeneidos cõmẽtario aliter explicat, nimirũ ut ſemita ſit ſemis uia, uia actus dimidius, qua poſſit ire uehiculũ, actũ autẽ duo capere propter euntiũ & uenientiũ uehiculorũ occurſum, in qua re diſſentit à Iuriſcõſultis [c]. Sunt autẽ uiarũ aliæ βασιλικαί, quas cõſulares uocãt, aliæ uicinales, quæ ad uicos ducũt, & ex his utraq; publica eſt: ſicut priuatarum duplex quoq; eſt ſpecies, Agrariæ, & quæ ad ſeruitutes ſpectãt. Sed dubiũ eſt, uia publica ad quẽ pertineat? Et extat relatum eſſe de regalibus [d], & ideo uideretur in ſimplici conceſſione caſtri eam nõ tranſferri. At alibi creberrime proditur ad ciuitates pertinere [e], & idcirco licere decurionibus lata lege eam in priuatum redigere. Ipſe cenſeo uiæ publicæ ſecuritatem ad principẽ ſpecialiter pertinere, eius fundũ ad municipes, iuriſdictionẽ vero ad eũ cui caſtrũ ipſum cõceſſum eſt. Et iõ ſi qs ĩ uia publica deliquerit, poſſe ſuppliciũ de eo ſumere quemcunq;,

c l. ij. ne quid in loc. pub.

d c. j. quæ ſint reg.

e Bar. l. continuus. §. cum quis. de ver. obli.

quemcunq;,cui ex generali principis conceſſione hoc competat:& ita quidam ex antiquis ſenſerunt,& ego ex facto conſultus,reſpondi

IN VSV.*Orationum alia eſt particularis,ut cum ſi gnum particulare præponitur,quale eſt quidã,aliqs, unus: Alia ſingularis, ut ſi nomen proprium ei inſeratur:Alia eſt in definita,ut cui nullus terminus præpoſitus eſt,unde eius ſignificatio ualde ambigua eſt particulariter'ne,an in uniuerſum accipienda ſit.Et cũ ex proferẽtis mente id pendeat,eã ex ſubiecto argumẽto con ijciemus.Conſtat autẽ neceſſario huiuſmodi ſermonẽ uniuerſalẽ ſen ſum nõ accipere,& idcirco in teſtimonijs nõ fiet hæc ĩterpretatio* [a]*, ſed potius aduerſus eũ qui produxit,ut non probatũ ſit,intelligemus* [b]*.In legibus autem nõ ita eſt,& ideo in his indefinita æquipollet uniuerſali,cum legũ natura ſit,ut de uniuerſis cõſtituantur.Sed & ſi lex uelit homicidam ſummo ſupplicio affici,niſi ab hærede pacem impetrauerit omniũ cõſenſum, ſi plu=*

[a] l.nõ hoc.vbi Iaſ.C. vnde leg.

[b] Bar.l.ſi pluribus.de lega.ij.

CELSVS LI. XXXV. DIGESTORVM.

Lex CLVIII.

IN vſu iuris frequẽter vti nos,Caſſellius ait, ſingulari appellatione,cũ plura generis eiuſdẽ ſignificare velimus,nã multũ hominẽ veniſſe Romã,& piſcẽ vilẽ eſſe dicim⁹.Itẽ in ſtipulãdo, ſatis habemus hæredi caueгe ſi ea res ſecũdũ me hæredem'ue meũ iudicata erit. Et rurſus,quod ob eã rẽ te hæredẽ'ue tuũ:nẽpe æque ſi plures hæredes ſint,continentur ſtipulatione.

ſi plures adſint, requiri exiſtimo: idq; frequẽtius receptũ mihi uidetur.[c] *At in diſpoſitionibus hominũ non æquipollet, niſi uerba ex ſui natura generalitatẽ quandam ſignificent, ut piſcis, aurum, argentum, lana: idẽ in hærede ex communi uſu loquẽdi, cũ enim plures ſunt hæredes, hæc dictio hæres uni ſoli omnino nõ cõuenit*[d]*, cũ inſolidũ non ſit hæres, ſed unà cũ alijs admittatur, meritò inualuit uſus, ut de omnibus intelligeretur: ſed & ſi hæres indiffinite prohibitus ſit ne alienet, exiſtimauerũt plerique, de omnibus ſucceßoribus actum uideri, ſi tamẽ generale id nomẽ certis finibus contineretur, ut homo, particulariter potius propter ſermonis proprietatẽ intelligeremus, & mediocris poſſet accipi*[e]*. In diſpoſitiõe quoque ipſi proferenti fauorabili ueriſimile eſt tali ſermone eum uniuerſaliter prouidiſſe, ut cum pater filium ſuum ſe inſtituere, uel filio tutores dare profeſſus eſt*[f]*: quod ſi pluraliter id nominis proferat, tũc uniuerſaliter, & ideo collectiue, ſemper accipitur, ut ſi filios exhæredare ſe dicat, uel cognatis legare*[g].

VLPIA. LIB. I. AD S.C.

Lex CLIX.

ETiam aureos nummos æs dicimus.

ETIAM *aureos. Aes ſeparata ab auro argentoq; metalli ſpecies eſt, apud antiquißimos quoque prius in uſu quã ferrum, ut Heſiodi poëtæ carmẽ indicat: unde & pecunia ſolo ære cudi cœpta eſt, hincq; paulatim factum eſt, ut qualiſcunque pecunia, æris appellatione compræenderetur: idemq; in tranſalpina Gallia de argẽto: qualẽcũ*que

c l.iij.§.cato. de uerb. ob.

d Bar.l.Lucius.§. Sẽpro. de leg.iij.

e l. legato general. de lega.j.

f l.ſi qs ita de teſta.tut.

g Raph.d.l. ſi pluribus

que enim nūmorū ſpeciem, ſimpliciter argentum uulgò appellāt: nā & Græcis ἐξαργυρίζειν *quod Mar. Cicero ex argētare trāſtulit, in pecuniā redigere ſignificat. Nummus autē aureus, cuius hic mētio eſt, ſeſtertios æris centū ualebat, quod in Diſpunctionibus annotaui, hoc eſt denarios argenteos* XXV.
Idem autem eſt denarius quod drachma. Sed deinde minoris æſtimationis aureus fieri cœpit, & in Cæſarum cōſtitutionibus ſolidus appellari, quorū LXXII *auri libram conficiunt qua ratione cū aureus, quo hodie uulgò utimur, drachmā auri pendat, conſequens eſt ſolidum drachmam pependiſſe, eiusq; præterea tertiam partem, hoc ē ſiliquas ſex. Sanè & Græci* χάλκον*, id eſt æs, pro quacūque pecunia accipiūt, unde* ἀχαλκεῖ *apud Lucillium epigr.* II.

l. quoties. C. de ſuſcep.

Ἑρμοδότου τόδε δόγμα τὸ πάνσοφον, εἴ τις ἀχαλκεῖ
Μηκέτι πεινήτω θεὶς τὸ χιτωνάριον.

Hermodoti hoc dogma eſt, quiſquis miſer indiget ære,
Philoſophi aſſumat pallia, diues erit.

IDEM LIB. II.
AD S. C.
Lex CLX.

Cæterorum & reliquorū appellatione etiā omnes continentur, ut Marcellus ait, circa eum cui optio ſerui legata eſt, cæteri Sempronio. Nam tentat, ſi non optet, omnes ad Sempronium pertinere.

CAETERORVM. *Sicut ſupra uidimus has dictiones, amplius, reliquum, uirilem partem, etiam de toto dici: ita de dictione cæterorum admittendum eſt: &*

ideo

ideo legata Titio optione ſeruorũ,& cæteris Sempronio relictis,ſi Titius non optet uel alio modo à legato excludatur,omnes ad Sempronium pertinebunt[a]*:nõ quod portio Titij ad illum per ius accreſcendi deuoluatur, ſed ex ui ipſorum uerborum:& ita Pontanus*[b] *id reſpõſum declarat,& in eo cui ſuperfluum relictũ erat Raphael*[c] *ex facto conſultus idem reſpondit. Deducitur autem hæc dictio cætera à Græco* ἑτέρα,*id eſt,& alia:& ideo cũ abbreuiationis cauſa apponitur, eius uirtute cenſentur alia repetita,quæ ex natura & cõſuetudine actus requirebãtur, obſeruabimuſq; hac in re notarij ipſius cõſuetudinem:unde in re dubia, non licebit eius ſucceſſori abſque iudicis mãdato eã clauſulam extẽdere,ut Bart.ſenſit*[d]*.Sed & ubi de iure neceſſaria eſt ſcriptura,uel expreßio uerborum, non eſt exiſtimandum ſufficere,quod eius clauſulæ inuolucro tabelliones implicant*[e]*,& ideo nec iuramentum,nec ſtipulationem in ſe continere uidebitur.Sunt & qui plurimum referre putent extẽſim cætera ſcriptum ſit,an præſcriptis notis &c.quod ridiculum ego arbitror.*

a l.cum optio. de op.leg.

b Romam. ſingul.35.

c Com.conſil. 105.

d Bart.l.gallus.§.ij.

e l.j.& his quæ in teſta.

PAVL. LIB. II. AD S. C.

Lex CLXI.

ILla uerba,optimus maximus'que,uel in eũ cadere poſſunt,qui ſolus eſt: ſic & circa edictum prætoris ſupremæ tabulæ habẽtur etiã ſolæ.

ILLA VERBA. *Legauit teſtator fundũ ſuum,quẽ optimum maximumq́; habet: dubitatum fuit.ſi in uno uerba hæc locum ſibi uendicarent, ſuperlatiua enim de*

pluribus ſolent dici.Sed quoniam quãdoq; etiam ſimpliciter pro poſitiuis accipiuntur,uerius eſt,ad unum quoque referri,idq́; prætoris exemplo,qui cum ſe daturũ bonorum poſſeßionem ſecundũ ſupremas tabulas edixiſſet, eũ quoq; admittit,qui ſolis tabulis inſtitutus ſit[a]*. Cui exẽplo & illud conuenit, quod Fab. Quintilianus quadam declamatione refert.Is cum lex ultima teſtamenta rata eſſe debere mandaret, ultimum interpretatur primũ,poſt quod tamen aliud factum erat,quod iure non ualebat,hocq́; ex uoluntate legis eſſe autumat,licet non ex uerbis.*

a l.j.§.j. ſupra de ſec.tab.

¶Pueri appellatione,etiam puella ſignificatur:nã& fœminas puerperas;appellant recentes ex partu :& Græci communiter ὁ καὶ ἡ παῖς appellant.

¶.§.PVERI.*Puerum à puritate dici quidam exiſtimauerũt,quam dictionem etiam de fœminis prædicari,Paulus hic tradit,ſententiæq́; ſuæ duo argumenta adducit, quod etiamnum fœminas à partu recentes puerperas uocemus,itemq́; quod Græci utroque genere ὁ καὶ ἡ παῖς dicant:ſed iudicio meo hæ rationes nõ conſiſtunt,cũ puerpera nõ à puero,ſed à puera dicatur: Veteres enim pueras dixiſſe,ut in Caligu.Trãquill⁹ autor eſt,& M.Varro Noniuſq́; Marcellus indicant,unde diminutiuum puella: nec Græcorũ exemplo quicq̃ moueri poſſumus,cũ apud eos παῖς cõmune nomen ſit,ut ipſe ait,& Theocriti carmine in Syracuſis admonemur.*

καλλίςα παῖδων πέιρα θὴν πάντα τελεῖται.

Latinorũ nemo puerũ fœminino genere protulit.

Satius

Satius eſt ergo id reſponſum per eam interpretationem ſimpliciter accipere,qua maſculinũ cõcipit fœmininum.

NON EST *pupillus.Qui in utero eſt,pupillus non eſt,ſed uiſcerũ matris quædam portio:& ideo ancilla prægnante uendita,ſi partus euincatur, nõ agitur duplæ: quia non uidetur magis in contractu ad partum habitus reſpectus, quàm ad quoduis aliud inteſtinũ[a] .Hincq; eſt conſequens, ut non*

IDEM LIB. VII.
Lex. CLXII.

NOn eſt pupillus qui in utero eſt.

ideo pretioſior ſit ancilla,quod prægnãs ſit: quãuis enim aliqua ſpes lucri inde dño ſubeſſe uideatur, cõtrario tamen detrimẽti periculo eliditur.Quid enim ſi ancilla ab ortiret? cum præſertim parturiẽs mulier cẽſeatur in periculo mortis eſſe[b] .Meritò ergo in legis falcidiæ computatione propter ancillæ uentrẽ hæreditas non augetur[c], quod periculũ in brutis tam frequẽs non eſt.Si tamẽ chariore pretio propter partum quis ancillã emat, quod ex ea natum erit titulo oneroſo habere uidebitur[d] . Sed & ſi fur matrem ſubſtulerit,partum quoq; qui apud eũ conceptus eſt cõtrectaſſe uidetur,unde neq; eũ ullo tempore per poſſeßionẽ acquirit,quod ſupra attigimus[e].Et ex his conſequens eſt,ſi mulier prægnãs in exilium acta ſit,filium ibi natum nõ uideri exulem[f]. Sed & legem Corneliam aduerſus homicidas latam,uerius eſt non procedere in eo,qui abortionem procurauit,tametſi alij aliter ſenſerint[g] .Illud quoq; traditũ eſt,ſi lex portorij uectigal pro quocunq; animali imponat,pro eo quod in utero eſt nihil

a l.ſi prægnãs de euict.

b Abb.c.paſtoralis.in fin. de offi.ord.

c l.in.l.fal.placuit.ff. ad l. falc.

d l.quod ſi ex pamphil.de leg.ij.

e l.partum.ſupra.e.

f Bart,l.in ſeruorũ.de ſta. hom.

g Feli.c.ſicut. de homic.

hil ſoluendum eſſe, nam & huiuſmodi in cẽſum nõ refertur, & in hoc omnes cõſentiunt. Sanè Iuriſcõſultus pupillum hic uidetur lata ſignificatione accipere, pro quocũq; infante. Accurſius tamen etiam proprie accipit, & ideo infert tutores pupillis ſuis datos nõ uideri uentris tutores fuiſſe, ſi infans nõ naſcatur, cuius ſententia uera eſt[h].

h l.cũ pater. de neg.ge.

POMPONIVS LIB. II. AD S.C.

Lex CLXIII.

IN uulgari[a] ſubſtitutione, qua ei qui ſupremus morietur hæres ſubſtituitur, recte ſubſtitutũ etiã unico intelligitur: exemplo legis XII. tabul. ex quibus proxi

IN VVLGARI. *Inſtituit teſtator filiũ quẽ habebat, & quoſcũque habiturꝰ eſſet, eiq; qui ſupremus morietur Seium ſubſtituit, dubitari potuit, ſi alios filios nõ habuerit, an Seius illi ſaltem quem tum cũ teſtaretur habebat, recte ſubſtitutus uideretur. Et exemplo legis* XII. *tabul. recte ſubſtitutũ defendit*[a]*, quoniam in ea lege ſupremus dicitur, qui unicus fuit, ſatiſq; ẽ ut ultimꝰ quis cẽſeatur, qui poſt ſe neminem habeat, etiam ſi à nemine quoq; præcedatur, quod & ſupra latius attigimus. Sed in hac ſpecie dubiũ eſt, ſi plures ille filios haberet, an inuicem ſubſtituti uiderentur*[b]*? & receptum eſt cẽſeri legitimæ ſucceßiõis inter plures cohæredes ius reſeruatũ, niſi ultimo decedẽti ĩ omni hæreditate ſubſtitutio facta ſit*[c]*: nõ enim qui ſupremus moritur oẽm hæreditatẽ reſtituere põt, niſi ipſe eã habuerit, at habere eã nõ põt, niſi uicißim eos grauatos dicamꝰ Sunt qui idẽ eſſe opinantur*[d]*, cũ ita uerba cõcepta ſunt, ut poſt*

a l.qui duos. de reb. du.

b l.uel ſingulis. ſupra de uulg.

c l.titia ſeio. §.ij. de leg. ij.

d ſoci. §.cum ita. ad Tre.

ut poſt mortem omnium reſtitutio facienda ſit, tametſi expreſſe dictũ nõ ſit, ut qui ultimus moriatur, reſtituat[e]: *quod rationẽ in ſe ullam non habet, nõ ergo ultimus omnium portionem, ſed eo in caſu unuſquiſq; ſuã reſtituet.* [e] argu.l.codicilis. de uſu fru.leg.

a ¶ VVLGARI. *Accurſius interpretatur, id eſt pupillari. Ego aliter ſentio, cũ enim teſtator filijs inſtitutis ei qui ſupremus morietur ſubſtituit, ſi unicus ille ante aditam hæreditatem decedit, ſubſtitutus ex uulgari admittetur, ſi poſt aditam, ante tamẽ quàm pubes eſſet, ex pupillari: unde à principio ea ſubſtitutio ſatis poteſt uulgaris appellari, nec obſtat quod ex uulgari ei non ſuccedatur, ſed teſtatori, quia pronomen illud pro ſuperuacuo habetur, idq; Albericus probat*[f]. *Sed quid ſi dictũ ſit, mihi & ei qui ſupremus morietur, Seius hæres eſto? Et adhuc opinari quis poſsit de uulgari & pupillari ſubſtitutione ſolũ egiſſe teſtatorẽ ut ordinem coniuncta denotet, quaſi ſibi ſubſtituerit ſi filius hæres non erit, & filio ſi hæres erit. Quidam etiã fideicommiſſariam cõtineri aiunt, ut Ponta. & Iaſ.*[g] *& in electione ſubſtituti eſſe, directe an per fideicommiſſum hæreditatem uendicet: quæ ſententia propter uériſimilẽ teſtatoris uolũtatem adiuuanda eſt.* [f] l.j.in princ. de uulg. [g] Iaſ.l.penul. C.de imp.

mus agnatus, etiam ſolus habetur. ¶ Si qs ita[b] in teſtamẽto ſcripſerit, ſi quid filio meo acciderit, Damas ſeruꝰ meus liber eſto: mortuo filio, Damas liber erit: licet enim accidat & uiuis, attamen uulgi ſermone etiam mors ſignificatur.

b ¶ §. SI QVIS ita. *Humanitus accidere eſt mori*[h]. [h] Inſti.de do. in prin.

 & ita

& ita docti ſolent loqui. Sed teſtatores ex uulgi ſermone qui conciſior eſt[i], & breuior, ſimpliciter accidere, & cõtingere pro uita defungi accipiũt: ultimus enim qui homini euenire poſsit caſus, eſt mors: meritò illa conditio, ſi quid acciderit, de morte intelligitur[k], alioquin propter generalitatem nullius ferè momenti eſſet. Sed an mors ciuilis hoc quoque caſu ſufficiat, ut quia in exiliũ quis miſſus ſit? & Baldus[l] de ea ſentire cõtrahentes nõ arbitratur. Hincq; argumẽtũ ſumi poteſt, imperiti teſtatoris uerba ex uulgi cõſuetudine declarari, quod & Socinus[m] in ea ſpecie annotauit, cum filiũ quidam uiuum & mortuũ relinquere ſe Titio in teſtamẽto dixiſſet, interpretatus eſt enim Titium uiuẽti tutorem datũ, mortuo hæredem[n]. Sed huiuſmodi uerbis hæreditatem dari periculoſius eſt, quã ut ego affirmare auſim, cũ & curam mortui gerere quis poſsit, dum pompã funeris, ornatum ſepulchri, parentaliaq; huiuſmodi procurat.

i l.publia. de poſ.
k l.uxorem. §. ſeia. de lega. iij.
l Bal. in rubr. C. de poſ.
m l.qui duos. de reb. dub.
n Lancel. l. centurio. in fin.

VLPIA. LIB. XV. AD S. C.

Lex CLXIIII.

NOmẽ filiarũ, & in poſthumã[a] cadere quæſtiõis nõ eſt, quamuis poſthumæ nõ cadere ĩ eã quæ iã in rebus humanis ſit, certum ẽ.

NOMEN *filiarũ.* a ¶*Poſthumus proprie intelligitur, qui patre humato natus eſt: ſed & qui poſt teſtamẽtum natus eſt, largo modo poſthumus dicetur*[a]*. Sed pone teſtatorem de filiabus aliquid diſpoſuiſſe, an de poſthumis quoque actum cenſebimus? Et dubium nõ eſt, ex proprietate ſermonis poſthumas ea appellatione*

a l.iij.§.j. de iniuſt. rup.

conti

contineri: ſed quia earum meminiſſe non uidetur, neq; cogitaſſe ut poſthumæ naſcerentur, ad futuros poſt mortem ſuam filios reſpexiſſe non creditur[b], *& ideo propriam ſignificationem ex interpretatione reſtringimus, quæ interpretatio locum non habet, cum contrarijs coniecturis prior præſumptio tollitur, ut ſi in parte teſtamēti poſthumarum mentionem fecerit, non enim oblitus uideri poteſt, qui aliqua in parte poſthumam commemorauit. Idem ſi neceſſario poſthuma admitti deberet, ut in inſtitutione, teſtamētum enim corrueret. Quod & dicendum eſt, cum filiabus tutores*[c] *quis deſignat, utilis enim hic actus poſthumæ eſt, nec hæreditati damnoſus: unde propter fauorem de poſthumis quoq; actū credimus, & uim uerborum obſeruamus. Sane qui poſt teſtamentū naſcitur, indiſtincte admittendus eſt, ſi tamen teſtator eum natū eſſe ſciuit: cū enim nihil mutet, declarare uidetur, de eo quoq; ſe intellexiſſe, & hoc* Bar. *probat*[d].

¶ Portionis[b] nomē, nō ſemper dimidiam ſignificat: ſed prout adiectum eſt: poteſt enim iubere aliquis, & maximam partem partiri poſſe, & uiceſimam & tertiam, & prout libuerit, ſed ſi nō fuerit portio adiecta, dimidia pars debetur.

b l. q filiabus. de leg. j.

c l. ſi qs filia. de teſta. tut.

d l. ſi cognatis. de reb. dub.

b ¶ §. PORTIONIS. *Portio uidetur mihi de qualibet parte dici: quapropter cū lex in totum uel pro parte aliquid recipi uetat, qui uel minimum recipit, pœnæ reus eſt*[e]. *Et emphyteota qui particulare damnum tolerare, ſuoq; periculo ferre debet, qualecūq; erit, feret*[f]. *Et facul*

e c. auariciæ. in fin. de elec. lib. 6.

f l. j. C. de iure emph.

tas rem à ſocio uenditam luendi, illi qui in ea partem habeat competens, uel ei cuius ſit milleſima non denegabitur[g]*: Quoties autem uerisſimile nō eſt, de minima re actū eſſe, ut quia diſpoſitio nullius redderetur momenti, uelu-ti in eo qui partem fundi promittit*[h]*, uel alio ſimili dubioq́; caſu, de dimidia accipiendū eſt*[i]*. Vnde qui partis bonorum uſumfructū legat, de dimidia intellexiſſe uidetur*[k]*.*

¶ Habere[c] ſicut peruenire, cū effectu accipiendum eſt.

Et cū quis ab altera ſe parte electum ait, non minus quàm dimidia ſit intelligemus[l]*: alioquin quæ in pauciore numero eſſet, cum nullius momenti haberetur: alteram nihil impediret. Quod ſi portiunculæ mentio fiat, uel alicuius uel quātæcunq́;, uel certæ partis, uerius eſt etiam de minima intelligi*[m]*. Idem ſi quātula, uel minuſcula ſcriptum ſit*[n]*: niſi ad certam aliquā iuris diſpoſitionem ſe referant, ex ſubiecta enim materia interpretationem recipiunt. Quapropter qui in teſtamento ſextam partem hæreditatis ſuæ relinquit, ſextam aſsis legaſſe intelligetur, idq́; Barto. uiſum. Quod in hæreditate procedit, quam lex in duodecim partes diuidit, in alijs uero rebus Angelus diſſentit*[o]*, quod & nos probamus. Quapropter ſi duas partes rei petieris, non duas ex aſſe, ſed ex tribus partibus petiiſſe uideberis: quod ſi ſex partes dari teſtator uoluerit, dubium non eſt ſemiſſem deberi. Qua ratione ſi unam partem hæreditatis relinquere ſe dixerit*[p]*, de una uncia intelligendum uidetur.*

c ¶ §. HABERE. *Regula eſt generalis quā alibi attigimus,*

g Bald. l. j. C. de com. ſer. ma.

h gl. l. cū poſt §. gener. de iur. dot.

i l. plane. in fi. de leg. j.

k l. etiam. de uſufr.

l gl. c. ſi prius quā. 28. diſt.

m Bar. l. ij. C. qn̄ et quib. lib. x.

n l. qui cōcub. §. j. de le. iij.

o Ang. l. defuncta. de uſufr.

p Bar. l. in terdum. de hæred. inſti.

gimus, Verba cū effectu accipienda eſſe[q]*. Is autē eſt effectus, ut ex perſona ſua qs habeat, ut deductis oneribus, lucrū illi ſuperſit, ut momentanea nō ſit acquiſitio, quæ ſi nō interueniant, habere quis proprie, & ſtricte non uidetur. Effectū quoq; ea reſpicere exiſtimantur, quibus actus alicuius ſit momēti, nō autē eluſorius remanet*[r]*. Sed & ut lex rebꝰ ipſis, nō uerbis impoſita cēſeatur, ad effectum pertinet*[s]*. In iure quoq; lectū eſt uim pro effectu accipi: ut apud Marcellum*[t]*, ei qui hominem ſtipulatus eſt, promiſſor cū dādo qui tūc illi ſeruierat, liberatur ui ipſa. Sic et Corn. Tacitus lib. XIII. Vectigal mancipiorum remiſſum magis ſpecie, quàm ui. Cuius locutionis ratio eſt, quia uis à Græco βία deſcendit, cuius contrarium & κατ' ἀντιϛοιχον eſt ius. Vnde ad differētiam eius quod ipſo iure fit, dicimus aliquid in effectu, uel ui ipſa factum.*

q l. aliud. l. cepiſſe.
r ca. ſi ciuitas de ſent. exc. in 6.
s l. ij. C. com. de leg.
t l. q decem §. ſtichū. de ſo.

POMPONIVS LIB. V. AD S.C.

Lex CLXV.

VEniſſe ad hæredem nihil intelligitur, niſi deducto ære alieno.

VENISSE. *Ad hæredem id perueniſſe exiſtimandū eſt, quod deductis oneribus peruenit: hocq; exemplo legis falcidiæ rationem inibimus. Ad legatarium uero qui fundum accipere, & decem hæredi dare iuſſus eſt, totum fundum iure legati perueniſſe interpretabimur*[a]*. & hoc quantum ſit ad hæredis falcidiam, qui X. illa conditionis implendæ cauſa ſibi data computare non tenetur, alioquin uerum eſt huiuſmodi legatarium in toto fundo lucratiuum titulum non habere*[b]*. Et hinc generalis*

a l. ad' ueterani. ad le. fal.
b l. nō amplius. de leg. j.

ralis regula colligitur, eatenus habuiſſe quẽlibet uideri, quatenus deductis oneribus remanet[c]*. Hinc ſi quis ſacerdotium ualoris centum aureorum impetrauerit, illud obtinere poterit quod ducentis cenſeatur, ſi deductis oneribus ſola cẽtum ſint reliqua: quod & in portoriorũ legibus obſeruandum eſt.*

c Dec. conſil. 156.

Habetur autem in his oneribus & medij temporis uſurarũ ratio[d]*, & cuiuslibet pecuniæ, quæ pro re ipſa effundatur, quale eſt* ἑρμηνευτικὸν*, id eſt, proxenetæ merces, haſtarumq; ſolennium impendia, & ſi qua ſimilia. Sanè cum lex exactionis effectum nõ reſpicit, ſed petitionis modum, aliud dicendum eſt: ut ſi actorem mandet duos aureos in ſingula cẽtũ, quæ petat pro ſportulis, deponere, ſacramẽtoq; ſic cõtendere*[e]*: nihil enim refert, quod reus ita inops ſit, ut etiam ſi uincatur, petitam ſummam ſoluere nequeat.*

d Iaſ. d. l. non amplius.

e l. cũ quædã. de iuriſ. om. iud.

IDEM LIB. VI. Lex CLXVI.

VRbana familia[a] & ruſtica, non loco, ſed genere diſtinguitur: poteſt enim aliquis diſpẽſator[b], nõ eſſe

VRBANA. *a* ¶ *Vrbana mancipia nõ loco ſed genere uſus cognoſcũtur*[a]*, & à ruſticis ſeparãtur: unde qui rationes uillicas diſpẽſat, & de cibarijs prouidet, in ruſticis computabitur: at qui inſulas cuſtodiunt, urbani exiſtimabuntur, cũ tamẽ dubitamus, quid paterfamilias ſenſerit, ex eius conſuetudine deprændemus*[b]*: cuius rei & ex rationibus libellisq; eius, aut uicariorum, qui uel ruſtica curant, uel urbana, certiores fieri poterimus.*

a l. ſquẽadmodum. de ſup. leg.

b l. ſeruis urb. de leg. iij.

b ¶ DISPENSATOR. *Seruus eſt qui impẽdia domus*

mus curat, & uictui præeſt: huic obſonatores, piſcarij, coqui, idq́; genus ſerui parent. Sumpſit nomen ab expendendo pecuniam, uel quod rationes diſpendat, id eſt procuret, & conſideret, calculumq́; ducat: hi ut plurimum in urbe degunt.

urbanorum ſeruorum numero, ueluti is qui ruſticarum rerum rationes diſpẽſet, ibi'que habitet, & non multum abſit a uillico[c]. Inſularius[d] autem urbanorũ

*c ¶*VILLICO. *Vilicũ* M. *Cato. &* L. *Columella ꝑ eo ſeruo accipiunt qui ruri præeſt, & agriculturam ruſticasq́; operas curat eisq́; ſecundum domini utilitatem præcipit: huic ſerui ipſi agricultores ſubijciuntur.*

*d ¶*INSVLARIVS. *Recẽtiores quidam inſulariũ accipiunt ſeruum, qui propter aliquod delictum in cõpedibus opus faciat, in inſulamq́; relegatus ſit, quod falſum eſt. Inſularius enim ſimpliciter ſeruus accipitur inſulæ cuſtos, cuius rei* Põponius *autor eſt*[c]. *Inſulas autem* Feſtus *interpretatur domos quæ uicinorum communibus ꝑarietibus nõ coniungũtur, ſed quoquo uorſum uel priuata uel publica area ambiuntur. Quam ſententiam ſunt ex recentioribus qui improbent, quoniam ex* P. Vi*ctore conſtat, longe plures* Romæ *inſulas, quàm domos fuiſſe, quod ueriſimile non eſſet, ſi hoc ſignificatu inſulæ acciperentur: quapropter ipſi interpretãtur inſulas eas ædes eſſe, quæ inquilinis locari ſolerẽt: quod & ipſe probarem, ſi aliqua hoc* Etymologiæ *ratio ſuaderet.* Feſti *igitur opinionem ſequor, quæ ex* Corn. Taciti *lib.* XV. *confirma*

c l. ſi ita. de uſu & hab.

firmatur. Is propter crebra incendia, cū multi aquæductus in urbem deferrentur, à Nerone excogitatum tradit, ut aqua priuatorum licentia intercepta, quo largior & pluribus in locis haberetur, in publicum flueret, ædificiaq́; nō cōmunione parietum, ſed proprijs quæq; muris ambirētur, canalibus, ut opinor, eis in parietibus additis, ut reprimendis ignibus aqua facilius decurreret, hinc inſulæ nomen deductū. Erant autē non modo d l.iij.§. effractarij. de of. præf.uig. *ab incēdijs tutiores*[d], *ſed etiam à furibus, qui per tegulas commeare in eas non poterant, ideoq; in eis pretioſiora quæq; reponebantur, ut quæ ſolius effracturæ periculo ſubijcerentur*

numero[e] eſt: uidendum tamen eſt, ipſe dominus quorum loco quenq; habuerit: quod ex numero familiæ, & ex uicarijs[f] apparebit.

e ¶NVMERO. *Numerus etiam ordinem & turmā* e l.j.in fin. de bon.poſ. ex teſt.mil. *ſignificat*[e], *unde numeri militum dicūtur: hinc & numerus familiæ. Obſeruādum igitur erit, an paterfamilias in ordine & conſortio ruſticorum ſeruorum aliquem haberet, an uero urbanorum.*

f ¶VICARIIS. *Serui ordinarij dicūtur, quibus pe*f l.ſi ſeruus. ſu prade pecul. *culium dominus cōceßit, negociariq́; ſinit*[f]: *Vicarij ſunt, qui ordinarij uices gerebant, quidamq́; quaſi ſubinſtitores. Igitur ſi ordinarius urbana ruſticaq; negocia pertractaſſet, habuiſſetq́; alios uicarios urbanis, alios ruſticis, qui ſeruus in ruſtici uicarij famulitio erit, ruſticus cenſebitur. Martialis, Eſſe ſat eſt ſeruum iam nolo uicarius eſſe.*

Qui

Qui rex eſt, regem Maxime non habeat.

g ¶§.PERNOCTARE. *Qui prouinciæ præeſt, extra eam etiā uoti ſoluēdi cauſa pernoctare nō poteſt*[g]. *Quæritur, quid ſit pernoctare? & integrā noctem ſignificari Iuriſconſultus ait; Sic Flamen Dialis quoties ualetudo aduerſa incidiſſet, nō ultra binoctiū pernoctare poterat, ut Tacitus lib. III. ſcribit. Sic & in lege XII. Tabu. Quæ trinoctio abnoctaſſet, uſurpabatur, ut ex Q. Mutio A. Gelli⁹ lib. III. tradit. Id autem dictio per in compoſitione demonſtrat, quæ uox ad integram noctem refertur. Quo argumento ſi lex prætori in delictis ſui officij tempore perpetratis iuriſdictionē mandet, cum prioris tempore quis uulneratus à ſicario eſſet, & ſub ſucceſſore perijſſet, reſponſum à quibuſdam eſt, neutri ius cognoſcendi eſſe, quum integrū delictū neutrius tempore factum ſit, perpetrare autem ad totum refertur*[h]. *Sed hæc deciſio uera nō eſt, qui enim letifere percuſſit*[i], *qđ in ſe eſt, omne delictum perficit, & ideo ad primum magiſtratum ius coertionis pertinet*[k]. *Sane hoc exemplo & pernox luna dicitur, quam Græci* πανσέληνον *uocant. Sic & peregiſſe rem dicitur: non qui ſolummodo detulit, ſed qui condemnauit*[l]: *quo exemplo & perennare dicimus, & perhibere, & perlegere & perferre, & percipere: hæc enim omnia ad quandam integritatem, perfectionemq́; referūtur. Tametſi non negauerim in compoſitione eā dictionē aliter*

¶Pernoctare[g] extra urbem intelligēdus eſt, qui nulla parte noctis ī urbe eſt: per enim totā noctē ſignificat,

g l.illud.de of. ſi.præſ.

h Alb.hic.

i l.fin.§. ſicut. de bo.cor.

k l.diuortio.§. ſi uir.ſol.ma tri.Alex.

l l.ij.de adul.

aliter quoq; accipi,ut cum perfidum,periurum dicimus. Itemq́; perpluere,perſpicuus:& rurſus perpauci, pertinax:ſed & perorare dicitur,cui finis orandi demandatus tantummodo eſt.

CARBONVM.*Materia rei appellatione, quæ ex ea conficitur, non uenit.Vnde qui carbones dicit,de lignis non intelligit,qui libros,de chartis,qui calcem de lapidibus: quamuis ex lignis carbones,ex chartis libri, ex lapidibus calx conficiatur:idq́; & Accurſius,& quadam diſputatione Pylleus probat.*E *conuerſo,nec appellatione materiæ,quod ex ea factum eſt,comprændītur ſi ſpeciali nomine nūcupetur,niſi eiuſmodi ſit quod effectum eſt, ut in materiam ſuam redigi rurſus poßit*[a]*,quale eſt argētum factum,uel aliter mētem teſtatoris conijciamus.*Hinc *eſt quod ligni appellatione,id ſolum cōtinetur,quod comburendi cauſa paratum eſt*[b]*,& à ſolo diuulſum, & alio ſpeciali nomine non appellatum,niſi uel teſtatoris uoluntas,aut conditio,uel regionis natura aliud ſuaderēt.*Quo *exemplo cum omnia nemora quis locaſſet, reſpondit And.Siculus*[c]*,de eo nō cenſeri actum,quod materiæ cauſa haberetur,cum id in alium elegantem uſum deſtinatum eſſet.Sed hac in re planè* ματαιος *eſt, & Siculis gerris uaniora conſcribens.*

VLPIANVS LIBRO XXV.

Lex. CLXVII.

CArbonū appellatione materiā[a] nō contineri, ſed an lignorū? & fortaſſis

a l. quæſitum. §. illud. de lega. iij.

b l. ligni. de lega. ij.

c Barb. conſil. 26. in 2.

a ¶MATERIAM.*Sic proprie ligna appellantur, quæ*

quæ ædificiorũ cauſa, uel alterius operis habentur, inde materiarij fabri. Hic aũt de materia intelligit, quã ide ir=co quis præparauerat, ut carbones conficeret, hi in anti=quorum eulogijs[d] *Græca uoce dendrophori appellãtur, quod arborem ferunt & torrent.* d l.fin.de iur. im.

quis dicet, nec lignorum[b]: nõ enim lignorũ gratia ha=buit: ſed & titiones, & alia li gna cocta, ne fumũ faciant, utrũ ligno, an carboni, an ſuo gñi annumerabim⁹? & magis eſt, ut propriũ gen⁹ habeatur. Sulphurata quo=que de ligno æque eandem habebunt diffinitionem: ad faces quoque parata, non erunt lignorum appellatio ne compræñſa, niſi hæc fue rit uoluntas. Idem etiam de nucleis[d] oliuarũ, ſed & de

b ¶LIGNORVM *Sũt ligna proprie quæ comburendi cauſa ha=bem⁹: unde materia car bonum, cum in alium uſum principaliter ha beatur, non intelligitur lignum eſſe.*

c ¶GENVS. *Cum enim ſpeciale nomen ti tiones, ſulphurata, fa=ces, & nuclei habeant, nõ uidetur quiſquam li gna nominans, de eis in telligere. Sunt autem ſulphurata tenuiſſima ligna ſulphure utrinq; illita, ad accẽdendas lucernas, quorum & Martialis me=minit, nos uulgò ſulphuretos uocamus.*

d ¶NVCLEIS *oliuarum. Hi enim ab antiquis oſſa oliuarũ appellãtur, ut meritò pro lignis habendi nõ ſint: quod & in cæteris dicendũ eſt, quales ſunt glandiũ, nu=cũ, amigdalarũ, & ſi qua ſimilia. Idemq; in uinacijs ſta=tuendum, cum acini non ignibus tantum, ſed & paſcẽdis*

columbis uſui eſſe ſoleant.

e ¶BELLARIIS. *Antiqui codices balanis habẽt, & caſtigatius. Significat* βάλανος *glãdem gñali nomine, ſed ſpecialiter de palmulis, quas uulgò dactylos uocamus, accipitur. Palma enim ĩ Aegypto & Syria eos fructus fert, guſtu ſuauißimos, ut bellaria omnia præcellant. Sunt bellaria quæ ſub finem conuiuij afferuntur, & ſecundæ menſæ appellatur. Iulius Pollux palmam aliam marem, aliam fœminam arbitratur: & fœminæ fructus ex Herodoti Xenophontisq́; ſentẽtia proprie balanos dici: propẽdent aũt ab inuolucro, corticoſo'ue operimento quod elaten ſeu ſpathẽ uocãt, & ipſum magni in medicina uſus, ut Galenus oſtẽdit, tametſi hodie in eis regionibus nullum alium, quàm ignibus uſum præſtet.*

balanis[e] idem eſt, uel ſi qui alij nuclei ſunt. De pinu[f] aũt integri ſtrobuli, ligni appellatione continentur.

f ¶PINV. *Nil aliud eſt pinus, quàm picea excultior, eius nuces ſtrobyli, coccali, coni & Latinis nuclei uocãtur, qui pinei ſunt detrahũtur guſtatu idonei, & medicĩna utiles. At Iuriſcõſultus hic, cũ integros ſtrobylos dixit, de pinu agreſti, uel picea intellexiſſe uidetur, qui caſſi & cibo inutiles ſunt, ideoq́; à cono nõ diuellũtur, ſolis ignibus aptißimi. Poteſt & de nuce ipſa pinea domeſtica intelligi, ĩ quibuſdã enim regionib⁹ ita abũdat, ut ei⁹ fructꝰ nulla ſit æſtimatio: nam de ea ſtrobylos ſpecialiore ſignificatiõe dici ex Dioſcoridis lectiõe obſeruatũ eſt, qui lib. I. cap. LXXXV. itemq́; ca. LXXXIX.* ςϱωβύλον *pro pinu accipit,* πίτυν *pro picea,* πεύκην *pro tæda, quæ conge-*

neres omnes arbores ſunt. Sanè ubi nucis pineæ fruct⁹ in pretio ſit, nõ opinarer, legatis lignis, ſtrobylos eius integros cõtineri: ſed tũ deberi, cũ fructus excẽpti fuerint.

IDEM LIB. IIII. AD SENATVSC.

Lex CLXVIII.

PAli & perticæ in numerũ materiæ redigẽdi ſũt: & ideo lignorũ appellatione non continentur.

IDEM LIB. V.

Lex CLXIX.

NOn tantũ in traditionibus, ſed etiã ĩ emptionibus, & ſtipulationibus, & teſtamẽtis, adiectio hæc, uti optim⁹, maximuſq; ẽ, hoc ſignificat, ut liberũ præſtetur prædiũ, nõ etiã ut ſeruitutes ei debeantur.

PALI. *Pedamentorum, quæ uitium adminicula ſunt, tria ſunt genera: unum robuſtum ſeu fiſsile, ex quercu, uel iunipero, quod appellatur* Ridica*: alterum eſt è pertica, qui palus dicitur, hicq; teres eſt: tertium ob inopiam ex harundineto ſumitur, ſicq;* M. Varro, *&* L. Columella *tradiderunt.* Hæc *pedamẽta, quæ & ſtatumina uocantur, lignis legatis non continentur, quoniam in materia ſunt & alium uſum quàm ignis præſtant: putauerim tamen, cum propter uetuſtatẽ amplius in uineæ uſu eſſe nõ poterũt, præſtanda: nã ratio* Pauli *tunc locum non habet: nec enim amplius in numerum materiæ rediguntur, imò tunc ſolent patres familiarum eos palos comburere.*

NON TANTVM. *Qui fundũ tradit, uẽdit, legat ita uti optimus maximuſq; eſt, non illi quidẽ ſeruitutem*

tutē deberi ait,ſed nemini eum debere: qua de re ſupra à nobis tractatum eſt. Sed quid ſi fundus ea cum clauſula uenditus, obligatione aliqua propter munera publica affectus ſit? Et ſi uenditor ſciens emptorem eius obligationis non admonuerit. Aretinus[a] *reſpondit, quanti minoris emptor comparaturus rem erat, poſſe uenditorem cōueniri, nec eius adiectiōis prætextu excuſari. Sed & Pau. Caſtrenſis*[b] *non imputari hoc caſu emptori exiſtimauit, ſi cum generaliter ſciret fundū obligatum, minime diligentiā adhibuit, ut quantitatem, ſummāque debitæ pecuniæ certius exploraret: cum enim eius declaratio ad uenditorem pertineat, tutò negligere potuit, qui ius ſuū nō diminui ſciebat*[c], *niſi ſpecialiter fuiſſet admonitus. Erat autem clauſula hæc & in contractibus*[d], *& in teſtamentis apponi ſolita, quod & antiqua inſcriptio oſtendit, quæ in Gratiano oppido Montisferrati ſic legitur. V.F.T. Vectius. T.L. Hermes Seplaſiarius, mater genuit mater recepit, hi horti ita uti opt. maximiq; ſunt cineribus ſeruiant meis, nā curatores ſubſtituam qui ueſcātur ex horum hortorum reditu natali meo & præbeant roſam in perpetuum, hos neque diuidi neq; abalienari uolo.*

a cōſi. 105. i fi.

b conſi. 195. in j. in nouiſſ.

c l. ſicut. §. nō uidetur. ſupra quibus mo. pig.

d l. iuli. §. idem iuli. de acti. emp.

VLP. LIB. XXX. AD S. C.

Lex CLXX.

HAeredis appellatiōe oēs ſignificari ſucceſſores credendū eſt, etſi uerbis nō ſint expreſſi.

HAEREDIS. *Hæres meus Seio centū dato, primus hæres nō adiuit, an ſubſtitutus ſi adeat tenebitur? Et dubium*

dubium non eſt ad quoſcunq; gradus hæredis nomẽ pertinere[a], tũ omnes quoq; ſucceſſores intelligi, ſiue iure ciuili, ſeu prætorio, ſiue directe, ſiue per fideicõmiſſum ſuccedant: ſed & qui particulariter ſuccedit, ſeu in certa re hæredis appellatione continebitur[b], dũ uel materia ſiuo rabilis ſit, uel res eiuſmodi ſit naturæ, ut in ſingularem ſucceſſorẽ tranſeat. Sed & cũ quis ſibi & quibuſcũq; hæredibus paciſcitur, de particulari quoque accipiẽdum erit.[c] Idem ſi hæredib⁹ & ſucceſſorib⁹ dictũ ſit[d], ut gemina tio alicui⁹ ſit effectus, nec alterũ uideatur ſuperfluũ[e]. Sed ĩ hoc quidã diſſẽtiũt, cum hæredes de iure ciuili ſucceſſores de prætorio intelligere poſſimus[f], quod non probo: qui enim ſic cõtrahit, nõ modos ſucceßionis, ſed effectũ cõſideraſſe uidetur. Ad de quòd cũ hodie ex iure prætorio ferè nũq̃ ſuccedatur, nõ ẽ ueriſiſe infrequẽtis caſus mẽtionem factam: nã & ſi hæredis tantũ mentio facta eſſet, ſatis hoc reſponſo appa ret bonorũ poſſeſſoris habitã rationẽ. Verior itaq; prior eſt ſentẽtia, quã de facto conſultus, Alex. approbauit[g].

a l. hæreditatis. ſupra eo.
b l. in cõuẽtionalib. j. tit.
c Ro. l. ĩ tẽpus. de uſucap.
d l. fluminũ. §. j. de dã. inf.
e laſ. l. quidam §. j. de eden.
f l. ſtip. iſta habere. ĩ prin. de uerb. obl.
g 193. in 2.

POMPO. LIB. XVI.
Lex CLXXI.

PEruenisse ad te recte dici tur, quod per te ad aliũ peruenerit, ut in hæreditate a liberto per patronum filium familias patri eius adoptiuo acquiſita reſponſum eſt.

PERVENISSE. *Per rogationẽ adoptauerat quis filium, qui cuiuſdam liberti patronus erat, caueratq; quod ad eum filium perueniſſet, eo impubere defuncto,*

 his

his ad quos ea res pertinere potuiſſet,reſtituturũ:deinde is filius liberto ſuo ſucceſſit,quæ hæreditas ex regula iuris nec momento quidẽ in eius perſona cõſtitit[a],ſed protinus patri quæſita eſt,fuit dubitatum,an ad filiũ hæreditas perueniſſe diceretur?Et dixiſſet aliquis, non uideri perueniſſe,huiuſmodi enim uerbũ cum effectu accipitur, & dictio per illi addita,perfectionem quandã acquiſitionis denotat[b],ſed tamen in propoſito caſu aliud dicẽdum fuit,nõ eo ſolũ argumento,quod etiã ſi cautio nulla interpoſita fuiſſet, nihilominus ea hæreditas reſtituẽda erat, quia ipſius filij reſpectu non autẽ patris delata uideretur[c]:ſed hac etiam ratione,quia uerba ſtipulationis hoc inferunt,perueniſſe enim ad me dicitur, quod per me ad aliũ peruenit,dũ ille iure meo nitatur,ut ſuperius à nobis expoſitum eſt:idem ſi culpa mea peruenerit.Exẽpli cauſa,Conſtitutum eſt,ut Præfectus pro apparitoribus ſuis in id teneatur,quod ad ſe peruenerit,ſi aliquid peruenerit,quamuis amplius non habeat,ut quia per iniuriã amiſit,nihilominus tenebitur[d].Alibi quoque proditũ eſt, id ſolum perueniſſe uideri,quod deductis expenſis ſupereſt, idq; in uenditore hæreditatis[e], qui quod ad ſe peruenit tradere tenetur,reſponſum eſt. Dubitatũ quoq; extat,an peruenire uerbũ in ſubſtitutionibus directũ ſit,an ſolum fideicõmiſſi uires habeat? & non eſſẽ directum frequentius traditum eſt[f],niſi additũ eſſet, ut eo ipſo perueniat, uel pleno iure,uel libere:huiuſmodi enim uerba eius ſunt effectus,ut hæredis manus expectanda non ſit. Sanè hoc in cõtextu annotanda eſt conſtructionis forma,qua Iuriſconſultus acquiſitam à liberto hæreditatem, id eſt de liberto

a l. placet.de acq.hær.

b l.qui cõcubinam.§.ij. de leg.iij.

c l. ſed ſi plures.§.in arrogato.ſupra de vulg.

d Paul.Cle.j. §.cæterum. de priuil.

e l.ij.§.j.de hære.uend.

f Mod.l. centurio.in fi.

berto dixit. Sicut cũ nos à quæſtoribus acquiſiuiſſe mancipium dicimus, hoc eſt lucrifeciſſe, uel comparaſſe. Accurſius conſtructionis huius nouitate motus ὑπόθεσιν, ſeu facti ſpeciem aliam fingit: quam adeò non probo, ut eam referre diſtædeat.

VLP. LIB. XXXVIII. Lex CLXXII.

Liberti appellatione, etiã libertam contineri placuit.

Liberti. *Solebãt teſtatores ueſtiaria, uel cibaria libertis libertabusq; ſuis relinquere[a], quod & de iuribus ſepulchrorũ obſeruatum fuiſſe, ex quàm plurimis inſcriptionibus conſtat.* Pone *teſtatorem ſolum mentionem libertorũ feciſſe, exiſtimat* Vlpianus *etiam de libertabus accipiẽdum, quod etiam in fideicommiſſis proditum eſt. Cuius rei ea eſt ratio, quod maſculinũ ſemper ſub ſe fœmininum complectitur[b], ut ſuperius tractauimus. Tres autem libertorum fuiſſe ſpecies Caius inſtitutionum lib. I. tradit:* Alios enim Ciues Rom. alios Latinæ *conditionis, alios eſſe* Deditiτios. *Ciues* Rom. *ſunt, qui teſtamento aut in æde ſacra, aut ante conſulem fuerint manumiſſi. Latini ſunt, qui aut per epiſtolam, aut inter amicos, aut conuiuij adhibitione manumittuntur.* Deditiτij *uero ſunt, qui poſt admiſſa crimina ſupplicijs ſubditi, & publice pro criminibus cæſi ſunt, aut in quorum facie uel corpore quæcunque indicia aut igne aut ferro impreſſa ſunt, & ita impreſſa, ut deleri non poßint.* Hi *ſi manumißi fuerint,* Deditiτij *appellãtur. Sed inter hæc tria genera libertatum ideo* Ciues Rom. *meliorem ſtatum*

a l.iiij.de alī. leg.

b l.cum pater. §.cum inter. de leg.ij.

 habent

habẽt,quia & teſtamẽta facere poſſint, & ex teſtamento quibuſcunq; perſonis ſuccedere:nam Latini & Deditítij nec teſtamenta condere,nec ſibi ex teſtamento aliorũ aliquid dimiſſum poſſunt ullatenus uendicare:tametſi Latini certis rebus priuilegia Ciuium Rom. *libertorũ conſequi poſſint,* Dedi*titij uero nulla ratione poſſunt ad* Ciuiũ Rom. *libertorum beneficiũ peruenire.*Nam Latini *patronorũ beneficio,id eſt ſi iterum ab ipſis aut teſtamento, aut in*

IDEM LIBRO. XXXVIII.

Lex CLXXIII.

Collegarum appellatione hi cõtinentur,q́ ſunt eiuſdem poteſtatis.

æde ſacra,aut ante conſulem manumittũtur, Ciuiũ Rom. *priuilegia conſequuntur:hæc Caius. Quæ uerba referre placuit,quod Iuſtinianus,qui has differentias ſuſtulit,nimis conciſe,& ſuſpenſa ut dicitur manu,eas declarauit, tametſi ad multorum in iure ueteri locorum interpretationem pertinerent*[c]. *Nam cum de manumiſſis uindicta mẽtionẽ reperimus,*Ciues Rom.*intelligimus:eo enim modo ante conſulem,ſeu quod idem eſt,procõſulem,uel prætorẽ manumittebantur,fiebantq́;* Ciues Roma.*niſi aliter conuentum eſſet*[d]*.Perſius:Vindicta poſtq́; meus á prætore receßi.Hinc* Corn.*Tacitus lib.* XIII.*eos tradit,qui uindicta manumißi non eſſent, aliquo uelut ſeruitutis uinculo teneri.Auſon.in Grippo:Triplex libertas,capitiſq́; minutio triplex. Meminit & Boëthius in Topica M.Ciceronis.*

c l.qui Romæ §.flauius. de uerb.obl.

d l.j.§.illo.C. de lat.lib. tol.

COLLEGARVM.*Collegas Iuriſperiti noſtrates*

eos

eos proprie dici opinãtur, qui ſimul habitãt, quaſi unà ſe colligant, cui ſententiæ ueterum autoritas aduerſatur, à quibus proditum eſt, ab eligendo collegas dictos, quaſi in idem munus coëlectos diceremus quod & Iuriſconſultus hic ſentit, cum eiuſdẽ eſſe poteſtatis ait, ſicut erant conſules, prætores, tribuni plebis, & ſimiles. Quapropter And. Siculi rationem non approbauerim[a], eccleſiam collegiatam (ut ipſe ait) negantis, quoniam eius canonici ſimul non habitarent: nam hoc nil referre uerius eſt, dum aliter de eorum iure conſtet: ſufficitq; ſi eligere actorem conſueuerunt[b], & ſigillo communi uti, aliaq; eiuſmodi facere, quæ uniuerſitatum propria ſunt. Eadẽ ratione collegia dicuntur, in quibus qui dent nomen eliguntur, dũ pauciores tribus non ſint[c]. Sic collegium doctorum dicimus, ſic & nauiculariorũ, ſic cæterorũ artificum. Fuit & collegium olim Poëtarum. Solentq; hi aliquos ſibi præficere, ut plurimum duumuiros, quos uoce parum Latina Abbates uocamus. Sunt & qui unicum rectorem habeant, ſunt & qui nullum: nec enim ut collegium dicatur, neceſſarium eſt aliquẽ ei præfici[d], imò eo caſu cõgregandi collegij, referendiq; ius ad eum pertinebit, qui in albo prior antiquiorq; ſit[e]. Poſſe autẽ eos collegas de his quæ ad artem ſuam pertinent conſtituere, ſeq; uiciſsim illis decretis alligare, euidentiſsimi iuris eſt: dum tamen alijs præiudicium nullum inferant[f]: ut ſi monopolium ſapiant, uel ambitioſa ſint. Vnde cum ſemel cõſtituiſſent, ne qui ſacris initiatus eſſet admitteretur, Reſponſum eſt, decretum non ualere. Quod tamen in collegio iudicum, quale Mediolani eſt, non cenſetur ſeruandum:

a Barb. conſil. 27. in j.

b Abb. c. 2 nobis. de iure patro.

c l. neratius. ſupra eo.

d Inno. c. cum nõ. de præb.

e l. fi. de alb. ſcri.

f l. fi. C. de iur. om. iud.

dum:nec enim huiuſmodi decreto libertas eccleſiaſtica imminuitur,cum iure quoq; Canonico à ciuilibus iudicijs abſtinere eos honeſtas ſuadeat[g]*. Sed nunquid conſtituere poßint,ut aliquis non recipiatur, niſi omnibus conſentientibus? Et licet conſtitutio ex ſe ualeat, præſertim ſi iuramētū acceſſerit, putauerim tñ,q à maiore pte admiſſus ſit,iure admiſſum uideri. Nec enī legē ſibi imponere potuerunt,à qua recedere non poßint,tāetſi periuri efficiantur*[h]*. Id enim in collegijs maior pars poteſt*[i]*,quod totus ordo*[k]*. Et hoc maxime annotandum aduerſus eos eſt,qui ſinguli plurima promittunt munificosq; ſe exhibent, cum uniuerſi eius legis prætextu nihil extricent,fidemq; uiolent. Si tamen à principe eiuſmodi conſtitutio confirmata eſſet, non diffiteor omnium conſenſum neceſſarium eſſe*[l]*. Sed quam maiorem partem eſſe dicemus? Et receptum eſt,duas partes ex tribus neceſſario requiri, ſi tamen autoritate ordinarij iudicis omnes citati ſint, & quia nō aduenerint contumaces habiti,in his qui paruerint ſolis ius uniuerſitatis reſidet, tametſi minima pars adſit: Secus ſi à collegis ſimpliciter fuerint uocati,ut qa collegium præfectis careat, uel præfecti iuriſdictionem non habeant*[m]*. Et ita ego cenſeo, repugnantiumq; ſententias concilio.*

¶ Qui extra cōtinentia urbis eſt,abeſt: cæterum uſq; ad continentia non abeſſe uidebitur.

¶ §. QVI EXTRA. *Abſentium procuratores rem ratam haberi*[n]*,aut iudicatū ſolui,ſatiſdare debent, præ-ſentis*

g c.ij. ne cle. uel mo.

h c.dilecto. de preb.

i l. quod maior. ad municip.

k Bald. l. fin. C. de aut. præſt.

l gloſ. c. ubi. uerb. ſingulis. de elect. in 6.

m Dec. c. cum oēs. de cōſt.

n gloſ. l. præſens. de pcu.

ſentis non debẽt. Quæritur ergo, quis abeſſe dicatur? Et Iuriſconſultus reſpondet, eum abeſſe, qui extra cõtinẽtia urbis eſt, id eſt ſuburbia, & quatenus ſe urbs continet. Vulgati codices cõtinentiam fœminino genere ſcriptum habent, ſed ratio Latini ſermonis hoc nõ patitur, neutro itaq; genere pronunciandum eſt. Sanè uerbũ id abeſſe uarijs modis in iure accipi ſupra[o] oſtẽdimus, ut minime operæ pretium ſit ea quæ diximus repetere: tametſi & infra Iuriſconſultus de eodem nonnihil ſcribat. o l. mulieris.

IDEM LIB. XL.

Lex. CLXXIIII.

Aliud eſt promittere furem non eſſe, aliud furto noxa'q; ſolutũ: qui cum dicit furem non eſſe, de hominis propoſito loquitur: qui furto noxa'q; ſolutum, nemini eſſe furti obligatũ promittit.

Aliud eſt promittere. Qui uendit mãcipium, tenetur id præſtare[a], cum furto noxáq; ſolutum: quæ uerba hoc ſignificant, ut tempore quo uenditur ſolutus ſit. Vnde quamuis aliquando furtũ fecerit, ſi tamen ea noxa ſit liberatus, redhibitioni locus non eſt. At qui furem non eſſe dicit, de moribus dixiſſe uidetur, & ideo hoc præſtare debet, quòd nunq; furtum commiſerit[b]. Sed & ſi ipſi uenditori quandoq; furatus fuerit, nõ dubitatur quin ex ſtipulatione emptori ſuccurratur[c]. Sed finge uenditorem, ut iudicium euitet, aſſerere, nullum furtũ ſibi à ſeruo unquã factum fuiſſe, ſed ſeruũ ſe uolẽte accepiſſe, & propter familiaritatẽ quã cũ ſeruo dominus habuit: fortè credendum ei uideretur, cum traditum

a l. ſ. in princ. de æd. edi.

b l. qd ſi nolit. §. j. eo. titu.

c l. furtum. eo. titu.

ditum ſit,admitti eã excuſationẽ, qua dominus rei,ut ſu
d Bar.l. inter. §. recte. de fur. *rem liberet,ſua ſpõte rem ablatam atteſtatur*[d]*:ſi ex ami cicia,uel familiaritate,quã cum domino is qui furti reus eſt,habebat uериſimile id ſit. Qua ratione deprænſi in concubitu,& adulterij accuſati,ſe excuſant,ſi coniugiũ contraxiſſe adſeuerẽt, eorumq́; affirmatio ue*
e glo.l.pen.C. de fideiuſ.Fe li.c.j.& præſ. *riſimilis ſit*[e]*.Sed in propoſita quæſtione eam aſſertionẽ emptori nõ obeſſe exiſtimauerim:*

POMP. LIB. XXIII.

Lex CLXXV.

FAciendi uerbo reddẽdi cauſa etiam cõtinetur.

cum enim integritatem morum,& propoſiti,id eſt uoluntatis ſerui pollicitus uenditor ſe præſtiturum uideatur,non ſufficit ſi ſua ſpõte ablatam rem dixerit,niſi & hoc probetur,credidiſſe ſeruum qui abſtulit,ſe uoluntate domini auferre.

a l.oẽs. in fin. quæ i fr.cre. FACIENDI. *Quæ in fraudem creditorum facta eſſent,reſtitui Prætor iubet*[a]*.Finge in fraudem creditorum illud quod ſub conditione,uel in diem debebam,me creditori ante tempus reddidiſſe,an creditoribus conſuletur?Et indubitati iuris eſt conſuli,factũ enim dicitur, quod eſt redditum.Quapropter & cum prætor ſi quid metus cauſa factum affirmaretur,auxilium pollicitus eſ*
b l. extat. qđ met.cau. *ſet*[b]*,diuus Marcus edicto declarauit,id quoq; factum uideri,cum per metum ſibi rem ſuam non adito iudice aliquis debitorem reddere compuliſſet. Sanè cum ſtipula*
c l.ſi pœnã. de uerb.obl. *tiones aliæ in facto,aliæ in dando conſiſtant, ea quæ de*
d Bal.l.cũ alle gas.de uſur. *reddendo eſt,ſi actum ſit ut incontinenti reddatur*[c]*, magis facti quàm dationis exiſtimatur*[d]*: tametſi & negari*

non

non poſſit, uerbum facere tam generale eſſe, ut & dationem comprændat, quod infra ſuo loco dicemus: qui enim dat, proculdubio aliquid facit.

SOLVTIONIS. *Quid ſolutionis, liberationis, ſatiſdationis, ſatisfactionisq; uerbo cōtineatur, ſuperius à nobis traditū eſt.*

VLP. LIB. XLV.
Lex CLXXVI.

SOlutionis uerbo ſatisfactionē quoq; omnem accipiendam placet, ſoluere dicimus eū, qui facit quod facere promiſit.

Hic *ſolum admonendi ſumus, procuratorem qui ſolutioni recipiendæ cōſtitutus ſit, ſi delegationem aliam'ue ſatisfactionem recipiat debitorem non liberare: ut enim ſolutionis uerbo uerum ſit omnem ſatisfactionem accipi, tamen cum aliud pro alio inuito creditore præſtari non poßit, qui mandat ut ſolutio recipiatur, mandaſſe id intelligitur, ut in ſpecie debita recipiatur: & ideo abſq; domini conſenſu, procurator reū debendi liberare non potuit, idq́; Alex*[a]. *in facti quæſtione reſpondit, quod & nos probamus. Dum ergo hic omnem ſatisfactionem contineri dicitur, ſubinferendum eſt*[b], *quam tamen creditor acceptare uoluit. Addit Bart. quoties lex pecuniam ſolui uult, de alia ſatisfactione intelligi non poſſe, quod à nobis ſuperius explicatum eſt. Illud conſtat, procuratorem ad recipiendum ſolutionem conſtitutum, ſi confiteatur ſe receepiſſe, debitorem non liberare, niſi uera de numeratione aliter conſtaret, idq́; frequentius receptum eſt: quoniam ſi de numeratione non appareat, qui confitetur, donare uidetur:*

a conſi. 95. iq. iij.

b l. item liberatur. in fi. qb. mod. pig.

uidetur: at huiuſmodi mandato non eſt exiſtimandum id actum, ut donare liceat[c]*. Fuere tamen, qui hoc in articulo diſſentirent, quorum ſententia hac mihi uidetur ratione defendi poſſe: nam cur non ea ſit interpretatio ut de donando mandatum uideatur, ratio illa prodita eſt, quòd qui donat perdit, remq́; ſuam prodigit, quod in noſtro caſu nō eſt, cum poßit dominus aduerſus procuratorē agere, ut rationes reddat, reſtituatq́; q̃d ſe recepiſſe cōfeſſus eſt: q̃d nō ſoluēdo procurator ſi ſit, æquius eſt ut domino id imputetur, qui huiuſmodi procuratorē elegit, q̃ creditori, qui bonā fidē ſequutus ei ſatisfecit, & apochā recepit.* Et *ſatis durū uidetur ad debitorē id pertinere, ut probare debeat uerā numerationē interueniſſe, ut ſic in domini facultate ſit procuratorem eligendo, duriorem debitoris cōditionem facere.* Et *fortè uerior hæc opinio eſt, niſi quod ut in cæteris rebus, ſic in iure numerantur plerunq́; ſententiæ, non ponderantur.*

c Bart. l. ij. in fi. ſi cer. pet.

IDEM LIB. XLII.

Lex CLXXVII.

NAtura cauillationis, quā σόφισμα Græci appellauerunt, hæc eſt, ut ab euidēter ueris, per breuiſſimas mutatiōes, diſputatio ad ea, quæ euidenter falſa ſunt, producatur.

NATVRA. *Cauillari uarijs ĩ iure modis accipitur, Cauillatur, q calūnioſe agit: cauillatur, qui breuiter & falſe aduerſariū ſermone captat, aut irridet: cauillatur, q ſciēs, ut ſuā ſententiā tueatur, falſa prodit. Specialius uero, & ut ita dicā, ἐμφατικωτέρως cauillari d'r q eo*

aſſumpto

aſſumpto quod euidenter uerum eſt,diſsimiliter acceptis terminis,quod falſum eſt infert. Id tribus modis fieri Ariſtoteles in Elenchis tradit:Aut enim argumentum in materia peccat,aut in forma,aut ĩ utroq;.In materia,ut ſi dicam,quæ in nullius bonis ſunt,occupanti conceduntur,res ſacræ in nullius bonis ſunt,ergo occupanti conceduntur. Is autem ſyllogiſmus proprie σοφιστικὸς *appellatur,de quo Accurſius Iuriſconſultum hic intellexiſſe exiſtimat,cui & ipſe aſſentior. In forma,ut omnis ſeruus in poteſtate eſt,filiusfamilias eſt in poteſtate,ergo filiusfamilias ſeruus eſt:uomenq; huic argumento* παραλογισμὸς *eſt. In utroq; peccat,cum dicimus, quilibet ſeruus pro mortuo habetur,nemo alieni iuris eſt,qui ſeruus non ſit,qui igitur alieni iuris non eſt,pro mortuo nõ habetur.Sed hæc latius ab Ariſtotele eiusq; interpretibus accipienda ſunt. Quomodo autem cauillatio Græce appellatur, iuriſconſultus hic oſtendit:ſed in uulgatis codicibus uox illa deficit. Fuere igitur qui* διαβολὴν *reponendum exiſtimauerunt:eam ſic definiendam Lucianus arbitratus eſt,ut ſit Criminatio* ἐκ τῆς ἐπηρείας *id eſt nocumento orta,cum reo nihil ſciente, nedum ad contradicendum non admiſſo,ſoli delatori fides adhibetur. Qua ex definitione apparet,eam uocem hoc in loco nõ eſſe reponendam:hic enim non de calumnia agitur, ſed de ſophiſtico argumẽto.Antiqui codices hic* γοητίαν *habent,& infra de regulis iuris,ubi idem reſponſum legitur,*σόφισμα*,quæ lectio utraq; cõuenit,poſteriorq; plus mihi arridet,quæ magis ſpecialiter rem exprimit, quandoquidẽ* γοητία *pro quacũq; fraude uidetur poſſe accipi.*

Apud

Apud antiquiores tamen ſophiſtarum nomen honeſtum fuit, & qui philoſophiæ doctores erant, uulgò ſophiſtæ dicebantur, idq́; ex Philoſtrato, & M. Victorino palam eſt: ſuſpicorq́; propter malos corũ mores, nominis quoq; dignitatem cõuerſam: nam & Plutarchus, grauis autor, à maiorũ inſtitutis eos degeneraſſe oſtendit, & pro Philoſophis, Planos, Sycophantasq́; quoſdã fuiſſe. Sanè hinc apparet, ex breuiſſima mutatione ueritatẽ obnubilari: unde proditum eſt, mutato facto, etiam ius mutari: nec ideo Iuriſcõſultum reprændi poſſe, qui uaria reſpõderit, cum aliquantulum mutatæ ſibi facti ſpecies eſſent propoſitæ: ex facto enim ius oritur, quo uariato, & ipſum uariari neceſſe eſt. Sed an huiuſmodi cauillationibus uti aduocatum deceat? Et graui uiro cõuenit nũq̃ uti[a]: nec enim debet quis de uictoria magis, q̃ de ueritate eſſe ſolicitus: quoniã id uitiũ, ut Cicero inquit, maxime cõtra prudẽtiã eſt. Sed recẽtiores pleriq; ambitione præcipites, omnes diſciplinas puerilibus hiſce nugis peruertêre, & quum paucis ueritatẽ explicare poſſent, per argumenta & oppoſitiões, artẽ ĩ uerborũ cõtẽtionẽ deduxere. Sic magno reip. Chriſtianæ detrimẽto Theologi, ſic & Philoſophi, ſic deniq; & legum interpretes fecere: receptiſſimumq́; apud omnes eſt, licere aduocato bonam cauſam falſis rationibus tueri, & fraude fraudem trudere. Imò pro conſilio proditũ eſt, plurimas ſemper rõnes iudicibus afferẽdas, uerisq; falſas immiſcẽdas, cũ indocti pleriq;, qui iuſto argumẽto fidẽ nõ adhibuerũt, futili moueantur. Sed & neſcio cuius Põtificis factũ laudatur, q nocẽti impunitatem promiſerat, ut delicti confeſſionẽ extorqueret: huiuſmodi

a 23.q.ij.dñs.

modi ego dolū probare nō poſſum,nec ex ſimili cōfeſſione dānari reū debere arbitror,cū ea fiducia fateri potuerit,ut ꝙ primū litiū carceris'ue moleſtiā euitaret:cū crederet fore,ut ſibi fidē iudex ſeruaret:niſi ergo ſpe huiuſmodi defectus reus,priorē cōfeſſionē ratā habeat,liberabitur:atq; ita Imo.& Decius ſcripſerūt [b]:licet in cōtrariā ſentētiā frequētius itum ſit,pro qua apud Græcos extat hic Aeſchyli ſenarius,

Ἀπάτης δικαίας οὐκ ἀποστατεῖ θεός.

A fraude iuſta nec deus quidem abſtinet.

b l.ea eſt.infra tit.j.

IDEM LIB. XLVIII. AD SENATVS CON. Lex CLXXVIII.

PEcuniæ [a] verbū,non ſolum numeratā pecuniā cōplectitur, verū ēt oēm oīno pecuniā,hoc eſt,oīa corpora:nam corpora quoq; pecuniæ appellatione cōtineri,nemo eſt,qui ignoret.

PAECVNIAE VERBVM.

a ¶ Pecuniam dictā eſſe à pecu receptū eſt,quòd in pecoribus omnis ueterū cēſus eſſet:hincq́; tractū eſt,ut appellatio pecuniæ [a],cū latiſſime accipitur,ad oēm cēſum referatur,quo ſenſu & ſpecies,& corpora,et iura quoq; cōtinētur:in fauorabilibusq́; propius eſt,ut ita intelligamus.Plinius tamē pecuniā pro nūmis ſimpliciter accipit, quod pecudū nota antiquitus moneta ſignaretur,qui ſenſus in materia odioſa probabilior eſt [b],hocq́; & uulgarem loquēdi uſum ſecuti pleriq; tradiderūt:quod ſi ſubiectum argumentū nec omnino fauorabile [c],nec odioſum ſit,mediā uiam diligemus,pecuniamq́; ad id quod in numerato eſt referemus [d]:idemq́; ſi pōdere uel mēſura con-

a l.fi.C.de cōſti.pec.

b l.ſed iul.§. mutui . ad maced.

c l.ſi vero.in fi.ſol.mat.

d Bar.l. talia de leg.j.

ſiſtat,ut in legatis & contractibus:niſi aliud ex coniectura uolũtatis appareat,uel ratio legis æque in corporibus procedat,atq; in quantitate [e].

e l.j.& ſeq.de calum.

b ¶ §.HAEREDITAS.*Ipſum ius eſt,perſonã defuncti referens,ideoq; ab ipſis rebus hæreditarijs differt: unde qui hæreditatem uendit* [f]*,rebus hæreditarijs euictis nihil præſtat,ἀναφορικῶς tamẽ ſupra dixi pecuniam ipſam hæreditariam, hæreditatis nomine accipi poſſe.*

f l.ij.in princ. de hær.ven.

¶ Hæreditas [b] nomen iuris eſt,quod et acceſſionẽ,& deceſſionẽ [c] in ſe recipit:hæreditas autem vel [d] maxime fructibus augetur.

c ¶ DECESSIONEM,*Id eſt diminutionem:plerunq; enim accidit ut diminuatur hæreditas,quo caſu grauatus reſtituere,ſi tantum ex fructibus percepit,reſtituere eos compellitur,quatenus deceſſit hæreditas,ut Celſus & Metianus ſcribunt* [g].

g l.ſi is q ccc. ad Treb.

d ¶ VEL.*Id eſt etiam fructibus.* Augetur enim et *alijs modis,ut partu ancillarũ* [h]*,itemq; pẽſionibus:intereſtq; hoc ſcire,ut omne hæres habeat,nã & fideicõmiſſario, huiuſmodi fructus reſtituẽdi ſunt:nec diſtinguitur,coactus hæres,an ſpõte adierit:pars enim hæreditatis ſunt, nihilq; à cæteris rebus hæreditarijs differũt* [i]*.Sed quid ſi iacẽte hæreditate ſeminatũ eſt,& ea adita ab hærede fructus percepti? & exiſtimauerim eatenꝰ cõputãdũ,quatenus ĩ agro ſpes,q̃ aditiõis tpe ſuberat,uẽdi potuiſſet.*Et *ita accipi qđ vulgò dicitur,ĩ lege falcidia fructꝰ pẽdẽtes hæreditatis eſſe* [k]*,quodq; alibi traditur,hoſce fructꝰ filiũ ſibi*

h l. ancillarũ. de pet.hære.

i l.ita tñ.§.j. ad Trebel. vbi Alexã.

k l.in lege.ad l.falc.

ſibi in legitimam iure naturæ debitam imputare[l]*:licet alij aliter.* l l.in fideicõ. ad Trebel. vbi Alexã.

e ¶ §.ACTIONIS.*Iuregentium olim actiones nulle erant,ſed manu regia controuerſiæ dirimebantur: deinde in* XII.*tabulis actiones repertæ ſunt,& certis uerborum formulis cõcluſæ,quas à pontificibus litigaturi accipiebant:qui formulam male concepiſſet,cauſa cadebat. Huiuſmodi autem quæſtiones in hoc genere,ut Quintilianus libro tertio ait, uerſabantur, an huic,an cum hoc,an hac lege,an apud hũc, an hoc tempore agere liceat: quas nunc dilatorias, declinatoriaſque exceptiones appellamus.*

¶ Actionis [e] verbum generale eſt,& ſpeciale:nã omis actio dicitur,ſiue in perſonam,ſiue in rem ſit petitio: ſed plerũq; actiones perſonales ſolemus dicere. Petitionis autem verbo,in rem actiones ſignificari videntur. Perſecutionis verbo,extraordinarias perſecutiones puto contineri:vt puta fideicommiſſorum,et ſi quæ aliæ ſunt,quæ non habent iuris ordinarij exequutionem.

Hæ formulæ ex natura actionum uariæ erant, in petitione fundi,huiuſmodi'que rei immobilis,hæc ex parte uendicantis uerba recepta fuiſſe traditum eſt. Fundus qui eſt in agro,qui Sabinus uocatur,meus eſt:eũ ego ex iure meum eſſe aio:ibi ego te ex iure mannu conſertum uoco. Cui is, à quo uendicabatur ſic præ-

 ſcribe-

ſcribebat:Vnde tu me ex iure manu conſertum uocaſti, inde ego te reuoco.Quorũ uerborum Cicero in oratione pro murena meminit,uimq; eorũ lib.ult.cap.I X.A Gellius explicat.Rei uero mouentis uendicatio ſic fiebat, apud magiſtratũ Populi Rom.uel prætorẽ,uel Præſidẽ, is qui uendicat in iudicio rẽ exhibitã tenẽs dicebat:Hãc ego rẽ ex iure Quiritium meã eſſe aio.Cui aduerſarius, At ego eã contra uẽdico.Quod ſi aduerſarius cõtra non uendicabat:ſed actui aſſentiebatur,ceßio in iure dicebatur [m]:fiebatq; ut plurimũ,cum filiũ quis adoptionis cauſa uẽdicaret,imaginaria enim hæc uẽdicatio obſeruabatur,prætorq; uẽdicanti addicebat,idq; legis actio uocabatur:cuius rei lib.inſtit.I I.Caius eſt autor.Actionis in perſonam uerba erãt,In uſu aio te mihi dare oportere [n]. Itemq; oportere facere quorũ Val.probus in libello de præſcriptis notis meminit.Harum actionũ præparatoriæ erant Interrogationes,& Vindiciæ.Interogatio ſic fiebat,Q.T.I.I.C.P.A.T.F.A.id eſt,quãdo te in iure cõſpicio,poſtulo an te facias autorẽ.Vindiciæ erãt ius poſſeßionis, quo diſceptabatur pendente iudicio, penes utrum res quæ uendicabatur deberet remanere:ſic dictæ,ut Pedianus ait,quod qui in his obtineret,uindicem,id eſt prædem dare deberet,nil in re poſſeſſa deterius interim facturum.Pompo.[o] Cum animaduertiſſet,inquit,Virginius App.Claudium uindicias filiæ ſuæ à ſe abiudicaſſe,& ei qui in ſeruitute ab eo ſuppoſitam petierat,addixiſſe. Quæ uerba adduxi,quoniam in uulgatis codicibus corrupta circumferuntur. Cæterum propoſita formula, Prætor de ea primum

m l.j.§.j.de rei vend.

n l.verbum oportere. ſupra eo.

o l.ij.de orig. iur.

mum cognoſcebat, ut an formula uel actione actor exci=didiſſet, perſpiceret: ut ſic actionē, quod Vlpian[9] [p] quoq; uſurpat, eximeret: ſi uero negocio cōueniens [q], iuſtaq; ea formula uideretur, actionē dabat, quā quoniā certis uer=bis partes petebāt, impetrare dicebantur. Interrogabat enim, An ſibi de ea re iudicādi poteſtatē facerent? Ipſiq; ſe facere reſpondebāt: ſicq; iudicium accipiebatur, id eſt lis conteſtabatur, deponebantq; in æde ſacra ſportulā, in qua pecunia erat, quā qui uiciſſet, lucrabatur: ea pecunia ſacramētum dicebatur. Inde eſt apud M. Varronem, & Ciceronem, Sacramēto uincere. Et quia deinde cœptum eſt ex huiuſmodi ære iudicibus honoraria perſolui, ſpor=tulæ iudicū inde nomen traxerunt. Erant & qui re ipſa non deponerent, ſed ſimpliciter ſponderēt: unde ductum, ut Sponſione cōtendere, dicerentur, tractabanturq; hu=iuſmodi ſacramenta & ſponſiones, ut ego arbitror, ſpon te partium: inuiti uero compellebantur uadimonium fa=cere, id eſt ſub certa pœna ſe iudicio ſtaturos promittere. Id etiam Vadari dicitur, quod uidelicet ea de cauſa qui multæ fidei poſſeſſor nō erat, uadem, id eſt fideiuſſorem dare tenebatur. Supererat poſtremo legis actio, cū præ=tor negociū definiebat: id tribus uerbis explicatur, Do, Dico, Addico. Primum ad actiones, quibus rem dari peti mus: ſecundum ad facta, uel rei uendicationem: ultimum ad executiones pertinet, ſicut & adiudico. Cum igitur lex de magiſtratu, apud quem legis actio eſt, uerba facit, de ordinario iudice intelligit [r], qui non ſolum iudicare, ſed etiam exequi poſſit. Idemq; eſt, cum de eo meminit, cui adiudicatio data ſit, ut ſupra uidimus [s]. Sanè actio=

p l. ſed & ſi. §. ait. ſupra ex qb. cau. ma.
q l. j. C. de for.
r l. iiij. de adoptio.
s l. aliud. ſupra eo.

num uariæ ſunt ſpecies,non enim in rem aut in perſonam tantum ſunt,ſed etiam mixtæ,quibus utrunq; perſequimur [t] *:qualis eſt familiæ erciſcundæ formula.Sicut et perſonales in rem ſcriptæ,ut quæ ad exhibendũ datur* [u], *omniaq́; ferè interdicta:licet enim in perſonã ſint,tamen ratione rei competunt* [x] .*Dicuntur autẽ Interdicta,quaſi interim dicta:cum enim poſſeßionẽ reſpiciant,totam litem non perimunt,quin de dominio quæri poſſit.Quapropter & præiudicia quandoq; appellantur.Interdicere autem apud ueteres id ſignificat,quod interim dicere. Cicero in Rhetoricis ad Herennium libro* II.*cap.*XI. *Verum pueriles horum opiniones rectißimis rationibus,cum uoles,refellemus:impræſentiarum hoc interdicere non alienum fuit* [y] .*Eſt & officij iudicis imploratio,quam Perſequutionem proprie uocamus* [z] *:ſola'que æquitate ſuggerente conceditur,& ideo extraordinarium eſt iudicium.Pertinet autem ad mixti imperij cauſas,ſicut Accuſatio ad meri* [a] ,*Actio ſimpliciter ad nudam iuriſdictionem:ſic res iudicata executioni mandatur,ſic de damno infecto cauetur* [b] ,*tutores conſtituuntur,iudices dantur,decretum ſemel iterumq́; interponitur:ſic & fideicommiſſa olim effectum habebant,licet hodie Iuſtiniani cõſtitutione actio conceſſa ſit,tam perſonalis quam hypothecaria* [c] .*Addit Angelus* [d] ,*officium quoq; iudicis competere,quod in executionibus exerceri ſolet,quoniam ſi in teſtamento non cancellato nec abolito ſcripta ſint,executionem in promptu habeant* [e] *:cui ego aſſentior,licet alij contra,quorum ſententia hoc iure uerior eſſet. Sunt & qui hoc iure fideicommiſſa ordina-*

t §. quædam. inſt.de act.
u l.iij.§.eſt autem. &.§.fi. ad exhib.
x l.j.§. interdicta.de iterd.
y l.actionis.ſupra de act.
z l.actionis.ſupra eod.
a l.imperiũ.de iur.om. iud.
b l.iubent.eo. tit.
c l.j.C.com. de leg.
d Ang.§.fi.in auth.de hære.& fal.
e Mod.l.fina. C.de edi.diui Adr.

ordinarie per actionem peti crediderint,nam plerunq; ex fideicommiſſo rem peti,agi,uendicari,in ipſis digeſtis reperitur.Accedit his quod Vlpianus[f] *ſcribit,per omnia exæquata eſſe legata fideicommiſſis,uidetur'que crebrior hæc ſententia,cui tamen nos minime aſſentimur,nec enim Vlpianus è conuerſo dicit fideicõmiſſa legatis exæquari,ut ſicut ordinario iure legata petuntur,ita & fideicommiſſa peti neceſſario fateamur: annotauimus'que pleriſque in locis,uerba illa, peti, agi, uendicari,ad officium iudicis referri: qua de re Paradoxorum libro.I I.cap.X. diffuſius diſputauimus:ſentit'que nobiſcum*[g] *Petrus,Cyn.Bald.Imol.Raphaël,& quandoq; idem aſſeruit Bartolus cum Accurſio.* f l.j.de leg.j. g l.etiã.C. de compenſat.

¶ Hoc verbum [f],debuit, omnem omnino actionem compræhendere, intelligitur,ſiue ciuilis,ſiue honoraria, ſiue fideicommiſſaria fuit perſecutio.

f ¶ §. HOC VERBVM. *Verbum debere ſi ad omnes omnino actiones refertur,proculdubio etiam eam quæ in rem eſt compræhendet:quam ſententiam ueriorem eſſe,etiam ſupra teſtatus ſum*[h]*,& Accurſius hic probat: atque ideo conſequens eſt, ut lex municipalis aliquid aduerſus eum,qui quod ſibi debetur petere negligit, conſtituens, etiam de eo intelligetur, qui uendicare rem ſuam nolit*[i]*,licet aliqui diſſentiant.Qua ratione etiam arbitror ſi quis liberationem ab eo quod ſibi debetur legauerit,etiam legata uideri, quæ uendicari potuiſſent,niſi cum probatur teſtatorem* h l.creditores. ſupra cod. i Bal.Iaſ.inſt. de act.i principio.

hoc non egiſſe,ut donaret,ſed quia uere redditas ſibi ra-tiones exiſtimabat [k]*,tūc enim ne furtū cōmittere quiſq; tutor ĩpune poſſit,ꝓpius eſt,ut in rē actio hæredi detur. Sed & ſi qs uetet rationē repoſci,clarū eſt his uerbis nō eſſe rei ſuæ dominium remiſſum* [l]*.Sed num is qui id quod* Titius debet,*fide ſua eſſe iuſſit,promiſiſſe etiā uidebitur,quod officio iudicis acceſſorie debe-tur,quales in cōtracti-bus bonæ fidei ſunt uſuræ?Et nō teneri uerius eſt,niſi in omnem caſum promiſerit* [m].

k Bald.l.cū neceſſ.C.de fideicō.l.pactum.C.de coll.q.xij.

l l.fi.§.pen.de lib.leg.

m l.quæro.ff.loc.

IDEM LIB. LI.

Lex CLXXIX.

INter hæc verba,quanti ea res erit,vel quāti eam rem eſſe apparet,nihil inter eſt:in vtraque enim clauſula placet veram rei æſtimationem fieri.

INTER HAEC VERBA.*Hæc uerba quanti ea res eſt,ad ueram rei de qua agitur æſtimationē referuntur* [a]*,non etiā ad id quod intereſt:illud enim plerūq; rei pretiū excedit.Quandoq; tamen etiā id quod intereſt cōtinent:uerbi gratia,in magiſtratum qui damni infecti caueri nō curauerit,lex quāti ea res eſt actionem dat* [b]*,eius enim culpa nō minus damnum rei quàm acceſſiones quoq; reſpicit:unde meritò omnis utilitas actori reponēda eſt,quoniam ea res,id eſt detrimentum de quo agitur,tanti eſt.Sed & hæc clauſula ad eam quæ petita eſt quantitatē quandoq; refertur* [c]*, licet ueritas æſtimationis alia ſit,ut quidam ſentiunt* [d]*, quod tamen ipſe omnino non probo,intelligimuſq; quanti ea res eſt,ſcilicet quæ petita eſt* [e]*.Refertur & quandoq; ad pœnam,ut cum quis ſtipulatur,ſi dolus malus non*

a l.arbitro.ſupra de dol.l.prætor.ij.vi bo.rap.

b l.iiij.§.I eū.de dam.inf.

c l.fin.ſupra ſi quis ius dic.

d l.iij.in fi.qui ſatiſ.cogā.

e l.hæc verba.infra eod.

non aberit, quanti ea res erit dare ſpondes [f]? *Eſt & alia clauſula huic ſimilis, In quãtum iudici æquũ uidebitur* [g]: *quæ ſine dubio idq́; quod intereſt cõtinet. Hinc autẽ notandum eſt, nõ differre quãti eſt, uel quanti eſſe apparet, id enim eſſe dicimus, quod probatũ eſt. Vnde in iudicijs id uerum eſſe proditũ eſt* [h]: *nõ quod ex ſe ſimpliciter uerum eſt, ſed quod ex actis uerũ eſſe probatur. Qua ratione infertur, debere iudicem* [i] *ſecundum acta iudicare, nõ ſecundũ conſcientiam ſuam: niſi is legibus ſolutus ſit, ut princeps: uel qui abſq; actorum cõfectione ius dicere poſſit, uel exploratiſſimum habeat, nihilq́; penitus dubitet, quin ueritas aliter ſe habeat, quã probatum fuerit: tunc enim principẽ admonere debet, cũ pbabiliter dubitet, illudq́; exequetur quod ſibi rñſum fuerit* [k]. *Crediderim et poſſe eũ munere iudicandi abſolui, ſi ſibi non liquere iurauerit: cum enim p cõſciẽtiã ſuã probationes infirmẽtur, nõ iniuria quid agere debeat dubitare poteſt, & ideo more maiorũ iurabit* N.L. *id eſt, nõ liquere* [l]. *Quod &* A. *Gellius cũ iudex à prætore allectus eſſet, ſe in caſu non æque dubio feciſſe autor eſt, lib.* XIIII. *cap.* II.

POMPO. LIB. XXX.
Lex CLXXX.

TVgurij appellatione, omne ædificiũ, quod ruſticæ rei magis cuſtodien dæ conuenit, quam quod urbanis ædibus, ſignificatur. Offilius ait, tuguriũ a tecto, tãquam tegularium eſſe dictum, ut toga, quod ea tegamur.

TVGVRII. *Tugurium ruſtica eſt caſa, à tegendo dictum,*

[f] l. nouiſſima. iud. ſol.
[g] l. ſi. de var. cogn.
[h] l. ſi. de prob.
[i] l. illicitas. §. veritas. de off. præſ.
[k] §. ſi. in auth. de iud.
[l] l. pomp. de re iud.

*dictum,quòd uidelicet maximum in eo uſum præſtet, quòd ab aëre & pluuijs nos tegat:propter fragilitatem enim cratiũ,nec à frigore ſatis defenditur,nec à calore, neq; admodũ à furibus,effractoribus'ue tutũ eſt.*Hincq; *apparet debere quaſcũq; res ab eo poti⁹ denominari,qđ ſibi ſpecialius eſt,q̃ quod cum alijs cõe habeat.Sic ſtipulatio potius à uerborum firmitate quàm à cõſenſu nomen ſumpſit*[a]*.Sic hominẽ negat* Fab.Quintil.*ab humo dictũ,cum id omnibus animantibus commune ſit:nam & ab eo quod potẽtius eſt,unumquodq; denominari debet,potẽtius autem id cenſetur,quod magis ſpecialiter cõuenit*[b]*.Sanè uidetur* Iuriſconſultus *tuguriũ accipere pro quacũq; domo ruſtica,quod ita ſimpliciter uerum nõ eſt,quæ enim parietibus & tegulis lateritijs conſtat,tuguriũ non eſt:igitur de gurguſtiolo intelligendum eſt,quod uel harundine,uel ulua paluſtri,ſtramentis'ue,uel etiã,ut* Virg.*ſcribit,ceſpite contectũ ſit:cuius parietes uiminei,luto uel huiuſmodi materia cruſtati ſint.*Videturq; *prius dictũ eſſe tegurium à tegulo,quaſi tegularium:non autẽ à tecto,ut uulgati hic habent codices.*Plin.*tegulo aquaticarum harundinum domos ſuas ſeptentrionales populi operiunt.*Hunc *in modum domunculas ſuas habebant* Aphri,*quas* Virgil. Mapalia, Iuuenalis *Attegias uocat.*

a l.j.in princ. de verb.ob.

b l. quæritur. de ſtat.ho.

IDEM LIB. XXXV.

Lex. CLXXXI.

VErbũ illud ptinere,latiſſime patet:nã & eis reb⁹ petẽdis aptũ eſt,quæ

VERBVM *illud pertinere.*Verbum *pertinere latiſſimam*

tiſſimam habet ſignificationem,ſiue enim res aliqua ad me iure dominij,ſiue etiã iure poſſeßionis tantũ ſpectet, pertinere dicitur,idẽ ſi iure pignoris:ſed & ſi nullo iure pertineat,ſed pertinere poſſit,idẽ dicendum eſt.Quare ſi quis mihi Stichum dare promiſerit,quo caſu ſola per- ſonali actione cõueniri poteſt,uere potero dicere Stichũ ad me pertinere.Quapropter dicũtur articuli ad cauſam pertinere,qui quoquo modo uel leuißime adminiculẽtur [a]*,atq; ideo admittendi ſunt.Sed & qui quamcunq; in libello rẽ petit,cum his quæ ad eam pertinent petijſſe intelligetur quicquid ad eã ſpectat,ſeu ex iuris cõmunis,uel municipalis forma* [b]*,ſeu ex cõſuetudine,ſeu p ſe,ſeu per aliũ* [c]*. Vnde qui fundum cũ his quæ ad fundum pertinẽt uendidit,ius quoq; incidẽdi nemoris pro illius fundi uſu uendidiſſe intelligetur* [d]*,ſi ex domini cõſuetudine id nemus in hoc deputatũ erat,atq; id Socyno placuit.Sed & ſi Ro- ma.Pontifex epiſcopo cõcedit quæcunq; ad legatos pertinent,ea quoq; tribuiſſe uidebitur,quæ ſpeciali priuilegio legati cõſequuntur,ut* Decius *reſpõdit* [e]*,& mihi placet:quoniã id beneficium tanq̃ fauorabile interpretatione adiuuandũ eſt.Cæterum dubitari poteſt,cũ is qui furti accuſat,debeat aſſerere in libello,an res ablata iure proprietatis,uel quaſi dominij ad ſe ſpectet:ſi ſimpliciter ad ſe pertinere dicat,an cauſam obtinere poſſit?Et quidam*

dñiј noſtri ſunt,& eis quas iure aliquo poſſideamus: q̃uis noſtri dñiј nõ ſint:pertinere ad nos ẽt ea dicim⁹, quæ in nulla eorum cauſa ſint,ſed eſſe poſſint.

a Bal.c.iij.extra de teſti.
b docto.c.cum ad ſedem.de reſt.ſpo.
c gloſ.c.fin.de elect.in.6.
d Socy.l.j. de reb.dub.
e conſi.128.

quidam negant,propter eius uerbi incertitudinem [f]*.*
f Soci.conſ.8. col.ij. *At ipſe aio:debet enim ad iuris diſpoſitionẽ referri,ut de*
g l.ſi quis intẽtiõe.de iud. *eo intelligatur,quod ſuſtinendæ intentioni neceſſarium erat* [g]*.Illud non omittẽdum,id uerbum in ſubſtitutionibus commune eſſe,& tam ad directam quàm fideicommiſſariam ſubſtitutionẽ referri* [h]*,idq; frequentius proditum eſt.*

h l.licet.C. de pact.

VLP. LIB. XXVIII. AD EDICTVM.

Lex CLXXXII.

PAterfamilias peculium habere nõ põt,quẽadmodum nec ſeruus bona.

PATERFAMILIAS. *Peculium lata ſignificatione pro pr̃imonio omni accipitur* [a]*,ea quoq; pecunia, quàm repoſitã quis in ſubitos caſus habet,peculiũ dicitur. Quapropter Proculus ſe audiſſe ruſticos ſenes refert, aſſerentes pecuniã ſine peculio fragilem eſſe* [b]*.Sed hoc ſenſu minime id reſponſum intelligi poteſt.Eſt & peculium,de quo hic Iuriſconſultus loquitur,quod niſi his, qui in aliena poteſtate ſunt,quæritur:& cũ extra poteſtatem mittuntur:amplius peculiũ non eſt* [c]*.In filijsfam. Profectitium dicitur,quod propter patrẽ habẽt,Aduentitium,quod aliũde,Caſtrẽſe quod militibus acquiritur, Quaſi caſtrẽſe his qui priuilegia militũ habent,quales ſunt ſacerdotes & aduocati.Habent & ſerui peculium, quod illis dñs adminiſtrandũ permittit,unde etiã exercitoria inſtitoriaq; actio prodita eſt,alioquin propriũ nihil habere poſſunt ſerui* [d]*,præterquam ſi quid cõniuentibus oculis domini acquirant* [e]*,uel ex dimẽſo ſuo,uel aliũde.Iure tamen gẽtium non ambigo ſeruum bona habere poſſe,*

a l.cogi.ad Treb.
b l.chorus. de leg.iij.
c l.ſi.C.de inoffi.teſt.
d l.recte.ſupra ex qb.cau. maio.
e l.iiij.de manumiſſ.

poſſe,quod in Hebraica Regũ hiſtoria cap. I x.& cap. x v I. probatur. Vnde ſi paulò opulẽtiores eſſent,ad munera quoq; publica eligebãtur,quod ab Ariſtotele lib. Politicorum I I I I. cap. x. v. proditũ eſt. Nam et eo iure dominis ſine legitima prole decedẽtibus,ſuccedebant,ut ἐμ τοῖς βιβλίοις Geneſeos capite x v. habetur. Et ideo Corn. Tacitus nõ multũ à liberis apud Germanos differre eos tradidit. Vnde non dubito,ſeruũ naturaliter poſſidere potuiſſe [f],licet ciuiliter ſecus ſit [g]. Nec mihi placet quorundam ſententia duplex ius gentiũ diſtinguẽtium, ut ex antiquiore ſerui ſibi acquirerẽt,ex poſteriore non acquirerent,ſed pro nihilo reputarẽtur: hæc enim diſtinctio iure probari nõ poteſt,& lex expreſſim iure ciuili incapaces eos eſſe [h],non autem gentium dicit,mecumq; Archid. & Aret. ſentiunt [i].

IDEM LIB. XXVIII. AD EDICTVM

Lex CLXXXIII.

TAbernæ appellatio, declarat omne vtile ad habitandum ædificium,nõ ex eo quod tabulis claudatur.

TABERNAE. Taberna dicta eſt,quod tabulis,ut Feſtus interpretatur,conficeretur,non quòd tantũ modo clauderetur: omne tamen ædificium,licet tabulis non conficiatur,uel claudatur,taberna dici poteſt. Et hinc apparet,argumentum ab etymologia,etiam negatiue aſſumendo,non ualere. In quo articulo inextricabiliter ferè diſputatum eſt. Sed hanc rem ego ſic finire ſoleo: Cum etymologia uim diffinitionis habet,quam κατ

f l.qđ ſeruus. de acq. poſ.
g Barto. l. ſi id quod. de cõdi. inde.
h l. quod attinet. infra ti. primo.
i l. j. de acqui. poſ.

κατ' ἀντίλεξιν Victorin9 appellat, argumētū & affirmatiue & negatiue cōcludit: ut donatio, eſt doni datio: exceptio, eſt actionis excluſio: īſtrumētū, qđ inſtruit cauſam. Appellauerunt autē ueteres id genus non etymologiā, ſed aduerbium. Cum uero etymologia naturā ſuam ſeruat, argumentum affirmatiue nō eſt efficax: cū enim generalius id ſit, unde fit deductio, ꝙ ipſum quod deducitur [a], poſita aliqua generis parte, nō ſequitur eam ſpeciem de qua agimus poni: unde qui dicit, id de meo fit tuum, non ideo cōcludit eſſe mutuū. Negatiue uero efficax eſt, quia à quo remouetur genus, ab eo & quælibet ſpecies remouetur: exempli cauſa. Fur à ferēdo, id eſt cōtrectando dicitur: uerū erit ſi dicamus res nō fuit cōtrectata, igitur in ea furtum factū non eſt [b]: & id pro regula proditum eſt, Quæ hanc exceptionē patitur, ut nō procedat, cū ratio inuētionis uocabuli aliud inducit. Quid enim ſi quid inductum eſt ab eo quod fieri deberet? Non ſequitur ſi id minus fiat, nomē non cōpetere. Tutores dicti ſunt quod pupillū tueri debēt: Monachi, quod ſolitarij eſſe deberēt, non cōſequitur, eum tutorē, qui pupillū negligit, non eſſe tutorē: nec aſſiduū in frequētibus locis, nō eſſe monachū. Quod & in Pontifice, & Augusto ex recentiū interpretatione dicēdum eſt: iam diu enim eſt, cum nec Pontifices ad uitam æternam nobis pontem faciunt, nec augent imperium Augusti. Quid item, ſi ab eo, quod olim & frequentius obſeruabatur, nomen deductum ſit? ut nuptiæ quod in his ſolerent obnubi capita [c]: tametſi non obnubantur hodie mulieres, ſunt tamen nuptiæ.

Sic ta-

a l.ſi quid. §. inter. de lega. iij.

b l. j. de acqui. poſ.

c Inſti. de pat. pot. in prin.

Sic taberna prius dicta, quod ex tabulis fieret, unde etiã ſi alio modo cõficiatur, nihilominus ſeruat nomẽ. Sic monaſterium nomen retinet, etiã ſi à monachis derelictum ſit[d]*. Putarẽ tamẽ in dubijs propius eſſe, ut arbitremur, ab eo quod de ſubſtãtia in præſentiarũ ſit*[e]*, fieri deriuationem, q̃ ab eo quod eſſe deberet, uel olim fuerit.* Et ideo *conſequens erit, caret molis, ergo nõ eſt molendinum, ut* Baldus *ſcripſit*[f]*. Item nõ inuenitur in bonis pupilli, ergo in inuẽtario deſcribendũ non eſt*[g]*, ut* Bartolus *exiſtimauit, & hæc in etymologia procedunt, quã ueriloquium* Cicero *appellat. In alluſione uero aliud eſt, hæc enim nec ad ſubſtãtiam rei, nec ad deriuationem omnino reſpicit, ſed ad ſolius uocis ſimilitudinẽ refertur: ut poſſeſſio quaſi poſitio, magiſtri quòd monſtrent, furtũ quaſi furuum, teſtamentum teſtatio mẽtis, ſacellum ſacra cella, interdictum inter duos dictum: uera enim poſſeſſionis etymologia eſt, à ſedibus: magiſtri, quod curã magis cæteris præſtare debeat: furis à Græco* φῶρ, *quæ uox* ἀπὸ τοῦ φέρειν, *id eſt, auferendo contrectandoq́; deducitur: teſtamẽti ſacelli'que à ſimplici teſtatione, & ſacro: interdicti, quaſi interim dicti, ut ſupra oſtẽdimus. Vnde conſequẽs eſt, ut cum alluſio ad ſimilitudinem uocum ſolum referatur, argumentum ab ea non ſit iuſtum, niſi ſimilitudini nominis ſimilitudo quoque rationis accedat. Damnantur à pleriſque huiuſmodi alluſiones, ut à* Donato, Fabio'que *Quintiliano, libro primo. Sed &* Diuus Hieronymus *quadam epiſtola interpretem Lucæ damnat, qui alludit in uerbis, friget in ſenſu. Videtur alluſio eſſe quam Græci, ut* Martianus *inquit* πάρισον *uocant*

d c. cum dilectus. de cõſu.
e Abb. c. j. in fi. de iudi.
f Bald. c. j. §. ſi quid. de contro. inueſti.
g l. tutor. de adm. tut.

uocant,uel παρονομασίαν,id eſt adnominationem.

PAVL. LIB. XXVIII.
Lex CLXXXIIII.

INde tabernacula,& cõtubernales [a],dicti ſunt.

VLP. LIB. XXVIII.
AD EDICT.
Lex CLXXXV.

INſtructam autem tabernam ſic accipimus,quæ & rebus et hominib⁹ ad negociationẽ parata conſtat.

INDE. a ¶ *Contubernales.Aedificia antiquorum ſolis tabulis cõſtabant,claudebanturq́;:unde taberna generaliter poteſt accipi pro omni habitatione,& tabernaculo.Inde & contubernales,qui ſimul habitant.Vſus tamen poſteriorũ obtinuit,ut tabernã ſimpliciter dicamus,in qua merces uendũtur.Sicq́; Catullus dixiſſe uidetur:Salax taberna uosq́ue contubernales,A pileatis nona fratribus pila.Sic & M.Cicero tabernarios accepit ꝑ his qui negociationes in tabernis faciũt:Dũ,inquit,opifices,& tabernarios atque illam omnem fœcem ciuitatis,quid eſt negocij concitare? Addit Nonius Marcellus,tempeſtate ſua tabernas appellari ſolitas uinarias,quod & uulgò nunc obtinet:In re militari cõtubernales [a] dicuntur,qui in iiſdem tabernaculis ſeu tẽtorijs militant.Hinc & contubernium.Sanè quod in quiritibus matrimoniũ eſt,in ſeruis contubernium quandoq; appellatur [b].*

a l.rem §.j.cõ mod.
b l. liberorũ. infra eod.

INSTRVCTAM.*Qui tabernã uẽdit uel ẽt legat,de loco ipſo intellexiſſe uidetur [a] nõ de inſtrũ uel mercibus:qui uero pignerat [b],etiã merces pigneraſſe intelligitur,nullũ enim inde detrimentum,debitori affertur,*

a l.qui tabernas.de contrah.emp.
b l.qui tabernam.de pig.

cum non

cũ nõ ideo plus debeat. Idemq́; *ſi quis de taberna pannaria ſeu pannorum contrahat*[c], *uidẽtur enim merces cauſa demonſtrationis adiectæ*. Quod *ſi tabernam cum inſtrumẽto dicit, non cõtineri inſtitores* Paulus *reſpõdit*[d], *ſunt enim illi negociationis ipſius, nõ autem loci inſtrumẽta: unde tabernæ Cauponiæ inſtrumẽto legato, loci tãtum inſtrumẽta præſtabuntur, ut doliaria uaſa, nectiones, ancones, calices trullæ, quæ circa ahenum ſolent traijci, congiaria, ſextaria: nec obſtat quod inſtructam tabernam hic* Vlpianus *appellet, quæ nõ ſolum rebus, ſed etiam hominibus ad negociationem parata eſt: quia quamuis taberna hominibus inſtructa dici poßit*[e] *nõ tamen inſtitores ipſi tabernæ inſtrumenta proprie ſunt, niſi cum tabernam pro uniuerſitate iurium ipſius negociationis, non autem ſimpliciter pro loco accipere nos conſtat, de cæteris igitur ſeruis accipiẽdũ hic eſt, cũ eiuſmodi eſt negociationis genus, ut ſine operis nõ cõſiſtat*[f].

IDEM

Lex CLXXXVI.

Commẽdare nihil aliud eſt, q̃ deponere.

COMMENDARE. *Commendare uarijs modis in iure accipitur: Commendamus amicum, quem laudibus, ut charior alicui ſit, proſequimur: Commendamus rem quam deponimus: unde qui centum tibi commendat uſuras exigere non poteſt, id enim notißimos depoſiti terminos excederet: Commendat*[a] & Roma. Pontifex *ſacerdotia, cum adminiſtratorem generalem alicuius opulenti templi aliquem conſtituit, cenſeturq́; is liberam habe-*

c Bart.l.cũ pater.§.mẽſæ. de leg.ij.

d l.tabernæ.& fund.inſtr.

e l.librorum. §.ſed ſi biblioth.de lega.iij.

f l.cum quæritur.de fund. inſtr.

a c.nemo. de elect.

re procurationem, modo nimirũ reperto, quo citra ius irreuocabilis tituli ex ſacrorum fructibus οἱ ἑλκεσιπέπλοι luxuriarentur: Commendat etiam qui cuſtodiam mãdat. Sanè uerbis generalibus facta commendatio[b] non obligat[c]: & teſtator qui libertum ſuum hæredi commendat, nõ ideo alimenta legaſſe exiſtimatur. Sed & ſi Seium tibi commendem, iubeamq; ei plenã fidem adhiberi, non tamen meo periculo illi credes, cũ aliquid perſuadere tibi uoluerit[d], quod ad ſuam utilitatem uel honorem pertineat, ut ſi ſe conſtitutum à me procuratorem dicat.

b Barto. l. lucius. de fide iuſſ.
c l. fideicõ. §. j. de leg. iij.
d l. fi. C. quod cum eo.

IDEM LIB. XXX.
Lex. CLXXXVII.

VErbum, exactæ pecuniæ nõ ſolum ad ſolutionẽ referendum eſt, uerum etiã ad delegationem.

VERBVM exactæ. Exigere uarie accipitur, exigit, qui extra agit, id eſt expellit: inde exacti reges urbe Roma Pomponio[a]. Exigit qui requirit, qui perficit, qui iniuſte petit[b]. Sed ſtricta ſignificatione proprie exegiſſe dicitur[c], qui id recepit, quod inſtituta actione petebat, unde exigere ab inuito accipitur. Iuriſcõſultus tamẽ latiꝰ id uerbum patere exiſtimauit, & exactam pecuniã intelligit, quæ perſoluta eſt, ſiue enim uolens, ſiue inuitus debitor dederit, non eſt dubium dici eum ſoluiſſe. Sed & exegiſſe dicitur, cui per delegationem ſatisfactũ eſt, cum delegationem uicem ſolutionis habere receptum ſit[d]: hincq; arbitror in dubijs hunc ſenſum admittendum eſſe, ut exegiſſe dicamus, etiam quod ſponte debitor obtulit cũ alioquin inuitum potuiſſemus cogere: unde qui pro curator

a l. ij. de orig. iur.
b x. q. ij. quia. Arch.
c l. fideicõ. §. ſi rem. de lega. iij.
d l. quãuis. §. interdũ. ad Vell.

curator ad exigendū conſtitutus eſt, etiam præſente domino uolūtariam ſolutionem recipere poterit[e], idq; crebrius probatū eſt. Sed an mulier, cui uſusfructus à marito legatus eſt, donec dotem nō exegerit, ſi alteri actiones cedat, legato excludetur[f]? Et non excludi uerius eſt, qui enim cedit, non ideo exigit, quod ſi ceſsionari[9] ipſe exegerit putauerim uſumfructum amplius non deberi, non enim à teſtatore hæredem intantum uoluiſſe grauari credendum eſt: atqui ideo uſumfructū legauit, quia interim dotem hæres poßidebat. Sibi igitur imputet mulier, ex cuius facto conditio deficit[g].

e l. non ſolum ſol. mat.

f Bart. auth. ē. quod locum. i fi. C. ſi mul. ſec. nup.

IDEM LIB. XXIII. AD EDICT.

Lex CLXXXVIII.

HAbere duobus modis dicitur, altero iure dñij, altero obtinere ſine iterpellatione id quod quis eme-

HABERE. *Habere generale uerbum, quod & ad ius dominij, & ad poſſeßionem refertur: qui etiam de facto detinet, ut ſeruus, habere dicitur[a]. Cornelius Frōto, in libro quem de uerborum differentijs ſcripſit: Habere, inquit, poteſt etiam fur, nequam: poßidet nemo, niſi qui aut relictæ, aut donatæ, aut emptæ rei dominus ē: ita in habente onus, in poßidente uſus eſt. Quibus uerbis à iure antiquo proditam differentiam declarare uidetur, non autem id iuris quod hodie receptum eſt[b]. Solebat autem in uenditionibus emptori promitti habere licere, quæ uerba cum ex ſe duplicem habeant intellectum, in hoc contractu alterum tantummodo recipiunt, ut uidelicet emptori liceat ſine interpellatione*

g l. qui per aliū īfra tit. j. Bartol. l. āplius. in fin. rē rat. hab.

a l. ſtipul. iſta. §. hi qui. de uerb. ob.

b ſupra eo. L quæſtio.

 obtinere,

obtinere,in eo enim contractu de iure dominij actum nō uidetur[c]*:quoniam uerior eſt eorum ſententia,qui non teneri ad dominij translationem uenditorem existimauerūt,& ideo tradēdo liberari,quod & Iuriſconſultus hic ſentit*[d]*,& nos quandoq; diſputando demonſtrauimus*[e] *licet in cōtrariam partē frequentius itum ſit. Sanè hæc ſtipulatio habere licere diuiſionem non recipit*[f]*, accedit*

rit. ¶ Cautum intelligitur,ſi ue perſonis,ſiue rebus cautum ſit.

enim contractui uenditionis qui pro parte ualere non debet:unde ſi rei diuiduæ accederet, aliud dicendum eſſet, quod plerique probant[g].

¶ §. CAVTVM. *Siue fideiuſſores quis dederit, ſiue pignora,cauiſſe dicitur:uerbum enim cauere,idem ſignificat,quod ſecurū facere.Is autem ſecurus eſt, cui uel pignore,uel fideiußione conſultū eſt.Et ideo quoties lex ea cauſa caueri poſtulat,quod ſecuriorem reddere creditorē uelit,exiſtimarem ſimplicem ſtipulationem non ſufficere:ſi uero eum quem adhuc debitorem eſſe non conſtat cauere uelit,ſecus eſt:quoniam Iuſtinianus ſanxit*[h] *cautionis nomine,uel* ἀσφαλείας *(ita enim ille ſcripſit, licet in uulgatis codicibus Græca uox,quæ ſecuritatem ſignificat,deficiat)nudam promißionem ſignificari.Satis quippe illi cautum dicitur,qui per ſtipulationem iuri ſuo cōſuluit.Quod ſi is debitor pauper ſuſpectus'ue ſit,ſola ſtipulatio non ſufficeret*[i]*, non enim ſecurus creditor eſſet, qua de re ſuperius*[k] *à nobis latius diſputatum eſt.*

c l.ſi ita.&cōt. empt.

d l.ſi ſtip.de uſur.

e l.j.C.de eo quod inter.

f l.cū ex cauſa.de verbo. oblig.

g l.iij.ſupra de uerb.obl.

h l. ſancimus. C.de uerb. ſignif.

i l.pen.de peti.hæred.

k l.ſatiſdationis.

Facere

FACERE. Promiſit aliquis non facere[a], quominus domo mihi locata frui poßim: habent ea uerba duplicem ſignificationem. Altera eſt ut abſtineat ab omni facto, per quod uſus meus impediretur. Altera eſt, ut etiam curet, ne à quouis alio impediatur: & hic ex uulgari ſcriptura ſenſus elicitur. [a] l. ſi fundus. loc.

IDEM LIB. XXXIIII.
Lex CLXXXIX.

FAcere non oportere, & hãc ſignificationẽ habet ut abſtineat qs ab eo facto, quod cõtra conuentionem fieret, & curare ne fiat.

Alij tamen codices, facere oportere, abſq; negatione ſcriptũ habẽt: qua ex lectione colligitur, facti appellatione, etiam ne fiat contineri. In quo tractatu ſic diſtinguẽdum opinor: aut facta accipimus, quatenus ab his quæ iuris ſunt differunt, & proprie obligationem, ne quid fiat, facti eſſe dicemus: cum enim in dando non conſiſtat, conſequens eſt ut facti ſit[b]. Aut in naturalem ſenſum id uerbum accipimus, & qui non facit, proprie facere non dicitur: quapropter lex perduellionis, quæ eos inſequitur, qui aduerſus principis perſonam aliquid faciunt, in eo locum ſibi nõ uendicabit[c], qui conſpirationem ſciens, non reuelat, idq; receptum ẽ, punietur enim mitius: & hoc ex proprio ſenſu dicendum eſt, nam ex interpretatione legis aliquãdo ultra uim uerbi aliud reſpondemus. Vnde fraudem facere creditoribus intelligitur, qui ſeruitutes per negligẽtiam amittit, uel rem pro derelicto habet[d]. Cæterum cum in lege de eo fit mentio, qui contra facit, obſeruabimus qualis ſit iußio: ſi enim affirmatiua eſt, qui negligit, aduerſus eã

b l. ij. ſupra de verb. obl.

c l. j. & l. ij. ad leg. Pomp.

d l. iiij. ſupra q in frau. cred.

e l. ſi quis maior. C. de tranſ.

facere dicitur[e]*:rurſus ſi prohibitiua,ne quid fiat, ſit, ad uerſus eam negligendo non facimus,ſed faciendo tantum. Hincq; apparet,ſi à teſtatore ei hæredi pœna cõſtituatur qui aliqua in re aduerſus teſtamentum fecerit,pœnã committi,ſi legata ſoluere hæres neglexerit, idq; indubitati iuris opinor, tametſi quidam aliter exiſtimauerint*[f]*.*

f Alex. l. ubi. §. qui id qđ de uerb. ob.

IDEM LIB. XXXIIII. AD EDITC.

Lex .CXC.

PRouinciales eos accipere debem⁹,q in ꝓuincia domiciliũ habent,nõ eos,q ex prouincia oriundi ſunt.

PROVINCIALES. *Vario modo uidetur accipi prouincialẽ poſſe,& qui origine incolatuq; ex prouincia eſt,is omnino abſq; ulla dubitatione prouincialis eſt:ſed & qui in prouincia domicilium habent id nominis ſortiuntur. Hinc Appollonius* Rhodius *dictus eſt,quamuis patria Alexandrinus eſſet,ut Suidas ſcribit,Aggripinenſes quoque apud Cornel. Tacitum libro.xx.deductis,inquiũt, olim alienigenis,& nobiſcum per connubia ſociatis,qui'que mox prouenere hæc patria eſt:ut minime dubitari oporteat ex iure domicilij patriam acquiri,& id proprie,licet aliqui diſſẽtiãt. Qui uero in prouincia orti ſunt,& alibi domicilium habent,ſentit Iuriſconſultus ex recentiorum ſententia non eſſe prouinciales:quod interpretatur Iac.Oldra.Alberic. ex communi loquendi uſu.Sed ipſe prouinciales eſſe magis ſentio,ne minus natiuitas,quàm domicilium poſſit:decepti'que in eo ſunt interpretes,quod oriundum exiſtimauerunt idem ſignificare quod ortum, cum ſupra ex*

Latinis

Latinis autoribus docuerimus, oriundum dici reſpectu originis maiorum ſuorum, non reſpectu ſuæ. Quamuis igitur originem patris filius ſequatur[a] *, non tamen eius patriæ nomine cenſetur, cum aliò pater habitatum conceſſit, & liberos ſuſtulit, & ita noſtræ opinioni reſponſi huius uerba non obſtabunt. Accurſius, Bartolusq; dictionem duntaxat in uerbis Iuriſconſulti ſubaudiunt, quam & aliqui ipſi contextui inſeruerunt, nec exemplo caret, ut ita ſubaudiamus, quod à nobis ſupra demõſtratum eſt*[b]*. Et ex his infertur, appellatione Florentinorum, non ſolum eos contineri, qui Florentiæ originarij incolæq; ſunt, ſed etiam qui altero tantum iure nituntur. Recipit tamen id ex materiæ qualitate aliquam reſtrictionem. Finge cõceſſum aduerſus Florentinos ius prænſionis (Clarigationem ueteres dixere) iniquum eſſet eos qui Florentiæ non habitant, nec munera ſubeunt, comprændi, tametſi inde orti proponantur*[c]*, cum enim Reipublicæ munera ibi non ſubeant, non debent in eas pœnas incidere, quæ propter Reipublicæ delictum irrogantur, quales ſunt huiuſmodi prænſiones, manuumq; iniectiones. Sed an idem eſt, ſiue prouincialem dicamus, ſiue eum qui de prouincia ſit*[d]*? & idem eſſe communiter traditum eſt, niſi quod illa uerba de prouincia, aliquanto magis ad originem, quam ad domiciliũ referuntur*[e]*.*

PAVL. LIB. XXXV. Lex CXCI.

INter diuortium & repudiũ hoc intereſt, quod re-

INTER DIVORTIVM. *Repudiare generale uerbum*

a l. aſſumptio. ad municip.

b in. l. annicu-lus. ſupra eo.

c Alex. in rub. ſol. mat.

d c. j. de ſponſ.

e l. j. ĩ fi. d' tut. & cur. dat.

bum eſt, quod proprie ad ius quærendũ refertur: quæſita enim proprie non repudiãtur, atque hinc dicimus hæreditatem delatam repudiari. Hinc etiam Repudiũ *dicitur, cum futuri matrimonij ſponſalia dirimuntur.* Diuortiũ *uero non niſi inter coniuges eſt*[a]*: quamuis pinguiore minerua putem etiam de ſponſis dici poſſe. Qua ratione & P. Virgilius diuortia aquarũ dixit, nec etymologia omnino repugnaret, cũ etiã diſcedant ſponſi, in diuerſas'que eant partes. Non diffiteor tamen* ἐμφατικωτέρως *in coniugibus dici, cum enim cõiuncti prius fuerint, miſſo repudio, uere in diuerſas partes eunt. Eſt & apud Vlpianũ*[b] *Fribuſculum dictio à me nuſquam alibi lecta, cum propter iram ſubitariam coniuges recedunt, non tamen diuortũt, ſed ceſſante fribuſculo, & quieſcente ira, reuertuntur.*

a l. inter ſtu-prũ. §. j. ſupra. e.

b l. cum hic. §. ſi: diuortiũ. de do. in. ui.

pudiari etiam futurũ matrimoniũ poteſt, nõ recte aũt ſpõſa diuertiſſe dicitur: qđ diuortium ex eo dictũ eſt, quod ĩ diuerſas partes eũt qui diſcedunt.

IDEM LIB. XXXVIII. AD EDICT.

Lex CXCII.

HAec adiectio, pluris'ue, non infinitam pecuniã continet, ſed modicam duntaxat. Adiectio hæc ſolidorum X. pluris'ue, ad minuſculam ſummam refertur.

HAEC ADIECTIO. *Hæc adiectio, pluris'ue, quæ ſolet numero certo adijci, ad modicam ſummam refertur: quod & dicendum eſt, cum quis plus minus dicit*

dicit[a], quã clauſulam duabus notis P.M. *antiqui ſcribere ſolebant.* Hinc*q́; argumentari poſſumus, eum qui ueræ æſtimationis neſcius fundum centum aureis uendat, & ſi plus ualet, illud reliquum donare ſe aſſerit, non intelligi donaſſe, niſi cũ aliquid modicũ plus ualet[b].* Q*uapropter ſi multo pluris res uendita ualeat, poterit contractus reſcindi.* S*ed & ſi me ultra iuſti pretij dimidiũ deceptũ, uel rem eius pretij quod accepi, duplo pluriſq́; ualere probauero, cõtractus reſcindetur: quoniam quicquid illud eſt quod dimidiũ excedit, tametſi modicum & incertum ſufficit ut contractus reſcindatur[c].* Q*ua ratione in interdicto retinendæ, ſi cæteris probationibus paribus, alter litigantiũ ſe tanto tempore quanto aduerſarius intẽdit poſſediſſe, pluſq́; probauerit, obtinere debebit, ſufficit enim etiam tempus incertum, ut lõgiore poſſeßione uſus uideatur, & ex eo aduerſariũ ſuperet[d].* In *teſtimonijs uero hæc adiectio nullius eſt effectus[e], quoties de certa quantitate affirmare teſtes debent: ſi enim incertum afferunt pro ſuperuacuo habetur, quoniã probationes neceſſario concludere debent[f]: idq́; crebrius receptũ eſt, niſi teſtem iudex rurſus interroget, ut certius teſtimonium perhibeat, & de quãta ſumma ſenſerit declaret[g].* Et *hæc non ſolum in hac dictione obſeruanda ſunt, ſed etiam in præpoſitionibus, ultra, citra, circiter, penè, locũ ſibi uendicant, & ſi quæ aliæ ſimiles, quæ tamen ex ſubiecta materia aliter atq; aliter accipiũtur[h].* V*nde in his cum certa ſignificatio afferri nõ poßit, arbitrio iudicis erit deferẽdum[i], cuius partes etiã in eo uerſabuntur, ut conſtituat quæ minuſcula ſumma ſit, quandoquidem in*

a l. publia. in fi. dep.

b Bar. i. l. ſi qs cũ aliter. de uerb. ob.

c l. ij. C. de reſcin. uend.

d c. licet cãm. de probat.

e laſ. l. & ſi poſt. ſi quis. caut.

f c. in præſentia. de prob.

g §. illud. in au thẽ. de teſt.

h iij. q. vij. qui ſine.

i l. j. ſupra de iure delib.

iure pro modica ſumma quandoq; duo aurei accipiuntur [k],quandoque quarta pars eius de quo agitur [l],quandoq; quod intra ſextam eſt,ut cum ab arbitro nos læſos dicimus [m],quandoq; quod minus centum aureis eſt:huiuſmodiq; lites ideo breuiores ſunt [n]:quandoq; quod x. libras non excedit [o], ex qualitate igitur perſonarum ius dicentis religio, quid conſtituendum ſit, diſcernet: nam & pauperi uiro maximum erit, quod locupleti & aßiduo modicum.

k l.idem.ſupra de dolo.
l l.ſi qs i ſuo. ĩfra de inof. teſt.
m l. ſocietatẽ. §.arbitrorũ. ubi Bar. ſupra pro ſoc.
n Bar.in auth. niſi.C.d' ſen ten.paſſ.
o l.ſed et ſi.§. j.ſupra de iudic.

IDEM LIBRO I.
Lex CXCIII.

HAec uerba, quanti eã rẽ apparet eſſe, non ad id quod intereſt, ſed ad rei æſtimationem referuntur.

Sanè in antiquis quibuſdam codicibus aliter, quàm in uulgatis reſponſi huius uerba concepta ſunt, hoc ſcilicet modo: Hæc adiectio pluris'ue, nõ infinitam pecuniã continet, ſed modicam, ut taxatio hæc ſolidorum decem, pluris'ue, ad minutulam ſummam refertur,

HAEC uerba, quanti. Verbum eſſe ad ueritatem refertur: unde ſi Prætor quãti ea res ſit actionẽ det, de ea quantitate, quæ uerã æſtimationem complectatur intelligemus, non autem de eo quod præterea intereſt: & cum de re danda agitur, facillime cognoſcitur quãti ea res ſit: ſed cum ideo datur actio, quia aliter quã debeat fiat, difficilius ratio innititur, quoniã pleraq; facta in promptu æſtimari nequeunt, & ideo conſultius tunc eſt, certam pœnam comprændere, quod in prætorijs ſtipulationibus obſeruandum Venuleius inquit, alioqui ex qualitate negocij diſcernemus, quanti æſtimatio ducenda ſit. Finge iuſdicenti

l.ſi. de præto.ſtip.

ge iuſdicenti me non paruiſſe, in eo condẽnabor quod ha bitꝛ ratione iudicis et mea æquum uidebitur, ut quo gra uior & dignior eſt iudex, uel cõtemptus iniquior, eo gra uius, & in maiorem quantitatem puniar: nõ autem eius quod intereſt tali caſu ratio ducetur. Tripliciter autem noſtra intereſt, ſingulariter, communiter, & ex cõuentione, quæ qui apertius dignoſcere uelit, is eum librũ legat, quẽ de eo quod intereſt inſcripſi, nec ulterius hoc in reſponſo à nobis elucubrandum eſt, cum in eiuſdem argumenti lege ſupra explicata ſint, quæ ad rẽ pertinere uiſa ſunt. l.j.in fi.ſi quis ius dic.

VLPIANVS LIBRO XLIIII. AD EDICTVM.

Lex CXCIIII.

INter donum & munus hoc intereſt, qđ inter genus & ſpeciẽ: nã genus eſſe donũ Labeo ait, uel a dando, uel a donãdo dictũ. Munus ſpeciẽ: nã munus eſſe donum cum cauſa: utputa natalitium, nuptiarum.

INTER donum.

Quid inter munus & donum intereſſet, non Iuriſconſulti tantum, ſed & Grammatici plerunq; dubitauere, alijs opinantibus dona ad deos pertinere, ut Seruio & Donato: alijs ad homines etiam quibus à potentiore donatur, ut cum pauperibus diuites, Imperator militibus donat, quod Corn. Frontoni placuit, ſed uerior eſt Iuriſconſultorum interpretatio, ut donum latiore ſignificatione accipiatur, quàm munus: eſſe enim munus quod ex neceſſitate officij, iuſtáue aliqua cauſa præſtatur, ut cum patrono donatur, qui nuptias contraxerit, uel qui

*uel qui filiũ ſuſtulerit.*Terent.*in* Phorm. Nam Herilem *filium eius duxiſſe audio uxorẽ,ei credo munus hoc cor=raditur.*Et *rurſus:*Porrò *autẽ ferietur alio munere,ubi hera peperit:*Porrò *alio aũt,ubi erit puero natalis dies. Erat enim hæc ueterum cõſuetudo:unde* ΣΩΤΗΡΙ *no ſtro recẽs nato,Magi reges aurũ,thus,mirrham ob tule=runt.Suntq́; hæc munera quæ nuptiarum & natalitia hic dicuntur,*Græcis ἐπαύλια,& γενεθλίδια.*Apud eos enim uarijs ex cauſis,uaria munerũ nomina habẽtur,ob*
a l.falſus.§.plerisq;.de furt. *inuentionem* εὕρετρον,*ob redemptionẽ rei amiſſæ*[a] λύτρον,*ob nunciũ* μήνυτρον,*ob uictoriã* νικητήριον,*ob cer=tamen* ἔπαθλον,*ei qui nos duxerit* ἡγεμόσυνον,*q̃ ſono*
b l.fi. ſupra de proxen. *demulſerit* προαύλιον,*qui nutriuerit* θρέπτρον,*uel* τρόφιμα,*qui mediũ ſe uel interpretem pro nobis geſſerit*[b], ἑρμηνευτικόν,*qui rem mihi meã attulerit* φόρεθρον.*Arbi tror &* φυτίον *dici poſſe emphyteoticã penſionem,ſeu mercedẽ meliorationis quæ pro plantis pẽditur,unde uul gus corrupte* Fictũ *dicit,ut quod in prædijs urbanis eſt* ἐνόικιον,*in ruſticis ſit* φυτίον,*uideturq́; utrunq; Latine*
c l.ſolutũ.l fi. de pig.act. *dici poſſe Colonarium.Eſt & Cœnaculariũ* Vlpiano[c], *pro penſione quam inquilini pro cõducto cœnaculo ſol uũt.Cœnaticum uero Sportulam ſignificat,quam cœnæ nomine extorquebant,à prouincialibus milites. Sed & quæ medico præmia præſtantur,Soteria,uel Iatrea dicũ tur:quæ præceptori,*Didactra,*uel* Didaſcalia,*Latine* Mi*nerualia:quæ artifici,Epichera:aliquid fe rẽti, Comiſtra: benefico,Chariſteria:quo exemplo & Latini,quod iudi=cibus datur,Sportulas uocant: quod Iuriſconſultis* Ho=*norarium:quod militibus Stipendium:quandoq; & So=lacium,*

lacium, Græci & obſonium dicunt. Lucæ in euangelio, unde & Iſelaſticorũ obſonia Plinio x. in epiſt. quod extra ordinem exercitui, Donatiuum: plebi, Congiarium: quod Reipublicæ pro ſolo occupato, Salariũ[d]*: quod magiſtratui pro ſupellectile, cæteriſq; ad cõmeandum neceſſarijs, Vaſarium: quod ubi cõmeauerit, pro præmio geſti honoris, Salariũ: qđ nutricib⁹ ĩ mercedẽ, Nutrititiũ: qđ nautis Naulũ: quod præconi, præconiũ, Plauto in Mecech. quod aduocatis, uel amicis, Strena: qđ principi in nouæ dignitatis honorem, Coronariũ: quod commentarienſi ob diligentis cuſtodiæ ſignificationẽ, Carceraticum*[e]*: quod Reipublicæ ob cloacarum purgationẽ, Cloacariũ: quod abſenti ut alere ſe poßit, Viaticũ: quod ut quis ſingulis diebus ſe alat, Diarium: quod pro calceis impenditur. Calciariũ: pro ueſtitu, Veſtiariũ: idq; genus ſimilia, Eſt & Xenium proprie munus quod hoſpitibus datur, ſed in iure pro munuſculis accipitur quæ iudicib⁹ ſolẽt ad eorum gratiam aucupãdam mitti*[f]*, de quo extat prouerbium, ὄυτε πάντα, ὄυτε πάντη, ὄυτε παρὰ πάντων. Teſtatur Plinius Cæcilius quadam epiſtola in cauſis dicendis ſe omni dono, munere, xenijs abſtinuiſſe, quæ uerba à iuriſconſulti noſtri diſtinctione nõ dißident. Xenicon uero apud Ariſtopha. pro militari nutrititio accipitur, qđ Corinthij aduenis militibus pendebant. Laurentius tamẽ Valla etiam cum cauſa donum dici exiſtimauit, Iuriſconſultoſq; inſectatur, quod pugnantia ſimul ſcripſiſſe uideantur, ſed hanc ego litem infra dirimam. Quod autem hic dicitur intereſſe inter hæc uerba hoc, quod inter genus & ſpeciem: non aliud ſignificat, quàm ſicut latior eſt gene*

d ſupra ne qđ in loco pub.

e l. pen. de bo. dam.

f l. ſolẽt. §. penul. de offic. proconſ.

eſt generis quàm ſpeciei ſignificatio, ita eſſe latiorem do ni notationem q̃ muneris, nec enim proprie donum genus eſt. Similiter & alibi ſcriptũ eſt, plebs à populo differt, quod ſpecies à genere, quòd uidelicet latius populi nomen pertineat[g].

g §. plebs. inſti. de iu. na.

PRONVNCIATIO. *Sub maſculino nomine contineri fœmininum, nõ ex proprietate ſermonis eſt, ſed ex extenſione, quod uerbũ porrigitur hic oſtẽdit: quia tamẽ extenſio hæc communi uſu recepta eſt*[a], *in quacũq; ferè materia regula hæc obſeruabitur, niſi cum aliam loquentis intentionem eſſe apparebit. ut quia diuerſa ratio diuerſum ius ſuadeat: quapropter ſi filij exulum lege lata extra urbem expellendi ſunt, de filiabus actum non uidebitur, propter enim ſexus imbecillitatem, ab eis nihil periculi imminet*[b], *qua de re à nobis latius ſupra tractatum eſt*[c].

IDEM LIB. XLVI.

Lex CXCV.

PRonũciatio ſermonis in ſexu maſculino, ad utrũque ſexum plerunq; porrigitur. ¶Familiæ appellatio[a] qualiter accipiatur uideam[9], & quidẽ uarie acce

a Bal. c. ad audientiam. de reſcrip.

b Bald. l. quæcunque. de ſer fug.

c l. j. ſupra.

a ¶§. FAMILIAE. *Familia ad res & perſonas refertur: cum de perſonis intelligitur, quinq; modis poteſt accipi. Primo, ut certas perſonas, puta libertum contineat. Secũdo ut corpus quoddã, cuius caput iure proprio membra ſubiecta habet, ut filiorũ, nepotũ, pronepotũq; ſoboles qui in patriſfamilias poteſtate ſunt. Tertio, corpus in quo nõ præminet alicuius poteſtas, ſed communi*

omnes

omnes iure utuntur, ut agnati inter ſe. Quarto ſeruientiũ turba, qui uetuſtiſsimus huius uocis ſignificatus eſt: antiqui enim Famul. *ſeruum dicebãt, unde famulari uerbum, à quo familia. Quinto, nec ad ius proprium, nec ad cõmune, neq; ad ſeruos refertur, ſed ad originem, & memoriã, ut cũ dicim⁹, hic eſt ex* Iulia *familia. i. originẽ à* Iulio *traxit.*

pta eſt: nam & in res, & in pſonas diducitur[b]. In res, utputa in lege XII. tabularũ his uerbis: Agnatus proximus familiã[c] habeto. Ad perſonas autẽ refertur fa=

b ¶ DIDVCITVR *diuiditur.*

b ¶ FAMILIAM. *Id eſt hæreditatẽ. Cicero ad* Heren. *libro* Rhe*toricorũ primo cap.* XXVI. *uerba legis* XII. *tabularũ ſic cõcipit: Paterfamilias uti ſup familia pecunia'ue ſua legauerit, ita ius eſto: ſi inteſtatus moritur, familia pecuniaq́; eius agnatorũ gentiliumq́; eſto. Sed quomodo dignoſcimus de rebus, an perſonis actũ ſit? Et proditũ eſt, cum familiæ relinquitur, de perſonis actũ cenſeri*[d]*: cũ à teſtatore de familia diſponitur, tunc de rebus agi. Nec enim poſſumus tũc de perſonis intelligere, quæ cũ liberæ ſint, ad nullius diſpoſitionẽ pertinent. Ego arbitror, & cum de famulia diſponitur, de famulitio ſeruorum'ue choro actũ uideri: obſoleuit enim ex cõmuni uſu illa quæ in* XII *tabulis eſt ſignificatio, quapropter de ea in dubio accipiendum nõ eſt, niſi cum aliqua nos in hoc coniectura adigit, ut quia teſtator rogat hæredem, ut familiã ſuã reſtituat, ſi enim de ſeruitio intelligeretur, nõ erat opus hæredem rogare in eo quod directe legari potuit*[e].

d Bar. l. fin. C. eod.

e l. nã quod. in fi. ad Treb.

¶ EX

d ¶EX EA FAMILIA. *Accurſius uerba legis ſic adſcribit.*Ex *ea familia in eam patroni familiam liberti bona ueniant*. Intelligitq́; *de bonorum poſſeßione, quæ patrono in liberti bonis datur*[f]*:qui ſenſus non quadrat, quoniam huiuſmodi bonorum poſſeßio ex edicto prætoris deſcendit: at hic de duodecim tabularum lege agitur.ipſe igitur aliter ſentio,& opinor uerba legis hæc fuiſſe:* Ex *ea familia,unde* Ti*tius miſſus manu eſt, in eam familiam adſcribatur.Liberti enim nomine,ſeu ut ita loquar, parentela patroni cenſebantur,ut in diſpūctionibus docuimus, accipiturq́;'tunc familia pro ſingularibus ipſorum* miliæ ſignificatio,ita cū de patrono & liberto loqtur lex,ex ea familia[d],& ex ea inquit,in eā familiā: & hic de ſingularibus perſonis legē loqui cōſtat. Familiæ appellatio refertur & ad corpis cuiuſdā ſignificatione,qđ aut iure ꝓprio ipſorū,aut cōi uniuerſæ cognatiōis cōtinetur.Iure em̄ ꝓprio[e] familiā dicimus plures perſonas,quæ ſunt ſub *perſonis,nec enim communia cum cæteris cognationis iura habent, nec aut ſerui, aut domus habitatores ſunt: meritò igitur hæc ſignificatio à cæteris diſtinguenda fuit.*

f §.quinto. Inſti.de bono. poſſ.

e ¶IVRE *proprio.Perſonæ ſubiectæ natura ſunt, id eſt æquitate naturali,uxor marito,gener,nuruſq́; ſocero, deniq; quilibet familiaris domino.*Filij *uero & nepotes, cæteriq; deinceps qui in poteſtate ſunt,etiam iure ciuili ſubijciuntur*[g].

g l.in ſuis. de lib.& poſt.

¶MA

f ¶MATREMFAM. *Videtur hic probari, uxorẽ in familia uiri eſſe[h]: habet enim maritus dominium, id eſt quandam præeminẽtiam in illam. Quapropter legato facto familiæ, etiam uxor admittetur[i]: quod & in uidua obſeruãdum eſt, iuris enim interpretatione adhuc in matrimonio eſſe exiſtimatur. In odioſis tamen fortè aliud obſernandum eſſet. Et ideo ſi quis in exilium cũ familia mittatur, uxor ea lege non tenebitur, idq́; Oldradus & Albericus probant.*

h l. quicunque C. de re mil.

i d. l. fin.

unius poteſtate aut natura aut iure ſubiectæ: ut puta patremfamilias matremfa.[f] filiũfam. filiãfa. quiq́ deinceps uicem illorum ſequuntur, ut nepotes, & neptes[g], & deinceps. Pater aũt fam. appellatur, qui in domo[h]

g ¶NEPTES & *deinceps. Hic conſtat familiæ appellationem ultra quartum gradum in deſcendẽtibus intelligi, in prohibitione autem alienationis hæredi facta, ut res in familia perpetuo remaneant[k], Iuſtinianus ſanxit, ultra quartum gradum deſcendentium prohibitionem non extendi, cuius rationem alij uiderint. Illud conſtat, in fideicommiſſo familiæ uſque ad decimum gradum agnatos admitti, quoniam gradatim, inſtar ſucceſſionis, quæ abinteſtato defertur, uocantur: in fideicommiſſo uero quod duobus antiquioribus de domo relictum ſit, cum non ſanguinis coniunctio, ſed ſolum familiæ nomen in teſtatoris conſideratione fuiſſe uideatur, etiam decimi gradus ulteriores non excludi, quidam ſenſerunt[l].*

k in authen. de reſt. fideicõ.

l Deci. 321. in fi.

h ¶DOMO. *Quandoque tamẽ domus pro familia accipitur, idq́; præſertim in uulgari ſermone: uidetur'que*

n l.pe.de teſt. n l.cum unus. de ali.leg.

μετωνυμικῶς continens pro contento poni[m]*:quapropter proprie de his qui unà habitant intelligitur*[n].

i ¶DOMINIVM.*Id eſt,præeminentiã. Alioqui alio ſenſu dominiũ eſt ius perfecte diſponẽdi de re ſua corporali*[o]*.Sanè qui ſolo huiuſmodi præeminentiæ iure etiã principib*[9] *ſubſunt,in eos delinquendo,perdu ellionis crimine non notantur*[p].

o Bar.l.ſi quis ui.§.differẽtia.de acq.

p Cle.paſtoralis.§.deniq; de re iud.

k ¶SED *& ius. Vt quis paterfamilias dicatur,ſatis eſt ut familiæ ſuæ dominus ſit,quoniã hæc uox non ſolum in eis locum habet,qui uere patres ſunt,filioſq; habent,ſed etiam in eis qui ſine prole ſunt, dũ iura in domo ſua habeãt que cæteri patres familias.*

dominium[i]habet,recte'que hoc nomine appellatur,quãuis filiũ nõ habeat:nõ enim ſolam perſonam eius,ſed& ius[k]demonſtramus. Denique& pupillũ patremfam. appellam[9]:& cũ paterfam. moritur, quotquot[l] capita ei ſubiecta fuerũt, ſingulas familias incipiũt habere: ſinguli enĩ patrũfamil. nomen ſubeunt.Idẽ'q; eueniet in eo,qui emãcipatus[m] eſt, nam & hic ſui iuris effect[9], propriam familiam habet.

l ¶QVOTQVOT *capita. De ſuis hæredibus intelligendum,quia qui in aliorum poteſtate recidũt familias non habent.*

m ¶EMANCIPATVS. *Extra patrisfamiliam emancipati ſunt,ut hic traditur,alioqui propriam familiam non haberent:quod hoc iure maxime procedit,quo emãcipati agnationem nõ ſeruant*[q]*:ſed cum hodie inſtar*

uorũ

ſuorũ redacti ſint[r]*,putauerim in fauorabilibus eos conti neri,ſiue de familia lex uerba faciat, ſiue de agnatione*[s]*. Quod in legibus quoque municipalibus obſeruandum eſ ſe arbitror,quibus agnati maſculi cæteros excludunt: nõ enim in his uinculum patriæ poteſtatis in animaduerſio= ne eſt,ſed id ſolũ, quod cognomen familiæ,eius' que inſignia ſeruent*[t]*: quod etiam emancipa= tis conuenit, licet alijs aliter uiſum ſit*[u]*.*

Cõmuni iure familiã dici- mus omniũ agnatorũ[n] nã &ſi patrefamil.mortuo,ſin guli ſingulas familias hñt: tamẽ omnes qui ſubvnius poteſtate fuerũt,recte eiuſ- dẽ familiæ appellabũtur, q

n ¶ AGNATORVM. *Accipitur ergo familia etiã pro agnatione, qđ dubiũ eſſe non debet:cũ hui⁹ uocabuli ſignificationẽ,Iuſtinianus in cognatis quo que,cæteriſq; propinquis acceperit,quod ideo eſſe ab eo conſtitutum arbitror,quoniam agnatis cognatos æqua= les in ſucceßionibus fecerat. Cum igitur familiæ teſtator relinquit,qui proximiores in gradu tempore teſtamenti, uel mortis erant, admittendi ſunt*[x]*, quippe illi proprie agnati ſunt.Qui uero poſt eius mortem concepti ſunt*[y]*, cum agnati non ſint,non admitterentur,niſi aliter de uo luntate teſtatoris appareat.* veluti in *fideicommiſſo conditionali, cum enim dies tempore exiſtentis condi= tionis cedat, eos admittemus, qui tunc in familia pro= ximiore gradu erunt*[z]*.* Vnde *fit, ut prohibita hæ= redi alienatione extra familiam, illi cenſeantur uo=*

r l. meminimus C. de leg. hæred.
s d.l.fi.&.l.q ſe patris.C. unde lib.
t Bal.ĩ.l. fi.C. de emã.lib.
u Dec. cõſi.13.
x l. cum ita.§. fi.de leg.ij.
y l. titius. de ſuis & leg.
z Io. An. rub. de teſta. in Spec.

cati,qui propinquiores ipſi hæredi ſupererunt cum alie nabitur,tametſi alij extent ipſi teſtatori coniunctiores: idq; quamuis doctiſsimis quibuſdam reclamantibus[a] *rece ptius apud recentiores uidetur,quoniam de manu hære dis fideicõmiſſum accipitur.Sed in directis ſubſtitutioni bus, cum ab ipſo teſta- tore continenter hære* ex eadẽ domo° & gente *p ditas deferatur, eius p ximiores cenſentur uocati*[b]. *Sed & ſi quis uelit fundum in familia remanere,ſatis conijcitur, mortuis his quibus fideicõmiſſum reſtitutum eſt,eorũ propinquiores deinde admitti,licet poſt teſtatoris ſupremum diem natos*[c]. *Sed quid ſi cuilibet ex familia relictum ſit? & promiſcue in obſeruato gradu quicunque admittentur*[d]*,dum intra de cimum gradum ſint,ut etiam* Paulus *Caſtren.reſpondit*[e]. *Quid item ſi ſimpliciter quis iuſſus eſt fundum in fami liam relinquere? Et poſſe eum quem uelit de familia eli gere idem reſpondit*[f]. *Quid rurſus, ſi familiæ alicuius extranei cum ille iam fato functus eſſet, reliquero? Et admitti eius deſcendentes omnes æqualiter pleriſque ui ſum eſt*[g].

o ¶ E x *eadem domo & gente.Sed nũquid filius illegi timus ex familia erit? Et cum agnatus nõ ſit,non erit,ſi fa miliam hac quarta ſignificatione accipiamus. Gẽs enim hic pro agnatione ſumitur,unde gentiles agnati.Sed cũ hodie in fauorabilibus* Iuſtinianus *omnes contineri ſan xerit*[h]*,qui ab eodem ſanguine proficiſcuntur, cognatos que etiam admiſerit,dubitandum non eſt,quin naturales hoc caſu ex familia cenſeantur:quod aliter in ſpurijs eſt, quoniam*

a Soci.in.l.ſi cognatis.

b l.ſi.C.de inſti.& ſubſt.

c Com.d.§.ſi.

d l.unum.de lega.ij.

e Paul.conſi. 383. notãdũ. in primo.

f cõſi.32.proprietarius.in j.l.uoluntas. C.de fideic.

g Barto. d.l.ſi cognatis.in fine.

h d.l.ſi.

quoniam illorum patrem incertum lex exiſtimat,odioq́; inſectatur.

p ¶SERVIENTIVM.*Non de ſeruis ſolum intelligendum eſt,ſed etiam de quibuſcunque famulantib⁹,& operam ſuam in id,quod demõſtratum eſt,præſtantibus. Sic in edicto familia publicanorum accipitur*[i] *Sic & quid raptum,uľ ui factum cum familia dicitur*[k]. *Sic ædiles em ptorem,qui redhibitoria experitur,reſarcire uenditori uoluerunt, quatenus ſeruus culpa ſua,familiæ'ue ſuæ deterior factus ē*[l]. *Sed cum in prædictis caſibus dominus ex delicto familiæ obligetur,an in cæteris quoque idem generaliter conſtituemus?* Et *non obligari dicẽdum eſt*[m], *quapropter liberabitur,ſi ſeruũ pro noxa det,niſi eũ deliquẽti conſenſiſſe conſtet,quod ex cõiecturis quoq́; deprændetur ut quia cõſultus de delicto tacuit,uel cum poſſet,non prohibuit*[n]. *Sed & nobiles qui in famulitium ſuum* Sica *rios,Lenones,idq́; genus improbos retinent,ex eorum de* liſtis

diti ſunt. Seruičtiũ[p] quoq; ſolemus appellare familiã, ut in edicto prætoris oſtendimus,ſub titulo de furtis: ubi prætor loquitur de familia publicanorũ: ſed ibi non omnes ſerui, ſed corp⁹ quoddam ſeruorum cõtinetur:quod demonſtratur ei⁹ rei cauſa paratũ eſſe , id eſt uectigalis cauſa. Alia autẽ parte edicti,omnes ſerui cõtinentur , ut de hominibus coactis,& ui bonorum raptorũ.Item redhibitoria , ſi deterior res reddatur ẽptoris opa,aut familiæ eius, & interdicto unde ui, familiæ

i l.j.§.familiæ de publ.

k l.ij.§.hæc actio.ui bo. rap.

l l.j.l.addes etiam.de ædi.edi.

m l.ij.ſupra de noxal.

n c.Petrus. de homici.

o cle. ne, in agro. §. porro. de ſtat. mon. *lictis, arbitratu iudicis puniēdi ſunt*[o]*: præſumūtur enim eorum conditionem notam habuiſſe, nec eis licuit deteſtabiles hoſce domi habere*[p]*, & fauoribus proſequi: & ideo etiam ſi dolo careant, culpa non carent.* Caupones *quoq; & nautas pro familia ſua teneri conſtat*[q]*, ſi dammum in re commiſſum eſt, cuius cuſtodiam præſtare debuerūt.* Sed *finge hoſpitem ab aliquo ex familia cauponis uulneratum, quid erit?* Et *ſi in diuerſorio dum cauponum curæ confidit affectus eſt, putarim dominum obligari, damnumq; ab eo emendandum, alioquin cauponem abſoluendum*[r].

p c. conſtitutis de teſti.

q l. j. ſupra nau. caup.

appellatio omnes ſeruos cō prændit, ſed & filij[q] continentur. Itē appellatur familia pluriū perſonarū, quæ ab eiuſdem ultimi[r] genitoris ſanguine proficiſcitur: ſi

r laſ. l. j. colū. iij. C. de ſer. fug.

q ¶ FILII. *Siue in poteſtate, ſiue ſui iuris ſint, ſiue unà cum patre habitent, ſiue ſeparatim: eademq; interpretatio in ædilitio edicto capitur*[s].

s l. quod ſi nolit. §. idem.

r ¶ ULTIMI. *Retro computando.* Et *hæc ultima ſignificatio intelligitur, cum propter antiquitatem originis, gentiles iſti nullo gradu ſe cōtingunt: ſic enim hoc caſu ab agnatiōe differet familia, & ita cæteri interpretes ſentiunt.* Sed *cum in hoc reſponſo tot familiæ ſignificationes proditæ ſint, quomodo cognoſcemus de qua intelligere nos oporteat?* Et *ex ſubiecta materia arbitror diiudicandum eſſe, ut in relictis familiæ, conſtitutionem*[t] Iuſtiniani *ſeruemus, ſi lex captum à familia prætoris certa pecunia condemnet, de ſeruientibus, iureq; officij capientibus intelligamus, qua ratione filius ex familia non cenſebitur*

t d. l. ſi.

ſebitur[u] *Si piſtor panem coquere Titio eius'que fami=liæ promiſit*[x]*, de cohabitantibus accipiamus. Videtur enim paterfamiliâs curæ domui ſuæ tantum prouidiſſe, ut quibuſdam uidetur*[y]*. Quem ſenſum & accipere, lex debet, quæ ciuem cogit, cum familia ſua in urbe habitare. Idem & dicendum, cum lex alicui & eius familiæ priuilegium cō cedit*[z].

u Ray. d. l. ædiles.
x l. tria onera. de excu. tut.
y Cep. de ſer. urb. ca. 50.
z l. ij. C. de epi. & cler.

cuti dicimus, familiã Iuliã quaſi a fonte quodam memoriæ. Mulier[s] aūt familiæ ſuæ & caput et finis eſt.

CAIVS LIB. XVI. AD EDICT. PROVINCIALE.

Lex CXCVI.

FAmiliæ appellatione, & ipſe princeps familiæ cō tinetur.

s ¶MVLIER. *Caput, id eſt principium. Refertur autem hoc ad ultimam familiæ ſignificationem, in uiris enim familiæ nomen per omnem deſcendentium ſeriem durat. Vnde Aſcanius, qui Iulus dictus eſt Iuliæ familiæ primus autor, deſcendentes ſuos Iulios appellatos ſemper habuit. Sic Appius Claudius, Claudios, quorum Nero ultimus fuit. At mulierum filij earum nomina nō ſeruant, ſed patrum ſuorum, unde in eis nulla familiæ origo propagatur, ſed cum eis extinguitur.*

FAMILIAE. *Cum familia a famulando, id eſt ſeruiē do deducatur, ut ſupra oſtendimus, nō uidebatur eius appellatione poſſe dominum contineri, tanquam Etymologia repugnaret, & tamen aliter Caius hic cenſuit: quoniam nomina hæc collectiua uel uniuerſitatum, non*

membris ſolũ, ſed & capite conſtant, ideo illud quoq; cõprendere debent. Sic appellatione militum, Imperator[a], *appellationẽ Populi, Senatus continebitur*[b]. *Qua ratione cum curiam dicimus, etiam de Cardinalibus*[c], *cum monachos, de Abbate*[d], *cum capitulum, de Decano quoque intelligemus*[e]. *Sic & ſcholaſticorum nomine, rector admittetur: nam & epiſcopus qui ſtudiorum cauſa ĩ Academia ſit, nihilominus ſcholaſticus dicetur, id' que Baldus tradit*[f].

a l.j. de teſta. mil.
b §. plebs. inſti. de iur. nat.
c Oldr. hic.
d c. fina. de ſimo.
e c. quia. §. j. de cõceſ. preb. in. 6.
f in proh. decretal. in. iij. col.

¶ Fœminarum liberos, in familia earũ non eſſe, palam eſt: quia qui naſcuntur, patris, non matris familiam ſequuntur.

VLPIANVS LIB. I. AD EDICT.

Lex CXCVII.

¶ §. FOEMINARŨ. *Hoc regulariter proditum eſt, ut filij legitimi patris familiã ſequantur, nõ matris: niſi ſpecialiter aliud indultũ ſit*[g], *ut Ilienſibus, Delphis, & Ponticis, quibus ex priuilegio cõpetit, ut ex alienigenis & eorũ mulieribus nati matris originẽ ſequãtur Ex hacq; regula traditũ eſt, nobilis matris filiũ nõ idcirco nobilem eſſe, quoniã ex patre ſolũ deducitur nobilitas unde nec gẽtilitia matris inſignia filio gerere conceſſum eſt: nec præter principẽ quiſquã cõſtituere poſſet, ut originẽ matris filij ſequerẽtur*[h]: *quoniã ne id ab aliquo decernatur, lege expreßim ꝓhibitũ eſt. Et id ĩ legitima prole ſibi locũ uẽdicat, alioquin ſpurij, cæteriq; illegitimi uẽtrẽ ſequũtur*[i]. *Sic & natus pẽdente ſtatus cõtrouerſia, cũ matre euentum litis maternæ ſequetur, quod in eis non*

g l. j. ad mun.
h l. exẽplo. C. de decur.
i l. cũ legit. ſupra de ſta t. ho.

ſeruatur

ſeruatur,qui ante litem motam nati ſunt[k].

INDICASSE. Deferre reũ,idem eſt quod poſtulare[a],id eſt coram iudice nocentem nominare,& ut cognitionẽ ſuſcipiat petere.Fiebat autẽ id libello,cui ſubſcribere neceſſe habebat qui detuliſſet,ut ſi obtinuiſſet, præmijs afficeretur,& ſi ſuccubuiſſet,ex Turpiliano Senatuſconſulto puniretur.Hoc peracto diſputabatur,an ſuſcipienda cognitio eſſet,de iudicijsq́; cognoſcebatur : id erat arguere reum,id eſt demonſtrare, & ex argumentis probare,ab eo commiſſum crimen:q̃ ſi ſubeſſe legitimas coniecturas iudex uidiſſet,[b] ulterius procedẽdũ eſſe interloquebatur,ſicq́; eius nomẽ,qui delatus erat, inter reos recipiebatur[c]:tum iudex oratores,aduocatoſ'ue admittebat,qui unà cũ partibus continuis orationibus de cauſa diſputabant,tumq́; proprie Accuſare dicebantur & hinc Accuſator,inde reus eſſe.Si reus cõuictus eſſet, præmiũ accuſatori decernebatur,quarta pars bonorum rei,ut in crimine Læſæ Maieſtatis Corn. Tacitus lib. IIII.autor eſt:Silio,inquit,cõdemnato M.Lepidus quartam accuſatoribus,ſecundum neceßitudinem legis,cætera liberis conceßit.Igitur oſtendit Iuriſconſultus indicarẽ reum id ſignificare,cũ non ſolum delatus, argutusq́; reus ſed & accuſatus conuictusq́; eſſet.Quapropter cũ ei præmium debeatur,qui famoſi libelli autorẽ indicauerit,ut conſtitutioni locus ſit:reũ oportet eſſe conuictũ[d]. Et quæ diximus ex ſtricta ſignificatione procedũt, nam

INdicaſſe reũ,eſt detuliſſe: arguiſſe,accuſaſſe & conuiciſſe.

k l.fi.C.de libe cau.

a l.deferre. de iur.fiſ.

b l.ſenatus. in fi.eo.tit.

c Bar. l. is qui reus.iiij.col. de pub. iud.

d l. lex Cor. in fi.de iniur.

latius quandoq; ea uerba accipiuntur, & arguiſſe quoq; non uidetur, niſi & qui conuicerit. Vnde cum ex Senatuſconſulto libertas pro præmio ſeruo debeatur, qui cædē domini arguerit, arguiſſe intelligemus, qui oſtēderit[c], & dānari fecerit. Sic & in quibuſdā cōſtitutionibus reſponſum à prudentibus eſt, cum præmia his decernerentur, qui impietatis reos arguerent[f]: id enim uerbū generaliter pro oſtendere demōſtrareq; accipitur, ut ī carmine Virgiliano.

Degeneres animos timor arguit.

c l. ſi quis in graui. §. ſi ex ſtipu. ad ſyl.

f b e. l. j. C. gb. ex cau. ſer. pro præ.

IDEM LIBRO II. DE OMNIBVS TRIBVNALIB.

Lex. CXCVIII.

VRbana prædia [a] omnia ædificia accipimus, nō ſolum ea quæ ſunt in oppidis, ſed & ſi forte ſtabula [b] ſunt, uel alia merito-

VRBANA.

a ¶ Seruitutum aliæ ſunt urbanæ, aliæ ruſticæ: quæ ſic nomen ſumunt, q̄d' prædio urbano, uel ruſtico debeātur: obſeruamus enim non ſimpliciter ſeruitutem ipſam, ſed prædium cui debetur[a]. Vnde quāuis uia cenſeatur ruſtica ſeruitus, ſi tamen per fundum tuum eam mihi debeas, ut ad domum meam ire agere poßim, uerius eſt urbanam ſeruitutem tunc eſſe, quoniam urbano prædio debetur. Quæ autem ſint urbana prædia ſic explicat Iuriſconſultus, ut ſint omnia ædificia habitandi cauſa facta, ubicunq; ſint, ſiue in urbe, ſiue extra urbem, in uicis uillis'ue, & conciliabulis: urbanum enim prædium materia non locus facit.

a l. j. §. area. de ſer. ruſti. prædio.

b ¶ STABVLA. *Diuerſoria, & quas tabernas uocamus,*

camus,ueteres ſtabula appellarūt.Sed & hæc uox pro ſeptis accipitur,quibus iumenta uel greges ſtabulantur: in priore ſignificatu hic capienda eſt,quod arguūt ſubſequētia uerba: tumq; certiſſimum eſt, urbanum prædiū ſtabulū eſſe.In poſteriore ſenſu uidetur accepiſſe Neratius[b]*,cum numero urbanorū nō eſſe, quoniā à cæteris ædificijs ſeparata ſint,ſcripſit.Cum enim nō pro hominum habitatione,ſed pro pecorum, quæ in rei ruſticæ fructu ſunt, commoditate ſtructa fuerint,naturam ruſticorum ſequuntur, tametſi ædificijs conſtent.*

ria[c] in uillis,& ī uicis, uel ſi prætoria[d] uoluptati tātum deſeruientia : quia urbanum prædium non locus

b l.eo iure. ſupra in quib. cau.pig.

c ¶MERITORIA.*Mereri eſt mercede operā præſtare:unde loca meritoria,quæ mercede locātur,fortè uiatoribus,uel peregrinantibus.*Hinc *& meritoria ſcorta, meritoriæ rhedæ,& muli meritorij,idq; genus ſimilia.*

d ¶PRAETORIA. *Prætorium domus Imperatoria eſt,quod quēcunq; militū* Imperatorem *antiqui prætorem dicebāt*[c]*.Sic & Principia pro principis tabernaculo accipiuntur* Vegetio.*Cœpit tamē prætorij appellatio pro ornatiore domo accipi,in qua paterfamilias ruri habitat.*Tripartito *enim uilla diuiditur:*Prima Vrbana,*quā dñs ipſe ad inhabitandū ſumit*[d]*,ea & prætoriū dicitur* Palladio,Tranq.*Papinio in* Pollij Surrentino,*et* Iuriſcōſultis.*Altera* Ruſtica,*quā uillici operæq; ruſticæ incolunt*[e]*.Tertia fructuaria,in quā fructus deuehuntur: unde & à uehendo uilla dicta,autor.*L.Columella.

c l.officiū.§ ff. ſupra de re mil.

d l.plenum.de uſu & habi.

e l.uideamus. locati.

¶MA

e ¶MATERIA. *Quid ergo ſi quis tuguriũ, uel caſam ex ſtramẽtis ædificet? Et ſi pro uſu hominis ſit, urbanũ eſſe prædiũ receptũ eſt: quapropter in ea aliquis capi, & in ius duci, nõ magis poterit, quàm ex domo*[f]. *Si uero boũ, pecorumq́; habitationi præparata ſit, aliud eſt, niſi domui cõiũcta uel proxima ſit, nam tunc urbani ædificij pars cẽſebitur*[g].

f l.plerique. de in ius uoc.

g Cep.cap. xj. de ſeru.

facit, ſed materia[e]. Proinde hortos [f] quoque, ſi qui ſunt in ædificijs conſtituti, dicendum eſt in urbanorum appellatione contineri. Plane ſi plurium horti in reditu ſunt, uinearij forte, uel etiã olitorij[g], magis hæc non ſunt urhana.

IDEM LIB. VIII.
Lex CXCIX.

Abſentem accipere debemus eũ, qui non eſt in

f ¶HORTOS. *Cũ horti propter amœnitatem urbani prædij, cui contigui ſunt, comparẽtur, æquum eſt urbanis eos contineri: qd' ſi plurimum in reditu ſint, id eſt principaliter propter ruſticos reditus conſtituti, ſecus eſt. Quid enim ſi olitoribus locentur, uel uineas includunt? arguitur inde mens patrisfamiliæ non minus utilitatis ut fructus uendat, quã amœnitatis cauſa eos colentis.*

g ¶OLITORII. *Ab olere fit olitor, non ab oliuis, ut Accurſius exiſtimauit.*

ABSENTEM. *Abeſſe quis dicitur uarijs modis, ſunt enim qui ex cauſa neceſſaria probabiliq́; abſunt, ut milites*[a]*: qui ex probabili tãtũ, ut q ſtudiorũ cauſa peregre agũt: q neceſſario tãtũ, ut relegati: ſunt & q ſponte,*

a l.fi. de reſti. in inte.

ſponte, ut mercatores. Accipitur autem abſentia uarijs modis, ut ſupra à nobis annotatū eſt. Hoc uero in reſponſo, is traditur abeſſe, qui extra urbis continētia eſt. Quapropter cum lex uelit in iudicijs ordinarijs[b], ſub ipſum cauſæ initium reū coràm & in faciē, niſi abſens ſit, citari: non ualebit citatio ad domū facta, niſi proponatur reū extra cōtinentia urbis fuiſſe[c], uel niſi latitet, ut hic dicitur: poſtquam uero ſemel in iudiciū uenerit, ſufficiet ſi denuncietur domū[d]. Sed & in cauſis quæ celeritatē requirunt, ut quia periculoſa ſit mora[e], ſatis erit etiam à principio libellum uocationis domū deferre[f]: diceturq; tunc abeſſe, qui in iure non eſt. Quod autem hic ſubijcitur abeſſe non uideri, qui ab hoſtibus captus eſt, eam habet ex ueterū interpretū ſentētia rationē[g], quia capti ab hoſtibus pro mortuis habentur, in quo ipſe dubito, quoniam etiam qui mortui ſunt abeſſe dicūtur. Verius igitur eſt, abſentem ſecundum ſubiectam materiam accipi, & cum hic reſpectu petitionis loquamur, non poterit captus ab hoſtibus neq; tanquàm abſens uocari, citatione in domum ſuam delata, ſed eius ſucceſſor uocādus erit. In capto uero à latronibus aliud eſt, licet ei propter iuſtam cauſam Prætor ſuccurrat[h].

eo loco, in quo petitur: nō enim trans mare abſentem deſideramus: ſed ſi forte extra cōtinentia urbis eſt, abeſt, cæterum uſq; ad continentia nō abeſſe uidetur, ſi nō latitet. Abeſſe non uidebitur, qui ab hoſtibus captus eſt, ſed qui a latronibus detinetur.

b §. ſi uero etiā. in autē. de exh. reis.

c l. fulcinius. §. illud. ex quib. cau. in poſ.

d l. & poſt. de iudi.

e c. cauſam. de dolo.

f l. iiij. §. abeſſe. de dam. infec.

g l. mulieris. ſupra eod.

h l. ſuccurritur. ſupra ex quib. cau. maio.

HAEC

a l.plebs.ꝟ. fi. infra eod.

b l.§.1.ſi qs ſit. ꝟ.qđ aiunt. de ædil. edi.

HAEC STIPVLATIO. *a* ¶*Licet noxæ appellatione omne delictum contineri uerũ ſit*[a]*, cum tamen emptor mãcipij à uenditore ſtipulatur noxis ſolutum eſſe, non de omni delicto intelligitur, nec de capitali fraude actum cenſetur. Cuius rei illa eſt ratio, quoniam ædiles qui cõſtituerant quibus caſibus redhibitioni locus ſit*[b]*, noxã ab huiuſmodi fraude diſtinxerãt. Vnde creditur contrahentes uerba ſua ſecundum legis ſenſum de ea re loquentis intellexiſſe: qua ratione affirmandum uidetur, generalis uerbi ſignificationem reſtringendã eſſe, ut ſecundũ legis diſpoſitionem contractũ cenſeatur. Sic qui poſteris & ſucceſſoribus hæreditatem relinquit, maſculos fœminis prætuliſſe exiſtimandus eſt, qñ ex lege municipali præferebantur*[c]*. Sic hæres qui legata generaliter ſoluere ꝓmittit*[d]*, deducta falcidia promiſiſſe intelligitur: quod hanc quoq; rationem habet, quũ enim huiuſmodi cautio ex neceßitate præſtetur, nõ uidetur ulterius cautum, ꝗ̃ quatenus ex legis iuſsione cauẽdum fuerat, quod & in huius reſponſi ſpecie dicendum eſt, alioquin uerba contrahentium generaliá ſatius eſt generaliter accipi*[e]*.

IVLIANVS LIB. II. DIGEST.

Lex CC.

HAec ſtipulatio, noxis[a] ſolutum præſtari, non exiſtimatur ad eas noxias pertinere, quæ publicã executionem[b], & coertionem capitalem habent.

c Bar.conſi.2. de conſt.

d l.1.fi. C. ad leg. falc.

e gl.l.ſi prior. ſol.mat.

b ¶PVBLICAM *executionem. De quibus delictis ſupra habetur ſub rubrica de publicis iudicijs. Crimen quoq;*

quoq; famoſi libelli publici iudicij eſt[f]*,quam rem Corn. Tacitus libro hiſtor. primo ſic exequitur:* Legem Maieſtatis Tyberius *reduxerat,cui nomē apud ueteres idem, ſed alia in iudicium ueniebant,ſi quis proditione exercitum,aut plebem ſeditionibus,deniq; male geſta* Republica *maieſtatē* Pop. Ro. *minuiſſet,facta arguebātur,dicta impune erāt. Primus Auguſt⁹ cognitionem de famoſis libellis ſpecie legis eius tractauit,commotus Caßi. Seueri libidine,qua uiros fœminasq; illuſtres procacibus ſcriptis diffamauerat. Quæ uerba referre placuit,ut ambigere deſinerent doctores,quomodo crimen illud publicum ſit, quod tamen in tractatu publicorum iudiciorum nō connumeretur*[g]*:apparet enim ſub lege* Maieſtatis *contineri,cum ad eius exemplum iudicetur*[h].

f l.quod ſenatus.de intur.

IDEM LIB. XXXI. DIGEST.

Lex CCI.

IVſta interpretatione recipiendum eſt,ut appellatione filij[a], ſicuti filiamfami. cōtineri ſæpe reſpōdimus, ita & nepos uideatur com

g l.j.de publi. iud.

h l.famoſi. in fi.ad le.iul. maie.

IVSTA. a ¶ *Sicuti filius etiam filiam continet. ita & nepotem,eademq; ratione opinor & neptē: cumq; conformes eſſe has regulas* Iuriſconſultus *hic oſtendat, conſequens eſt, ut ſicut maſculinum non niſi per interpretationem fœmininum ſexum continet,ita & filius ad nepotē ex ſermonis proprietate nō referatur,ſed tantummodo ex interpretatione,per quam ex ſimilitudine rationis fit extēſio,& ita communiter receptū eſt.*

Hincq;

Hincq; ſi teſtator filijs Titij & eius deſcēdentibus fundū per fideicōmiſſum relinquat, ſi aliqui filij ſuperſint, prius admittētur[a], tanquàm ſub illo nomine, filijs, cenſeātur nominatim uocati, nec cum eis unà nepotes Titij, ex alijs filijs præmortuis, ſuccedēt: illi enim ſub nomine deſcendētium, potius quā filiorum comprænden=tur: quippe appellatio filiorū, non niſi per ex=tenſionem, deſcenden=tium uero etiam proprie, ad eos refertur. Donec ergo ſuperſunt filij qui prius nominati ſunt, non erit locus cæteris deſcendentibus poſteriore loco ſcriptis: & ita quidā ſentiunt[b]. Idemq; dicendum in ea ſpecie, cum exiſtentibus filijs, fœminæ à ſucceſſione repellātur: cēſebitur enim filias fœminas excluſas: quoniam ſub dictione filijs, per quam uocarentur, non niſi per interpretationem continentur: at ſub uerbo fœminæ, per quod excluduntur, proprie habentur.

prændi: & patris nomine[b], auus quoq; demonſtrari intelligatur.

a l. cum ita. §. fi. de lega. ij.

b Dec. cōſi. 1. in fi.

b ¶ PATRIS nomine. Sicut filij nomine nepos: ſic et patris auus continetur: quod generaliter uerum eſt, niſi cum materia odioſa eſt, & non omnino tantum rationis eſt in auo quantum in patre. Hinc lex Iulia, quæ Senatori prohibet, ne eam uxorē ducat, cuius pater artem ludicram fecerit[c]: nō uidetur prohibere, ſi nō pater, ſed auus fecerit: quoniam quo magis ille gradu diſtat, eo minus artis infamia deſcendentes afficit. Eadem quoque patri concedens, ut depræhenſam in adulterio filiam occidere poſſit, tantum iuris auo dediſſe non uidebitur[d], ad cuius

c l. lege Iul. de ritu nup.

d l. patri. ſupra de adult.

ius dedecus adulteræ turpitudo non ita pertinet,ſicut ad patrem ſanguine iunctiorẽ.Sed & quoties certam perſonam patris appellatione intelligimus [e]*,ad auum non fiet extenſio.Quid ſi lex aliquid ſoli patri concedere ſe dicat,an propter eam dictionem reſtrictiuam auus excludetur?Et ex ſubiecta materia faciendam interpretationẽ pleriq; ſenſerunt,& in dubio caſu propius eſt ut non excludatur:nam & lex contra ueteris iuris regulas,ſolis matri & auiæ tutelam deferrt* [f]*, & tamen frequentius proditum eſt,proauiã non excludi* [g]*.*

e Bart.l. liberorũ.in fin.

ALPHENVS VARVS LIB. II. DIGESTORVM.

Lex CCII.

CVm in teſtamento ſcriptum eſſet,vt hæredes in funere,aut in monumento duntaxat aureos cẽtum conſumerent,non licet minus conſumere:ſi amplius uellent,licet:neque ob eam rem contra teſtamentum facere videntur.

f auten.vt matri & auie.

g Moder.in.l. gallus.§. inſtituens.

CVM IN TEſtamento.Cũ teſtator certã ſummã in funere erogari mandat,poteſt & plus expendi,in maiore enim ſumma etiã minor continetur:quod ſi eam ſummã duntaxat cõſumi uoluit,adhuc idem eſt,uidetur enim taxationem additam,ut ei qui grauatus eſſet,conſuleret: unde licitum eſt fauori ſuo renuntiare,& quicquid ulterius uelit,impendere.Quod hodie forte aliter eſſet obſeruandum,cum plerunq; accidat,ut prudentes teſtatores mandent ſe duobus tantum cereis,totidem'que præſbyteris præſentibus ſepeliri,propter enim auari=

tiam quorũdam ſacerdotum coercendam, ita præcepiſſe uidentur:qui contra Chriſtianæ legis ſimplicitatem, mille ſtrophas inuenerunt,unde hoc nomine pecunias extorquerent.Quid enim ipſi propter pallia,propter cruces,propter æris cãpani ſonitus,propter deniq; ſacræ humationis,uel defodiendi cœmiterij ius remiſerunt,quod aliquo colore poſſent exigere? Ad hæc,candelas,cãtores, ſandapilarios,parochos,pannos? Quid de his cõtrouerſijs dicam,quæ ad quartã canonicã pertinent? Vt ſi quid ſponte loco ſepulchri legatũ eſt,ex neceßitate legis contra uoluntatem teſtatoris pars deducatur[a]*.Cum igitur in propoſita ſpecie,nõ tam ut hæredi conſuleret teſtator ita mandaſſe uideatur,quàm ut auaritiæ Simonicoq; ambitui ſacerdotum obuiã iret,nõ putarem licere plus impendere,nec reſponſum hoc Alpheni obſeruãdum.Illud cõſtat,executorem cui ſepulchri cura mãdata ſit,ſi præter iuſſum plus impenderit,nulla actione ab hærede conſequi poſſe*[b]*,quòd ſi minore pretio induſtria ſua mandato defunctus eſt,hæredi quod ſupereſt proficere*[c]*:tametſi enim nõ poſſe minus quàm iuſſum ſit impendi hic dicatur,ſi tamen per induſtriam,uel quia apud artificẽ quis gratia ualeat,alia'ue ratione minore pretio quis id cõſequetur,quod ſecundũ communẽ æſtimationem deſignata à teſtatore pecũnia fuiſſet cenſendum,ſatisfeciſſe mandato uidebitur,accreſcet'que hæreditati illud lucrum, ut Dynus Albericus'que prodiderunt. Quid ſi ultra modum facultatis ſuæ iußerit quis ſumptum fieri? Et hanc uoluntatem non eſſe ſequendam,recepti iuris eſt*[d]*.*

a c.j. de ſepul.

b l.qui aliena. §.j. de nego. geſt.

c l.lucius.§.j. de leg.ij.

d l.& ſi quis. §. qd ergo. de relig.

In lege

IN LEGE CENSORIA. *Solebant cenſores publica locare, & ideo pacta cum publicanis inibāt, quibus ſtatuebatur, quatenus uectigal exigundum eſſet. Cum igitur in lege cenſoria portus Siciliæ cautum eſſet, ne pro ſeruis quos quis domū pro uſu ſuo duceret, uectigal ſolueretur, fuit apud Alphenum dubitatum, quomodo eiuſmodi uerba accipienda eſſent.*

IDEM LIBRO. VIII.
Lex CCIII.

IN lege cēſoria portꝰ Siciliæ ita ſcriptum erat: Seruos quos domū quis duceret ſuo vſu, pro his portoriū ne dato. Quærebatur, ſi quis a Sicilia ſeruos Romā mitteret fundi inſtruēdi cā, vtrū pro his hoībus portorium [a] dare debet, nec ne? Reſpōdi duas eſſe ī hac ſcriptura quæſtiões. Prima q̄d eſſet domū [b] ducere: Altera q̄d eſſet ſuo vſu ducere. Igitur quæri ſolet, vtrū vbi quiſq; habitaret: ſiue ī prouincia, ſiue in Italia, an dūtaxat in ſua cuiuſq; patria domus eſſe recte diceretur?

a ¶ PORTORIVM, *Id eſt uectigal, quod quia de rebus inuectis ſoluatur, nomen ſumpſit ſic, & portorium quod pro his mercibus quæ in portu ſunt, detur: cuius exactor et māceps Portitor appellatur antiquis autoribus.*

b ¶ DOMVM. *Vbi igitur domicilium aliquis conſtituerit, domum habere dicitur, ut ſatis non ſit quod aliquo in loco quis habitet, animo forte recedēdi, ſed neceſſarium eſt domicilium eſſe cōſtitutum, id eſt rerum ſuarū ſummam ibi eſſe, frequentiusq; à patrefamilias incoli.*

c ¶SEDES,*Id eſt habitationem perpetuam.*Vergil.
Nec *uero hæ ſine ſorte datæ ſine iudice ſedes.*
Et *rurſus: –Priuſquàm ſedibus oſſa quierint.*Potes *etiã intelligere agros,ſeu fundos:unde poſſeſſio nõ à pedibus,*
a l.j.de acqui. poſſ. *ut uulgò legitur* [a],*ſed à dictione pos,unde fit impos,& cõpos,et potis:itemq; à ſedibus dicta eſt.*Hinc *capere ſedes,mutare ſedes,occupare ſedes,& ſimilia apud ueteres exempla.*Ille *ergo poßidet,qui ſedere,id eſt ſedem ponere potis eſt,à ſeßitando* Galli *etiãnũ uulgò cõtinuare poſſeſſionem ſeßire uocant.*

Sed de ea re recte cõſtitutũ eſt,eã domũ vnicuiq; debere exiſtimari,vbi quiſq; ſedes [c] et tabulas haberet,ſuarum'q; rerũ cõſtitutionẽ feciſſet.Quid autem eſſet,vſu ſuo magnã eſſe dubitationem [d]:& magis placet,qđ victus ſui [e] cauſa paratum

d ¶MAGNAM *dubitationem.*Et *ratio dubitationis*
b l.iij.de vſu. *eſſe poterat,tum quia cũ de uſu loquimur* [b],*generaliter accipimus,ita ut familia quoq; ipſa uti poſſit:tum etiam quia iure communi de his quæ patres familias ad uſum*
c l. vniuerſi. C.de vectig. *proprium reuehunt uectigal non ſoluitur* [c].Vnde *ut lex cenſoria aliquid induceret,debuiſſet latior interpretatio ſumi.*Accedit *his,quòd ſicut in dubijs quæſtionibus*
d l.non puto. de iur.fiſ. *aduerſus fiſcum facilius reſpondẽdum eſt* [d],*ita & aduerſus publicanos,qui cauſam à fiſco habent.*Et *certe negari non poteſt,quin aduerſus proprietatem uerbi ex hac interpretatione fiat reſtrictio.*

e ¶VICTVS SVI.Ratio *deciſionis eſt,quia immunitas ei cõcedebatur,qui domũ pro uſu ſuo duceret:qbus*

uerbis

uerbis apparet,nõ illud cõſideratũ fuiſſe,qđ uſui domino quoquo modo eſſe poſſet:ſed qđ uſui in domo eſſet:id aũt eſt quod uictus patrisfamilias cauſa habetur:ut ſerui,qui ad domini perſonã tuẽdã,eiuſq; cultũ pertinẽt.Nõ igitur nouũ eſt,ex præcedeniibus uerbis ſubſequẽtia coarctari.

eũ,tãtũ cõtineri.Item'q; de ſeruis eadẽ rõne quæri q eorum vſus ſui cã parati eſſent:vtrũ diſpẽſatores [f],inſularij,villici,atriẽſes [g]:textores [h],& operarij [i] quoq;

Satisq; priuata portus Siciliæ lex operabitur, cũ iure cõmuni etiã de ſeruis,quos ſibi uſuarios qs duxit,uectigal pẽdatur:licet aliud ſit in cæteris reb⁹ [e].Vnde cõmuniter receptũ eſt, ſi lex triticũ extra territoriũ abſportari uetet,q pro ſuo uſu ducat,nõ cẽſeri prohibitũ [f].Addũt pleriq;,iuramẽto eius qui abſportat ſtare publicanum debere [g],quod intellexerim,dum nullæ ſint ex aduerſo coniecturæ [h].

f ¶DISPENSATORES.*Qui ſint hi ſerui,ſicut & Inſularij,& Villici,à nobis ſupra expoſitum eſt.*

g ¶ATRIENSES.*Horum ſumma erat autoritas, quod domini negocia procurarent,res uenales diſtraherẽt,debita exigerẽt,& in alios ſeruos nõ parũ iuris uſurparẽt,quod ex Plauti Aſinaria cognoſci põt:arbitror et alimenta cæteris ſeruis diuidere ſolitos,& inde ab atrio nomen ſumpſiſſe:conſtat enim in atrio ſportulas cibaria'ue diſtribui.*

h ¶TEXTORES. *Serui à texendo dicti.*

i ¶OPERARII.*Qui ruri operabãtur,unde & antiqs autorib⁹ ſimpl'r opæ appellãtur:affirmat M.Cicero*

e l.fin.§. quoties. de publica.

f Bart.l.cætera.§.ij.de lega.j.

g Clem.fin.de cenſi.

h l.j.C.de lit. & iti.cuſt.libro.xij.

 ab ope=

ab operis Clodianis Milonē īſidias paſſū fuiſſe

k ¶TOLERARET. *Id eſt ſuſtētaret:nouus modus loquendi.Cæſar equos tolerari,cætera iumēta interijſſe.Sic et Tacitus tolerare uitā, Græci* διαζῆν *dicunt.*

l ¶VECTORES. *Solebant ueteres uel lecticis deuehi,uel curribus:inde ſerui Vectores dicti,quo genere Lecticarij, Agaſones, Mulionesq́; ſunt,quos tamen uſu ſuo habeat.*

m ¶CVBICVLARIJ. *Qui cubiculo uel ad limina aſſident.*

n ¶ADMINISTRATORES. *Miniſtri ipſius patrisfamiliâs in menſa,ſic enim proprie miniſtrare accipimus à manibus ducto ſermone.*

PVERI. *Explicatur hic triplex pue*

ruſtici,qui agrorum colendorum cauſa habentur,ex quibus agris paterfamilias fructus caperet,quibꝰ ſe toleraret [k]:omnes deniq; ſeruos quos quiſq; emiſſet,vt ipſe haberet,atq; eis ad aliquam rem vteretur,neque ideo emiſſet vt venderet. Et ſibi videri,eos demum vſus ſui cauſa patremfamilias habere,qui ad eius corpus tuendum,ad'q; ipſius cultum præpoſiti deſtinati'q; eſſent:quo ī genere uectores [l],cubicularij [m],coq, adminiſtratores [n]:atq; alij qui ad eiuſmodi vſum parati eſſent, numerarentur.

PAVL. LIB. II. EPISTOLARVM.

Lex CCIIII.

PVeri appellatio,tres ſignificationes habet: vnam,cum omnes ſeruos,

ri ſi

ri ſignificatio:Prima eſt,cū ſeruos pueros appellamus, cuiuſcunq; ætatis ſint.Sic Perſius:I puer & ſtrigiles Criſpini ad balnea defer. Qui ſermo in uulgari idiomate etiam hodie eſt in uſu.Altera eſt cū contrario puellæ nomine utimur,ut uidelicet ſexum diſcernamus:tametſi du-

pueros appellaremus:alteram,cum puerum cōtrario nomine puellæ diceremus: tertiam,cum ætatem puerilem demonſtraremus.

bium nō eſt pueris legatis [a],etiam puellas cōtineri:qua de re ſupra dictum fuit. Tertia eſt, qua ætatem iudicamus, unde propria ſignificatione,cum puerum dicimus,impuberem intelligemus,id eſt qui quatuordecim annos nō expleuerit.Accipitur tamen aliquando aliter ex ſubiecta materia:unde cum prætor à poſtulando pueritiam excuſauit [b],excuſatus cenſebitur,qui decē & ſeptem annos nondum cōpleuit:ſed & legatis uſq; ad pubertatem alimētis [c],donec ad decimumoctauum annum quis peruenerit,debebūtur:quod propter alimentorū fauorem conſtitutū eſt,& rationem habet:ante enim eam ætatem,ut plurimū uidemus non ſufficere pueris ſuā ipſorum artem,uel induſtriā,ut ſe alāt:meritò interprtatio in id tēpus proferenda fuit,nā & tunc plenæ pubertatis eſſe incipiunt [d].Accipitur & in ſacris litteris pleniore ſignificatione hæc uox,ut apud Eſaiā:Maledictus puer centum annorum [e].Sed hoc ἀναφορικῶς accipiendum eſt,id eſt per relationem ad tempus,quo quis puer fuit. Sanè quemadmodum ætates diſtinguantur,uaria fuit apud ueteres ſententia.Nam Macrobius gradus omnes

a l.ſeruis.§. ſi pueris.de lega.iij.

b l.j.§. pueritiam.de poſtul.

c l. mella. de ali.leg.

d l. arrogato. §.nō tantū. de adop.

e ij.q.vij.Paulus.

humanæ uitæ ſeptenario numero diuidit:Bis ſeptē annis pueritia perficitur,incipitq́; pubertas:Poſt ter ſeptē genas flore iuuēta ueſtit,idemq́; annus finē in longū creſcē di facit:Poſt quater ſeptē in latum quoq; creſcere deſinimus:Quinquies ſepteno uirium incrementū abſoluitur: Sexta hebdomas ante collectum robur conſeruat:A ſexta in ſeptimam fit occulta paulatim diminutio:Septima totius hominis maturitatē adfert,etiā animi:Decima uitæ metam præſcribit.At Seruius Tullus Rex Romanorum cum claſſes cēſum faciēdi gratia inſtitueret,Pueros exiſtimauit,qui minores eſſent annis ſeptēdecim:abinde uſq; ad annum quadrageſimum ſextum,Iuuenes,& militiæ idoneos:qui ſupra eū annū erant Seniores:idq́; ex Tuberonis hiſtoria A.Gellius libro decimo refert.Ariſtoteles uero in Politicis,corporis uigorē poſt annum trigeſimū ſextum minui putat,animi uero poſt duodequinquageſimum.Sed M.Varro,cui propemodū cōſentiunt Arabes medici quinq; ætatis gradus commemorat:Pueritiam,ad quintumdecimū:Adoleſcentiā,ad trigeſimū annū:Iuuentutem ad quadrageſimumquintū:Virilitatem,ad ſexageſimum:qui ulterius uiuēdo progrediuntur,Seniores eſſe. Cæterum prudētius exiſtimaſſe Iuriſconſulti nobis uidētur,qui Infantiam ad ſeptimū uſq; annum acceperunt [f]: Pubertatem,ſeu Adoleſcentiam à quartodecimo initium ſumere,uigeſimoquinto perfici:Iuuentutem inde appellari,cui certus terminus non ſit conſtitutus,ſed ex habitu corporum,& conſuetudine eum,ad cuius notionem pertinet,exiſtimaturum:ut qui adhuc inter Seniores numerari non cœpit,pro Iuuene habeatur:atque ita

f l.j.§.j.de admini.tut. l.j.de mino.

Marcellus

Marcellus reſpondit [g]. *Eodem modo & de Senecta iudicandum, niſi quod ab oneribus perſonalibus maiores quinq; & quinquaginta annis tanquàm ſenes excuſantur* [h]: *à tutela uero & cura qui ſupra ſeptuaginta annos uixere. Exiſtimauit* Bartolus, *qui uerum dicit, de adulto intelligere: perinde ac ſi eadem ſit conditio, cũ uir factus erit, uel cũ adultus, erit: ſed hanc ego ſentẽtiã* Diſpũctio*num libro quarto cap.* XII. *confutaui.*

g l. nõ aliter. ſupra de lega. j.

h l. fina. C. qui ætate.

IDEM LIBRO IIII. EPITOMARVM ALPHENI.

Lex CCV.

QVi fundum vẽdidit, pomũ [a] excepit: nuces, & fic⁹, & vuas dũtaxat

QVI *Fundum uẽdidit, pomum.*

a ¶ *Appellatione Pomi omnis fructus, edẽdi cauſa paratus, continetur: non ita ſi ad potum pertineat: & dubium in hoc caſu faciebat, quoniam pomum dupliciter accipi poteſt, ſpeciali ſignificatione, qua mala intelligimus, itemq; generali.* Videbatur *autem potius ſpecialiter capiendum, tum quia uerba in caſibus dubijs ſunt potius ſecundum ſpeciem, quàm ſecundum genus interpretanda* [a], *tum quia cũ exceptio hæc à uenditore facta fuerit* [b], *æquum erat pactionem ambiguã ei nocere, qui legem potuit apertius dicere. Adde quòd indefinite prolatus fuit huiuſmodi ſermo, & in contractibus indefinita oratio proprie uniuerſali non æquipollet* [c]. *Sed tamen aliud* Paulo *uiſum eſt: non enim aliter, quàm in uniuerſum, exceptio illa indefinita intelligi poteſt, alioquin nullius effectus eſſet: nec in ſpecie de malo tantum*

a l. hoc legatum. de leg. iij.

b l. veteribus. de pact.

c Bar. l. ſi pluribus. de lega. ij.

modo fuit accipiendum,cum non minus proprie nuces, cæteriq́; fructus,pomi nomine compræhendantur,quàm mala:licet hodie in uulgari uſu loquentium aliud ſit. Non ergo tam ambigua eſt pactio,ut quid actum ſit, intelligi nequeat:unde uerbis ſtandum eſt, nec contra uenditorem interpretatio ſumenda.

duracinas [b],& purpureas,

b ¶ DVRACINAS *& purpureas.* *Oſtendit Iuriſconſultus eas uuas quas nõ uini cauſa habemus,ſed eſus,poma dici poſſe:eas Græci* τρωξίμους,*quaſi comeſtibiles dicas,appellant:atq; ita in antiquis eſt codicibus.Sunt autem duracinæ,uuæ duriores,quæ propter firmitatem etiam contra frigora durarent,& ideo ſeruarentur:ſunt qui earum ſpecies eſſe Veniculas, & Numeſianas credant: purpureas uero appellaſſe Iuriſconſultus eas uidetur,quæ in ollis condirentur,quoniam cum adhuc rubeſcunt,ante uidelicet perfectam maturitatem,decerpi debent,ut Cato præcipit:qua ratione etiam Omphacium fit Dioſcoridi,uuæ uidelicet* μίπω περκαζούσης,*id eſt nondum nigreſcentis,ut ego interpretor.Poteſt & hic intelligi de uitis ſylueſtris, quam Græci* τὴν ἄμπελον ἄγριαν *uocant, uuis:Hæ enim* πυῤῥοὶ,*id eſt ruffi coloris ſunt,uel ut Plinius inquit,cocco ſimiles.Sunt & ſatiuæ aliquæ purpureæ,eſui aptiſſimæ,quas Græcas in prouincia Maſſilienſi uulgò appellant. Ouidius Metamorphoſeos libro octauo non uuas, ſed uites ipſas purpureas appellat:*

Et de purpureis collectæ uitibus uuæ.

Meminit

Meminit & Plinius libro decimoquarto.capite tertio & quarto.

c ¶GENERIS.*Vuarum quæ eſui ſeruantur,quaſq; aliqui ſuburbanas uocãt,hæ ſpecies ab autoribus proditæ ſunt:Præcoquæ,quas & Lagoas,quaſi Leporarias dicunt:Duracinæ, Purpureæ, Digitales, Rhodiæ,Libycæ, Cerauniæ, Stephanitæ, Tripedianæ,Vnciariæ, Cydoniæ: & ex his aliquæ etiam uinis conficiendis uſui eſſe poſſunt .Vnde ſi uenditor edules eſſe aſſerat,emptor uero tanquam uinarias ad ſe pertinere contendat , putarem id,quod uerisimiliter actum eſt, obſeruandũ:& ex prætio fundi,uuarum'que quantitate æſtimandum, quid contrahentes ſenſerint:in re uero planè dubia contra uenditorem pronunciandum.*

& quæ eiuſdẽ generis [c] eſſent,quas nõ vini cã haberemus,et Græci τρωξίμους appellant,recepta [d] videri.

IDEM LIB. VI. EX MINVTIO.

Lex CCVI.

VInaria vaſa [a],proprie vaſa torcularia eſſe placet:dolia aũt,& ſerias,tamdiu in ea cauſa eſſe,quamdiu vinũ haberent:cũ ſine vino eſſe cœperint,deſine-

d ¶RECEPTA,*Id eſt excepta.Inde receptitius ſeruus,quẽ mulier de dote excipit,ut Gellius interpretatur. Eſt etiam Recipere præſtaturum ſe promittere,quod Græci* ἀναδέχεσθαι *dicunt,et uterq; ſenſus hic quadrat.*

VINARIA. a ¶*Varia ſunt apud ueteres uaſorum nomina,quib⁹ uina imponebãtur:et in primis*

ea erant,

ea erãt,quæ cõficiũdo muſto uſui habebãtur,et torculari cõiuncta erãt,unde Torcularia dicta ſunt:eo perfecto, in Dolia & Serias infrebatur,in quibus deferueſceret: erant hæc uaſa maiora,& capacia,& non minus quam Culleum,id eſt uicenas amphoras continebant:uideturq́; ſerias figulini fuiſſe operis,nec ſolebãt ea de cellis uinarijs abſportari,licet alij quoq; uſui eſſe poſſent,quàm uino cõtinẽdo:ubi deferbuiſſet,qđ promercale effici uolebant,ut melius re in eo numero eſſe,quoniã ad aliũ vſum transferri poſſunt:veluti ſi frumentũ in his addatur.Eandẽ cauſam amphorarum eſſe,vt cum vinũ habeant,tunc in *inueteraſceret,in minora uaſa,& certæ mẽſuræ,diffundebatur:cõſueuerantq́; patresfamiliâs illud ſic diffuſum uendere.*Ea *uaſa erant Amphoræ,uel Vrnalia,aut Cadi: dicta ſunt Vrnalia,quòd urnam continerẽt,hæc eſt menſura ſextariorum uigintiquatuor.Eſt autẽ Sextarius quinædenæ unciæ,ſic dictus,quod ſexta ſit pars congij.Sextarij ſedecim cõficiunt Modium,modios ſex continet Medimnus:at Amphora idẽ eſt quod Quadrãtal,quia pedẽ quadratum recipiat:id duarũ urnarum pondus eſt,ſicut cadus uel metreta triũ.Diffundebatur etiam qñq; in Cupas uel Cupulas,quæ & ipſa uaſa modica erant,ſed non certæ menſuræ,ut arbitror.Quæſitum igitur fuit quæ proprie uinaria uaſa eſſent?& ea ſolũ Vlpianus reſpondit,quæ torcularia ſunt:dolia enim,& ſeriæ,& amphoræ,etiam in aliũ uſum,quàm uini habentur:ut ſi tritico, uel pecunia impleantur.Sic Horatius amphoram mellis:*

l.vinum. de tri.leg.

l.iij.eo.tit.

Perſius,

Perſius,Argenti ſeriam dixit:Cicero quadrantal tritici. Et hæc ex proprietate uerbi locū ſibi uendicant.Sed ſi legatum ſit uinum,uel uēditum,amphoræ & cadi debebuntur,dolia non debebuntur:quoniā ea non ſolent loco amoueri,ſed patribusfam.remanēt.Sic apud Terentium, Chremes uir locuples, Releui,inquit,dolia omnia, omnes ſerias.At Horatius ſe empto uino uti oſtendens,Torquatum uocat,ut ſecū uina bibat,Tauro iterū conſule diffuſa. d.l.iij. &.6.

uaſis vinarijs,cum inanes ſint,tunc extra numerum Vinariorū ſint,quia aliud in his claudi poſſit [b].

AFRIC. LIBRO IIII. QVAESTIONVM. Lex CCVII.

MErcis appellatione,homines non contineri, Mela ait:& ob eam rem

b ¶POSSIT.*Si tamen uini ſolū cauſa eis paterfamiliâs ſemper eſt uſus,uinariorum uaſorum numero erunt,ut ueteres probauere.Idem ſi in eum tantummodo uſum comparata fuiſſe huiuſmodi uaſa conſtet.Sed hæc interpretatio ex mente,non ex uerbis deſcendit:Iuriſconſultus autem hic de ui uerborum diſputat.* Iac.& Alb. hic.

MERCIS.*Mercator eſt qui negociationis exercendæ,quæſtusq; faciendi cauſa merces emit,ut uēdat. Quapropter qui ſemel emit pannos ut uenderet,mercator non eſt,quia in eo deficit exercitium.Idemq; & cum quis poſſeßiones conducit,& locat,hæ enim merces non ſunt* [a]*.Sed & cum quis triticum,uinum,oleum,in agris ſuis collectum uendit,non ideo mercator eſt,non enim ab alio*

a l.mercis. ſupra eod.

ab alio emit,ut uendat [b] *.Vſurarij quoq; mercatores non ſunt,quia pecunia in merce nõ eſt:imò ſi quis ſit mercator,& fœnus etiam exerceat,mercatorũ priuilegijs non fruetur:quoniã non eſt ueriſimile,legislatorẽ tam improbo homini quicquam uoluiſſe indulgere.Cæterum & qui amplum patrimonium habẽs,in re modica negociatur,licet eius reſpectu mercator ſit,nõ tamen huiuſmodi priuilegio fruetur* [c] *.Cum enim quilibet ab eo nomẽ ſortiatur quod principaliter agit,non uidetur lex mercatorem accepiſſe,qui principaliter non ſit,& ampliorem partem ſubſtantiæ in mercimonijs non habeat.In qua tamẽ quæſtione,quæ ratio legis ſit,in primis attendemus* [d] *,& ſi citra fraudem in album mercatorum quis fuerit aſſumptus,eiusq; negociationis ſe profiteatur,mercator proprie exiſtimandus erit,tametſi non magnã fortunarum ſuarum partem in quæſtum deduxerit* [e] *.Venalitiarij ſunt,qui quæſtus cauſa uenalitiarum rerum negociationem exercẽt.Sunt autem uenalitiæ res,quæ in uſum indigentium uenales propoſitæ ſunt:quapropter qui ipſi à mercatoribus minutatim emunt,ut rurſus uendãt,uenalitiarij ſunt.*Hos *uulgo reuẽditores appellamus.Sic &* Propolæ *&* Annonarij *,quiq; à ruſticis eſculẽta emunt, ut deinde uendant,uenalitiarij ſunt.*Mangones *quoq; uenalitiarij ſunt quoniam uenalitia,id eſt ſeruos uenales expoſitos ipſi emere præoccupant,ut charius uendant. Cum enim mercis nomen in huiuſmodi ſeruis locum non habeat,*

mangones,non mercatores,ſed venalitiarios appellari ait,& recte.

b Bart.l.legatis.de le.iij.

c l. ſemper.§. negociatores. de iure immu.

d Bal.in rub. C.de conſt. pec.col.fi.

e l.ſi quid.in fi.de ædi.ed.

habeat [f]*,tametſi mercis loco ſint,cõſequẽs eſt,ut ſaltem uenalitij appellatione cenſeantur.Dicuntur autem mangones,quòd homines agant in manum,id eſt poteſtatem. Artifices ſunt,qui rem à ſe in aliam formam elaboratam uendunt* [g]*,quales ſunt cerdones,fabri,pelliones,ſutores, textores,ſarcinatores,fullones,bractearij. Mercis enim appellatio ad hos non pertinet* [h]*:quod & in pigmentarijs dicendum eſt,qui ipſi medicamenta conficiunt,& contuſas ſpecies minutatim uendunt:nam magnarij negociatores,qui trans mare ad ſe deuehi ſpecies curãt,uere, & ut ita dicam,* ἐμφατικωτέρως*,mercatores ſunt. Sed quid ſi utrunq; aliquis faciat,ut quia trans mare negocietur,& etiam domi pharmaca conficiat,officinisq́; aſſideat?Et mercatorem eſſe dicendum eſt,ſi id principalius agit* [i]*.Quid item ſi ipſe nõ exerceat,ſed inſtitorum ſeruorumq́; opera utatur?Et ſi nullo modo ipſe negocium tractet,uerius eſt mercatorem uel artificem non eſſe:ſed ſi aliquando non ſolum rationes excutiat,ſed & ipſe negocium curet,aliud eſſet.Illud nõ negauerim, leges quæ reſpectu exercitij,propter utilitatem aliquem notant,in eo non procedere,qui per alios artem exerceat* [k]*,licet ipſe rationes deinde à ſeruis exigat.Sic tabernaria,licet inter uiles & abiectas perſonas connumeretur,ſi tamen per alios ſolum exerceat, uilis non cenſebitur* [l]*. Sic & Clericus,qui præſens ipſe eam artem non exercet* [m]*,uti tabernarius nõ notabitur. Tradit Philoſtratus in ſophiſtarũ uitis,lege fuiſſe prohibitum,ne quis artifex,ſeu ut ille inquit,* τῶν βαναύσων ἢ ἐντελῶν

f l. ſeruos. in fi.de leg.iij.

g 88. diſt. eijciens.

h l.j.§.j.de tribut.

i l. legatis.§. ſi vnus.de lega.iij.

k arg .l.iij.§. ſi ꝓcurator. qui ſat.cog.

l l. humilem vbi Alb.de inceſt.nup. l.quæ adul. C.de adult.

m Com.c.j. de vita cler.l.6.

ϗ ἐντελῶν ἐργάζων ſtatuam in Olympijs habere poſſet:quo argumento Iſocratis Rhetoris patrem Theodorum oſtendit inſtrumenta muſica non confeciſſe,cum ipſius ſtatua in Olympijs conſpiceretur.Potuit igitur non ipſe quidem confeciſſe ſed aliorum opera in eo artificio uſus eſſe.Sic & Ariſtoteles in tertio Politicorum accipiẽdus eſt,dum in bene inſtructis ciuitatibus tradit, à ciuium conſilio excludi τοὺς βαναύσους id eſt ipſos uilium artium operarios:poterunt ergo eorum domini admitti,ſi ipſi non operentur:in qua tamen re urbis ipſius cõſuetudo obſeruabitur,an eos quoq; qui his imperãt inter uiles & mechanicos habeat.Eiuſmodi legem apud Hebræos quoq; fuiſſe oſtẽditur Eccleſiaſtici cap.XXXVIII.ubi de pigmẽtarijs,pictoribus,fuſoribus,architectis,fabris,& figulis uerba faciens:In eccleſiã,inquit,nõ tranſilient,& ſuper cathedrã iudicis non ſedebunt.Conſtat autẽ iure ciuili nõ uenalitiarios & artifices ſolum, ſed etiã mercatores inter inhonoratas perſonas cẽſeri [o].

o l.ſi cohart. C.de cohar. lib.xij.

Quapropter lex trapezitas,id eſt menſarios,gemmarum'que & argenti,& ueſtium diſtractores,omnes'que apothecarios,& quibuſcunq; ergaſterijs adhærentes,à dignitatibus & militia ſubmouet.Sed hodie aliud dicendum uidetur,non enim ea eſt in prouincijs Populi Rom. opulentia,diuitiarumq; copia,quæ olim florẽte imperio fuit,& ideo mercatores paſſim inter uiles non habentur:& cum huiuſmodi artium negociationumq; autoritas & honor ab ipſius populi exiſtimatione dependeat,ea exercitia ſordida interpretabimur,quæ ex urbis conſuetudine pro ſordidis habentur [p]:ea uero honeſta, quæ

p Barto.l.j.C. de dig.

quæ ab honeſtis communi ſententia perſonis geruntur: uideturq́; communem urbium in Italia *opinionem ab eo non recedere,quod* M.Cicero *officiorum lib.* I.*cenſuit.*Is *illiberales & ſordidos quæſtus eorum eſſe ſcripſit,qui in hominũ odia incurrunt,ut* Portitorum*(hi ſunt qui uecti galia portibus inſidentes exigunt,& magnarijs publicanis ſubſeruiũt)&* Fœneratorum,*itemq́; eorum quorũ opera,non quorum artes emuntur.* In *quo genere etiam ſunt opifices,qui in rebus ſordidis uerſantur,& maxime qui uoluptati & gulæ ſubſeruiũt,ut cetarij, lanij,coci, fartores,piſcatores.Sed & unguentarij eodem pertinẽt quos urbe expulſos à Lacædemonijs,autor eſt Seneca naturalium quæſtionum lib.*IIII. Hi *Myropolæ Græcis dicuntur,effœminandorum animorum artifices.*Saltatores *quoque in eadem cauſa ſunt,ſed &* Mercatores *tenues,ſicut &* Venalitiarij,*qui à mercatoribus emũt , ut ſtatim uendant (uulgò* Retaliatores *dicuntur) ſordidi ſunt:quod uidelicet lucrum mentiendo faciant.*Et *ex hac Ciceronis diffinitione apparet egregios* Pictores *&* Sta*tuarios uiles non cenſeri,ſicut nec copioſos mercatores.* Sed *an literator pædagogus uilis ſit ?* Et *non eſſe arbitrarer, profitetur enim ſtudia liberalia:quod ſi menſtrua mercede in domo aliena conductus deſeruiat, Luciani teſtimonio,in libello cui titulum fecit,* περὶ τῶν ἐπὶ μισθῷ συνόντων,*tanquam indecori muneris aſſectator,reijciendus eſt.*Eos *quoq; qui rem alicuius priuatam adminiſtrãt(uulgò* Factores *uocamus)ueluti indecores à perfectiſsimatus dignitate leges repellunt*[q]*.Huiuſmodi enim procurationem ſuſcipientes,tanquam immemores libertatis & gene*ris, q l.j.C.de perfect.dig.lib. xij.

ris,lex notat[r]. *Sed quid de Scriba,aut* Tabellione *cenſebimus?* Et *cũ eis merces hodie,nõ tam pro opera, q̃ pro induſtria & publico autoramento conſtituta ſit,non ui dẽtur pro ignobilibus habendi,idq́; ex Ciceronis diffinitione:licet conſtitutionibus Cæſarum aliud cautum ſit*[s].

r l.ſi quis pro curat. C. de decur.

s l.uniuerſos. C.de decur.

Scribit Aemilius Probus,apud Graios honorificentius eſſe Scribarum officium, quàm apud Romanos: hi enim mercenarios exiſtimãt, at Græci ad id munus neminem admittunt,niſi honeſtis natalibus,fideq́; & induſtria cognitum:quòd neceſſe ſit eos omnium cõſiliorum eſſe participes,quem morem etiamnum ſeruari ubique cõſtat. Quid rurſus de Præcone dicemus? & *M.Cicero epiſt.lib.*VI.*ex autoritate Balbi Iuriſconſulti ignobile munus arbitrari uidetur,unde uetari eũ in decurionibus eſſe*[t],*ad Leptam ſcripſit. Quã ſentẽtiã & nos probamus,non enim ſimpliciter hic muſicã profitetur,ſed uoce & clamore populum alloquitur.* Iuuenalis.

t l.eos.ſupra de decur.

IDEM LIB. IIII. QVAETIONVM.

Lex. CCVIII.

BOnorum appellatio, ſicut hæreditatis,uniuerſitatem quandam ac ius ſucceſſionis & nõ ſingulas res demonſtrat.

Quondã hi cornicines & municipalis harenæ
Perpetui comites,notæq́; per oppida buccæ.

BONORVM. *Cum bonorum appellatio ad ſucceſſionem refertur,pro hæreditate capitur,ſeu iure uniuerſali,quo etiam æs alienum continetur.Cuius rei exemplum accipi poteſt,cum quis bonorum poſſeſſionem petit,uel*

tit, uel bona ſua Titio reſtitui mandat[a]*, declarauimusq́; ſupra quãdo id locum habeat, ut cenſeatur appellatione bonorum de uniuerſitate agi: regulariter enim eo ſermone æs alienũ nõ ſignificari cõſtat, in eoq́; ab hæreditate non modico interuallo differunt bona: tumq́; hoc Iuriſconſulti reſponſum non procedit: quod quibuſdã exẽplis explicari poteſt. Finge centũ filiæ relicta hac conditione, ne quid amplius ex bonis paternis petat, an dotem maternam, quam reſtituere pater tenebatur, petere poterit? Et cum huiuſmodi dos æs alienum ſit, conſtat nõ prohiberi*[b]*. Idemq́; in emphyteoticis bonis, quæ ex forma initi contractus neceſſario ad filios hæredes pertinerent*[c]*: qđ ſi prohibita eſſet de hæreditate petere, aliud conſtitueretur: tametſi enim ut quodlibet æs alienũ debeantur, non eſt dubium hæreditatis appellatione æs alienum contineri. Finge rurſus, maritum uxori de bonis ſuis centum legaſſe, an compẽſare uoluiſſe credemus quod uxori debebat*[d]*? Et negant plerique, cum enim ea uerba hoc uelint, ut æs alienum prius deducatur, reſtituendum erit uxori omne debitum, deinde eo amplius legatum præſtandum. Qua ratione ſi mulier ære alieno oppreſſa, bona ſua in dotem dat, etiam in detrimentum mariti creditores exequentur: quoniam id actum uidetur, ut id ſolum, quod ære illo deducto ſupereſt, ſit doti*[e]*. In ea quoque ſpecie aperta inter hæreditatem bonáque differentia eſt, quòd cum hæreditas ſit uniuerſitas quædam, augmentum omne illi accedit: unde quadranti, quem deduci de hæreditate poſſe C. Falcidius conſtituit, is ſeruus imputabitur*[f]*, qui in hæreditate tempore mortis non erat, ſed poſt fuit,*

dD 2 *ut quia*

a l.iij. de bon. poſ. l. nam quod in fi. ad. trebel.

b Bart. l. ut iuriſiur. in fi. de oper. lib.

c Iaſ. autenti. unde. C. de inoff. teſt.

d Iaſ. auten. præterea. col pen. C. unde utr.

e Guid. Pap. q. 447.

f l. ſerui q. ad l. falc.

ut quia ab hoſtib9 reuerſus ſit. At in bonis aliud eſt, qua propter cum legitima quæ patrono debetur, non quota pars hæreditatis, ſed bonorum ſit, quod augmentum unde cuq; poſt tempus mortis prouenit, nihil patrono profi ciet[g]*, ſed hæredi. Sed quid iuris in legitima quæ iure naturæ filio debetur? & cum ea quoq; ex bonis præſtanda ſit, uidetur augmenti nullam rationem ducendam*[h]*, & ita*

FLOR. LIB. X. INSTITVT. Lex CCIX.

pleriſque uiſum, & ex facto reſpõdit Curtius[i]*. Contra uidẽtur ſentire alij, cum enim iure inſtitutionis debeat, & ideo in ipſis corporibus hæreditarijs accipi poßit, augmẽtum non minus filio quam hæredibus proderit*[k]*: nam & filius in legitima hæres eſt. Sed hæc ego non probo, cum clarißimi iuris ſit, ex bonis non ex hæreditate legitimam deberi, & inſtitutio ſolum requiritur*[l]*, ut honoratiore titulo filius ſuccedat, alioquin non poſſet pater in certo fundo filiũ pro legitima ſua inſtituere, cũ fundus quota hæreditatis pars non ſit*[m]*, & tamen conſtat poſſe: & hic enim ex corpore rerũ hæreditariarum eſt*[n]*. Sibi ergo imputet: qui ſtatim fundũ pro legitima non petijt. Hinc' que etiã conſequẽs eſt, ut cum legitima hæc portio nõ niſi deducto ære alieno debeatur, ſi hæres morã non fecerit quo minus deducatur, non eſſe compellendum ut reſtituat fructus, interim dum ad liquidũ res perducitur perceptos*[o]*: quod & in ratione legis falcidiæ obſeruamus, in qua tamen quæſtione aliter atque aliter altercatum eſt*[p]*.*

Corã

g l.ſi patronũ. in fi. de bo. lib.
h Iaſ. in autẽ. nouiſſima.
i Curt. conſi. ult.
k Corn. conſi. 265. in. j.
l l.pap. §. quarta. de ĩoffic.
m §. cæterũ. in auten. ut cũ de app.
n l.ſcimus. §. repletionẽ. C. de inoffi.
o Ang. conſi. 101. l. in fideicõmiſſi. de uſu.
p Fab. d. auth. q. 9. uer. 7.

CORAM Titio. a ¶ Coram & in præſentia idem eſt, referturq; ad corporalem præſentiam. Vnde ſi teſtis aliquid coram Titio factum dicat, quamuis Titius non intelligeret, non ideo mendax erit, dum corporaliter adeſſet[a]. Sic & lex quæ ſolennia teſtamenti in præſentia teſtium fieri requirit[b], non tamen in hoc adigit, ut intelligant, ſed ſatis eſt ut ſciant, cui rei ſint adhibiti[c]. Ex natura tamen rei plerũq; illud coram factum non uidetur, cui intelligentia non acceſſerit[d], ut cũ quis coram Titio facere iubetur, nam niſi eo intelligente fieret huiuſmodi præceptũ nullius effectus eſſet. Quid enim opus erat eius præſentiã adhibere, qui quod agatur nõ intelligat? ſiquidem aiebat Epicharmus Philoſophus mentẽ eam eſſe, quæ uideat, non aũt oculos: qui igitur animo non adeſt, abeſſe uidetur. Sed & notarius qui intelligentibus teſtibus conficere inſtrumẽta debet, ſi ſimpliciter ſcribat, rem coram illo & illo geſtã, niſi intellexerint puniri poteſt: cũ enim oporteat ut teſtes negociũ percipiant, id uerbũ ſecundum naturam actus accipietur, ut non corpore ſolũ, ſed etiam animo præſenti eſſent: unde ſi aliter reperiatur, tabellio ipſe reꝰ agi poterit. Quapropter cũ aduocatus in præſentia clientis poſitionibus latino ſermone reſpõdet, non debet notarius in actis profiteri corã cliente reſpõſum fuiſſe, niſi ſciat eũ Latini ſermonis pe

> CORAM[a] Titio aliquid facere iuſſus, non uidetur præſente eo feciſſe, niſi is intelligat: itaq; ſi furioſus, aut infans ſit, aut dormiat, non uidetur corã eo feciſſe: ſcire autem, non etiam uelle is

a Bar. l. j. in fi. de aut. tut.
b l. ſi unus. C. de teſta.
c l. qui teſta. § fin. de teſta.
d l. diem. §. coram. de arb.

e Bald. l.j.C. de er. aduo.

nis peritiã habere,ut intellexerit[e]. *Sed an in prædicta quæſtione notarius reus,crimine falſi puniri poterit?Et non putauerim,niſi doloſe egiſſe aliter probetur:ut quia data opera tempus obſeruauit,quo qui præſens erat, non attenderet,uel ſciẽter affirmaſſe eum ſcripſit, qui ſomno allectus capite annue=bat:alioquin qui præ=ſens negocio , habituq; intendentis eſt, intelle=xiſſe quoq;præſumitur:nec fraudi notario eſſet debet,qui præſumptionem legis ſequutus eſt*[f].

debet:nam etiã inuito[b] eo recte fit,quod iuſſum eſt.

f Bal. l.ſi. tutor.C.de peri.tut.

g c.cum olim. de arb.

h l.titium. de adm. tut.

i l.impuberibus.de ſuſp. tut.

k Raph.Cõ. conſi.55.

b ¶INVITO. *Et hoc caſu nõ procedit quod dici ſolet,qui poteſt inuitis facere,multo magis & ignorantibus,& abſentibus:& ratio eſt,quia uis uerborũ ita ſuadet.Qua ratione & qui cum cõſilio alicuius facere tenetur,ſatis eſt ſi conſiliũ accipiat*[g],*licet non ſequatur,tam etſi & hoc perpetuũ non ſit. Quid enim ſi expreßim mandatum eſt ut ſequatur? Quid ſi tacite ex cõiecturis hoc colligamus?ut quia conſultor idem & adminiſtrationis collega ſit.Item quia is qui requirere conſilium debet,inhabilis & idiota alioquin ſit,ut cum lex adoleſcentibus permittit*[h] *ſuſpectos facere curatores,dum ex conſilio neceſſariorum id faciant*[i].*Qua ratione cũ princeps cauſam difficilem & maxime cõtrouerſi iuris cuidam legũ imperito mandaſſet,ut non niſi me conſulto iudicaret:reſponſum fuit,mandatũ nõ obſeruaſſe, qui ſimpliciter conſilium petijt,niſi & ſequutus fuerit*[k]. *Idemq; dicendũ eſt,quoties aliæ coniecturæ hoc ſuadeant,nec enim omnes enumerare poſſumus.*

Is qui

IS QVI *natus. Qui in uillam mittitur, ut interim nutriatur, non ideo in ruſticis ſeruis cõſtituitur: quia quæ ad tempus in aliquem locum delata ſunt*[a]*, nõ cenſentur ibi eſſe, ſed potius in loco in quo adeſſe conſueuerunt*[b]*. Quapropter ſi quis omnẽ ſupellectilem, quam in urbe habet, legauerit: ea quoque cõtinebuntur, quæ in uillam miſſa ſunt eo animo, ut diutius ibi nõ eſſent, ſed in urbem referrentur, ut Paulus Caſtrenſis reſpõdit. Hinc' que conſequens eſt, ſeruis ruſticis legatis, cum qui in uillam nutriendus miſſus eſt, non contineri*[c]*. Idem'que arbitror, ſi omnes ſerui qui in uilla ſunt legati fuerint: quod ſi dictum fuerit, qui in uilla quoquo modo ſunt, ſecus eſſe Bart. ſentit, & ratione non caret*[d]*.*

a l. j. C. de uerbo. ſig.

b l. quæſitum. §. fi. de leg. iij.

c l. ſeruis urb. de leg. iij.

d Bar. l. generali. §. uxori. de uſufr. leg.

MART. LIB. VII. INSTITVT.

Lex CCX.

IS qui natus eſt ex mancipijs urbanis & miſſus eſt in uillã nutriendus, in urbanis ſeruis conſtituetur.

FLOR. LIB. VIII. INSTITVT.

Lex CCXI.

FVndi appellatione omne ædificiũ, & omnis ager cõtinetur: ſed in uſu urbana ædificia ædes, ruſtica uillæ dicũtur. Locus uero ſine ædificio, in urbe area, in rure autẽ ager appellatur: idem'q; ager cum ædificio fundus dicitur.

FVNDI. *Explicat Iuriſconſultus, quid fundus, quid ager ſit: quid uillæ, quid ædes, itemq; quid area. Fũdus omnem agrum, omneq; ædificium ſignificat*[a]*, quia ut ſupra uidimus, ab eo nomen ſumpſit, quòd fun-*

a l. quæſtio. l. loci.

dari ſuper eũ quæque res poßit,ut minime Iouiani Pon*tani ſententiam probẽ,qui dictum opinatur, quòd fructus patrifamiliæ fundat,id eſt præſtet:quod & M.*Var*ro tradidit.In formulis ueterum Iuriſconſultorum uidetur latiorem fuiſſe agri,q̃ fundi ſignificationẽ, dum ita uerba cõcipiebant:Fũdus qui in agro eſt,qui Sabinus uocatur.Sed forte in ea formula ager pro ipſo territorio accipitur,non pro prædio, de qua ſignificatione ſuo loco dicemus. Villæ domus ſunt in quas fructus deuehuntur, quod & ſupra oſtendimus,uulgò tamen in Gallia uillas etiam ciuitates dicunt:ſed hanc ſignificationẽ ſermo Latinus non admittit.Aedes urbana ſunt prædia, quæ ſolo ſuperficieq; conſtãt.Eſt autẽ Superficies,omne quod ſupra faciem terræ eſt:quapropter in prædijs urbanis parietes & tecta,in ruſticis arbores,herbæ,frutices ſuperficiei adſcribũtur.Latiorẽ eſſe ædiũ q̃ domus appellationẽ pleriq; ſenſerunt*[b] *.Aedes enim pro omni ſpecie ædificij capi,etiam ſi nulla adſint tecta:at* Domũ *nõ dici,quæ adhuc cõtecta nõ ſit.Sed promiſcue hæc accipi,ego magis ſentio,exemplo Græci ſermonis.Vnde apud* Homerũ, ὀλύμπια δώματα. *Area,locus ſine ædificio eſt,ab ariditate dict⁹,qđ in ea fructus areſcãt:alij qđ ſolo ſit nimio ſolis ardore arido:quidã qđ ſicut ara in tẽplis pura ẽ,ita hæc ab ædificijs pura,nec obtecta ſit:ſunt & qui ab aëre dictã credant.Ego priorem etymologiã probo, & areã proprie pro ruſtico loco interpretor*[c]*, de quo* P.Vergil.

Area q̃ primũ ingenti eſt æquanda cylindro.

Nec in urbe ſibi nomen uendicare arbitror, niſi μεταφορικῶς. *Videtur enim quod ueteres impluuium*

cohortem

b l.j.§.deinde. de don.

c l.fi.C.de ſeruit.in fi.

cohortem,plateam,hypetriumq; dixerunt,unico nomine per translationem aream appellari poſſe.

PRAEVARICATORES. *Varices noxiæ uenulæ ſunt in cruribus,quæ propter atram bilem turgeſcunt,& ferro aduſtioneq; curãtur: Græci Ixyas uel cirſos appellant: qui eo morbo laborant, recta ire nequeunt:inde Varicari uerbum in tranſuerſum ire ſignificat, & præuaricari. Sunt autem præuaricatores, q cũ aduerſa parte colludũt,quod frequentius ab accuſatoribus fit,q ſubornati uera crimina abſcõdunt,& diuerſam partem prodita cauſa adiuuãt[a]:& inde nomen traxerunt,quaſi uaricẽtur,id eſt in aduerſam partẽ eant.In hos ex legibus grauis pœna conſtituta eſt[b],condẽnatiq; etiam infamia notantur. Labeo à uaria certatione id nomen tractum aiebat:ſed eius ſententiæ etiã ratio ſyllabæ refragatur quæ in præuaricatore q̃nq; producitur,cum Varius primam corripiat.Sanè exiſtimauerunt aliqui[c],eum aduocatũ,qui uiſis alicuius iuribus,aduerſæ parti acceſſit,cũ priori renũciaſſet, præuaricatorem non eſſe:non enim cauſam prodit,qui aperte aduocaturũ ſe negauit.Quod & ipſe probo,dum ſciamus,qui cauſæ alicuius ſecreta iam cognouerit, non debere in alias partes trãſire,quoniam ea aduerſarijs prodens,*

VLP. LIB. I. DE ADVLT.

Lex CCXII.

PRæuaricatores eos appellamus,qui cauſam aduerſarijs ſuis donant,& ex parte actoris,in partem rei cõcedunt,a uaricãdo enim præuaricatores dicti ſunt.

a l.j. de præuaric.

b l.athletas.§. pen. de his qui not.

c Bar.d.l.j.

d l.j.§. qui deposita, de fal.

dens,lege Corn.falſi coercetur[d]. *Quid ergo ſi nihil ſecreti in cauſa, ſed omnis quæſtio iuris eſt?* Et *licere ei defendere quem ſciat iuſtiorem cauſam habere, uerius eſt,dum tamen honorarium quod ab alio cauſæ tuendæ gratia recepit, reſtituat: ſicq́; in Senatu damnatum Tuſcillium nominatum Vicentinorum cauſæ deſertorem.* Plin.*Cæcilius ad* Valerianũ *ſcripſit.*

IDEM LIBRO I. REGVL.

Lex CCXIII.

CEdere diem ſignificat incipere deberi pecuniã: uenire diem, ſignificat eũ diem ueniſſe, quo pecunia peti poſſit. Vbi pure quis ſtipulatus fuit,& ceſsit, & uenit dies:vbi in diem, ceſsit dies, ſed nondum uenit:ubi ſub cõditione, neq; ceſsit,neq; uenit dies,pẽdẽte adhuc conditione.

CEDERE *diem. Cedere uerbum uariæ ſignificationis eſt, accipitur autem quandoque pro incipere in ius alicuius uenire,unde & accedere dicimus:ſic cedit dies hoc in reſponſo, cum incipit ea die res ad ius alicuius pertinere, licet agi adhuc non poßit.Venit uero dies, quando perfecte pertinet,ut quia & obligatio & actio efficaciter & uere orta eſt.Referuntur autem hic exempla ſtipulationis puræ,& quæ in diem,itemq́; eius quam ſub conditione concipimus.Videndum igitur eſt ſpecialiter de ſingulis. In prima ſpecie quando debetur pure & ceßit & uenit dies,quia obligatio & actio efficaciter eſt orta, ſuſpenditur tamẽ actionis exercitium*[a] ἐν πλάτῃ *& modico tempore,*

a §.fi.inſti. de inut.ſtip.

pore, arbitratu iudicis[b]*: nõ enim creditor ſtatim cũ ſacco uenire debet*[c]*. Aliquibus tamen caſibus id tẽpus quale ſit expreſſum eſt, in conſtituto, ut ante decimum diem non conueniatur*[d]*: in dote, quæ cum olim annua, bima, trima die deberetur, hodie poſt annum ſoluenda eſt*[e]*: in re iudicata, cuius olim* XXX. *dies iuſti ex lege* XII. *tabu. erant, ut A. Gellius ſcribit, hodie uero ei executioni quadrimeſtris dilatio indulta eſt*[f]*, poſſetq́; qui pro tribunali ſedet, huiuſmodi terminos ex cauſa mutare*[g]*. Si quis tamen huiuſmodi tempus humanitatis cauſa indultum non obſeruaret, ſed ſtatim peteret, non ideo ante diem diceretur agere, nec illi in nimiæ celeritatis pœnam duplicarentur induciæ*[h]*. Hincq́; eſt quòd in præſcriptione eius dilationis rationem non habemus*[i]*: unde nec compenſationi impedimento eſt*[k]*. neq; exceptioni, cum uideatur dolo facere actor qui id petit quod poſt eum terminum reſtituere compellitur*[l]*, & hæc communiter approbata ſunt*[m]*. In ſecunda ſpecie, cum de obligatione in diem agitur, receptior eſt opinio, ante diem & obligationem & actionem eſſe ortam, ſed obſtare exceptionem: cuius ſentẽtiæ illa eſt ratio, quia cum dies addita obligatiõis executionẽ reſpiciat, nõ debet interim eius ſubſtantia impediri*[n]*, unde obligatio actioq́; formãtur, cum nõ ſoleat tempus adiectũ ipſo iure, effectum obligationis auferre*[o]*. Non procedit tamen hæc concluſio in promiſſione uſusfructus, in ea enim ante diem nec obligatio neq; actio naſcitur*[p]*, ſiue quia cũ ad hæredes uſuſfructus nõ tranſeat, ſi anteq̃ dies ueniret moreretur creditor, fruſtra obligatio eſſet orta: lex autem plurimum*

cauet,

b l. j. de iure delib.
c l. quod dicimus. de ſol.
d l. promiſſor. §. j. de conſt. pec.
e l. j. §. exactio. C. de rei uxo. act.
f l. fin. C. de uſur. rei iud.
g l. ij. de re iu.
h §. hodie. inſti. de act.
i l. in rebus. C. de iu. dot. in fi.
k l. ſi cũ milſiti. in fi. de cõpenſ.
l l. ſi ſocer. §. Lucius. ff. ſolu. matr.
m Bar. in l. ita ſtip. in. j. q.
n l. ex. his. C. q̃n di. leg.
o l. oblig. fere. §. placet. de act. & obli.
p l. j. in fi. quãdo dies leg. uſ. ced.

cauet,ne quicq̃ fruſtra inducatur,ſiue quia uſusfructus anteq̃ dies ueniat in rerũ natura non eſt,ſed in ipſa proprietate permanet,nec operæ pretium fuit ſeparatam à proprietate rationẽ eius haberi priusq̃ cõſtaret omnino eſſe re ipſa præſtandum,ut quia & ceßiſſet & ueniſſet dies. Nõ procedit rurſus in actione in rem[q], nam in ea ante diem actio nulla oritur,translatio enim dominij uel iuris in re per executionem legis fit,quam lex ante diẽ non facit,unde huiuſmodi actio competere nõ poteſt,uẽdicatio enim propter dominiũ in re detur. Quapropter cum repudiatio ad dominiũ referatur,qui legatũ in diem ante eã diem repudiat,nihil agit[r],adhuc enim ad eum nõ pertinet. Et hinc etiã cõſequẽs eſt,ut quoties ex diſpoſitione legis tacita dies ſubauditur,ante eius aduẽtũ actio non oriatur[s]. Lex enim quandoq; perperam agi dicit[t], quandoq; peti non poſſe: quæ uerba ad actionem ſolum referũtur,licet hoc caſu aliqui etiam obligationem non naſci crediderint[u],quæ ſententia recepta nõ eſt. Nam et in die incerta ueluti cum moriar,crebrior eſt eorum opinio qui idem iuris eſſe opinantur,ut ante diem ſolũ oriatur obligatio,poſt diem uero actio:unde qui ante diẽ ſoluit non repetit[x],cum uere interim deberet,licet agi nõ poſſet. Nec nos mouet,quòd medij tẽporis utilitas incerta eſt, non enim hoc obeſſe poteſt quo minus in id quod principaliter deductum eſt,obligatio proueniat. Quapropter ſi ultra diei incertitudinem alia quoq; quæ in promißionem deducuntur incerta ſint,ut cũ quis fructus qui ex fundo percepti fuerint promittit,neq; obligatio, neq; actio interim oritur[y],hæc enim maxima incertitudo con

q l.Sempr. At talus.' uſu. leg.

r l.ſi ita ſcriptum.§.j.de leg.ij.

s l.interdũ. de uerb.ob.

t l.iij.§. ſi qs ij.de eo qd cer.

u l.continuus. §.ij.de uerb. ob.ubi Are.

x l.ſub conditiõe.de cõd. indeb.

y l.j.de cond. & dem.

do conditionem ſapit. Idem cum non ſolum dies, ſed obligationis quoq; ſubſtantia poſt mortem confertur, tunc enim obligatio ab hærede incipit[z]. *Sanè & in diem quæ multiplicandæ obligationis cauſa additur ſolet diſtingui, ut in legatis annuis ante diem nec obligatio, nec actio competat, quoniã tacitam in ſe, ſequentium annorum reſpectu, conditionem habeant*[a], *in contractibus uero competat*[b]: *cuius rei ratio à nobis libro Paradoxorum* I. *cap.* XVI. *diſputata eſt.* In *tertia ſpecie, quando ſub conditione aliquid debetur certiſſimum eſt neq; obligationem, neq; actionem ullam eſſe, antequam conditio euenerit: idemq; eſt ſiue expreſſa ſit conditio, ſiue tacita, ut quæ a lege ſubinducatur*[c], *dum tamen propriam conditionis naturam habeat, ſubſtantiamq; rei non autem ſolam executionem reſpiciat*[d]: *conditio enim quam certum eſt extituram, uel quæ tempus præſens reſpicit, proprie conditio nõ eſt, ſed pro pura habetur*[e].

¶ Aes alienum eſt, quod nos alijs debemus: æs ſuũ eſt, quod alij nobis debent.

z l.j.C.ut act. ab hære.

a l.ſi in ſingulos. de ann. leg.

b l. ſi Stichũ. §.j.de uerb. oblig.

c l.item quia. §.j.de pact.

d l.ita demum. in ff. de arb.

e l.ſi pupillus. §.j.de nouat.

¶ §. AES ALIENVM. *Vetuſtiſſimorum* Romano*rum pecunia in ære conſiſtebat, quoniam propter eorum paupertatẽ, rarus illis argenti, rarior auri uſus fuit indeq; æris appellatio, pro pecunia accipi conſueuit: & quamuis domitis nationibus in maximas diuitias excreuiſſent, ſeruauerunt tamen antiquum nomen, & ſiue pecunia aurea, ſiue argentea eſſet, æs appellabatur: quapropter æs alienum dicitur, omnis pecunia aliena, id eſt,*

quæ

quæ noſtra nõ eſt,ſed alijs debetur:ſicut æs noſtrum eſt, quod nobis alij debẽt, μεταφορικῶς *uero latius quoq; accipitur,ut cum dicimus,quicquid in ære noſtro eſt, id in tua manu eſſe ſcito.Intelligitur enim,non ſolũ in noſtris nũmis,ſed etiam in omni facultate & poteſtate.Trahitur etiã quãdoq; latißime ad profeßionem,ut cũ Iuriſcõſultus de ſophiſmate dialectico interrogatus, reſpondet, id in ære ſuo nõ eſſe,id eſt ad profeßionem ſuã nihil attinere.Sanè notandus eſt hic loquendi modus,æs ſuum eſt,quod alij nobis debent: rectius enim ſcriptum fuiſſet,æs noſtrum,niſi ea uerba ex aliqua lege deſumpta credamus, quã hic iuriſconſultus interpretetur, ut* ἀποφαντικῶς *appoſita ſint, uel(ut Accurſius ſolet loqui)materialiter.*

¶Lata culpa,eſt nimia negligentia, id eſt non intelligere,quod omnes intelligunt.

¶§.LATA CVLPA.*Explicat Iuriſconſultus quid ſit lata culpa,& eam ita diffinit,ut ſit nimia negligẽtia, per quam non intelligimus quod omnes intelligunt, aduerſus quam doctores noſtri nouas argutias confinxerunt*[a]*,ut & aliquid ipſi ſcire uiderentur,qđ Iuriſconſultum latuiſſet,fiũtq; hac ratione ex interpretibus accuſatores, uel potius calumniatores.Aiunt primo, non in negligendo ſolum eſſe culpam,ſed etiam in faciendo, cum id fit,quod fieri non debet*[b]*,quaſi neglıgere etiam ad factum non referatur,cum aliquam rem non adhibita cura,ſed cum neglectu pertractamus. Aiunt iterum, dementem uel pupillũ non intelligere quod omnes intelligunt,*

[a] in.l. qđ nerua.dep.

[b] l.ſi ſeruum. §.j. de uerb. oblig.

ligunt,& tamen in culpa ideo non eſſe.Sed hi non idcirco non intelligunt,quia negligentiæ eorum aliquid imputetur,ſed quia in altero naturæ uitium,in altero ætatis defectus eſt:nam & cũ lex aliquid nõ intelligenti imputat,de eo accipiendũ uidetur,qui ſi uoluiſſet intelligere,potuiſſet.Sicut cum neganti aliquid damni irrogat, de eo accipitur qui cõſentire potuit[c] *Sicut & proprie ſilere ſolum dicitur,qui poteſt loqui.*Et *proprie excuſatur qui poteſt acceptare*[d]*,unde & generalis eſt regula:* Eius *eſt nolle,q poteſt & uelle*[e]*. Argumẽtantur rurſus,* Medicus *propter imperitiã & latã culpã tenetur*[f]*, & tamen nõ oẽs medicinã intelligunt.Sed & hoc eadẽ ratione tollitur,nõ enim in alijs q̃ medicis ignorãtia medicinæ negligẽtiæ imputatur.*Negligẽs *enĩ dicitur in ſua quiſq; cõditione & profeßiõe,nõ in aliena.* Subdũt *etiã errorem iuris latæ culpæ aßignari*[g]*,& tamen pauci iuriſperiti ſunt.Sed hoc in pœnã ignorantiũ conſtitutum eſt,cum omnes prudẽtes uiri quæ ipſi ignorant,ab alijs peritioribus ſcrutentur:qui igitur ipſe nec ſcit,nec peritiores conſulit,in lata eſt culpa,nam & idem hominum genus* Heſiodi *carmine improbatũ eſt,q̃uis & generalis hæc dictio ſecundum ſubiectam materiã reſtringatur,ut de eis ſolũ intelligatur,qui eiuſdem conditionis uel profeßionis ſunt*[h]*.*Et *ex hac diffinitione infertur,quod non omnis imperitia latæ culpæ aßignatur,ſed ſi in eo quis errat,quod cõmuniter omnes eius artis intelligunt, eſt lata culpa:ſi in eo,quod ſoli excellentes,eſt ſolum leuis:ſi in eo quod nõ niſi rarißimus quiſq; ſciebat,ut quia excellẽtißimis ſolũ erat cognitũ,leuißima uidetur culpa,*

ut pleriq;

c l.ab adminiſtratione. C. de leg.

d Abb. conſ. 22.in.ij.

e l.iiij.infra eod tu.j.

f l.illicitas. §. fin.de offic. præſ.

g l.reg. §. pe. de iur.igno.

h l.j. §. ij. de ope.no.nun.

ut pleriq; ſenſerũt.Sed quia hic tractatus iterum & iterum in cognitionem reuocabitur,infra quid ſentẽtiæ nobis ſit differemus[i].

i l.latæ.l. magna.

M*VNVS. Duplex eſt muneris ſignificatio de qua hic agitur:altera onus officium'ue quodcunq; intelligitur,quod neceſſario ſubimus: altera largitiones accipiuntur, quæ ex cauſa aliqua,nõ tamẽ neceſſaria fiunt. In priore ſignificatione quemadmodum ſoleat diſtingui, ſuperius*[a]*,à nobis tractatum eſt.Illud ſupereſt addẽdum,exiſtimaſſe Accurſium,non licere munera, quæ ad uectigalia pertinent,ex ſola conſuetudine imponi, niſi etiam lex acceſſerit*[b]*: & ideo dum hic dicitur, munus lege, more ſubiri,coniunctim accipit: ſed crebrius receptum eſt,ut diſiunctiue hæc ſoluta oratio accipiatur,ſufficiatq; alterum, ſiue lex iubeat ſiue conſuetudo, dum uetuſtiſſima,& poſt hominum memoriam ſit, ea enim priuilegij ius habet,et qualis nũc eſt,præſumitur ſemper retro*

a l.munus.ſupra eod.

b l.ſi publi.§. ſi.de public.

MARC. LIBRO I.
PVB. IVDIC.
Lex CCXIIII.

MVnus proprie eſt, qđ neceſſario ſubimus,lege,more, imperio'ue eius, qui iubendi habet poteſtatem.Dona autem proprie ſunt,quæ nulla neceſsitate iuris,officio'ue,ſed ſponte præſtãtur:quæ ſi nõ præſtẽtur,nulla repræhenſio eſt, & ſi præſtentur,plerunq; laus ineſt.Sed in hoc uetum eſt ut non qnodcunq; munus,idem donum accipiatur.at quod donũ fuerit,id munus recte dicatur.

retro fuiſſe[c]:eſtq; illa firmißima præſumptio,quàm uulgò iuris & de iure uocant:nec in ea conſuetudine introducenda uidetur principis ſcientiam neceſſariò requiri cum non ſimpliciter,ſed in uniuerſum iuri omnium officiat[d].Qua ratione & aduerſus Imperatorem,ex tali iure,poterunt pleræq; Italiæ urbes præſcriptione ſe tueri, tametſi Imperator ignoraſſe ſe alleget, idq́; uerius uidetur,præſertim cum ex fama ſatis potuerit hoc Cæſar ſcire,ſi modo res Italas curaſſet.Curat autem minimum, ut qui tot egregias urbes,eius fidem implorantes, in ſummas calamitates incidere permittat,cum ipſe interim,uel ſacrificulorum preculis,uel alijs non æque neceſſarijs rebus operã inſumat. Sanè aduerſus uectigal qđ ad alium quam ad principem pertineat,non eſt dubium uſucapionem procedere,etiam breuioris temporis,dum titulus & bona fides poſſeßioni præſcribentis acceſſerint[e]. Quod ad alteram muneris ſignificationem attinet, à nobis latius ſupra diſputatum fuit. Illud in præſentia omittendũ non eſt,exiſtimaſſe Vallam,Martianum hic Vlpiano aduerſari[f],quod ille tradit,doni ſignificationem latius quã muneris patere:at hic aliter diſtinguatur,nimirum munus ad neceßitatem pertinere,donum ſponte dari, rurſus in hoc uẽtum eße,ut omne donum munus dici poßit.Sed has obiectiones ipſe ſic extrico, ut munus,ſi generaliter accipiatur,cum ad onera officiáue etiam pertinet, uerũ ſit non quodcunque munus donum eſſe:ſed ſi pro largitione accipiatur,tunc id ſignificare,quod ex neceßitate alicuius officij,uel ex cauſa datur,niſi quòd in hoc ex communi loquendi uſu uentum eſt,ut qualiſcunque largitio

c c.ſuper.§.ſ. extra.eo.

d Imol.d.§.ff. Alex.cõſ.6.

e Bar.d.§.fin. Barbat.conſil.8.j.

f l. inter donũ.ſupra eo.

uel donũ, munus dici poßit. Vlpianus igitur rationẽ ſermonis, Martianus uſum conſiderat.

POTESTATIS. *Poteſtatis uariæ ſunt ſignificationes, ex quibus quinq; hic cõnumerãtur. Prima eſt, cum de magiſtratu dicimus, eum habere poteſtatem, intelligimus enim merum imperiũ, quod nil aliud eſt, q̃ poteſtas animaduertendi in facinoroſos homines*[a]*: dicitur autẽ merum, quaſi liberum, quoniam cũ delicta ex uarijs cauſis uel aggrauentur*[b]*, uel eleuentur, in arbitrio ius dicentis reſidet, quam potißimũ pœnam irroget: qđ non eſt in cauſis pecuniarijs, in quib9 certã proferre ſententiam, ſecundum ea quæ probata ſunt, debet. Vnde in his quæ officio iudicis expediuntur, quoniam ſummo iure non debentur, plurimumq; ĩ arbitrio eius cõſiſtunt, & tamẽ priuatã utilitatem reſpiciũt, imperiũ mixtũ exercetur. Merũ igitur imperiũ in inquiſitionibus, accuſationibus'ue conſiſtit, Mixtũ perſe*

a l. imperiũ. de iur. om. iud.

b l. aut facta. ff de pœn.

PAVL. LIB. SINGVL. AD L. FVSIAM CANINIAM.

Lex CCXV.

POteſtatis uerbo plura ſignificantur: in perſona magiſtratuũ, imperium: in perſona liberorum, patria poteſtas: in perſona ſerui, dominium. At cum agimus de noxæ deditione, cum eo qui ſeruum non defendit, præſentis corporis copiam facultatem'que ſignificamus. In lege Attinia in poteſtatem domini rem furtiuam ueniſſe uideri, ſi eius uendicandæ poteſtatem habuerit, Sab. & Caßi9 aiunt.

quutionibus,Simplex iuriſdictio actionibus. Secunda ſignificatio eſt in perſona liberorum,ut patriam poteſtatē intelligamus:hoc ius proprium ciuium Romanorum eſt quoniam à lege XII.*tabul.introductum:ſed cum conſtitutiōe* Antonini[c]*,qui in orbe* Romano *ſunt, ciues* Rom. *effecti ſint,ſequitur ad omnes Chriſtianos hodie illud pertinere.* Quapropter *&* Francis *communicatum eſt,qui licet* Regibus *Germanorum,quos Imperatoris titulo* Romani *Pontifices inſigniuerunt,non ſubſint,* Romani *tamen imperij & ipſi pars ſunt, eoq; iure uiuunt.Tertia ſignificatio eſt,in perſona ſerui, & ad dominium refertur:ut cum dominus ſe ſuos ſeruos in poteſtate habere dicit,uel de poteſtate dimittere:id autem ex iuregentium deſcendit,quo iure capti in bello,capientium fiebant,unde & mancipia dicuntur.Sic Auſonius:*

Capta manu,ſed miſſa manu neſciuit herile
Imperium,dominæ uult domina eſſe manus.

Quarta accipitur pro facultate,quæ in præſentia & ad manum ſit:unde cum lex[d]*nisi dominus ſeruum pro noxa det,cogat eum ad ſuſcipiendum iudicium, ſi modo in poteſtate ſua ſit,intelligemus poteſtatem, id eſt facultatem exhibendi: quid enim ſi ad aram confugerit? Quinto in lege Attinia in poteſtatem domini res uениſſe uidetur,ſi eius uendicandæ ſibi facultas data ſit,& ipſe neglexerit,nō enim amplius cēſetur inuito domino ablata, unde tanquā furtiua non ſit,poterit uſucapi.Accurſius nō ſufficere exiſtimauit,quod dominus rei uēdicandæ facultatē habuerit,niſi etiam apprænderit,uel litis æſtimationem ſit cōſequutus: quæ interpretatio reſponſi huius*

c l.qui in orbe de ſtat. ho.

d l.quoties. de nox.

uerba nimis coarctat. Et hæ ſunt quas huic uerbo ſignificationes Paulus refert: uerisimile autem eſt, noluiſſe cũ plures recenſere. ſunt enim & aliæ: ueluti cum ipſos magiſtratus ſimpliciter Ptãtes *appellam*[e]*, ut eſt apud* Plin. *&* Apul. *ſic &* Iuuenalis: *An Fidenarũ Gabiorumq; eſſe poteſtas? Quod* μετωνυμικῶς *dictum uideri poteſt, cum generaliter poteſtas*[f]*, pro qualibet iuriſdictione quãdoq; accipiatur, nã & quod* Paulus *ad* Ro. *dixerat,* ἐξουσίαις ὑπερεχούσαις, *Latini poteſtatibus ſublimioribus habent*[g]*, quibus omnis anima ſubdita eſſe præcipitur: Antiquiores tamen, cum poteſtatem dicebant de maioribus magiſtratibus intelligebant, qui merum imperium haberent*[h]*: quod &* Paulus Caſtrenſis *annotauit. Dicitur etiam* Epiſcopus *eccleſiæ fundos in poteſtate habere*[i]*, id eſt in cura & adminiſtratione, tutor quoque in pupilli caput poteſtatem habet*[k]*, id eſt autoritatem. Vnde & alibi ſua poteſtate quis feciſſe dicitur, quod ꝓpria autoritate fecit*[l]*. Sed & in edicto prætoris poteſtatẽ ſui non facere intelligitur*[m]*, qui ſui copiam, ut conueniatur, non facit: quales ſunt abſentes, uel qui latitant.* Illud *quoque in poteſtate cõſiſtere exiſtimatur, quod in actu non eſt, ſed eſſe poteſt, quod Græci* δυνάμει *dicunt, quo ſenſu &* Iulianus[n]*, nam* δυνάμει*, inquit, qui à fideiuſſore petit, & à reo petit.*

e l. fideiuſſ. de pig.

f l.iij. de reb. co. c.fi. de iudi.

g xj. q. j. magnum.

h l.cũ qui. de iur. om. iud.

i c.j. de reb. eccl.

k Inſti. de tu. in prin.

l auth. ne def. in prin.

m l.iij. ex qb. cau. in poſſ.

n l. aduerſus. de arbi.

VLP. LIB. I. AD L. AELIAM SENTIAM.

Lex CCXVI.

VErum eſt, eum qui carce

VERVM. *Quoties reus in carcerem conijcitur, & corpo-*

corporali aliqua pœna afficiendus eſt,in uinculis teneri debet,ſi de crimine cōuictus eſt[a]:ſed & ſi cōuictus nō fuerit,uerum grauiſſimum delictum commiſiſſe arguatur, uerißimiliaq; extent indicia,in uinculis quoq; cauſam dicere debet[b]. Meritò igitur hic dubitatum fuit,quēadmodum in uinculis quis eſſe intelligatur. Et quāuis in carcere ſit, non tamen idcirco uinctus cenſetur. In edicto tamē prætoris,quo his qui in uinculis eſſent,per in integrum reſtitutionem ſuccurritur[c],etiā qui ſimpliciter incluſi ſunt,cōtinentur. Sed id ex æquitate per interpretationem extenſum eſt,nō ex uerborū proprietate de qua hic agitur.Sanè uaria ſunt uinculorum genera,nam & Compedes,& Pedicæ , & Manicæ leguntur:tum Catenæ , Nerui , Boiæ . Sunt autem Boiæ damnatorum torques , quaſi iugum boum : unde locus Plautinus in ſeruum uinctum , Boius boiam terit. Ad hæc ſunt & uincula ad infamiam magis & pœnā,q̃ cuſtodiam pertinētia,ut Collaria quib⁹ in publico blaſphemi & lenæ etiamnum alligantur,ut deriſui uiatoribus ſint. Eſt & Numella ligneum inſtrumentum, quo quis incuruus & quadrupedes caput & pedes exerit,hoc'que modo impetitur:uulgò Berlinam dicunt , at Græci κυφῶνα,cuius mentio Ariſtophani quoque in Nubibus eſt. Solebant & mulierculæ ſic notari, ut caudici ſiue ſtipiti alicui alligatæ opus facere cogerentur. Propertius: Codicis immundi uincula ſentit anus.

re clauditur,non uideri neque uinctū,neq; in uinculis eſſe,niſi corpori eius uincula ſint adhibita.

a l.ſi cōfeſſus. de cuſt.reo.

b l.diuus.eo. tit.

c l.ſuccurritur.ex qb. cau.ma.

Iuuenalis: Horrida quale facit reſidẽs in codice pellex. Serui quoq; in cõpedibus opus faciebant, ne facile fugam poſſent capeſſere. Idem:

Squallidus in magna faſtidit compede foſſor.

Inde etiam in latomijs, hoc eſt lapicidinis cuſtodiebantur, idem & in ergaſtulis.

IAB. LIB. I. EX POSTERIORIB. LABEONIS.

Lex CCXVII.

INter illam conditionem, cum fari potuerit, & poſtquã fari potuerit, multum intereſt: nã poſteriorẽ ſcripturam, uberiorem eſſe cõſtat: cum fari potuerit, arctiorem: & id tantummodo ſignificari tempus, quo primum fari poſſit.

INTER *illam. Illa conditio, cum fari poterit, citius uenit quàm illa, poſtq̃ fari poterit: quoniam prima ſtatim cum primum quis poteſt proloqui adimpletur, at alia ſucceſſiuum aliquod tẽpus deſignat. Oldradus primam referri ad potentiam naturalem exiſtimauit, unde cum ſeptimo anno infantiam pueri exeant, ſequitur ut eo tempore dies ueniat, at ſequens ad actum ipſum refertur. Quapropter cui legatum eſt, poſtq̃ fari poterit, ſi mutus eſſe perſeueret, legatum non conſequetur: & hanc interpretationem licet hic uacillet, tamen alibi* Bartol. *approbauit*[a]. *Mihi non placet, quia non uideo cur & in priore caſu non debeat expectare, donec actu fari quis poſſit, non enim poſſe proprie dicimus, quod actu facere non poſſumus, nec*

a l.j. de iniuſt. rup.

ulla eſt ratio cur hæc coniunctiua cum, ad potentiam ſolam referatur, & poſt ꝗ̃, etiam actum reſpiciat. Alibi Bart.[b] *cum, non ita expreſſam conditionē facere atteſtatus eſt, ſicut poſtquam: & ideo legatum Titio, cum hæres certæ ætatis eſſet, non uideri cōditionale, cū tamē legatū, poſtquam certæ ætatis erit, conditionale ſit*[c]*. Sed hæc ſentētia recepta non eſt, utranq; enī eſſe cōditionē hic dicitur, niſi qđ hæc poſterior aliquāto uberior ē.*

¶Ita data conditione: illud facito in diebus, ſi nihil præterea fuiſſet adiectum, in biduo conditionem impleri oportet.

¶§. ITA DATA. *Quoniā pluralis eloquutio duorum numero cōtenta eſt*[d]*, ſi quis conditionem hāc apponat, illud facito in diebus, & ulterius aliud nō exprimat, in duobus diebus faciendum erit: quod tamen non procedit, quando per errorem omiſſus eſt numerus: tunc enim ob incertitudinem uitiatur*[e]*.* In odioſis quoq; *propius eſt, ut imperfectam ſententiam exiſtimemus*[f]*, & huiuſmodi oratio nullius ſit effectus. Sed & ſi quis promiſerit aliquid dare in diebus illis, nihil agit: Videtur enim ſe retuliſſe ad communem uſum loquendi, quo ita ſolemus tempus infinitum ſignificare: translatione à myſticis fidei Chriſtianæ libris accepta, in quibus quæ uel olim fuerunt, uel poſt innumera annorum curricula erunt, additur, in diebus illis eſſe facta, uel futura. Et ita aliqui*[g] *exiſtimauerunt, licet articulus controuerſus ſit. Ego in arbitrio iudicis conſiſtere opinor, qui ex con=*

b l. ſi cui legetur. §. 1. de uerb. obl.

c l. libertis quos §. ab hæredibus. de ali. leg.

d l. libertas §. fi. de manu. teſt.

e l. ita ſtipu. de uerb. obl.

f arg. d. § fi.

g in l. eum cui cal. de uerb. oblig.

iecturis colligat,qua mēte promiſsio huiuſmodi facta ſit.

VERBVM *facere.verbum facere perq̃ generale eſt,& ad quæcunque facta refertur: & quandoq; facere interpretamur,id eſt dare,unde qui facere iuſſus eſt ut centum habeam*[a]*,eam ſummam dare cogi poteſt:quādoq; ſignificat ſoluere,*

a l.ſi hæres. de leg.j.

PAP. LIB. XXXVII. QVAESTIONVM.

Lex CCXVIII.

VErbum facere omnem omnino faciendi cauſam complectitur: dandi, ſoluendi, numerandi, iudicandi,ambulandi.

ut cum dicimus quaſdā eſſe perſonas, à quibus exigi plus non poteſt, q̃ facere poſsint[b]*:intelligitur eum,q̃ commode ſoluere poſsint.Interdum idem eſt facere qđ numerare, unde paria feciſſe dicitur,qui pecuniam quam acceperat,numerauit,& id quod debet reddidit.Sic & iudicare hoc uerbo continetur, ut cum dicimus,factum eius rei eſſe iudiciū. Sed & iter facere dicitur,qui ambulat*[c]*:unde & ſtipulatio,iter fieri*[d]*.Et hæc quidem hic* Iuriſconſultus*.Cæterum alijs quoq; modis accipitur,ut cum paciſcimur,ne ſeruum facias furem, aut fugitiuum, id eſt ne ad furtum fugam'ue ſolicites:uel cū mandat lex, ut ſoboles quàm cenſiti fecerint non alienetur*[e]*, declaramus fecerint,id eſt,procreauerint: uel cum quis promiſit damni infecti uicino, in ea enim ſtipulatione damnum facere intelligitur*[f]*, id eſt pati :uel cum aliquem reum facturos nos pollicemur, id enim eſt reum facere, quod accuſare*[g]*, & indicare: ſicut facere ſuſpectum tutorem, eſt detegere,& iudici approbare*

b l.ſunt qui.& re iud.

c §.Cato.

d d.l.j. de his qui deic.

e l.cū ſatis. de agr.lib.xj.

f l. Proculus. de dā.inf.

g l.ſi ueris. C.de ſi.inſt.

bare

bare ſuſpitionis cauſas[h] *.Sed finge conſtitutum, pœnas maleficiorum que noctu cōmittantur duplicari quomodo intelligentur maleficia?* Et cum *dicantur quaſi maleſacta, uidetur non contineri, quæ dicta, ſcripta, conſulta male ſint. Qui igitur noctu conuitiatus fuerit, in eam pœnam non incidet*[i], *& id frequentius probatur.* Ego *non dubito, etiam in lege pœnali maleſacta dici, quæ ſcripta, dicta, conſulta criminoſe ſint: cum uerba generaliter, & quatenus ſermonis proprietas fert*[k], *tum quoque accipi debeant. Sed ne conuitia hoc caſu comprændantur, ratio legis ſuadet, ex qua de his delictis ſignificari oſtenditur, quæ ex tenebris nocturnis uel facilius, uel grauiore cum noxa fierent: quod in iniuriarum crimine non eſt. Sanè cum antiqui* Maleficos *ſpeciali nomine* Incātatores *intellexerint*[l], *huiuſmodiq;* Diuinatores, *de eis potius eſt, ut legis uerba accipiantur, cum noctu præſertim ſoleāt umbras euocare, & animas reſponſa daturas, ut* Canidia *apud* Horatiū. Quo *ſenſu &* Exodi XXII. *ſcriptū eſt:* Maleficum *ne patiaris uiuere, id eſt,* Sortilegum *& carminibus ueneficia facientem.*

IDEM LIB. II. RESPONS.

Lex CCXIX.

IN cōuentionibus cōtrahētiū uoluntatem, potius ꝙ̄ uerba ſpectari placuit: cum

IN CONVENTIONIBVS. *Certiſsimi iuris eſt, in contractibus, ſiue bonæ fidei, ſiue ſtricti iuris ſint, id in primis obſeruandum quod actum eſt, etiam*

cE 5 *ſi uerba*

h l. ij. C. de uſu. pup.

i Bar. l. aut facta. de pœn.

k l. cū lege. de teſta.

l rubri. C. de malef.

ſi uerba improprie accipiantur. Alioquin niſi de uoluntate conſtet à uerbis non recedimus. Conſtat autem quandoq; expreſſe[a]*, puta ex præfationibus, uel præcedenti tractatu: quandoq; tacite*[b]*, ut quia natura contractus, qualitas rei, perſonæ, contrahentium conſuetudo, eius quod actum eſt, coniecturam inducant: poteſtq́; hoc in reſponſo exemplum accipi: fundus enim emphyteoticarius, uel uectigalis, & ad hæredẽ conductoris, & ad ſucceſſorem particularem niſi aliud actũ ſit, transferri poteſt.*

> igitur ea lege fundũ uectigalẽ municipes locauerint, ut ad hæredem eius qui ſuſceperit pertineret, ius hæredum ad legatarium quoq; transferri potuit.

Quid ergo ſi contrahentes pacti ſint, ut ad hæredes tranſeat? Et uidebatur eam pactionẽ proprie intelligi debere: tum ex communi regula, qua cauetur: In caſibus dubijs, à proprietate ſermonis non eſſe recedendum[c]*: tum quia aliàs pactio eſſet ſuperflua. cũ enim ex tali contractu & hæredes & legatarij admitterentur, niſi per huiuſmodi pactionem diceremus cenſeri legatarios excluſos*[d]*, non'ne nullius eſſet momenti? Quæ interpretatio fugienda eſt. Accedit his, quòd magna ſubeſt ratio, cur hæres ſolum admittendus ſit, non autem legatarius: eſſet enim non modicum detrimentum domino, qui aduerſus legatarium nullam actionem perſonalem haberet, cum actiones in perſonam, neque rem ipſam, neq; ſingularem ſucceßorem ſequantur*[e]*: de hærede ergo ſolum debuiſſet intelligi, qui ipſe in perſonam conueniri poteſt. Sed tamen Papiniano aliter uiſum*

a l.Titia.l. ita ſtip.de uerb. oblig.
b l.ſemper in ſtip.infra ti.j.
c l.non aliter. de leg.j.
d l.ſi quando. de leg.j.
e l.fi.de contr. emp.

ſum eſt, quoniam uoluntas cõtrahentium ante omnia ſpectanda eſt, etiam quòd aliud dictum ſit. Voluntatis autem coniectura ex natura contractus colligitur, & licet debeant uerba intelligi ut effectus alicuius ſint, non tamen operantur niſi ſecundum naturam actus: idq; & Bal.[f] & *Alex.*[g] *reſponderunt: nec probabile aliquod damnum locatori infertur, cum non poßit legatarius propria autoritate poſſeſſionem ingredi, ſed ab ipſo introducendus ſit, quo tempore eum in dominum agnoſcet*[h], *ſeq; obligabit, quinquageſimamq; illi, quod præmiũ uulgò* Laudatorium *uocant, præſtabit.* Et *quod in legato dicitur, in donatione quoque locum habere receptum eſt: nec enim tunc aliqua denũciatione opus eſt, ſed ſatis eſt, petitio introductionis, & ſolutio quinquageſimæ.* Nec *diſtinguitur, locator emphyteotici fundi ſit priuatus aliquis ciuis*[i], *uel reſpublica, uel eccleſia: poterit enim conductor ius ſuum per legatum uel donationem transferre, etiam eis irrequiſitis, dum ſaluo eorum iure & citra fraudem alienet*[k]: *& ita crebrius approbatum eſt. Qua autem ratione uectigales agri ciuitatum locari ſolerent, ex* Iul. Hygino *à nobis traditum eſt diſpũctionum lib.* III. *cap.x. Sed & quibus caſibus appellatio hæredis ad ſingulares ſucceſſores pertineat, ſupra attigimus*[l].

CALLIST. LIB. II. QVAESTIONVM.
Lex CCXX.

Liberorũ appellatione, nepotes & ꝓnepotes, cæ

LIBERORVM. *Liberorum appellatione nepotes, &*

f Bal. rubr. C. de contrahẽ. emp.
g Alex. conſ. xxj. col. ij. in. ſ.
h l. iij. C. de iure emph.
i l. j. C. de fun. patri. lib. xj.
k l. ij. C. ne rei dom.
l l. hæredis. ſupra eod.

tes, & pronepotes, cæteroſq; deſcendentes contineri certum eſt, idq; exemplo XII. *tabularum, quæ primam ſucceßionis cauſam liberorum eſſe uolebant, & de omnibus deſcendentibus intelligebant. Quo ſenſu & prætores in edictis acceperunt, ut cum patroni liberos in ius ſine uenia uocari prohibuerunt*[a]*: stricte tamen hæc uox quandoq; accipitur, & uſq; ad trinepotem ſolum intelligitur, & ita ueteres exiſtimabant, quod Pōp. & Paul. refert*[b]. *Sed C. Caßius & Vlpianus, & in hoc reſponſo Calliſtratus latius pertinere exiſtimauerunt, & in infinitũ dici, idq; tanq; honeſtius meritò obtinuit. Cum igitur nomen liberorũ ſit collectiuum plurium graduum, qui fratrem & eius liberos inſtituit*[c]*, ordine ſucceßiuo uocaſſe uidebitur, quod non eſt receptum, ſi filios dixiſſet*[d]*: proprie enim appellatione filij nepotes & deinceps deſcendẽtes non contineri uerius eſt, ſed ex interpretatione tantũ: quo in tractatu quid ipſe ſentiam, ſupra explicaui*[e]*. In præſentia, quid ab alijs communiter traditum ſit, recitabimus: & quadrupliciter in hoc diſtingui à maioribus ſolet: aut*

teriq́ꝫ qui ex his deſcẽdũt, cõtinẽtur: hos enim oẽs liberorũ appellatiõe lex XII. tabu. comprændit: toties enim leges neceſſarium ducunt: cognationũ ſingularũ nominib⁹ uti ueluti filij nepotis, pronepotis, cæterorum'ue qui ex his deſcẽdunt, quoties nõ omnibus, qui poſt eos ſunt, præſtitũ uoluerint, ſed ſolis his ſuccurrerent, quos nominatim enumerarẽt. At ubi nõ

a l. ſed ſi. §. ſi. de in ius uocan.

b l. iuriſcõ. de grad.

c c. Raynutius. de teſta.

d l. gallus. §. j.

e l. filij. l. iuſta. l. natorum.

aut enim filijs prouidetur, aut grauantur, aut de eis uerſus aliũ fit mentio, aut in conditione ponũtur. In prima ſpecie appellatione filiorum comprændi nepotes receptius eſt[f]*, cum enim actus hic fauorabilis ſit, debet lata ſignificatio accipi, & hoc ſiue in teſtamentis, ſiue in legibus, ſiue in beneficijs principũ loquamur: fit enim in his amplior interpretatio*[g]*, licet in priuilegijs ſit contrà. Si igitur pater filios ſuos inſtituat, etiam nepotem ex filio præmortuo inſtituiſſe uidebitur: quod tamẽ uarie acceptum eſt, aliquibus ideo inſtitutum cenſentibus, quia niſi ita interpretaremur, præteritione teſtamentum rumperetur, interpretamur autem ſemper ut actus ualeat: Alijs, ne durũ, abſurdum'ue aliquid conſequatur, quale eſt cum à parentibus filij ſepararẽtur, uel melioris fierent conditionis nepotes q̃ filij, idq́; genus ſimilia: Alijs, quoniam diſpoſitio in futurum confertur, cum enim ueriſimiliter dubium ſit, an in id tempus filij uel nepotes exiſtant, debet mens teſtatoris largius accipi, ut non exiſtẽtibus filijs, nepotibus prouiſum uideatur,*

f l. Lucius. de hære. inſti.

g l. ſed & ſi. §. j. de exc. tut.

perſonis certis, non quibuſdam gradibns præſtatur, ſed omnibus qui ex eodẽ genere orti ſunt, liberorum appellatione comprændũtur. ¶ Sed & Papyrius Fronto lib. IIII. Reſponſorum ait, Prædio cum uilico, & contubernali eius, & filijs legato, nepotes quoque ex filijs contineri, niſi uoluntas teſtatoris aliter ſe habeat: filij enim appellatione ſæpe & nepotes accipi, multifariam pla

tur, ut etiam in facti quæſtione conſultus Alex. [h] *reſpondit: quæ declarationes dubitationem nullam habẽt, cum generaliter propter fauorem ea interpretatio ex doctorum frequentiore ſententia procedat: unde & in municipalibus ſtatutis idem obſeruatur.* Finge cautum eſſe [i], *ut filij maſculi excluſis fœminis ſuccedant, nunquid nepotes etiam ipſi præferentur? Et reſponſum eſt, præferri: ratio enim eius legis eſt, ut agnatis ſaluæ ſint facultates: quæ ratio in nepotibus locũ habet, & tametſi in lege expreſſa non ſit, ab ea tamen argumentari nos poſſe receptius eſt* [k]*: cum enim hoc beneficium à lege patri conferatur, ut fœminam excludat, debet etiam in nepotem eiuſdem ſexus perpetuari* [l], *qui in ſucceßione patris ſui locum tenet, eiq; ſubrogatur, nam & cum filia propter fauorem filij maſculi excludatur, maſculo ipſo ſuperſtite nepote defuncto, idem fauor durat:*

cere. ¶ Diuus quoque Marcus reſcripſit, non uideri ſine liberis defunctum, qui nepotem ſuum hæredem reliquit. ¶ Præter hæc omnia natura nos quoque docet, parentes pios, qui liberorum procreãdorũ animo, & uoto uxores ducũt, filiorum appellatione omnes, qui ex nobis deſcendunt, contineri: neq; enim dulciori nomine poſſumus nepotes noſtros, quam filij appellare: etenim idcirco filios filiás'ue concipimus, atq; edimus, ut ex prole eorum earum'ue, diuturnitatis nobis memoriam in æuum relinquamus.

h cõſi.ix. in j.

i Alex. conſi. 26. in iij.

k l. quãuis. C. de fideicom.

l l. gallus. §. uidendum. de lib. & poſt.

rat:unde etiam ſi ipſa maſcula ſobole relicta decederet, nihilominus frater, eius'ue filius ei ſoboli præferrentur: quoniam fauor propter quem ipſa excluſa fuit, non extinguitur: & ſicut filia ipſa ſuccedere nõ potuit, ita & ex ea nepos repellitur, ut amputata radice, rami quoque decidunt[m]. Et *huius interpretationis, uti diximus, cauſam præſtat fauor, quo ceſſante, interpretatio quoq; non admittitur.* Et *ideo cum quis tutorem filijs dediſſet, non cenſeri nepotibus prouiſum* Vlpia. *reſpondit*[n]: *tum quia reſpectu tutorum nullus eſt fauor, imò onerosa eſt tutela: tum quia non multum inde commodi nepotibus oritur, cum ceſſante teſtamento, de tutore illis per iudicem prouidendum ſit, & ita* Barto. *ſenſit.* In *ſequenti ſpecie, filiorum uerbo non contineri nepotes certius eſt: unde qui filios exhæredat, nepotes exhæredes feciſſe non uidebitur*[o], *odioſum enim hoc eſt: quod & in diſpoſitione legis proditum eſt.* Et *ideo lex* Iulia, *quæ ius patri facit, filiam adulteram occidendi, in nepte non habet locum*[p]: *idemq; dum prohibet Senatori filiam eius ducere qui artem ludicram exercuerit, poterit enim in neptis matrimonium conuenire*[q]. Nam *cum leges huiuſmodi merum odium filiorum & quidem principaliter ſapiant, merito nepotes non continebuntur.* Quòd *ſi directo odioſæ non eſſent, aliud reſpondendum fuiſſet: ut in* S. *Conſulto quo tutor pupillam ſibi uel filio ſuo nuptui collocare ꝓhibetur, nã nec nepoti quidẽ impune collocabit*[r]. Sed *quid iuris eſſe dicemus, cum teſtator filijs alienationẽ bonorum interdixit, an nepotibus quoque uetitum credemus*[s]? Et *non uideri tradi-*

tum

m l. ſi uiua. C. de bo. mat.

n l. qđ ſi nep. de teſt. tut.

o l. j. §. quæritur. de uent. inſp.

p l. patri. de adul.

q l. lex Iul. de ritu nup.

r l. S. cõſultũ. de ritu nup.

s gloſ. §. nos igitur de re- ſti. fi.

tum eſt,huiuſmodi enim prohibitio odioſa eſt, ſed hæc concluſio aliquo modo reſtringenda eſt. Pone inſtitutos filios, & ne alienent grauatos,ſi enim in uerbis inſtitutionis nepotes contineantur,cur non & in uerbis prohibitionis comprændi debent? Conſentaneum certe eſt, eadem uerba eandem recipere interpretationem, nec eſt ueriſimile uoluiſſe patrem minus oneris nepotibus' imponi, quàm filij impoſuerit. Et quod in hac prohibitione diximus,in fideicommiſſo quoque reſpondendum eſt: ut fideicommiſſo filijs iniuncto, nepotes non contineantur[t]*,niſi ſub ijſdem uerbis inſtitutio ſubſtitutioq; concepta ſit:tametſi imprudenter hac in re labi mihi* Decius *uideatur*[u]*.Pone rurſus, uerba prohibitionis,hæredibus filijs inſtitutis,in rem concepta eſſe, ut quia dictum eſt,ueto bona mea uendi,quia uolo ut ad illos & illos perueniant: uidetur enim hoc caſu eſſe etiam nepotibus interdictum, & ita etiam cenſuit* Alexan.[x] *quod multo magis dicendum eſt, cum ratio diſpoſitione generalior eſt:ut cum quis prohibuit alienationem filijs, quia uolebat bona perpetuò in familia remanere, hoc enim caſu omnes deſcendentes prohibiti cenſebuntur*[y]*:quod & reſponſum eſt,cum teſtator fratris fideicommiſiſſet,ut hæreditatem filijs reſtitueret,quia mentis ſuæ erat,ne bona extra familiam peruenirent, petent enim fideicommiſſum nepotes quoque & cæteri deſcendentes:& ita contra quàm* Iaſon *reſponderat,ex facto iudicari uidi.* In tertio *caſu,cum de filijs alterius reſpectu diſponitur,non comprændi nepotes conſtat, niſi dura aliqua ſeparatio induceretur, ut cum quis ancillam cum*

t Dec.conſil. 219.uer. ult.

u conſil. 95.

x §.diui.argu. l.peto.§.fratre.de leg.ij.

y l.pater fil.§. fundum. de leg.iij.

cum filijs legat, tūc enim papyrij Frontonis reſponſum, cuius hic Caliſtratus meminit, attendendum eſt: cum non ſit ueriſimile, uoluiſſe teſtatorē à patribus ſuis, filios ſeparari [z]. *Idem ſi aliqua alia cōiectura hoc ſuadeat, quales ſunt, quas ſupra retulimus, quando aliàs actus effectū non ſortiretur, uel abſurdum aliquid conſequeretur, uel conſuetudo ſermonis ita ſuaderet, & ſi quæ aliæ ſunt ſimiles* [a]. *In ultima ſpecie concludendū eſt, quoties cōditio uel cauſa fauorem filiorum reſpicit, etiam nepotes eo ſermone cōtineri: uerbi gratia, Lex dicit* [b], *ſi mater filijs tutores nō petierit, ius uendicandorū bonorum nō habeat, illis enim uerbis etiam quæ nepotibus tutores non petierit, ab hæreditate repelletur, nam actus hic filijs ipſis fauorabilis eſt: quod ſi de fauore filiorum principaliter nō agatur, aliud eſt: ut in eo exemplo, cum lex à tutela eum excuſat, qui tot filios habuerit, nō enim nepotes excuſationis cauſam præſtarēt, niſi lex liberorum uerbo uteretur* [c]: *principaliter enim hoc caſu de patris, nō autem filiorum fauore agitur: unde cū filiorum fauor nō urgeat, à proprietate uerborum nō recedimus, quæ in cōditionibus maxime attenditur, & primū locum in caſibus dubijs tenet* [d]. *Excipiuntur tamen aliqui caſus in quibus filiorum appellatione generaliter dicendū eſt, nepotes nō ſignificari. Primus eſt, in communi loquendi uſu, ex conſuetudine enim aliter filios, aliter nepotes appellamus, & ita ſentit Accurſius* [e]. *Sed doctiores nō adducunt, niſi probaretur huiuſmodi cōſuetudo, nec ex ſermone uulgari ad Latinum probabile argumentum deduci poteſt* [f]. *Secundus caſus eſt, quoties lex ex aliqua cauſa ſignifica-*

z l. vxorem. §. concubinæ. de leg. iij.

a l. alimēta. §. libertis. de ali. leg.

b l. ij. §. ſi mater. ad Tert.

c l. ij. §. hoc autem. de exc. tut.

d l. mæuius. de cond. & de.

e glo. Inſt. qui dar. tut.

f Alex. d. conſil. 26.

tionem eius dictionis coarctat,ut cum fructus in quartã, quæ ex falcidia debetur [g] *,nõ imputari q̃uis teſtator iuſſerit,lex Iuſtiniani præcepit,ſubijcitq; eo præcepto nepotes non alligari:idemq; in hoc reſponſo,cũ leges neceſſarium ducũt cognationum ſingularũ nominibus uti,quia non omnibus præſtitum uoluerint,ſed his ſolis quos nominatim enumerant:ut cum diuus* Pius *cõſtituit* [h] *,ne liberi decurionum uſq; ad pronepotes torqueri poſſent, uel cum uſq; ad eum gradum concedit lex ei ſuccedi,qui inceſtas nuptias contraxerit* [i] *,& ſi qua ſimilia.*Tertius *caſus eſt,cum de filio nõ diſponitur,ea ſolũ ratione,quia ſit filius,ſed etiã reſpectu alicuius qualitatis ei inhærentis:nã diſpoſitio huiuſmodi ad eum non refertur,cui ea qualitas nõ inſit,ueluti cum lex filium ſpurium inſtitui prohibuit,nõ enim exiſtimabitur uetita inſtitutio legitimi,ex filio ſpurio,nepotis:in eo enim qualitas illa deficit* [k] *.*Idem *in municipalibus ſtatutis,quæ excluſa filia, filios maſculos ad ſucceſſionẽ admittunt,nõ erunt admittendæ neptes,cum qualitas maſculina illis deſit,quod & ab* Alexandro [l] *reſponſum eſt,in eo qui filium primogenitum ad fideicommiſſi petitionem uocauerat.*Quartus *caſus eſt,cũ ſub alio nomine poteſt cẽſeri magis proprie nepotes uocatos,quàm ſub nomine filiorum:ut ſi fratri meo,& eius filijs,& deſcendẽtibus fideicommittam,admittuntur enim prius filij quàm nepotes* [m] *,tanquã prius nominati,cum de nepotibus potius uerbo deſcendentis, quàm uerbo filij actum cenſeatur:ſub illo enim proprie, ſub hoc non niſi per interpretationem continerẽtur:idq;* Decius *reſpondit* [n] *,& mihi non diſplicere ſupra atteſtatus ſum.*

g l. iubemus. C.ad Treb. Dec.cõſ.87.

h l.a diuo.C. de quæſt.

i l.ſi quis inceſti.C.de inceſt.nup.

k l.ſi.de natu. lib.

l cõſi.123.in.j.

m l.cum ita.§. ſi.de leg.ij.

n cõſi.j.in ſi.

tus ſum. Quintus caſus eſt in cõtractibus, in eis enim fit interpretatio aduerſus eum, pro quo pactio concepta eſt [o]*: & ideo ſi quis accipiat emphyteoticum fundum pro ſe & filijs, nepotes non admittentur* [p]*, & ita quàm plurimis uiſum eſt: quæ ſententia apertiſsime falſa eſt, cum ſupra traditum legerimus, eum qui pro ſe & hæredibus huiuſmodi fundum conducit, etiam legare poſſe: atqui magis improprie appellatione hæredis legatarius compræhenditur* [q]*, quàm filij appellatione nepos. Illud receptiſsimum eſt, clientem cui beneficiarius fundus (feudum uocant, pro ſe & filijs conceditur, etiam nepotibus, cæteriſq; deſcendentibus relinquere poſſe, hic enim contractus latiſsimam interpretationem propter beneficij naturam recipit* [r]*. Qua ratione idem & in donationibus dicendum eſſet, fauorabilis enim hic contractus eſt. Sextus caſus eſt, cum de filijs fit mentio ex proprio corpore natis, nam uidetur nepotes non contineri, & hos præſertim qui ex filiabus nati ſunt, & ſic ab aliquibus reſponſum comperi* [s]*. Sed in hoc opinatiſsimi ſcriptores diſſentiunt. ſanguinis enim continuatio in nepte quoque eſt* [t]*, niſi igitur alia coniectura adſit quæ nos in aliam partem deducat, promptius eſt ut pro nepotibus pronunciemus* [u]*.*

PAVL. LIBRO X. RESPONSORVM.
Lex. CCXXI.

PAulus reſpõdet, falſum

PAVLVS. *Quod falſo tutore autore geſtũ eſt, per in integrum reſtitutionem emẽdat prætor, & quãti*

o l. veteribus. de pac.
p Iaſ. §. inſtituens.
q ſupra. l. px.
r Iaſ. d. §. inſtituens.
s Guid. pap. q. 353.
t Alex. l. ex facto. §. fin. ad Treb.
u d. l. Lucius.

ea res eſt aduerſus eum qui dolo fecit,actionem dat [a]. Declarat hic Iuriſconſultus,*quis dicatur falſus tutor:& eum eſſe interpretatur,qui uere tutor datus non eſt,uel qui datus eſt,ſed perperam & inutiliter,ut qui habenti alium tutorē datus eſt* [b]*:ſicut & falſum teſtamētum dicitur,quod nullum,uel inutile eſt, idemq; in modio iniquo.Et hinc accipi argumētum poteſt,tutorem inutiliter datum,proprie tutorē non dici* [c]*,& ideo adiectione illa falſi diſtinguitur:unde conſequēs eſt,ut hic probetur quod cōmuniter traditum eſt,quod nullum eſt actus nomen proprie nō habere,ſi actus iuris ciuilis ſit:qua ratione teſtamentum nullum,non eſt proprie teſtamentum* [d]*:ſtipulatio nulla,nō eſt ſtipulatio* [e]*:ſententia nulla,nō eſt ſententia* [f]*:quod non in iudicijs ſolum,ſed & in compromißis procedit.Sic & electio nulla,non dicitur electio* [g]*:& ceſſio perperam facta nō habet ceſſionis nomē:et qui iurat ſe ſtatuta obſeruaturū* [h]*,de his quæ nullo iure ualent,iuraſſe nō intelligitur:ſic & alienaſſe emphyteota nō dicitur* [i]*,qui uēditione nulla,& non ſolenni diſtraxit.Quod ſi nomina facti,non autē iuris ſint,quod inutiliter actum eſt,proprie nomē ſeruat. Vnde libellus incertus,uel citatio inutilis* [k]*,nomen ſuum ſeruant,licet in effectu non obligent* [l]*.Sic & epiſcopus inutilis,uel hæreticus,epiſcopus proprie eſt,tametſi perinde*

> tutorē eū vere dici,q tutor nō eſt,ſiue habēti tutorem datus eſt,ſiue non:ſicut falſum teſtamētū,quod teſtamentū nō eſt,& modi9 iniquus,qui modius non eſt.

a l.j.l.nouiſſi. qđ fal.tut.

b §.interdum. Inſt.de cur.

c l.iij.de teſt. tut.

d l.ij.§.j.quē ad.teſt. ape.

e l.j.§.ſed ſi mihi.de ver bo.obli.

f l.iiij.§.cōdē natum.de re iud.

g Bart.l.filiū. de leg.præſ.

h Fely.c.ex te nore.de reſc.

i Bald.l.ij.de epi.aud.

k l.j.in princ. de fer.

l c.j.de præſ.

perinde habeatur [m]*,ac ſi nõ eſſet.Eadem ratione etiam inutilis maritus* [n]*,nomẽ mariti ſeruat,quamuis legis interpretatione eius uxor orbata exiſtimetur.Sanè plerunq; accidit,ut etiam actus iuris ſub uero nomine deſignentur,licet caſſi & inutiles ſint:quod quandoq; fit enunciationis cauſa,ut cum lex matrimonium nullum,uel diuortium, ſimpliciter ſuo nomine appellat* [o]*:quandoque per locum qui ex affectu dicitur* [p] *,ut cũ Titium rẽ ſuã emiſſe ſcribimus,nimirum indicãtes,hoc eum egiſſe,ut rem emeret:quandoq; actus ſuſtinendi cauſa,ut cũ iuſſus eſt quis hæreditarium ſeruum manumittere,& deinde hæres eſſe* [q]*:ſufficiet enim uel de facto manumittere,ut adire poſſit.Sed & lex Põtificia* [r]*.Rex,inquit,Cæſarem in dominum nõ recognoſcit:quod de facto interpretantur pleriq;,hoc enim uerbum magis ad factum,quam ad ius refertur.*

m c. inter. de transf. præl.
n l.fi.C. ad.l. fal.de plag.
o l. quod ſeruius.de con di.ob tur.
p l.Labeo.ſupra eod.
q l.mulier .§. j de cõd.inſt.
r c.per venerabilẽ.qui filij ſint leg.

HERMOGENIANVS LIB. II. IVRIS EPITOM.

Lex CCXXII.

PEcuniæ nomine,nõ ſolũ numerata pecunia, ſed omnes res,tam ſoli,quàm mobiles,& tam corpora, quam iura continentur.

PECVNIAE *nomine.Pecuniæ ſignificationem uario modo accipi* [a]*,ſupra demonſtrauimus:& quandoq; latius patere,quàm ut id quod in numerato eſt,ſolũ comprehendat,mobilia enim & immobilia cõplectitur, atque etiam iura,cæteraſq; huiuſmodi res incorporales: quapropter ſi tibi pecuniam,quam Titius debet,donauero,actionem quoq; donaſſe uidebor* [b]*:hinc̃; apparet,pe-*

a l. pecuniæ. ſupra eod.
b Bar.l.ſi ſeruus.§.fi. de ſtip.ſer.

cuniæ uerbum uniuerſale eſſe,ut meritò Senatuſconſultum Trebellianum in eo locum habeat [c]*,qui pecuniam omnem reſtituere rogatus ſit,de iuribus enim actũ quoq; intelligetur:cuius rei rationem aſſignat hãc Accurſius, quia omnes res in pecuniam conuerti poſſunt,idq́; IIII. Ethycorum Ariſtoteles ſenſit.Sed hac,ratione etiã cum nũmũ dicimus,aliud q̃ quod in moneta eſt ſignificaremus,parq; eſſet nummi & pecuniæ notatio* [d]*, quod falſum eſt.Verius igitur* [e] *quod Auguſtinus in libro de doctrina Chriſtiana tradit:Dum totũ* [f]*,inquit,quod homines in terra habent,quorumq; domini ſunt,pecunia dicitur:quia antiqui quod habebant,in pecoribus habebãt.Sanè reſtringitur,hæc ſignificatio,quãdoq; ex ſubiecto argumento.Pone in ſermone hominis illiterati,& idiotæ* [g]*,ficta eſt pecuniæ mentio,intelligemus anguſte de pecunia numerata* [h]*,quam & uulgares denarios uocant:cum denarius proprie ſit decem aſſes,hoc eſt argenti drachma* [i].

c l.nã q.d'.in fi.ad Treb.
d l.litigatores. §.quod at. de arb.
e lat.l.talis.de leg.iij.
f j.q.3.totum.
g Bart.l.vxorem.§. legauerat.de lega.iij.
h l.j.ad Mac.
i Card.cl.exiui.§. porro. eod.tit.

PAVL. LIBRO III. SENT.

Lex CCXXIII.

Latæ culpæ finis eſt,non intelligere id,quod oẽs intelligunt.

LATAE *culpæ.Culpæ nomẽ generale eſt,& dolum quoq; cõpræhẽdit:qui enim dolo fecit,utiq; in culpa eſt.Vnde qui promiſerit dãnum præſtare quod ſerui mei culpa cõtigerit,ſi quid doloſe deliquerit,ut quia furtum fecerit,reſarcire quoq; tenebitur.Solent tamen Iuriſconſulti* [a]*,cum culpam non præſtandam ſimpliciter dicunt, de leui intelligere:lata enim,cum dolo proxima ſit,ferè ſemper*

a l.contractus. infra tit.j.

ſemper præſtanda eſt. Dicitur autem dolo proxima duobus modis, aut quia præſumptã in ſe fraudẽ contineat [b], *ut cum nõ eam diligentiã in rebus alienis quis adhibuit, quam in ſuis: aut quia tã ſupina & inexcuſabilis culpa eſt, ut tametſi non præſumatur fraus, parũ tamen ab ea diſtet* [c]*: ueluti cũ quis in gratiã amici negligens fuit, licet enim gratia & nimia facilitas excuſet à dolo, proxima tamen illi eſt. Et ideo regulariter proditũ eſt, cum lex aliquẽ dolum præſtare teneri dicit, etiã de lata culpa intelligi: quod tamẽ queãdmodũ accipiẽdũ ſit infra tractabimus* [d]. *Quis aũt huius culpæ ſit finis, id eſt definitio, ſuperius diſputauimus. At leuis culpa ſic definiri poteſt, ut ſit neglıgẽtia, qua qs in reb9 alienis eã curã nõ adhibet, quã cæteri patresfamilias ſolent, tametſi in ſuis minime diligentior ſit.*

Amicos appellare oẽs debemus, non leui notitia coniunctos, ſed quibus fuerint iura cũ patrefa. honeſtis familiaritatis quæſita rationibus.

¶ §. AMICOS. *Pluribus modis accipitur amicicia, eſt enim quædã maxima, & penitus inhærẽs animis inuicem ſe amãtiũ, cuius multa exẽpla cõmemorat Lucianus in dialogo qui Toxaris inſcribitur, quamq; Græci ſic explicant,* σώματα μὲν δύο ψυχὴ δὲ μία, *ut eadem anima duobus in corporib9 eſſe uideatur, quod idẽ uterq; uelit, nolitq;. Alia eſt quæ hic deſcribitur, nõ quidẽ tã ardens, ſed tamẽ nõ leuiter cõiuncta, & honeſta cõſuetudine introducta: et de hac proditũ eſt leges accipiẽdas eſſe, quæ cã amicicia aliqd indulgẽt* [e]*, uel uetãt: prior enim illa, cũ*

b l. quod nerua. dep.
c l. ſi proc. in ſi. mand.
d l. magna.
e l. ſciendum. §. ſi alicuius. ſupra de legato.

Heſiodi Erigone ad ſuperos opinor receſſit,& nuſq; in humanis habitat. Eſt & alia uulgaris qua congerrones, idq; genus ſocij etiamnum uulgò amicos ſe inuicē appellant: ea ex leui notitia cōtingit, & inter improbos quoq; plerunq; eſt. Sunt autē arctiſſimæ illius amiciciæ cauſa pleraq; cōceſſa, & quicquid cognationis fauore introductum eſt, id omne ad huiuſmodi amicos extenditur[f]*: quæ enim maior poteſt eſſe cōiunctio? Hinc aliqui tradiderūt liciti eius amoris ardorē, uim clauſulæ codicillaris habere*[g]*: aliqui reuocationē clauſulæ derogatoriæ inducere, quæ in priore teſtamēto adiecta ſit*[h]*: aliqui in ſubſtitutione fideicōmiſſaria ſimplr facta hoc operari ut amici ſui filij ſubſtituto præferātur*[i]*. Sunt & qui ſicut cōiunctum, ita & amicū abſq; mādato ad agendū admitti crediderint*[k]*. Quæ omnia uera eſſe ego arbitror in priore illa amicicia, quæ uſq; adeò noſtris tēporibus rara eſt, ut cuiuſdam prodigij loco ſit, ſi uſq; gentiū reperiatur. Sed nūquid amic⁹ ad teſtimoniū admiſſus pro amico ꝓbet*[l]*? Et de fide diminui illi cōſtat, & ideo ex numero teſtium cōualeſcere poſſet, ut ſi, ubi aliàs duo ſufficerēt, tres amici reciperētur. Addūt aliqui tā immēſam amiciciā poſſe deprændi, ut non ſolū diminueretur, ſed omnino eleuaretur*[m]*. Cōtra Bal.*[n] *cū amicicia uirtutis et fidei nomē ſit, non eſſe admittendū, ut propter eā fidei minus teſti adhibeatur. Sed in hoc deuentū eſt, ut amiciciæ cauſam iudex inſpiciat, & ſi ex ſocietate, ocioſa, uel nō multū egregia, nec ſeueris uiris laudata conſuetudine proueniſſe deprænhenderit, ſummamq; eſſe, nihil eis fidat, & ita arbitretur, magna enim affectio ueritatem prorſus impedit*[o]*.*

f c. requiſiſti. de teſta.
g Bal.l.ſi iure. C.de teſt. manu.
h Rom.conſi. 179.
i Barb.l.cum acutiſſ.col. 17.
k Iaſ.l. exigēdi.C.de procur.
l l.ij.de teſti.
m Fely.c. quotıes.de teſt.
n Bal.l.eos.C. de teſti.
o iij.q.5.accuſatores.

Nec

Nec refert ad amicitiã ſe inuicem unq̃ uiderint aliqui, uel id minus, cum ex fama & bonis operibus ſæpius accidat[p]*, ut inter ignotos quoq; nõ uulgaris dilectio exoriatur. Sanè non omnis qui parcit amicus eſt*[q]*, nec omnis qui uerberat, inimicus: ut Auguſtinus ait.*

p 29.q.ſ.c.ſ.
q 5.q.5.c.non omnis.

VENVLEIVS LIBRO VIII. STIPVL.

Lex CCXXIIII.

Vinculorum appellatione vel priuata, vel publica vincula ſignificãtur: cuſtodiæ vero tantum publica cuſtodia.

VINCVLORVM. *In uinculis eſſe dicitur, quicunq; uinctus eſt, ſiue publice à magiſtratu, ſiue priuatim, ut ſeruus à domino. Cuſtodia uero ad ius publicum pertinet, cum quis in carcerẽ detruſus, uel ſub cuſtodia magiſtratuum eſt. Poteſt autẽ qui tribunali præeſt ex qualibet leuiſſima ſuſpitione eũ quẽ nocentẽ arbitretur, in carcerẽ ducere*[a]*: oportet tamẽ qualẽ qualẽ ueſtigationẽ præceſſiſſe, ne iniuriam faciendi cauſa hoc mãdaſſe uideatur*[b]*. Quo caſu grauaretur eius opinio, licet pœnã aliquã non ſubeat. Solum enim in ciuilibus receptũ eſt, ut iudex iniuſte aliquẽ in carcerẽ retinẽs, actione iniuriarũ cõueniri poſſit*[c]*. Hincq; apparet, cũ iudex ordinarius à captura nocẽtis cœpit, nõ excuſari reum quominus in examine interrogatus ſub ſacramẽti religione rñdere teneatur*[d]*, deliquerit, an nõ deliquerit, alioquim lex ius capiẽdi non concederet, ſi non niſi præcedẽtibus indicijs interrogari poſſet. Accipitur autẽ cuſtodia pro carcere*[e]*, quoniã in illum rei nõ pœnæ cauſa, ſed cuſtodiẽdi mittũtur, unde ſi*

a Sal. C. l. nullus. C. de exhi. re.
b gl. c. ſi. de accuſ. in. 6. Bal. l. ij. C. de his q lat.
c l. pen. C. qui bo. ced.
d Bart. l. marcellus. rer. amot.
e l. ad cõmẽtarienſem. C. de cuſt. reor.

effugiant, cuſtodes ipſi tenẽtur. Quoniam lex præſumit, non poſſe parietes effringi [f] *, nec inſtrumenta huiuſce rei cauſa haberi ſine eorum culpa, idq́; & Aret.* [g] *reſpõdit. An autẽ ob æs alienũ capi & in carcerẽ detrudi quiſq́ poſſit? Peritiores negãt, niſi fiſcale ſit nomẽ* [h] *, contumaciaq́; acceſſerit, uel niſi aliquis iam cõdẽnatus, ſit quo caſu cedẽdo bonis liberatur* [i] *. At olim lege. XII. tabu. aliud erat, cui per deſuetudinem recte derogatum fuiſſe, apud Gellium Cæcilius Iuriſcõſultus diſputat.*

f l. carceri. in fi. de cuſt. re.
g Are. cõſi. 38.
h l. nemo carc. C. de exa. trib.
i l. j. C. qui bonis ced.

TRIPHONIVS LIB. I. DISP.

Lex CCXXV.

Fvgitiuus [a] eſt, nõ is qui ſolũ fugiẽdi cõſilium a dño ſuſceperit, licet id ſe facturũ iactauerit [b], ſed q̃ in ipſo facto fugæ vitiũ mẽtis deduxerit: nam & furem, & adulterũ, & aleatorẽ, quãq̃

FVGITIVVS. a ¶ *Qui mãcipia uẽdunt, ex edicto Aedilium curuliũ certiores facere emptores debent, ſeruus fugitiuus, an erro ſit* [a] *. Sunt autẽ Errones, hi qui à dño recedũt, ut cũ uagati aliquãdiu fuerint, reuertantur: ſic apud Ouid. Sappho Phaonem appellat. Nec uos erronem tellure admittite noſtrum. Licet eius loci interpretes Grammatici id iuris uerbum non perceperint. Sanè oſtendit Iuriſconſultus, ſolã mentem propoſitumq́; fugiendi non ſufficere, ut fugitiuus quis dicatur, niſi & aliquis actus fugæ acceſſerit.*

a l. j. l. quis ſit. de ædi. ed.

b ¶ IACTAVERIT. *Verba enim iactatoria nõ obligãt, & nulli⁹ effect⁹ ſunt* [b] *: unde & ſi qs iactauerit ſe Titiũ occiſurũ, q̃uis deinde cõſtet fuiſſe occiſum, non tñ aduer=*

b l. fi. de hære. inſt.

aduerſus iactatorē illū præſumetur, ut cōdēnari poſſit, ſed ſolū poterit quæſtioni ſubijci[c]*. Quid ſi hoīe occiſo, glorioſul⁹ aliqs īter cōgerrones ſuos iactauerit ſe ei⁹ criminis autorē. Et putauerim nō ſufficere id quæſtioni, niſi aliæ cōiecturæ accedāt, ut qa inimic⁹ ei⁹ eſſet, uel alioqn pcuſſor, & reprobæ uitæ. Nā et cōfeſſio extra iudiciū habita, tāti non eſt, ut ex ea ſolū torqueri qs poſſit*[d]*.* c l. ad metū. C. quod me. cā. d l. capite. ſupra de adul.

alia ſignificatiōe[c] ex animi ꝓpoſitiōe cuiuſq; ſola dicere qs poſſet, ēt hūc q nunq; alienā rē īuito dn̄o ſubſtraxerit, q nūq; alienā matrē fam. corruperit, ſi mō eius mētis ſit, vt occaſione data id cōmiſſur⁹ ſit, tn̄ oportere hæc eadē crimīa aſſumpto actu[d] ītelligi: et iō fugitiuū quoq;, et erronē, nō ſecūdū ꝓpoſitionē ſolā, ſed cū alio quo actu intelligi conſtat.

c ¶ALIA ſignificatione. Quantū ſit reſpectu Dei, ut Accurſ. exponit. Quoniam apud Matthæū ſcriptū eſt[e]*: Qui uiderit mulierē et cōcupiuerit, iā mœchatus eſt ī corde ſuo. Ego non arbitror Ethnici ſcripta ab Euāg. interpretationē accipere. Sati⁹ igitur eſt, ut de eo loco intelligamus, quē κατὰ τὴν προσπάθειαν Hieron. appellāt. Grāmatici ab affectu uocant. Cicero in Aratæo carmine,* e 32. q. 5. qui viderit.

Vt quondam Orion manibus uiolaſſe Dianam.

Id eſt, uiolare appetiſſe. Vergilius,

Galli per dumos aderant, arcemq; tenebant.

Id eſt affectabāt tenere. Qua figura et adulterū, & furē, et aleatorē dicem⁹, q̄ horū criminū affectatores fuerint.

d ¶ASSVMPTO actu. Id eſt ab actu quē facere cœperit, &

rit,& per eum nõ ſtetit,quo minus faceret,ut Oldr.ait.

MAGNA *negligentia.* Negligentia *ſimplex eſt, quam culpam leuißimam uulgò uocãt.Culpa uero, cum ſimpliciter in lege ponitur pro ea accipitur,quæ leuis eſt:id enim inter leuißimã & latam medium eſt,& hoc niſi ſubiecta materia repugnet.Idẽ in teſtibus qui ſi culpã interueniſſe in contractu profiteantur, propter incertitudinẽ non probant* [a]*,debuerunt enim declarare expreſſius de leuiſſima,leui,uel lata intelligerẽt,& hoc Corneo uiſum eſt* [b]*.Magna uero,uel lata culpa,dolus eſt,intellige præſumptus.Nam uero dolo lata culpa ſolum proxima eſt. Appellatur & quandoq; in iure hæc culpa latior,ea ratione qua comparatiuum pro poſitiuo ſcribimus* [c]*,ut apud Vergilium,*

Triſtior & lachrymis oculos ſuffuſa nitentes.

Cum igitur lata culpa dolus ſit,cõſequens eſt,ut quælibet diſpoſitio,qua dolum malũ duntaxat præſtari tradatur,etiam de lata culpa intelligatur [d]*.Quod ego uerum eſſe arbitror,prætercꝙ in lege Corn.de Sicarijs* [e]*.Qui enim ex lata culpa eo crimine deliquerit,nõ illius legis pœna,ſed leuius punietur.Quo exẽplo reſponſum eſt,cũ ex ſtatuto pœna mortis homicidæ,irrogatur* [f]*,niſi ꝗs ſe defendendo occiderit,nihilominus eũ quoq; nõ cõtineri, qui lata culpa,nõ autẽ dolo deliquerat,idq; receptiſſimũ eſt.Ad*

PAVL. LIB. I. MANVALIVM.

Lex CCXXVI.

MAgna negligentia culpa eſt,magna culpa dolus eſt.

a Alexan.l. ſi mora. col.5. ſol.mat.

b Corn.conſi. 109.in.j.

c l.quod neruia.dep.

d l. cõtractus. infra tit.j.

e l.i lege Cor. ſupra ad.l. Cor.

f Cardi.c. lator.de hom.

eſt. Addunt alij idem eſſe generaliter ubi agitur de pœna etiam pecuniaria, & lex mentionẽ expreſſam doli facit, tunc enim nõ ſufficere latã culpam[g]. Quapropter ut iuramentum in litẽ deferatur aduerſus eũ qui in culpa lata ſolum eſt, obtineri nequit[h]. Idem in eo dicẽdum, qui ſententia iudicis infamia notatur[i]: hoc enim in ſolius doli ultionem cõceſſum fuit. Sed & qui in lata culpa eſt, uere malæ fidei non eſt[k], at qui in dolo eſt, ipſe eſt malæfidei. Quapropter et in integrũ reſtitutio hoc caſu nõ cõcedi tur[l], quã tamen & maxime negligẽtes ſolẽt impetrare. Sanè queadmodũ in cõtractibus culpa præſtãda ſit, longa eſt diſputatio, quæ tamẽ paucis finiri ſic poteſt, ut diſtinguamus, an utriuſq; cauſa ineãtur cõtractus, an dãtis tãtum an accipiẽtis. In priore caſu nõ ſolũ lata, ſed & leuis culpa præſtãda eſt: quod in uẽditione, pignore, dote, emphyteoſi, locatione, ſocietate dicendũ eſt[m], niſi res locata friabilis ſit, et quæ facillime frãgitur[n]: tũc enim & leuiſſima culpa præſtabitur. Sed & ſi quis ſociũ negligentiorem aſſumpſerit, ſibi imputet: nõ enim quicq; præſtabit, dum in ſuis rebus diligẽtior nõ ſit[o]. Sequẽtis ſpeciei cõtractus ſolũ dolũ & latam culpã recipiũt[p]: quapropter qui depoſitũ accepit, leuis culpæ nõ dãnabitur, cum enim ſua gratia contractus initus nõ ſit, ſed aliena, æquum uiſum eſt, ut ſolũ dolũ ſeu latã culpã præſtaret. Qua ratione ſi contra naturã cõmodati[q], gratia cõmodantis ſolius cõtrahatur, leuis culpa nõ oberit. Non tamẽ hæc perpetua ſunt: Nã in mãdato etiã leuis culpa quandoq; præſtabitur[r], ut cum res de qua mandatum eſt mediocrem diligentiã requirit: præſtabitur & leuiſſima,

cum na-

g l.ij.§.ſed & ſi. ſupra vi bo.rap.
h l.1 actionib. de in li.iur.
i §. ſuſpectus. Inſtit.de ſuſpec.tut.
k l.ſed & ſi. §.ſcire.de peti.hær.
l l.vbi.de edĩ.
m d.l. contractus.
n l.ſi merces. §.qui colũnam. locati.
o §.fin. Inſtit. pro ſoc.
p d.l. contractus.
q l.ſi vt certo. §.interdum. commod.
r d.l. contractus.

cum natura negocij exactiſsimam induſtriam poſtulat, ut in procuratore ad lites [s], *& Præfecto Liburnicarũ, qui enim huiuſmodi mãdatum ſuſcipit, ſe actui mandato idoneũ penitus profiteri uidetur, & ita Alex. reſpõdit* [t]. *Negociorũ quoq; geſtor, leuis culpæ nomine cõuenietur, cum enim ſe ſpõte offerat mediocrẽ diligẽtiã præſtare debet* [u]. *In tutelæ quoque contractu, quo minoribus magis ſuccurſum eſſet, leuis culpæ nomine agi poſſe placuit, niſi in exactiõe nominũ ceſſatũ eſſet* [x], *uel in prædiorum emptione captio fuerit, tunc enim ſolum lata culpa geſtũ reſarciet* [y]. *Sed & tutorum hæredes ex lata culpa ſolũ conuenientur* [z]. *In ultimo caſu receptũ eſt, etiã leuiſſimæ culpæ rationẽ reddendam, unde & cõmodatarius ſic cõdemnabitur: cum enim ob eius gratiã contractus initus ſit, debuit diligẽtiſſimus eſſe* [a], *ne beneficium commodãti dãnoſum fiat. Quod & in cõtraria actione depoſiti & mãdati eadẽ ratione receptum eſt* [b]. *In precario tamẽ, ſolũ latæ culpæ periculũ ſubeundum eſt, ſibi enim imputet dominus, qui ſtatim precarium non reuocet* [c], *ſi accipientis diligentiã ſuſpectam habeat: nam poſtquam reuocauerit, ſi mora facta fuerit, de leuiſsima quoq; iudicium reddetur* [d].

IDEM LIB. II. MANVAL.

Lex CCXXVII.

EX illa parte edicti, eum quem ei hæredem eſſe oportet, hæredis hæredibꝰ bonorum poſſeſſio non defertur. Item in ſubſtitutione his verbis, quiſquis hæ-

EX ILLA. *Verba edicti unde legitimi à prætore uocantur*

s l.2 proc.C. mand.
t Alex. conſi. 41.in.3.
u l. tutori.C. de neg.geſt.
x l. ij.C. arb. tut.
y l.tutor §.§. ij.de ad.tut.
z l.j.C.de hæred.tut.
a §.itẽ is.Inſt. qb. mo.re.
b l.ſi ſeruus.§. iuſtiſſ.de fur.
c l. quæſitũ.§. illud.de preca.
d d.§.ex hoc. & .§. ſeruitus.

cantur [a] *ſunt,cũ quem ei hæredem eſſe oportet,ſi inteſtatus mortuus eſſet,bonorum poſſeſſorem faciam.Quibus uerbis is agnatus cui iure ciuili hæreditas delata eſſet,ad bonorum poſſeßionẽ à prætore admittitur.Vnde cũ eius agnati hæres,aut non æque proximo,aut nullo penitus gradu eum qui inteſtatus mortuus eſt contingat,meritò à bonorum poſſeſſione reijcitur,ſicut & ab hæreditate repelleretur .Sicq; uerbũ illud hæredis,ĩ edicto prætoris ad proximũ tãtũ refertur.In caſibus tamen,in quibus ius agnoſcẽdæ bonorum poſſeſ.ad hæredẽ trãſmittitur,uideretur hæredem quoq; hæredis cõtineri* [b]*:ut cum intra terminũ deliberãdi legitimus hæres moritur* [c]*,niſi tunc eum hoc edicto nõ uocari,ſed aliarũ conſtitutionũ extẽſione dixeris,quod magis probo.Alius eſt etiã caſus,quo proximus tãtum hæres intelligitur,in illa uidelicet ſubſtitutione:Quiſquis mihi hæres erit,Titio filio meo,ſi pupillus morietur,hæres eſto.Cuius rei illa eſt ratio,quòd ſubſtitutionis pupillaris ſpes ad hæredẽ non tranſmittitur* [d]*,quaprcpter ſi iuri accreſcendi cõiuncta ſit,aliud eſſet:cũ enim ius accreſcendi nõ perſonã ſed rẽ reſpiciat,hæredi quoq; hæredis portio accreſcit* [e]*.Et ideo in propoſita ſubſtitutiõis ſpecie,ſi pupilli cohæredem adijſſe proponatur,deinde pupillũ mortuũ,eius quoq; hæreditas illi neceſſario accreſcet* [f]*:qđ ꝑcedit ẽt ſi ante pupillũ cohæres iſte deceſſerit. Qui eñ ei ſuccedet,pupillo quoq; ſuccedet,ne diuerſum ius inter*

res mihi erit,proximus hæres tãtum ſignificatur,imo non tantum proximus hæres,ſed etiam ſcriptus.

a l.j.vnde leg.

b l.emãcip.C. qui adm.

c l.cum antiquioribus. C.de iu.del.

d l.ſed ſi plures.de vulg.

e l.ſi ex pluribus.de ſuis. & leg.

f l.qui patri. de acq.hær.

ius inter ipſum & eius autorẽ inducatur: abſurdũ quippe eſſet, primum hæredem potuiſſe cogi, eius uero ſucceſſorem non poſſe, & melioris fieri cõditionis, idq; in pupilli dãnum, cuius intereſt ex teſtamẽto, quod ei fecit pater, adiri hæreditatẽ [g]*. Vnde cum de fauore eius agatur, hæreditas eadẽ cum paterna cẽſetur* [h]*, & altera alteri accreſcit, tametſi uere duæ hæreditates ſint. Quod autẽ ſubijcitur, hac ſubſtitutione ſcriptũ hæredem ſolum cõprehẽdi, hoc ſignificat, ut nec per filiumfamiliàs pater, nec per ſeruum dominus admittatur, nõ enim illis affectus fuiſſe teſtator uidetur, ſed eis ſolũ quos nominatim ſcripſerat, cum domini uel patris ſpes in huiuſmodi acquiſitiõe incerta ſit. Quid enim ſi ante quæſitam hæreditatem filius uel ſeruus de manu exeat* [i]*? Quid ſi nullis minis, nullis precibus compelli poſſint, ut adeant? Sed de hoc latius ſupra à nobis tractatum eſt* [k]*.*

g l. ſi pupillus. de acqr. hær.

h l. papi. §. ſed nec impuberis. de inoff.

i l. cũ propoſnas. C. de hære. inſt.

k l. ſciendũ. ſupra eo.

IDEM LIB. SINGV. DE COGNITIO.

Lex CCXXVIII.

MVnicipes intelligendi ſunt, & hi qui in eodẽ municipio nati ſunt.

MVNICIPES. *Vrbium quæ* Romano Imperio *ſubijciebãtur, uaria fuit cõditio: ut enim ſtipendiarias & fœderatas omittamus, earũ quæ ius ciuitatis* Romanæ *habebãt, aliæ* Coloniæ*, aliæ* Municipia *dicebãtur.* Coloniæ *erant, in quas ciues* Romani *habitatum deducti erant, agerq; eis aſſignatus: ſolebant autem deduci ueterani, & pro diutinorum laborum mercede, unde ſenectutem tolerarent, iugera bina accipiebant. Cauſa deductionis erat,*

nis erat,uel infrequẽtia urbiũ,uel pœna,qua ueteres Coloni male de Republica *meriti,multabantur.Hæ Coloniæ tanq̃ quædam urbis* Romanæ *effigies , paruaq; ſimulachra erãt,Metropolis enim ſuæ legibus neceßitatibusq; adſtringebãtur,& ideo magis obnoxiæ q̃* Municipia,*licet ꝑpter autoritatẽ amplitudineq̃;* Pop.Ro. *maiore in honore eſſent,ꝑñ & ĩ præmiũ ius* Colonicũ *quibuſdã ꝓuĩcialibus qñq; tributũ fuit,ut* Berytẽſib⁹ *&* Aeliopolitanis[a].*Municipes igitur aliquãto melioris,erãt cõditionis* (a l.j. de cẽſib.) *qđ uidelicet ſuis legib⁹,ſuiſq; moribus uiuerẽt,& nihilominus ciues* Roma.*eſſent,honoreſq; in urbe* Romana *capeſſerẽt,& ſicut cæteri ſuffragiorũ ius haberẽt,unde & nomen ſumpſerũt:ab eo uidelicet,qđ honorarij muneris capaces eſſent,licet onerum neceßitatibus non adſtringerẽtur,ut lib.*XVI.A.Gell.*diffuſius explicat:atq; ita intelligẽda ſunt* Vlpiani *uerba,dũ proprie Municipes appellari tradit*[b],*Qui in ciuitatẽ Romanã adſciti ſunt,ut munera nobiſcũ faciãt.Sed nũc abuſiue municipes dicuntur ſuæ cuiuſq; ciuitatis ciues.Vnde* Puteoli,*&* Capua, *licet* Coloniæ Romanorũ *eſſent,tñ* καταχρηστικῶς *municipia nuncupabantur,& earũ urbiũ ciues ſe uiciſsim communicipes appellant:Conciuem enim Latinam uocem nõ eſſe,plerique arbitrantur,exemplo Græci ſermonis* συμπολίτης.*Fiunt autem Municipes aut natiuitate ,ſiue origine,ut quia ab eo municipio aliquis originem ducit: idem ſi pater eius,paternã enim patriã ſequi filios legitimos receptum eſt*[c].*Aut manumißione,quoniam liberti patroni ſui patriam acquirunt*[d],*unde manumißi hodie ciues* Romani *fiunt.Aut adoptione,ut quia alienigena à patre*

b l.j.ad muni.

c l.aſſumptio. ad muni.

d d.l.C.de lat. lib.toll.

Florentino adoptatus ſit, fiet enim municeps Florẽtinus. Quo exemplo receptum eſt, ut Monachus, uel Canonic⁹, uel Rector eius urbis municeps cenſeatur, in qua iure ſacerdotij neceſſario reſidet. Quod & de milite fatendum eſt[e]*. Illud non prætereundum, P. Mario, L. Aſinio cõſulibus factum fuiſſe Senatuſcõſultum, ne ſimulata adoptio in ulla parte publici muneris iuuaret: cenſeriq; ſimulatũ, cum beneficia ſortiti, ſtatim emittunt manu quos adoptauere, ut Corn. Tacitus lib. XV. ſcribit. Allectione quoque creantur municipes, cum Reſpublica aliquem eligit*[f] *& in ciuem aſſumit. Quod ſi actum ſit, ut qui allectus eſt ab omnibus ſit muneribus immunis, non ideo tamẽ minus municeps eſt, niſi etiam ab honorib⁹ excludatur, tũc enim abuſiue municeps dicetur.*

e l. municeps. §. ſi. eo. tit.

f l. ciues. C. de incol.

IDEM LIB. SING. DE TACIT. FIDEIC. Lex CCXXIX.

TRanſacta, finita'ue intelligere debemus, non ſolum de quibus controuerſia fuerit, ſed etiã quæ ſine cõtrouerſia ſunt poſſeſſa.

TRANSACTA. *Agit qui in iudicio proſequitur id quod ſibi debetur. Ab hoc uerbo deducũtur exigere, peragere, tranſigere. Exigit, qui quod iudicio proſequutus eſt recipit. Peragit qui obtinet: unde peregiſſe reum dicitur, qui damnauit. Tranſigit, qui actionem ſibi competentem*[a]*, ſiue inſtituta ſiue inſtituenda ſit, aliquo accepto, cauſa concordiæ omittit. Hæcq; tranſactionis uera & ſtricta eſt ſignificatio: generaliter tamen etiã accipitur pro quocunque actu quo concordia inducatur, ut* ... *ab obli*

a l. j. de tranſ.

ab obligatione recedatur[b] *,uel ad finem aliquid ducatur.*[b] l.j.de pact. *Vnde tranſigere æſtatem* Plinius *dixit, ſic & tranſigere æuum,trãſigere diem dicimus.*Igitur in Senatuſcõſulto, *quo tranſacta finita'ue rata maneant*[c] *,cautum eſt:tranſacta generaliter accipiemus, etiam quæ ſine controuerſia finita ſunt.Cur autem ſpecialiter potius uox hæc acci piatur,dubitari poteſt:an quòd particula,ue, ſubdiſiũcti uæ uim habet,& eodem ſenſu intelligẽdam oſtendit, quo & finita intelligitur? an quòd nulla eſt ratio cur magis in ſpecie accipiatur?Nec enim ſolum rata eſſe debẽt,quæ iuſta tranſactione ſopita ſunt,ſed & quæcunque alio mo do finem habuerunt Quapropter uulgò dicimus*[d] *,litis finite exceptionẽ,ſi ne ulterius procedatur oppoſita fuerit,conteſtationem impedire.Sunt autem huiuſmodi exceptiones non hæ tantum, quæ hic enumeratæ ſunt ,rei uidelicet iudicatæ,uel trãſactæ,uel uſucaptæ,ſed etiã mul tæ aliæ:unde generaliter proditum eſt,quamcunque exce ptionem peremptoriam,qua euidenter & incontinẽti cõ ſtare poſſit,nõ potuiſſe reum in ius uocari,litis conteſtationem impedire*[e] *:ueluti,quoties conſtat actionem nullã actori cõpetere,ut quia lex dicat,ei⁹ rei nomine actio nul la petitio'ue ſit*[f] *.Idem ſi agentis nihil interſit, uel in criminalibus accuſationibus ex exceptione obiecta factũ im punibile reddatur*[g] *,idq́; protin⁹ appareat.* Nam recepti *iuris eſt,nullam exceptionem,etiam rei iudicatæ, conteſtationem & cauſæ ſtatum impedire, niſi ſtatim probari poſſit,idq́; ſe facturum reus recipiat.Quæ enim altiorem indagationem requirunt,poſt iudicium acceptum reſeruantur*[h] .

c l.j.in fi.ad Tertul.

d c.j.de lit.con teſt.in.6.

e Bar.l.elegan ter.§.ſi quis poſt.de condi.inde.

f l mater.de inoff.teſt.

g l.ſi ſeruus. C.de his qui ad eccl.

h Bar.l. nã & poſtea.de iureiur.

VT SVNT. *Enumerãtur hic tres exceptiones quæ litis conteſtationẽ impediunt, ſi à reo ſint oppoſitæ, quia litigare ſe uelle neget, tanquã res minime dubia ſit, quã finitam eſſe iam conſtet. Quòd ſi ſimpliciter ſe non debere aſſerat, litemq́; conteſtetur, tunc in uim perẽptoriarum obijcientur, cognoſcetq́; iudex, & diffinitiue pronuntiabit. Sanè annotandus eſt loquendi modus, dũ* Iuriſconſultus *finita intelligit quæ longioris temporis ſilentio finita ſunt: quibus uerbis per uſucapionem negocium finiri ait, nõ autem dominiũ acquiri.* In *quo articulo à noſtratibus doctoribus diu diſputatum fuit*[a], *in hocq́; tandẽ deuentum, ut uſucapione directum dominium, præſcriptione utile ſolum acquiratur. Eſſe autem uſucapionẽ in rebus mobilibus, præſcriptionem in immobilibus. Quæ ſententia omnino mihi non placet: Paſsim enim ueteres uſucapionem appellant, etiam immobilium rerum*[b]*: idq́; &* Iuriſconſultorum *uerbis, & ex* XII. *tabularũ lege, cæteriſq́; autoribus, &* M. Cicerone *præſertim in* Topicis, *probari poteſt. Præſcriptionem uero aſſumere proprie uidentur pro exceptione ipſa, quæ ex uſucapione deſcendit: & ideo recte iudicio meo definiuerunt ueteres,* Præ*ſcriptionem eſſe exceptionem, quæ ex temporis lapſu ſubſtantiam capit, & actioni obijcitur*[c]. Licet Neoterici *ſu*-

a in rub. de præſcrip. extra.

b l.iij. l. ſi fur. in fi. l. cũ qui de uſucap.

c 16.qõ.iij. in ſumma.

IDEM LIB. SINGVL. S. C. ORPHITIANI.

Lex CCXXX.

VT ſunt iudicio terminata, tranſactione compo-

tilibus

tilibus quibuſdam argumentis diſſentiant. Igitur per uſucapionẽ acquiri uerum & directum dominium, ſiue mobiles ſint res, ſiue immobiles ego arbitror: Et cum dominium ſit iuris, non eſt dubium, poſſe autoritate legis proprie & uere trãsferri. Nititurq; *ea ratione lex, quod qui uſucapi rem ſuam permittit, præſtare conſenſũ trãslationi uidetur*[d] *alioqui nec mobilium rerũ uſucapio unq̃ procederet, cũ inuito domino contrectatæ res, uitio reali, id eſt furti afficerentur. Quo caſu lex Attinia uſucapionem inhibet. Cum ergo in huiuſmodi rerũ uſucapione ceſſante odio furis interpretetur lex acceßiſſe conſenſum, meritò dubitandum non eſt, directũ dominium acquiri: in rebus autem immobilibus, cum aduerſus ſcientem & neglıgentem uſu quis acquirit, eadem ratio ſuadet, ut idem credamus. In ignorante magis dubitari poſſet. Sed tamen tum quoque propter autoritatem legis uerius eſt, directum transferri: licet ratione naturali perſpecta, quandoque dicatur utiliter aduerſus eũ præſcribi*[e], *id'que eius effectus eſt, quòd re huiuſmodi ad extranei manus delata, poſſet naturalis dominus uendicatione uti, nec admitteretur poſſeßor qui ab alio uſucaptum eſſe affirmaret: quid enim ad eum pertineret, de iure alterius diſceptare? Illud uulgò cognitum, qui cum mala fide uſuceperit, nullum dominij ius acquiſiuiſſe*[f], *ſed ſola exceptione defendi: Cæterum iure Pontificio nec uſucepiſſe intelligitur*[g].

Sita, longioris temporis ſilentio finita.

d l. alienationis, ſupra eo.

e l. j. in fi. de aqua plu. ar.

f l. ſi qs empt. §. j. de præſcrip. xxx.

g c. ſi. de præſcrip.

QVOD *dicimus. Superius traditũ fuit, eum qui in utero eſt, haberi pro nato. Quæ regula hic declaratur, ut uera ſit, quoties de eius utilitate quæritur, alijs enim non prodeſt niſi natus ſit. Quapropter in illa conditione fideicommiſsi, ſi rex Parthorum ſine liberis ex ſe legitime natis deceſſerit, talis Reſpublica ſit hæres. Reſpondit Baldus*[a]*, qui in utero tempore mortis fuerit non eſſe impedimento, quo minus eueniſſe conditio uideatur: hic enim non de uentris, ſed de hæredis commodo agitur. Quod ſi is hæres qui grauatus eſt ipſe poſthumi pater ſit, aliud mihi uideretur: intereſt enim haud dubie eius qui in utero eſt, ut pro nato habeatur, ſicq́; paternã hæreditatem locupletiorem habeat. Quod & Aretinus*[b]*, licet alia ratione motus, probat. Cæterum ex hoc reſpõſo tradũt pleriq;, ſi ei qui Lupũ ceperit aliquod præmiũ conſtitutũ ſit, uenatorem à quo Lupa prægnãs capta fuerit, non ultra unicum præmium conſequi poſſe, etiã ſi deinde enixa plures Lupulos ediderit: hoc enim caſu, non de Lupulorũ, ſed de uenatoris utilitate agi. Quod ut uerũ arbitror, ita conſtãter negauerim, fictionẽ hãc in Brutorũ partu locũ habere, ſolius enim hominis cauſa introducta eſt, nec æquitas ulla ſubeſt, ut in beluis eadem fingamus.*

a Bal. l. qui in utero. de ſtatu ho.

b Are. l. ꝗ filiabus. de le. j.

IDEM LIB. SINGVL. AD S. C. TERTVL.

Lex CCXXXI.

QVod dicimus, eũ qui naſci ſperatur, pro ſuperſtite eſſe, tunc uerum eſt, cũ de ipſius iure quæritur: alijs autem non prodeſt, niſi natus ſit.

gamus. Et quod diximus in aliorũ cõmodũ non fingi, intelligendũ eſt, ut nec patri quidem proſit: nam ut ius triũ liberorũ interim habeat, haudquaquam ſatis eſt duobus natis, alium in utero adhuc eſſe, idq́; diuus Seuerus cõſtituit[c] *Quocirca nec matri quidem proderit, quæ licet prægnãs puniri ſummo ſupplicio nequeat*[d], *& uẽtris nomine in poſſeſsionẽ mittatur*[e], *non tamen hoc ideo eſt, quia iam peperiſſe fingatur, ſed quia qualiſcũq; futura eſt ſpes in lucem prodituri hominis, extinguenda non fuit. Subeſt autem ſpes illa à cõceptionis die, uſq; ad decimum menſem, Diciturq́; cõceptus infans, poſt infuſum ſemẽ, ab eo enim tempore poſt decẽ dies dolores capitis, uertigineſq́; oculorum mulieri oriũtur, indiciũ ſcilicet, ut Plinius inquit inchoati hominis: motus uero ĩ utero quadrageſimo fit die, ſicq́; & omnibus antiquis, & etiam Iuriſconſultis cõceptum accipi dubium nõ eſt: licet recentiores aliqui, ſolum quadrageſimo die conceptum infantẽ dici opinẽtur*[f] *tũc enim infundi illi animã. Sed phyſicorũ celeberrimi quadrageſimoquinto in maribus id fieri prodiderunt, lõgiore in fœminis termino. Empedocles, Diogenes, Herophilus dum in utero ſit, propriam animã non habere ullam exiſtimauerũt, ſed matris uirtute agitari. Orthodoxi autores animam formato iam in humanam effigiem ſemine à Deo creari, infundiq́; receperunt: quo autem tempore corpus ipſum formetur, in medium reliquerunt. Quod & nos facturi ſumus, cum id ad Iuriſconſultos minime pertineat, qui, ut, diximus, conceptionem ab infuſo ſemine appellant, non à conformatione quæ in utero fiat, quandoquidem & inter ipſos Philoſophos*

c l.ij. de excu. tut.

d l. prægnãtis. ſupra de pœnis.

e l.j. ſupra ſi mul. uen. nom.

f In authẽ. de reſti. & ea. §. unum.

hac de re minime conuenit,uarijs Empedoclis Aſclepiadæq; ſententijs,quarum libro de placitis Philoſophorum quinto Plutarchus meminit.

HAEC ENVNTIATIO. *Quoties ita loquimur quod in cenſum detulit Titius, pluris eſt aureorum* XXX. *id ſignificare poteſt,non ſolum quantitatem triginta aureorũ in cenſum relatam,ſed etiam tantum rerũ ſeu corporũ detuliſſe, quãtum æſtimatio triginta aureorum efficere põt. Superius autem admonui in Cæſarum conſtitutionibus ita taxari aureũ[a],ut ſeptuaginta duo aurei libram conficiant,licet aureus qui hodie in uſu eſt,minoris ſit æſtimationis,cum nonaginta ſex ex eis libra contineat. Vnde aliqui cenſuerunt,tametſi conſtitutum ſit, donationem ultra quingentos, niſi inſinuata ſit[b], non ualere,eam tamen in qua* DCLXVI. *noſtrates aurei erogati ſint,ualere. Et ita Angel. & Iaſoni uiſum eſt[c]. Nobis uidetur,aureũ quo hodie utimur,ex generali omnium populorum conſuetudine eſſe, ueteri illi ſubrogatum, & ideò quæ de ſolido in iure ciuili cauta ſunt, ad noſtrum hunc, quamuis leuioris ſit ponderis,referenda. Nam & in præſentia propter temporum qualitates pauperiores ſunt ciues quam olim eſſent[d], & ante eas conſtitutiones,cũ Romanum floreret Imperiũ,conſtat grauioris*

CAIVS LIBRO I. DE VERBO. OBLIGA.

Lex CCXXXII.

HAec enũtiatio, quæ fuit pluris aureorũ XXX. ſimul & q̃titatis, & æſtimationis ſignificatiua eſt.

a l.quoties.C. de ſuſcept. lib.x.

b l. ſancimus. C.de don.

c Iaſ.l.ij. §. ex his. in ſi. de uer.ob.

d §. j.Inſti. de ſuc.lib.

uioris ponderis aureos nummos ſignari ſolitos. Sunt & qui denarios aureos uariæ æſtimationis quoq; ſignatos fuiſſe crediderint, idemq; arbitrantur denarium & nũmum eſſe[e], uulgariſq; ſermonis argumento utuntur: qua in re uulgarem ipſi doctrinam planè oſtendunt. Denarius enim argenteus ſolum erat, ponderis drachmæ, quatuorq; ſeſtertijs nummis cẽſebatur, hoc eſt æris aſsibus decem, unde & nomen ſumpſit. Tritiora ſunt hæc apud rei Latinæ peritos, quàm ut autorũ tibicinibus ſit opus: apud Græcos tamen dubium nõ eſt aureã quoque drachmam ſignari ſolitam, quam à ſimilitudine ponderis Plinius quandoq; κατaχeηsικὸς denariũ appellat.

e Docto. in l. quæ extrinſecus. de uerbo. obli.

IDEM LIBRO II. AD LEG. XII. TABVL.

Lex CCXXXIII.

SI calũnietur, & moretur, & fruſtretur: inde & calũniatores appellati ſunt, qui per fraudem & fruſtrationẽ alios uexarẽt litibus: & inde cauillatio dicta eſt.

SI CALVMNIETVR. *Arbitror enũciatiue uerba hæc poſita eſſe, & ut recentiores dialectici dicũt, materialiter. Interpretatur autem ea Iuriſconſultus, ut calumniari idẽ ſit, quod per moras & fruſtrationes negocium differre, uel per fraudem alios litibus uexare: idemq; & cauillari dicitur, utrũq; enim uerbũ ab antiquo uerbo Caluire deducitur, quod decipere ſignificat, & fruſtrari: tracta à caluis metaphora, qui eos fruſtrantur à quibus per capillos prændendi uidentur. Quæ autem mora calumniæ præſumptionem inducat, ſic defi-*

niri poteſt, ut qui in termino accuſationi proſequendæ arbitratu iudicis conſtituto, non adeſt, cauillari uideatur[a]*: non debet autem is terminus eſſe longior, quàm ut intra biennium cauſa expediri poßit: is enim eſt inſtantiæ criminalium finis, ſicut triennium in ciuilibus*[b]. *Et ideo bis errant uulgares latrũculatores, qui ſi reum conuincere nequeant, cum rebus ſic ſtantibus abſoluunt, ut*

¶ Poſt Calendas Ianuarias die tertio pro ſalute principis uota ſuſcipiuntur.

quandocunq; uel minima coniectura ducti, rurſus in carcerem trudant. Nam *elapſo biennio inquietari amplius non poteſt, & cum accuſatori ſtatutus eſt terminus probationum recipiendarum cauſa*[c]*, ſi probatum non ſit, diffinitiue reus eſt abſoluendus, non autem ea forma, quã concuſſores, &* δημοβόροι *iudices repererunt*[d]. *Sanè et qui de re minima litem criminalem orditur, uidetur non abſurde calumniator poſſe appellari*[e]*: exemplo Athenienſium, qui huiuſmodi homines Sycophantas uocabant, quòd propter ſubreptos ficus, minimaq; huiuſmodi detrimenta, capitalem quæſtionem excitarẽt. Quapropter ſi qui collitigant de re minima, & uiciſſim longas ambages tricasq; accumulant, non de utilitate ſoliciti, ſed ut aduerſario noceant, putauerim partes religioſi iudicis fore, ut ceu cauillatores eos reijciat, actionemq; deneget.*

a l. qui crimẽ. C. de accuſ.

b l. j. C. ut int. cer. temp.

c l. properandum. §. & ſi quidẽ. C. de iudi.

d Imol. c. j. de offi. ord.

e l. fuſtibus. C. de infa.

¶ §. POST *calendas. Votũ eſt alicuius faciẽdi, uel nõ faciendi, uerſus deum deliberata & iuſta promißio. Solebant autẽ ueteres q̃plurima uota pro principe nũcupare. Con*

re. Concipiebantur uota anniuerſaria ob diem Imperij, cum uidelicet ad imperium princeps aſſumptus eſſet, quorum & in iure mẽtio habetur[f]*. Imperatori Veſpaſiano diem Imperij fuiſſe Calendis Iulijs, eumq́; in poſterum celebratum, apud autores traditum extat. Concipiebantur ob ſalutẽ principis à Sacerdotibus & Conſulibus, idq́; poſt tertium diẽ Calẽdarũ Ianuariarũ, ut hic dicitur: pertinebatq́; in puincijs hæc cura ad præſides, q cõmilitonibus & Prouincialibus præibant, ut Cæcilius Plin. lib. x. Epiſtolarũ eſt autor. Calendis ipſis nõ autem poſt tertiũ diẽ hæc uota ſuſcipi Corn. Tacitus lib. IIII. ſentire uidetur. Idem Tiberium ægre tuliſſe tradit, quòd Pontifices cum pro eius incolumitate uota ſuſciperent, ijſdẽ Dijs filios quoq; Germanici commẽdaſſent. Sed & lib XVI. Thraſeæ ab accuſatore obiectum ſcribit, quòd principio anni ſolẽne iuſiurandum uitaret, nuncupationibusq́; uotorum non adeſſet, quamuis Quindecimuirali Sacerdotio præditus. Addit Septimius in Apologetico, Tum ſolitos ciues focos & choros in publicũ educere, uicatim epulari, ciuitatem tabernæ habitu obolefacere, uino lutum cogere, cateruatim curſitare. Concipiebantur & pro ſalute principis uota à priuatis, aliquid uouentibus, ſi principem ſuperſtitem reliquiſſent, ut in Augusto Tranquillus oſtẽdit. Idem autor eſt C. Cæſarem Caligulam pleroſq; huiuſmodi conualeſcentes, tanq̃ impoſtores per ora hominum traductos, infulatoſq́; peßime multaſſe, quoſdam etiam ad necem uſq; compuliſſe. Erant & alia uota quæ in quinquennium publice nuncupabantur, habebanturq́; tum ludi pulcherrimi, &*

f l. omnes. C. de ferijs.

Quin

Quinquennalia appellātur.Eorum origo uidetur ex libris Sibyllinis emanaſſe,qbus tradebatur,ut in difficillimis Reipublicæ tēporibus uer ſacrū uouerēt,ſi ad quinquenniium proximum res ita ſaluæ,uti tunc erant,forēt: cuius rei libro XXXII.T.*Liuius menimit. Horum uotorū Ludorumq́; Quinquennaliū & Nazarius & Mamertin⁹ in Panegyricis mentionem fecerūt.Sunt & decēnalia uota, quorū rationem Dion in Auguſti uita ſic exequitur:cū Auguſtus Rempublicam reſtituere uellet, reclamātibus cunctis,nō ultra decenniū ſe imperaturū promiſiſſe,quo tempore elapſo, precibus ad actum,in ſequens decēniū diſtuliſſe, atq; itē in aliud.Quāobrē eius ſucceßores,licet perpetuā adminiſtrationem accipiant,ſingulis tamē decē annis ludos uouēt,quos celeberrimos faciūt,tanq̃ principatū tūc renouare incipiant.Hinc & Vicennalia & Tricennalia dicta ſunt.Notantur autem in ueteribus numiſmatis hoc modo* VOT.X. VOT.XX. VOT.XXX.*Horū meminit Trebellius in uita Galieni,& Amianus Marcellinus,qui Conſtantium imperatorem ſcribit* Arelate *Tricennalia celebraſſe,Theatraleſq́; & Circenſes ludos ambitioſo apparatu.*

¶Telū uulgo quidē id appellatur,qđ ab arcu mittitur,ſed nūc oē ſignificatur, qđ manu mittitur:itaq; ſeqtur,ut & lapis & lignū,et ferrū hoc noīe cōtineatur: dictū ab eo qđ in longinquū mittitur, ἀπὸ τοῦ τηλοῦ Græca uoce figuratū:nā &

¶§. TELVM. *Plectit lex Cornelia eum, qui cū telo, cauſa*

cauſa hominis occidendi fuerit: dubitatum eſt quemadmodum telum accipiendum ſit, & nō ſolum quod ab arcu mittitur ſignificari, ſed omne qđ manu mitti poteſt Iuriſconſultus ait: idq́; argumento ab Etymologia *ſumpto: ſiquidem telum dicitur* ἀπὸ τοῦ τηλοῦ, *quod longe ſignificat. Probatur idē*

hāc ſignificationē inuenire poſſumus & ī Græco noīe: nā qđ nos telū appellam⁹, illi βέλος appellāt: eo'q; nomine uulgo quidem id ſignificatur, qđ ab arcu mittitur. Sed nō min⁹ oē ſignificatur, quod mittitur manu, ἀπὸ τοῦ βαλλέσθαι, & id qđ ab arcu mittitur, apud Græcos qdē ꝑprio noīe τόξευμα uocatur, apud nos aūt cōi noīe telū appellatur: ſic & Xenophon, τὰ βέλη ὁμῶς ἔχοντο λογχαὶ τοξέυματα σφενδόναι πλεῖστοις δὲ καὶ οἰστοὶ.

et Græci ſermonis ſimilitudine: qđ enī nos telū dicimus, illi βέλος *dicunt: deduciturq́; ea uox* ἀπὸ τοῦ βαλλέσθαι, *id eſt à iaciendo. Quamuis quod arcu mittitur, proprie ab eis* τόξευμα *dicatur,* τόξος *enim arcum ſignificat: unde & toxicum: quoniā eo ſagittæ intīgebātur, ut plini⁹ ait. Quòd autem ita ſit in ſermone Græco, probat Iuriſcōſultus autoritate Xenophontis, qui ita ſcribit:* τὰ βέλη ὁμῶς ἔχοντο λογχαὶ τοξεύματα σφενδόναι πλεῖστοις δὲ καὶ οἰστοὶ. *Huiuſmodi, inquit, tela ſimul ab eis habebantur, lanceæ, ſpicula, fundæ, plurimis autē & ſagittæ. Sic autem emendādus hic eſt locus, ex antiquorū codicum lectione, ſuſpicorq́; eodem modo ſcriptum fuiſſe à Tribuniano in Inſtitutionibus ſub rubrica de publi*

cis

cis iudicijs,ubi Epigramma in Xerolopho ſcriptum allegatur. Quamuis enim me non lateat, in Xerolopho tripodes fuiſſe, in quibus epigrammata ſcribi ſolerent, ut etiam Priſcianus Grammaticus libro primo ſcribit: Xerolophiq́; mentio pro tumulo ex congeſtis lapidibus facto fit etiam Suidæ: tamen cõuenire magis uideretur, ut Xenophontis facta ſit mentio, accepe ritq́; Tribunianus eum locum à Iuriſconſulti hoc reſponſo.

IDEM LIB. II. AD LEG. XII. TAB.

Lex CCXXXIIII.

QVos nos hoſtes appellam⁹, eos ueteres Perduélles appellabãt, per eandem adiectionem indicantes cum quibus bellũ eſſet.

QVOS NOS HOSTES. *Hoſtis apud antiquos pro peregrino accipiebatur, quòd ſuis legibus ita uiueret, ſicut nos noſtris, et ideo par nobis uideretur. Hoſtire enim æquare ſignificat, unde Hoſtimentum æquamentum eſt. Sic Plautus in Aſinaria: Par pari hoſtimentum datum eſt, opera pro pecunia. Deinde cœpta eſt hæc uox in alium ſenſum accipi, ut uidelicet perduellem ſignificaret: nam & illi iure gentium æquali cauſa ad bellũ procedere exiſtimabantur: unde quos eo bello capiebant, ſeruos ſibi efficiebant, dominiumq́; eo iure acquirebant: & licet ex ſua malicia lucrari nemo debeat, captiuos tamen ſibi acquirebant: quoniam non per maliciam aut fraudem agere, ſed æqua cum Romanis cauſa rem gerere exiſtimabãtur. Licet enim iure ciuili Romani præcellant, iure tamen gentium æquales cæteris cenſentur.*

Meritò

Meritò igitur hoſtes, publicos inimicos ſignificāt: quos ueteres, quia cum illis duellū, id eſt bellum eſſet, Perduelliones appellabant: ea enim dictione hi ſolum indicantur aduerſus quos ius belli eſt. Quapropter priuatus inimicus, noſter perduellio non eſt, latrones quoque perduelliones nō ſunt. Vnde & Cicero libro II. *Officiorū: Pirata, inquit, non eſt ex perduellium numero definitus, ſed communis hoſtis omnium. Cum ergo hāc uocem perduellionis adijcimus, de his indicamus, quibus cū ſit bellum. Et ita ego interpretor, licet aliter Accurſius intelligat. Hincq; apparet, quod ſit perduellionis crimen*[a]*: nimirū cum quis hoſtili animo aduerſus Rempublicam uel principem animatus fuit. Quapropter non omne læſæ maieſtatis crimen, idē & perduellionis eſt, ſed alterū altero generalius eſt. Sed quid ſi legatus Cæſaris mihi mādet, ut principi aureos centū mutuem ſub pœna perduellionis, an niſi id faciā, ceu hoſtis plecti potero? Et puto nō poſſe legatū ſtatuere id perduellionis crimē eſſe*[b]*, qd' nō ſit: ſicut nec in huiuſmodi iuſſionis exequutionē contumaciū bona publicare poterit*[c]*: qd' prīcipi, hisq; qui in ſumma adminiſtratione ſunt, tantū cōceditur. Nec ideo, quòd extra ordinē id munus aliquibus demandatū ſit, uidētur in ſumma adminiſtratione eſſe: imò hac in re cōcuſſoris potius munere funguntur, tyrānicæ auariciæ ſatellites, publici fures, &, q d' dicitur, ſplen patriæ. Sed quid ſi ipſe princeps aliquē nouarū rerum ſuſpectum, urbe abſcedere iubeat, certaq; illi cōfinia cōſtituat, unde citra ſuū iuſſum nō abſcedat, isq; nō paruerit, an læſæ maieſtatis reus erit?*

a l. ſi. ad l. Iul. maieſt.

b l. famoſi. uer ſi. hoc tamē. eo. tit.

c l. j. C. ne ſine iuſſ.

erit? Et Bald.[d] *negauit:ſed tãtummodo arbitratu principis extra ordinem ceu ſacrilegum plectendum*[e].

¶ §. LOCVPLES. *Locupletes antiqui locorum, id eſt agrorũ plenos appellabãt:unde qui ex prædiorũ poſſeßiõibus diues eſt,is proprie eſt locuples*[f]. *Cum ergo in edicto Prætoris qui in ius uocati ſunt, fideiuſſorẽ locupletem iudicio ſiſti dare debeant, eum intelligemus, qui ſatis & idonee habet:in rebus tamen immobilibus pro magnitudine rei quæ petitur.* Et *inde cõſequens eſt,ut qui pro qualitate rei,de qua agitur,ſatis non habet,dicatur pauper.* Et *ideo facto legato pro pauperibus puellis marito tradendis, poterit hæres etiã nobilis uiri filiã eligere,qui licet habeat unde uiuat,non tamen ſalua dignitate ſua,ſi quicquã dotis nomine alienaret,uiuere poſſet*[g]. *Scribit* Corn. Tacitus *Valerio Meſſalæ conſuli, qui oratoris Coruini pronepos fuit,obtuliſſe* Neronẽ *in ſingulos annos quingẽta ſextertia,quibus paupertatem innoxiam ſuſtẽtaret. Quæ ſumma noſtræ pecuniæ eſt,duodecim milium & quingentorum aureorũ.Eam ſi qui hodie habent, omnium ditiſſimi exiſtimãtur,& tamen tunc Meſſala paupertate laborare credebatur.In arbitrio itaq; ius dicentis erit, ut ex perſonarũ & rerũ qualitate dijudicet,quem locupletem, quemq; pauperẽ ducat:ut quis uero ab accuſatione propter paupertatẽ reijciatur,ſufficiet ſi minus ꝙ quinquaginta aureos in bonis habeat*[h]. *Abſurdũ fortè uiſum eſt, illum*

¶ Locuples eſt, qui ſatis & idonee habet, pro magnitudine rei,quam actor reſtituendam eſſe petit.

d Bald.conſil. 271.in 2.
e l. ſacrilegij. C.de. diuer. reſcrip.
f l.ij.ſupra qui ſatiſd.
g Bald.l. ſi qs ad decli.C. de epi.& cl.
h l. nonnulli. de accuſ.

illum ad criminis exequutionem admittere, qui ſi aduerſus edictum eum cui uenia debetur in ius uocaret,non haberet unde pœnam ſolueret[i].

¶ §. VERBVM *uiuere.Superius à nobis tractatum fuit,quemadmodũ appellatione uictus, etiam ueſtimenta continẽtur:additur hic etiam ſtramenta cõtineri:quo nomine, ſignificatur omne qđ ſolo cauſa quieſcẽdi inſternitur ut ſtoreæ, phormiones, paleæ & mattæ: unde & uulgò mattaracia uocamus. Sed quod de uerbo uiuere hic dicitur num & in uerbo nutrire eãdem interpretationẽ accipiemus*[k]*? & apud Cornæum reſpõſum extat,idem eſſe. Quid ſi cibare dictum ſit? & aliud eſſe arbitror, cum conſtet cibum cibariáque ad eſculenta ſolum referri.Cibi uero appellatione potum quoque contineri*[l]*,dubium non eſt:at Cibariũ panem antiqui intellexerunt nigriorem,à quo furfur excretum non eſſet, ſicut ſimilagineum albicantiſsimũ qui ex ſolo flore conſtat.*

¶ verbum uiuere, quidam putabãt ad cibum pertinere:ſed Offilius ad Atticum ait,his uerbis & ueſtimenta & ſtramenta contineri: ſine his enim uiuere neminem poſſe.

IDEM LIB. III.
Lex CCXXXV.

FErri proprie dicimus, quæ quisſuo corpore baiulat:portari ea, quæ qs iumẽto ſecũ ducit:agi ea,quæ animantia ſunt.

i l.ſi.de in ius uoc.

k Corn.conſ. 45.in 4.

l Archid.c.in qbus. de cõſec.diſt. ij.

FERRI. *Enarrat* Iuriſconſultus *differentiam inter hæc uerba ferri,portari,agi:ut* Ferri *ſit proprio cor=*

pore baiulare, Portari ſecum cum iumēto ducere. Quapropter aliqui prodiderūt, cū lege municipali caueretur ne quis triticū extra territoriū portaret, ſolū de eo actū uideri, qui cum iumento duceret: quibus tamen ipſe minime aſſentior, cum enim hoc cōſtituatur, ut uilior ſit annona ciuibus, ſiue iumento, ſiue per baiulos, ſiue quoquo alio modo, quis deferat, par eſt ratio: nimis enim propria & ſubtilis eſt hæc Iuriſcōſulti noſtri interpretatio.

¶Fabros tignarios dicimus non eos dūtaxat, qui tigna dolarent, ſed omnes qui ædificarent.

Quandoquidem & portari dicitur, quod quis ſuis humeris fert, ut recte Valla annotauit ex Terentij Horatijq́; carminibus, quorum alter, Mi, inquit, homo quid iſthuc obſecro? quo puerum portas? Alter uero, Ne forte ſub ala, Faſciculū portes librorum, ut ruſticus agnum. Illud nō diffiteor, qui guſtus cauſa annonam abſportarit, non uideri aduerſus eam legem feciſſe, quod à nobis Diſpuncti. lib. quarto annotatum eſt.

¶ §. FABROS. *Fabri dicuntur manu artificium aliquod facientes, eſtq́; generale nomen: unde ex adiectione ſolet diſtingui, ut cum dicimus, faber lignarius, faber murarius, faber aurarius, & ſimilia. Ceterū quia in lege* XII. *tabul.*[a] *tigni appellatione omnis materia, unde domus cōfici poteſt, continetur, ideo in ea faber tignarius intelligitur, omnis qui ædificat. Videtur tamen in ſpecie fabrum accipi pro lignario, ſeu materiario tantum, qualem Græci* τέκτονα *uocant: cuius uocis meminit Papinianus*[b], *dum licitum eſſe tectoni tradit, trochos, id eſt rotas, extra ergaſteriū*

a l. tigni. ſupra eo.

b l. pen. de uia pub.

gaſterium proponere. A fabro deducitur uerbum Fabri*co, unde &* Fabrica, *quæ quidem & ipſa generalis dictio eſt*[c]*: ſed in conſtitutionibus ſpecialiter accipitur pro armorum factione: unde &* Fabricenſes *dicti, in quē ſenſum &* Fabricæ Cremonēſis *meminit Amianus Marcell. libro* xv.[d] *Erant & collegia fabrûm ea de cauſa inſtituta, ut quoties in urbe aliquod incendium excitaretur, ad illud compeſcēdum accurrerent, eorum inſtrumēta hæc cōnumerat Vlpianus*[e]*, licet corrupta ſint exemplaria.*

c in authē. de armis. ī prin.

d l. pen. §. pe. de iure im.

e l. quæſitū. de fund. inſt.

IDEM LIB. III. AD LEG. XII. TAB.

Lex CCXXXVI.

QVi uenenū dicit, adijcere debet, utrū bonū eſſet, an malum: nam & medicamenta uenena ſunt, qa eo nomine omne continetur, quod adhibitum eius

Centones, funes, perticæ, ſcalæ, phormiones, ſpongiæ, hamæ, ſyphones, & acetū: hæc enim incendij extinguēdi cauſa parātur. Syphonis in hunc uſum & Hamæ C. Plinius *quadā ad Traianū epiſtola meminit, lib* x. Itemq; Iuuenalis *Satyra* xIIII. *Diſpoſitis prædiues hamis: & ſubdit, Dolia nudi non ardent Cynici. Vt appareat de inſtrumento quod igniū cauſa habetur loqui, licet interpretes hoc non perceperint. Eſt autem* Hama *falcis uel ſarculi ſpecies: & ita ſolet Græcis accipi, ſed his in locis aliter uidetur dicendum, nā & eo nomine uaſculum ferreū ſignificatur* Heſychio: *eſt & fabrile inſtrumentum, quod ab igne* πυράμυν *quoque uocant, Suidæ.*

QVI VENENVM. *venenorum quæ ſolum*

a l.quod ſæpe. §.1. de contrah.em.

b L.iij.de ſica.

nocumento eſſe poſſunt[a] *,prohibitum eſt commercium, unde de eis nec ſocietas,nec emptio contrahi poteſt :atqui lex Cornelia etiam pigmentarios punit*[b] *,qui temere huiuſmodi uendiderint,qualia ſunt Cicuta,Salamandra, Aconitum,Pityocampæ,Bupreſtis,Mandragora,Cãtharides : quorũ ueuenorũ remedia diffuſe attĩgit Dioſcorides libro ſexto. Igitur quoniam in malis uenenis hæc iure conſtituta ſunt,cũ quis ueneni mentionem facit explicare debet , an de iſtis ĩtelligat, uox enim hæc media eſt,& in bonam quoq; partem accipi poteſt:nam & medicamenta uenena dici poſſunt,quòd eo nomine omne contineatur,quod naturam eius, cui adhibitum eſt,mutet.*

naturam,cui adhibitum eſſet,mutat: cũ id quod nos uenenũ appellamus, Græci φάϱμακον dicũt , apud illos quoq;,tã medicamẽta , quã quæ nocent hoc nomine cõtinẽtur:unde adiectione alterius nominis diſtĩctio fit. Admõet &nos ſũmus apđ eos poetarũ Home. ſic dicẽs:φάρμακα πολλὰ μὲν ἐσθλὰ μεμιγμένα πολλὰ δὲ λυγϱά.

Vnde Verg.

Ille malum uirus ſerpentibus addidit atris.

Vt oſtẽderet,eſſe quoq; aliquod uirus,quod malũ non ſit. Idem & Græci fecerũt,qui φάϱμακον*,id eſt uenenũ,adiectione qualitatis diſtinguunt,ut Homerus in Odyſſeæ quarto.*

φάϱμακα πολλὰ μὲν ἐσθλὰ μεμιγμένα πολλὰ δὲ λυγϱά

Mixta uenena quidem bona ſunt,ſunt plurima amara.

*Et alibi,*φάϱμακον ἀνδϱοφόνον *dixit.Sic & Hieronymus in*

mus in Ruffinũ, φάρμακον θανάσιμον, *id eſt lethale. Et his exemplis ſatis conſtat, eum qui uenenum ſe dediſſe alicui fateatur, nõ tamen tanquam ueneficum puniri poſſe, cum de medicamento ſalubri intelligi poßit. Quod in nõ dißimili caſu* Alexander *quoque reſpondit*[c]. *Nam & Vir*gilius: Nec aſſyrio, *inquit, fucatur lana ueneno, quũ de purpureæ cõchæ ſpuma intelligeret Quæ omni nocumento caret.* Hodie *tamen uulgaris cõſuetudo admiſit, ut quoties ueneni mentionem facimus, de malo intelligamus: quæ uero bona ſunt ſimpliciter medicamenta appellamus. Quare in hominis illiterati ſermone, forẽſibusq; hiſce ſcribliginibus, non putarem hanc* Iuriſconſulti *differentiam obſeruandam.*

c conſil. xv. in. iij.

¶ Glandis appellatione omnis fructus continetur, ut Iabolenus ait, exemplo Græci ſermonis, apud quos omnes arborum ſpecies appellantur ἀκρόδρυα.

¶ §. GLANDIS. *Interdixerat* Prætor, *ne uis ei fieret, qui ex agro ſuo in alienũ agrum caducam glandẽ, tertio quoq; die legeret: Quæſitum fuit à* Priſco Iaboleno, *quid glandis appellatione ueniret? reſponſumq́; eſt, omnes fructus cõtineri, exemplo* Græci *ſermonis, apud quos omnes arborum ſpecies uocantur* ἀκρόδρυα, *nimirum* ἀπὸ τῆς δρυός, *id eſt, à quercu: unde eodẽ ſenſu &* δρύκαρπα *omnes arborei fructus dicũtur.* Diligentißimi *tamẽ* Grãmaticorũ *aliter* Acrodrya *interpretantur: intelligi enim eo nomine ſolum uolũt, quæ lignoſi exterius fructus ſunt, ut nuces caſtaneæ, piſtacia, malum punicum, & ſi qua ſi-* l. j de glã. leg.

 milia:

milia:ſicuti ὀπῶραι è cōuerſo,quæ extrinſec⁹mollia ſunt ut mala omnia:ſed nobis Iuriſconſulti ſententia uidetur uerior.Et cum ſemel atque iterum Latinas uoces exemplo Græci ſermonis hoc in reſponſo declarari uideamus, argumentum ſumi poteſt,nobis quoq; licere uulgare noſtrum maternumq; idioma ſecūdum literatū ſermonem exponere:unde cū uernacula lingua filiolos ſuos ſe inſtituere teſtator dixiſſet, de nepotibus quoque quorum pater iam deceſſerit actum Alex.conſi.2 col.6.in.j. *fuiſſe reſpondi.Illud tamen cum Alexandro ſentio, tametſi probetur in uulgari locutione communi uſu aliter accipi legitimum filium* ꝗ̃ *legitimatum, non tamen conſequens eſſe,ut idem ſit in ſermōe Latino.Quod ab his præſertim annotandum eſt,qui uulgari loquela iudiciales interrogationes cōficiunt,ut Franci,& Sequani.*

IDEM LIB. VI.
Lex CCXXXVII.

PLebs eſt,cæteri ciues, ſine ſenatoribus.

PLEBS. *Tribus ordinibus conſtabat populus Romanus,plebe,equite,& ſenatu:Quamuis latiore ſignificatione,plebis appellatione,Equites quoq; continerentur Plebs munera militiæ tributaq; ſubibat. Equites dicti: quòd ad eos equo militare pertineret. Senatus curā Reipublicæ gerebat.In eū deligebantur à Cēſoribus, qui ex familijs patricijs erant,uel qui magiſtratus aliquos geſſiſſent,uel bello doniſq; militaribus maxime illuſtres.Iudicia quoque aliquo tempore ad eos ſpectarūt,donec ad equites fuere tranſlata,ex quibus Centūuiri delecti,ius red debant.Oppreſſa uero ab imperatoribus Republica, cū*

eius

cius curam principes tractarent, cœperunt rurſus Senatores in controuerſijs grauioribus, & quibus libero arbitrio, nec legibus præſcripto opus eſſet, iudicare. Appellabantur & à cæteris iudicibus puta Centũuiris, decurijsq́; iudicum, & Prætore, cui ipſæ decuriæ aſsidebant. Sunt autem Centumuirales

¶ Deteſtatum, eſt cum teſtatione denuntiatum.

cauſæ, in quibus uſucapionũ, tutelarũ, gentilitatũ, agnationũ, alluuionum nexorũ, mancipiorũ, parietũ, fluminũ, ſtillicidiorũ, teſtamentorum iura uerſantur: ut lib. de Oratore primo Tullius ſcribit, Hinc Centumuirale iudicium. Quod deinde quadruplex appellari cœpit, cum aucto numero, centum & octoginta iudices ſederent, & in quatuor partes diuiſi eſſent, Iudicum uero decuriæ in foro cõſidebãt, & in Prætoris erant conſilio, ex his ſortiebatur Prætor, qui in publicis iudicijs cognoſcerent, quiq́; ipſo prætore præſidente, ſententias tabellares ferrent, aſſediſſe ſe Prætori: datumq́; etiam in cauſa pecuniaria iudicem A. Gellius teſtatur. Igitur ab his iudicibus prouocatio ad Senatũ erat. Cœperunt & ſenatores à plebe ex cenſu diſcerni. Equitis cenſus erant Quadringenta ſeſtertia, quæ pecunia eſt decem ferè millium aureorum noſtratium. Senatores duplicem eam ſummam poſsidebant, deinde etiam triplicem tempore Auguſti, ut Tranq. eſt autor. Equitum inſigne erat aureus annulus: Senatorij ordinis lunati calcei, & latus clauus: unde & Tribunus Laticlauius in iure, id eſt ſenatorius. l. ſi rufinus. C. de teſtam. mil.

¶ §. DETESTATVM. *Teſtari eſt ſentẽtiã noſtrã expo=*

exponere, unde teſtes dicti, quòd ea quæ de rei geſtæ ueritate ſentiunt, in iudicium proferãt. Hinc & *teſtamentũ. Cæterum quoniã ut maior fides adhiberetur, etiã per numen aliquod affirmatio inducebatur, tractũ eſt, ut teſtari pro iurare acciperemus, & precari. Vnde & Deteſtor idẽ eſt qđ deprecor & abominor, & hæc uſitatior eſt ſignificatio: in iure tamen deteſtari, eſt cum teſtatione denunciare, hoc eſt ſententiæ ſuæ aliquẽ per denũtiationẽ admonere, quod & Proteſtari dicimus.*

¶ Pignus appellatum eſt a pugno, quia res quæ pignori dantur, manu traduntur: unde etiam uideri poteſt uerum eſſe quod quidam putant, pignus proprie rei mobilis conſtitui.

¶ .§. PIGNVS. *Pignus proprie eſſe id cuius poſſeßio traditur creditori, & præſertim rei mobilis, Iuriſcõſul-*
l. ſi rem. §. j. *tus approbat: argumẽto etymi, tanq̃ à pugno dictum ſit:*
de pign. act. *quod & Vlpianus tradidit, & à Tribuniano in Inſtitutionibus relatũ eſt: cui ſententiæ etiam Græcũ exemplũ ſuccurrit, ἐνεχυράζειν enim à ſecuritatis captione ipſi ap-*
l. res hypo. *pellant, & ἐνέχυρον pignus prætorium. Marcellus tamẽ*
ſupra & pig. *pignus & hypothecã ſolo nominis ſono differre exiſtimauit, cuiꝰ ſentẽtiæ Valla acceßit, nã cõſtat ueteres ſcriptores de re quoq; immobili pignus dixiſſe, ut Teren. Ager oppoſitus eſt pignori, ob decem minas. Quomodo etiã Iuriſ-*
l. nõ ſolũ. §. ſi rẽ. de uſuca. *cõſulti frequenter accipiũt, etiam ſi nulla traditio interuenerit. Ego arbitror hypothecam etiam de re mobili cõ-*
Bart. l. fundus. de ann. leg. *trahi, eſt enim Græca uox ἀπὸ τοῦ ὑποθέσθαι, quod eſt obligationi ſupponere. Vnde & receptũ eſt, ſi quis promiſerit*

ſerit decem modios frumenti ſuper tali fundo, uideri huiuſmodi uerbis cõtractam eſſe hypothecam. Quid enim aliud eſt fundum ſupponere obligationi? Quòd ſi decem modij de tali fundo promiſſi ſint, aliud eſt: ſola enim perſonalis obligatio inde naſcitur.

¶Noxæ appellatiõe omne delictum continetur.

IDEM LIBRO V. AD L. XII. TAB. Lex CCXXXVIII.

¶§. NOXAE. *Noxã dixere antiqui id quod nocet: quapropter culpa, pœna, detrimentũ, noxa eſt. Vnde & lib.* XXXIII. T. *Liuius, Noxa exſoluere, id eſt à pœna capitalis fraudis, liberare, accepit. Seruus quoq; qui contra legem* Aquiliam *alicui damnum dedit, noxa eſt. At noxia ſolummodo de maleficio ipſo dicitur, nec tam generali ſignificatione accipitur, ſicut noxa. Cicero lib.* III. *de legib. Noxiæ pœna par eſto, ut in ſuo uitio quiſque plectatur, uis capite, auaricia multa, honoris cupiditas, ignominia. M. Manilius: Quin etiam infelix uirtus & noxia felix. Plau. in* Bacchi. *Sat ſic ſuſpectus ſum, cum careo noxia. Quo ſenſu & in Moſtellaria & in Pſeudolo uſus eſt. Terentius quoq; in Phormione: In re incipienda, ad defendẽdam noxiam. Sed & in* Eunucho *&* Hecyra *ad eundem modum. Nec noxam eos adſcripſiſſe quiſquã dixerit, cum ratio carminis nõ conſentiret. Quæ adducere uolui, ut palàm fieret, quàm iniquo iure Iuſtinianum in elegantijs ſuis inſectetur* Valla, *& Seruium Beroaldus, dum adiectiuè tantum dici noxiã opinatur, contra ueterum autoritatem. Sanè de noxa à nobis ſupra*

quoq; diſputatum eſt.

DVOBVS. *Duæ negationes affirmatiuam inducũt, ut etiam Grammatici fatentur: cuius rei illam ratio nem affert Auguſtinus, quòd negatiuæ natura ſit, ut quic quid inueniat, deſtruat: unde ſi cõſentiua præcedat, eã in negationẽ redigit, & contrà. Id tamẽ perpetuũ nõ eſt. Quid enĩ ſi ad maiorẽ emphaſim iterũ negetur? ut ĩ euãgelio: Sit ſermo ueſter, eſt, eſt: non, non. Nã & Seruius inficiatorias duas quãdoq; mẽtẽ ſcriptoris augere ait. Quid item, ſi negationi addita ſit dictio quidẽ? ut in hoc exemplo, Rectè dictũ eſt non obligari, nec fideiuſſorem quidẽ. Sic & M. Cicero ad Lentulum: Neq; errarent, nec aduerſarij quidẽ. Quod & receptũ eſt, quoties ea dictio tacite intelligitur: unde cũ idem ſit nemo, quod nec homo quidẽ, ſi dicamus, nemine nihil faciẽte, locus publicus damnũ infert: recta eſt loquutio, & duæ negatiuæ pro una accipiũtur. Sic & M. Varro de uita patrũ lib. III. Qua abſtinentia uiri mulieresq; Romanæ fuerint, quòd à rege munera eorũ noluerit nemo accipere. Perinde eſt atq; dixiſſet, munera eorum noluerunt accipere, nec homo quidẽ. Sunt qui per duodecimũ modũ ſolœciſmi id accipiant, fit enim ex geminatione abnuẽdi, ut cũ dicimus, nihil nunquam peccaui, pro unquam. Sed & quoties altera negatio pro uniuerſali ponitur, & particulares ſequuntur, negatiuæ naturam ſuam ſeruant: ut nullas à te accepi*

> DVobus negatiuis, uerbis, quaſi permittit lex magis, quam prohibuit, id'que etiam ſeruius animaduertit.

l. j. §. ſi quis ita. de uerb.

l. fluminum. de dam. inf.

accepi literas,nec breues,nec prolixas.Verum potius id eſſe ego arbitror ex ui dictionis nec,quæ uerbi repetitionem inducit.Vnde & certũ eſt cum duobus uerbis aut poſitis,aut intellectis duæ negationes adduntur,conſentiuam non intelligi:ut nec me amas,nec Titium: ſubaudi tur enim amas.Qua ratione etiã quandoq; fit, ut tres negationes non plus efficiãt,quàm duæ: ut cum lex dicit,in fugitiuo locum non habere nec uſucapionem, nec præſcriptionem [b]. *De qua re uidendus eſt Valla elegan.*III.*lib.Cæterum & quædam uerba ſunt natura quidem ſui prohibitiua,quibus ſi negatio addatur, non tamen abſolute permittunt,licet hoc magis inferãt, quàm negent de quibus loqui Iuriſcõſultum noſtrũ ego arbitror:exempli cauſa,Si prætor dicat: Quo minus ſcorta proſtẽt,nõ ueto:nõ enim prætor partes ſuas interponit, ut quicquam iuris concedat,ſed non prohibet. Sunt etiam alia uerba prohibitionis tacitam quandam uim habẽtia, quæ idem poſſunt,addita,uel non addita negatione:ut uereor,timeo,caueo:ſi enim dixero,uereor ne adoptio impediatur* [c]*,idẽ eſt,ac ſi dixiſſem,ne nõ impediatur.Et hæc quidẽ pro reſponſi huius interpretatione ſatis ſint,cætera diffuſius extricanda Grammaticis relinquamus.*

POMP. LIB. SING. ENCHIRIDII.

Lex CCXXXIX.

PVpillus eſt,qui cum impubes eſt,deſijt in patris poteſtate eſſe, aut morte, aut emancipatione.

b l.j.C.de ſer. fug.

c l.nõ ſolum. §.ſed uideamus. de ritu nup.

PVPILLVS. *Pupillus diminutiua uox eſt à pupo,quæ dictio puerũ ſignificat,quem Catullus poëta etiam*

a l.ſſ.de uerb. oblig.
b l.quam tub. de pecul.

etiam pupulum dixit:unde ex etymo qui in patris poteſtate eſt pupillus dici poterit[a]*.Seru⁹ quoq; impubes,hoc nomine appellabitur*[b]*,& hæc huius uerbi latißima eſt ſignificatio:Iuriſconſultorum enim frequentior uſus aliter accipit,eum ſcilicet impuberem,qui in patris poteſtate eſſe deſijt,aut morte,aut emancipatione: morte,ut quia pater uere fato exceſſerit,uel in exilium miſſus ſit:cuius*

¶Seruorum appellatio ex eo fluxit, ꝙ Impatores noſtri iubēt captiuos uendere

rei rationē hāc Caius Inſtitutionum libro primo refert, quia nō poteſt ciuem Romanum *in poteſtate habere,homo peregrinæ conditionis effectus:unde exiliū hoc caſu idē poteſt,quod naturalis mors poſſet. Emancipatione, ut quia pater eum ſui iuris eſſe uoluit,miſitq́; manu. Eſt enim emancipatio,è manu traditio,introducta à lege ueteri,per quandam uēditionis ſimilitudinem:quia præter naturalem patrē,alius adhibebatur,qui fiduciarius nominabatur. Hic certo patri unum aut duos nummos, quaſi in ſimilitudinem pretij numerabat, quo accepto, pater illū mancipabat,manuq́; tradebat,idq; ter coram præſide uel curia fiebat,adhibitis quinq; ciuibus* Romanis,& Libripende *qui ſtateram tenebat,itemq́; alio qui* Anteſtatus *uocabatur:Eum ſic emptum, fiduciarius deinde manumittebat.Quapropter iure antiquo manumiſſio in emancipatione proprie interueniebat:quæ omnia diffuſius à* Caio *eo quem citauimus loco referuntur: hodie autem huiuſmodi ſolennitates ſublatæ ſunt.*

¶§.SERVORVM. *Iuregentium introductum eſt, ut capti*

ut capti in bello efficiantur capientium, cæterum quoniam multi hoſtili odio in captiuos deſæuiebant, eoſq; trucidabant, Romani Imperatores id prohibuerunt, iuſſeruntq; uendi, non autem occidi, unde ſerui dicti ſunt, quaſi ſeruarentur. Hincq; apparet non licere nobis hoſtem noſtrum, poſtquã captus eſt, interficere. Quod intelligunt doctores eſſe obſeruandũ cum intra præſidia noſtra iam deductus eſt, ante uero quàm deductus ſit, occidi iure poterit, cum multa interim poſſent accidere[c]: quid enim ſi fugam capeſſeret? uel cum hoſtibus rurſus congregaretur? Sed nobis uidetur in ipſa acie ſolum id licere, idq; aduerſus eos qui dedere ſe nolunt. Nam dedititiũ hominem occidere, crudeliſſimum eſt, nec boni Imperatores hoc patiuntur, ab ea quippe humanitate abhorret, quam naturaliter homo homini debet. His illud quoque conſentaneum eſt, ut ſi lege municipali exules pro hoſtibus publicis habeãtur, impuneq; occidi poſſint, eum qui captus iam à familia ad quæſtorem rerum capitalium ducatur, occidi impune non poſſe: cum enim captiuus iam ſit, debet ſeruari, non occidi, alioquin haud difficulter reperirentur qui eum obtruncarent, ne de conſcijs interrogari poßet, uel ut maturius ignominiæ pœnæq; eximeretur.

c l. in laqueſ. de acqui. re. dom.

re, & per hoc ſeruare, nec
occidere ſolent,
¶Incola eſt, qui in aliquam
regionem domicilium ſuũ
contulit, quẽ Græci πάροι-

¶§. INCOLA. *Incola proprie eſt, qui cum aduena eſſet in aliquã ciuitatem ea mente habitatũ uenit, ut ibi*

perpetuo

perpetuo ſit,ſummamq; rerum ſuarum habeat: ea mens ex uarijs coniecturis ſumitur,qui enim uenditis quas alibi poßidebat rebus ſuis,in aliam urbem cum familia de-
d l.prædia. §. j. de fun. inſtru.
migrauit[d]*,ueriſimile eſt,ſedē in ea ſuam cōſtituere uelle. Qui item diutius,puta decennio,in aliena patria habitauit*[e]*, credibile eſt ibi*
e l.ij.C.de incol.lib.x.
perſeueraturum,nec aliò iturum.Ex proteſtatione quoq; animus declaratur,unde qui ſtatim ubi habitare urbē

κον appellãt:nec tantũ qui in oppido morantur, incolæ ſunt,ſed etiam qui in alicuius oppidi finibus ita a-

cœpit,uelle ſe in ea domicilium conſtituere affirmat, abſq; mora incolatum acquirit[f]*.Idem & in eo habitatore reſponſum eſt,qui priuilegium impetrauit,quo ius ciuitatis petebat*[g]*.Qua ratione etiam efficitur,ut domicilium pluribus in locis eodem tempore habere ualeamus, ſi modo de animo noſtro appareat.Nam &*[h] *Reges ipſi ut plurimũ qualibet in urbe ſibi ſubdita domicilium habent,licet aliquod unum ſit principalius, potißimumq; illud attenditur,cui origo etiam accedit.Quòd ſi res de qua agitur in domicilio frequentiori ſit, illud præualebit*[i]*,duplex enim cauſa fortius alligat.Nec quicq; refert in oppido aliquo quis domicilium conſtituat,an in eius finibus,uico'ue,cum uicus perinde ac pars ciuitatis ſit*[k]*. Incolā Græci* πάϱοικον *appellant:unde quod in Pſalmo* CIIII. *dicitur* ἐν τῶ εἶναι αὐτοὺς ἀϱιθμῶ βϱαχεῖς ὀλιγοςοὺς καὶ παϱοίκους ἐν αὐτῆ *Hieronymus ſic tranſtulit, cū eſſent numero breui,paucißimi et incolæ eius.Quē locum Accurſius quoq; adducit & accolam legit,ſed male.Eſt*

f Abb.c.ſi. de paroch.
g Dec. conſil. 283.
h l.aſſumptio. §. iuris. ad mun.
i Dec.d. cōſi.
k l.qui ex uico.ad mun.

le. Eſt enim Accola, non qui aliquo in loco domicilium conſtituit, ſed qui prope aliquem locum ſimpliciter habitat: Et proprie iuxta flumina ſunt accolæ: unde Corn. Nepos accola Padi Plinio dicitur, Sed & Virg. in VII. *Amniſq; uadoſi Accola Vulturni. Nō tamen negauerim Parœcon Græcis quandoq; ſimpliciter p̄ aduena dici. Quē illi & προσήλυτον uocāt, & ἄνοικον, de quo infra uidebimus.*

[a] ¶ AGRVM. *Hinc argumentum ſumi poteſt, eum qui in patria ſua agrū domumq; habeat, ſi eis retentis aliò ſe transferat, incolaq; fiat, nihilominus domiciliū quoq; antiquius retinere, uideriq; eum nouū aliud domicilium acquiſiuiſſe, non autem uetus perdidiſſe, & ita ex facto reſponſum ſcio.*

grum[a] habent, ut in eum ſe, quaſi in aliquam ſedem recipiant.

¶ Munus publicum eſt officium priuati hominis, ex quo cōmodum ad ſingulos uniuerſosq; ciues rēq; eorum imperio magiſtratus extra ordinē peruenit.

¶ §. MVNVS. *Superius uiſum fuit, inter cæteras muneris ſignificationes, munera quoque perſonalia contineri. Quapropter hic traditur, quemadmodum eo ſenſu definiendum ſit. Et eſt, inquit Iuriſconſultus, officium priuati hominis, quoniam ſolum priuati homines ad huiuſmodi officia deliguntur. Principes enim ea ſubiri mādant, non autem ipſi exequuntur. Subijcit, Ex quo commodum ad ſingulos, uniuerſoſq; ciues, remq; eorum, ſcilicet publicā, peruenit. Quæ uerba eam, quæ proprie*

utilitas

utilitas publica eſt, comprændunt. Nam quatuor modis ea conſideratur: Prima, cum in uniuerſum & particulariter cõmodum affertur: quod in ſacerdotibus, magiſtratibusq; conſiſtit[l] *. Secunda, quæ in uniuerſum conducit, non autem ſingulis, ut quoties de locupletando fiſco agitur*[m] *. Atqui optimus Impe. Traianus dicere ſolebat. Fiſcum eſſe ueluti lienem, quod ſicut eo excreſcente, artus reliqui contabeſcerent, ita ex priuatorum detrimento locupletaretur fiſcus. Tertia eſt utilitas, quæ priuata proprie eſt, licet ex ea conſequatur etiã publica: ut cum dicimus, publice intereſſe dotes mulieribus cõſeruari*[n] *, liberiſq; hominibus ciuitatem repleri, id enim quod cõſequitur, in uniuerſum prodeſt. Quarta eſt quoties id quod conſequitur ſingulis prodeſt, nec in uniuerſum quẽlibet particulariter iuuat, ut cum generaliter dicimus, reipublicæ intereſſe, ne qs re ſua abutatur*[o] *. Quæ omnia diffuſius à recentioribus explicata cernere eſt*[p] *. Quod ſubditur, Imperio magiſtratus extraordinarium, puto extraordinario, uel extra ordinem legẽdum: ut compelli municipes ad ſubeunda munera dicantur, nõ iure actionis, ſed officio iudicis: id enim remedium eſt extraordinarium*[q] *. Quam interpretationem, etiam Accurſius probat. Sanè quemadmodum diſtinguantur munera, à nobis ſupra tractatum eſt.*

¶ Aduena eſt quem Græci ἄνοικον appellant.

¶ §. ADVENA. *Inter aduenam & incolam hoc intereſt, quòd Incola fixit ſedem, domiciliũq; cõſtituit, Aduena non conſtituit, & ideo eum Græci* ἄνοικον *appellant,*

l l.j. §. huius. de iuſti. & iur.

m l.pen. C. de primip. lib. xij.

n l.j. ſol. mat.

o §. pen. Inſti. de his qui ſunt ſui.

p d.l.j.

q l. cum filius. ſi cer. pet.

lant:quaſi ſine lare aut domicilio:unde qui cum eo cõtra hit in loco cõtractus agere nõ poteſt:quia uidetur tanq; cum receſſuro cõtraxiſſe,domiciliũ igitur adire debet [r]. *Dicitur autẽ aduena,quaſi aliunde aduenienſ,quapropter à Græcis* προσήλυτος *quoq; dicitur:Tametſi ea uoce in Actis Apoſtolorum Lucas eos intellexerit, qui diuerſæ ſectæ nati, in ius Moſaicæ legis re cepti eſſent.Appellant &* ἀοίκους *Græci elegã ti epitheto Scytas,qđ domibus ſint nullis,ue-ctantur enim ſuper curru,nullis certis ſedibus.Sunt & Conuenæ collectitij habitatores,ſic dicti,quod plures ex diuerſis regionibus in unum locum conuenerint.Strabo* συγκλύδους *uocat:unde & Conuenarum urbs in Aquita nis.Sanè receptum eſt appellatione populi,eius urbis incolas contineri,aduenas non contineri* [s].

¶Decuriones quidã dictos aiunt,ex eo quod in initio coloniæ,cũ deducerentur, decima pars eorum qui de ducerentur conſilij publici gratia conſcribi ſolita ſit.

¶ §.DECVRIONES.*Vnicuiq; ciuitati ſecundum mores ſuos,ſui magiſtratus ſunt,qui Decuriones dicun-tur,cõſilij publici gratia primùm introducti.Emanauit autem nominis origo à Colonijs populi Romani,in qui-bus qui eas deducebant Triumuiri decimum quenq; con ſilij cauſa aſcribebant,ex his magiſtratus municipales eligebantur* [t]. *Quorum uaria fuere munera* [u]*:& in pri mis Aediles,qui rem frumentariam ponderaq; & menſu ras curabant* ἀγορανόμους *pleriq; uocãt,Iuriſconſultus Arcadius etiam Epiſcopos* [x]. *Erant Archeiotæ qui pu-blico*

r l.hæres.§.li. de iud.

s Feli.c. rodul phus. de reſcrip.

t l.ff.de mun.

u l.& ideo.de compenſ.

x d.l.fin.

blico archiuio præerant, in ſcholijs Græcis traditū eſt, aulam locum eſſe in quem ſontes ducerentur, eum à iunioribus ἀρχεῖον appellari [y]. Erant & Xenoparochi, quos uox indicat præbēdis hoſpitijs præfuiſſe. Nicoſtrategi, qui pro uictoria Ducum excubarent, denūciarentq́; quid in hoſtico gereretur, ſic enim etymus indicat. Maſtigophori, id eſt flagelliferi, qui athletas (ſeu athlotetas mauis) in certaminibus comitarentur. Teleſphori uectigalium exactores, uel mancipū præfecti, unde Teleſphoria munus ipſum. Sitocomæ, Decaproti, Proſtatæ, Logographi, de quibus à me alibi diſputatum eſt. Et hi magiſtratus Græcorū erant. In Latinis municipijs Duumuiri, primi in albo deſcribebātur, hi carceribus præerant, publica locabant, faſcibus utebantur, quod libro diſpunctionum III. à nobis annotatum eſt. Ad hæc Quartumuiri, qui appellationū cauſas audiebāt, in antiquis monumentis ſic annotātur IIII VIR. A P. Sextumuiri & ipſi de his, quæ ad Rempublicā pertinebāt, ſolebant cognoſcere [z]. Erant & X VIRI S T L. IVD. id eſt decemuiri ſtlitibus iudicādis, quorū & Spartianus in Hadriano meminit. Et hunc magiſtratū geſsiſſe C. Cæcilium Plinium, ex duobus uetuſtiſsimis monumētis, quæ Mediolani conſpiciuntur, cōſtat. Fuere & Auguſtales, quos eligi à Decurionibus ſolere aliàs retuli, diuerſus magiſtratus ab Alexādrino præfecto [a], qui Auguſtalis & ipſe dicebatur. Decurionum cēſus ita ut lege municipali præcipiebatur uarius erat. Plinius libro Epiſt. primo, Comi fuiſſe cētum millium tradit: quæ ſumma eſt noſtratis pecuniæ aureorum duorum millium & quingentorum.

y d.l.fin.

z l.ſſ.§. deinde. de origi. iur.

a l.ſi quos.C. de decurio. lib.x.

Solebant autem,cum in ordinem reciperentur,binos denarios,uel huiuſmodi certã quãtitatem,ſingulis collegis diſtribuere:ſed & quoties aliqua ſtatua ædicula'ue dedicaretur, aliquid eo nomine recipiebant [b]*:ea pecunia Sportula quoq; appellatur.Et ideo iure cautũ eſt,minores* XXV.*annis Decuriones factos,ſportulas accipere poſſe,licet ſuffragium ferre nequeãt. Et hæc quidem de municipalibus ſatis ſint. In caſtris quoq; erant* Decuriones, *ſic dicti, qđ denis equitibus præeſſent,ut* Feſtus *ſcribit,licet Frõto præfuiſſe eos turmæ dicat.Conſtat turma,ex duobus &* XXX.*equitibus.Erant & in palatina militia,unde apud* Tranquillum *traditur* Saturium *cubiculariorum* Decurionem *fuiſſe,ſed de his nihil ad præſentẽ materiã.* Q*uomodo autem* Colon*iæ deducerentur ſupra uidimus.*

¶ Vrbs ab vrbo appellata eſt:vrbare eſt aratro diffinire:& Varus ait,vrbum appellari curuaturam aratri, quod in vrbe condenda adhiberi ſolet.

b l. ſpurij. de decur.

¶ §. VRBS.*Vrbs ab urbando dicta eſt:urbare autem eſt aratro diffinire.Solebãt enim antiqui,iunctis bobus, tauro,& uacca,*Hetruſco *ritu,in condendis urbibus,aratro ſulcum facere,intra quem oppidũ muniebant,ædificabãtq;:id religionis cauſa,& auſpicatò fiebat,quo eius loci* Penates *& Genios magis propitios haberent,unde intra eum circuitum,non licebat ſepulchra cõſtituere* [c]*: quòd huiuſmodi feralibus contaminari ſanctum municipiorum ius, pollui'que urbis Genius uidebatur.* N*am & cum hoſtes urbem expugnarent,in primis eos*

c l.mortuorũ. C.de relig.

*omnes euocabant Deos, ut non oſtenderentur, & expu-
gnatores ſacrilegij nomine exoluerēt:* Quod *Iuriſconſul-*
d l.ſacra.de rerum diuiſ.
ti euocare ſacra appellant [d]*.Id autē conceptis quibuſdā
uerbis fiebat, quæ ſe apud Serenum Sammonicum legiſſe
Macrobius refert.Eadem ratione & muri urbiū ſancti
appellantur* [e]*, unde &*
e l. ſanctum. eod.tit.
*iure ciuili ſine Princi-
pis uel Præſidis autori-
tate in eis aliquid com-
mitti non poteſt* [f]*, &*
f doct.l.j.§. ſiue.de ope. no.

¶ Oppidum ab ope dicitur, quod eius rei cauſa mœnia ſunt conſtituta.

*ideo eo iure, nulli populo licitū eſt urbē conſtituere, niſi
ex principis autoritate: quod in his gētibus nō procedit,
quæ liberæ ſunt, & uacātia occupant: ille enim iure gen-
tium reguntur* [g]*, Quo iure Romani Imperatores non*
g l.ex hoc.de iuſt.& iur.
*præcellunt. In pōtificijs autē, recentioribusq́; Canonibus,
non uidētur urbes appellari* [h]*, niſi quibus Epiſcopus da-
tus eſt: in antiquis enim decretis, maioribus tātummodo*
h Bald.d.l.ex hoc.
urbibus Epiſcopi cōſtituti fuere [i]*. Sed tamē hodie q̄ plu-*
i c.j.de priui.
*rimæ in Germanis Sarmatisq́; urbes ſunt, quibus ſpecia-
liter nullus ſacrificulus antiſtes præeſt. Hæ enim natio-
nes, non pauca ex iure gentiū adhuc retinent, licet in ſa-
cris Chriſtiani ſint, noſtram'que rem armis à Turcarum
impetu egregie, quantum in eis eſt, tueantur.*

¶ §. OPPIDVM. *Oppidum uidetur mihi id eſſe,
quod tanq̄ propugnaculum aduerſus hoſtes conſtructū
eſt, & mœnibus uallatum, id enim etymologia arguit,
cum dicatur ab ope, id eſt auxilio, quòd eius cauſa factū
ſit, unde ut plurimum condebantur oppida, ut etiam na-
tura loci tuta eſſent. Vergilius ſecundo Georg.*

Adde

Adde tot egregias urbes,operumq́; laborem,
Tot congeſta manu præruptis oppida ſaxis.

*Sic & T.Liuius lib.*XLIIII.*prohibitum Lacedæmoniorum Tyranno tradit,ne quod oppidũ in ſuo alieno'ue agro cõderet:quod uidelicet nollẽt* Romani *habere eum, quò poſſet ſe recipere, & armis tueri.Sic & C.Cæſar commentariorum quinto:* Oppidũ, *inquit,Britanni uocãt, cum ſyluas impeditas uallo atq; foſſa munierunt,quò incurſionis hoſtium uitãdæ cauſa conuenire conſueuerunt.Sunt tamen qui oppidum dictum exiſtiment,quòd eò priuati opes ſuas conferant:ſed quod Põponius hic ait,uerius eſt.Quapropter ſiue urbs ſit,ſiue caſtrum,emporiũ,conciliabulum,pagus,uicus, præfectura,burgus,metrocomia,dum mœnibus cingantur,& ab incurſu hoſtiũ tuta ſint,putauerim dici proprie oppida,idq́; cum cæteris noſtratibus interpretibus.Laurentius enim* Valla,*quiq́; eum ſecuti ſunt* Grammatici,*oppidum omnẽ urbem dici exiſtimauerũt, præter* Romã,*quæ peculiari nomine urbs uocari cœpta, fecit,ut cætere urbes,oppida uocarẽtur.Eſt &* Oppido *aduerbium,pro ualde,tractum'que id eſt à conſuetudine agricolarum,Qui cũ interrogarentur quãtum meſſium collecturi eſſent,reſpondebant,oppidò:Quaſi & ſibi, & oppido ſuffecturas dicerent.*

¶Territorium eſt vniuerſitas agrorum,intra fines cuiuſque ciuitatis,quod ab eo dictum quidam aiunt,

¶ §. TERRITORIVM. *Quatuor ſunt nomina eiuſdem intellectus, territorium, comitatus, diſtrictus, diœceſis*

diœceſis:eorum ſignificatio ex diffinitione hic poſita intelligitur,& ſicut territorium,à terrendo,ita diſtri=ctus à diſtringendo,& in uincula trahendo nomen à recentioribus ſumpſiſſe uideri poteſt:tametſi ſint qui la=tius patere diſtrictum putent [k] *,ut hoc nomine ſignificetur,quicquid ultra ter=ritorium ſuũ ex alieno ditioni ſuæ ciues ad=dunt,uel uirtute belli=ca partum,uel quaqua*

quod magiſtrat⁹ eius loci, intra eos fines terrendi,id eſt ſubmouendi ius habẽt.

alia ratione,quod & crebrius receptum uidetur [l]*.Qua in re uix eſt,ut ego diſputare uelim,qui ſciam,uocẽ hanc apud antiquorum neminem reperiri.Comitatus proprie de imperatoria aula dicitur,ſed quia tempore Caroli Magni,regnantibusq; Berengarijs,& Othonibus,ad ſingulas ciuitates regendas aliquis Comes mittebatur,cœpit Territorium,quoniam illi Comes præerat,Comitatus dici.Otho tamen Phriſingenſis in Aenobarbi hiſtoria,à comminando comitatum dici exiſtimat,eadem ratione qua & à terrendo territorium.Diœceſis Græca uox eſt, qua adminiſtratio ſignificatur,in iure noſtro pro prouincia aſſumitur* [m]*,unde Aegyptiaca diœceſis.Sed in patrum decretis,ſolet ad Epiſcoporum munus deflecti,non enim in primitiua eccleſia epiſcopi iudicia exercebant, ſed ſacra adminiſtrabãt,curabantq;,meritò διοίκησις,id eſt procuratio,diſtributioq; in eis proprie locũ ſibi uendicabat.Sicut ergo territoriũ dicitur,quatenus iudex ius terrendi habet,ſic Diœceſis dicitur quatenus epiſcopus ius adminiſtrandi ſacra habet.Acciditq; in limita=*

neis uicis,

k Clem.paſtoralis.de re iud.

l Aret. conſil. 77.

m l.j.C.de priua.carc.

neis uicis,ut non eiuſdem ſit diœceſeos caſtrum cuius eſt territorij. Sed finge aliquod caſtrum à principe fuiſſe de omnimoda ciuitatis iuriſdictione exemptũ,an eiuſdẽ territorij uel comitatus dicetur? Et uerius eſt non eſſe,cum enim urbis prætor,uel comes,ius terrendi eo in loco non habeat,non uidetur de territorio uel comitatu amplius eſſe. Quapropter ſi conſtitutum ſit,ut eius caſtri legibus deficiẽtibus,ius commune Romanorum *obſeruetur, conſtitutiones ciuitatis,cui ante ſubijciebatur,nõ obſeruabimus. Quod ſi exemptum non eſſet,minime procederet,cum ius commune* Romanorum *mandet,caſtra quæ in territorio ſunt,urbis ſuæ legibus coërceri,id'que &* Pontano *uiſum eſt* [n]. *Idemq; arbitror,ſi non omnino ab urbe ſeparatum ſit,ut quia aliquo caſu illi ſubijciatur, adiuuatur enim origine inſpecta,territorijq; nomen ſeruat,quod ex facto* Baldus *reſpondit* [o]. *Finge rurſus principem caſtrũ alicui ſimpliciter donaſſe,an territorium quoque & iuriſdictionem donaſſe cenſebitur? Et ſi iam exemptum à iuriſdictione urbis erat,uerius eſt uideri donatum: pleniſſimam enim huiuſmodi munificentia interpretationem recipit* [p]. *Quod ſi ſeparatum non erat,haud quaquam de iure ciuitatis uerifimile eſt uoluiſſe principem quicquam diminuere* [q]. *Quid item ſi territorium conceſſerit,an & proprietates palatiaq; conceſſiſſe uidebitur? Et* Oldradus *non uideri reſpondit. Territorium enim ad iuriſdictionem refertur,non ad eas poſſeßiones quæ dominij principalis ſunt,id'que & cæteri probant* [r]. *Sed quid ſi exercitus alicuius populi extra fines proceſſit, & aliquis ibi deliquerit*

n Rom.conſi. 218. Soci.81.

o Bald. conſi. 183.in.2.

p Bar.l.ſi qñ. C.de bo.va.

q Barto.l.j.C. de exc.mu. lib.x.

r Alb.hic.

deliquerit, an prætor eius populi eum puniet? Et reſponſum extat ab eo puniri poſſe[s]. *Iure enim gentiũ eius ſoli, quod quis bello captũ poßidet, habetq́; dominium, iuriſq́; dictio quæritur, ut meritò territoriũ ſuum dici poſſit, à terrendo, id eſt ſubmouendo: ſolebant enim magiſtratus* Populi Romani *in ſummæ poteſtatis ſignum, lictores habere cum faſcibus, quibus mãdabatur ut turbã ſummouerent, unde et ſummouere pro terrẽdi iure accipi cœptum eſt.*

s Bart. hic.

¶ Verbum ſuũ, ambiguum eſt, vtrum de toto, aut de parte ſignificet: & ideo qui iurat ſuum non eſſe, adijcere debet, neque ſibi commune eſſe.

¶ §. VERBVM *ſuum. Qui fundum, Stichũ, domum, huiuſmodiq́; certã rem nominat, ſuamq́; eſſe affirmat, de tota re, integraq́; ſpecie loquutus intelligitur. Qua ratione quod cõmune eſt*[t], *proprie meum dici non poteſt, nec quod de re, quæ propria alicuius ſit, à lege conſtitutum eſt, in ea locũ ſibi uendicat, quæ partim quoq́; aliena ſit: id tamen perpetuũ non eſt. Nam in indiuiduis, ſi plures ſint inſolidũ domini, res illa cuiuslibet, etiã proprie, eſſe exiſtimabitur*[u]. *Vnde cõmunis libertus, eorum ratione quæ ad patroni honorem ſalutemq́; pertinẽt*[x], *pro proprio habebitur, is enim honos inſolidũ debetur*[y]. *In legatis quoq́;, quoniã uoluntas potiſſimum locũ obtinet, idem dicemus. Vnde qui legat Stichũ, qui ſuus erit cum morietur, etiã legaſſe eum intelligetur*[z], *ſi nõ ſuus, ſed cõmunis erit, eaq́; pars debebitur, quæ ad eũ ſpectat: nec enim dubium eſt, quin illa proprie ſit ſua. Cæterum & cum iudex*

t c.fin.eod.tit. in.6.

u l.illud.de ri tu nup.

x l.j.§. domi. ni.ad Sylla.

y l.cõis.de in ius voc.

z l. ſerui.§.j. de leg.j.

iudex pronunciat fundum Titij non eſſe,intelligetur id pronunciaſſe,ut neq; illi cõmunis ſit.Cum enim in iudicio de ueritate totius ſummæ agatur,cenſetur iudex etiã de qualibet eius parte pronũciaſſe [a],alioquin facile eſſet rem iudicatã eludere.Idem & in interrogationibus dicẽdum eſt [b],qui enim interrogat,an fundus ſit ſuus,nõ ſolum de toto, ſed & de qualibet parte interrogaſſe cenſebitur.Et ideo ſi illi reſpõdeatur ſuũ nõ eſſe,perinde erit,atq; ſi neq; ſibi communem dixiſſet.

a l.ſi quis cum totũ.de execu.rei iud.

b l.qui ſeruũ. in ſi.de int. act.

PAVL. LIB. VI. IMPERIALIVM SENT. IN COGNI. PROLATARVM.

Lex CCXL.

Cvm quærebatur, an verbũ ſoluto matrimonio

Quid ergo ſi iurauerit ſuũ non eſſe,& deinde probetur cõmunem eſſe,an punietur tãquã periurus?Et uideretur non eſſe exiſtimãdum periurũ,ut enim crimen illud euitetur,ex humanitate receptũ eſt [c],etiam abuſiuã uerborum interpretationem admittendã.Vnde cum è duobus teſtibus alter affirmaſſet fundum à Titio poßideri,alter uero negaſſet,concordiæ cauſa reſponſum fuit [d],de parte alterum,alterum de toto intelligendum.Merito igitur Iuriſconſultus ambiguum eſſe hũc caſum aſſerit,& ideo debẽt iudices eum qui iurauit ſuum nõ eſſe,compellere,ut explicet,ſit'ne ſibi communis,ne periuriũ obtegere uerborum inuolucro poſſit:quamuis uerior ſententia ſit,etiam ſi nihil explicet,cenſeri periurum [e].

c c.cum tu.de teſti.

d Dyn.Bald. l.ij.de cõdi. inſt.

e Doct. l.j.§. ſi ſtipul. de verb.obl.

CVM QVAERERATVR.*Cum quis ſtipulatus eſſet ſoluto matrimonio dotem ſibi reddi,fuere*

qui crederent,conditionem ſtipulationis eo ſolum caſu euenire quo per diuortiũ ſolueretur,non etiam ſi morte alterius:quorũ ſentẽtiam ea ratio adiuuabat,quod cum matrimonium conſenſu contrahatur,proprie contrario conſenſu diſſolui uidetur.Qui autẽ moritur,nõ exiſtimatur diſſentire,unde & uiduæ iuris interpretatione in pleriſq; habentur,ac ſi in priore matrimonio adhuc eſſent. Sed Imper.*Titus etiam caſum mortis cõtineri exiſtimauit: quamobrẽ & quoties cõſtante matrimonio dos petitur, ut ſi maritus facultatibus labatur,locum eſſe ſtipulationi uideretur,*

dotẽ reddi,non tantum diuortium,ſed mortem contineat,hoc eſt,an de hoc quoq; caſu contrahẽtes ſentiant:& multi putabant nõ de hoc ſenſiſſe,& quibuſdam alijs cõtra videbatur: ſecũdum hoc Titus Imper. pronunciauit,id actum eo pacto,vt nullo caſu remaneret dos apud maritum.

cum nullo caſu dotem remanere apud maritũ pronuntiauerit [a] *.Sed hoc communiter non admittitur,cũ ſolutum non ſit,& beneficium repetitionis mulieri ipſi lex concedat,non autem extraneo.*Interpretãtur autem Do*ctores ea uerba,ſoluto matrimonio,id eſt cũ matrimoniũ ſolutum erit.*Indeq; colligunt,ablatiui abſoluti naturam eam eſſe,ut conditionem inducat.*In quo articulo ſciendum eſt,ablatiuos quandoq; in uim ſeptimi caſus,ut* Dio*medes,Seruiuſq; docuerunt,enunciari:tuncq; dubiũ non eſt ad conditionem non referri.*Inducitur autem huius caſus uis ſimpliciter in nominibus,ut cum dicimus,te*

a glos.l.ſi conſtante. ſolu. mat.

autore

autore didici, arbitratu Seij ædificaui, ſaluo conſenſu domini alienaui, & ſi qua ſimilia. Quandoq; per participium proferuntur, & tunc naturam adiuncti participij debemus inſpicere, præſentis, preteriti, an futuri ſit temporis: Quod præſentis temporis eſt, conditionem non inducit, ut ſi dixerim, rato manēte pacto pœna ſoluatur: item filio precedēte, patri permittitur, quemlibet in locum nepotis, adoptare, hic enim nō uidetur ſubeſſe conditio. Quod tamen nō procedit, cū participium ipſum licet præſentis tēporis, futuros tamen caſus reſpicit, ut ſi conſtitutum ſit, ſtantibus maſculis fœminas à ſucceßione excludi: illa enim uerba, ſtantibus maſculis, quoniā ab eo prolata cenſentur [b], *qui ius de ea re ſtatuēdi habet, & conditionem inducunt, & diſpoſitionē, quia non ſolum fœminas ſub conditione excludūt, ſed ipſos maſculos admittunt. Cum participiū præteriti eſt temporis, obſcurior eſt quæſtio, quoniam ex adiectione uerbi poteſt ad omnia tēpora referri, ut ſupra à nobis ex P. Nigidij ſententia traditū eſt* [c]*: unde hæc uerba, ſoluto matrimonio, generaliter accipi ex materia ſubiecta poterunt, ſiue retro ſolutū ſit, ſiue in futurū ſoluetur, reſpectu futuri cōditio eſt, non autem reſpectu præſentis præteriti'ue. Nam & cum ſermo Latinus præſens à paßiuo uerbo participium nullū habeat, ſoliti ſunt ueteres in eū ſenſum præterito uti, ut apud Virgil. Vimq; addere uictis, id eſt qui uincebantur. Et in Georgi. Quam quibus in patriam uentoſa per æquora uectis, id eſt qui uehuntur. Sic & in edicto prætoris* [d]*, dum in eum qui rate naue expugnata quid rapuiſſe dicetur, actio conceditur, illa uerba, naue ex=*

b Bart. l. ij. §. fi. ad Tert.

c in l. verbum erit. ſupra eod.

d l. ij. §. deinde. de incēd.

naue expugnata,exponuntur,id eſt dum expugnatur,& præſens quoq; tempus reſpiciunt.Sumuntur & quãdoq; huiuſmodi participia ferè in uim nominis,ut cum dici= mus,uelo leuato iudicauit,reſeruato domini cõſenſu alie= nauit,penũ excepto uino legauit:Quo caſu dubium non eſt diſpoſitionẽ inferri, non conditionẽ.Idemq; iuris eſt,quod de ui ſe= ptimi caſus ſupra do= cui.Cum futuri tẽporis participium eſt,tẽpus potius quàm cõditio in ducitur,ut in illo Luca ni:Venturo Cæſare Ro mam, Ignauæ liquere manus,id eſt cũ eſſet uenturus.Vnde quamuis Bartolus [e] *eas conditiones,quæ ab ablatiuis abſolutis inducuntur, expreſſas appellet,mihi tamen uidetur huiuſmodi ablati uos principalius ad tẽpus,quàm ad cõditionem referri. Nam & illud in confeſſo eſt,magis diſpoſitioni eos acce dere,quàm conditio expreſſa faciat* [f]*.Illud etiã conſtat, quæ in dus participia terminantur,nullo modo ad condi tionem,neq; expreſſam,neq; tacitam attinere,ſed id ſi= gnificari,quod fieri oportet,ut in exemplo Iuſtiniani, poſterioribus ſecundo relinquendis:& rurſus,liberis inſtituendis uel exhæredandis.*

e in .l.j.vij.q. de condi.& dem.

f Iaſ.in rub. ſol.mat.

Q. MVTIVS LIBRO SINGVLA RI.ὅρων.

Lex CCXLI.

IN rutis & cæſis ea ſunt, quæ terra non tenentur, quæ'q; opere ſtructili,tecto rio'ue non continentur.

IN RVTIS.*Scripſit* Q.*Mutius ſingularem librum quem inſcripſit* ὅρων,*id eſt horarum,uel etiam anna lium:ſiquidem* ὧροι *apud Lucianum hoc ſenſu accipiũ= tur:potuit*

tur: potuit & titulus operis fuiſſe τ̃ ὅρων per o breue, ſic enim Ariſtoteles in Topicis diffinitionem, ſiue ut M. Cicero notationem uocat, nam & certa de aliqua re ſententia ὅρος dici poteſt: & hæc ſecunda lectio mihi magis placeret, niſi in antiquis codicibus huius reſpõſi lemma per o magnum ſcriberetur, nimirum hoc modo. Q. Mutius libro ſingulari ὅρων, unde ab ea ſcriptura temere recedēdum non eſt. Igitur in eo libro Mutius explicuit, quænam ruta eſſent & cæſa (ſolebāt enim domuum uenditores ea excipere, ne empta cenſerentur) & uidebatur quæcunq; eruta uel cæſa ſint ſignificari, id enim uoces illæ denotant. Sed Mutius [a] non contineri ea quæ terræ fixa ſunt exiſtimauit: ſed & ſi qua opere ſtructili uel tectorio cõcluſa ſunt idem eſſe [b]. Dicitur opus ſtructile, quod ex lapide quadrato, aut laterculis calceq; conſtructum eſt, eaq; proprie pars ædificij eſt: unde & auferri non poteſt. Tectorium uero incruſtatio eſt, ſiue expolitio parietum, pluribus inductis ex arenato corijs, totidemq́; ex marmorato: quā rem M. Vitruuius lib. VII. copioſe explicat. Dureſcebat autem ea ſpecies in cruſtas, adeò ut ſpeculorum modo imagines redderet, poſſetq́; in abacorum quoq; uſum eximi: quæ tametſi uera eſſent, nõ tamen ea eximere uenditori licet, cũ hic diffinitum ſit, rutorum cæſorumq́; appellatione non compræhendi. Sed an inteſtina opera compræhendantur, ut ſcamna, ſedes, fulcra, abaci, armaria, ſcrinia, idq́; genus ſimilia? & contineri quibuſdam uidetur. Cum enim ex materia arboribus cæſa conſtent, ſatis uidentur ex ui uerbi ſignificari. Quid de ſtatuis & imaginibus, quales maiorum ſuorum anti-

a l. fundi. §. ſi ruta. de act. emp.

b l. ſicuti. ſi ſerui. vend.

qui in

qui in atrijs & ueſtibulis conſeruabant,ſicut Philoſophorum,doctrinaq; inſigniũ hominum in bybliothecis, cæterorũ in hortis uel horreis?Et M.Cicero.II.de Oratore,rutis cæſiſq; attribuere uidetur.Quapropter uẽdita domo emptorẽ non ſequerentur [c].Quod tamen aliter ab antiquioribus obſeruatum fuiſſe Plinius eſt autor.Is lib.XXXV. In foribus,inquit,et circa limina animorũ ingẽtium imagines erãt, affixis hoſtium ſpolijs, quæ nec emptori refringere liceret.Quæ etiã dominis mutatis,domus ornamẽta erãt.Ssd hæc olim fuere:Mutij enim ſentẽtia deinde recepta eſt,ut ruta cæſaq; ædium fundi'ue eſſe nõ cenſeantur [d],niſi id ſcriptum ſit. Sanè harum dictionum M.Cicero in topicis quoq; meminit:Solent,inquit,liberales uenditores,ut cum ædes fundum'ue uẽdiderint,rutis cæſis receptis,concedant tamen aliquid emptori,quod ornãdi cauſa apte & ſuo loco poſitum uideatur.Explicauit hunc locum BVDAEVS quoque

c l.celſus.§.idẽ Iul.ad exhiben.

d l.in uendendo.de contrah.emp.

IABOLENVS LIBRO II. EX POSTERIOR. LAB.

Lex CCXLII.

Malum nauis eſſe partem,artemonẽ aũt nõ eſſe, Labeo ait, & verius

MALVM.Artemon uelũ eſt addititium dirigẽdæ nauis cauſa,cuius Iulius Pollux meminit,& in actibus Apoſtolorum Lucas:ἐπάραντες τὸν ἀρτέμωνα τῆ πνεούσῃ,id eſt,extollẽtes artemonẽ ad auræ flatum.Deducitur à Græco uerbo ἀρτάω quod ſuſpendere ſignificat,& aſſuere.Vnde & ἀρτῆμα in etymologico magno pro lo-

pro loro paruo accipitur, cui crumena adſuitur. Eſt & hac ſimilitudine artemõ trochlea, quã Græci ἐπάγοντα *uocant, ea ingentis oneris lapides tollũtur: cũ enim cæteræ huiuſmodi machinæ duas tãtummodo trochleas habeant, ea quæ* πολύσπαστος *appellatur, etiã tertiam requirit, quæ addititia eſt, & ideo artemõ epagonq; dicitur, ut M. Vitruuius ſcribit. Eſt & Artemõ machinarij fabri nomen, qui è paupere diues factus, uoluptariam uitam agere cœpit, ut apud Athenæum legi: unde* περιφόρητος, *id eſt circumlatitius, prouerbio quoq; dictus, de quo alij aliter prodiderunt. Sed hoc in Iaboleni reſponſo de uelo illo extraordinario accipiendum eſt. Quod etiam Iſidorus, ut tempora ſua ferebãt, non prorſus malus autor, dirigendæ potius nauis cauſa, quàm celeritatis commendari, libro.* XIX. *tradidit. Igitur id uelum tanq́ addititium, non eſſe nauis partem hic traditur: Nam & pleræq; naues illud non habent, & tamen non ideo inutiles ſunt. At ex recentioribus pleriq;, quid artemon eſſet ignorãtes, temonem expoſuerunt, quod ſic uulgari uoce nauis gubernaculum uocetur: Hincq́; uarie ſe torſerunt, dum rationem nullã uident, cur illud pars nauis non ſit, cum alibi expreſſim traditũ legerint gubernacula, malum, antennas, quaſi mẽbra nauis eſſe*[a]. *Hinc autem apparet uendita uel legata naui, quid præſtãdum ſit. Sed quid ſi quis uendat tibi lembulum, an & remos debeat?*

eſt, quia pleruncq; naues ſine malo inutiles eſſent. ideo'cq ps nauis habetur: artemon autẽ magis additamẽtum, q̃ pars nauis eſt.

a l. ſcaphã. de euict.

debeat? Et deberi uidetur, Niſi ex cōſuetudine alia'ue ratione aliud actum conſtet. Quid ſi nauim inſtructā quis legauerit, an artemon præſtabitur? Et licet pars nauis non ſit [b]*, tamen non eſt dubitādum, quin eius inſtrumentum ſit. Quod in ſcapha contra reſponſum eſt: ſcapha enim nauis inſtrumentum non eſt. Sanè ſciendum eſt, nauim ex uniuerſo quodam cōſtare, & ideo ſingulis tabulis euictis, non uideri partem euictam* [c].

b l.fi.de fund. inſtr.

c l.naue.de euict.

¶ Inter proiectum & immiſſum hoc intereſſe Labeo ait, quod proiectum eſſet, id quod ita prouehere tur, vt nuſquam conquieſceret, qualia mæniana & ſubgrundia eſſent. Immiſſum autē quod ita fieret, vt in aliquo loco requieſceret: veluti tigna, trabes'que quæ immitterentur.

¶ §. INTER PROIECTUM: *Interpretatur Priſcus Iabolenus quid inter proiectū & immiſſum differat, ait'que Immiſſum id eſſe, quod ita immitteretur, ut in alieno requieſceret, unde & ſeruitus tigni immittēdi nomen ſumpſit. Proiectum autē eſt, quod prouectum extra parietē uel ædificium, nuſquam conquieſcit: qualia ſunt mæniana, & ſubgrūdia* [d]*. Mæniana Græci orthas appellant, nomen ſumpſere, ut Accurſius ait, à mœnibus, cui tamen doctiſſimi Grammaticorum meritò aduerſantur, ex hiſtoriaq; etymologiā hāc adducunt. Fuiſſe enim Mæniū quendā Romanum, qui cū patrimonium abligurriuiſſet, domum uendidit, quam ad forum ſpectantem reliquam habebat, excepitq; ſibi unam columnam, ex qua proiecit tigna, quo amplius podium efficeret,*

d l.pen.C. de ædi.priu.

efficeret, unde gladiatorios ludos conſpiceret. Hincq́; exterius porrecta ædificia appellari cœpere Mæniana. Suggrundia uero ſunt, quas ſuggrūdas quoq; uulgò dicimus, prominentes uidelicet tecti partes: Græci γεῖσα uocāt, & ὑπόγεισα. Varro de re ruſt. Ciues, inquit, ſubtus ſuggrūdas ab initio uillatico uſæ tecto. Sed & edicto prætoris cauebatur, ne quis in ſubgrunda proiecto'ue id poſitum haberet[e], *quod alicui nocere poſſet.* e l. ſi uero. §. prætor. de his qui deic.

¶Plumbũ autem quod pro tegulis poneretur, ædificij eſſe, ait Labeo: ſed id quod hypæthrij tegendi cauſa poneretur, contra eſſe.

Extat etiam rubrica de damno infecto, & ſubgrūdis, & proiectionibus. Sane non modica iuris eſt diuerſitas, immiſſum quid, an proiectum dicatur. Nam Immiſſum meo parieti de facto mihi deijcere licet, at ſupra ædes meas proiectum non licet, ſed lege Aquilia agendum eſt[f]. *Quapropter cum quis ex heliocamino perticas quibus toralia, lintea, uela, idq́; genus texta ſoli exſiccanda ſuſtinerentur, ſnpra uicini domum proiectas haberet, reſpondi non licere propria autoritate deijcere, ſed legis actionem ſupereſſe. Nō ſolum autē in ædes alienas immiſſum proiectum'ue habere nō licet, ſed nec in ædes cōmunes, niſi iure ſeruitutis, uel alia ratione id debeatur*[g]. f l. quēadmodum. §. j. ad le. aquil. g l. ſi duo. §. labeo. uti poſ.

¶ §. PLVMBVM. *Solebant ueteres, quod in præſentia penitus non exoleuit, domos plūbo tegere, eoq́; tegularum loco uti, id Labeo ædificij eſſe aiebat: unde domo uēdita, & ipſum emptori accedebat. Nec hac in re quicq́ ambigitur. Sed quod ſubſequitur perq́; obſcurum eſt. Ac*

curſius ingenue faſſus eſt,ſe hunc locum non percipere. Sunt qui legant,id quod in ripa tegendi cauſa poneretur contra eſſe:ut cenſuerit Labeo,id plumbũ,quod flumine aduectum in ripa adhuc eſt,tametſi ea mente paterfamiliâs adportari fecerit , ut domum contegeret non tamen ædificij eſſe.Quod quidem iure uerum eſt,cum cõſtet deſtinationẽ rei[h],pro ipſo facto non haberi niſi cum aut opus iam cœptũ,factoq; ipſi proximum eſt[i],aut in id res eſt deſtinata,quod prius fuit:ut cum tegulas, plũbum'ue quis detraxit,ut reponeret,ædificij enim cenſebũtur:cum alioquin tegulæ nondũ impoſitæ,ædificij ipſius non ſint. Cæterum hæc interpretatio antiquorum codicum lectioni non congruit,in quibus apertiſſimè legitur,id quod hypæthrij tegendi cauſa poneretur,contra eſſe. Moris fuit apud ueteres,media ſpatia quæ inter porticus ſunt adornare,ambulationesq; eas pulcherrimis pauimentis ſternere,& hypæthria,quòd ſub aperto æthere ſint,appellare: ut M.Vitruuius libro quinto oſtendit.Latinis etiam Sub diuales ambulationes dicũtur,ut Plin.lib.XVII. & Subdialia pauimẽta lib.XXXVI.Fieri hypæthria etiam ante templorum ueſtibula conſueuiſſe,autor eſt Zenodatus in adagijs:qui Bacchi ſtatuam,quem Morychũ Siculi dicunt,ἔξω τοῦ νεὼ collocatã fuiſſe ſcribit,παρὰ τὴν εἴσοδον ἐν ὑπαίθρῳ,id eſt extra templum , iuxta ingreſſum in hypæthro.Igitur hyemali tempore , ne propter gelu uel niues ea pauimenta corrumperentur , plumbo forte, uel quapiam alia materia tegebantur, quæ æſtate demum tollebatur: meritò id non eſſe ædificij Labeo ſenſit,cum ad ſtructuram non pertineat, & perpetui uſus

h l.fundi.§.itẽ l.ſeq.de act. emp.

i l.librorum. §.perſcripti. de leg.iij.

cauſa non apponeretur: Aeſtate quoq; in hypæthrijs ſolis ardores, expāſis uelis defendebāt: ea uela Sabinus & Caſſius[k] *ſupellectili adſcribūt (licet uulgati codices p hypæthrijs, partim in petris, partim apothecis ſcriptum habeant) unde ædificij non magis eſſe, q̄ ſupellectilem conſtat.*

k l. quæſitū §. de uelis de fund. inſt.

¶ Viduam non ſolum eam, quæ aliquando nupta fuiſſet, ſed eam quoque mulierem, quæ uirum nō habuiſſet, appellari, ait Labeo: qa uidua ſic dicta eſt, quaſi ue cors, ueſanus qui ſine corde, aut ſine ſanitate eſſet, ſimiliter uiduam eſſe dictam ſine duitate.

¶ §. VIDVAM. *Viduā eſſe quaſi ſine duitate Antiſtius Labeo dixit, quoniam particula, ue, priuatiua quandoq; eſt, ut in ueſano, uecordeq; diximus. Quapropter etiam quæ nunq̄ nupta fuit, uidua recte appellabitur, cōpetent' que ei cætera priuilegia, quæ uiduis conceſſa ſunt*[l]*. Sed hanc ego Labeonis interpretationem uix ſcio quantum approbem, non quòd A. Gellij exemplo mouear, qui & ipſe quaſdam eius ſimiles deriuationes quandoque confutauit, ſed quòd quacunque autoritate potiores apud me ſunt rationes. Quomodo enim uiduam à ue & duitate dictam credamus, quæ dictio prima in ſyllaba corripitur, cum ſi Labeonis uera eſſet ſententia, produci debuiſſet? ſicut & uecors, ueſanus'que producuntur. Quomodo item ab etymologia uocabuli affirmatiue argumentabimur, ut quia ſine duitate puella ſit, uidua dicatur, cū huiuſmodi argumen-*

l Barto. l. j. C. qñ imp. int. pup.

 tū non

tum non conſiſtere frequẽtius receptum ſit? Sed & non parum me legis Iuliæ[m] *exemplũ mouet, quæ uiduam à uirgine ſeparat, licet in utraq; ſtuprum committatur. Hieronymus quoq; ad Fabiolam*[n]*, Vidua, inquit, eſt cuius maritus mortuus eſt. Nam & antiqui autores uiduum ſimpliciter pro priuato accipiunt, unde uiduus pharetra Apollo apud Horatium. Elegantior igitur ſubtiliorq; Labeonis mihi uidetur ſententia, q̃ uerior, ut meritò non niſi ex lata ſignificatione ſuſtineri eam plerique reſpõderint*[o]*. Quandoquidem & ſcientiſsimi Grammaticorum ab antiquo uerbo iduare uiduam dictam putant, quod ſeparare ſignificat: unde & Diuidere uerbũ, & Idus dicti Macrobio, ſit igitur uidua, quæ à uiro ſeparata eſt, cui ſententiæ & cæteri antiqui communiſq; omniũ uſus aſſentire uidentur. Addunt*[p] *aliqui ita demum proprie dici uiduam, ſi à uiro, cui ſuperſtes exiſtit mulier, facta ſit: quod ego non probo, cum nuptias non cõcubitus, ſed cõſenſus faciat. Sed quid ſi mortui uiri honorẽ non procuret, ſtuprũque patiatur? & non eſſe uiduam quibuſdam uidetur, qđ per interpretationem admitti crediderim*[q]*: propter enim ſuũ dedecus, eis priuilegijs indigna eſt, quibus pudicæ uiduæ honeſtantur. Cæterum quæ inutilem maritum nacta eſt, eadem interpretatione uidua cenſebitur*[r]*. Sed qua ratione moueri legislatores exiſtimabimus, ut erga uiduas indulgẽtiores ſint? Et credibile eſt ſexus imbecillitati miſeritum fuiſſe, qui per alios regitur, ut plurimum infidos & dominicarum rerum negligentes. In lege pontificia illud quoque conſiderari uidetur, ut præmijs uiduitatis adductæ, non facile ad ſecundas nuptias relaberentur quas*

ea lex

m §. item lex inſt. de pub. iud.
n 34. diſt. uidua.
o In c. ex teno re. de ſo. cõp.
p Maria. d. c.
q §. quæ uero. in auten. de nupt.
r gl. l. ſi. C. de plag.

ea lex non ſatis approbat,ſed in cœlibe lecto caſtæ eſſent quod quò difficilius his eſt,quæ illicium ueneris expertæ ſunt,eò & commendatione dignius.Si quidem ut Græco prouerbio admonemur,δύσκολα τὰ καλὰ,quãuis hæc rara auis,ut uulgò dicitur.

¶ Structuram loci alicuius ex tabulis factam,quæ æſtate tollerentur,& hyeme ponerentur,ædium eſſe ait Labeo,quoniam perpetuo uſui parata eſſent neque ad rem pertinere,quod iterim tollerentur.

¶.§. STRVCTVRAM. *Fiunt plerunque ſtructuræ ex tabulis exemptiles,unde dubitari potuit,an illæ ædium ſint,ita ut domo uendita debeãtur, & eſſe Labeo ſcripſit: cum enim perpetuò in hũc uſum paratæ fuerint,tametſi quandoq; tollantur,remanent tamen ædium[s],ſicut & cætera quæ ædificio detrahuntur , ut rurſus reponantur, ædium permanent.Quo argumento arbitrarer etiam telaria,uel uitraria,quibus in feneſtris utimur licet exemptilia ſint,tamen uendita domo deberi, in perpetuũ enim uſum parata ſunt,nec alij præterea feneſtræ ſolent cõuenire,niſi ei cui obturandæ ſpecialiter effecta ſunt. Quod non eſt in cæteris operibus,quæ rutorum cæſorumq; appellatione recipiuntur.In ſpecularibus uero,licet eũdem uſum præſtent[t],aliud Pegaſo & Caßio uiſum eſt: cum enim pretioſiora ſint in ornamẽto ædium magis,ꝙ̃ in inſtrumento habentur:conficiebantur autem ex ſpeculari lapide in tenuißimas cruſtas ſecto,& pellucido,cui⁹ mẽtio paßim apud bonos autores habetur. Qua ratione*

s l.fundi. in fi. de act.emp.

t l. quæſitum. §.itaq;.de fund.inſt.

& domus uſufructu legato, ſpecularia non deberentur quoniam in inſtrumento non ſunt. Sed tamen Vlpiani[u] ſententia receptior eſt, qui ſpecularia affixa domus partem eſſe cenſuit[x]: ſicut & pegmata. Fuere ex recentioribus doctoribus quidam[y] ſpecularia exiſtimantes eſſe, tabulas clatris cancellis'ue ſpiſsioribus diſtinctas quæ feneſtris opponuntur, ne uirgines à prætereuntibus conſpici poßint, uulgus Zelozias uocat. Sed hæc ſententia ex Martialis carmine confutatur:

Hybernis obiecta notis ſpecularia puros
Admittunt ſoles, & ſine fæce diem.

Sed nunquid qui in uicini domum ex feneſtra iure ſeruitutis proſpectum habet, ſpecularia immittere poßit, unde ipſe uicinum, minime illi contrà perſpicuus, uideat? Et non poſſe quidam aſſerebant[z], duriorem enim uicini cōditionem fieri, cum mutuus proſpectus ceu à Plutonis caßide, uel Gygis anulo adimeretur. Contra alijs uiſum: cuilibet enim in ſuo id facere permittendū[æ], quod ſibi cōducere exiſtimauerit.

u l.ſed & ſi. de uſufr.
x d.l. quæſitū. §. ſpecularia.
y Cep. in tra. de ſer.
z l. j. §. illud. de aqua quot.
æ l. proculus. de dā. infec.

SCAEVO. LI. XVIII. DIGESTORVM.

Lex CCXLIII.

Scæuola reſpon. Semper receptum eſt, ut libertorum appellatione, etiam hi contineri intelligantur, qui eodem teſtamento, uel poſteriore loco manumitterētur: niſi manifeſte is à quo peterentur, contra defuncti uoluntatem doceret peti.

SCAEVOLA. Aßignauerat paterfamiliâs in teſtamento libertos ſuos uni ex filijs[a], deinde poſteriore ſcriptura

a l. j. de aſſig. lib.

ſcriptura Titium ſeruum ſuum liberum eſſe iuſſerat: du bitari potuit, an is quoque aßignatus eſſet: cũ de eo intel lexiſſe non uideatur teſtator, qui cum aßignatio ſcripta eſt, adhuc libertus non erat: Sed Scæuolæ aliud uiſum eſt non enim hoc in caſu ordo ſcripturæ uidetur diuerſitatẽ iuris inducere, cum in inſtrumentis quæ ab ultimo tra= ctatu perfectionem accipiunt[b]*, eodem tempore cenſean= tur acta omnia, idcircoq́; parum refferat poſteriore, an priore loco libertas data ſit. ſed quid ſi non teſtamento, ſed codicillis poſt aliquod tempus factis, libertas Titio re licta ſit? Et idẽ eſſe arbitror; Nec enim Scæuola hic diſtin guit qualis fuerit poſterior ſcriptura*[c]*: nam & quod co= dicillis ſcriptum eſt, perinde eſt, ac ſi teſtamento adnota= tum eſſet, quoniã codicilli teſtamenti iam facti pars eſſe uidentur. Alibiq́; traditum eſt*[d]*, & codicillos ad teſtamẽ ti ſenſum interpretatione producendos, & uice uerſa te= ſtamentum ad codicillorum ſententiã*[e]*, unde & conditio in teſtamẽto legato addita, ex mente teſtatoris repetita in codicillis, etiam translato legato cenſetur*[f]*. Quod & Decio uiſum eſt*[g]*. ſic & ſubſtitutio fideicommiſſaria in prioribus tabulis facta ex his declarationem ſumit*[h]*, quæ poſterioribus codicillorum tabulis ſcripta ſunt, idq́; niſi uerba euidentißime repugnẽt, uel contraria uoluntas de functi, ut hic dicitur poßit oſtendi. Sed quid ſi uer ba qui dem omnino non repugnent, ſed quædam alioquin ſuper= fluant, quædam diuerſa ſuadeant? Et Cornæus reſpondit*[i]*, tum quoque codicillos ſecundum teſtamenti uerba intel= ligendos eſſe. Et ideo ex uniuerſali ſubſtitutione in codi= cillis facta, non uideri particulares correctas, quæ teſta= mento ſcriptæ proponerentur.*

b l. j. §. prius. de vulg.

c l. talis. in fi. de leg. j.

d l. ij. §. codicillorum. de iure cod.

e l. neſennius. de exc. tut.

f l. caio. de alt. leg.

g Dec. conſi. 190.

h l. fin. ad treb.

i Corn. conſi. 44. in. 3.

SI QVA *pœna. Scripſerat Antiſtius Labeo, pœnã & multam idem eſſe: ſed Paulus falſum id exiſtimat, & præter cæteras tres differentias adducit, quibus probet aliud eſſe multam, aliud pœnam. Sententia tamen Labeonis, inſpecta uocabuli origine, uera eſt. Quandoquidem ſupra ex uetuſtißimis ſcriptoribus admonui, multam Oſcũm eſſe uerbum quo pœna ſignificetur. Sed Paulus ſecundum temporum ſuorum conſuetudinem loquendi multam accipit, qua ĩſpecta, nõ eſt dubium expoſitionem Labeonis ſuſtineri non poſſe. Cõnumerauimus autem ſuperius*[a] *quam plures differentias in horum uocabulorũ ſignificatione: Nunc de tribus ſolum attingendũ eſt, quæ à Iuriſconſulto referuntur. Prima eſt, quòd à pœna non prouocatur, à multa uero prouocatio eſt. Quæ uerba uario modo à Doctoribus accepta ſunt: Sed Bartolus intra tempus prouocandi defuncto reo pœnã deberi, multam uero non deberi interpretatus eſt. Hinc'que probari exiſtimat, pœnæ petitionem in hæredes quoque competere, multæ uero morte rei extingui, Quæ ſentẽtia mihi uidetur nõ ſatis recepta eſſe: crebrius enĩ traditũ eſt à pœna non*

[a] l. alią. ſupra eo.

LABEO LIB. IIII. πιθανῶν EX PAVLI EPIST.

Lex CCXLIIII.

SI qua pœna eſt, multa eſt ſi qua multa, pœna eſt: Paulus utrunque eorũ falſum eſſe: namq; harum rerũ diſſimilitudo ex hoc quoque apparet, ꝙ de pœna prouocatio non eſt, ſimul atq; enim uictus quis eſt, eius maleficij, cuius pœna eſt ſta

non eſſe prouocationem: quoniã ſi de delicto cõſtet, cum à lege pœna imponatur, ſi quis prouocaret, nõ de facto iudicis, ſed de iniquitate legis cõquereretur, & ideo admittendus nõ eſt: quod in multa non procedit, quæ ab ipſo iudice dicitur, non autem à lege certo modo diffinita eſt.

tuta, ſtatĩ ea debetur: at multę ꝓuocatio eſt, nec ante debetur, q̃ꝫ aut non eſt prouocatũ, aut prouocator uict⁹ eſt, nec aliter q̃ꝫ ſi is dixerit, cui dicere licet: ex hoc quoq; earum rarũ diſſimilitudo apparere poterit, qa certæ pœnæ ſingulorum peccatorũ ſunt, multę contra: quia eius iudicis poteſtas eſt quantã dicat, niſi cũ lege conſtitutum eſt, quantam dicat.

Quapropter ſi quis eo prætextu à pœna appellaret, q. innoxiũ ſe diceret, uel quod ex lege huiuſmodi pœna affici nõ poſſet, dubiũ nõ eſt, qn admittẽdus foret, nõ enĩ hoc caſu de legis iuſtitia, ſed de ius dicentis facto diſceptaretur[b]. *Cui ſentẽtiæ nõ abſimile uidetur, qđ traditum eſt, tametſi manifeſtus uſurarius appellare ꝓhibeatur*[c], *ſi tamẽ aſſerat ſe tantũ fœnoris nõ extorſiſſe, inq; quantitatis modo prægrauari, prouocationi locum eſſe: quod Iac. & Albe. probant. Meritò igitur cum quis facinoris conuictus eſt, ſtatim pœna à lege conſtituta debetur, at multa non prius debetur, q̃ꝫ in rei iudicatæ uim ſententia eius indictiua trãſierit. Nã & Corn. Tacitus lib. XIII. Cenſuit (inquit) L. Piſo Conſul deſignatus ne multam à Tribunis dictam quæſtores ærarij in publicas tabulas ante quatuor menſes referrẽt, medio*

b Bal. l. j. col. v. C. ne ex del. def.

c c. quam ſit, de uſur.

tempore cõtradicere liceret, deq; eo conſules ſtatuerent. Secunda differẽtia eſt, quòd pœnã quilibet iudex, qui delicti cognitionẽ habeat, inferre põt, at multam is ſolis dicere licet quibus ex lege uel mãdatis principũ cõceſſum eſt. Quapropter nec magiſtratus municipales[d], nec defenſores ciuitatũ, nec delegati iudicum, iuriſdictionẽ ſuã per multæ cõminationẽ tueri poſſunt. Quod & in arbitro dicendũ eſt[e], niſi ex cõpromiſſo hæc ei poteſtas à partibus data ſit. Tertia differentia eſt, quia certæ pœnæ ſingulorũ peccatorum ſunt, at multa incerta eſt, & ex arbitrio ius dicentis pendet: ubicunq; igitur delictum perpetratũ ſpeciale eſt, & certam pecuniæ taxationem in ultionẽ nõ habet, ibi ꝓprie multa eſt: ut ſi qs cõtumax fuerit, corã tribunal irreuerenter aliquid egerit, prætorem contumelioſe compellauerit, & ſi qua ſimilia: Hæc enim delicta cõmune aliquod nomẽ nõ habent, ſed ſpecialiter deſignantur. Ea uero quæ cõmuni generali'ue nomine dicuntur, ut ſtuprum, furtum, falſum, peculatus, certas & à lege conſtitutas habent pœnas, & ideo in eis multa propriè locum ſibi non uendicat. Quò fit, ut tametſi ex lege municipali liberum arbitrium circa pœnas delictorum prætori cõceſſum ſit, ꝗuis furi, uel adultero pecuniariã pœnam indicat, non tamen propriè multaſſe dici poßit; quoniam huiuſmodi delicta cõmunia generaliaq; ſunt, at multa de ſpecialibus infligitur. Quòd ſi certa pecunia in pœnam à lege conſtituta ſpeciali alicui delicto ſit, ea propriè multa dicetur: cum enim ante eam legem incerta eſſet, ꝗuis deinde ex conſtitutione ad præfinitam taxationem redigatur, ſeruat tamen nomen ſuum: uerbi gratia,

d l. j. ſi quis ius dic.

e l. non ex omnibus. de arbi.

gratia, Si clericus fruſtratorie appellaret[f], *uel procurator ab exequutione, arbitrio iudicis olim multabatur*[g], *deinde conſtitutum eſt, ut quinquaginta argenti libras ſolueret, an ideo minus hæc multa dicetur? Et proprie multam eſſe dicẽdum eſt, idq́; etiam ex hoc reſpõſo probatur, licet aliter Accurſius ſenſerit, Quod & de ea pecunia arbitror, quã fiſco iudices litiũ protelatores exoluere coguntur*[h]*: multam enim eam lex appellat, & quidem proprie. Illud conſtat, cum hodie ſtatutũ ſit, quatenus multã dicere magiſtratus poſſunt*[i]*, quoniam minorem infligendi diminuendiq́; ius habent, adhuc incertas eſſe multas, & in eis nomẽ id proculdubio proprie locũ habere.* Et *hæc iure* Romano *uera ſunt: Athenienſes enim aliter obſeruaſſe quandoq; legimus, hi multas in aram* Διὸς σωθῆρος, *Id eſt, Iouis conſeruatoris dedicabat, quas ſemel illatas remittere non licebat. Quamuis pœnas iure debitas, pecunia redimere fas haberent, idq́; Platonis exẽplo, qui ſingulis delictis pecuniarias multas conſtituit. Cætera quæ ad multarum cognitionem pertinent ſuperius à nobis explicata ſunt.*

f l.ij.C.de epiſco.aud.
g l.ab exequũ. C.quo.app.
h l.properandum.§.antepenul.C.de iudi.
i l.eos.C.de mod.mul.

POMPONIVS LIB. X. EPISTOL.

Lex CCXLV.

STatuæ affixæ baſib⁹ ſtructilibus, aut tabulæ religatæ catenis, aut erga pa

STATVAE. *Explicat hoc reſponſo Pomponius tres ſatis dubias quæſtiones, quarum prior eſt huiuſmodi, an ſtatuæ affixæ baſibus ſtructilibus, ſint ædium. In quo articulo prius ſciendum eſt, quid ſignificet*

ficet baſis ſtructilis.Et conſtat baſem eſſe ſedem, & pedamentum cuique rei ſuſtinēdæ:unde baſes uaſorum Corinthiorum Iaboleno[a]*,baſes catapultæ & columnarum* M.Vitruuio.*Hæ ex ſolido lapide quandoque fiebāt,quādoque opere ſtructili,id eſt ex laterculis, calceq;*. Igitur *ſi quæ ſtatuæ marmore*

a l.hæres.§.pe. de leg.iij.

is baſibus inſiderēt, in confeſſo fuit ædium nō eſſe,ſed rutis cæſiſq; annumerari[b]*,ut ſupra uidimus:& ideo uendita uel legata domo,auferri poſſunt.Sed ſi ſupra ſtructiles baſes colloca*

b l.in rutis.

rietem affixæ,aut ſimiliter, quæ cohærēt tignis,nō ſunt ædiū,ornatus em̄ cauſa parantur,nō quo ædes perficiātur.Idem Labeo ait,pro thyron qđ in ædibus interdum fieri ſolet, ædium eſt.

tæ eſſent,tractatus magis ambiguus eſt:quoniam ſtructile opus pars ædificij eſt,nec amoueri poteſt: ſicut ergo baſes ipſæ pars ædium ſunt,ita eis impoſitæ ſtatuæ ædibus adſcribi debent,in qua tamē re aliter Pomponio uiſum eſt,apponuntur enim magis cauſa ornatus,quàm ut ædes perficiantur. Sequens quæſtio eſt, quid de tabulis quas pictas antiqui catenis religabant, uel parieti tignis'ue affigebant,an illæ ædium eſſent?Et eadem ratione non eſſe reſponſum eſt: ornant enim elegantioremq; reddunt domum huiuſmodi tabulæ,non autem quicquā ad eius perfectionem faciunt.Quod ſi in tectorio opere loco cruſtarum marmorearum inde exemptarum appoſitæ ſint[c]*,tunc ædium partes ſunt, uidentur enim tectorij ipſius perfectioni accedere,& parum refert ex marmore,uel ex tabulis pictis,quod illi deeſt ſuppleatur . Quid autem*

c l. fundi.§.ij. de act.emp.

autem ſit tectorium ſuperius à nobis tractatum eſt[d]. d L.in rutis.
Hincq; probatur, ornamenta quæ à domo ſeparari commode poſſunt, ſi eã ob rem nihil perfectioni domus deeſt, ædium non eſſe, & ideo ædibus uenditis uel legatis non deberi. Sane hoc loco antiquorum codicum uaria eſt ſcriptura, quidam enim habent, Aut ſimiliter quæ cohærent lignis: Alij, lychnis: Alij, tignis. In ultima quæſtione dubitari potuit, an prothyron ædium ſit, & reſponſum eſt, eſſe. Sed in hoc non modica eſt difficultas, explicare, quid ſibi prothyron uelit. Et Græcus ſermo indicat aliquid ſignificare, quod ante ianuam uel hoſtiũ ſit, à Græca præpoſitione πρὸ *& dictione* θύρα. *Qua ratione & hyperthyron dicimus, quod ſuperliminare quidam uocant, ſicut Pſeudo thyron poſticum, Hypothyron hiantiam cauitatem'ue ianuæ, Diathyron quod per eam ponitur. Qualis eſt in ianuis, quam uulgò poſterulam uocamus, in hoſtijs uero, quam̃ uulgò buxulam appellant, & ex tabulis conficitur, ad arcenda, dũ ualuæ aperiuntur, irrumpentia frigora: fit & quandoq; uice tabularũ, appoſitis tapetibus, uel peripetaſmatis, huiuſmodiq; uelamine. Eſt & Dithyron q.d' biualuiũ dicere poſſumus, unde Ariſtoteles de Animalibus quarto, genus quoddã oſtracon appellat dithyra: quaſi bifores teſtas, quæ uox etiam poſterulæ conuenire poteſt, quaſi ſit* διπλῆ θύρα, *unde & dithyron Græci, pro eo quod duplicatum eſt uſurpant, ut Heſychius & ſuidas tradit. Philoſtratus quoq; in uitis Sophiſtarum autor eſt, Secundum Rhetorẽ ab aliquibus* ἐπιθυρον *fuiſſe cognominatum, quod fabri eſſet filius. Igitur Græci prothyron uocant, quod Latini*

tini Veſtibulum *dicũt,unde pindarus in olimpijs Corinthum* Peloponneſi *prothyrõ appellat,quaſi portam uel fauces dicas.Sed & poßidippus in* Epigrammate.ἐν πρὸ θύροις,*inquit,*θῆκε διδασκαλίην*,uideturq; accepiſſe pro ſtatuariorum pergula,in qua publice ante ianuam ſpectanda opera proponebantur.*Hieronymus *uero in* Eze*chielem,quod* Aquila *et* Theodotio *prothyron dixerat, limen portæ tranſtulit: frequentior tamen interpretatio eſt,ut ueſtibulum ſignificet,Sed in hunc ſenſum hic accipi ego non arbitror,non qđ me moueat* Aelij Galli Iu*riſconſulti autoritas,quem refert* A.Gellius *ſcripſiſſe libro de ſignificatione uerborũ quæ ad ius ciuile pertinẽt ſecundo,*Veſtibulum *partem ædiũ non eſſe:ſed quia non uideo cur hoc ſenſu* Pomponius & Labeo *Græca magis dictione quàm* Latina,& *quidem uſitatiore,uti debuerint, præſertim cũ indubitatũ ſit,ut ego ſentio, ueſtibulum, tametſi extra ianuam domus ſit,ædibus tamen adſcribi, & ceu earum mẽbrum exiſtimari.Arbitror igitur hac uoce poſterulam uel buxulã ipſam ſignificari.* Interdum *enim ea,ut hic dicitur,in ædibus ſit,nam* M. Vitruuius *autor eſt,quæ Græci diathyra,uel ut alij magis probãt, dithyra dicũt, à Latinis prothyra appellari,*Papinianus *quoque*[e] *prothyron domus,inquit ſi uelamen eſt,inſtrumento domus continetur.Quibus uerbis aperte indicatur,non poſſe nos de ueſtibulo intelligere, ſed potius de ſtragulis aliquibus pictis.Quandoquidem* Iul.Pollux *libro decimo,inter ianitoris inſtrumenta prothyra quoq; connumerare uidetur,*πολύποικιλα, *id eſt multifariam uariegata:Diſtinguendum igitur eſt,ut buxula ſi ex tabulis*

e l. quæſitum §. papin. de fun. inſtru.

bulis ſimili'ue materia confecta ſit, pars ædiũ cenſeatur, ſicut & poſterula, ſi ex uelamine huiuſmodiq; aulæis nõ pars, ſed inſtrumentum ſit domus.

IDEM LIB. XVI. EPISTOL.

Lex CCXLVI.

APud Labeonẽ πιθανῶν ita ſcriptũ eſt, exhibet qui præſtat eius de quo agitur præſentiã, nam etiam qui ſiſtit in iudicio, præſtat eius de quo agitur præſentiã, nec tamẽ eũ exhibet, q mutum aut furioſum aut infantẽ exhibet, nõ em̃ poteſt uideri eiꝰ præſtare præſentiam, nemo enim ex eo genere præſens ſatis apte appellari poteſt.

APVD LABEONEM. *Scripſit Labeo πιθανῶν, id eſt uerisimilium libros octo, in hoc opere definiuit quid ſit exhibere: Et id eſſe arbitratus eſt, quod eius de quo agitur præſentiam præſtare. Quam definitionem à Pomponio hic reprobari cõmuni calculo receptum eſt, idq; duobus argumentis. Nã qui in iudicio hominem ſiſtit, præſtat eius de quo agitur præſentiam, & tamen aliud eſt ſiſtere, aliud exhibere: rurſus, furioſus, aut infans, aut mutus iudicio exhibentur, & tamen eorum præſentia non uidetur præſtari, loco enim abſentium habẽtur. Poſſet tamen Labeonis ſententia defendi, ſi eum qui hominem ſiſtit, etiam exhibere dicamus ut exhibendi uerbum generalius ſit: eſt enim exhibere* [a]*, extra ſecretum habere: nec ſimpliciter uerum eſt, furioſi, infantis, muti*

[a] l.j.§. ait prætor. de libe. ho. exhi.

præſentiam nullam eſſe,ſed pro abſentibus haberi. Quoniam præſentia proprie ad corpus refertur,nec dubium eſt corpore eos præſentes,licet lex plerũq; propter ſenſus imbecillitatem abeſſe eos interpretetur.Quapropter quoſdã caſus reperire eſt,quibus furioſus pro abſente nõ habetur,ut cum de perſeuerentia, non autem de nouo conſenſu agitur[b]*. Itemq; cum hoc non tractatur ut conſentiat,ſed ſatis eſt ne contradicat: cuius rei exemplũ eſt in muliere furioſa*[c]*,de cuius dote pater agit,nec de ratihabitione cauet.*Nam *& generaliter furioſorum cõſenſus eſt nullus,& tamẽ abſentes per procuratorem cõſentire poßunt*[d].*Quapropter ſi quis furioſi præſentiam præſtare promiſerit,non ualere ſtipulationem minime cum* Accurſio *ſenſerim*[e]*:ſed potius corpore,& de facto exhibendum eſſe,*Illud *non diffiteor, ſi poſt ſtipulationem in furorẽ inciderit, promißori competere exceptionem*[f].*Cum enim de ſani hominis præſentia agitur, non uidentur partes uoluiſſe exhiberi caſu quo propter dementiã impediretur:*Et *quod de muto hic dicitur,de eo qui naturaliter mutus ſit accipiẽdum eſt, huiuſmodi enim & ſurdi ſunt:unde quid ſententiæ intellectuſue habeant exponere nequeunt,idq; in cauſa eſt, ut infantibus & furioſis ſimiles exiſtimentur: alioquin qui ſimpliciter mutus eſt,omnes cõtractus facere poteſt excepta ſtipulatione,quoniam expreßio uerborum in ea neceſſario requiritur.*

[Reſtituit non tantum qui ſolũ corpus,ſed etiã qui o-

b l.patre. qui ſunt ſui uel ali.iur.

c l.ij.§.ſi. ſol. matr.

d l.ij.de proc.

e l.ſtipul. iſta. §.hi qui. de uerb. oblig.

f l.ij.§. ſi qs. ſi quis caut.

¶§.RESTITVIT. *Reſtituere eſt rem in ea conditione*

tione quæ retro fuit præſtare. Non *ergo ſufficit corpus ipſum puta fundum reſtituere,niſi omnino res ipſa præſtetur.*Res *autem dictio eſt uniuerſalis,quæ acceßiões fructus'ue continet.*Sed *& in ea conditione eſt reſtituenda, in qua olim erat,ut ſi cauſa uſucapionis ſuberat,ea quoque reddatur.*Sed *quoniam non ſemper acceßiones & fructus uel cauſa redditur,ſed aliter atq; aliter ſolet diſtingui,ideo hæc reſtitutio omnis in iuris interpretatiõe uerſatur,de qua re ſuperius à nobis tractatum eſt.* Sũt *enim hoc ſub titulo quatuor eiuſdẽ ſenſus ad hanc materiam pertinentia reſponſa,ut non poßim non mirari,cur idem toties inculcauerint,qui ſub* Iuſtiniano *centones hos legum conficiendi curam aſſumpſerunt, quaſi alia noua magis'que neceſſaria deeſſent.*Scribat Iuſtinianus *quantum uelit,glorieturq; ſuos hoſce libros cauſarum negociorum'que deciſionibus ſatis eſſe, res ipſa plane reclamat,nemo'que ciuilis profeßionis eruditus eſt, qui apertiſſime non uideat innumerabiles dubitationes ex facto oriri,quas niſi omnino* Oedipus *is ſit,ex harum legum ſylua decidere nemo unus poßit: ut planè ſine* Bartolo *alijs'que quibuſdam interpretibus,ius noſtrum non conſiſtere affirmare auſim,*Quid *enim,ſi bonarum literarum cognitionem excipias,illi aut acutißime nõ excogitarunt aut clarißime non docuerunt, ut noſtris oculis offuſas per hoſce* Græculos *tenebras aperirent?* Illud *non diffiteor,ſi antiquorum* Iuriſcõſultorum *opera extarent, nec* Iuſtiniani *iniquißimo illo edicto ſublata fuiſſent,* Accur

ſij, & qui poſt eum ſcripſerunt, minime neceſ-ſarias futuras fuiſſe lucubrationes. Sed ſatis ſit, conceptam animi indignationem hactenus prompſiſſe, ne crabronum aculeos irritaſſe uidear.

*

FINIS.

INDEX LEGVM SVB RVBR. DE VERB. SIGNIF.

ABſentem accipere	199	*Cæterorum*	160
Actionis uerbo	34	*Cognoſcere inſtrumenta*	56
Aedificia Romæ	139	*Collegarum*	173
Ager eſt locus	27	*Commendare nihil*	186
Alienationis uerbum	28	*Cõditionales creditores*	54
Alienatum non proprie	67	*Coniunctionem enim*	29
Aliud eſt capere	71	*Coram Titio*	209
Aliud eſt fraus	131	*Creditor autem is*	55
Aliud eſt promittere	174	*Creditores accipiendos*	10
Anniculus amittitur	132	*Creditorum appella.*	11
Anniculus non ſtatim	134	*Cum biſſextus*	98
Appellatione rei	72	*Cum in teſtamento*	202
Appellatio parentis	51	*Cum prætor dicit*	81
Apud Labeonem	246	*Cum quærebatur*	240
Armorum appell.	41	*Cum ſtipulamur*	97
Aßignare libertum	107	*Debitor intelligitur*	108
Bona ciuitatis	15	*Dediſſe intelligendus*	76
Bonæ fidei emptor	110	*Delata hæreditas*	151
Bonorum appel.	49	*Derogatur legi*	102
Bonorum appella.	208	*Deteſtatio eſt*	40
Boues magis.	89	*Dimiſſoriæ literæ*	106
Carbonum appel.	167	*Duobus negatiuis*	238
Cedere diem	213	*Etiam aureos*	159
Cenſere eſt	111	*Etiam ea mulier*	141
Cepiſſe quis	140	*Eum qui uectigal*	16
Cætera quoque	44	*Ex illa parte edicti*	227

Facere oportere 189
Faciendi uerbo 175
Familiæ appella. 196
Ferri proprie 235
Filij appella. 84
Frugem pro reditu 77
Fugitiuus eſt 225
Fundi appella. 211
Generi appella. 136
Habere duobus 188
Hæc adiectio 192
Hæc enunciatio 232
Hæc ſtipulatio noxis 200
Hæc uerba cui 69
Hæc uerba ille aut ille 224
Hæc uerba in ſtip. 73
Hæc uerba quanti 193
Hæredis appel. 65
Hæredis appel. 170
Hæreditatis appel. 119
Hæreditatis appel. 138
Herennius ait 122
Hominis appel. 152
Hoſtes ij ſunt 118
Id apud ſe quis 143
Illa uerba arbit. 68
Illa uerba optimus 161
Impenſæ neceſſariæ 79
In conuentionibus 219
In generali petitione 80
In itinere faciendo 3
In lege cenſoria 203
In rutis 241
In uſu iuris 158
In uulgari 163
Inde tabernacula 184
Indicaſſe reum 197
Inſtratum omne 45
Inſtructam autem 185
Intelligendus eſt 153
Inter diuortium 191
Inter donũ & munus 194
Inter hæc uerba 179
Inter illam condi. 217
Inter publica 17
Inter ſtuprũ & adult. 101
Interdum proprietatẽ 78
Inteſtatus eſt 64
Is qui natus eſt 210
Iuſta interpretatione 201
Labeo & Sabinus 14
Labeo lib. 2. 19
Latæ culpæ 223
Lege obuenire 130
Liberationis uerbum 47
Liberorum appel. 220
Liberti appel. 172
Licet capitalis 108

Licet

Licet inter geſta 58
Litis nomen 36
Littus eſt quouſq; 96
Littus publicum 112
Locus eſt 60
Maiore parte anni 156
Magna negligentia 226
Malum nauis 242
Marcellus apud 9
Maſſurius ſcribit 244
Meorum & tuorum 91
Mercis appel. 66
Mercis appel. 207
Mille paſſus 154
Minus ſolutum 32
Modeſtinus reſpon. 105
Morbus ſonticus 113
Mouentium item 93
Mulieris appel. 13
Municipes intelligẽdi 228
Munus proprie 214
Munus tribus modis 18
Nam quem ſine 249
Natorum appellatio 204
Natura cauillationis 177
Nepos Proculo ſuo 125
Neratius priſcus 85
Nihil aliud 24
Nomen filiarum 164
Nominis & rei 60
Non eſt pupillus 162
Non eſt ſine liberis 148
Non poteſt uideri 117
Non tantum 169
Notionem accipere 99
Nurus appel. 50.
Oſtentum Labeo 38
Palam eſt 33
Pali & perticæ 168
Partum non eſſe 26
Paterfa. peculium 183
Patroni appel. 52
Paulus reſpondit 228
Pecuniæ appel. 4
Pecuniæ nomine 222
Pecuniæ uerbum 178
Penes te 63
Perueniſſe ad te 171
Plebs eſt cæteri 237
Plus eſt in reſti. 22
Portus appellatus 59
Poteſt reliquorum 95
Poteſtatis uerbo 215
Pratum eſt in quo 32
Præuaricatores 212
Princeps bona 28
Pronũciatio ſermonis 195
Probrum & oppr. 42

Pronunciatum	46	*Scæuola reſpon.*	143
Propemodum	88	*Sciendum eſt*	76
Proprie bona	83	*Sequeſter dicitur*	109
Prouinciales eos	190	*Si à te ſtipulatus*	150
Proximus eſt quem	92	*Si calumnietur*	235
Proximi appel.	155	*Si cum fundum*	126
Pueri appel.	204	*Signatorius*	74
Pupillus eſt	239	*Sylua cædua*	30
Quæret aliquis	135	*Si quà pœna*	244
Quæſtio eſt fundus	115	*Si quis ſic dixerit*	133
Quantum ad iuris	157	*Si cui ex empto*	12
Qui fundum	205	*Soceri & Socrus*	146
Qui in continentibus	147	*Soluendo eſſe*	114
Qui mortui	129	*Solutionis uerbo*	176
Qui neq;	48	*Spadonum*	128
Qui uenenum	236	*Specioſas*	100
Qui uti optimæ	90	*Sponſio*	7
Quibus præcipua	57	*Statuæ*	245
Quid aliud ſunt	86	*Subſignatum*	39
Quiſquis mihi	116	*Tabernæ*	183
Quos nos hoſtes	234	*Ter enixa*	137
Quod dicimus eum	231	*Tigni*	62
Recte dicimus	25	*Tranſacta*	229
Rei appellatio	5	*Triplici modo*	142
Rei appellatione	23	*Tugurij*	180
Reſtituere autem	35	*Veniſſe ad hæredem*	165
Reſtituere uidetur	75	*Verbum amplius*	82
Sæpe ita	54	*Verbum erit*	123
Satiſdationis	62	*Verbum exactæ*	187

Verbum facere 218
Verbum hoc ſi quis 1
Verbū illud pertinere 181
Verbum oportebit 8
Verbum oportere 37
Verbum reddendi 94
Verbo uictus 43
Verba contraxerunt 20
Verbis legis 120
Verum eſt 216
Veſtis appel. 127
Vinaria uaſa 206
Vinculorum 224
Virilis appel. 145
Vrbana familia 166
Vrbana prædia 198
Vrbis appellatio 2
Vſura pecuniæ 121
Vt Alphenus ait 87
Vt ſunt iudicio 250

FINIS.

109367

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google